

توره کرېښه

۱۸۹۳ز کال

ليکوال

د نند قاضي پښتو

Ketabton.com

توره کرښه

ليکوال: محمد آقا شیرزاد

ډیزاین: عبدالرحمن حنیف

خپړندوی: خپله لیکوال

چاپکال: ۱۳۹۷ ل / ۲۰۱۸ ز

چاپځی: اسد دانش مطبعه- کابل / ۰۷۰۰۴۴۹۲۹۸

ددې کتاب د چاپي او آنلاین خپرولو ټولې رښتې له لیکوال سره خوندي دي

فهرست

۱۲	سريزه
۱۴	لومړۍ څپرکۍ
۱۴	د افغانستان په هکله لنډ مالومات
۱۴	افغانستان (Afghanistan):
۲۴	د افغانستان تاريخ له شاه محمود څخه تر امير عبدالرحمن خان پورې
۲۵	د گلووډۍ يا انارشيزم دوره:
۲۸	د امير دوست محمد خان لومړۍ ځل امارت
۳۰	د هرات کلابندي:
۳۲	دويم څپرکۍ
۳۲	د افغان او انگريز لومړۍ جگړه
۳۷	په افغانستان کې لويه لوبه
۳۹	د امير دوست محمد خان دوهم ځل امارت
۴۰	د پېښور تړونونه:
۴۲	د امير دوست محمد خان مړينه:
۴۴	د امير شير علي خان سلطنت
۴۵	امير شير علي خان د ورونو په لومه کې:
۴۷	د امير محمد افضل خان واکمني:
۴۸	امير محمد اعظم خان واکمني:
۴۸	د امير شير علي خان دوهم ځل واکمني:
۵۰	د امير شير علي خان د واکمنۍ ستونزې:
۵۳	د وړاندې تگ سياست (forward policy):
۵۶	درېيم څپرکۍ

توره کرښه / ٤

- ٥٦.....دافغان او انگرېز د دويمې جگړې پيليدل.
- ٥٧.....د امير محمد يعقوب خان واکمني:
- ٦٠.....د ننگرهار د گندمک تړون.
- ٦٣.....د کيوناړي وژنه:
- ٦٥.....د ميوند جگړه.
- ٦٧.....د امير عبدالرحمن پېژندنه او د گندمک تړون منل:
- ٧٠.....د امير عبدالرحمن خان واکمني.
- ٧٣.....څلورم څپرکی.
- ٧٣.....د ډيورنډ د کرغېښې کرښې تړون په ١٨٩٣ز کال کې.
- ٧٦.....د امير عبدالرحمن خان کرښې د ډيورنډ له لاسليک وروسته:
- ٧٧.....د ډيورنډ کرښې په اړه (١١) اړين ټکي چې پوهيدل پرې پکار دي:
- ٨٧.....پاکستان د ډيورنډ کرښه ته د کرښې نوم ورکوي:
- ٩٠.....د هالينډ په هيواد کې د افغانانو د جرگې د نړيوال کنفرانس لنډ راپور.
- ٩٤.....د ډيورنډ لاین موافقه ليک د حقوقی اړخ لنډ تاريخ.
- ٩٤.....د ډيورنډ لاین تړون د حقوقی اړخ لنډ تاريخ:
- ٩٨.....دوهم - د نړيوالو تړونونو د حقوقی باور بنسټيز اصول:
- ١٠٣.....څلورم - د دولتونو د وراثت موضوع:
- ١٠٤.....پنځم - د يو تړون د اجرا او تطبيق پروسېجر:
- ١٠٥.....پايله.
- ١٠٧.....نامنلې کرښه، نامنلی تړون.
- ١٢٧.....د څلورم څپرکي ادامه.
- ١٢٧.....د ډيورنډ کرښې تاريخي او حقوقي حقايق.
- ١٢٧.....سريزه:
- ١٢٩.....ډيورنډ کرښه ولې رامنځته شوه؟:
- ١٣٢.....تاريخي کتنه، بيا بيا مذاکرات او معاهدې.
- ١٣٢.....بيا مذاکرات ١٩٠٥ز کال:

توره کرښه / ۵

- د هند له استقلال (۱۹۴۷) زکال نه تر اوسه پورې:..... ۱۳۲
- د ډیورنډ کرښې حقوقي اړخ:..... ۱۳۴
- پاکستان د ډیورنډ کرښې د ماتوونکي (ناقض) په توګه:..... ۱۳۶
- د پاکستانیانو په ادعاګانو کې د ضعف ټکي:..... ۱۳۷
- پایله:..... ۱۴۰
- د هند پر خاوره د برتانيا ښکېلاکګر خپته اچولو لنډ مالومات:..... ۱۴۵
- اروپايان د هند په نيمه وچه کې (ختیځ هند کمپني) انګرېزان او توکمیز توپیر:..... ۱۴۵
- هند او پاکستان:..... ۱۶۴
- د هندوستان د خپلواکۍ ۷۰ کالیزه د پاکستان رامېنځ ته کېدل:..... ۱۶۴
- مسئله پښتونستان:..... ۱۷۰
- زخم ناسور خط ډیورنډ:..... ۱۷۰
- ډیورنډ کرښه له حقوقي اړخه:..... ۱۷۴
- د ډیورنډ کرښې تړون:..... ۱۷۵
- پایله:..... ۱۷۸
- پر ډیورنډ کرښه د افغان لندن کنفرانس ته لیکلی پیغام:..... ۱۷۹
- پاکستان ولې له افغانستان سره پر پوله کتارې او خنډونه جوړوي؟..... ۱۸۳
- پر ډیورنډ کرښې د کتارې لګولو چارې:..... ۱۸۴
- تبصره:..... ۱۸۶
- زړه لاندې، نوې ستونزې:..... ۱۸۸
- "ډیورنډ نه منو":..... ۱۸۹
- اقتصادي او ټولنیز ژوند:..... ۱۹۱
- تبصره:..... ۱۹۳
- افغانان عدالت غواړي:..... ۲۰۵
- بینځم څپرکی:..... ۲۱۱
- اعلیحضرت شاه امان الله خان غازي:..... ۲۱۱
- اعلیحضرت شاه امان الله خان غازي (۱۸۹۲-۱۹۶۰) ز کلونه:..... ۲۱۱

توره کرښه/٦

٢١٥.....	شاه امان الله د سفر بري په جامو کې (١٩١٩) زکال:
٢١٨.....	ملي يووالی، د شاه امان الله خان ستره هيله:
٢١٩.....	بيا خلې مذاکرات ١٩١٩ز کال:
٢٢٠.....	بيا خلې مذاکرات او د کابل معاهده ١٩٢١ ز کال:
٢٢٨.....	شاه امان الله غازي خپل ولس ته د وينا په حال کې:
٢٢٩.....	د اعليحضرت امان الله خان په اړه يو شمېر ليدلوري:
٢٣٦.....	د امان الله خان او نادر خان ترمېنځ لوبې:
٢٤١.....	د غلام نبي خان چرخي له وژل کېدلو وروسته سياسي وضع:
٢٤٦.....	په جلال آباد کې د شاه او ملکي خاورو ته سپارل:
٢٥٠.....	دغازي امان الله شخصيت ته دلطيف پدram سپکاوی:
٢٥٤.....	شپږم څپرکی
٢٥٤.....	وينس زلميان
٢٥٤.....	١٣٢٥-١٣٤٥ لمریز کال:
٢٨٩.....	اووم څپرکی
٢٨٩.....	د اوسني افغانستان ختيځې سيمې
٢٨٩.....	اول - د ننگرهار ولايت:
٢٩٠.....	د ننگرهار ولايت اقتصادي ارزښت:
٢٩١.....	طبيعي زېرمې:
٢٩١.....	پرمختگ:
٢٩١.....	د ننگرهار اداري واحدونه:
٢٩٢.....	رسنۍ:
٢٩٢.....	مشهور علمي او فرهنگي شخصيتونه:
٢٩٣.....	کلتور:
٢٩٣.....	لوبې:
٢٩٤.....	ښوونه روزنه:
٢٩٤.....	کرڼه:

توره کرښه / ۷

۲۹۴	داوېو بندونه:.....
۲۹۵	تاريخي ځايونه:.....
۲۹۵	د ننگرهار ولايت د جلال اباد جنگ په ۱۳۶۷ل کال کې:.....
۳۰۳	تلک خرس:.....
۳۱۲	ډاکتر نسرين کتونا:.....
۳۲۹	برگرفته از متن نوشته ی جنگ جلال آباد:.....
۳۴۸	د بهرنیو چارو مخکینی وزیر عبدالوکیل:.....
۳۵۲	د گوند دویمه کنگره:.....
۳۵۴	د کنړ ولايت.....
۳۵۴	د ښکلي کنړ ولايت اړوند مالومات:.....
۳۵۶	جغرافياوي او قومي جوړښت:.....
۳۵۷	د کونړ میشت قومونه:.....
۳۵۹	د وگړو شمیر:.....
۳۵۹	استحکامي کلاگانې:.....
۳۵۹	د چغان غونډۍ:.....
۳۶۰	د کلوم کلا:.....
۳۶۰	د پیار کلا:.....
۳۶۱	د کتیار کلا:.....
۳۶۲	کونړ د تاریخ په اوږدو کې:.....
۳۶۴	د چارو د سرته رسولو لپاره لاندیني ټکي اړین برېښي:.....
۳۶۵	د لغمان ولايت پېژندنه.....
۳۶۵	څلور خواوې:.....
۳۶۶	اداري واحدونه:.....
۳۶۶	مشاهیر:.....
۳۶۶	کرڼه:.....
۳۶۷	د اوږو بندونه او سیندونه:.....

توره کرښه ۱/

لويې:	۳۶۷
پوهنه:	۳۶۷
صنعت:	۳۶۸
مدني ټولنې:	۳۶۸
رسنۍ:	۳۶۸
تصويري رسنۍ:	۳۶۹
چاپي رسنۍ:	۳۶۹
کولتور:	۳۷۰
د نورستان ولايت	۳۷۱
د ۱۳۹۰ل کال ښوونيز حالت:	۳۷۱
د پوهنې د بهير په وړاندې ستونزې:	۳۷۲
اتم څپرکۍ	۳۷۳
د پاکستان جوړېدل	۳۷۳
د لويې برتانيا سياست د هند، پاکستان او افغانستان په اړوند	۳۸۰
۱۹۴۵ز کال څخه تر ۱۹۵۰ز کال پورې:	۳۸۰
د ليبرستانو د حکومت سياست او کړنې:	۳۸۱
څلورم - د افغانستان د خپلواکۍ وروسته:	۳۸۲
د اعليحضرت امان الله خان په اړه يو شمېر نظرونه:	۳۸۲
نهم څپرکۍ:	۳۸۹
د محمد داودخان کودتا	۳۸۹
لسم څپرکۍ:	۳۹۵
د اخ دگ سياسي واک تر لاسه کړ:	۳۹۵
نور محمد تره کي د گوند او حکومت مشر شو:	۳۹۵
ارواښاد شهيد ډاکتر عبدالکريم زرغون:	۴۰۲
د شهيد محمد هاشم وطنوال له يادښتونو څخه د ماخذ په توگه:	۴۰۵
د شهيد لعل پادشاه عالمي لنډه پيژندنه	۴۰۸

توره کړنښه / ۹

د نور محمد تره کي ژوند پېښې.....	۴۱۱
۱-۲: زده کړې.....	۴۱۲
۱-۳: دندې او سياسي هڅې.....	۴۱۲
۱-۴: د نور محمد تره کي ادبي هڅې او پنځونې.....	۴۱۶
۱-۵: د تره کي درې اثار او ژباړې.....	۴۱۷
ماخذونه:.....	۴۱۸
د نور محمد تره کي واکمني.....	۴۲۱
د مير اکبر خيبر وژل کېدل او د جنازې مراسم:.....	۴۲۱
کودتا که انقلاب؟.....	۴۲۳
لنډيز:.....	۴۲۴
د شوروي لښکرو راتگ.....	۴۳۱
احمد شاه مسعود او روسان.....	۴۳۴
د مسعود په اړه د افغانستان د تاريخ حکم:.....	۴۳۶
د حفيظ الله امين واکمني.....	۴۳۸
د حفيظ الله امين لنډه پېژندنه:.....	۴۳۸
ببرک کارمل واکمن شو.....	۴۴۱
د ببرک کارمل لنډه پېژندنه:.....	۴۴۱
د ډاکتر نجيب الله واکمني.....	۴۴۵
د افغانستان د پخواني جمهور رئيس ډاکتر نجيب الله لنډه پېژندنه:.....	۴۴۵
د / د. ج او د / خ. د او بيا د وطن گوند د ړنگېدو لاملونه:.....	۴۴۸
عامل خارجي سقوط حزب «وطن» و دولت:.....	۴۵۳
يولسم څپرکی:.....	۴۵۵
د مجاهدينو واکمني او د افغان ولس بېچاره گي.....	۴۵۵
د حضرت صبغت الله مجددي درې مياشتې واکمني.....	۴۵۶
د طالبانو راتوکېدل.....	۴۶۱
طالبان څنگه رامنځ ته شول؟.....	۴۶۱

توره کرښه / ۱۰

۴۷۲	غچ او سزا
۴۷۲	دوه پېړۍ په افغانستان کې د بهرنيانو مداخله:
۴۷۳	طالبانو پر افغانستان د امريکا په مشرۍ يرغل:
۴۷۷	دولسم څپرکی
۴۷۷	د بن ناسته او د حامد کرزي واکمني
۴۸۴	د پخواني جمهور رئيس حامد کرزي او جمهور رئيس محمد اشرف غني د واکمنيو پرتله ... ۴۸۴
۴۸۴	مخکينی جمهور رئيس حامد کرزی او ۱۳ کلنه واکمني:
۴۸۵	د حامد کرزي پېژندنه:
۴۹۰	جمهور ريس اشرف غني احمدزی:
۴۹۱	زده کړې:
۴۹۲	دندې:
۴۹۳	ځانگړې وړتياوې:
۵۰۰	د ملي يوالي حکومت:
۵۰۲	مأخذونه

درنو لوستونکو:

د افغانستان د ختيزې برخې په تاريخ او جغرافيه باندې يو مالوماتي کتاب وليکم.

زه تعهد سپارم چې په دې کتاب کې هغه مالومات، شواهد او اسناد لوستونکو ته وړاندې کړم چې پر واقعيتونو ولاړ وي. په پيل کې غواړم په لاندې برخو کې کتاب وليکم.

سريزه

درنو لوستونکو په تودو سلامونو مو گرم هرکلی کوم، دا کتاب د افغانستان د يوې مهمې تاريخي سيمې يانې د هېواد د ختيځې برخې په هکله هر اړخيزه مالومات وړاندې کوي او په هېواد کې د يو شمېر واکمنيو څېړنه کوي. هيله لرم، چې له لوستلو نه يې اړين توکي ترلاسه کړي.

وايي، افغانان اريانوونکي او زېره خلک دي، خو زه بيا واييم چې افغانان له وطن ساتلو او پاللو سره پوره مينه لري. زموږ ولس تل له مکار غليم سره په يوه اواز په تشو لاسونو د غيرت توره له ټېکي راباسلې او ښکېلاکگر دښمن يې له خپل هېواد نه په خورا شرموونکې توگه شړلی دی.

انگريزانو د سکانو او پنجابيانو په مرسته پر افغان خاوره درې ځلې يرغلونه کړي دي، خو په هر ځل د جنگ له ميدانه تېستېدلي او ماتې يې خوړلې ده. ليکن زموږ د ولس ستره ستونزه نالوستي او اقتصادي وروسته پاتېوالی دی. دا لاملونه دي چې جگړه گټلې شو، يا په بل عبارت افغانان د جگړې په ډگر کې مېړني او باتور خلک دي، خو په سياست کې بایلونکي! دا په دې مانا چې نالوستي ولس او وروسته پاتېوالي دښمنانو ته دا زمينه برابروي چې له مذهب نه بده استفاده وکړي او خلک تر مذهبي اغېزو لاندې راولي.

زموږ په هېواد کې چې کله هم زموږ پر خاوره يرغل شوی، ټول ولس په گډه دفاع کړې خو په خواشينۍ سره چې تر برياو وروسته د بل په لمسون دا خوځښت د ستونزو سره مخامخ شوی. د بېلگې په توگه دايرانيانو د يرغل نه وروسته دافغانانو د واکمنيو ترمېنځ د واک په خاطر خپل منځي جگړې وشوې او دښمن ددې فرصت څخه اړينه استفاده وکړه. همدارنگه د پخواني شوروي د پوځونو د راتگ له امله يو شمېر افغانان سياست مداران شو، چې د غير عملي شعارونو د ورکولو او د مذهب تر نامه لاندې پرديو ته د خدمت کولو په پايله کې يې په افغانستان کې لوی ناورين رامېنځ ته کړ، چې په وطن کې هر څه د خاورو سره

يو شول.

د انگرېزانو د درې گونو يرغلونو پر وړاندې د ولس يووالی او د هر افغان قرباني د هېواد د خپلواکۍ د تاريخ زرينه پاڼه جوړوي. خو دا بريايي د انگرېز د لاسوهنې او د مذهب څخه د ناوړه استفادې له امله، سبب شو چې ددې هېواد ولس په خپلو کې سره ونښلي او انگرېز خپله شومه موخه تر لاسه کړي. د هېواد د جغرافيه لويه برخه مو تراوسه د بل تر لاس لاندې کړاونه تېروي. يانې د ډيورنډ نامنلې توره کرغېړنه کرښه چې د افغان ولس په زړونو کښل شوې، د خيبر پښتونخوا او بلوچستان ولسونه له موږ څخه جلا ساتلي. خوزه پر دې ټينگ باور لرم چې دا ولسونه به نور د پرديو تر حاکميت يا واکمنۍ لاندې پاتې نشي او ډېر ژر به دا ناولې او بې مفهومه کرښه له مينځه يووړل شي او ټول افغان ولس به يو ځل بيا د خپلواکۍ جنډه پورته او پنجاب ته به خوله ماتونکي ځواب ورکړي، لکه چې افغانانو د پنجاب بادارانو يانې د برتانيا يرغلگر او ښکېلاکگر ځواک ته پخوا ورکړی وو. اوسنۍ غميزې هم د تېرو غميزو ادامه گڼل کېږي. د مذهب څخه ناوړه گټه اخېستل ددې لامل شو چې د روسانو او انگرېزانو په څېر نړيوال قدرتونه افغان خاورې ته د خپلو ټولو مدرنو وسلو او ځواکونو سره د راتگ بهانه پيدا کړي.

افغان ولس ته په کار ده چې نور د پرديو د چلوتې قرباني نشي، خپلو کې سره يو شي، د جنگ جگړو پر ځای سوله وکړي خپل وطن ورغوي او د پردو لاسونه د خپلې خاورې څخه لڼد کړي. د مذهبي گډوډيو او ناسم سياست کولو نه ډډه وشي، د خپل وطن او ولس لپاره هغه څه وغواړي چې د ولس گټې پکې نغښتي وي.

لومړۍ څپرکۍ

د افغانستان په هکله لنډ مالومات

افغانستان (Afghanistan):

افغانستان د افغان وګړو (پښتانه، تاجک، هزاره، ازبک، ترکمن، نورستاني، قزلباش، ایماق، پشه یي او نورو ټاټوبي دی. تاریخ دا خبره ازبات کړې، چې دغو ټبرونو په ګډه سره له خپل ټاټوبي نه ساتنه او پالنه کړې او د وطنپالنې احساس یې خورا غښتلی دی. له دې امله دغه ولس په حقوقي ډول یو ملت ګڼل کېږي. د افغانوېد (افغان) او (افغانه) نه را جوړ شوی، پښتون ته ایاګان یا اوغان، افغانه، روڼیا او پټان ویل کېده، خو اوس هم د ګر په لږ توپیر سره همدا ټکي کارول کېږي. افغانستان له زرګونو کلونو راهیسې د افغانانو مېشت ځای دی.

سیاسي او پنځېزې پولې یې له امو څخه تر اباسین سیند پورې دي. ددې خبرې دا زبات لپاره وګورئ: د اوستا د لاسوند (یشتو) له مخېدار یا نا د شپاړ سګونو ولایتونو نومونه:

۱- اریانا ویجو د امو او سیر دریا ترمنځ.

۲- سوغده د امو په شمال کې سغد/سمرقند

۳- مورو (مرو او مرغاب)

۴- بخدي (بلخ بامي)

۵- نیسا یا (میمنه)

۶- هره یوه (هرات)

۷- وایکرت (د کابل سیمه)

۸- اوروه د کندهار او اباسین تر منځ سیمه د پکتیا ولایت او د سلیمان

۹- خننتا (گرگان)

۱۰- هري وتي (ارغنداو/دهراوت)

۱۱- ای تومنه (هیرمند، هېلمند)

۱۲- رګه (بدخشان) دراغه اوسنی ولسوالۍ پښتون راغه

۱۳- کخره (غزنی)

۱۴- رانګا (سیر دریا)

۱۵- وارنا (امیر بند) هیپته هندو (د سند سیمه).

همدا ډول په اوستا کې د افغانستان غرونه یاد شوي لکه سیا مکه (تور غربا سیاکو) یو باري سینه (هندوکش) سپیته گونه گیري (سپین غر) او داسې نور. افغانستان د سويلي اسيا په شمال لويديځ کې پروت دی. دغه هېواد تر ټولو دمخه په سیمه کې یو حساس ستراتیژیک موقعیت لري، له دې امله د تاریخ په اوږدو کې د ټولو زبر ځواکونو د پام وړ او د دوي د لوبو او جګړو ډګر ګرځېدلی. په وجه کې د را ایسار کړی شوی، لرغوني غرني هېواد په توګه، په پر له پسې ډول د وړانیو او سترو ناورینونو سره مخ شوی دی. دغه هېواد خاوره او پولې د بریدونو له مخې د تاریخ په اوږدو کې لوی او وړې شوي دي. خو په اتلسمه پېړۍ کې د ابدالي واکمنۍ (۱۷۴۷/۱۸۱۸ز) پر مهال د لومړي ځل لپاره د دغه هېواد سیاسي پولې له پنځیزو پولو سره سمون وموند. خو په سیمه کې دانګرېزانو د اغېز، يرغل، لاسوهنو او د سیمه یزو او نړۍ والو لوبو له امله په څو پړاونو کې په دې توګه ټوټې ورڅخه جلا کړل شوي دي.

لومړۍ - د ابداليانو پر مهال:

په ۱۸۰۳ز کې د ابدالي شاه محمود خان پر مهال د خراسان ولایت، د ایران د قاجایانو لاس ته ورغی.

په ۱۸۱۲ز کې د اباسین پر غاړه د (اټک کلا) د پنجاب سیکانو ته پرېښودل شوه. په ۱۸۱۸ز کې د ملتان ولایت د سیکانو لاس ته ورغلو.

دویم - د محمدزیو د واک پر مهال:

په ۱۸۱۹ ز کې د کشمیر ولایت د پنجاب له دولت سره وتړل شو.

په ۱۸۲۱ز کې د غازي خان ډيره پنجاب ته پرېښودل شوه.

په ۱۸۲۱ز کې د (اسماعيل خان ډيره) ولايت د پنجاب د سيکانو لاسته ورغلو.

په ۱۸۲۳ز کې د پېښور ولايت سيکانو لاندې کړ.

په ۱۸۴۳ز کې د سند ولايت انگریزانو ونيو.

په ۱۸۵۴-۱۸۷۶ز کې د بلوچستان ولايت انگریزانو لاندې کړ.

په ۱۸۸۴ز کې د موروي ولايت روسانو ونيو.

په ۱۸۷۸ز کې د شال فوشنجر کوژک، کورمه، لنډي کوتل سيمې د گندومک د تېل شوي پوهاوي له مخې د يعقوب خان له خوا انگریزانو ته ورکړل شوي.

په کال ۱۸۹۳ز کې امير عبدالرحمن د سوات، باجوړ، چترال، ارنوي سيمې، وزيرستان، دور، څاگی او چمن ولايتونه د ډيورنډ د تېلې موافقه ليک له مخې انگریزانو ته ورکړی.

په ۱۸۸۵ز کې د پنجدي سيمه روسانو ونيوله.

په ۱۸۷۲ز کې د سيستان ولايت ځينې برخې د انگریزي پلاوي له خوا ايران ته پرېښودل شوې.

د خواشينۍ ځای دی، چې افغانستان په ۲۱ پېړۍ کې هم هماغسې ويشلی او ټوټې پاتې شوی دی. درې لسيزي کېږي چې د سيمه ايزو او نړۍ والو پېچلو لوبو او استخبارتي جگړو په تاوده ډگر او سنگر اوښتی دی.

د اوسني افغانستان د وگړو سر شمېرنه نه ده شوې، خو د وگړو اټکلي شمير يې شاوخوا ۳۰ ميليونه دی، د توکم او ژبې له پلوه گڼ شمېر توکمونه پکې ميشت دي. لکه پښتانه، تاجک، هزاره، ازبک، ترکمن، نورستاني، بلوڅ، پشه يي، پراچه يي، ايماق، هندوان، سکان، عربان او داسې نور واړه تېرونه چې په ډير شو ۳۰ خپلواکو ژبو خبرې کوي.

زموږ د وياړلي هېواد لومړنی نوم اريانا، بيا خراسان او وروستی نوم يې افغانستان دی، چې په تاريخي لحاظ ۵ زره کلن لرغونی تاريخ لري. ددې هېواد جغرافيه او حاکميت کله تر ډهلي، نيشاپور، بخارا او سمرقند پورې رسېدلی. خو د افغانانو اصلي خاوره او ټاټوبی تل د پرديو تر بريدونو لاندې راغلی دی. چې د افغان مېرني ولس په سربښندنه بېرته خپلواک شوی دی. د هېوادوالو د وروسته

توره کړنه/۱۷

پاتېوالي او د افغان واکمنانو ترمېنځ کورني مخالفتونه ددې لامل شوي چې د نړۍ زېر ځواکونه له حالاتو بده گټه واخلي او په ظالمانه توگه ددې هېواد خاوره وويشي او نورو ته يې په سوغات کې ورکړي.

زما په اند ترڅو چې افغان ولس په دې سيمه کې ژوندی پايي، دخپلې خاورې يوه لويشت به هم چا ته ور نه کړي او د چا خبره د هېواد د نومول شوي پولو په توگه ايستل شوي کرغېړنې کړنې به ونه مني. که نن وي که سبا لروېر افغانان به د يو واحد ملت په توگه سره يو ځاي او گډ ژوند وکړي. تاريخ ثابته کړه که د برلين ديوال چې جرمنيان يې په لويديځ او ختيځ جرمني وېشلي وه او په ۱۹۹۲ ز کال کې د جرمن ولس د گډي او کلکې ارادې له امله ونږېد، د افغانانو تر منځ ايستل شوي کړنې به د افغانانو له خوا وړانيزي او د لوي افغانستان د هستيدو خوب به ريښتيا کېږي. دا د هر هېوادوال هيله او ارمان دی او د خداي ج په تکيه به دا ارمان پوره کېږي.

غواړم اصلي موضوع ته دننه شم او د انگليس او افغان د لومړۍ جگړې په اړوند چې د ۱۸۰۸ نه تر ۱۸۴۲ ز کال پورې وغزیده لږ مالومات وړاندې کړم. دا مالومات د هغه کتاب په حواله وړاندې کېږي. چې نوم يې دی (دوه پېړۍ په افغانستان کې د بهرنيانو مداخله) ددې کتاب ليکونکی ديوېډ لاین دی، چې د محمد جعفر هاند له خوا په پښتو ژبه ژباړل شوی.

په دې کتاب کې څرگنده شوې چې کله ۲۹ کلن ځوان انگليس سياستوال، مونستورټ ايلفېنستېن د ۱۸۰۸ ز کال د اکتوبر پر ۱۳ مه له ډيلي نه روانېدلو، يو مهم او ستر ماموريت ته يې ځان چمتو کړی وو. ده اورېدلي وو چې د کابل دربار د لويديز د منځلارو نظر خوښوي. له ده سره په سوغاتونو او ډاليو بار کاروان چې ۶۰۰ اوښان او ۱۲ فيلان يې لرل روان وو، دا د هغو اړېکو پيل وو چې د دوه پېړيو په لړ کې يې په اسيا کې د امپريالستي ښکېلاکگر ځواک تر ټولو بډې ماتې ته لاره پرانيستله.

افغانستان د ستراتيژيک موقعيت له مخې پخواني هند ته ډېر ارزښت درلود، انگرېزانو هم دا خبره درک کړې وه او د همدغه ارزښت په درک کولو سره وو چې ايلفېنستېن دې ماموريت اجرا کولو ته اړ شو. دا ماموريت د ويليزلي په

مشری پر هند د انگلیس د پوځي واکمني له ټینګولو ۴ کاله وروسته پیل شو، هغه واکمني چې ناپلیون پرې سترګې ښځې کړې وې او غوښتل یې دا نوې امپراتوري له گواښ سره مخامخ کړي او په اروپا کې د ځواک تله په بشپړ ډول پر خپل لوري کړه کړي. د سمندر په مېنځ کې په یوه بېړۍ کې له نزار الکساندر سره د ناپلیون مخامخ خبرو هغه جګړه هم ختمه کړه چې نژدې ۵۰ زره پوځیان پکې وژل شوي وو، خو په بدل کې ناپلیون داسې ملګری پیدا کړ چې د ځواک زورور و څپو یې نه یوازی اروپا بلکې د نړۍ نورې برخې هم ولړزولې. برتانوي جاسوسانو داسې پټ مالومات ترلاسه کړي وو چې روسیه او فرانسه د هند د نیولو له پاره په تیلست کې د ۷۰ زره پوځ د جوړولو تړون کوي. د روسیې ځمکني بریدونه او قلمرو له هند نه ډېر لیرې او د دنگو او لوړو غرونو تر مېنځ یو پېچلی موقعیت وو. خو که روسیې په مخامخ ډول له لویدیځ څخه د فارس د سمندر له لارې برید کړی وی، نتیجه به یې ورکړي وه، روسیې له ډېرو کلونو فارس یانې اوسني ایران ته گواښ پېښ کړی وو. ناپلیون د فارسیانو د نظامي او جنګي روزنې لپاره پیسې، وسلې او کارپوهان واستول، که فارس د روسیې او فرانسې ایتلاف ته نه وی ورګډ شوی، په هغه صورت که به یوازی افغانستان وو، چې پر هند د هر برید پر وړاندې سپر او خنډ جوړېدلی شو.

د لویدیز هند د کمپنۍ یو څېړونکي جان کرو کیټ لیکلي که څه هم دغلته روانو پېښو د انگلیس حکومت پټګ نشو کړای. خو له دغو پېښو سره دوامدار خطرونه مله وو. که فرانسه او روسیه وتلې هم وی خو برتانيا پر هند د افغانستان له ممکنه برید له اړخه ویره او اندېښنه لرله، ښايي همدا لامل وو چې په لویدیز کې خپل ځواکونه د سپر په ډول وساتي.

کروکیټ لیکلي د افغان د امیر ځای ناستی ورور زمان شاه د لویدیز هند پر ضد د جنګي فعالیتونو د منظم کولو لپاره پارونکي او ویجاړونکي نظریات درلودل، په داسې یو پېچلي حالت کې ډېره مهمه وه چې انگلیسان پوه شي چې ایا اوسنی امیر همدارنګه نظریات لري که نه؟ ایلفنسټن د همدې نظر د مالومولو لپاره کابل ته واستول شو. انگلیسانو دافغانانو په هکله ډېر مالومات نه درلودل، دا هغه وخت و چې افغانستان د برتانوي هند د لویدیزې برخې یوه مهمه پوله

توره کرښه / ۱۹

بلل کېده. انگلیسان د افغانستان له جنگي تاریخه نه وو خبر، خو په دې پوهېده چې یو وخت د افغانستان یو نومیالي پاچا احمدشاه ابدالي پر ډهلي واکمن وو، چې دغه امیر د ملت د بابا په نوم یادېږي. دی د دراني قوم بنسټ ایښودونکی دی، دراني په اصل کې غوره مرغلي ته وایي.

د انگلیس ډېرو سیلانیانو چې افغانستان ته یې په ۱۷۷۳ز کال کې سفرونه کړي وو، د خیبر په دره کې ور باندې مرګوني بریدونه شوي وو. فورسټر او نورو لویدیځوال چې ۱۸۰۰ز کال وړاندې افغانستان ته تللي وو، هېڅ کوم سند یا نښه نه وه پریښې. داسې ښکاري چې ایلفنستین د سکندر د وخت پر تاریخي مالوماتو او نکلونو تکیه کړې وه، ایلفنستین روانه دري او هندي ژبه ویله. پر انگلیسي واکمنۍ یا امپراتورۍ د فرانسې ممکنه يرغل او د روسیې له خوا ور پېښ شوي ګواښ کابل ته دده د ماموریت اصلي لاملونه وو.

دی د اوسني راجستان له دښتې د خپلو ټولو مالونو سره روان وو، له زیاتو ستونزو سره مخ وو، اوبه او خواړه یې نه درلودل، قبایلي مشرانو ورسره مرسته نه کوله. د دې ستونزو سره ایلفنستین د اوسني پاکستان له لارې د ۱۸۰۸ز کال د نومبر په ۲۱ د افغانستان پولې ته نژدې شو. د مغلو امپراتور اکبر خان په ۱۶ مه پېړۍ کې دغه ځای ته د پېښور نوم ورکړی وو، ددې مانا دا ده چې دا یوه پیاوړې چوڼۍ ده. پېښور پر هند د برید له پاره د دفاع دروازه بلل کېده. افغانستان په ۱۹مه پېړۍ کې یو فوق العاده مشر ته اړتیا درلوده، نه د شاه شجاع په شان کمزوري شاه ته.

ایلفنستین وایي ما په پېښور کې د امیر سره لیدنه کوله خو دلته د امیر پر ضد په ښکاره ډول خبرې کېدلې، ماته مالومه شوه چې د کورنیو جنگونو احتمال شته، په سویل کې د دوو پښتنو ټبرونو ترمنځ مرګوني جنگونه شوي وو. احمد شاه دراني له سدوزو ټبر څخه پورته شو او بل ستر ټبر بارکزي یې هم ننگه وکړه او د احمد شاه دراني پر سر یې تاج کېښود او د غنمو وړۍ یې ورته په تاج کې وټومبه دا هر څه د ۱۸مې پېړۍ په مخنیو کلونو کې وو.

په ۱۷۷۳ز کال د احمدشاه زوي تیمور شاه مړ شو. له دې سره سم د تاج د خپلولو پر سر لانجی پیدا شوې. همدغو کشمکشونو هند، انگلیس او فارس د

توره کرښه / ۲۰

افغانستان په جگړو کې ورښکېل کړل. په ۱۸۰۹ز کال د ږوند کړل شوي زمان شاه ورور شاه شجاع په پېښور کې له انگلیس استازي ایلښټن سره ولیدل، دا پورته څو کرښې مې په دې خاطر ولیکلې چې لوستونکي قانع شي چې ددې هېواد جغرافیه د ددوو زبرځواکونو یانې خوگ، پرنگي او ایران د پلانونو او د وخت افغان واکمنانو د واکمنۍ د نیمگړتیاوو او ستونزو له امله سره وپاشل شوه. انگلیسانو او روسانو له کورني تاوتریخوالي استفاده وکړه او د وخت حکومتونو د ډیورنډ کرځېرې کرښې ایستل او د پنجدي له لاسه ورکول ومنل. په دې اړوند پوره زیات نظرونه او اسناد شته چې په خپل ځای به ورته اشاره وشي.

درنو لوستونکو! دا اړین بولم چې دلته هغه ناورین په گوته شي چې زموږ د هېواد افغانستان سرحدونه چېرې وو او د کومو لاملونو له وجې دا بدلونونه رامنځته شول. کله چې ایلښټن له ډهلي څخه روانېده، اصلي موخه یې له افغانانو سره د یوه یرغلیز تړون لاسلیک کول وو. په تړون کې له افغانانو دا ژمنه اخېستل کېده، که فرانسوي سرتېري د هند په لویه وچه کې ولیدل شي، افغانان به پر فارس برید کوي. شاه شجاع لومړنی امیر وو چې د انگلیسانو سره یې داسې تړون لاسلیک کړ.

تشکر احمدشاه بابا:

که ۲۷۰ سال قبل افغانستان را بما هدیه نمودی! احمدشاه بابا درانی (سدوزی) وقتی می بینیم که تخمین ۴۰ میلیون مردم کپرد راکنده در چهار کشور عراق و سوریه و ترکیه و ایران مدت ۸۰ سال است که برای استقلال خود و تاسیس کشوری بنام کردستان مسلحانه مبارزه میکنند و در این راه بیش از ۲۰۰ هزار تن زن و مرد کرد، جان باخته اند ولی هنوز به استقلال خود

توره کرېنه / ۲۱

و تاسیس کشوری بنام کردستان دست نیافته اند، من به یاد تاسیس افغانستان و به یاد سرباز جوان ۲۵ ساله ای می افتم که هیچ مکتب حربی و یا پوهنتون نظامی را نخوانده بود، اما از هوش و نبوغ و دلیری سرشار نظامی و سیاسی برخوردار بود. او احمدخان قندهاری از طایفه سدوزی بود که از ۱۷۴۰ تا ۱۷۴۷ میلادی در لشکرکشی های نادر افشار، در رأس دسته های افغانی شرکت جسته بود و از آزمون جنگ و پیروزی سربلند بدر آمده بود. باید خدا را شکر گفت و از احمدشاه درانی (سدوزی) تشکر نمود که بعد از قتل نادر افشار توسط سران لشکر خود، او با سربازان افغان خود از ایران به قندهار بازگشت و بجای اینکه افراد لشکر را رخصت کند، تا هر کس پی کار خود برود او در فکر آینده مردم خود افتاد و برای نجات دایمی شان از زیر ستم بیگانه، سران لشکر افغانی را برای جرگه فرا خواند، تا یک نفر را از میان خود به حیث زعیم ملی تعیین کنند که منبعده مسئولیت رهبری و دفاع از سرزمین افغان را بدوش داشته باشد. سرانجام بعد از هشت روز بحث و مذاکره و تبادل نظر بالاخره افغانهای شامل جرگه موفق به تعیین رهبر و تشکیل کشوری بنام افغانستان گردید. ند تاسیس افغانستان، بر ویرانه های خراسان قدیم، بعد از شش صد سال غارت و زورگوئی و اجحاف، و سرکوبی مردم از سوی مهاجمانی چون: مغولان و تیموریان و بابران هند و صفویان ایران و استبداد خشن نادرشاه افشار که همه جا با پرپا کردن، کله منارها همراه بود، هر انسان با فهم و ملی گرا را و امیدارد تا سرتعظیم و حرمت گزاری در برابر این مرد بزرگ و دور اندیش افغان فرود آورد و از وی تشکر کند، که برای ما کشوری بنام افغانستان به میراث گذاشت. وقتی ما مبارزات و قربانی های بی شمار مردمان فلسطین و کردستان را در شرق میانه می بینیم، باید خود را خوشبخت بشماریم.

که ۲۷۰ سال قبل در همین ماه اکتوبر، با همت و درایت فرزند دلیر و میهن دوست این آب و خاک، توانستیم بدون راه اندازی جنگهای خونین شبیه اقوام دیگر منطقه، در سال ۱۷۴۷م دولت مستقلی بنام افغانستان تاسیس کنیم، تا بعد از آن هیچ حاکم و صوبه دار و بیگلربیگی و والی بیگانه یی بر مردم ما حکم نراند و خود حاکم بر سرنوشت خود باشیم. خود بکاریم و خود حاصل آنرا برداریم

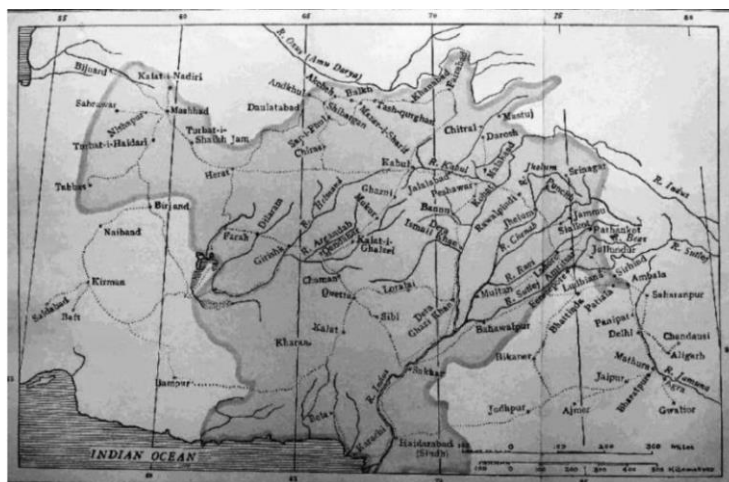
و خود آنرا در راه مصالح فردی و اجتماعی خود بکار ببریم.

براستی اگر احمدشاه بابا نمی بود، امروز کشوری بنام افغانستان نمی داشتیم که فرزندان او به نامش افتخار نمایند. احمدشاه بابا، جز سعادت و سربلندی و استقلال مردم افغانستان آرزویی نداشت و با تحمل رنج سفرهای طولانی و قبول خطرات گونه گون حیاتی و حیثیتی، رهبر و پیشوای فداکار و شجاع افغان و فاتح میدانهای نبرد های سرنوشت ساز، برای افغانها افتخار آفرید. و هرگز به وطن خود خیانت نکرد و هموطنان خود را خوار و حقیر نشمرد. هرگز خود را بالاتر و بیشتر از هموطنان خود به حساب نگرفت.

هرگز تن آسائی ننمود و به عیش و نوش نپرداخت، هرگز از کدام قدرت خارجی دستور نگرفت و بر فرق ملت خود نگرفت. احمدشاه با آنکه تاج می گرفت و تاج می بخشید، هرگز بر سر خود تاج ننهاد. بلکه مثل سایر هموطنان خود دستار می بست و با آنان بر زمین مفروش می نشست و به درد دل آنها گوش فرا می داد و بداد مظلومان میرسید. و مثل یک پدر مهربان با هموطنان خود برخورد می کرد و از همین جهت مردم او را «بابا» میگفتند. مورخ و دیپلمات انگلیسی الفنتون مینوید: «براستی اگر شاهی در آسیا سزاوار احترام ملت خویش باشد، جز احمدشاه کس دیگری نیست.» (الفنتین، افغانان، ترجمه فکرت، ص ۳۸۱) سی سال بعد از گزارش الفنتین، «فریه» سیاح معروف فرانسه ای که در سال ۱۸۴۶م مهمان سرداران قندهاری بوده مینوید: «احمدشاه یکی از پستی بانان قوی مذهب میباشد. او به هنگام تاجگذاری، نام قبیله خود را از ابدالی به درانی تبدیل میکند که معنی نجیب و قدیمی میدهد. او عنوان دردران را انتخاب میکند... سلطنت او بخاطر امتیازات، سخاوت، سادگی و سلوک معتدل او در قلب پرجلال دربار باعث میشود تمام کسانی که به او تقرب میکردند، دوست داشتنی و عالی باشد؛ او به آسانی قابل دسترس بوده و بر بنیاد مساوات حکومت میکند؛ بدون اظهار یک کلمه درشت حتی به کسانی که مستحق آن بودند. او یک شخص آرام و متقاعد کننده بوده و هیچ کس هرگز از قضاوت های او شکایت نمیکند. او بطور وسیعی محدوده امپراطوری خویش را وسعت بخشید که به هنگام مرگ او قرارذیل بود: مرزهای شمال - اکسوس و کوه های

توره کرينه/ ۲۳

کافرستان؛ در جنوب - بحیره عمان؛ در شرق - کوههای تبت، ستلیج و اندوس؛ و در غرب - خراسان، پارس و کرمان.» (فریه، تاریخ افغانها، ترجمه سهیل سبزواری، فصل هفتم، سایت آریائی) نقشه افغانستان در ۱۷۶۲ احمدشاه بابا (۱۷۲۲-۱۷۷۳ز) احمدشاه بابا برای افغانها هویت ملی و تاریخی و سیاسی بخشید، ورنه ملت ما در زیر چکمه های استبداد شاهان و سلاطین بیگانه هند یا ایران و ماوراءالنهر، هویت ملی خود را از دست میداد. به همین دلیل هیچ نویسنده ومؤرخ با انصافی نخواهد بود، که افغانستان را میراث گرانبهای احمدشاه بابا نشمارد و به استقلال و حاکمیت ملی آن احترام ننماید و یاد آن پادشاه مدبر افغان را گرامی ندارد. پس احمد شاه بابا را باید احترام کرد، و از او بخاطر خدمات مهم سیاسی اش سپاس گزار بود و به فرزندان وطن درس سیاستگزاری از شخصیت های ملی را آموخت. روح شاد احمدشاه کبیر!

د افغانستان نقشه

د افغانستان تاريخ له شاه محمود څخه تر امير عبدالرحمن خان پورې

دا چې شاه محمود يو عياش شخص وو، د لومړي ځل پاچاهۍ څخه يې عبرت وانخېست او په دويمه دوره کې يې بيا هم د هېواد چارې وزير فتح محمد خان ته وسپارلې او د اشرف الوزراء لقب يې ورکړ، دغه وزير د سلطنت چارې د خپلو ورونو تر منځ ووېشلې، همدارنگه پېښور د شاه شجاع د فعاليت مرکز وو، کشمير د عطا محمد خان باميزي له خوا اداره کېده او د زيات ځواک په درلودلو سره يې د کابل د واکمنۍ خيال نه ساته.

شاه محمود په خپله هم ځان ډېر خوش نصيب گڼلو چې د هغه وزير دا شان سړي وو، چې د هغه ټولې ضمه واری يې پوره کولې. خو ځينو کسانو د وزير فتح محمد خان سره کينه درلوده او په دې هڅه کې وو، چې د کمزوري پاچا په زړه کې ورته څه فرضي وېره پيدا کړي، چې په دې کسانو کې په خپله د پاچا زوي شهزاده کامران هم شامل وو.

دا چې رنجيت سنگ د اټک د لاسته راوړلو له پاره هڅې کولې، نو د يو لړ اقداماتو په لړ کې شاه شجاع د پېښور څخه لاهور ته پناه يوړه او کشمير يې د فتح خان ورور محمد اعظم خان ته وسپارلو، رنجيت سنگ د کشمير په معامله کې پاتې راغی، خو په (۱۸۱۳ز) کال د جولايي په ديارلسمه سکانو د افغانستان ختيځه دروازه ونيوله. په (۱۸۱۶ز) کال کې معاملاتو خطرناک شکل غوره کړ او هلته د فتح خان د ورتگ پاملرنه اړينه شوه، په هرات کې د شاه محمود خان ورور حاجي فيروز الدين خودمختاره واکمني وه، خو کله چې د ايران پاچا د خپل وليعهد په ماتحتۍ کې د هرات د نيولو په اړوند يو ستر فوځ مشهد ته راولېږه او غوښتل يې چې پر هرات يرغل وکړي، نو په دې وخت کې فيروزالدين د شاه محمود نه مرسته وغوښتله او هغه خپل وزير فتح محمد خان د (۳۰۰۰) سربازانو سره هرات ته واستوه او ايرانيان يې شاتگ ته اړ باسل، چې

توره کرښه / ۲۵

په دې دوران کې بيا دوست محمد خان د فيروز الدين د کور د ښځو بې عزتي وکړه او د هغه د يوې انږور څخه د سر لويپټه هم لرې کړه، چې هغه د کامران خور کېدله او کامران له پخوا نه فتح محمد خان سره کينه لرله، په پايله کې د شاه محمود په لارښونه چې شاه زمان يې هم ړوند کړی وو، وزير فتح محمد خان يې هم په (۱۸۱۷ز) کال کې د کامران په واسطه د هرات په پاچاهي بڼې کې په سترگو ړوند کړ، چې له دې سره د ټولو پښتنو د بې عزتي بنسټ کېښودل شو او د افغانستان په ټولو ولايتونو کې د کشمير څخه تر هرات پورې عمومي پاڅونونه شروع شول، په دې دوران کې د کامران، شاه محمود او فيروز الدين تر منځ هم جگړه وشوه، بالاخره شاه محمود مشهد ته ولاړ او د ايران له حکومت سره يې پناه واخيسته.

د گډوډۍ يا انارشيزم دوره:

د تيمور شاه د مرگ (۱۷۹۳ز) کال نه وروسته تر (۱۸۱۷ز) کال پورې چې په دغه کال کې د وزير فتح خان د مړينې افسوسناکه پېښه شوې وه، دغه ټول کلونه د پښتنو په تاريخ کې د شاهي کورنۍ د سازشونو او د تخت کېناستلو د جنگونو تاريخ دی او دغه زمانه د افغانستان له پاره د پاچا گردۍ زمانه وه. چې ددې نه سکانو او انگرېزانو گټه واخېسته او د همدې کورنيو جگړو په وجه ايران هم په پښتنو زړور شو، کله چې وزير فتح خان په ډېرې بې رحمۍ سره ووژل شو، نو دغې کورنيو جگړو نور هم ډارونکې شکل غوره کړ، چې په هغې وخت کې دې جنگونو د سدوزيو او محمد زيو تر منځ د تخت کېښاستلو حيثيت پيدا کړ. څرنگه چې په پوپلزيو کې سدوزي يوه ځانگه ده، همدارنگه په بارکزيو کې محمدزي يوه ځانگه ده، د فتح خان د وژلو نه وروسته د هغه شل وروڼه ژوندي وه او هر يو د خپل ورور د بدل اخېستلو ته تيار شول او پاڅونونه يې پيل کړل، بالاخره شاه محمود او کامران هرات ته په تېښته اړ شول، سردار محمد عظيم خان چې د کشمير حکمران وو، خپلو وروڼو ته يې لازمي لارښوونې وکړې، دوست محمد خان يې د پېښور څخه کابل په لور مؤظف کړ، همدارنگه

محمدزيو مشرانو او د هغو پلويانو ته يې ليکونه واستول، په پيل کې محمد عظيم خان غوښتل چې له سدوزيو څخه شاه شجاع په پاچاهۍ ومني، خو په همدې وخت کې سردار دوست محمد خان شهزاده ايوب ځاځی د خپل لوري څخه په پېښور کې په پاچاهۍ وگماره، کله چې شاه شجاع د پېښور نه راوړسېده، نو ايوب ځاځی يې ونيوه، دوست محمد خان، شاه محمود خان او د هغه زوی کامران غزني ته په تېښته اړشول او سمدستي د دوست محمد خان له خوا د سدوزي زمان شاه زوی سلطان علي شاه په کابل کې په پاچاهۍ غوره شو او خپل ځان يې د هغه وزير وټاکه، په همدې وخت کې محمد عظيم خان د تيمور شاه د زوي شهزاده ايوب سره کابل ته داخل شو او دغه شهزاده يې د کابل په پاچاهۍ وټاکه او خپل ځان يې د هغه د وزير په حيث اعلان کړ، چې دا دواړه پاچاهان په يو وخت کې په کابل کې اوسېدل.

دا کار د هغه متل پر ضد دی چې وايي: په يوه سيمه کې دوه پاچاهان نه ځايېږي، نو د (۱۸۱۸ز) نه تر (۱۸۲۴ز) کلونو پورې زموږ دوه پاچاهانو په يوه هېواد کې څه چې د يوه ښار څنگ په څنگ مانيو کې ژوند کاوه. په دې کې شک نشته چې د سدوزيو پاچاهانو چې د بالاحصار ماني په دوو کنجونو کې څنگ ترڅنگ پر تخت ناست و، کوم واک يې نه لرلو، خو يوازې په نوم يې پاچاهي کوله او رېښتيني واک د هغوي د وزيرانو په لاس کې و، چې د يو بل د له منځه وړلو هڅه يې کوله. ان تردې چې سلطان علي شاه د ايوب شاه د زوی شهزاده اسمعيل په لاس په بالاحصار کې زندی شو او سردار محمد عظيم خان له خپل ټاکلي پاچا سره څه موده واکمني وکړه. د هېواد په ختيځ او لويديځ کې يې تر سند او پېښوره تر مرگه فوځي سفرونه وکړل او زوی يې حبيب الله خان دده پر ځای وټاکل شو، چې دا يو بې کفايته سړی وو او د شهزاده ايوب وزير شو. د بارکزيو ورونو په منځ کې سردار دوست محمد خان د نورو ورونو څخه ميدان وگاټه او د هېواد سياسي صحنې ته داخل شو، وروسته د کندهار بارکزيو سردرانو څخه پردل خان کابل ونيوه، د بالاحصار په جنگ کې شهزاده اسمعيل ووژل شو او پلار يې ايوب شاه بندي شو. په پای کې د يو لک روپيو رشوت په ورکولو سره زمان خان بارکزي دا وروستی د زقوم گل پنجاب ته

ورساره او په دې توگه د سدوزيو کمبله ورتوله شوه.

په دغې ملوک الطوايفي واکمنيو کې د سدوزيو څخه بارکزيو ته واکمني انتقال شوه، دغه د سدوزيو د دورې زوال او د بارکزيو رامنځته کېدل، کولی شو چې د يوې انتقالي دورې په نوم يې ياد کړو. په تاريخ کې دغه د انتقال دوره د افغانستان د بدبختۍ دوره ده. ځکه چې په دغه دوره کې هېچا رېښتيني واک نه درلود. بارکزيو ورونو ددې پر ځای چې کمزوري سدوزي شهزاده گان له منځه يوسي او له خپل مېنځ څخه مناسب شخص په پاچاهۍ وټاکي، خو دا کار يې ونه کړ او هر يو يې د پاچاهۍ هيله لرله، هماغه وو چې د گډوډيو، کورنيو جنگونو او بارکزيو ورونو نفاق شروع شو او بهرنيانو ته يې وخت برابر کړ، ترڅو د هېواد ولايتونه يو پر بل پسې د افغانستان څخه بېل کړي خو کله چې سردار دوست محمد خان د کابل واکمني لاسته راوړه، د هغه د واکمنۍ ساحه کابل، غزني او کوهدامن پورې محدوده وه. د دوست محمد خان په دولس کلنه واکمنۍ کې د بارکزيو قواوې په کابل کې په دريو افغاني مرکزونو کې يانې پېښور، کابل او کندهار کې ویشل شوې وې.

سکانو په (۱۸۳۲) ز کال کې پېښور اشغال کړ او په عين وخت کې شاه شجاع د انگرېزانو په مرسته په کندهار د يرغل کولو تياري نيولې. بالاخره په (۱۸۳۳) ز کال کې شاه شجاع په کندهار يرغل وکړ او ماتې يې وخوړه، په هر حال د دوست محمد خان په دولس کلنې واکمنۍ کې د گډوډۍ دوره پای ته ورسېده او د امير دوست محمد خان د امارت د پيل سره د هېواد په تاريخ کې نوې دوره رامنځته شوه.

د امير دوست محمد خان لومړی ځل امارت

(۱۸۳۴ - ۱۸۳۹ ز) کال:

دوست محمد خان د پاينده محمد خان په زامنو کې يو داسې سړی وو، چې د سدوزيو د سلطنت ډېرې ټوټې هغه بيا راغونډې کړې او د نورو د راغونډولو په تکل کې لگيا وو. د سکانو نه د پېښور د ستونلو لپاره ډېر ځواک او په خپل مېنځ کې د پوره يوالي او وروړۍ اړتيا وه خو د دوست محمد خان وروڼه دې ته تيار نه وه.

دوست محمد خان د خپلو وروڼو د کينو او حسد نه خبر وو. هغه پوه وو، که زه د پاچا نوم پر ځان کېږم، نو وروڼه به مې په زغرده مخالفت وکړي، سره ددې چې د غزني، کوهستان، کابل او جلال آباد سيمې د هغه په واک کې وې، خو تردې وخته يې خپل ځان ته پاچا نه ويلي او نه يې ويلو ته تيار وو. خو د وخت غوښتنه وه، د ډېر غور او فکر نه وروسته د عالمانو په سلا هغه په کال (۱۸۳۴) ز کال کې د امير المؤمنين لقب ورکړل شو او د خپل رياست د انتظام په لوري يې پاملرنه وکړه. د هغه لومړی کار دا وو چې د کومو واکمنانو په ديندارۍ کې يې شک وو، هغوي يې د خپلو دندو نه لرې کړل او پر ځای يې خپل زامن پر دندو وگمارل.

امير دوست محمد خان په لومړي سر کې د پېښور د بېرته نيولو په ماموله کې له انگرېزانو څخه هيله درلوده، خو وروسته يې هيله وشلېدلې او د خپلو متو په زور يې د پېښور د فتح کولو اراده وکړه، په (۱۸۳۵) ز کال کې يې د سلطان محمد خان په مشرۍ کې (۱۰۰۰۰) پوځ په دې غرض ولېږه او په خپله هم ورپسې روان شو. رنجيت سنگ د سکانو والي چې د امير دوست محمد خان د لښکر کشۍ نه خبر شو، هغوي سره وېره پيدا شوه او هوډ يې وکړ چې د سولې له لارې کار واخلي او د امير دوست محمد خان او سلطان محمد خان تر منځ بې اتفاقي پيدا کړي. نو يو هيئت چې فقير عزيزالدين او جنرال هارلان څخه وو، د

توره کرښه / ۲۹

سلطان محمد خان کمپ ته يې ولېږلو او د هغوي موخه د دواړو وروڼو ترمېنځ نفاق پيدا کول وو. بالاخره سلطان محمد خان د (۱۰۰۰۰) فوځ سره د دوست محمد خان نه بېل شو او د سکانو په طرف شو، چې په مقابل کې يې د رهتاس کلا حاکم کړ، د ورور د خيانت له امله امير دوست محمد خان يې له جنگه کابل ته راستون شو.

امير دوست محمد خان د (۱۸۳۶) زکال په پسرلي کې جنرال لارډ اکلينډ چې د هندوستان والي وو، ورته يو ليک واستاوه او په ليک کې يې هغه ته د دندې مبارکي وويله او په څنگ کې يې د پېښور د نيولو سلا ورڅخه وغوښتله، لارډ اکلينډ ځواب ورکړ، چې د انگريز موخه په هند کې د تجارت پرمختګ دی او نورو هېوادونو په داخلي چارو کې لاسوهنه نه کوي، خو زه به يو افسر په تجارتي معاملاتو کې د خبرو اترو کولو لپاره درواستوم. دلته اصلي خبره دا وه، چې په پېښور باندې د دوست محمد خان واکمنېدل، د رنجيت سنگ په نسبت انگريزانو د ذاتي فايدي لپاره ډېر خطرناک گڼلو. له دې کبله هغوي د پېښور په مامعله کې د بې پرې پاتېدو بهانه وکړه.

دا چې پېښور سکانو نيولي وو، امير دوست محمد خان دا نشو زغملای، بل طرف ته هري سنگ په جمرود کې د يوې کلا نيولو هوډ وکړو او دا بې نيت وو چې په کابل يرغل وکړي، امير دوست محمد خان چې د هغه د هوډ نه خبر شو، نو د خپل زوی محمد اکبر خان په مشرۍ يې په پېښور باندې د يرغل په موخه خپل فوځونه واستول، دې فوځونو په (۱۸۳۷) زکال کې د مۍ په لمړۍ نېټه د جمرود په سيمه کې په سکانو يرغل وکړو، په دې جنگ کې هري سنگ د نن ورځې اسلاميه کالج سره نږدې چې دا برج هري سنگ په نوم سره مشهور دی، سخت ټپي شو او له همدې ټپونو څخه مړ هم شو.

محمد اکبر خان د سکانو پسې مخې ته ولاړو، خو سکانو هم په ډېر زور سره د هغه مقابله وکړه، همدغه وجه وه چې هغه نه د پېښور او نه د جمرود په نيولو کې کامياب شو او بېرته جلال آباد ته ولاړ. د جمرود د جنگ نه وروسته داسې اسباب پيدا شول، چې د هغې په پايله کې د افغانستان په لومړي جنگ کې راووتله، د سدوزيو سرمايي دارالخلافي (پېښور) د سکانو په واک کې د ورتلو په

وجه د دوست محمد خان په زړه کې داسې زخم جوړ شوی وو، چې هغه به هر وخت تازه وو، په دغو ورځو کې ایرانیانو هم په هرات باندې د یرغل کولو تیاری نیوله، بالاخره (۱۸۳۷)ز کال کې یې په هرات برید وکړ او ښار یې کلابند کړ.

د هرات کلابندي:

په هرات باندې د ایراني فوځ کلابندي په ۲۳ د نوامبر ۱۸۳۷ز کال کې پیل شوه او تقریباً نهه میاشتې یې دوام وکړو. ایرانیانو له ډېرې مودې نه د دې انتظار ایستلو چې دغه ولایت په خپل سلطنت کې شامل کړي خو بریا یې نه وه موندلې. ایران د هرات دې یرغل ته د روس په اشاره پاریدلې وو. ایراني فوځ د ۴۰۰۰۰ تنو په شمېر د هرات د یرغل په موخه راروان شو. د هرات په حکومت کې د دې یرغل توان نه وو نو هغوی په ښار کې بند شول. په دغه وخت کې د هرات واکمني د شاه محمود زوی کامران په لاس کې وه او یار محمد خان د هغه وزیر وو چې پدې جنگ کې یې د ډېر ځواکمن مورال او زړورتیا نه کاراخیستې وو. د فیریز د وینا مطابق د هرات د نیولو لپاره درې اونۍ کافي وې، ولې ایراني فوځ نهه میاشتې د هرات نه چاپېره پروت وو او هرات یې فتح نه کړو چې غټ لامل یې د پښتنو خپل شجاعت او خپلواکي ښودل شوې ده. د هرات د کلابندۍ په وخت کې یو انگریز افسر هم په هرات کې موجود ووو د دې انگریز نوم کپتان پاتنجر وو، په دې محاصره کې به دې افسر هم د پښتنو سره مرسته کوله دغې شخص چې په کلابندۍ کې یې د یو سیاح حیثیت درلود، ولې په حقیقت کې دې د هندي حکومت د یو هندو طبیب په جامه کې د کلابندۍ نه مخکې هرات ته لېږلي وو چې محصورینو سره یې اوږه په اوږه کار کولو.

د هرات په دې کلابندۍ کې یو لور ته د جنگ په میدان کې ایرانیانو او پښتنو خپلې وینې تویولې او په بل لور د انگریزانو او روسانو ترمنځ سیاسي جنگ پیل شوی وو. انگریزانو ته دا معلومه وه چې د ایران په پارولو او د هرات برید ته په

توره کرښه / ۳۱

لمسولو کې د روس لاس دی. خو انگریزان په څرگنده د روس مخالفت ته چمتو نه وو او په دې هڅه کې وو چې په سفارتي ذریعو سره په ایران دومره زور واچوي چې ایران دا کلابندي اوچته کړي خو د انگریزانو دا هڅې به د روسي سفارت له خوا بې نتیجې ثابتې شوې. اخر انگریزانو په ایران د یرغل کولو اراده وکړه. کله چې د ایران حکومت د دوی په موخه باندې پوه شو نو په هرات باندې یې د یو فیصله کوونکي یرغل اراده وکړه او په ۲۴ د جولایي ۱۸۳۸ز کال کې یې یو ویرونکی برید وکړ چې په مقابل کې افغانانو د ژوند تر اخري سلگۍ پورې د جنگېدلو هوډ وکړ، چې په زړورتیا او پراخه سینه یې دا یرغل وزغملو، دا یرغل د ایران اخري غشی وو چې خطا لاړ. ددې نه وروسته ایران د کلابندی په اوچتولو اړ شو چې دا کلابندي په ۸ سپتمبر ۱۸۳۸ز کال کې ختمه شوه.

دویم خپرکی

د افغان او انگریز لومړۍ جگړه

کله چې دروسي واکدارانو وغوښتل چې په منځنۍ اسیا کې خپل واکمني خورولو ته پراختیا ورکړي، انگریزانو ته د خپلو گټو خوندي کېدو ویره په زړه کې وه، نو انگریزانو دا پرېکړه وکړه چې د افغانستان په تخت دې یو داسې شخص کښېښولی شي چې د هغه اړیکې د انگریزانو او سکانو دواړو سره ښې وي. امیر دوست محمد خان د پېښور دوهم ځل لاسته راوړلو څخه بغیر د انگریزانو سره ملګرتیا ته تیار نه وو، نو جنرال لارډ کلینډ دا غوره وگڼله چې د بارکزي سردار دوست محمد خان په ځای دې سدوزي شاه شجاع د دوهم ځل لپاره د افغانستان واکمن شي، ځکه چې شاه شجاع په ۱۸۳۳ز کال په خپله خوښه د رنجیت سنگ سره د اباسین سیند نه په قبله د جمرود پورې سیمې څخه د لاس اخیستلو اقرار کړی وو چې بالاخره د همدې تړون په اساس شاه شجاع د انگریزانو فوځ سره د بلوچستان په لار کندهار ته ولاړ او په ۱۸۳۹ز کال د اپریل په ۵ مه د کندهار په ښار ورننوت. د کندهار سردارانو د هغه مقابله ونه کړله او ایران ته په تېښته لاړل. د ښار خلکو د بې وسۍ څخه د شاه شجاع حکومت ته غاړه کېښوده او د شاه شجاع د پاچا کېدو اعلان وشو. خو خلکو ته دا معلومه وه چې شجاع د یو پردي حکومت په زور ځان پاچا کړی دی. په همدې اساس د خلکو په زړونو کې د هغه قدر او ارزښت ډېر کم وو. د انگریزانو فوځ د جون تر ۱۷ مې ۱۸۳۹ز کال پورې په کندهار کې تم وو.

په دغه وخت کې د فوځ بله برخه هم د دوي سره یوځای شوه او رنجیت سنگ هم په دغه ورځ مړ شوی وو. له دې وروسته انگریزانو او شاه شجاع د غزني د نیولو په لور روان شول، په غزني کې د امیر دوست محمد خان زوی غلام حیدر

توره کرښه/ ۲۳

خان حاکم وو. د غزني مضبوطه کلا د رشوت په زور سره فتح شوه، د بارکزيو ډېر اميران د دوست محمد خان څخه په شا شوې وه او دوست محمد خان هم د خپلو ملگرو په حالاتو ښه پوه وو نو مخکې له دې چې انگریزان او شاه شجاع د کابل خاورې ته داخل شي امير دوست محمد خان د کابل څخه وتلی وو. د انگریز د فوځ په مرسته شاه شجاع یو ځل بیا د افغانستان پاچا شو او په بالاحصار کې یې استوگنه اختیار کړه. امير دوست محمد خان د کابل څخه د بامیان په لور ولاړ او د بامیان څخه د بخارا په لوري یې خپل سفر ته ادامه ورکړه او دوه زامن یې محمد اکبر خان او محمد افضل خان هم ورسره وه.

دا چې د افغانستان مېړنې او مسلمان ولس په دې پوه شو چې افغانستان انگریزانو نیولی دی، نو ملي پاڅون یې پیل کړ. ددغه پاڅون علت د بې وسه پاچا څخه د خلکو کرکه، د نرخونو لوړېدل، پر عوامو باندې د اضافي مالیاتو تحمیلول او د خلکو عمومي ناخوښي وه. کله چې ملي پاڅون پیل شو خلکو د کابل - کندهار او کابل - جلال آباد لارې د انگریز پرمخ وتړلې او په کابل کې هم د انگریز پروړاندې فعالیتونه ښکاره شول. ملي مشرانو او زېږو افغانانو د انگریزانو پر خلاف جبهه کې د منظم کېدو او سوق کولو په خاطر ۱۲ نفرې شورا جوړه کړه چې په دې شورا کې نواب زمان خان د رئیس په توګه او امین الله خان لوګری د نایب په توګه وټاکل شول. دغه پلان د عبدالله خان اڅکزي په کور کې جوړ شو، د همدې شورا په لارښونه کابل کې د ۱۸۴۱ز کال د نوامبر په دوهمه نېټه عمومي پاڅون وشو چې خلکو په تشو لاسونو سره پر انگریزانو باندې ورتوی شول، برنس یې ووژلو او د هغه کور ته یې اور واچولو، چې د لمبو او غرغډو ننداره یې شاه شجاع، مکناتین او الفنستن له بالاحصار، شیرپور او سیاست څخه کوله. هیچا اور مړ نه کړای شو د برنس سترګې د بالاحصار ځواکونو ته وې چې کپتان کمپل دیوه غونډ په مرسته رامنځته شو خو هغه هم ختم شو او توپونه یې د غازیانو لاسته ورغلل او ملي پاڅون کوونکو د کابل ښار په زړه کې ویاړلې بریاوې ترلاسه کړې.

له بله پلوه امير دوست محمد خان چې بخارا ته تېښتېدلی وو، ددې مناسب وخت په لیدو سره له بخارا څخه راغی او اوزبکان ورسره یوځای شول، په

سمنگان کې د انگریزانو سره وجنگېد، انگریزانو ماتې وخوړه. دوست محمد خان کوهستان ته ولاړ، چې په دغې وخت کې دکوهستان او کوهدامن خلکو هم د انگریز پرضد پاڅون پیل کړی وو چې مشري یې میرمسجدي خان کوله. دوست محمد خان او د کوهستان خلکو په ۱۸۴۱ز کال د نوامبر په دوهمه نېټه لوی جنگ وکړ، چې انگریزانو په کې ماتې وخوړه، خو امیر دوست محمد خان له دومره بریاوو سره بیا هم په جنگ کې په ناڅاپي ډول په نامعلومه لار خپل ځان د کابل بالاحصار ته ورسولو او د انگریز سفیر مکناتین ته تسلیم شو چې له یوې مودې وروسته د خپلې کورنۍ سره دهند کلکتې ښار ته واستول شو. په دې حال کې د امیر دوست محمد خان زوی له بخارا څخه کابل ته راغی، د جهاد مشري د نواب زمان خان پر ځای محمد اکبر خان ته وسپارل شوه، نو له دې سره د افغانانو مورال نور هم غښتلی شو.

د انگریز پر مخ ټولې لارې تړلې شوې وې غیر له افغانستان څخه د وتلو بله هېڅ چاره نه وه. دا چې مکناتین د چل او فریب څخه کار اخیستلو، د محمد اکبر خان له خوا ووژل شو، چې له دې وروسته انگریزان ماتې ته مجبور شول او په ۶ د جنوري ۱۸۴۲ز کال یې د تخلیه کولو کار پیل کړ.

د جنرال الفنسټن په لارښوونه د کابل ښار څخه ووتل. لومړۍ شپه یې په بگرامیو سیمه کې دوهمه شپه یې په بتخاک کې وه، کله چې د انگریز پوځ د جلال آباد په طرف حرکت وکړو د قبایلو د حملو لاندې راغلل. د ۱۶۰۰۰ تنو پوځ څخه یې یواځې ډاکټر براین هغه هم نیم ژوندی جلال آباد ته ورسید او د انگریز د لښکر د تباهی خبر یې جنرال سیل ته چې په جلال آباد کې و، ورسولو. له دې وروسته ځینو افغاني ځوانانو د شاه شجاع د وژلو تصمیم ونیولو، بالاخره د شجاع الدوله د نواب زمان خان زوی له خوا ووژل شو او د خپل پلار سره یې په تیمور شاهي کې ښخ کړ.

د شاه شجاع له مړینې څخه وروسته د هغه دوه زامن په کابل کې وو، چې شهزاده شاهپور یې په بالاحصار کې او شهزاده فتح جنگ یې په ده خدایداد کې وه. د نایب امین الله خان لوگري له خوا فتح جنگ په پاچاهۍ وټاکل شو، چې پرته د نواب زمان او پلویانو یې چې په دې کې د روحانیونو مشر میر

توره کرښه / ۳۵

درویش هم وو، نورو ټولو ورسره لاس نیوی وکړ. نواب زمان خان ورسره ځکه مخالفت وکړ، چې فتح جنگ هم د پلار په شان د پردې پالنې له امله د پاچاهۍ وړ نه دی چې په دې جریان کې فتح جنگ خپل ورور شهزاده شاهپور د نواب زمان خان د ارامولو له پاره ورولیږلو، نواب زمان د هغه سره وجنگېد، نوموړی یې د کابل بالاحصار پورې په شا وتمباوه. په دغه وخت کې محمد اکبر خان له جلال آباد څخه کابل ته راغی او له امین الله خان لوگری سره یې د یوې مفاهمې په ترڅ کې سوله وکړه او هغه یې د فتح جنگ سره له همکارۍ څخه لرې کړو او پر فتح جنگ یې ډیر فشار راوستلو، ترڅو چې فتح جنگ محمد اکبر خان ته د وزارت وړاندیز وکړ. محمد اکبر خان چې له پېښور څخه د جنرال پالک او د کندهار څخه د کابل په لوري د جنرال نات له حرکت څخه خبر شوی و، نو مصلحت یې په دې کې ولید، چې د کابل له خوا خپل ځان ارام کړي، نو د فتح جنگ وړاندیز یې ومنلو او له هغې وروسته په وزیر محمد اکبر خان مشهور شو.

فتح جنگ په پټه د جنرال پالک سره اړیکې ټینګې کړې، وزیر محمد اکبر خان چې له دې اړیکو څخه خبر ترلاسه کړ، نو فتح جنگ یې بندي کړ او ځان یې جنرال پالک ته ورساوه، خو جنرال پالک کابل ته را روان شو او د کابل په لوري یې لښکر کښي وکړه، وزیر محمد اکبر خان د بامیانو په لور په شا ولاړ او فتح جنگ په ۱۸۴۲ز کال د سپتمبر په ۱۶ بیا د انگریزانو بیرغ په سیوري کې په بالاحصار کې په تخت کېښاست. په دغو وروستیو ورځو کې یوازینی سړی چې له انگریزانو سره اړم وو، هغه نایب امین الله خان لوگری وو چې د استالف په غونډیو کې یې مورچې جوړې کړې وې. په هر ترتیب د فتح جنگ دویم ځل ناسته دومره ونه غځېده، ځکه میاشت وروسته انگریزي ځواکونو له کندهاره د راغلیو ځواکونو په ګډون کابل پرېښود او فتح جنگ هم ورسره ووت او د افغانستان خاوره له پردیو او پردې پالو څخه پاکه شوه.

په نړۍ کې دا آزمایش شوې ده چې په جنگ، زور او شور دا مېړنی او بریالی ولس د وهلو نه دی، ځکه یې استعمارګر تل په جګړو کې بوخت ساتي، چې پوهې، ښوونې او روزنې ته یې پام نه شي، اوس د دنیا پاچاهي په توره نه په

قلم ده او کله چې قلم نه وي نو توره به خامخا له ټيکې نه رابهر کېږي. موهن لال چې د امير دوست محمد خان د ژوند په حالاتو يې يو کتاب ليکلی او د انگریزانو له خوا هم تأييد او تقدير شوی دی، پر افغانستان باندې د انگریزانو د يرغل او د لارډ اکلینډ او مکناتن اشتباهات په دې ډول بيان کړي دي.

- د ملي مشرانو سره د هغوی مخالفت او بې احترامی کول.
- اداري فسادونه زیاتیدل او د امرینو بې تفاوته پاتې کیدل.
- د افغانستان په لږو او محدودو عایداتو باندې د یوې لویې اردو لگښتونو تحمیلول.

- د بارکزیو مشرانو بیا میشته کول او هم د هغوي احترام نه ساتل.
- د یو ملت د روحياتو او عنعناتو سره تصادم او بې اعتنايي کول.
- د پاڅون په وخت کې له هند څخه سمدستي مرسته نه غوښتل.
- د لارډکین په ځای د یو بل نالایق جنرال الفنسټن ټاکل.

په افغانستان کې لویه لوبه

د لویې لوبې اصطلاح انگریزانو په ۱۸۴۰ز کال کې د برتانوي هند د بې ثباته شمال لویدیځ سرحد په شاوخوا کې د روس او بریتانېې ترمنځ د جاسوسې او نظامي فعالیتونو د څرگندونې لپاره رامنځته کړې وه.

د ۱۹م پېړۍ په وروستیو کې ددې اصطلاح لمنه لاخپره شوه، یوازې د برتانوي هند په شمال لویدیځ پوله کې د سیاسي او استخباراتي فعالیتونو لپاره نه بلکې د هندوستان او روسیې ترمنځ د ټولې ساحې لپاره چې افغانستان هم په کې شامل وو په کار شوه.

ددې لوبې ساحه د لندن څخه تر سنت پترسبورگ پورې او له هغه ځایه بیا تر استانبول او کلکتې پورې چې سمندرونه، غرونه، بیدیاوې او ښارونه په کې رانغاړل شوي وو، غزیدلې وه.

دوهمه اصطلاح د دیبې گامونو (د یواسا قدمونو) ده چې دا د روسانو هڅې ملنډې ته ویل کیدله چې په سنت پترسبورگ کې یې د نیوا له غاړو څخه پر مرکزي آسیا راځغاستل او د قفقاز تر اشغال وروسته یې د مرکزي آسیا پراخې سیمې تر خپلې سینې لاندې هوارې کړې.

روسانو د پتر کبیر (۱۶۸۲ز-۱۷۲۵ز) له وخته تودو اوبو ته د رسیدو تمه او تلوسه درلوده. په ۱۸۰۷ز کال کې د فرانسې د امپراطور ناپلیون او د روس امپراطور لومړي الکسانډر ترمنځ په تلست کې یو تړون وشو، ددغه تړون له مخې دواړو خواوو موافقه وکړه چې پر هندوستان باندې د یرغل لپاره به یو له بل سره همکاري کوي.

له افغانستان سره د مسکو دلچسپي په ۱۸۳۷ز کال کې هغه وخت له پردې څخه راووتله چې په فارس کې د روس پلوه پوځي ځواک د هرات د نیولو کوشښ وکړ، هغه وخت د ایران حکومت د روسانو تر نفوذ لاندې راغلی وو. د ایران په هغه پوځ کې چې هرات ته یې مخه کړې وه، روسي مشاورین حتی مذهبي

مبلغين شامل وو. د برتانيې وېره دا وه چې هسې نه د فارس او روسيې گډې هڅې د هرات ښار تر کنټرول لاندې راولي او ورسره د کندهار ښار هم تر تهديد لاندې ونيسي، دغه حالت په فارس کې د برتانيې سياسي نماينده په لنډ ډول داسې بيان کړی دی.

د روسيې قونسل په هرات کې ځان ته استوگنځي ټاکلې دی، د افغانستان په اړه پټ او ښکاره مالومات راټولوي او خپلې اړيکې ټينگوي، په هر صورت په هرات کې د دوو زېر ځواکونو دا ډول لاسوهنې د هغو سياليو پيلامه وگرځېدې چې په ۱۹مه پېړۍ کې د برتانيې او روسيې ترمنځ روانې وې. دا چې ددې گامونو په مخ کې په اقتصادي لحاظ يو بې وسه او کله کله ټوټې ټوټې افغانستان پروت وو، خو بيا هم همدغې بې وسې افغانستان، هندوستان ته د رسيدو له پاره روسانو ته يوڅنډ او بنديز هم وو.

روس او انگريز له ۱۸۳۷ز کال څخه تر ۱۹۰۷ز کال پورې پوره اويا کلونه افغانستان د خپلو سياليو ډگر گرځولی وو. روسانو غوښتل چې په دې لوري خپلې پښې را اوږدې کړي. په مقابل کې يې انگريزانو هڅه کوله چې د دوی د مداخلو مخه ونيسي او پرې نږدې چې روسي ځواک د هند تر نيمې قارې راوړسېږي.

په هرات کې د روس د مداخلې څخه تقريباً يوه لسيزه وروسته د دواړو زېرځواکونو ترمنځ په افغانستان کې کومه شخړه نه وه، خو تردې مودې وروسته دواړو خواوو بيا خپله لوبه پيل کړه چې په دغه وخت کې د افغان او انگريز لومړنۍ جگړه په افغانانو تحميل شوه او له دې جگړې څخه د انگريزانو مطلب دا وو چې په افغانستان کې خپل يو داسې وفادار سړی په تخت کېښوي چې هغه د روسانو له نفوذ سره مخالفت ولري. که څه هم چې انگريزانو په دې جگړه کې شرميدلې او له کړاو څخه ډکه ماتې وخوړله، سره له دې هم دوی په دې جگړه کې خپلې يوې موخې ته ورسېدل، هغه دا چې واک امير دوست محمد خان ته په لاس ورغی او ده وکولی شول چې د روسانو د هيلو خلاف د افغانستان په شمالي، سويلي او ختيځو ولاياتو کې يووالی تامين کړي.

د امير دوست محمد خان دوهم ځل امارت

امير دوست محمد خان د وزير فتح خان په ټولو وروڼو کې زړور، عادل او د پوهې خاوند وو، په ډېرو جنگونو کې يې د يو تکړه جرنيل او سياست پوه په ډول خپل ځان څرگند کړی وو. په خوی بوی کې د ښو اخلاقو خاوند په خبرو اترو کې مهربان د لويانو عزت کوونکی او په کشرانو مينه ناک وو، ددې صفاتو په درلودلو سره هغه د ټول قام خوښ وو. کله چې په کال ۱۸۴۲ز کال کې د برتانيې مقامي جنرال ولیم ايچ مکناتن ووژل شو، د کابل خلکو د انگریزانو گوډاګی شاه شجاع هم ووژلو، ځکه چې انگریزانو د ځان سره راوستی وو او د کابل په تخت يې کښېنولی وو. له دې وروسته چې انگریزانو خپله ماتې ومنله، نو د هندوستان برتانوي واکمنانو کابل ته د امير دوست محمد خان بېرته لېږل ومنل، دوست محمد خان يو ځل بيا په ۱۸۴۳ز کال کې د واک پر ګدی کښېناست.

امير دوست محمد خان د دويمې دورې په دوران کې د پخواني دښمنانو يعنې سکانو په ملګرتيا د هغه او د برتانوي لښکر ترمنځ يوازې يوه نښته پېښه شوې وه، دې څخه پرته بله کومه غټه پېښه نه وه شوې. امير په دې وخت کې د سياسي حساسيتونو څخه ډېر ښه خبر وو او دا يې درک کړې وه چې د هغه د واکمنۍ ګټه په دې کې ده چې نور د روسيې څخه لاس واخلي او تر څه وخت پورې د آبا سين لويديځ ته د لاسه څخه د وتلو سيمو د بېرته اخېستلو اراده هم وځنډوي. په هغه وخت کې دغه سيمې د سکانو څخه د برتانيې سترېښکيلاکګر ځواک نيولې وې او په خپلې امپراطورۍ کې يې شاملې کړې وې. خو د افغانستان وروستنيو واکمنانو په هغو سيمو کې چې د افغانانو وینه او ګډ خپلوان په کې ژوند کوي، خپله ادعا پرې نښوده. دا دعوه د افغانانو له پاره دومره مسئله جوړه شوه چې په راتلونکو کلونو کې يې د افغانستان د باندنيو اړيکو مخه ټاکله. دا چې امير دوست محمد خان په دوهم ځل امارت کې په ملي مبارزينو تکيه

توره کرښه / ٤٠

او باور ونه کړ او هیواد یې پر خپلو زامنو وويشه، د خپلو گڼو وروڼو د مقابلې او جگړو سره مخامخ شو، لکه د تیمور شاه گڼو زامنو غوندې د پاینده خان زامنو رقابتونه هم پیاوړي شول. په دغو وروڼو کې کهندل خان د امیر دوست محمد خان سره رقابت کاوه لکه چې یو ځل یې په کلات کې جنگ هم ورسره وکړ، چې د بل ورور نواب جبار خان په گواښ سره خلاص شول، خو څرنگه چې دا وروڼه زاړه شوي وو نو د مرگ ورته مخه شوه. نواب جبار خان په ١٨٥٣ز کال، کهندل خان په ١٨٥٤ز کال او مهردل خان هم په ١٨٥٤ز کلونو کې مړه شول. ددې مړینو څخه وروسته ددغو سردارانو زامنو تر خپل منځ د سیاست لوبه توده کړه. د کهندل خان زوی محمد صدیق خان د خپل تره رحمدل خان سره د کندهار پر حکمرانۍ باندې په جنگ شو، خو د پردل خان زوی میر افضل خان، امیر دوست محمد خان ته خبر ورکړ، چې دغې گډوډۍ ته د پای ټکی کېږدي او هغه هم ټول له هېواد څخه وشړل او خپل زوی شیر علي خان یې هلته واکمن کړ، نور وروڼه یې د امیر دوست محمد خان له ویرې سردار رحمدل خان ایران ته ولېږل، چې د قاجاري دولت ملاتړ لاس ته راوړي. د کندهار دغې پېښې هم امیر او هم انگریز د ایران لاسوهنې ته په افغانستان کې لا زیات متوجې کړل.

له دې وروسته انگریزانو امیر ته بلنه ورکړه چې په جمرود کې د انگریز نماینده گانو سره لیدنه او دوستانه تړون لاسلیک کړي.

د پېښور تړونونه:

الف: د جمرود تړون (٣٠ مارچ ١٨٥٥ز کال) او د کندهار نیول:

په هند کې د انگریز گورنر جنرال لارډ دالھوزي ته سلاکارانو وویل چې د برتانوي هند نوې پولې باید په امیر ومنل شي، هغه هم امیر ته خبر ورکړ، امیر په خپله استازیتوب خپل زوی سردار غلام حیدر خان او گورنر جنرال په خپله استازیتوب کې د پنجاب گورنر جنرال سرجان لارنس وټاکل او دغو استازو د ١٨٥٥ز کال د مارچ په ٣٠ نېټه یو تړون لاسلیک کړ چې درې مادې یې درلودې.

توره کرښه / ٤١

١- د ختيځ هند کمپنۍ ژمنه کوي چې د افغانستان د هغو سيمو خپلواکي چې د امير په لاس کې دي، محترم وشمېري او هيڅکله به د هغو په چارو کې لاسوهنه نه کوي.

٢- ختيځ هند کمپنۍ او امير دوست محمد خان او دده د وروڼو او پاتې کسانو په منځ کې به له دې نېټې وروسته دايمي سوله او ملګرتيا ثابته او برقراره وي.

٣- امير دوست محمد خان له خپلې خوا د کومو کسانو له خوا چې دده ځای نيسي ژمنه کوي چې د ختيځ هند کمپنۍ په لاندې شوو سيمو کې به هيڅ ډول لاسوهنه نه کوي. دا تړون د محمدزيو لومړنی تړون بلل کېږي.

امير دوست محمد خان د پورتنی تړون په بدل کې يوازې د کندهار نيول چې د امير دوست محمد خان د کورنۍ موضوع وه، د انګريزانو په موافقې ترلاسه کړ. انګريز چې له دې خوا بې غمه شو، نو يو بل جنجال غاړې ته ورولويد چې په هرات کې روسانو د ايرانيانو په واسطه لاس وهنې پيل شوې او په هند کې يې د انګريزانو گټو ته خطرونه متوجه کول.

هرات د ايرانيانو تر سخت فشار لاندې وو، حتی د ايران پادشاه ناصرالدين شاه پخپله د جنگ موزې په پښو کړې وې. ددې خطرونو د مخنيوي په خاطر انګريز امير دوست محمد خان ته خبر ورکړ چې هندوستان ته ورشي خو امير معذرت وړاندې کړ، چې لرې نشي تللی، په همدې جمرود کې چې پېښور ته نږدې دی، کېدای شي خبرې او مفاهمي وشي.

ب: د جمرود دوهم تړون ١٨٥٧ز کال او د هرات نيول:

د امير دوست محمد خان او لارنس ترمنځ خبرې د جنورۍ په شپږمه ١٨٥٧ز کال جمرود کې وشوې، چې په دغې وخت کې انګريز د قاجاري دولت سره د جنگ په حالت کې وو او هرات تراوسه د قاجاري دولت په لاس کې وو. د افغان واکمنو او انګريزانو ترمنځ تړون د امير د زوي سردار محمد اعظم خان او جنرال لارنس له خوا په ١٨٥٧ز کال د جنورۍ په شپږمه لاسليک شو چې ١٣ مادې يې درلودې.

په لومړۍ ماده کې وايي چې ايران د امير دوست محمد خان پر خاوره تېری

کړی دی او یو جنگي حالت دی، نو ځکه د ختیځ هند کمپنۍ د امیر سره مرسته کوي چې د خپل هیواد دفاع وکړي او د هیواد په نورو برخو کابل، بلخ او کندهار کې د ایران د تېري مخه ونیسي، ددغې وضعې تر ختمېدو پورې انگریز امیر ته د میاشتي یو لک روپی ورکوي.

په څلورمه ماده کې ویل شوي دي چې د انگریزانو افسران د انگریز دولت په خوښه په افغانستان کې هغو ځایونو ته ورځي چې هلته افغانان د ایران سره په جنگي کار بوخت وي، دوی به د انگریز د مرستې خرچه هم څاري او برتانوي مقاماتو ته به راپور ورکوي، امیر به د دوی امنیت هم ساتي. په پنځمه ماده کې امیر ته اجازه ورکوي چې په پېښور کې یو نفر نماینده وټاکي. په شپږمه ماده کې دې ته اشاره کېږي چې خطر رفع شي، مرسته به هم ځنډېږي، په وروستۍ ماده کې یادونه کوي چې امیر ته پخوا څلور زره ټوپکونه ورکول شوي دي او اوس یو ځل بیا امیر هیله کړې ده، چې څلور زره ټوپکونه دې نور هم ورکړي، انگریز دا مني او ژر تر ژره به دا ټوپکونه ورته استوي.

دا دوه تړونونه چې یو یې په ۱۸۵۵ز کال او بل یې په ۱۸۵۷ز کال کې د افغان او انگریز ترمنځ لاسلیک شوي دي، د افغانستان د ډیپلوماسۍ په تاریخ کې د ځانګړي ارزښت درلودونکي دي.

د امیر دوست محمد خان مړینه:

امیر دوست محمد خان چې سردارانو به ورته لوی امیر ویلو، دا ځکه چې ده د خپلې کورنۍ ګټې ډېرې ښې ساتلې او هم یې پر وروڼو او زامنو پیرزوينې درلودې. د سدوزي شهزادګانو سره چې دده مشر ورور وزیر فتح خان یې وژلی وو، ډېرې کلکې انتقامي جګړې وکړې او په پای کې یې پاچاهي هم خپلې کورنۍ ته رانقل کړه.

د سدوزیو او بارکزیو د ګڼو جګړو او سیالیو یوه پایله هم دا شوه چې هرات تر څه وخته د یوې جلا سیمې په توګه د سدوزیو او الکوزیو د کمزوریو او بې خونده شهزاده ګانو او مشرانو په لاس کې پاتې شي او د ځان ساتنې او ګټو لپاره

توره کرښه/ ٤٣

وخت ناوخت د قاجاريانو په پښو کې هم پريوځي.

دا چې امير دوست محمد خان په ١٨٦١ز کال کې د خپل وراره سردار سلطان احمد خان د حکومت جوړونې له نقشې څخه خبر شو، نو سمدستي يې خپل پوځ ته د هرات په لور د روانېدو امر ورکړ، کله چې د امير لښکر هرات ته ورسېد، سلطان احمد خان ښار کلابند کړ او د امير لښکر د ښار څخه دباندې پريوت. دا کلابندي د ١٨٦٢ز کال د اگست څخه تر ١٨٦٣ز کال تر مۍ مياشتې پورې وغځېده چې هم د امير لښکر او هم د هرات ښاريان د بدو پېښو سره مخامخ شول، دواړو خواوو ته سخته جگړه ونښته چې د کلابندي په وروستيو مياشتو ١٨٦٣ز کال جنورۍ کې د امير لور نواب بيگم چې د سلطان احمد خان ميرمن کېدله، مړه شوه او درې مياشتې وروسته په ١٨٦٣ز کال د اپريل په مياشت کې سلطان احمد خان هم مړ شو.

له دې ورسته د سلطان احمد خان زوی شهنواز خان بيا ښار بند کړ، خو وروسته د ښار خلکو غوغا جوړه کړه او د ښار حکمران دروازې خلاصې کړې او د امير لښکرې ښار ته ننوتې او هرات يې فتح کړو، خو امير چې عمر يې خوړلی وو او د بوداتوب له لاسه ناروغ شو او د ساه لنډۍ له امله چې ډاکتران يې له درملنې کولو پاتې راغلل، نو د هرات د فتحې په نهمه ورځ شپږم د جون ١٨٦٣ز کال کې امير دوست محمد خان له دې نړۍ سترگې پټې کړې. په گذرگاه کې د خواجه عبدالله انصاري له مزار سره په خوا کې خاورو ته وسپارل شو.

د امير شير علي خان سلطنت

امير شير علي خان د امير دوست محمد خان زوی وو، چې د لومړي ځل لپاره دده نوم په تاريخ کې هغه وخت ياد شو چې امير دوست محمد خان په کلکته کې نظر بند وو. نوموړی هم هلته ورسره وو او د ځوانۍ په لومړنۍ مرحله کې وو. د پلار له مړينې څخه وروسته د ٤١ کلنۍ په عمر د افغانستان پر تخت کېښاست، ټولو ورونو يې ورسره بيعت وکړ، خو محمد افضل خان او محمد اعظم خان دده واکمني ونه منله، نو افغانستان يو ځل بيا د کورنيو جگړو اور ته ورولويد، چې په پايله کې انگريز په افغانستان دويم يرغل وکړ.

کله چې امير پر تخت کېښاست، د خپلې واکمنۍ په هکله يې برتانوي حکومت ته خبر ورکړ او د هند حکومت سره يې د پلار د وخت د معاهدې د نوي کولو هوډ وکړ. د هغه وخت گورنر جنرال لارډ ايلجن د امير شير علي خان ددې دوستانه پيغام اړوند په دې خاطر چوپتيا اختيار کړه چې د شير علي خان سره محمد افضل خان او محمد اعظم خان مخالفت څرگند کړی وو، چې دغې چوپتيا د امير شير علي خان په زړه کې د انگريزانو سره مخالفت پيدا کړ، انگريزان په دې خبر وو چې شير علي خان له انگريز څخه کرکه لري، نو د زړو او نوو پاڼو مطالعه يې بيا پيل کړه او د يوه سياسي پلان پر جوړښت يې کار روان کړ. د تجريد پاليسي چې هغه د نولسمې پېړۍ له سر څخه پيل شوې وه، د ١٨٥٧ز کال د جمرود په دوهم تړون کې د امير دوست محمد خان او لارنس په لاسليکونو تائيد شوی وو او افغانستان غير له انگريز څخه بل هيچا سره اړيکې نه درلودې، خو د بفر د پاليسۍ لومړني کارونه د انگريز او روس د سياستونو ترمنځ جاري وو.

امير شير علي خان په بهرني سياست کې دومره پوهېدو چې افغانستان په استعماري چوکاټ کې له هغه آزادۍ څخه محروم شوی دی، چې غير له انگريز څخه بل هيچا سره اړيکې ونه لري. دې د تجريد د پاليسۍ په مفهوم پوهېده،

توره کړنه / ٤٥

خو ددغې پالیسۍ په ابعادو یې لاس نه و رسېدلی او د بفر پالیسۍ په اړه خبرې اترې د تړلو دروازو شاته کېدلې. شیر علي خان یو ازاد خیاله سړی وو او فکر یې کاوه چې د سلطنت چارې یو څه زړورتوب غواړي او انگریز چې په دې پوه شي چې مقابل لوری ورسره سر زوري کوي، نو شاته تګ کوي؛ شیرعلي خان ته د انگریز سره د روس اړیکو په اړوند هم معلومات وو. له دې هم خبر وو چې ایران د انگریز سیال دی، نو امیر شیر علي خان داسې فکر کولو چې روس او ایران باید د انگریز په مقابل کې استعمال شي، ترڅو افغانستان ته د بهرني سیاست په برخه کې خپلواکي پیدا شي، خو دښمن له ده څخه ډېر ماهر وو او انگریز امیر شیر علي خان ته خپل وروڼه راوپارول او په خپلو کې یې سره اخته کړل.

امیر شیرعلي خان د وروڼو په لومه کې:

امیر شیرعلي خان چې په ١٨٦٣ز کال کې د جون په دولسمه نېټه د افغانستان واکمن شو، نو وروڼو یې ورسره مخالفت وښود او د اپریل په کال ١٨٦٤ز کې محمد افضل خان او محمد اعظم خان دواړو بغاوتونه وکړل. محمد اعظم د خوست او گرمې حاکم و او محمد افضل خان د بلخ والي وو. د محمد افضل خان مقابله ته په خپله روان شو او د محمد اعظم خان مقابله ته یې جرنیل محمد رفیق ولېږه، محمد رفیق یې له کومې ستونزې په محمد اعظم خان باندې بریالی شو او محمد اعظم خان انگریزانو ته پناه یوړه. همدارنگه محمد افضل خان هم په جنگ کې ماتې وخوړه، له ماتې وروسته یې د خپل ورور څخه ښه وغوښته هغه هم وېښلو او پر خپل پخواني ځای بلخ او افغاني ترکستان کې یې حکمران پرېښود. خو د لږې مودې وروسته د دواړو وروڼو ترمنځ بیا اختلاف رامنځته شو او محمد افضل خان یې په غزني کې زنداني کړ، د محمد افضل خان په زنداني کېدو باندې د هغه زوی عبدالرحمن خان بخارا ته وتښتېد. له دې وروسته سردار محمد اسلم خان د هزاره جاتو لور ته د تېښتې پریکړه وکړه، چې په هغه ځای کې د خپل ورور محمد حسین خان په مرسته راپورته

شي او کابل ته د امير د رسيدو څخه مخکې به پخپله زرملي ته لاړ شي او د خپلو ماماخېلو پرگنو په مرسته پر کابل بريد وکړي.

امير شير علي خان چې دغو نقشو ته تل ځير وو او د وروڼو پر چلونو ښه پوهېدو، د وضعې د ښه کولو په اړه يې يو لړ گامونه واخېستل. په کندهار کې يې محمد امين د پخوا په څېر په خپله دنده پرېښود، په هزاره جاتو کې يې د محمد اسلم خان ورور محمد حسين خان ته د ښنې فرمان ولېږه او د سيمې خلکو ته يې د خپلې پتپالنې لپاره بلنه ورکړه.

خو د خلکو د ملاتړ له امله محمد اسلم خان او وروڼو يې د سردار محمد افضل خان د ليکونو له اغېزې د امير مخالفينو ته مرستې ولېږلې او د ځان ملگري يې کړل. امير شير علي خان کابل ته د رسېدو سره سم محمد اسلم او وروڼه يې وښل، خو سمه يې لا ساه نه وه اخيستې چې په کندهار کې د امير سکه ورور محمد امين چې له سره يې بيعت نه و کړی، د مخالفت جنډه اوچته کړه. امير خپل مشر زوی سردار محمد علي خان ورولېږه، د کلات د سهيل لويديځ په کجباژ نومي سيمه کې د ١٨٦٥ز کال د جون پر پنځم او شپږم لاس په لاس جگړه وښته، په جگړه کې تره او وراره يو د بل له لاسه ووژل شول، چې ددغو دواړو سردارانو وژل کېدل پر امير رواني اغيز وکړ او يو څه موده يې خپل حکومت ته شا کړه او په کندهار کې يې د خرقې مبارکې ترڅنگ کښېناست.

د محمد افضل خان زوی عبدالرحمن خان چې بخارا ته يې پناه وړې وه، د امير شير علي خان د بې پروايۍ څخه خبر شو، د مناسب وخت په ليدو يې گټه پورته کړه، د بخارا له امير څخه يې هم يو څه مرسته ترلاسه کړه، په جيحون راپرېوتو او د امير شير علي خان حاکمان يې په رشوت خپله ډله کې شامل کړل او ډېر ژر يې په ټوله سيمه بريد وکړ. په دغو ورځو کې د امير شير علي خان وزير محمد رفيق خان هم له امير سره مخالف شوی وو او د انگرېزانو سيمې ته تښتېدلی وو او د سردار محمد اعظم خان سره يې ملگرتيا غوره کړې وه. کله چې دوی د عبدالرحمن خان د بريالي کيدو څخه خبر شول، نو د هندوستان څخه را روان شول، عبدالرحمن خان هم د کابل په لور را روان شوی و، محمد اعظم خان او عبدالرحمن خان دواړو په شريکه يو پوځ تيار کړ او په کابل يې

یرغل وکړ.

د کابل والي ابراهيم خان د امير شير علي خان زوی کندهار ته وتښتېد، عبدالرحمن خان او محمد اعظم خان په ١٨٦٥ز کال کابل ته ورننوتل او څو ورځې وروسته يې په جلال آباد هم یرغل وکړ. امير شير علي خان چې ددې پېښو څخه خبر شو، نو سمدستي يې پوځ تيار کړ او د عبدالرحمن خان مقابلې ته روان شو، د وردگو په شيخ آباد کې دواړو لښکرو ترمېنځ نښته وشوه، امير شير علي خان په ډېره زړورتيا وجنگېد، خو په وروستيو کې پوځ مخالفې ډلې ته واوښت او له دې مجبورۍ څخه هغه کندهار ته وتښتېده، چې له دې وروسته يې په غزني یرغل وکړ. د غزني ښار يې هم ونيو او محمد افضل خان يې له بنديخانې څخه راخلاص کړ او د ټولو په خوښه يې محمد افضل خان خپل امير مقرر کړ او د کابل په تخت محمد افضل خان کښېناست.

د امير محمد افضل خان واکمني:

کله چې امير محمد افضل خان په ١٨٦٦ز کال د کابل په تخت کښېناست د انگریزانو څخه يې حکومت د تسليمولو غوښتنه وکړه. د هند والي ورته وليکل: «چې د هند حکومت ټولې اړیکې د افغانستان د امير سره وې، که چيرې ته خپله پادشاهي ټينګه کړې او د زړه له خلاصه د انگریزانو دوستۍ ته آماده شې، نو زه به دې په ډېره خوشحالي سره ددې لويې مرتبې وړ وګڼم، خو په حاضر وخت کې د شير علي خان سره خپله ژمنه نشم ماتولی او تر اوسه پورې هغه د افغانستان د هغې سيمې پادشاه منم چې په کوم ځای کې هغه حاکميت لري او دا خبره درته رښتيا وایم.»

يو څه موده وروسته امير شيرعلي خان له کندهار څخه خپل سرتېري وويستل او په کلات کې يې د سردار محمد اعظم خان او عبدالرحمن خان له لاسه ماتې وخوړه او هرات ته ولاړ او کندهار هم د نوموړو سردارانو لاسته ورغی. امير شير علي خان له هرات څخه بلخ ته ولاړ او په ١٨٦٧ز کال کې يې د سردار فيض محمد خان سره په کابل لښکرکشي وکړه، عبدالرحمن خان په پنجشير کې ددې

لښکر مخه ونيوله او د بازارک په جنگ کې سردار فيض محمد خان ووژلی شو. د امير شير علي خان د پوځ څخه ١٧٠٠ زخمي او مړه په ميدان کې پاتې شول او امير شير علي خان هرات ته ولاړ. ددې جنگ څخه دوه اونۍ وروسته سردار محمد افضل خان په کابل کې د ناروغۍ له امله په ١٨٦٧ز کال د اکتوبر په مياشت کې مړ شو او سردار محمد اعظم خان د هغه ځای ناستی شو.

امير محمد اعظم خان واکمني:

د امير محمد افضل خان د مړينې څخه وروسته سردار محمد اعظم خان د نيم افغانستان په پاچاهۍ وټاکل شو، خو کومې ځانگړتياوې چې په محمد افضل خان کې موجودې وې، په محمد اعظم خان کې نه ښکارېدې. دا چې انگرېزان د امير شير علي خان د دويم ځل واک ترلاسه کولو څخه ناهيلي شول، نو محمد اعظم خان يې د کابل د امير په حيث ومانه، دده د واکمنۍ په وخت کې عبدالرحمن خان د بلخ په لور خپل پوځ روان کړ او په مقابل کې امير شير علي خان له هرات څخه د کندهار په لور راغی او کندهار يې ونيوه. له دې وروسته په ١٨٦٨ز کال د سپتمبر په مياشت کې د غزني په شش گاؤ سيمه کې نښته وشوه، په جنگ کې امير شير علي خان بريالی شو.

له دې وروسته امير شيرعلي خان په کابل يرغل وکړ، نو کابل يې هم ونيو، محمد اعظم خان بيا هندوستان ته وتښتېده او د هند څخه ايران ته ولاړ او هلته په نيشاپور کې مړ شو او عبدالرحمن خان سمرقند ته وتښتېده او په ١٨٦٨ز کال کې امير شير علي خان د کابل د نيولو وروسته د دوهم ځل لپاره د افغانستان واکمن شو، خو امير شيرعلي خان د وروڼو له دامونو څخه خلاص نه شو چې په دې ټولو دامونو کې د انگرېزانو لاس موجود وو.

د امير شير علي خان دوهم ځل واکمني:

د پنځو کالو کورنيو جگړو وروسته امير شير علي خان د لسو کالو لپاره د افغانستان واکمن پاتې شو او په هيواد کې يې د اصلاحاتو راوستلو وخت وموندلو

توره کرښه / ۴۹

او د یو متمدن دولت د جوړولو هڅې پېل شوې. په دې کې شک نشته چې په هغه کې د پاچاهۍ پوهه او پراخ نظري اغیزه درلوده. ده د ځوانۍ نه د انگریزانو عصري او پرمختللي اداره ولیدله، هغه غوښتل چې اداري نظام باید پر ټولنه اصولي حاکمیت ولري، فرهنگ باید د خلکو ذهنونه روښانه کړي، اردو باید د عصر له اصولو سره سمه وروزل شي.

سید جمال الدین افغان چې په ۱۸۳۸ز کال د کنړ ولایت په اسعد آباد کې زیږیدلی وو، په ۱۸۵۷ز کال کې د امیر دوست محمد خان دربار ته لار وموندله او د امیر له مړینې څخه وروسته د امیر شیر علي خان په دربار کې پاتې شو. د امیر دوست محمد خان په دربار کې دده له استعداد څخه کومه گټه وانه خپستل شوه. خو شیر علي خان د گټې اخیستلو توانايي درلوده، سید جمال الدین په ۱۸۵۵ز کال څخه تر ۱۸۵۷ز کال پورې تقریباً درې کاله هند، عراق، شام او حجاز ته سفر کړی وو او د اروپايي علومو او فلسفې څخه برخمن شوی وو. کله چې وطن ته راوگرځېد، امیر شیر علي خان دوهم ځل لپاره د افغانستان واکمن شوی وو، د امیر شیر علي خان د دربار توطیه جوړونکو امیر ته دا خبره ورسوله، چې سید جمال الدین د محمد اعظم خان استاد دی او تا سره همکار کېدلی شي.

په دې کې محمد رفیق خان لودي د سید جمال الدین د نفوذ څخه وېره درلوده، نو د پاچا نظر یې واړولو او د هغه په اشاره سید جمال الدین په دې پوه شو چې د هېواد څخه د باندې لار شي، خو نه د ایران له لارې. کله چې د وطن څخه روانېده، د امیر شیر علي خان لپاره یې د اصلاحاتو یو مفصل لیکلی طومار وړاندې کړ، په دې طومار کې په مفصله توګه هغه اصلاحات یاد شوي وو چې د امیر په ذهن کې د هندوستان په ټولنه کې د اوسېدنې څخه په پاشلي توګه ځای شوي وو.

سید جمال الدین د عصري کابینې، مواصلاتو، مطبوعاتو، پوهنې، اردو او حتی اقتصاد په اړوند امیر شیر علي خان ته یادونې کړې وې. ده امیر شیر علي خان ته لیکلي وه چې انگریز د ټول ختیځ دښمن دی، خو په دښمنۍ کې په دې بریالی دی چې د ختیځ ټول نظامونه د ظلم پر بنسټ ولاړ دي او خلک د

ناپوهې څخه د خرافاتو په کنده کې پراته دي او دغو ملتونو ته د نجات ورکولو دنده دپاچاهانو عهد ده. په دې توگه امير شير علي خان د سيد جمال الدين لارښود ليک عملي کړ. سيدجمال الدين د وطن څخه ولاړ، بيا پر ژوند کې رانغی، د امير په اصلاحاتو کې دده د نظرياتو نقش يې اغيزې نه وو.

د امير شير علي خان د واکمنۍ ستونزې:

کله چې د امير شير علي خان حکومت پر پښو ودرېد، له يوه طرفه خپلو زامنو د بغاوت سره د هېواد په دننه او له بلې خوا د هېواد څخه دباندې سياست څخه د سياسي فشار سره چې د روس او انگريز د سيالۍ څخه ورته پيدا شوی وو مخامخ شو. څنگه چې امير د خپل وړوکي زوی عبدالله جان سره زياته مينه درلوده، نو ځکه يې مشرانو زامنو دده مخالفت کاوه، زياته هڅه يې په دې کې وه چې خپل کشر زوی وليعهد کړي، ان تردې چې دده وليعهدې د امير د باندیني سياست يوه ماده وه.

د امير شير علي خان د دوهم ځل حکومت په وخت کې انگريزان د امير دوستۍ ته ډېر اړ وو، ځکه له يوې خوا روس د آسيا د سهيل په لور مخ په وړاندې راتله، د دې پرمختگ څخه انگريزانو ته ډار پيدا شو چې روسان ځانونه هند ته ونه رسوي او له بل طرفه نه يې غوښتل چې د بل هېواد سره نژدې اړيکې پيدا نه کړي نو اميرشیرعلي خان ته يې د سوغات په توگه څو ميله ټوپکونه او نقدي پيسې ولېږلې او هم يې هند ته د ورتللو بلنه ورکړه چې امير هم دغه بلنه ومنله او په ۱۸۶۹ز کال کې د سيد نور محمد شاه فوشنجي، شهزاده عبدالله جان او نورو خپلو ملگرو سره هند ته ولاړ او د انگريز له لوري په ډېرو شاندارو مراسمو سره يې هرکلی وشو. دهند په امبالې ښار کې د هند وایسرای لار د میو سره يې وکتل، د دواړو ترمېنځ خبرې اترې پېل شوې، امير شير علي خان دا خبره په ډاگه کړه چې د پلار د تړون د تائيد له پاره نه دی راغلی، بلکې غواړي چې نوی تړون لاسليک کړي نو یو لړ وړاندیزونه يې انگريز دولت ته وړاندې کړل چې عبارت دي له:

توره کرښه / ۵۱

- ملګرتيا به د دواړو له لورې وي، د هر ملګري او دښمن به د بل ملګري او دښمن وي.

- کله چې بهرني هيوادونه په هند يرغل کوي، د دواړو هېوادونو مشوره د اعتبار وړ ده.

- انګريزه په لازمي وختونو کې افغانستان سره د وسلې او پيسو مرسته کوي ترڅو په خپله د دښمن څخه د هېواد دفاع وکړي.

- د ۱۸۵۵م ز کال تړون يو اړخيز دی، بايد د افغانستان او هند برتانوي دولتونو ترمنځ دوه اړخيزه وي.

- پوځي مرستې اخېستل به له انګريز څخه د افغانستان د پاچا هوډ پورې اړه لري.

- دانګريزانو مرسته به له افغانستان سره هميشنۍ وي چې د خطر په وخت کې به زياتېږي.

- د انګريز دولت به د افغانستان پاچاهي د امير شير علي خان په کورنۍ کې د سردار عبدالله جان د وليعهدۍ په پېژندلو سره چې د امير زوی دی تصديقوي.

انګريزانو د تړون ددغو موادو له منلو ډډه وکړه، خو يو ليک يې د امير شير علي خان په نوم وليکه او دا يې په کې ليکلي وو چې: «انګريزان د افغانستان په کورنيو چارو کې لاسوهنه نه کوي.»

امير شير علي خان د ايران لنډ مهاله نماينده ابوالحسن ته په خوښۍ سره ښه راغلاست ووايه او هم د انګريزانو نماينده عطا محمد خان هم کابل ته راوړسېده.

په همدې کال د روس او انګريز ترمنځ د افغانستان د بې طرفۍ په هکله خبرې اترې پيل شوې. د ۱۸۷۳ز کال پورې روس د افغانستان بې طرفي مني چې له

خپل نفوذ او قوت څخه يې بهر هم وپېژني او افغانستان سره خپله پوله د زرقول څخه دخواجه صالح ترکلي پورې ومني او د آمو سيند کينې غاړې د افغانستان

د خاورې يو جز وگڼي. له بل طرفه څنگه چې په سيستان سيمه کې د هلمند د سيند اوبو د وېش په هکله د افغانستان او ايران ترمنځ جگړه پېښدله، امير شير

علي خان د تېرو تړونونو په بنسټ انګريزانو ته مخ واړوه، انګريزانو د ايران سره

په دې اړوند وغږېدل، په ۱۸۷۱ز کال افغاني پلاوي راوغوښتل شو چې د سيستان په پولو کې د ايراني او انگريزي دولتونو سره وگوري، چې د اوبو ویش معلوم او ترمېنځ پوله وټاکل شي، سيد نور محمد شاه ورته وټاکل شو. د انگريز حاکم خپله پريکړه داسې اعلان کړه، چې ايران يې پرته له تاريخي حقوقو څخه د هلمند په اوبو کې د پنځوس ميلو په اوږدوالي شريک کړ، چې د جگړې جرړې د دواړو گاونډيو هېوادو ترمېنځ باقي پاتې شوې او هميشنی شکل يې غوره کړ، چې وزير او امير به دې پريکړې اعتراضونه وکړل.

په ۱۸۷۳ز کال کې د هند برتانوي حکومت امير شير علي خان شملې ته ددې لپاره وباله، چې د هلمند د اوبو ویش به اړوند د دوی له حاکميت څخه خفه شوی وو. ترڅو له ده سره د سيستان د اوبو او شمالي پولو د ټاکلو او نورو سياسي مسئلو په اړوند خبرې اترې وکړي، امير شير علي خان سيد نور محمد شاه شملې ته ولېږه، چې د انگريزانو له لوري يې تود هرکلی وشو، سيد نور محمد شاه د خبرو اترو په ترڅ کې د روسانو د مخکې راتگ اندېښنه څرگنده کړه او هغه يې د دواړو هېوادونو پورې مربوطه وگڼله او وړانديز يې وکړ چې د انگريز دولت افغانستان سره مالي او پوځي مرسته وکړي او خپل څه سربازان به د امير اختيار ته ورسپاري، کله چې امير وغواړي له هغوي څخه به کار اخلي.

ددې سربازانو لگښت به د انگريز دولت په غاړه وي او همدا ډول انگريز دولت به د امير د کورنۍ ضمانت په غاړه اخلي. انگريزانو د وزير وړانديزونو ته ښکاره ځواب ونه ويلو او غوښتل يې چې د افغانستان دولت بايد په کابل، کندهار، هرات او مزار شريف کې د انگريز استازو سره موافقه وکړي. د سيستان د توان تلاقی له پاره يې ۱۲۰۰۰ ټوپکه او ۳۰۰۰۰۰ روپۍ په سوغات کې ورکړې. په هغه مکتوب کې چې امير ته يې ليکلي وو، لاندې مطالبو ته يې په کې ځای ورکړی وو. د هند برتانوي هېواد به د روس د يرغل په صورت کې له ټولو ممکنو لارو څخه مرسته کوي، د هېواد د ودې او د عسکرو د پياوړتيا په خاطر به انگلستان له افغانستان سره خپلې مالي مرستې هم وکړي. خو وخت او اندازه به د برتانيې د هېواد په لاس کې وي او انگريزان به د امير او د هغه کورنۍ په نيت خيرخواهي ولري او هغه به غښتلی کوي، ترڅو د باندیني او کورني خطر څخه

توره کرښه/۵۳

وژغورل شي. امير بايد په خپل باندیني سیاست کې د انگریزي دولت سره مشوره وکړي، په دې ترڅ کې د شمالي پولو د کتلو لپاره د انگریزانو یو پوځي پلاوی به موقتاً مني. امیر د شملي د کنفرانس څخه خوښ نه شو، ځکه چې دده کومه غوښتنه چې د عبدالله جان ولیعهدې وه د انگریزانو له خوا ښکاره نائید شوی نه وو. د شملي د کنفرانس په وخت کې روسانو خپوا ونيوله او د هغې موافقې له مخې چې د انگریزانو سره یې کړی وو، بدخشان او واکان یې افغانستان ته ورکړل.

د وړاندې تګ سیاست (forward policy):

کله چې روسانو خپوا ونيوله نو انگریزانو په پېښور کې د وړاندې تګ سیاست غوره کړ، چې په انګلیسي کې ورته forward policy وایي، موخه یې داوه چې انگریزان باید د روسانو سره په لويديځ برخه کې مقابله وکولی شي او د هغوي د پرمختګ مخه ونيسي، نو په دې ترتیب هر ډول لازمه آماده ګي یې ونيوله. دلته د انګریز په سیاست کې د افغانستان په نسبت یو نوی څپرکی خلاصېږي، چې له مخې د دواړو هیوادونو سیاسي اړیکې خړې پړې او انګریزانو په افغانستان باندې یرغل ته آماده شول. په ۱۸۷۶ز کال په پیل کې د هند نایب السلطنه نارت بروک د انګریزانو د سیاست مخالف استعفا وکړه، دده پرځای لارډ لیتن وټاکل شو.

د هند برتانوي حکومت وغوښتل چې خپل استازي افغانستان ته ولېږي او د دوی استازي باید ازادانه سرحداتو ته تګ راتګ وکړي، هغوي په خپلو غوښتنو زیات ټینګار وکړ. امیر شیر علي خان ددوی دغه خوځښت په خپلو کورنیو چارو کې لاسوهنه وکړه. سربېره پر دې چې د امیر شیر علي خان کورني دښمنان هم زیات وو، په مرکزي اسیا باندې د روسانو د پرمختګ څخه هغوي له اسلامي هیوادونو څخه هم په ډار کې وو، عبدالرحمن خان د روسي جنرال ګورنر کوفمان له خوا دې ته راوبلل شو چې په افغانستان یرغل وکړي او دوی به ورسره مرسته کوي.

سره ددې چې عبدالرحمن خان دا خبره نه وه منلې خو بیا هم په افغانستان باندې د روس د یرغل اواز هڅې خوا خپره شوه. امیر شیر علي خان خپل وزیر نور محمد شاه په ۱۸۷۸ز کال د جنورۍ په ۳۰ مه پېښور ته ولېږه. وزیر په خپلو تېرو تړونونو ټینګار کاوه، خو انګریزي استازي دا تړون د افغانستان د امیر په خوښه نه غوښت.

په ۱۸۷۸ز کال هند ته دروسانو د تېري اواز ورسېدله، سره له دې چې د برلین تړون د روس او انګریز ترمېنځ د جګړې خطر له منځه وړی وو، خو بیا هم لارډ لیتن د وړاندې تګ سیاست د عملي کولو غوښتونکی وو. په امیر باندې یې فشار واچوه او له بل طرف څخه د امیر شیر علي خان غوښتنې هم د انګریزانو له لوري ونه منل شوې، نو امیر د روس سره د ملګرتیا تړون د لاندې شرایطو له مخې لاسلیک کړ.

د امیر شیر علي خان او روسانو ترمېنځ د تړون لاسلیک:

۱ - د روس د دولت لښکرې به د افغانستان له لارې هند ته تېرېږي، نو د افغانستان دولت به د تېرېدو له اجازې سره د هغوي ساتنه هم کوي.

۲ - د اوسپنې درې کرښې به د افغانستان څخه د هند تر پولو کښل کېږي، د افغانستان دولت به له دې سره مخالفت نه کوي.

۳ - د روس سره به یوځای د افغانستان خلک د انګریزانو پر وړاندې جنګېږي، دافغاني پوځ لګښت به د جګړې له پیل څخه د روس پرغاړه وي او وسله به هم ورکوي. دروسانو د لښکرو او څارویو خوراکي توکي به د هغوي سره په بارونو کې موجود وي.

۴ - د هند له نیولو وروسته به کومې سیمې چې په ختیځو او سویلي برخه کې په احمد شاهي امپراطورۍ شهنشاهي دولت پورې تړلې شوې وې افغانستان ته پرېږدي او په قطبي برخه کې به د امو د سیند پوله جوړوي.

کله چې انګریزان له پورته تړون څخه چې د امیر شیر علي خان او د روسي جنرال کوفمان ترمېنځ لاسلیک شوی خبرېږي، د جګړې د اعلان مکتوب د سرنوښل چمبرلین په واسطه چې سیاسي پلاوی وو، ولېږي، نېټه ورته مالوموي او اولتیماتوم یانې ضرب العجل ورکوي، چې که ترمالومې نېټې پورې ځواب را

توره کرښه / ۵۵

و نه رسيږي او امير له خپلې نوې ملگرتيا څخه مونږ ته ډاډ رانه کړي، نو د کندهار، کږمې او خيبر درې له لارې به د افغانستان په لور روان شي او هغه هېواد به د روس د مخنيوي له پاره ونيسي. خو په دې وخت کې سردار عبدالله جان د امير شير علي خان زوی مړ شو، امير په غم کې ډوب تللی وو او د زوی د مړينې په مراسمو کې بوخت وو او د انگریزانو د سياسي نماينده سره يې ليدنه ونشوه. کله چې تر معلومې نېټې پورې انگریزانو ته د ليک يا مکتوب ځواب ونه رسېد، نو ځکه يې له دريو لارو څخه پر افغانستان يرغل وکړ.

درېم خپرکی

دافغان او انگریز د دویمې جگړې پیلیدل

انگریزانو په افغانستان کې خپله لومړنۍ ماتې ناڅاپي ګڼله، نو دوهم ځل یې بیا پر افغانستان یو لوی لښکر راوستلو او د ۱۸۷۸ز کال په نومبر کې د خیبر، کرمرې او بولان درې له لارې د درنې توپخانې او ۳۵۰۰۰ سرتېرو سره پرافغانستان ورننوتل. امیر شیر علي خان د روسانو د کړې ژمنې مرستې په هیله مزارشریف ته ولاړ، په ترکستان کې روسي گورنر جنرال کافمن ورته بهانې او پلمې په مخ کې واچولې. یوه پلمه یې دا وه چې مونږ د افغانستان د پښو لویدلو قواوو د تقویه کولو په موخه د هندوکش له لارې د موادو د لېږدولو لپاره ترانسپورتي ستونزې لرو. انگریزانو چې پرافغانستان یرغل وکړ نو یرغل کول پر افغانستان آسان دي خو افغانستان په خپل واک کې ساتل ډېر ستونزمن دي، انگریزانو ته دا حقیقت د افغانستان په لومړي جنګ کې ثابت شوی او دوهمې جگړې هم دا حقیقت ثابت کړ، افغانانو دوهم ځل بیا دوی ته غاښ ماتوونکي ځواب ورکړ. کله چې امیر شیر علي خان په ۲۱ فبرورۍ ۱۸۷۹ز کال مزار شریف کې زړه وچاوده او مړ شو، د هغه له مړینې وروسته د هغه مشر زوی محمد یعقوب خان ۸۵ کالونو بند څخه راویستل شو او د کابل پرتخت واکمن شو.

امیر محمد یعقوب خان چې یو بې تجربې سړی وو، انگریزانو ونیوه او گندمک ته یې چې د ننگرهار د شیرزادو په ولسوالۍ کې موقعیت لري یووړ. هغوي پر امیر د افغانستان په تاریخ کې شوم تړون لاسلیک کړ، چې وروسته په تفصیل سره د نوموړي تړون د موادو ذکر راغلی دی. دکابل د پلچرخي په زندان کې په کال ۱۳۶۸ زه له یو تکړه تاریخ پوه او تاریخ لیکونکي شاه محمود حصین سره یو ځای په بنده خونه کې وم، نوموړي یو شمېر بندېانو ته د خپل هېواد تاریخ

توره کرښه / ۵۷

زده کولو، چې زه هم له دې ډلې څخه وم، د امير محمد يعقوب خان په هکله يې وويل؛ چې دی اته کاله د کابل په بلاحصار کې بندي وو، ده لمر نه وو ليدلی. دی پوره ۸ کاله هلته د بدو زورونو سره ساتل شوی وو، کله چې له بند خونې را خلاص شو د ده مغز سم کار نه کاوه، د ښه او بدو توپير يې نشو کولای، په همدې وخت کې ښکيلاک گر انگريز پر هغه باندې په زور د گندومک تړون لاس ليک کړ.

د امير محمد يعقوب خان واکمني:

امير محمد يعقوب خان د شير علي خان زوی، د امير دوست محمد خان لمسی وو. د ډېر قوت په درلودلو سره نوموړی د خلکو په مېنځ کې د زمري زوی (شير بچه) په نوم شهرت درلود، هغه د امير شير علي خان په لومړي ځل سلطنت کې د هرات د والي په حيث ټاکل شوی وو. کله چې شير علي خان د عبدالرحمن خان او محمد اعظم خان دلاسه ماتې وخوړه، نو شير علي خان يعقوب خان ته چې په هرات کې و، پناه يوړه. نوموړي خپل عسکر له شير علي خان سره يوځای کړل، کندهار يې له محمد سرور د محمد اعظم خان له زوی څخه ونيولو. امير شير علي خان د يعقوب خان په مرسته کابل ونيو او د دوهم ځل لپاره د افغانستان د پاچا په توگه وټاکل شو.

کله چې شير علي خان پاچا شو، نو د خپلې ميرمنې عايشې په هڅو سره چې له دې سره يې ډېره مينه درلوده، زوی يې عبدالله جان خپل وليعهد وټاکه. يعقوب خان چې په دې وخت کې ۲۵ کاله عمر درلود، د خپل پلار د دې اقدام څخه خفه شو او له کابل څخه وتښتېد، هرات ته ولاړ او فتح خان يې ووژلو چې وروسته پښېمان شو. شيرعلي خان په تدبير سره کابل ته راوبللو او بندي يې کړ. د امير شير علي خان د مړينې څخه وروسته د هغه مشر زوی محمد يعقوب خان د زندان څخه تر خلاصېدو وروسته چې په روحي او عصبي ناروغۍ اخته شوی وو، واک ته ورسيد. په دې وخت کې انگريزان د افغانستان د نيولو لپاره عملاً لاس په کار شوي وو او د افغانستان خلکو يو پاچا يا مشر ته اړتيا درلوده ترڅو پر

هغه راتول او د انگریز د یرغلونو مخه ونیسي، ځکه نو امیر محمد یعقوب خان په ۱۸۷۹ز کال د مارچ په میاشت کې واک ته ورسېد. یعقوب خان روحاً دومره وهل شوی وو، چې د هېڅ شي څخه خبر نه وو او حیران وو چې څه وکړي. ده غوښتل چې د انگریزانو غوښتنې ومني، خو هغوي خپل ځواکونه له افغانستان څخه وباسي دا کار د ده هیله وه خو په عمل کې ممکنه نه وه. یعقوب خان په لومړي سر کې یو شمېر کسان مقرر کړل خو هغه شکمن خلک وو د بېلګې په توګه دده څسړ یحیی خان چې د امیر شیر علي خان په وخت کې په برتانوي هند کې وو، د کابل والي مقرر شو، همدارنګه سردار شیر علي خان د سردار مهردل خان زوی چې د انگریزانو یو استازی وو، د کندهار د والي په توګه وګمارل شو. دا او داسې نور کسان یې هم مقرر کړل. یعقوب خان پر ۱۸۷۹ز کال د مارچ په لومړیو کې د هند وایسرای ته د پلار د مرګ او د خپلې پاچاهۍ خبر ورکړ.

د شیر علي خان د مړینې څخه یوه اونۍ مخکې د ۱۸۷۹ز کال د فبرورۍ په دیارلسمه ډیزرائيلي دانګلستان په پارلمان کې په ښکاره وویل چې زموږ د جنگ موخه په افغانستان کې که څه هم لاسوهنه بلل کېږي دا وه چې دا دی نن د دریو ښارونو خاوندان یو او هندوستان مو یوه پخه کلا کړه. دې کبرجن لارد چې کوم خوب لیدو تعبیر یې یوازې شپږ میاشتې وروسته د سفير کیوناري په وژنه کې راڅرګند شو او دی د یو بدنامه دیپلومات په توګه د سیاست له صحنې څخه ووتلو او لیبرالانو پرې ملنډې وهلې.

څرنگه چې په لندن کې پرمحافظه کار حکومت د لیبرالانو له خوا په پارلمان او مطبوعاتو کې سختې نیوکې روانې وې، نو د لندن محافظه کارو مشرانو وایسرای ته لارښوونه وکړه، چې ډېر ژر د جنگ بار له اوږو وغورځوي. کله چې د یعقوب خان لیک هغه ته ورسېد، نوموړي دا د سولې یو لیک وباله او ډېر ژر یې د امیر خسر سردار یحیی خان چې په هند کې وو کابل ته ولېږه او یو هیئت یې د منشي بختیار تر مشرۍ لاندې مؤظف کړ، چې په کابل کې د امیر محمد یعقوب خان او د هغه سلاکارانو سره خبرې وکړي. د سولې شرایط هم هغه وو، چې امیر شیر علي خان ته یې وړاندې کړي وو، خو شیر علي خان سرغړونه کوله او نوي

توره کړښه / ۵۹

امير يې منلو ته اوږې ټيټې کړې وې. انگريزانو له دوو موخو سره علاقه درلوده، يو د درې گونو لارو کنټرول يعنې گرم، بولان دره او خيبر دره بله دا چې د افغانستان پر بهرني سياست نفوذ او اغيز ولري. نو د انگريز هيئت امير محمد يعقوب خان دې ته اړ کړ، چې گندمک سيمې ته ورشي، انگريز چې سخت غچ اخيستونکي ټبر دی، گندمک يې ځکه دغه کار ته وټاکلو چې تقريباً ۴۰ کاله وړاندې د دوی ۱۶۵۰۰ تنه پوځ دلته له مېنځه تللی وو او د دوي وياړونه يې له خاورو سره برابر کړې وه.

د ننگرهار د گندمک تړون

دغه تړون چې د افغانستان په تاريخ کې يو شوم او کرغېړن تړون بلل کېږي، په لاندنيو شرطونو باندې د برتانوي هند حکومت او د افغانستان د ناروغ او لږ تجربه لرونکي امير محمد يعقوب خان او اړوندو ملحقانو ترمنځ د سولې او دوستۍ د اړيکو جوړولو لپاره په اتفاق سره وشو چې شرطونه يې دا دي:

۱- له کومې ورځې نه چې دواړه ډلې په دې تړون باندې د تصديق مهر ولگوي نو د هغې ورځې نه به يو لور ته د هند برتانوي حکومت او بل لور ته د افغانستان د امير او ملحقانو او د هغه ځای ناستو ترمنځ به هميشنۍ سوله او ملگرتيا وي.

۲- د افغانستان امير او ملحقان دا اقرار کوي چې هرکله دواړه ډلې په دې تړون باندې د تصديق مهر ولگوي نو هغه په بشپړه توگه د ټولو هغو کسانو له پاره د سر سلامتۍ اعلان خپروي او هغوي ته به بالکل قناعت ورکوي، چا چې د دې جنگ په دوران کې انگرېزي پوځونو سره په هره درجه چې وه، راشه درسه ساتلې ده او د هر ډول سزا او زيان څخه به خوندي وي.

۳- د افغانستان امير او ملحقان دا اقرار کوي چې هغوي به خپلې اړيکې د پرديو حکومتونو سره د برتانيا د حکومت په مشوره ساتي، د افغانستان امير به هېڅ پردي حکومت سره تړون نه کوي او نه به د يو پردي حکومت پر خلاف وسله را اخلي ترڅو پورې چې د برتانيا حکومت په دې خوښ نه وي. ددې شرطونو په اساس به د برتانيا حکومت د روپيو، وسلو او د ټولو بهرنيو يرغلونو پر خلاف د پوځونو مرسته کوي. دا مرستندويه پوځونه به په داسې طريقه استعمالېږي چې څرنگه د برتانيا د حکومت د موخو د لاسته راوړلو لپاره ښه ښکاره کېږي. هر چېرته چې انگرېزي پوځونه په افغانستان کې د بهرنيو يرغلونو د دفع کولو لپاره کارول کېږي، د موخې د لاسته راوړلو څخه وروسته به هغوي سمدستي خپلو انگرېزي سيمو ته بېرته ستنېږي.

۴- د دې موخې لپاره چې د برتانيا د حکومت او امير محمد يعقوب خان په منځ

کې کوم نوي او نږدې اړیکې جوړې شوي، هغه به پای مومي. د امیر د مقبوضاتو د سرحدونو د ښې ساتنې په هکله دواړه ډلې اقرار کوي چې په کابل کې به یو انگریزي استازی اوسېږي، چې د ښې او وقار لرونکې درجې خاوند به وي. هر کله چې یوه غټه بهرنۍ معامله پېښه شي، د برتانیا حکومت ته به واک ورکول کېږي چې هغوي د افغانستان پولو ته انگریزي استازي د مناسبو ساتونکو ډلو سره ولېږي. هر کله چې د برتانیا حکومت ته د دواړو حکومتونو د گټو لپاره لازمه ښکاره شوه، د افغانستان امیر به هم خپل یو استازی د هندوستان د گورنر جنرال په دربار کې د اوسیدو په نیت او د هندوستان په نورو مقاماتو کې هم چې دواړه ډلې پرې خوښمن شي معرفي کولی شي.

۵- د افغانستان امیر به په خپل هېواد کې د انگریزي استازو د ذات د سلامتی او د هغوي سره د درانه سلوک کولو ذمه واري اخلي او د برتانیا حکومت به له خپلې خوا دا اقرار کوي چې د هغوي استازي به په هېڅ وجه د امیر د هېواد په کورنیو چارو کې لاسوهنه نه کوي.

۶- د افغانستان امیر او ملحقات د خپل ځان او د خپلو ځای ناستو له خوا څخه دا اقرار کوي چې هغوي به په خپل هېواد کې دننه د انگریزي رعایاوو په لاره کې هېڅ ستونزې نه پیدا کوي، ترڅو چې د افغانستان په سیمو کې هغوي په امن سره تر هغه وخت تجارت وکړي چې تر کومه د برتانیا د حکومت اجازه له ځانه سره لري.

۷- د دې موخې له پاره چې د برتانیا حکومت او د افغانستان والا حضرت امیر د سرهیمو ترمېنځ د تجارت تگ راتگ پرله پسې او جاري وي، نو امیر دا اقرار کوي چې زه به د سوداګرو د ساتنې له پاره خپل پوره وس څخه کار اخلم او د افغانستان په عامو او مشهورو لارو باندې به د تجارت د مال د تېرېدو او راتېرېدو دپاره اسانتیا پیدا کوم او د امیر په ملحقاتو کې چې کوم تجارت کېږي د هغه د پرمختګ او خوندي ساتلو لپاره عام انتظام او غیره شیان به په یو جدا تجارتي تړون کې ذکر کېږي، چې هغه به د هېواد د نورو حالاتو په نظر کې نیولو سره په یو کال کې دننه دننه د دواړو خواوو ترمېنځ کېږي.

۸- ددې دواړو حکومتونو په مېنځ کې د تجارتي اړیکو او تگ راتگ د پرمختګ

او مرستې لپاره دواړه لورې دا تعهد کوي، چې د کړمې څخه تر کابل پورې به برتانوي حکومت برقي تار په خپل لگښت جوړوي او د افغانستان امير به د دې تار ساتنه په خپله غاړه اخلي.

۹- په دې خاطر چې د دواړو حکومتونو تر مېنځ د دوستۍ اړیکې اوس بيا له سره ټينگې شوې، ددې تړون پخواني شرطونه يې تصديق او مضبوطوي. له دې کبله برتانوي حکومت او د جلال آباد ښار سره د هغې ټولو سيمو چې دا وخت د انگرېزي پوځونو په واک کې دي، د کړمې، پښين او د سيبې د سيمو څخه بغير د افغانستان امير او ملحقانو ته پرېږدي او د خپل لوري څخه دا ژمنه کوي چې د کړمې، پښين او سيبې سيمه به د هغې حدودو مطابق چې په نقشه او جدول کې ليکل شوي دي، د برتانيا د حکومت تر ساتنې او انتظامې لاندې وي. خو دغه تسلط دايمي نه دی او ددې سيمو مالیه به هر کال د افغانستان والا حضرت امير ته ورکوي. د برتانيا حکومت به د مېچنۍ او د خيبر د درو انتظام چې د پېښور او جلال آباد تر مېنځ پرته دي، په خپل لاس کې ساتي او کوم آزاد قبایل چې د دې درو سره اړیکې لري هغوی سره به هم د تگ راتگ انتظام په خپله کوي.

۱۰- د دې موخې لپاره چې د برتانيا حکومت د امير سره د خپلو روا واکونو په لاسته راوړلو کې نوره مرسته وکړي او هم د دې تړون د منل شوي شرطونو په وړاندې اقرار کوي چې د کال به شپږ لکه روپۍ د افغانستان امير ته ورکوي. دغه تړون د گندمک په سيمه کې نن د ۱۸۷۹ز کال د می په ۲۶ مه ترسره شو.

د امير محمد يعقوب خان لاسليک

د اين کيو گنري ميجر سياسي افسر کار خاص لاسليک

د لارډ ليتن لاسليک

همدارنگه دا تړون د هندوستان د هزايسې لنسې وایسرای او گورنر جنرال له خوا د جمعې په ورځ د ۱۸۷۹ز کال د می په ۳۰ مه د شملې په سيمه کې تاييد شو.

د ای سي لائل لاسليک

د هند حکومت د خارجه چارو سکرتر

توره کرښه/ ۲۳

د دې تړون له مخې افغانستان پشین، کرْمه او خیبر دره له لاسه ورکړه او هم د دې تړون له مخې د انگریز استازي په کابل کې خای پر خای شو چې دا کار افغان ولس ته د منلو وړ نه وو.

د کیوناري وژنه:

د څلورم شرط په اساس انگریز خپل استازی د ۱۸۷۹ز کال د جولای په ۲۴ مه میجر سرلوئیس کیوناري کابل ته راغی، د دې تړون له مخې افغانستان بېخي د انگریزانو په پنجه کې ونښتو او په ظاهره کې یې د خلاصون کومه لاره نه ښکارېدله.

کیوناري هم د مکناتین په څېر له لومړیو څخه چې کابل ته دننه شو، د مقام، وقار، شهرت او خوشالۍ په نښه مست وو او په بې پروایۍ یې د افغانستان په چارو کې لاسوهنه پیل کړه او له هغو سردارانو سره یې چې د انگریزانو پلوي ول، نژدې اړیکې ټینګې کړې. دغه کار د یو شمېر سردارانو او د دولت د کار کوونکو په وړاندې د امیر بدبینۍ راولاړې کړلې او په هېواد کې یو ډول پاڅون خور شو او د جنگ مړ اور بیا تازه شو. ددې پاڅون اصلي ریښتوني لاملونه نه معلومېږي، خو یو لامل یې دا دی چې انگریزي سفیر خپل ځان حاکم اعلی گڼلو او په انتظامي چارو کې یې لاسوهنه پیل کړه چې دا خبرې په پښتنو سردارانو ناسمې لګیدلې او دا هم یو لامل کېدلې شي چې د سردار عبدالرحمن خان مور د پښتون پوځ سپه سالار داؤد شاه ته د رشوت په ډول درې زره اشرفۍ په دې موخه ورکړې وې چې هغه سفیر ووژني ځکه چې د سفیر د وژلو په پلمه به امیر محمد یعقوب خان بدنام او د ملک نه ورک شي او د هغې زوی عبدالرحمن خان ته به د کابل د تخت حاصلولو موقع په لاس ورشي. بل دا چې کله یعقوب خان کابل ته راوړسید، نو ایوب خان یې د هرات والي وټاکلو او له هغه یې غوښتنه وکړه ترڅو یوه ډله سرتېري ده ته ورولېږي او په هرات کې هغوي ته ویل شوي وو چې تنخوا به په کابل کې درکړل شي. دغه سرتېري چې کله کابل ته ورسېدل، له خپل سر لښکر داؤد شاه خان څخه یې د تنخوا غوښتنه

وکړه چې تنخوا ورکړي هغه ورته وویل ستاسو غوښتنه پرځای ده، خو اوس ټول صلاحیتونه د کیوناري په لاس کې دي هغه ته ورشي او خپله تنخوا ورڅخه وغواړي. سرتېري چې کله د کیوناري کار ځای ته چې په بالاحصار کې یې موقعیت درلود، ورسېدل، کیوناري گمان وکړ، چې ملت په پاڅون لاس پورې کړی دی او دغه سرتېري غواړي چې پر موږ یرغل وکړي، نوخپلو ساتونکو ته یې امر وکړ، چې پرهغوي باندې د مرمیو گذارونه وکړي، دغه سربازان چې د خپلې تنخوا غوښتنې په خاطر د کیوناري د منزل په لوري په حرکت کې وه دوی هم پرمقابل لوري باندې د مرمیو باران پیل کړ، چې په دې وخت کې یعقوب خان ډېرې هڅې وکړې چې خپل سربازان منع کړي، خو چا یې غوښتنې ته پاملرنه ونه کړه، د دغې سرگرمۍ په پایله کې د سر کیوناري په شمول ۱۲۳ تنه د انگریز د سفارت کارکوونکي او ۶۰۰ سرتېري ووژل شول.

دغه خبر سمدستي د هند وایسرای لارډ لیتن او جنرال رابرتس ته ورسېدو انگریزانو د جنرال رابرتس په لارښوونې یو لښکر د لوگر له لارې افغانستان ته راولېږه. یعقوب خان چې له دې خبر شو، نو پخپله یې ځان رابرتس ته ورساوه او د هغه له خوا څخه د سفیر د وژلو په تور ونيول شو. که څه هم هغه د خپلې بې گناهی په اړوند یې ډېر عذرونه وړاندې کړل، خو کامیاب نه شو او د دسمبر په لومړۍ نېټه، کال ۱۸۷۹ز کې د شاهي قیدي په حیث هندوستان ته ولېږل شو او د خپل ژوند پاتې برخه یې په هندوستان کې د نظربندی په حالت کې تېره کړه او هم هلته په ۱۹۲۳ز کال کې مړ شو. دا پاڅون څو ورځې جاري وو خو انگریزي پوځونو په ټولو مهمو ځایونو کنټرول وموند او حالات یې قابو کړل. د انگریز حکومت دا هوډ وو چې د کندهار او کابل دوه صوبې جوړې کړي او د هندوستان سره یې وتړي چې ددې تجویز په هکله انگلستان کې لیبرال گوند ډېره غوغا پورته کړه او په ډېر شدت سره د هغې مخالفت وکړو.

په دې ورځو کې یو طرف ته سردار عبدالرحمن خان په افغانستان کې د خپل حکومت د ټینګولو کوښښ کاوه، بل لور ته د امیر یعقوب خان کشر ورور سردار ایوب خان هم د خپلې واکمنۍ له پاره هلې ځلې کولې.

د میوند جگړه

په ۲۱ جولای، ۱۸۸۰ز کال کې

دا چې پښتون ټبر په سمه توګه او په یووالي سره په کابل باندې د انګریزي پوځ د مخکې تګ مقابله نه وه کړې، هغوي دا احساس کاوه، چې انګریزان به د خپلو کسانو غچ د کابل د ځینې ګناهکار کسانو څخه واخلي او بیا به هندوستان ته ولاړ شي، خو کله چې یې ولیدل چې انګریزي پوځونو د شیرپور په چاوڼۍ کې خپلواکې دېرې ونيولې او د لګښت د راجمع کولو لپاره یې په څلورو خواوو کې د پوځ لوبې لوبې ډلې واستولې، چې چا به هغوي ته د غلې او د نورو سامانونو په ورکولو کې لټي او بهانې کولې، نو هغوي ته به یې سختې سزاګانې ورکولې.

کله چې عامو خلکو د انګریزانو له خوا په سرکاري انبارخونو، وسله تونونو، خزانو، ماليې او د حاصلاتو په ټولولو باندې ولیدل، د بالاحصار او د هغې ټوله آبادي او شاهي ځایونه یې ویجاړ کړل او ګڼ خلک یې ووژل او د ټولو پښتنو سره یې د سخت سپکاوي، بې عزتۍ او بد سلوک لاره خپله کړه او په دې کې یې د ګناهکار او بې ګناه توپیر ونکړ. سره د دې چې په هره قبيله کې د یو سردار د بل سردار، د یو خان د بل خان او د یوه ملک د بل ملک سره بې اتفاقي او د اړیکو خپرېتیا وه، ولې هر کله چې هغوي د ټول قوم آزادي، آبرو او ننگ په خطر کې ولیده، نو هر څه یې شاته وغورځول او د انګریز پر خلاف د جهاد کولو په اراده راپاڅېدل. ځای په ځای قومي مشرانو خپل ملک د دې بهرني دښمن څخه د خالي کولو لپاره یو لوی خوځښت پیل کړ. په حجرو او جوماتونو کې یې د ولس خلکو ته د قوم، مذهب او ملک په نوم د جهاد اعلان وکړ، چې د دې خوځښت لوی مشران ملا صاحب مشک عالم، غازي محمد جان خان وردګ، میربچه خان کوهستانی، سمندر خان لوګری او غلام حیدر خان د چهاردهي وو. دا هم ددې کسانو او د هغوي د ملګرو د هڅو پایله وه چې افغانستان د څه مودې لپاره پر انګریزانو باندې سور اور وگرځېد. د هرات خلک د دسمبر په لومړۍ نېټه، کال ۱۲۷۹ز کې د انګریز له یرغل

او هند ته د امير محمد يعقوب خان له لېږلو څخه خبر شول. خلک د هرات له لښکرو سره د دښمن پرضد په جوش سره د هرات څخه د کندهار پر لور راروان شول، چې مشري يې سردار محمد ايوب خان کوله. انگرېزان چې په کندهار کې وو، د ايوب خان له پرېکړې څخه خبر شول او سمدستي يې له هند څخه مرسته وغوښتله. د جنرال بروز په قوماندې ۱۲۰۰۰ نفري پوځ د کويټې او بولان درې له لارې کندهار ته ورسېده، په دغه وخت کې چې سردار محمد ايوب خان د هرات څخه د کندهار په لور په لاره وو، نو په ټوله لاره کې د خلکو له لوري څخه په خپله خوښه د خوراکي توکو، سواره، پلي او نورو مرستندويه توکو سره ونازول شو. دغه لښکر په ۲۰ م د جولايي، کال ۱۸۸۰ز کې د ميوند ميدان ته نژدې شول او په يو يې اوبو دښته کې يې واړول، بالاخره په ۲۱ د جولايي انگرېزانو سره د ميوند په سيمه کې جنگ رامنځته شو، چې په جنگ کې سردار محمد ايوب خان بريالی شو او انگريزي لښکرو ته ډېر تاوان ورسېد. په دې مشهوره جگړه کې افغان ميرمنو هم برخه اخېستې وه چې يوه له هغې ډلې څخه ملالۍ نومېدله چې په خټه د خوگياڼو له ټبر څخه وه او په جنگ کې يې د خپل ملي لښکر بيرغ په لاسو کې نيولی وو او دا ټپه يې وېله:

که په ميوند کې شهيد نه شوې
خدا پر ولايه بې ننگۍ ته دې ساتينه

توره کرښه / ۲۷

بالاخره ملي اتله ملاله خوگياني د بيرغ سره په همدې جگړه کې شهیده شوه او د افغانستان په تاريخ کې د ځانگړي شهرت درلودونکې ميرمن شوه، چې د انگريز پر وړاندې په ډېره مېړانه وجنگېدله. انگريز د دوهم ځل لپاره په افغانستان کې شرمېدونکې ماتې وخوړله او له ۱۲۰۰۰ پوځ څخه يې يوازې ۲۵ نفر ژوندي پاتې شول.

دا برياليتوب تر ډېرو ورځو د ايوب خان په برخه نشو ځکه چې جنرال رابرتس په ډېرې تادې د کابل څخه کندهار ته ولاړ او ايوب خان ته يې ماتې ورکړه. سردار ايوب خان بيا هرات ته ولاړ او کندهار د انگريزانو په لاس کې وغورځېد. ددې څخه وروسته د سردار ايوب خان او عبدالرحمن خان تر مېنځ يو جنگ وشو چې په هغې کې عبدالرحمن خان بريالی شو او سردار ايوب خان ايران ته ولاړ چې دغه شان عبدالرحمن خان ته په افغانستان کې ميدان خالي پاتې شو. دا چې انگريزانو ته د افغانستان سره د لومړي جنگ پايلې لايادي وې، نو هغوي د کابل او کندهار څخه د خپلو پوځونو ويستلو او د سردار عبدالرحمن خان واکمنۍ منلو ته تيار شول.

جنرال رابرتس چې په کندهار کې وو، د بولان درې له لارې او جنرال استوارت چې په کابل کې وو، د جلال آباد او خيبر له لارې افغانستان پرېښوده، چې په دې ترتيب د افغانستان خاوره د دويم ځل لپاره د انگريز له يرغل څخه پاکه شوه.

د امير عبدالرحمن پېژندنه او د گندمک تړون منل:

امير عبدالرحمن خان د محمد افضل خان زوی او د دوست محمد خان لمسی، په ۱۸۳۰ز کال کې زېږېدلی دی، په ۹ کلنۍ کې د پلار له خوا بلخ ته وغوښتل شو، هلته يې پلار غوښتل چې زوی يې زده کړې پيل کړي، خو عبدالرحمن خان له زده کړې سره ليوالتبا نه درلوده. په ۱۳ کلنۍ کې د امير دوست محمد خان لخوا د تاشقرغان والي وټاکل شو. خو د يو څه مودې وروسته يې استعفا ورکړه.

امير عبدالرحمن خان وروسته له دې د پلار له خوا څخه د چرسو او شرابو څښلو په تور بند خوني ته ولېږل شو چې يو کال يې محبس کې تېر کړ او په همدې دوران کې شير محمد خان مړ شو او عبدالرحمن خان له بند څخه راخلاص شو او د پلار له خوا څخه د ټول پوځ سپا سالار وټاکل شو. کله چې دوست محمد خان د هرات له نيولو څخه وروسته مړ شو او پر ځای يې زوی امير شير علي خان د قدرت واگې لاسته راوړې، نو د غلط فهمۍ له امله شير علي خان په افضل خان بدگمانه وو او هغه يې ونيولو، عبدالرحمن خان د پلار په نيول کېدو سره بخارا ته وتښتېد، کله چې شير علي خان په کندهار کې مصروف وو، عبدالرحمن خان د محمد اعظم خان سره لاس يو کړ او کابل يې ونيولو، بالاخره په ١٨٦٧ز کال کې محمد افضل خان مړ شو او پر ځای يې د امير عبدالرحمن خان کاکا محمد اعظم خان واک ترلاسه کړ او دده لخوا څخه د فارياب ولايت مرکز ميمني ته ولېږل شو. دغه وخت کې شير علي خان پر کندهار يرغل وکړ، په غزني کې د محمد اعظم خان لښکر ماتې خوري. عبدالرحمن خان د کابل په لور راروانېږي او په باميانو کې د محمد اعظم خان ماتې خوړلی لښکر ورسره يو ځای کېږي چې په پايله کې د وردگو په شش گاؤ سيمه کې د شير علي خان د لښکرو له لاسه ماتې خوري. دواړه ايران ته تښتي، هلته محمد اعظم خان پاتې کېږي او عبدالرحمن خان بخارا ته ځي.

انگريزانو چې پرافغانستان د دويم ځل لپاره يرغل وکړ، د هنوي په مقابل کې د افغانستان مسلمان ملت پاڅون وکړ. عبدالرحمن خان هم له بخارا څخه راغی او د آمو له سيند څخه راواوښته. په بدخشان او بلخ کې يې خلک له ځان سره يو ځای کړل او د کابل په لور راغی، په چاريکار کې د انگريز نماينده ليبل گريفمن ورته پيغام راوړ، دا پيغام چې په ١٨٨٠ز کال، ٣٠ اپريل، د انگريز نماينده ليبل گريفمن لخوا امير عبدالرحمن ته ورسېده او په کې کښل شوي وو چې موږ ستا واکمني پر کابل باندې منو. ته کابل ته خپل استازی راولېږه، امير عبدالرحمن خان ددې ليک په ځواب کې وليکل د کابل د تخت سمبالولو څخه لومړی څو خبرې ښکاره کول اړين دي چې عبارت دي:

الف - زما د حکومت پولې به تر کوم ځای پورې وي؟

- ب - د کندهار سیمه به زما په حکومت کې شامله وي او که نه؟
ج - انگریزي سفیر یا انگریزي پوځ به په کابل کې موجود وي او که نه؟
د - د برتانیې حکومت د یو دښمن په مقابله کې به زما څخه څه هیله ساتلی شي که نه؟
ه - د برتانیې حکومت ماته او زما هېواد ته څه گټه رسول غواړي؟
و - ددې په بدل کې زما څخه د کوم چوپړ هیله لري؟

ددې لیک په ځواب کې سرگريښمن په ۱۴ جون ۱۸۸۰م هغه ته دا ولیکل:

۱ - افغاني واکمن له انګلستان څخه پرته له هېڅ کوم باندني دولت سره سیاسي اړیکې نشي ټینګولی چې دغې فقرې افغانستان له سیاسي خپلواکۍ څخه یې برخې کاوه.

۲ - کندهار او د هغه ټوله سیمه به د کوم بل واکمن تر واک لاندې راځي چې دا د افغانستان د تجزیې د پلان یوه برخه وه.

۳ - د پشین اوسپنې سیمه به د انگریزانو تر واک لاندې همدغسې پاتې وي.
۴ - د یعقوب خان سره لاسلیک شوی د گندمک تړون به هماغسې اعتبار لري چې د دې پواسطه دره بولان، خیبر دره او کُرمه د دښمن په لاسو کې پاتې کېدلې.

۵ - د انگریزانو پوځ به له کابل، جلال آباد او کندهار پولې څخه په ژغورنده ډول سره تېرېږي.

۶ - عبدالرحمن خان له بده مرغه دغه ټول شرایط ومنل او انگریزانو هم کله چې لانوموړې په چاریکار کې وو، هغه یې د افغانستان د پاچا په توګه ومانه. خو دویم شرط یې له نیکه مرغه د میوند د سپیڅلې جګړې په برکت او هلته په لندن کې د محافظه کار حکومت د ماتې او د لیبرالانو د بریالیتوب له امله عملي نه کړی شو. که نه عبدالرحمن خان چمتو وو چې ځان د پاچا کیدو په بدل کې آن د افغانستان زړه هم پراغیږي او هېله گر دښمن وپلوري.

د امير عبدالرحمن خان واکمني

امير عبدالرحمن خان چې په ۱۸۸۰ز کال کې په افغانستان کې واکمني ته ورسېد. د هېواد ټولنيزې او امنيتي چارې ډېرې ويجاړې شوې وې او هم د وطن د خاورې بشپړتيا ته ډېر خطر مخامخ وو. محلي خانانو او قومي مشرانو د مرکزي حکومت څه پروا نه لرله، د خلکو پر حقوقو او ژوند باندې د غلو او داړه مارانو له لورې تېرې کيدل. په لويو لارو کې به يې خلک چورول او د وطن د تجزيې توطئه د انگریزانو او کورني بيلتون غوښتونکو له لورې روانه وه. په خاصه توګه د کندهار ولايت د بېلېدو خطر ډېر زيات وو. خو امير عبدالرحمن خان د افغانستان د زړورو او سربښندونکي اردو په مرسته بريالی شو چې د هېواد داخل کې يې ساری امنیت ټينګ او بيلتون غوښتونکو ته يې غاښ ماتونکې ماتې ورکړه. د افغانستان مسلمان ولس او ملي اردو په تاريخ کې داسې ډېرې ځلاندې او له وياړه ډکې او زړورې کارنامې ثبت دي. دې مېړني پوځ د ډېرو مغورو ښکيلاکګرو دوښمنانو په مقابل کې مقاومت کړی چې تاريخ يې شاهد دی.

امير عبدالرحمن په داسې شرايطو کې پر افغانستان واکمن شو چې د انگریز دوه يرغلونو د افغانستان خاورې ته زيات توانونه اړولي وو. يانې په افغانستان کې يو منظم اداري جوړښت نه وو پاتې. له دې کبله امير عبدالرحمن خان د يوې باثباتې افغاني دولتي ادارې بنسټ کېښود. امير عبدالرحمن خان يو ډير سخت زړی حاکم وو. مجرمانو ته به يې د وحشت او بربريت د زمانې سزاګانې ورکولې خو په دې کې هغه ملامت هم نه وو، ځکه د افغانستان خانانو او اقتدار لرونکو اميرانو په عام ولس ډېر ظلمونه کول او د حکومت اوامرو ته يې غاړه نه کېښودله. خو امير ددې مقتدرو خانانو زور او ځواک ختم کړ. هغه په خپل حکومت کې د جاسوسانو يو جال خور کړی وو، دا جال دومره پراخه وو چې د امير د

توره کرښه / ۷۱

جاسوسانو له وېرې څخه به چا په خپل کور کې د حکومت پر خلاف څه نشو ویلي، د ده په وخت کې د جايدادونو ضبطول، د هېواد څخه شړل کېدل، د معمولي شک او تردید په بنا وژل یوه عامه خبره وه. دغه ټول کارونه یې د حکومت د ټینګښت لپاره تر سره کول چې بالاخره هغه د خپل انتقال په وخت کې د یوه ځواکمن حکومت په جوړولو کې بریالی شوی وو.

امیر عبدالرحمن خان په سیاسي معاملاتو کې ډېر مهارت درلود، د هېواد داخلي نظم او امن راوستلو څخه وروسته هغه د خپلې واکمنۍ د حد بندۍ په لور پاملرنه وکړه. امیر د دوو طاقتورو حکومتونو (روس او برتانوي هند) ترمېنځ نښتی وو، خو په خپل تدبیر سره یې دواړه حکومتونو ته دا موقع په لاس ور نکړه چې د هېواد په داخلي چارو کې لاسوهنه وکړي.

په کال ۱۸۸۵ز کې امیر د هند د وایسرای په بلنه هندوستان ته ولاړ، په راولپنډۍ کې یې د وایسرای سره ملاقات کاوه، چې د روس حکومت د ۱۸۸۵ز کال، د مارچ په ۳۰ مه د افغانستان په یو سرحدي څوکی (پنجده) یرغل وکړ او بیا یې ونیوه. کله چې امیر دا خبره واورېدله، د هېواد خپلواکي یې په خطر کې ولیده. ده احساس کاوه چې روسیه د هند پر لور د خپل سرحد پراخول غواړي او دا یې درک کړل چې برتانیه د پېښور او افغانستان د شمالي پولو ترمېنځ د یو ګوښه سرحد د لرلو په خاطر چې برتانوي پوځي ماهران یې په لټه کې دي ورو ورو د افغانستان زړه ته ځان رسوي، عبدالرحمن د خپلو سیمو په وړاندې د پیدا شوي ګواښ د لیرې کولو لپاره یوه تګلاره جوړه کړه، چې درې بنسټیز ټکي یې لرل.

۱- پوځي خپلواکي

۲- دفاعي ګوښه والی

۳- په تدبیر سره عمل کول

په پایله کې د افغانستان او روس ترمېنځه د حد تړلو د پاره یوه جرګه په ۱۸۸۶ز کال کې جوړه شوه، د دې جرګې د پرېکړې په رڼا کې د روس او افغانستان ترمېنځه د آموسیند د بیلټون برید وټاکل شو او په دې ډول د هرات په لور د روسانو د مخکې تګ د خطر مخه ونیول شوه.

د هندوستان په شمال لويديځې پوله کې ټولې درې چې د افغانستان له لوري راوتلې د گندمک تړون له مخې د انگریزانو په ولکه کې وې. د دې څخه علاوه په کویټه باندې هم د انگریزانو واکمني وه او د ژوب په وادی کې تر چمن پورې د ریل پاتلۍ دوي غزولې وه. د دې پیښو په رڼا کې د امیر عبدالرحمن خان سره د انگریزانو د مخکې تګ خطر هم پیدا شوې وه.

په دې هکله یې د انگریزانو سره د حد ټاکلو په اړوند خبرې اترې پیل کړې، خو انگریزانو د امیر سره په حد ټاکلو کې ناغېرې کوله. ددې څخه وړاندې امیر په خپل هېواد کې د دوه لوی پاڅونونو سره چې یو د غلجیانو لخوا په ۱۸۹۰ز کال د کندهار په سیمه کې او بل په ۱۸۹۲ز کال کې چې هزاره تېر په هزاره جات کې کړي وو، مخامخ شو چې په ډېرې سختۍ یې غلي کړل او هغه ته پخپل هېواد کې د بل پاڅون کوم جدي خطر نه ښکارېده.

د ډیورنډ د کرغېرنې کرښې تړون په ۱۸۹۳ز کال کې

امیر عبدالرحمن خان د هند حکومت سره د خپلې واکمنۍ د حد ټاکلو په اړوند ډېر لیواله وو. خو انگریزان دې ته تیار نه وو. په ۱۸۹۳ز کال کې انگریزانو په (واڼه) قبضه وکړه او ددې سیمې خلکو خپل مشران امیر ته واستول، امیر عبدالرحمن خان د خلکو سره ډېر دارو مدار وکړ، چې پدغه وخت کې انگریزانو ته هم خپله غلطې مالومه شوه او سمدستي یې د امیر سره د حد ټاکلو ته غاړه کېښوده. په دې توګه د هند لخوا څخه د سمراتیمېر ډیورنډ په مشرۍ یو شپږ کسيز هیئت کابل ته ولېږلی شو.

بنأً د زماني او مکاني شرایطو له مخې چې کوم دلایل له امیر سره وه، د سمراتیمېر ډیورنډ سره چې د انگریز نماینده وو د سرحدي کرښې لاسلیک وکړ، چې د ډیورنډ د تړون په نامه سره یادېږي. ددغه کرغېرنې کرښې په لاسلیک سره افغانستان په خواشینۍ سره په ختیځ او سهیل کې د خپلو ځمکو هغه برخه له لاسه ورکړه چې په لاندې ذکر شویو مادو کې ټولې سیمې یادې شوي دي. د ډیورنډ د کرښې تړون د ۱۸۹۳ز کال د نوامبر میاشتې پر ۱۲مې نېټې لاسلیک شو دغه تړون اوه مادې او یوه نقشه لري. دغه تړون د واخان څخه د ایران تر پولې پورې چې ۲۲۵۵ کیلو متره ده او د ۱۵۱۰ میله سره برابرېږي، د افغانستان ختیځ او سهيلي برخې داسې تشریح کوي.

۱- د ښاغلي امیر د هیواد ختیځ او سهیل حد په اوږدو له واخان څخه د ایران تر پولې پورې په هغه خط کې چې پر نقشه باندې کښل شوی دی او ددې تړون لیک مل دې ټاکل کېږي.

۲- د هندوستان حکومت به هېڅ وخت په هغو سیمو کې چې له دغې لیکې څخه اخوا د افغانستان په لور پرتې دي، لاسوهنه ونه کړي او والا حضرت امیر به هېڅ وخت په هغو سیمو کې چې له لیکې څخه اخوا د هندوستان په لور پرتې دي لاس نه وهي.

۳- د برتانیې عالي هیواد ژمنه کوي چې امیر دې اسمار او د هغه څخه پورته ناوه تر چنکه Chanka پورې په خپل لاس کې ولري او له بلې خوا امیر صاحب ژمنه کوي چې هېڅکله به سوات، باجوړ او چترال د آرنوي Arnawai په ناوې او باشگل Bashigal کې لاسوهنه نه کوي. د برتانیې دولت هم ژمنه کوي چې د برمل سیمه لکه څرنګه چې په مفصله نقشه کې کښل شوی او له مخکې جناب امیر صاحب د وزیرو او دوړو په مځکه او هم د چاګی (چغی) Chagah په سیمه له خپلې غوښتنې څخه تېرېږي.

۴- د سرحدی سیمې لیکه به د افغان او برتانوي ګډو کمشرانو له خوا له دې وروسته په تفصیل سره وکارل شي او داسې به حد بندي شي چې په کوم ځای کې د تطبیق وړ وي. د دغو کمشرانو موخه به دا وي چې د پولې په ټاکلو کې دواړه لوري موافقې ته سره ورسېږي او دا لیکه دې تر نهایي امکان پورې د هغې نقشي له مخه وایستل شي چې له دغه توافق لیک سره مل ده. په داسې حال کې چې د دغې سرحدی سیمې د ګاونډیو کلیو د موجودو محلي حقوقو رعایت پوره وشي.

۵- د چمن د موضوع په اړه والا حضرت د برتانوي نوې قشلي په هکله له خپل مخالفت څخه تېرېږي او برتانوي حکومت ته هغه حقوق پرېږدي چې د سرکۍ تیري په اوبو کې یې په بیه اخېستې وه. د پولې سیمې به په لاندې ډول وکارل شي، دغه پوله به لنډې کوتل ته نژدې د خواجه امران د غرو له لورې څخه چې د برتانیې په سیمه کې پاتې کېږي، په هغه لور کښله کېږي چې مرغه، چمن او د شربو چینه به افغانستان ته پاتې کېږي او د نوي چمن چاوڼۍ او د افغان پوستې چې خلک یې لښکر ډنډ بولي تر مېنځ نیمایي پورې رسېږي. دغه لیکه به بیا د ریل وی سټېشن او د هغې پوستې تر مېنځ چې د میان بلاک په نامه یادېږي، تر نیمایي پورې رسېږي، د سهېل په لور به امتداد مومي او د خواجه

امران غرونو سره به بیا یو ځای کېږي.

په دې ډول غوښه پوښته به د برتانیې په ساحه کې او د غوښې په سهېل او لويديځ کې د شورواک سرک به افغانستان ته پرېږدي. د برتانیې حکومت به د دغه سرک تر نیم میل پورې مداخله نه کوي.

۶- د دغه تړون لیک پورتنۍ فقرې د هندوستان د حکومت او د افغانستان د والاحضرت له خوا د نظر ټول عمده اختلافات چې د سرحدي سیمې په اړه د دوی تر مېنځ پیدا شوي وو، د پوره قناعت بشوونکې پرېکړې په ډول گڼل کېږي. دواړه د هندوستان حکومت او والاحضرت په ضمه اخلي چې د جزیاتو په اړه ټول اختلاف به د هغو منصبدارانو له خوا هوارېږي چې د سرحدي خط د حد بندۍ لپاره ټاکل کېږي او د دوستۍ په روحیې سره به فیصله کېږي او تر هغو چې ممکنه وي د دواړو حکومتونو تر مېنځ د شکونو او غلط فهمیو د سببونو د لېږې کولو هڅې به جاري وي.

۷- د هندوستان حکومت چې د برتانیې حکومت په نسبت د والاحضرت له روغ نیتۍ څخه په پوره ډول ډاډمن شوی او غواړي افغانستان پیاوړی او خپلواک وويني، د والاحضرت لخوا د جنګي لوازمو په رانیولو او واردولو باندې به اعتراض ونه کړي او دوی به پخپله په دغه برخه کې ښه مرسته ورسره وکړي. برسېره پردې ددې لپاره چې د والاحضرت د هنې دوستانه روحیې ښه وساتل شي چې په دغو مذاکراتو کې یې ښودلې، د هندوستان حکومت ژمنه کوي چې په هغه دولسو لکو کې شپږ لکه روپۍ زیاتې شي چې والاحضرت ته هر کال د مالي مرستې په ډول ورکول کېږي.

هنري مارټیمر ډیورنډ

د هندوستان د حکومت د باندنیو چارو وزیر.

امیر عبدالرحمن خان

د افغانستان او د هغه د تابعو امیر

کابل د نوامبر ۱۲، د ۱۸۹۳ز کال

امیر عبدالرحمن خان ته ددې تړون د لاسلیک کولو په بدل کې د کال د ۱۲۲ لکو روپیو په څنګ کې د ۱۸۸۳ز کال څخه تر ۱۸۹۵ز کال پورې ۸۰ سپک

توبونه، ۱۷۳۴۰ د توبونو گولۍ، ۳۳۳۰۲ ټوپکونه، ۳۲۰۰ کارابینه، ۲۱ میلیونه د ټوپکو گولۍ ورکړې شوې. د ډیورنډ کرښې پر سر د تړون د لاسلیک کیدو په لومړیو کلونو کې د پښتنو په سیمو کې زیات پاڅونونه را وپارېدل چې په پایله کې یې زیاتو پښتنو مېړونو خپل ژوند له لاسه ورکړ.

دا تړون اساساً له ۱۸۸۳ز کال څخه تر ۱۹۹۳ز کال پورې د ۱۰۰ کالو لپاره ټاکل شوی وو، خو کوم وخت چې په کال ۱۹۴۷ز کال کې اوسنی پاکستان جوړ شو، د ډیورنډ کرښه د ملګرو ملتونو له خوا د افغانستان او پاکستان ترمنځ په رسمي پوله وېژندل شوله. په نور مال حالت کې باید د افغانستان حکومت په ۱۹۹۳ز کال کې د دې سیمو لاس ته راوړلو ادعا کړې وای. خو څنگه چې افغانستان په کورنیو جګړو کې ډوب وو، د افغانستان سیاستوالو دې مهم ټکي ته پام ونه کړو. د ډیورنډ کرښه تر اوسه پورې د افغانستان له خوا په رسمیت نه ده پېژندل شوې.

د امیر عبدالرحمن خان کرښې د ډیورنډ له لاسلیک وروسته:

د ډیورنډ تړون وروسته امیر ته د انگلستان ملکې له خوا څخه انگلستان ته د ورتلو بلنه ورکړل شوه. امیر دا بلنه ومنله. خو د خپلې ناروغۍ له امله یې اوږد سفر ته زړه ښه نه کړ او خپل زوی شهزاده نصرالله خان یې ولېږه. په انگلستان کې د سردار نصرالله خان هم هغه شان درناوی وشو څرنگه چې د یو با اقتداره هېواد یو شهزاده ته مناسب وي. ددې شهزاده په لېږلو کې د امیر صاحب دا موخه وه چې د ملکې سره د افغانستان د اړیکو په اړوند کې خبرې اترې وکړي او د انگلستان حکومت په لندن کې د افغانستان د یو استازي منلو ته آماده کړي. ځکه چې د هغه دا موخه وه چې د افغانستان اړیکې دې د هند حکومت پرځای مستقیماً د انگلستان حکومت سره ټینګې کړي شي. د امیر په اند د هند برتانوي حکومت د انگلستان حکومت د اصلي حالاتو او پېښو څخه خبرولو او په دې وجه به ډېری وختونه د دواړو حکومتونو ترمنځ غلط فهمۍ پیداکېدلې خو د هند حکومت د امیر صاحب د دې تجویز سخت مخالفت وکړ او شهزاده نصرالله خان په دې بریالی نه شو.

توره کرښه / ۱۷۷

په ۱۸۹۵ز کال کې امیر عبدالرحمن خان ته د قوم له لوري څخه ضیاء الملت والدين لقب ورکړل شو او په ۱۸۹۶ز کال کې هغه د کافرستان ولایت ځینې سیمې ونیولې او د هغې ځای نوم یې نورستان کېښوده. له دې مخکې دا سیمه بېخي ازاده وه د دې سیمې خلک ډېر تورزن، زړور او د مسلمانانو سخت دښمنان وو. دا سیمه ډېره ښایسته حاصل خېزه ده او د تګ راتګ لپاره ډېره مشهوره ده. د مسلمانانو سره د کلکې دښمنۍ له امله به دې خلکو ته سره کافر هم ویل کېدل، چې د امیر عبدالرحمن خان په واسطه د اسلام مقدس دین دې خلکو ته ورسېده. د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې د افغانستان د عایداتو دوه لویې ذریعې وې.

د ډیورنډ کرښې په اړه (۱۱) اړین ټکي چې پوهیدل پرې پکار دي:

۱- د ډیورنډ کرښې په نوم پاکستان سره د افغانستان کوم تړون نه شته. د ډیورنډ کرښې په نوم تړون نژدې ۱۲۴ کال مخکې امیر عبدالرحمن خان د برتانیا تر سخت فشار لاندې له برتانوي هند سره لاسلیک کړی. کله چې برتانیا له هنده څخه ووتله او هند وویشل شو، د انگریزانو له خوا له جوړ شوي پاکستان سره، افغانستان د پولې یا سرحد په اړه هېڅ ډول تړون، موافقه او معاهده نه لري.

۲- د ډیورنډ کرښې تړون کې دا کرښه نړیوال سرحد نه دی گڼل شوی. د ډیورنډ کرښې په نوم د امیر عبدالرحمن خان او د برتانوي هند د بهرنیو چارو د وزیر هنري موریمر ډیورنډ ترمنځ لاسلیک شوی تړون اوه مادې لري. په دې تړون کې هېڅ ځای ډیورنډ لاین د یو دایمي پولې په توګه نه دی یاد شوی. بلکې ټولې مادې یې د هغه وخت د برتانوي هند او امیر عبدالرحمن خان ترمنځ پر دې کرښه د پرتو سیمو په تنظیم او ویش راڅرخي. په دې اوو مادو تړون کې، یو ځل د «فرنټیر لاین» یو ځل د «باونډری» پنځه ځله د «فرنټیر» یو ځل د «باونډري لاین» او یو ځل د «بارډر» ټکی کارول شوی دی، چې دا ټول تناقض او ابهام، د دې تړون په لنډ مهالتوب دلالت کوي.

برتانوي څېړونکي هیریس په لندن کې د خپلې ډاکټرۍ په تیزیس کې لیکي: «په واقعیت کې د یو قوم د ویشلو په هکله د (ډیورنډ) د تړون یوازینی ثبوت هغه لیکه ده چې د تړون په نقشه ویستل شوی دی او (امیر عبدالرحمن) دغه نقشه نه ده لاسلیک کړې. ګڼ برتانوي او افغان تاریخ پوهان داسې اسناد او شواهد لري چې برتانویانو د پاکستان ترجورولو پورې د ډیورنډ لیکې ته د بین المللي کرښې په سترګه نه وو کتلي.

د ډیورنډ کرښې د تړون د مادو پښتو ژباړه دې لیکنه کې لوستلې شې!
۳- افغان چارواکو له هماغه پیل راهیسې هېڅ کله دا کرښه د سرحد په توګه نه ده منلې.

امیر عبدالرحمن خان په خپلو یادښتونو کې دا یوه موقته او پر زور تپل شوې کرښه بللې او هیله یې څرګنده کړې چې یو وخت به برتانویان له هند ووځي او افغانان به خپله نیول شوې خاوره بېرته ترلاسه کړي.

په امیر عبدالرحمن خان پسې، امیر حبیب الله خان، امیر امان الله خان او نادر خان راغلل، چې هر ځل برتانوي هند اړ کړي چې ددې تړون دوام تایید کړي، دا کار خپله ددې تړون پر موقتوالي دلالت کوي. دې درې واکمنو هم له عبدالرحمن را وروسته له برتانوي هند سره د ډیورنډ د کرښې د تړون موقت دوام یو ډول تایید کړی خو هېڅ داسې سند نشته چې دوی دې دا کرښه د رسمي یا دایمي سرحد په توګه منلې وي. بلکې د هماغه عبدالرحمن خان له

خوا د شوي تړون دوام ته يې غاړه ايښې ده. خو د پاکستان له جوړېدو را په دې خوا هېڅ افغان چارواکي له پاکستان سره دا کرښه د سرحد په توګه په رسميت نه ده پېژندلې. ان د رباني او طالبانو په څېر حکومتونه چې پاکستان پر افغانستان تېلي وو، هم دې ته چمتو نشول چې له پاکستان سره د ډيورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان ترمنځ د سرحد په توګه تاييد کړي.

۴- پاکستان د برتانوي هند حقوقي ځای ناستی نه دی. برتانوی هند د رنجيت سينګ، شاه شجاع، امير دوست محمد خان، امير محمد يعقوب خان، امير عبدالرحمان خان، امير حبيب الله خان، امان الله خان او محمد نادر شاه سره حقوقي او سياسي راشه درشه ساتلی وو، نه د پاکستان سره. ځکه هغه مهال پاکستان هېڅ (حقوقي، سياسي، تاريخي، کلتوري) وجود نه درلود. پاکستان چې هېڅ موجود نه وو، څنګه به ورڅخه د ښکېلاک ګرې برتانيایي وارث جوړشي؟ کله چې په ۱۹۴۷ ز کال اګست کې برتانوي هند وويشل شو او پاکستان رامنځ ته شو، افغانستان لومړنی او يوازينی هېواد وو چې په ملګرو ملتونو کې يې د پاکستان د غړيتوب مخالفت وکړ او د لومړي ځل لپاره د ډيورنډ کرښې اخوا د پښتنو او بلوڅو د روا حقونو ناره او خپله غوښتنه په نړيوال سټيج راپورته کړ. په همدې وخت کې د لومړي ځل لپاره د برتانيا د مشترک المنافع چارو وزير نيول، بيکر د دې هېواد په پارلمان کې پاکستان خپل ميراث خور وباله او د ډيورنډ کرښه يې د لومړي ځل لپاره بين المللي سرحد ياد کړ.

۵- له ډيورنډ کرښې پورې غاړه پښتنو د پاکستان جوړېدل او دا کرښه نه ده منلې د ډيورنډ د ۲۴۳۰ کيلو متره اوږدې کرښې پورې غاړه پښتنو د ډيورنډ د کرښې په خلاف د هماغه پيل راهيسې وسله وال پاڅونونه پيل کړي وو، د انګريزانو چاونی يې وسوزولې. کله چې پاکستان جوړ شو د باچا خان په مشرۍ د کوزو پښتنو په ميليونونو کسانو مظاهري او اعتراضونه وکړل او د ډيورنډ کرښې له مېنځه وړو نارې يې پورته کړې، چې د پاکستان د ځپوونکو اقداماتو او د افغانستان د وړاندوینې جګړې سربېره تر ننه هم په کوزه پښتونخوا کې ددې

کرنېې خلاف احساسات پر ځای پاتې دي.

۶- ظاهر شاه د ډيورند کرښې د له مېنځه وړلو درې مهم فرصتونه له لاسه ورکړي. لمړی: په ۱۹۴۷ ز کال کې چې د پاکستان په نوم یو نوی هېواد جوړ شو، نو له قبایلي سیمو انگریزان ووتل. د برتانيا هند ټولې چاوښی، ودانۍ پاکستان ته پاتې شوې او په دې توگه پاکستان ځان د برتانيا او افغانستان تر مېنځ د حقوقي تړونونو میراث خور وباله. په کابل کې د برتانيا د سفارت ودانۍ هماغه وخت د پاکستان لاس ته ورغله. تاریخ پوهان په دې باور دي چې هغه وخت د افغانستان د پاچا محمد ظاهر شاه لپاره یو ښه چانس وو چې پر خپلې سیمې یې دعوه کړی وی. خو د ظاهر شاه حکومت د ناڅرگندو دلایلو له کبله یوازې په بیانونو کې دا دعوه توده وساتله او د خپلې خاورې د نیولو لپاره د پیاوړې پوځ په لرلو سربېره هم عملي گام پورته نکړ. د هغه وخت د حکومت چارواکي د دې فرصت بایللو په اړه بېلابېل دلایل بیانوي خو یو هم په سمه توگه نشي توجیه کېدلی.

دویم: غوره فرصت چې په کې افغانستان پر خپلې خاورې دعوه کولی شوله، په ۱۹۶۵ ز کال کې هغه مهال چې پاکستان په خپل ټول پوځي توان هند سره په جنگ اخته وو، افغانستان په یو پراخ پوځي برید کې دا سیمې نیولې شوې خو افغان حکومت نه یوازې د خپلې پلرنۍ خاورې د بېرته ترلاسه کولو لپاره پوځي اقدام ونه کړ بلکې د هندوستان پر ځینو بمباریو یې چې د پېښور پر هوايي ډگر شوې وې د افغانستان له خوا اعتراض وکړ. د افغانستان لپاره د ډيورنډ لاین د له منځه وړلو دریم ښه فرصت په ۱۹۷۱ ز کال کې هغه مهال وو چې د پاکستان زیات پوځ په بنگال او وروسته په هند کې بند شو، بنگله دیش ازادي واخېسته، خو افغانستان د محکومو پښتو د ازادۍ لپاره په دې سم وخت کې غوڅ اقدام ونه کړ.

۷- اسلامي بنسټ پالو ډلو په سیمه کې د ډيورنډ کرښې پر ضد ولسي داعیه وځپله.

په افغانستان کې د ظاهر شاه او ورپسې سردار محمد داود په واکمنۍ او تر هغې راوروسته موده کې په افغانستان کې او له پولې خوا په کوزه پښتونخوا کې

اسلامي بنسټ پالې ډلې تل د پاکستان د پوځ تر مستقيم اغېز لاندې وې او ځينې يې پاکستاني او برتانوي استخباراتي ادارو د ډيورنډ لاین پر ضد د ولسي احساساتو د کمزوري کولو له پاره رامېنځ ته کړي. د پاکستان او افغانستان يو شمېر بنسټپالو اسلامي ډلو د افغانستان د ملي ارزښتونو د کمزوري کولو لپاره پرله پسې هڅې وکړې او موخه يې دا وه چې په لر او بر پښتنو کې د ډيورنډ کرښې پر ضد شته کرکه راکمه کړي. په افغانستان کې اسلامي جهادي تنظيمونو د پاکستان د پوځ او مذهبي ډلو سره يو ځای په مستقيم او غېرې مستقيم ډول کوښښ وکړ چې دواړو خواوو ته د ډيورنډ کرښې نه منونکي ملي خوځښتونه وځپي چې دا چاره تر اوسه هم دوام لري. په تېرو درې لسيزو کې د شوروي يرغل او د افغانستان له جهاد څخه د پاکستان استفاده او ورپسې د ډيورنډ کرښې دواړو غاړو ته د طالبانو راپورته کول د دې لامل شول چې په سيمه کې ناخوالې دومره زياتې شي چې خلک د ډيورنډ کرښې پر ضد کرکه هېره کړي.

۸- پاکستان له هر افغان حکومت څخه د ډيورنډ کرښې د منلو غوښتنه کړې. د پاکستان له رامېنځ ته کېدو راوروسته پاکستان پر له پسې له بېلابېلو لارو د وخت پر افغان حکومتونو فشار راوړی چې د ډيورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان تر مېنځ د رسمي کرښې په توګه تاييد کړي. دوی د ظاهر شاه او داود خان د واکمنیو پر ضد د حزب اسلامي د هغه وخت غړي لکه حکمتيار، مسعود او نورو لا د نور محمد تره کې له واکمنۍ مخکې بريدونو او وسلوال مخالفت ته هڅول او دوی ته يې وسلې ورکولې. دې ډلو لا هماغه مهال په افغانستان کې د ښوونځيو سوزول او د پلونو نړول پيل کړي وو. کله چې په افغانستان کې په ۱۳۵۷ کال کې نظامي بريالۍ پاڅون وشو او د افغانستان د خلکو دموکراتيک ګوند ته واک په لاس ورغلی، نو پاکستان ته لا ښه پلمه جوړه شوه او د مجاهدينو تر شا د همدې لپاره ودرېدڅو د افغانستان مرکزي حکومتونه کمزوري کړي او دا کرښه پرې ومنې. اسناد ښيي چې پاکستان په تېرو درې لسيزو کې د ډاکټر نجيب الله، رباني، طالبانو او حامد کرزي له حکومتونو وخت پر وخت د رسمي سرحد په توګه د دې کرښې د منلو غوښتنه کړې، خو دې نظامونو که غوښتل يا نا غوښتل د دې کرښې د تاييد توان يې نه درلود. پخواني ولسمشر حامد کرزي

وخت په وخت دا خبره په ډاگه کړې چې پاکستان ورڅخه په رسمي غونډو کې د طالبانو له ملاتړ څخه د لاس اخیستو په بدل کې په څرگنده د ډیورنډ کرښې د منلو او له هندوستان سره د اړیکو د پرې کولو غوښتنه کړې چې نوموړی وایي نه یې ده منلې. د اشرف غني په مشرۍ اوسنی حکومت هم په دې اړه د پاکستان له جدي غوښتنې سره مخ دی.

۹- د امریکا او برتانيا په گډون یو شمېر هېوادونه ډیورنډ د افغانستان او پاکستان تر مېنځ رسمي پوله گڼي خو زیات شمېر هېوادونه یې نه مني. د امریکا، بریتانیا او سعودي عربستان په شمول ځینې هېوادونه د ډیورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان تر مېنځ رسمي سرحد بولي. خو د دې کرښې لانجمن وضعیت هېڅ هېواد نه ردوي. له همدې کبله خو د ملگرو ملتونو په گډون نړیواله ټولنه تل د دواړو لورو ترمنځ په دې اړه یوې وروستۍ پریکړې ته د رسېدو لپاره د خبرو اترو او جوړجاړي غوښتنه کوي. همدارنګه د هندوستان په څېر یوه ډله هېوادونه داسې هم دي چې ډیورنډ لاین ته لکه د افغانانو په څېر د یوې تېلې شوې نامنل شوې کرښې په سترګه گوري او هېڅکله یې د افغانستان او پاکستان تر مېنځ د پولې په توګه نه مني.

۱۰- حکومتونه په یوازې سره د ډیورنډ کرښې په اړه پریکړه نشي کولی. د ډیورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان د حکومتونو څخه ډېره د پښتنو د ستر ولس مسئله ده، چې ددې کرښې په اوږدو تر شپیتو میلیونو څخه په زیات شمیر کې پراته دي او دې کرښې دا ستر ولس په دوو برخو داسې ویشلی چې د یوې کورنۍ غړي یې سره بېل کړي. د دې کرښې د منلو او یا نه منلو په اړه هره پریکړه هم په همدې پراخو پراخو ډډو یا ددوی په منتخبو استازو پورې تړلې ده. په افغانستان کې یو شمېر پردي پاله وطن پلورونکې څېرې چې د ملي یووالي پر ځای بېلوالي ته لیوال دي د کرښې د منلو یو شمیر غیر معقول دلایل پټ او پنا وایي، خو افغان حکومت، پاکستاني پوځ او نور لوري د دې پولې د منلو یا تایید واک نلري. د نړیوالو حقونو له مخې په سیمه کې یوه پراخه، بې پرې او عادلانه ټول پوښتنه کولی شي د ایستل شوې کرښې برخلیک وټاکي، د کومې ټول پوښتنې له پاره چې اوس شرایط او اراده نشته. له دې پرته که ولسونه په دې اړه

توره کرښه/۸۳

پریکړو کې شامل نه وي، د حکومتونو ترمېنځ هر ډول فیصلې به بیا هم لکه د عبدالرحمن خان او برتانوي هند ترمېنځ تړونونو ته ورته وي، چې کاغذ کې به وي خو ولسونه به یې هېڅکله هم ونه مني چې پر وجود یې دا کرښه کښل شوې ده. همدارنگه د افغانستان د نورو وروڼو قومونو اخلاقي مسولیت دا دی چې د دې کرښې پر ضد د پښتنو د داعيې ملاتړ وکړي، تر دې پرته ددوی له خوا ددې کرښې منل یا نه منل د ستونزې هوارې سره کومه مرسته نشي کولی او د دوی لپاره هم کومه گټه نه لري.

۱۱- ایا د ډیورنډ کرښې د معضلې حل نشته؟

ولې نه. لکه مخکې مو چې وویل که په سیمه کې داسې شرایط رامېنځ ته شي چې د کرښې دواړه غاړې میشت پښتانه ولسونه چې اوس ویشل شوی، په ازاده توگه خپله اراده څرگنده کړي او د هغوی ارادې ته درنښت وشي او پریکړه یې تضمین شي، د دې کرښې په اړه یوې دایمي حل ته لاره هوارېږي. البته افغان حکومت د کوزو او برو پښتونو د یوې لویې جرگې په ترڅ کې د دې کرښې په اړه بحث او خبرې پیلولی شي چې ښايي اوږد وخت ونیسي خو پریکړې ته ورسېږي. همدارنگه د افغانستان او پاکستان حکومتونه کولی شي پر کرښې د کړکېچ د راکمولو له پاره پر ځینو لنډ مهالو حل لارو غور وکړي، خو د ملي سترې ستونزې یو دایمي حل ته لاره پیدا شي. دې کې هېڅ شک نشته چې د دې کرښې پر سر راپورته شوي کړکېچ د کرښې دواړو غاړو ته پښتانه ناارامه کړي، او دا سمه نه ده چې په اړه دې هېڅ ډول خبرې نه کېږي. خبرې کېدای شي خو دا خبرې باید د دواړو لورو د حکومتونو په صلاحیتونو پورې محدودې وي او د کرښې په اوږدو کې د پرتو ولسونو خوښه او خیر ښېگڼه باید په کې شامله وي. بهرام خېل پاڅون، د حقوقو د پوهنتون استاد وډیر صافی تل وايي دا کرښه په حقوقي لحاظ کوم رسمیت نه لري. حامد کرزی د افغانستان مخکني جمهور رئیس په وار وار په رسمي غونډو کې ویلي چې دا کرښه د منلو نه ده او زه یې نه منم. له ما پاکستان درې ځلې غوښتي چې د دې کرښې رسمیت ومنم هیڅکله دا کار نه کوم او نه یې واک لرم. خو د پدram او یو څو نورو وطن پلورونکو کسانو پر خلاف، عبدالغفور لیوال سیاسي څېړونکي او د اوسني

حکومت د سرحدونو او قبایلو چارو سرپرست وزیر وایي د ډیورنډ کرښه هېڅکله د منلو نه ده او نه په دی هکله کوم رسمي سند شته. د زیاتو مالوماتو په اړوند د اروپا د پارلمان نظر په لاندی توگه د ماخذ په شکل را اخلم چی لوستونکي په رښتیا پوه شي.

درباره ډیورنډ و پارلمان اروپا

ثور ۲۵، ۱۳۹۶ هـ ش

دنیا: غرب باید ډیورنډ را دوباره بررسی کند و حق افغانستان را بشناسند. روزنامه های چاپ امروز کابل روی اظهارات اخیر معاون پارلمان اتحادیه اروپا در مورد خط دیورند و همچنان وضعیت امنیتی افغانستان تمرکز نموده اند. دنیا روزنامه دنیا در شماره امروزی اش در مطلب نوشته است که معاون پارلمان اتحادیه اروپا اظهار داشته که غرب باید خط دیورند را بار دیگر مورد بررسی قرار بدهد و حق تاریخی افغانستان را بشناسند.

در ادامه مطلب آمده است که نشریه بزنس ستندرد از قول ریچارد چار نسکی معاون پارلمان اتحادیه اروپا نگاشته است که بخاطر از بین بردن تروریزم وقت آن فرا رسیده تا در مورد خط دیورند تجدید نظر صورت گیرد و با در نظر داشت واقعیت های موجود در آن مورد تصمیم گرفته شود.

وی همچنان گفته، بخاطر این که خط دیورند به مثابه مرکز تروریزم جهانی مبدل شده و از سوی هم بخاطر تامین صلح و ثبات در افغانستان، لازم است تا امریکا و اروپا در پالیسی های شان در قبال منطقه تجدید نظر نمایند. وی همچنان اضافه نموده است که پاکستان برای ادامه تسلط اش بالای این مناطق کوشش مینماید تا در منطقه بی ثباتی ادامه یابند.

هيواد: روزنامه دولتی هیواد در سرمقاله اش در مورد وضعیت امنیتی در افغانستان تمرکز نموده و گفته شده که وضعیت موجود در افغانستان و تحرکات داعش، توجه دولت امریکا را بیشتر به افغانستان معطوف نموده است و سیاستمداران و نظامیان امریکا را وا داشته تا جنگ در افغانستان را مورد بررسی

جدي قرار بدهند.

در ادامه مطلب آمده است که ستراتیژی جدید امریکا در قبال افغانستان به رئیس جمهور ترمپ ارسال شده و در مورد تصمیم نهایی گرفته خواهد شد. در مطلب آمده است، کار شناسان به این نظر استند که استخبارات امریکا به این نتیجه رسیده که باید جنگ در افغانستان مورد بررسی جدی قرار بیگیرد.

اصلاح: روزنامه اصلاح در سرمقاله اش نوشته است که جنگ در افغانستان به هیچ وجه داخلی نیست و از همان آغاز هم خارجی ها در آن دخیل بودند.

د ډیورنډ کړنه او په اروپا کې د مېشتو افغانانو گډه اعلامیه

د ۲۰۰۷ ز کال د فبرورۍ نهمه

جرمني، د فرانکفورت ښار

د ۱۳۸۵ لمریز د سلواغې (دلوي) په شلمه (د ۲۰۰۷ ز کال د فبرورۍ پر نهمه) د جرمني د فرانکفورت په ښار کې د ډیورنډ د تېل شوې کړنې او د پاکستان له لوري پر دغه کړنه د ماینونو او اغزن دېوال په اړه، په اروپا کې د افغاني کلتوري ټولنو د گډې جرگې په بلنه، په اروپا کې د استوګنو افغانانو یوه لویه غونډه جوړه شوه، چې د بېلا بېلو کلتوري، اجتماعي او سیاسي سازمانونو غړو گډون په کې کړی وو. په غونډه کې د اروپا له بېلا بېلو هېوادونو څخه په سلګونو افغانانو د واحد ملي - افغاني دریځ د څرګندولو لپاره برخه اخېستې وه. د دې غونډې په بهیر کې د افغانستان او پښتونخوا یو شمېر علمي او سیاسي شخصیتونو خپلې علمي مقالې واورولې او په پای کې دغه ټکي د غونډې د اعلاميې په توګه اعلان شول:

۱ - د ډیورنډ د توافق لیک له مخې د افغانستان یوه برخه د برتانوي هند له خوا د خپل نفوذ د سیمې په توګه اعلان شوې او وروسته تصرف شوې ده. د ډیورنډ توافق لیک هېڅ ډول حقوقي اعتبار نلري او تراوسه پورې حتی داسې یو متن نه دی په ډاګه شوی چې امیر او ډیورنډ لاسلیک کړی وي. د ډیورنډ کړنه هېڅکله د سیاسي پولې په توګه نه ده منل شوې او نه هم د منلو وړ ده.

۲ - د ډیورنډ د تحميلي کړنې د راتلونکي برخلیک په اړه پرېکړه او د منلو یا نه منلو موضوع یې، د دغې کړنې د دواړو خواوو په افغانانو پورې اړه لري. دغه پرېکړه باید خپله ولسونه په یو مصئون، سوله ییز او باامنه چاپېریال کې د آزادې ارادې له مخې وکړي.

زموږ په نظر په اوسنیو شرایطو کې د کړنې دواړو خواوو ته د امن او سولې چاپېریال او د آزادې ارادې د څرګندېدو لپاره هېڅ ډول امکانات نه دي برابر. لا د جګړې لوګي پورته دي او د ناامنی، شخړو او بې باورۍ په داسې یوه فضا کې د داسې یوې خورا مهمې ملي مسئلې په هکله پرېکړه ناشونې ده. موږ په

توره کړنه / ۸۷

دې باور یو چې دغه پرېکړه، نه د افغانستان او پاکستان پر حکومتونو پورې اړه لري او نه یې په پارلمانانونو پورې، بلکې د ولس د آزادې ارادې پرېکړه باید د ټول ولس د مستقیماً او مخامخ نظر د څرگندونې له مخې تر سره شي.

۳- د غونډې برخه وال پر دغې کړنې د اغزن تار او ماینونو بنخول، له ټولو نړیوالو تړونونو او کنوانسیونونو سره په مخالفت کې ګڼي او په کلکه یې ردوي. موږ په دې نظر یو چې د جګړې، ترهګرۍ او مداخلې بهانې نه د اغزن تار او ماین په وسیله له منځه ځي او نه د تشو تبلیغاتو په بهیرونو، بلکې په رښتیني ارادې پورې اړه لري.

څرنگه چې د استعمار د راپاتې کړنې (ډیورنډ) په وسیله نه یوازې دا چې یو واحد ملت، یا یو کلی جلا شوی، بلکې د دوو ورونو یو کور په دوو برخو وېشل شوی دی، له همدې کبله د دغه ولس، د دغو ورونو ترمېنځ د اړیکو د شلولو لپاره د ماینونو بنخول او د اغزن دیوال جوړول یو ستر بشري جنایت دی.

۴- موږ د افغانستان له چارواکو څخه غوښتنه کوو، چې د کړنې اخوا پښتنو او بلوڅو ورونو ته په کلتوري، اقتصادي او ښوونیزو برخو کې پوره پاملرنه وکړي او د دغو ولسونو ترمېنځ عنعنوي اړیکې د پخوا په څېر ټینګ وساتي. دغه راز له نړیوالې ټولنې څخه هیله لرو چې د کړنې په دواړو خواوو کې د کړکېچ د پای ته رسولو لپاره د دغو سیمو تعلیمي، اجتماعي او اقتصادي ودې ته پاملرنه وکړي او هلته د سترو اقتصادي پروژو د پلي کولو لپاره ژوره ستراتیژي طرحه کړي. په سیمه کې د سوله ییز ژوند له پاره دا یوازې او بنسټیزه لاره ده.

پاکستان د ډیورنډ کړنه ته د کړنې نوم ورکوي:

د «ډیورنډ لاین» د ناقلونه او کرغېړنې کړنې څخه نږدې ۱۲۴ کاله تېرېږي. د افغانستان د پولو په ټاکنه کې روسانو او د هغه وخت استعمار د خپل استعماري موخو د ورستیو تګلارو د عملي کولو لپاره هم په پوره اندازه کار وکړ. د «ډیورنډ لاین ۱۹۹۳ ز کال» په نامه تحميلي، اجباري، نامالومه، فرضي، له سره غیر مشروع او بیا د افغانستان د اوومې شورا د پرېکړې پر اساس منسوخه کړنه ده. د زمان په تېرېدو

سره د هغه باطل والی ورځ په ورځ ثابتېږي او د حقوقي او انساني لحاظه خپل اهمیت له لاسه ورکوي. خو په پښتو ژبه کې یو متل دی چې وایي اوبه په ډانگ نه بېلېږي، دا کرښه په تاریخي لحاظ د نړۍ لوی یرغلگر، ښکېلاکگر هېواد برتانيا له خوا د افغانستان پر خلکو تېل شوې ده. ولې افغان ولسونو هېڅکله دا کرغېړنه پوله نه ده منلې. که موږ د افغان انگریز ټول جنگونه په زیر سره لوستلي وي، نو ټول ملت ته دا روښانه ده چې د پولې دواړو خواوو مېشتو اوسیدونکو جلاوالی نه دی ښودلی او د خپل وطن د ازادۍ لپاره چې څومره اړینه وه اتلولي ښکاره کړي. د بېلگې په توګه یوڅو نمونو ته لنډه اشاره کوم.

«هېنریمو ټیمر ډیورنډ» لیکلي، قبایل پاڅون کوونکي خلک دي، خو هېله من یم چې دا ځل تور غره ته زموږ ورتلونکی لښکري ډېری وپاېږي او په دې هیله چې باجوړ او بونیر هم کومه وړانګاري ونه کړي او د وزیرو څخه د مالېې راټولولو وخت دی، خو په څو میاشتو کې په سرحد کې اور بل شو.

په ۱۸۹۴ز کال په چترال کې د انگریزانو د پوځ کلابندي او تباه کېدل، په ۱۸۹۷ز کال د سوات د خلکو پاڅون، د انگریزانو پر وړاندې د ملا سعدالله په مشرۍ د مومندو جنګیالیو په پشاور کې په هندوانو یرغل او بري د شیملي په یوه غونډه کې د یوه ولسي مشر خبره د تاوده هرکلي سره مخامخ شوه چې ویلي یې دي: د اګسټ په ۲۳ مه انگریزانو ته شرمونکې خبر د خیبر په دره کې ور په برخه شو، یانې دوي پوره ماته وخوړه.

په سلګونو بېلگې شته خو ما یو څو ولیکلې دا ددې لپاره چې د پولې بندول د

توره کرښه / ۸۹

ولسونو مخه نشي بندولی. دوی خو اغزن تار پیل کړی خو که ولسونه بيدار شي دا غدار دښمن به ژر په گونډو شي. د یو ملت جلا کېدل اسان کار نه دی، بېلگه تر دوهمې نړېوالې جگړې وروسته المان هم پر دوه برخو وویشل شو او د برلین مشهور سیمینټي دیوال جوړ شو. خو کله چی المانیا سره یو شول دیوال په ۱۹۹۲ز کال کې ړنگ شو او یو المان جوړ او بیا ورغول شو. که دوی غواړي چی خپل ځان او خپل گاونډ له ترهگرو خلاص کړي، د ترهگرو خالي دې ړنگي کړي، دوی دا پټ ځایونه خپله جوړ کړي، دوی ته مالوم دي. پاکستان پوځ او آی ایس آی یوازې په دی پلمه دا کرغږنه کرښه منل غواړي نو ځکه کله دروازې جوړوي او کله په ټول پاکستان کې پښتانه ځوروي، خو زما په اند دوی خپل قبر په خپله ځانته کیندي. لیکونکي له لیکنو څخه دا پښتنو د خوځښت یوه نمونه ده:

محمود خان اڅکزی د شهید عبدالصمد خان اڅکزي زوی په ۲۰۱۸ ز کال د فبروري میاشت کې د پښتنو په میلوني خوځښت کې وویل دامو څخه تر اباسینه خاوره د افغانانو خاوره ده هېچا دوی ته په خیرات کې نه ده ورکړې، همدا ډول خان پاچا خان لمسي اسفندیار ولي وویل زه افغان یم او افغان به وم دا ډول توري کرغږنې کرښې افغان ملت نشي جلا کولای.

د هالینډ په هیواد کې د افغانانو د جرګې د نړیوال کنفرانس لنډ راپور

پاکستان د بنسټ پالنې او تروریزم مرکز - د افغانستان د بې ثباتۍ اصلي عامل: د اپریل د میاشتې په ۲۳ نېټه د هالینډ د امستردام ښار ته څېرمه د بیفر وایک Beverwijk په ښارگوټي کې په اروپا کې د افغانانو د جرګې له خوا د پورتنۍ اجنډا د څېړلو او بحث لپاره په اروپایي هېوادو کې مېشتو افغان روڼ اند شخصیتونو، د سیاسي ګوندونو استازو، ټولنو او مختلفو بنسټونو استازو ته بلنه ورکړې وه، په کنفرانس کې د جرګې د مشرتابه جرګه ګۍ له خوا ګټورې او تاریخي خبرې او هم مقالې ولوستل شوې، د جرګې یوه نوښتګر او فعال ښاغلي ډاکټر اصغر خېل منگل پاکستان د ترهګریزو فعالیتونو او د تروریزم د ملاتړي او صادراتو هېواد په توګه یاد کړ او د ډیورنډ د تېل شوي او استعماري کرښې حقوقي ارزونې ته په اشارې سره وویل چې دا استعماري کرښه له جبهه‌ونه تر اباسینه افغانانو ته حقوقي ارزښت لري، په کنفرانس کې د اروپایي بېلابېلو هېوادونو څخه د راغلیو سیاسي، اکاډمیکو او فرهنګي شخصیتونو، د ټولنو او نهادونو د استاذو د ویناوو او پېغامونو د هند په نیمه وچه کې د پاکستان تیوري د انګریز د امپریل استعمار د جیوسټراتیژیکو او جیوپولیتیکو اوږدمهاله موخو لپاره د دوي د لاس پوځو له خوا مطرح او عملي شوه، هغه وخت یانې د ۱۸ پېړۍ په پای کې برتانوي ښکیلاګر یواځنۍ اروپایي ځواک وو چې د هند په نیمه وچه او هندي سمندر کې یې خپلې اډې، قرارګاوې او د سوق الجیش مرکزونه مستحکم کړل. د انګریزانو سټراتیژي دا وه چې خپله سیاسي اقتصادي او تجارتي ولکه په ټول هند او له هند څخه بهر د فارورډ پالیسي (Forward) په چوکاټ کې د منځنۍ اسیا په لور پلنه کړي، ولې ددوي د استعماري موخو

او پراختیا غوښتنې په وړاندې په برصغیر کې د مختلفو ډلو ټپلو او گوندنو لکه، په ۱۸۱۳ز-۱۸۲۳ز کال د پنداریانو ازادي بڅښوونکي غورځنگ چې د روښانه پښتنو امیرخان افغان یې رهبري کوله او وروسته له مبارزو او اتلولیو د انگریزانو د ۱۲۰۰۰۰ منظم اردو له خوا په بې رحمۍ وټکول شول.

همدارنگه د هند د ملي کانگریس گوند چې په ۱۸۸۵ زکال کې تاسیس او د دغه گوند په رهبري کې بیا مهاتما گاندي، مولانا ابوالکلام آزاد، ډاکتر ذاکر حسین چې دواړه افغانان دي، راجندر پرساد، جواهر لال نهرو وو، خان عبدالغفار خان پاچا خان او د هغه مشر ورور ډاکتر خان صیب هم د کانگریس له گوند سره د استعمار په شړلو کې همغږي او همکار وو. د یادولو وړ ده چه محمد علي جناح هم د کانگریس د گوند غړي وو. او وروسته د انگریزانو په اشاره په ۱۹۱۳ زکال کې د ټول هند مسلم لیگ گوند ته ورغله، پاچا خان هم د هند په شمال غربي سیمه کې د انگریزانو په ضد ۱۹۲۱ زکال کې د انجمن اصلاح افغانه او په ۱۹۲۹ز کال کې یې د خدایي خدمتگارو غورځنگ بنسټ کېښود، په دې وخت کې وو چې د علیگرمسلم یونیورسټي لخوا په ۱۹۰۶ز کال کې په ډاکه کې د ال انډیا مسلم لیگ د گوند بنسټ کېښودل شو. د هند په نیمه وچه کې د مسلمانانو ځینو کټه گوریو او لیږگیو له استعماري واکمنو څخه د مسلمانانو لپاره د ځینو امتیازاتو غوښتنې پیل کړی، د بېلګې په توګه په ۱۹۰۶ز کال د مسلمانانو یو ۳۶ کسيز پلاوي د سر اغا خان تر مشرۍ لاندې د شمله په توریستیکي او تفریحي ښارګوټي کې چې د ډهلي په شمال کې موقعیت لري د هند له وایسرای (نائب السلطنة) لارډمنتو سره ملاقات وکړ، دغه پلاوي له انگریزانو څخه د هند په نیمه وچه کې د مسلمانانو لپاره د ځانګړي امتیازاتو او حقوقو غوښتنه کوله، همدارنگه د مسلم لیگ گوند د مسلمانانو د ځانګړي حقوقو او امتیازاتو په چوکاټ کې خپلي غوښتنې وړاندې کولې او فعالیتونه یې ګړندي کړل، د یادولو وړ ده چې د هند په نیمه وچه کې د سرسید احمدخان له خوا د دوه قومي نظري تیوري، یانې هندوان بېل او مسلمانان بېل وړاندې او د ښکېلاکګرو ځواکونو په لمسونه د هندو، مسلمان جګړو زور واخېست. او په ټول هندوستان کې نفرت او کرکه پیل شوه.

د مسلم ليگ گوند د دوه قومي نظريې تيوري تائيد او د پلي کولو لپاره نه سترې کيدونکي مبارزه کوله. همدارنگه په ۱۹۳۰ز کال کې د هند د الله اباد په ښار کې د مسلم ليگ د گوند کلنۍ غونډه د علامه محمد اقبال لاهوري تر مشرۍ لاندې جوړه او علامه اقبال پخپله پرانيستونکي وينا کې د هند په نيمه وچه کې د مذهب په اساس د دوه قومي نظريې يانې، هندوستان بېل او د مسلمانانو لپاره جلا هېواد جوړېدل تائيد کړل. چې له دغه وخته د مذهبي ايډيولوژۍ په اساس د "پاکستان" د جوړښت لپاره لاره هواره او هڅې گړندۍ شوي، د پاکستان د نوم وړاندیز د لومړي ځل لپاره په لندن کې د Cambridge (کامبريج) د پوهنتون يو شمېر هندي زده کړه يالانو وړاندې کړ. چې په ۲۳ مارچ ۱۹۴۰ز کال د ال انډيا مسلم ليگ گوند چې د موضوع په اړوند يې په لاهور کې غونډه وکړه، د تائيد وړ وگرځېده او د هند په نيمه وچه کې د مسلمانانو لپاره د جلا هيواد غوښتنه او مطالبه پکې تکرار شوه، د مسلم ليگ د گوند دا غونډه تراوسه پورې د لاهور د قراډاد يا قراډاد پاکستان په نامه يادېږي. او هر کال يې په لاهور کې د منار پاکستان او نورو ښارونو کې په ۲۳ د مارچ لمناځل کېږي، وروسته له پورتنۍ سريزې، اوس د کنفرانس د اجنډا په اړوند يو څو کرښې ليکم، د دويمې نړيوالې جگړې په وخت کې په اروپا او اسيایي محاذ کې انگرېزي ښکيلاکگر له گټو ستونزو سره مخامخ وو، په همدې شرايطو کې د مولانا ابوالکلام ازاد په مشرۍ د هند کانگرس گوند لخوا هندوستان ته د بشپړې خپلواکۍ غوښتنه وشوه او هم د Quit India او "هندوستان چهروډو" يانې له هندوستان څخه ووځئ او هم له انگرېزانو سره يې د عدم همکاري نوښت او تحريک پيل کړ، چې د کانگرس رهبرانو د نيول کېدو لامل شو، برتانوي حکومت د کانگريس د گوند په مشرۍ د خپلواکۍ غوښتونکو او مبارزينو له خوا د هند د استقلال مطالبه ومنله، خو په دغه وخت کې د مسلم ليگ گوند د محمد علي جناح په مشرۍ له انگرېزانو سره همکاري کوله او د ښکيلاکي زبر ځواکونو لخوا به ورته وعدي ورکول کېدې چې تاسو به بيا خوشاله کړو او يو څه به درکړو، چې په ۱۹۴۶ز کال د برتانوي هند واپسراي (نائب السلطنة) لارډ ډيول، وروسته له ټاکنو د کانگريس گوند د ليرد (انتقالي)

توره کرښه/۹۳

يا Transitional حکومت په جوړولو مؤظف کړ او پندت نهرو يې د انتقالي حکومت د مرستيال رئيس په توگه معرفي کړ.

خو د مسلم ليگ گوند په انتقالي حکومت کې د برخې اخېستلو څخه ډډه وکړه، مگر وروسته د وایسرای لارډ ډیول د تماسونو په پایله کې مسلم لیگ گوند هم په انتقالي حکومت کې شامل شو. او په وروسته فعالیتونو کې د کانگریس او مسلم لیگ گوندونه له وایسرای سره دې تاریخي پرېکړې ته ورسېدل، چې د هند نیمه وچه به په هندوستان او پاکستان ویشل کېږي، همدارنګه د برتانیا پارلمان د هند د تجزیې موضوع د ۱۹۴۷ ز کال د جون د مياشتې په ۳ نېټه ومنله، ولې د هند د نیمې وچې ویشل د اګست میاشتې ته وځنډید چې په ۱۴ د اګست ۱۹۴۷، پاکستان د انګریزانو د بدشګونه او شوم میراث او د دوي د جیوپولیتیکو او جیوایکانومیکو اوږدمهاله گټو لپاره په مصنوعي توګه په داسې حال کې چې ځمکه د افغانانو او کلتور یې د هند څخه واخېست، رامېنځ ته کړ، د هند د نیمې وچې د ویش یا Partition له امله د هند د نیمې وچې خلک له یوې سترې غمیزي او ستونزې سره مخامخ شول د بېلګې په توګه ۱۰ ملیونه خلک دواړو خواوو ته وکوچېدل، د ۱ یو ملیون په شاوخوا کې مظلوم انسانان مړه شول، د پاکستان جوړښت د هند په نیمه وچه کې یوه منل شوې پروسه نه وه، د برصغیر اکثریت خلک د مسلمانانو په ګډون د مذهبي ایدیولوژۍ له مخې د هند د نیمې وچې له ویشلو سره سخت مخالف وو، له هغې جملې څخه مولانا ابوالکلام آزاد، خان عبدالغفار خان (پاچا خان) ډاکتر ذاکر حسین او ګني شمېر نور.

مولانا ابوالکلام به استدلال کاوه چې «یو هېواد د مذهب یا تیوکراسۍ په اساس نه جوړېږي، که داسې وي، نو ولې ۲۱ عربي هېوادونه یو هېواد نه دی». یادونه: پاکستان د بنسټ پالنې او تروریزم مرکز وو او دی، د پورتنۍ لیکنې لپاره لاندې اڅڼونه مطالعه شوي:

۱ - India Wins Freedom د مولانا ابوالکلام اثر.

۲ - مولانا ابوالکلام آزاد Selected Speeches and Writings د سید شهاب الدین اثر.

د ډیورنډ لاین موافقه لیک د حقوقی اړخ لنډ تاریخ

د ډیورنډ لاین تړون د حقوقی اړخ لنډ تاریخ:

د نړۍ د نقشې پر مخ د افغانستان د اوسنیو پولو د تثبیت څخه نږدې یوه پېړۍ تېرېږي. د افغانستان د پولو په ټاکنه کې روسانو او انگریزانو د خپلو استعماري غرضونو د تحقق په اړوند په پوره اندازه لاس درلود.

که د ډیورنډ کرښه [۱۸۹۳ز کال] د افغانستان د نورو پولو سره پرتله کړو، دغه تریخ واقعیت په ډاگه څرگندېږي چې د کرښې په غزولو کې هېڅ یو بشري، جغرافیایي او حقوقی ملاحظات په نظر کې ندي نیول شوي.

په هره اندازه چه د ډیورنډ د تړون د لاسلیک د نېټې څخه لرې کېږو په هماغه اندازه، د افغانستان د خپلواکۍ سیاسي او دیپلوماتیکه بڼه غښتلې کېږي او ورسره افغاني واکمنان د ډیورنډ د کرښې په وړاندې د احتجاج او اعتراض پیاوړتیا او سیاسي ظرفیت ترلاسه کوي:

په افغانستان کې د ډیورنډ د تړون د مطرح کېدو څخه ۱۲۴ کال تېرېږي. په دغه موده کې ۱۸ حکومتونو په کابل کې واکمني چلولې ده. د هغې جملې څخه ۴ لومړنيو حکومتونو د گواښ او فشار لاندې د ډیورنډ کرښه منلې او ۱۴ نورو حکومتونو د هغې په وړاندې په رسمي یا غیر رسمي توگه اعتراض او احتجاج ښودلی دی. ان تر دې چې د ډیورنډ قضیه د افغانستان په بهرني سیاست کې ستر ځای موندلی دی.

د نړیوالو حقوقی تعاملاتو سره خلاف، انگریزانو د افغانستان خپلواکي، د افغاني لوري لخواه د ډیورنډ کرښې د منلو سره وتړله.

د کابل د تړون په دویمه ماده کې چې په ۱۹۲۱ ز کال کې د برتانوي هند او امانی حکومتونو ترمنځ لاسلیک شو، راغلي دي:

توره کړنه/ ۹۵

« دواړو خواوو د هند او افغان پولې، په هغه شان چې د راولپنډۍ د ۱۹۱۹ ز کال د اگست په ۸۸ نېټه د تړون په پنځمه ماده کې څرگند شوی وو، مني. په قبایلي سیمو کې څو پېښې د دې لامل وگرځېدې چې په هند کې د انګریزي حکومت د نسکورېدو څخه وروسته او د پاکستان د جوړېدو څخه مخکې د لومړي وزیر شاه محمود خان حکومت د ډیورنډ تړون په یوه اړخیزه توګه باطل اعلان کړ. دغه پېښې په دې ډول وې:

- په پښتونخوا کې د انګریزانو پر ضد د خان عبدالغفار خان په مشرۍ آزادي غوښتونکي غورځنګ.

- په «بنو» کې د یوې لوی جرګې جوړېدل چې په هغه کې د پښتونخوا د یو مستقل دولت د جوړېدو په اړوند بند او بست وشو.

- په کابل حکومت باندې د قومونو د جرګې د استازو زور چې د پخوا په شان کابل ته راتلل.

شاه محمود خان د خپل حکومت دریځ په ۱۹۴۷ ز کال د جولای په ۳۱مه د برتانېې د بهرنیو چارو وزیر ته وړاندې کړ. دغه دریځ د حقوقو د موازنو سره کاملاً سمون درلود. په دې مانا چې «هر دولت د خپلو ګټو د تشخیص او ملاتړ خاوند ګڼل کېږي. یو دولت کولای شي په خپل مسؤلیت په یوه اړخیزه توګه بل لوري ته د یو یادښت په استولو کې هغه تړون ملغا اعلان کړي چې ورڅخه تاواني کېږي.»

(۱) په ۱۹۴۷ ز کال د پاکستان د رامنځته کېدو څخه وروسته په هغه تړون کې چې د محمد علی جناح (د پاکستان ولسمشر) او د افغانستان د استازي نجیب الله «توروايانا» ترمېنځ په کراچۍ کې لاسلیک شو، د آزادو قبایلو سیمه له صوبه سرحد او بلوچستان څخه جلا وپېژندل شوه. د علی جناح د مړینې څخه وروسته، خواجه نظام الدین د پاکستان نوی ولسمشر د مخکني تړون څخه سرغړونه وکړه.

پرته د افغاني حکومتونو څخه د ۷ دورې شورا هم د جولای په ۱۹۴۹ ز کال د ډیورنډ د کرښې په ضد دریځ ونيولو.

په هر حال وروسته ددغه لنډ تاریخي پس منظر څخه حقوقي بحث ته ننوزو.

مخکې له دې څخه بايد دغه واقعيت په بين المللي عامه حقوق. پاریس. ۲۰۰۲ز کال. ۲۱۱-۲۱۲ مخ. Patrick Daillier [۱] ۲ هېواد نه وو بلکې تحت الحمايه (colonie) نظر کې ونيسو چې افغانستان هېڅ وخت د انگریز مستعمره نه گڼل کېده: [۱] protectorat موږ د ډيورند تړون ليک حقوقي باور هغه وخت په گوته کولی شو، چې له يوې خوا د نړيوالو تړونونو د پرېکړې عمومي پروسيجر (طرز العمل) ته نظر واچوو، او له بلې خوا د بين المللي تړونونو د اعتبار حقوقي معيارونه له نظر و نه غورځوو. دواړه موږ ته د ډيورند د تړون د حقوقي ارزونې وسيله په لاس راكوي.

لومړۍ - د يوه بهرني تړون د پرېکړې او منلو پروسيجر په دې ډول دی: [۲] ۱ - تړون بايد د دواړو هېوادونو د واکمنو استازو له خوا لاسليک شي. دغه صلاحيت د اساسي قانون لخوا متعاقدينو ته ورکول کېږي. بين المللي حقوق پوهان په دې باور دي. چې په بين المللي حقوقي نظام کې د اساسي قوانينو ضوابط په پوره اندازه نفوذ لري، آن تر دې چې د يو هېواد د اساسي قانون د حکمونو، څخه مراعات د تړون د باطل کېدو لامل گرځي.

اوس راځو دی ته چې د موافقه ليک په اړه دغه شرط په ځای شوی دی که نه؟ الف - د ډيورند تړون د برتانوي هند د باندنيو چارو د وزير (ډيورند) او د افغانستان امير (عبدالرحمن) ترمنځ لاسليک شو. امير يو مطلقه پادشاه وو او اصلاً د اساسي قانون سره آشنا نه وو. بناً نوموړي د کوم اساسي قانون د حکمونو له مخې د افغانستان د خلکو استازيتوب او د تړون د لاسليک کېدو صلاحيت نه درلود.

ب - دغه مطلقيت د افغانستان په دننه کې مطرح وو. د هېواد بهرنی سياست د انگریزانو له خوا تر کنترول لاندې وو. له همدې کبله د ډيورند د تړون په پروسيجر کې د امير محمد يعقوب خان حقوقي او سياسي باور د انگلستان د هند مستعمره د يو وزير يانې ډيورند سره په يوه کچه کې واقع وو.

۲- نړيوال تړون بايد د خلکو د استازو له خوا په پارلمان کې تاييد شي. داسې اسناد په لاس کې نه لرو چې تړون د انگلستان د عوامو مجلس له خوا

توره کړښه/۹۷

تاييد شوی وي. له بلې خوا په افغانستان کې هغه وخت پارلمان موجود نه وو. بر خلاف د موافقه ليک د نېټې نه مخکې لږ تر لږه د يو نيم پېړۍ په موده کې لويه جرگه موجوده وه. د تحت الحمايه افغانستان امير جرئت ونه کړ چې په دې موضوع باندې د لوی جرگې د استازو له مخالفت او مقابلي سره مخ شي. بڼا د ډيورند د موافقه ليک د لاسليک په ترڅ کې د يو عادي منل شوي تړون د دوهم پروسيجر څخه سرغړونه شوې ده.

۳- تړون بايد د هېواد د لوی واک لرونکې ادارې يانې د دولت د مشر لخوا لاسليک شي. دا يوازنی شرط دی چې په ځای شوی وو.

۴- تړون بايد په رسمي جريده کې خپور او اعلام شي. دغه تجويز د تړون د انفاذ مانا ورکوي. په هغه وخت کې افغانستان دولت منظم نظام نه درلود. بڼا دغه عمليه تر سره نشوه: عامه ولس د تړون د محتواوو څخه يې خبره پاتې شو. وروسته مؤرخين په دې برخه کې چه آيا امير، انگليسي، دري متنونه او ورسره مل نقشه ټول لاسليک کړي دي که نه، يو نظر نلري. ځينې يې داسې نظر لري چې گوندې امير د موافقه ليک د دري متن سره مل نقشه باندې لاسليک نه دی کړی او د تړون په متن کې د دواړو هيوادونو ترمېنځ د پولې کلمه هم نه ده ذکر شوې. بڼا د ډيورند د موافقتنامې په لاسليک کېدو سره د يو عادي تړون د تصويب د شکلياتو څلورم شرط هم نه دی په ځای شوی.

۵- تړون بايد په اتفاق سره، د دولتي اړخونو له خوا په نړيوالو سازمانونو چې وروسته جوړ شول لکه ملگرو ملتونو د تړونونو په آرشف کې ثبت شوی وای. دغه کار هم ترسره نشو.

[۱] د مستعمره هېواد کورنۍ او بهرنۍ اداره مستقيماً د ښکيلاکگر ځواک په لاس کې دي.

تحت الحمايه هېواد کورنۍ چارې خپله اداره کوي. اما بهرنۍ، امنيتي چارې او د بهرني سياست واک د استعماري ځواک له خوا عملي کېږي.

نړيوال عامه حقوق. پاریس. ۲۰۰۲ز کال. ۱۹۳ مخ Patrick Daillier (۲۲) 3
بڼا د ډيورند تړون د ۵ شکلياتو او شرطونو څخه چې يو نړيوال باوري تړون باندې بنا دی، يوازې يو فرعي شرط يې په ځای کړی او څلور بنسټيز شکليات

یې له نظر څخه غورځولي دي. د یو بین المللي تړون اعتبار یوازې د حقوقي شکلیاتو له رعایت سره تړلی نه دی. نور شرطونه هم ورسره مل دي، چې په لاندې ډول ورته اشاره کېږي:

دوهم - د نړېوالو تړونونو د حقوقي باور بنسټیز اصول:

یو تړون د نورو حقوقي تولیداتو په څېر هغه وخت دوامداره حقوقي اغیزمنتوب درلودلای شي چې د اعتبار وړ وي.

۱ - د تړون لاسلیک کونکي باید اهلیت ولري یانې د نړېوالو حقوقو لوبغاړی لکه دولتونه یا بین المللي موسسات وي.

۲ - د تړون موضوع باید قانوني وي. مثلاً د ذروي وسلې صادرات، د یو تړون موضوع کېدلای شي.

۳ - متعاقدين باید آزاده اراده ولري. آزاده اراده د دواړو خواوو بې غل او غش رضایت څرگندوي.

همدا اوس د مخکنیو توضیحاتو په رڼا کې، د ډیورنډ تړون حقوقي اعتبار، تر څېړنې لاندې نیسو:

۱ - د تړون د لاسلیک کوونکي اهلیت: د ویانا د ۱۹۶۹ ز کال د ۶ مې مادې د کانوناسیون له مخې په نړېوالو حقوقو کې یوازې یو خپلواک دولت او یوه بین المللي موسسه د بین المللي حقونو د متصدی یا فاعل په توګه د بین المللي تړون د لاسلیک کولو واک لري.

د بین المللي حقوقو ټول پوهان هم په دې نظر دي: «کله چې یو هېواد تحت الحمايه [پروتکتورات] وی، یوازې حامي دولت [پروتکتور] د بین المللي تړون د انعقاد حق او صلاحیت لري». پدې اړه تاریخي بېلګې شته دي. موږ د یو مثال په ویلو اکتفا کوو: کمبودیا په ۱۹۴۱ ز کال کې د فرانسې تحت الحمايه وه. په همدغه کال کې فرانسې د حامي [پروتکتور] دولت په توګه د تایلند سره د کمبودیا د پولو د مالومولو په موخه یو تړون لاسلیک کړ.

د امیر عبدالرحمن په وخت کې افغانستان تحت الحمايه هېواد وو. د هېواد

توره کرښه / ۹۹

بهرني امنیت او باندني سياست اداره، د انگریزانو په لاس کې وه. یوازې انگریزانو د بین المللي تړون د انعقاد واک او صلاحیت درلود. افغاني تحت الحمايه حکومت د بین المللي تړون د انعقاد څخه یې برخې وو.

دغه په رښتیا چې انگریزان او تزاری روسیه په ۱۸۷۳، ۱۸۷۷ او ۱۸۹۵ز کلونو کې د افغانستان د شمالي پولو په ټاکلو کې رول درلود، دا ثابتوي چې هېواد په خپل بهرني سياست کې د انگریزانو تر استعماري حکم لاندې او یو تحت الحمايه دولت وو. بڼا د یو نړیوال تړون د لاسلیک کېدو حق یې نه درلود.

۲ - د تړون مشروعیت: د ویانا ۱۹۶۹ز کال کانوانسیون په خپل ۵۳۳ ماده کې لیکي: « هغه تړون باطل شمیرل کېږي چې د لاسلیک په وخت کې د بین المللي حقوقو د عمومي موازینو سره په تضاد کې قرار ولري. دغه موازین په مجموعي توګه د نړیوالې ټولنې له خوا منل شوي او تر هغه وخته پورې اعتبار لري چې نوي حقوقي اصول د هغوي ځای ونیسي. د ډیورنډ د تړون موضوع د پولو تثبیت وو. بڼا په دغه اړه د تړون مشروعیت تر سوال لاندې نه راځي.

۳ - د متعاقدينو آزاده اراده: هغه لاملونه چې د متعاقدينو په آزاده اراده باندې اغیز اچوي او د یو تړون د بطلان سبب ګرځي او د کورنیو حقوقو څخه بهرنیو حقوقو ته لار مومي، په دې ډول دي: اشتباه، غلطې، غبن او خسونت.

نوموړي سببونه هر یو کولای شي چې د متعاقدينو بشپړ رضایت او خپلواکه اراده تر پوښتنې لاندې راوړي او پایله دا چې د تړون د باطلېدو لامل وګرځي. د بطلان د درې ګونو لاملونو څخه موږ یوازې په غبن او خسونت باندې چې زیاتره د ډیورنډ د کرښې په اړه وړاندې کېږي رڼا اچوو:

نړیوال عامه حقوق، پاریس، ۲۰۰۲ز کال، ۱۹۱ مخ، M Martin.

[د پولو په اړه د انگریزانو او روسانو له خوا په مختلفو نېټو یو شمېر هیاتان ټاکل شوي وو. لمړی هیات د دواړو هېوادونو د بهرنیو چارو د وزیرانو په کچه [لارډ کرینویل او پرنس ګورچکوف] جوړ شوي وو. یو بل پلاوی د انګلیسي او روسي استازي د «چارلس پت او کاپیتان کامروف» په نومونو جوړ شوي وو.

الف. غبن په مختلفو ډولونو باندې مطرح کېدای شي: بډې یا رشوت د هغې جملې څخه ګڼل کېږي. د بډو ورکولو موخه د بډو ورکونکي په ګټه د هغو خبرو

اترو اړول دي چې د تړون د لاسليک په بهير کې کېږي. د ويانا د ۱۹۶۹ز کال کانوانسيون پخپله ۵۰۰ ماده کې ېې د متعاقدينو د آزادې ارادې د سلبولو لامل وباله چې په کلکه د تړون اصوليت تر پوښتنې لاندې راوستی شي. د ډيورنډ په تړون کې د مستر ډيورنډ له خوا افغاني لوري ته په بربنډه توگه د مستمري تر نامه لاندې د ېډو ورکولو اشاره شوې ده. د تړون په ۷ مه ماده کې ليکل شوي: «د هند دولت د هند په وړاندې د امير ښه نيت ته هر کلی وايي او نوموړي ته اجازه ورکوي چې خپلې اړتياوې د هند د خاورې له لارې تر لاسه کړي».

۷ ماده زياتوي: «برسېره پر دې ددې په خاطر چې امير ددې معاملې پر سر باندې خپله دوستانه دريځ څرگند کړ د هند دولت د امير مستمري د ۱۲ لکو روپيو نه ۱۸ لکو ته زياته کړه».

ب - اجبار او تشدد، که د يو دولت د استازي او يا خپله د دولت په وړاندې په قطعي توگه سره د يو تړون د اصوليت ريښې له بېخه باسي او باطلوي يی. د ويانا کانوانسيون پخپله ۵۱ ماده کې وايي: «هغه تړون چې د يو دولت په استازي باندې د گواښ او فشار په وسيله شوی وي، هېڅ حقوقي اغېزه نشي درلودلای او بالکل باطل دی». په بين المللي حقوقو کې د پخوا زمانې راهيسې د يو دولت په سر باندې نظامي، سياسي يا اقتصادي فشار، د يو تړون د انعقاد په مقصد، د تړون د بطلان د يو لامل په توگه پېژندل شوی او په لاتيني اصطلاح «لاکس لاتا» افاده شوی دی. د ويانا کانوانسيون په خپله ۵۲۲ ماده کې نوموړی حقوقي حالت داسې مسجل کوي: «هغه تړون چې د گواښ يا زور د استعمال پر بنسټ تصويب شي او د هغو بين المللي حقوقو د ضوابطو سره چې د ملگرو ملتونو په منشور کې منعکس شويدي، مخالفت ولري، باطل اعلانېږي».

د تاريخ په اوږدو کې هغه تړونونه چه د زر او زور له لارې تصويب او ورسې باطل اعلام شوی زيات ليدل کېږي. موږ دلته څو مواردو ته اشاره کوو:

- په ۱۹۰۵ز کال کې جاپان «سيول» اشغال او کوريايي استازي يې دې ته اړ کړل چې يو تحت الحمايه کې تړون ته غاړه کېږدي. تړون سره له دې چې ۴۰ کاله تر اجرا لاندې وو په ۱۹۴۵ز کال کې وروسته د جاپان د ماتې څخه باطل

توره کرښه / ۱۰۱

اعلام شو. په ۱۹۳۹ز کال د مارچ په ۱۵مه د چکوسلواکيا ولسمشر «هاشا» او د هغه د باندنيو چارو وزير، د هټلري آلمان تر فشار لاندې دې ته اړ شو چې د يو تحت الحمايه تړون په چوکاټ کې، «بوهم» او «موراوی» آلمان ته وسپاري. د آلمان د ماتې څخه وروسته، تحت الحمايگي تړون لغوه او نوموړي ايتالونه بېرته په چکوسلواکيا پورې وتړل شول. د نورنبرگ نظامي محکمې په ۱۹۴۶ز کال د اکتوبر په ۱۱مه نېټه د يو حکم په بنسټ د نوموړي تړون د بطلان سره خپل موافقت څرگند کړ. په ۱۹۴۱ز کال کې کمبوديا د فرانسې تحت الحمايه وو. په فرانسه باندې د جاپان له خوا نظامي فشار، نوموړی هېواد دې ته اړ کړ چې له تایلند سره د پولو د تثبيت په اړه يو تړون لاسليک کړي. تړون د کمبوديا ځمکني بشپړتيا سخته تاواني کړې وه. د جاپان د ماتې څخه وروسته فرانسې اعلام وکړ چې تړون د نظامي گواښ تر فشار لاندې تړل شوی وو او د تحت الحمايگي نظام سره يو ځای ملغا اعلانېږي.

امير عبدالرحمن د ډيورنډ د موافقه ليک د لاسليک کولو په وخت کې د سختو نظامي يرغليزو گواښونو سره مخ وو: د برتانوي هند حکومت په بېرته د اورگاډي کرښه د چمن نه کندهار او د پشاور نه خيبر خواته غزوله. په کويټه کې يې په عسکري مانور لاس پورې کړی وو. که موږ د يو تړون د بطلان نورو فکتورونو ته پام هم ونه ساتو پر امير باندې د افغانستان د نظامي اشغال فشار کفايت کوي چې د ډيورنډ د موافقه ليک مشروعيت تر پوښتنې لاندې راوړي او ورباندې د بطلان خط وکاږي.

2002ز کال، ۱۹۳ مخ، نړيوال عامه حقوق، Patrick Daillier [۱]

کوريا او جاپان، پاریس، ۱۹۱۰ز کال، ۵۳۶ - ۵۵۳ مخ V. P erinjaquet [۲] ۵ اصل: Relativité

دریم - د يو تړون نسبت، د لاتین په حقوقی دود کې د يو تړون نسبت په لاندې ډول څرگند شوی دی:

ياني «يو تړون د يو دریم لپاره وجيبه او حق نه زیږوي Pacta tertiis nec nocent nec prosunt» موږ په دې هکله په تفصیل وغږېدو چې د ډيورنډ تړون

توره کرښه/۱۰۲

لیک د تحت الحمايه افغانستان او حامی یا پروتکتور انگلستان ترمېنځ لاسلیک شوې وو، نه د افغانستان او پاکستان ترمېنځ. پاکستان د ډیورنډ د تړون د رامنځته کېدو په وخت کې اصلاً شته والی نه درلود.

Pratique چال چلند د دولتونو او Jurisprudence internationale په نړیواله کچه کې قضایي رویه په دې همغږي دي چې یو تړون چې د دواړو هیوادونو ترمېنځ لاسلیک کېږي په یو دریم هیواد باندې حقوقي اغېز اچولی نه شي. پدې اړوند بېلگې زیاتې دي.

الف. آلمان د ۲۰ پېړۍ په سر کې د پولند د یوې سیمې په وړاندې چې «اوت سیلیزي» نومیده ځمکنۍ دعوا درلوده. د بین المللي عدالت نړیوال دیوان [ب، ع، ن، د] په ۱۹۲۶ ز کال د می په ۲۵ نېټه پخپل ۷ نمبر حکم کې پرېکړه وکړه چې: «یو تړون یوازې متعاقد دولت ته حق او مکلفیت ورکولی شي نه دریم دولت ته». د عدالت نړیوال دیوان [ب، ع، د] نوموړي حکم تایید کړ. ب - د [ع، ب، د] د الوتکې په یوه پېښه کې چې په ۱۹۵۵ ز کال د جولای په ۲۷ کې پېښه شوې او د بلغاریا او اسرائیل تر مېنځ یې شخړه رامنځته کړې وه، داسې حکم وکړ چې د دیوان د اساسنامې ۲۶ ماده د یو دریم دولت په اړوند حقوقي اثر نه لري. په نړیواله کچه په مختلفو قضایاوو کې د حاکمیت پرېکړې د [ب، ع، ن، د] او د [ع، ب، د] د تایید په استقامت صادر شويدي. د تاریخ په بهیر کې د دولتونو پراتیک چې د دیپلوماسۍ او اعلامیې د لارې افاده کېږي د تړونونو د نسبت د پرنسپ د تایید په دریځ کې قرار لري.

ج - جنرال دوگول د فرانسې پخواني ولسمشر په ۱۹۴۵ ز کال د فبرورۍ په ۵۵ مه نېټه مخکې د «یالتا» د کانفرانس د جوړېدو څخه وویل: «فرانسه ځان د هغو تړونونو د اجرأ مکلف نه گڼي کوم چې یې د خبرو اترو په جریان کې گډون نه درلود». د همدغه دریځ په تایید د «بن» د ۱۹۷۵ ز کال د اکتوبر په ۱۴ اعلامیه کې راغلي وو: «فرانسه، انگلستان، شمالي ایرلنډ او امریکا په ډاگه اعلاموي چې د دوی ترمېنځ تړل شوي تړونونه په یو دریم دولت باندې حقوقي اثر اچولی نشي». بالاخره د ویانا کانفرانس د اعلامیې په ۳۴۴ ماده کې، د محتوا څخه ډکه مخکنی حقوقي دود او دستور په لاندې عبارت کې مسجل شو: «یو تړون ددریم

توره کړنه/۱۰۳

دولت په اړه هېڅ حق او وجیبه تولیدولی نشي». د ټولو مخکینیو توضیحاتو څخه مالومېږي چې د ډیورنډ د موافقه لیک اصلي اړخونه تحت الحمايه افغانستان او حامي يا پروتکتور انگلستان شمېرل کېږي. له نېکه مرغه زموږ دوست هېواد پاکستان د ډیورنډ د استعماري توطیې زده کړې څخه لرې پاتې کېږي. بڼا تړون پاکستان دولت ته هېڅ حق يا وجیبه نه په برخه کوي.

څلورم - د دولتونو د وراثت موضوع:

د ویانا د ۱۹۷۸ز کال کانوانسیون په ۱۵۵ مه ماده کې وایي: «په عادي او عمومي حالاتو کې کله چې یو دولت د بل دولت ځای ونیسي، وارث دولت د مخکېني دولت د حقونو او وجایو د میراث مستحق ګڼل کېږي». مهمه پوښتنه دا ده چې آیا هغه دولت لکه پاکستان چې د استعماري دولت د مېنځه تګ څخه وروسته، نوی زیږول کېږي د هغه تړون چې د استعمار د واکمنۍ له خوا منعقد شوی وو یو اړخ شمېرلی شو؟ دلته موضوع د لاندنیو موضوعاتو د طرح کېدو له کبله پېچلې کېږي: د نوي دولت د واکمنۍ حق (سوورننه) اعمال د نورو هغو دولتونو ګټې ساتل چې د استعماري دولت سره د تړون په چوکات کې تړل شوی وو. د کثیر الاضلاع تړون په اړه د بین المللي ټولنې د ګټې تامین. «عمومي قاعده دا ده چې د بنسټيلاګر د واکمنۍ څخه پاتې شوی نوی دولت د مخکېني دولت د معاهداتو په وړاندې د ثالث دولت حیثیت لري او د تړونونو د امتیازاتو او احیاناً د وجایو څخه ګټه پورته کولای نشي. یا په بل عبارت کله چې د یو تړون یو اړخ له صحنې څخه حذف کېږي تړون د خپلې پشټیوانې څخه بې برخې او جنساً له منځه ځي»^۱

دلته د یوې بېلګې په راولړلو اکتفا کوو: [ع، ب، د] په ۱۹۹۷ز کال سپتامبر، په ۲۵۵ حکم کې د سلواکیا د نوي جوړ شوي دولت په تاوان هغه تړون چې په ۱۹۷۷ز کال د «دنیوب» د سیند د شاوخوا ځمکې د ویش په سر باندې د چکوسلواکیا او هنګري تر مېنځ تړل شوي وو ملغا اعلام کړ. د مخکېنيو توضیحاتو

¹ - نړیوالې اړیکې، پاریس، ۱۹۹۲ز، ۴۷۰ مخ، Moreau Defarge

توره کرښه/۱۰۴

څخه داسې څرگندېږي، د پاکستان دولت چې د ښکيلاکگر برتانوي هند د واکمنۍ د نسکورېدو څخه وروسته جوړ شو، د ډيورنډ د موافقه لیک د مفاداتو څخه يې برخې پاتې کېږي. ان تر دې چه د ډيورنډ د کرښې په سر باندې اغزن سيم غزول هم، د حقوقي قواعدو سلامتيا او بشپړتيا ته تاوان رسولی نشي.

پنځم - د يو تړون د اجرا او تطبيق پروسېجر:

د دې لپاره چې يو تړون عملي او تطبيقي بڼه غوره کړي مختلف پروسېجرونه موجود دي:

الف - د يو دريم دولت ضمانت، مثلاً امريکا په ۲۰۰۱ز کال کې د اسراييلو او مصر ترمنځ د تړون د تطبيق ضمانت په غاړه واخېست.

ب - د څارنې بين المللي کميسيون هغه مورد دی چې په ۱۹۵۴ز کال کې د «ژنيو» د معاهدې په بنسټ باندې د لاووس د ناپيلتوب د موافقه لیک د اجرا په مقصد جوړ شو.

ج - د موقوت بين المللي کانفرانس تدوير، چې د ويانا د ۱۹۸۵ز کال د مارچ ۲۲ د کانوانسيون له خوا تجويز شوی دی.

د - د تحقيق کميسيون چې د تړون د اړخونو څخه جوړ شوی وي او د معاهدې د احکامو د سرغړونې څخه راپور تنظيم او نهايتاً [ع، ب، د] ته وړاندې کړي.

د ډيورنډ د تړون د اجرا په اړه هېڅ يو ضمانت نه وو ټاکل شوی. برخلاف د قراينو څخه څرگندېږي چې موافقه لیک د هماغه لومړيو ورځو څخه تر اوسه پورې په عمل کې وجود نلري. په دې مانا چې:

الف - ولسونه د ډيورنډ د کرښې په دواړو خواوو کې بی د پاسپورت د شکلياتو نه تگ او راتگ کوي.

ب - آزاد قبایل په بشپړه توگه د پاکستان په سياسي او حقوقي نظام کې نه دي جذب شوي. دوی اکثراً پوځ ته عسکر او حکومت ته ماليه نه ورکوي او خپل ملی هویت يی ساتلی دی.

توره کرښه/ ۱۰۵

ج - د تاريخ په اوږدو او په ځانگړې توگه د مقاومت او جهاد په وخت کې د لر او بر ولسونو تر مېنځ جذباتي او عاطفي اړيکې ددې لامل شوی چې د ډيورنډ کرښه «عملاً» له منځه لاړه شي.

پايله

الف - د حقوقو د «تيورۍ» له نظره د ډيورنډ تړون د توجيه وړ بڼه نلري. په «عمل» کې هم د نوموړي تړون اجرائي شته والی تر پوښتنې لاندی دی.

ب - د ډيورنډ کرښه گډه کرښه ده. پاکستان پرته د افغانستان د موافقې څخه حق نلري چې د کرښې په جوړښت چې په زیاتو سیمو کې نه دی تثبیت شوی، په خپل سر بدلون راوړي او یا د اغزن سیم په غزولو یا د ماین په ایښودلو د هغه لوری وټاکي. دغه کار د افغانستان په خاوره باندی ښکاره تېری گڼلی شو.

ج - په اوس وخت کې افغانستان د یوه تمثيلي، ملي، مرکزي حکومت د درلودلو څخه یې برخې دی. اوسنی افغانی حکومت چې د بهرنيانو له خوا ساتل کېږي، د هېڅ یوه ملي مسئلې او په ځانگړې توگه د ډيورنډ د موافقه لیک په موضوع باندې د هیچا سره د معاملې د یو اړخ په توگه دریځ نشي نیولی.

د - اوس وخت افغانستان د نړیوال انتلاف تر تحت الحمايگی لاندې دی او د باندني خپلواک، ملی سیاست څخه یې برخې گڼل کېږي. بناً باید ځینې افغاني توطیه گرې کړی، د ډيورنډ د موافقه لیک څخه د افغانستان په تاوان او د پردیو په گټه د یوه سیاسي وسیلې په توگه ناوړه گټه پورته نکړي.

ه - د افغانستان او پاکستان تر مېنځ د نړیوالي علایق په پوره اندازه موجود دي. باید دواړه هیوادونه په سیمه کې د متقابلې دوستۍ بېلگه اوسي. د ډيورنډ کرښه چې عملاً له مېنځه تللې باید د دواړو هیوادونو تر مېنځ د لازياتې همکارۍ او دوستۍ لاره پرانيزي او د جلاوالی لامل ونه بېژندل شي.

و - افغانستان د پاکستان سره د ډيورنډ د کرښې په سر، د خپل اختلاف د واقعبینانه او منصفانه حل دپاره باید یوازې او یوازې د سیاسي سوله ایزو لارو چارو په لټه کې اوسي. اوس مهال د موضوع د مطرح کولو وخت نه دی.

“SAVE ME FROM MY FRIENDS!”

نامنلې کرښه، نا منلې تړون

لارډکرزن به ویل چې:

«د افغانستان شته والی دهغه دجغرافیایی موقعیت مرهون دی.»

ډیورنډ یو دوه سیلابه کرغېړن او بدنام نوم او کرغېړنه کرښه ده، چې د یوه عادي انگریز کپتان (وروسته د باندنیو چارو چارواکی) او د افغانستان د یوه خپل سري واکمن له خبرو سره ځان پتلیزوي. له آره باید په دغه راز سره پوه وو چې له ډیورنډ څخه په خپله د ډیورنډ موخه دا نه وه چې دا کرښه باید د ده په نامه یاده شي، دلته زموږ د یوه ځوان دوست په وینا «یوه باریکي شته» او هغه دا چې وایي مارترم یوه جذباتي او تاریخي لامل او ارادت دې ته اړ وېست چې باید د خپل پلار د قبر د ساتلو او یادون په موخه پر دغه ستر غیر انساني پریکړون او بېلتانه باندې لاس پورې کړي. په دغه اړه بیا یوه نامتو هندي افغانپوه دغه ټکي ته پخپله یوه څېړنه کې داسې اشاره کړې ده:

مارترم ډیورنډ دغه انگریز په ۱۸۵۰ز کال کې زیږېدلی او په ۱۹۲۴ز کال کې

ياني يو کال له امير محمد يعقوب خان څخه وروسته مړ شوی دی. د ماشومتوب يوه برخه يې په بهوپال او د هند په نورو برخو کې تېره شوې، په دې چې پلار يې هم په برتانوي هند کې د انگريزي کمپنۍ له مامورينو څخه وو. په فارسي ژبه يې روانې خبرې کولې، له ۱۸۷۳ز کال څخه وروسته يې له برتانوي هندي واکمنۍ سره په کار پيل وکړ. دده له لويو کارنامو څخه يوه هم دغه پروژه وه چې نژدې لس کاله يې د هغې په اړوند کار وکړ څو چې په پای کې دغه د زهرو غړپ پر امير عبدالرحمان خان باندې د همدغې خوږې ژبې (فارسي) په خوږو کې پر سر ورواړاوه او له دغې تاريخي پروژې وروسته يې اوږده دنده په دغه سيمه کې پای ته ورسېده.

انگريزانو ونازواړه ايران ته يې د خپل استازي په توگه وليږه چې هلته له ۱۸۹۴ز څخه تر ۱۹۰۰ز کال پورې پاتې شو، بيا په اسپانيا کې سفير شو. له ۱۹۰۳ز کال څخه تر ۱۹۰۶ز کال پورې په امريکا کې د انگريز استازی وو. کله چې له امريکا راستون شو، بيا يې د يو لړ آثارو په ليکلو لاس پورې کړ، چې په هغو کې (د خپل پلار ژوند ليک، يومنی په لويديځ فارس کې او د نادر شاه په نامه تاريخي ناول) د پاملرنې وړ شول. ډيورنډ چې هر څه وو او هر ماموريت يې ترسره کړي هغه د برتانوي هند (بريتش راج) په استازيتوب دی. په بریتش راج يا واکمنۍ کې اوسنی هند، سيلون، برما، بنگله ديش اوسينگاپور راتلل، هغه واکمني چې تر ۱۹۴۷ز کال پورې يې د هند په نيمه وچه باندې واکمني وکړه او له دغې نېټې وروسته په دغه نامه کوم سياسي او دولتي جوړښت دلته پاتې نشو. هغه امپراطوري ښکته شوه، يادې شوې ټولې سيمې د خپلو حقوقو خاوندانې شوې، هيچا هم نور د انگريزانو اصولو، قوانينو او تړونونو ته اهميت ور نه کړ، خو يوازې پښتانه دي چې تراوسه پورې د ښکيلاکگرې امپراطورۍ په طلسمونو کې د هر ډول انساني اړيکو په پام کې نه نيولو سره ښکېل او له هر ډول حقونو (ځمکې، آزادۍ او خود اراديت) څخه بې برخې کړل شوي او پاتې شوي دي. د دوي سيمه د افغانستان د تاريخي جغرافيه برخه ده، بايد چې بېرته د افغانستان له تاريخي جغرافيه سره وتړله شي. زموږ مبارزه د همدغې جغرافيه له پاره ده چې بايد د نړيوالو حقوقو د اصولو له مخې په يوه تاريخي سوله ييز بري سره

“Alongside, Durand was to obtain an agreement to split the Pakhtun belt into respective spheres of influence of British India and Afghanistan. His father, Sir Henry Durand, who was later when he became the Lt. Governor of Punjab. Succumbed to severe injuries as a result of a fall from an elephant during a procession in Tonk on January 1, 1871. His grave in Dera Ismail Khan is at times mistaken for that of his sons”. There are good reasons for this confusion as the son’s historical association with the area had been ensured for posterity by virtue of the name that he lent to the line. The confusion about the grave has also carried to the line for over a century”

(SATINDER KUMAR LAMBAH, The Durand line INDIA P5)

دغه مکار کپتان له ۱۸۷۹ز کال څخه راوړوسته، يانې له هغه مهاله چې امير محمد يعقوب خان د کابل له تخته يوازې په دغه گناه چې پر بالا حصار باندې يې د پاڅون کوونکو ويني تويې نه کړې او پر دې يې تورن کړ چې له مقاومت کوونکو سره يې لاره وه، د هند په لور وخوځاوه، د يوه فعال انگريزي مامور په توگه د افغانستان چارو ته وگمارل شو او خپل ماموريت ته يې په دغه برخه کې ملا وتړله. پر کابل باندې د انگريز جنرال رابرت له واکمن کېدو او له هغه وروسته د عبدالرحمان خان (د ۱۸۸۰ز کال د جولای ۲۲ د کابل پرمات کښېناست) له راوستلو او پاچا کولو وروسته، ديورنډ ته په هند کې لومړی د پخواني امير (محمد يعقوب خان) د چارو د ځانگړي مامور دنده ور وسپارل شوه، خو د هغه او افغانستان په اړه بايد ټولې چارې ترخپلې څارنې لاندې ونيسي. د دغې دندې د ترسره کولو په ترڅ کې دغه ځيرک او مکار کپتان ځان دومره ورساوه چې د برتانوي هند لور رتبه مامورينو هم ده ته په دغه برخه کې د صلاحيت لرونکي مامور په سترگو وکتل او پر دغه مهال يې خبره د افغانستان او امير د چارو په

اړه هم لوړو انگریزي مقاماتو اوریده او هم هغو ته رسېدای شو.

ډیورنډ په دغو سختو شپو ورځو کې چې افغانستان لا هم په هر اړخیزه توګه تر انگریزي منګولو لاندې و، د افغانستان او په دغه سیمه کې د خورا تودو حالاتو شاهد و. انگریزان تر هغو پورې چې د امیر عبدالرحمان پښې په کابل کې ټینګیدې، د افغانستان غیر مستقیم واکمنان وو، جنرال رابرټ ترخېلي وروستی ورځې پورې په افغانستان کې تر پوځي تېریو، توطیو او سازشونو پورې د دغو ټولو کړو وړو لارښونه په خپل لاس او خپل سر وکړه. د افغانستان په هره برخه کې یې د ملي بې اتفاقي لپاره سختې هلې ځلې وکړې، د ملي مبارزینو په لیکو کې یې داسې درزونه واچول چې په ډېرو لږو امتیازاتو سره یې د هغو یو زیات شمېر په انگریزانو پسې روان کړل. هغوی چې له دوی سره نه شول، داسې بدمرغي راوتوکولې چې د هغو په ترڅ کې نوموړو سرکښو هم کرار کرار د هغو کړو چې له وسه یې پوره وه توان له لاسه ورکړ. په غزني، میدان، لوګر، زرمټ او شمالي کې یې له قومونو رانیولې تر ځانګړو ملي مشرانو پورې د نویو توطیو دامونه خواره کړل. تر دې حده چې نور نو ډېرو لږو کسانو او ملي څېرو د مقاومت (لکه نن سبا چې د روسانو د مقاومت پایله ګورو) په اړه فکر کاوه. د رابرټ له خورا وړانو تګلارو څخه یوه دا وه چې دوی د خپلو موخو د ترسره کولو لپاره په ملي بې اتفاقیو برسېره د هېواد له تش په نامه روحاني قشر (ملایانو او پیرانو) څخه هم د دغو توطیو د عملي کولو په ترڅ کې ښه کار واخېست.

انگریزانو د نژدې پنځو کلونو (۱۸۷۹-۱۸۸۴ز) په ترڅ کې نه یوازې پر افغانستان د غیر مستقیم تش په نامه برلاسی، مستقیمه لړۍ وساتله بلکې په دغه موده کې یې پر امیر عبدالرحمان خان هم دا باور وشو چې څه دوی ورته وایي هغه یې هم مني او هم یې د دوی په خوښه عملي کولای شي. دوی اوس ځان په دې باوري کړی و چې نور نو له عبدالرحمان څخه وزیر محمد اکبر خان نشي جوړېدای. ځکه چې ده ته هم پرته د دوی له پیسو او د ملاتړ له یارانې نور څه نه وو ور پاتې. همدا وه چې دغه د واک تېري سردار چې د مهاجرت په ترڅ کې یې د روسانو او د هغوی د منځنۍ آسیا د لاس پوځو واکمنانو کړه وړه په ښه توګه لیدلي وو، د داسې ملت په وړاندې چې تردغه مهاله یې دوه ځلې له دوی

سره ډغړې وهلې وې، خان او هیواد د دوی له شره آزاد کړي، ملاتړلی او په پوځي نومونه برچه پک ودراره. امیر پلوي تاریخ لیکونکي په دې باور دي چې عبدالرحمان خان پر دغه مهال پرته له دې چې په هم داسې یوه سیاسي او پوځي دریځ کې پاتې شي بله چاره هم نه درلوده، انگریزانو دی له یوې خوا له ملت سره چې په ده پسې کله هم نه ته، د دښمنۍ په دریځ کې ودراره، له بلې خوا یې روسیه ورته بېره کړه او په دریم گام کې یې امیر محمد یعقوب خان او د میوند زمری سردار ایوب خان په هند کې تیار ورته کښېنول چې که یې د دوی له خبرې یوه وړه سرغړونه هم وکړه، نو له هغوی سره به لاس او خوله یو کړي، د هغوي بېرته راتگ به د ده دور کې یوازنی او د ملت د خوښه لامل وي. هغه لامل چې انگریزانو کله هم د خپلې کینه پالې تگلارې پرېښت چې له ایوب خان سره یې درلوده هغه ته عملي بڼه ور نه کړه.

انگریزان تر ۱۸۸۴ز کال پورې د افغانستان او امیر په وړاندې د ملي مقاومت د کمزوري کولو پر پروژه باندې بوخت پاتې شول، په غزني، وردگو، زرمت، کټواز او جلال آباد کې چې کوم حرکت د محمد جان خان او ملا مشک عالم په مشرۍ د سردار موسی جان او امیر محمد یعقوب خان د بېرته راتگ په خاطر رامېنځ ته شوی وو، هغه یې هم په بېلابېلو پلمو او د بېلابېلو کسانو د توطیو په ترڅ کې د عبدالرحمان د ټیگښت په خاطر له پښو راوغورځاوه. محمد جان خان یې په کابل کې د امیر په لاس کیوتی او د نن سبا دغه او هغه منصب په پلمه رامحاصره او په پای کې یې له ملي غورځنگ څخه په شهادت سره بېل کړ. ملامشک عالم چې لاهم د امیرگوتو نه و ورغلی، په خپل انگریزي ضد روحاني تبلیغ باندې په لوگر او غزني کې بوخت و، عصمت الله خان جبارخېل یې هم د غلجیو د تش په نامه مشرۍ په ویاړ تر خپل واک لاندې راووست او لکه محمد جان خان غوندې یې یو بې واکه درباري ترې جوړ کړ چې امیر به هر چېرې ته، دی به یې هم له ځان سره یرغمل گرځاوه، خو چې یې دی هم ترکستان ته د استولو په پلمه له منځه یووړ. میرېچه خان خو د جهاد د دوران د پیسو د حساب نه ورکولو په پلمه له هر څه پاتې شو، ترڅو یې چې له هوښیاری څخه کار واخېست او د امیر له ولکې څخه یې لومړی هند او بیا فارس ته ځان ترسردار

محمد ايوب خان پورې ورساوه او له هغه سره بيا د هند په لور د ايران او بغداد له لارې ولاړ.

امير عبدالرحمان چې په پلازمينه کابل او شاوخوا ولايتونو کې د دغو کسانو په وړاندې په خپلو کاروايوو کې ځان بريمن وليد. بيا يې د انگرېزانو په اشاره د کندهار د نيولو او د ايوب خان د پوره ماتې په لور ورمخه کړه. په پيل کې خو دده باور پر دغه بري په دې نه کېده چې يو څو انگرېزانو غوښتل چې کندهار د خپلې واکمنۍ په قلمرو کې وساتي، ځکه د ملي مجاهدينو د وروستي مقاومت يو لامل او کلکه غوښتنه همدغه ټکي و چې انگرېزان بايد کندهار د خپلې واکمنۍ برخه نکړي او نه يې بايد له افغانستان څخه بېله خپله سيمه وبولي.

که څه هم انگرېزان د دغه کار لپاره تيار نه وو، خو وروسته دغه عام پارېدونکي حرکت دې ته ناچار کړل چې بايد د خپلو پوځونو ليکې پر کوژک او د هغه پر شاوخوا باندې ودروي، امير ته يې زړه ورکړ چې بايد پر کندهار باندې يرغل وکړي او هغه ولايت بايد نور د تل لپاره د غازي ايوب خان له برلاسي څخه د دوی په مرسته وباسي. په (۱۸۸۱ز) کال کې يې کندهار د يوې قماري جگړې په ترڅ کې ترلاسه کړ (له قماري جگړې څخه مراد دا دی چې امير باور نه کاوه چې بريالی به شي، همدا وه چې خپله ټوله خزانه يې په دوو برخو ووېشله چې يوه برخه يې ترکستان ته واستوله او بله يې له ځان سره واخېسته او په هر دم او قدم کې تر کندهاره پورې پر خانانو او ملايانو باندې ووېشله، ترکستان ته يې په دې خاطر بله برخه واستوله چې که د کندهار په جگړه کې ماته ورکړي، نو بيا کېدای شي چې هلته ور وتېښتي. هلته محمد جان خان وردگ او ډله يې لومړني څوک وو چې دغه موضوع يې د خپل يوه شرط په توگه انگرېزانو ته وړاندې کړې وه (تفصيل زما په اثر محمد جان خان کې راغلی دی).

د يوه حقيقت په توگه دا بايد ومنو چې د افغانستان په معاصر تاريخ کې دوه اميران يو امير کبير دوست محمد خان او دويم عبدالرحمن خان د خپلو واکمنيو پرمهال دومره د انگرېزانو تر اغېزې لاندې راغلل او دومره انگرېز پلوي شول چې کله يې هم د هغو په مقابل کې نه ملت ته وکتل او نه يې د هغو په

وړاندې خپل ملت ستر وباله. همدا ده چې کله د دوی له خوا لیکل شوي اسناد اوس لولو، سړي ته دومره پوښتنې په مخ کې ږدي چې له هره پلوه څوک نه شي کولای د هغو پوښتنو له مخې دغه دواړه واکمنان د خپل تاریخ د یوې برخې په توګه په ښه نامه یاد کړي. په ۱۸۴۲ز کال کې چې ملت له انګریزانو سره لاس او ګریوان وو، قربانۍ یې ورکولې خان یې ښانده او انګریزان یې له منځه وړل، ان چې د وژل شویو پوځیانو شمېر یې تر زرګونو واوښت او تر جلال اباد پورې هم ژوندي ونه رسېدل، په همدغو شرایطو کې دوست محمد خان انګریزانو ته د یوه لیک په ترڅ کې ولیکل:

«طاوس زرین بال وهمای سعادت فال اعنی مکتوب مودت اسلوب عالیجاه معلی جاکها بخدمت وجلالت پناه دوستی مودت آگاه سکرتر اعظم و دستور معظم مادک صاحب بهادرزاد مودته درحینکه طاهر فواد صداقت بنیاد دریافی مژده وصول اخبار تندرستی ذات خلوصیت آیات وانتظام امورات جناح تفحص کشاده واسباب ترصد این مامول برطاق انتظار نهاده بود شرف نزول ارزیابی نموده چون مبنی بفتح مبین ومنهی براستیلاى واقتدار لشکر نصرت آیین واستحلاص اولیای ایندولت سعادت قرین از تصرف آبادی متمدین الکای جلال آباد وکابل وغزنی بود وبهجت بر بهجت افزد و آنچه درباب التفات ومهربانی های مشفقانه ونوید نجات وقدردانی های غایبانه بندگان کیوان پاسبان سکندر شوکت دارا دربان لارد گورنر جنرال صاحب بهادر دام احتشام فهم درختر تحریره قصد تسطر درآورده بودند، بازی آن موهبت عظمی واعطای این مکرمیت بیمنتها سجداث شکر الهی بتقدیم رسانیده ظاهراً وباطناً مرهون احسان صاحب معظم مع بل سایر صاحبان والاشان گردید، انشاءالله العزیز اگر حیات باقی بود، درطریقه اخلاص منشی وخیر خواهی دولت خدا داد قوی بنیاد سلسله جلیله انگلسیه بهیچوجه کوتاهی نخواهد نمود ترصد که از آنطرف خاطر جمع بوده تاحین حصول ملاقات بصدور مراسلات همیشه محرک سلسله دولتی وتواد میگردیده باشند.»^۱

^۱ المرقوم چهارم نومبر ۱۸۴۲ ز فی مقام منصوری، (دپټواسناد خانګه، ۱۸۴۲ ز کال دهند ملی آرشیف)

خبره روښانه ده، د يوه داسې چا لپاره چې ځان د يوه هيواد مشر او امير کبير هم بولي، فکر کوم د ملت او خلکو د اتلوليو دومره سپکاوی له يوه ملي کسرشان څخه پرته بل څه نه دی او نه بلل کېدای شي، سره له دې چې دده د ليک لوستونکی کېدای شي، پر ده باندې دا قضاوت وکړي چې دی په خورا سختو حالاتو کې راگير شوی و. د انگریزانو تاريخی ماته او د هغې ناوړه پایلې له يوه واکمن څخه چې هغه هم د انگریزانو په لاس کې وي همداسې يو څوک جوړوي. خو اسناد بيا وايي چې امير يو څه بېره کړې او د خپل ملت په هغه اتلولۍ چې په يوه حساب يې دده دروا خوشې کولو په خاطر ترسره کړه، بايد باورمن وای. دا نو په دې نه ارزېده چې ځان دې دومره راتيټ کړي چې د خپل اتل ملت اتلولي دې په لوی لاس توهين او باييزه اعلان کړي. د ملي تاريخ د اساساتو له مخې د يوه واکمن په توگه دا دده ملي او اخلاقی دنده وه چې د هغوي بری يې د ځاني خونديتوب پر لامل د دښمن په وړاندې په داسې الفاظو کې په سپکه ژبه نه وای ثبت کړی.

همداسې په سلگونو بېلگې تاسې ليدلې شئ چې هغه بيا د تش په نامه پولادي امير هغه روحیه او کړنې د سړي په مخکې ږدي چې په هغو باندې هم سړی نه شي سرلوری کېدلی. دا به ومنو چې دوست محمد خان د مجبوريټ تر فشار لاندې راغی، خو عبدالرحمان ته برعکس انگریزان اړ وو، چې له بده مرغه دی په خپله ځواکمني او زور باندې پوه نشو او بې له يوه منطقي سوچه يې ځان د انگریزانو په واک کې داسې لکه ددوي خپل مامور ورکړ او د دوی له اجازې پرته يې خلی هم پر خلي نشو اېښودلی. همدا وجه وه چې د دغې روحیې په ترڅ کې يې د انگریزانو د ناروا غوښتنو په وړاندې يو عادي عکس العمل هم ونه ښود او هغه اوږده پروژې چې د کپتان ډيورنډ لخوا پر هغې باندې نژدې يوه لسيزه کار وشو هم د ده په وجود کې په خورا اسانۍ سره د برياليتوب پولې ته ورسوله.

ما مخکې خبره په دې راپيل کړه چې ډيورنډ څوک و او په څه ډول ماموریت يې د افغانستان د يوې برخې د بېلولو لپاره ترسره کړ؟ کله چې انگریزانو امير محمد يعقوب خان له کابل څخه د هند په لور په توبو توبو وخوځاوه او هلته

يې له خان سره يرغمل وساته، همدغه مکار کپتان پر همدغه مهال په هند کې د امير محمد يعقوب خان د چارو مسوول وټاکل شو. له هغه سره يې رابطه ژوره شوه او له هغه څخه يې د افغانستان د سياست او تاريخ په اړه په زړه پورې معلومات ترلاسه کړل. فارسي ژبه يې هم پر همدغه مهال پياوړې کړه چې د هغې په واسطه يې هم د خپل مطلب او مرام د تحقق په کار کې د ښې وسيلې په توگه کار واخېست. د ده لپاره امير محمد يعقوب خان اوس هم لا د کابل د واکمنۍ لپاره په زړه پورې کس و او فکر يې کاوه چې دده په شته والي سره انگرېزي گټې په افغانستان کې په ښه توگه خوندي کېدای شي. ده د خپلې پلوي دغه غږ انگرېزي لوړ رتبه مامورينو ته هم په خپل وخت او د خپلې وظيفې له مخې رسولی و لکه چې د برتانوي هند د اسنادو په ترڅ کې لولو: «کپتان ډيورنډ زياته هڅه کوي چې د کابل په امارت بايد بېرته يعقوب خان وگمارل شي، دی وايي چې که دغه کار ترسره شي، دا کار به زموږ د ايجنسۍ لپاره خورا گټور وي...»^۱

که چېرې وپوښتو چې ډيورنډ ولې د دغه کار له پاره دومره ليوال او بېړنی و؟ په دغه برخه کې يوازنی دليل دا کېدای شي چې ډيورنډ فکر کاوه چې يو خو يعقوب خان په داسې روغتيايي حالت کې دی چې هر څه ورته وويل شي هغه يې مني او د رد ځواب نشي ورته ويلای. بله خبره دا ده چې انگرېزانو په همداسې يوه حالت کې د گندمک تړون پر ده باندې لاسليک کړ چې له هرې خوا پرې توره تياره وه او هيچا ته يې هم سترگې نه وراوښتې. کېدای شي په دغه اړه بل لامل د ډيورنډ په وړاندې دا هم وېولو چې د ده په نظر عبدالرحمان خان د افغانستان په تېرو شل کلنو شخړو او کړکېچونو کې رالوی شوی څوک وو، ډيورنډ فکر نه کاوه چې هغه به داسې سردار او واکمن شي، چې په پټو سترگو هغه څه چې انگرېزان يې ورته وايي ومنې. ځکه نو د ده لپاره اوس پرته له دې چې د خپل پلان او کرښې په عملي کېدو باندې زر بريالی شي له پخواني اميره پرته بله په زړه پورې لاره لاهم نه ښکارېده، ځکه يې يعقوب خان

^۱ - [باندنی څانگه - دهند ملي آرشیف (۲۴-۲۸) شمیره سند، ۱۸۸۳ز کال]

د افغانستان د واکمنۍ لپاره یوځل بیا وړ او مناسب کس باله. ډیورنډ دا خبره د خپلو هغو اړیکو په پام کې نیولو سره کوي چې دی یې له امیر محمد یعقوب خان سره تردغه وخته چې لا یې امیر عبدالرحمان خان نه دی لیدلی، لري ځکه چې دی یې د هر څه، د ناستو پاستو، مرکو او اړتیاو د پوره کولو مسوول او گمارل شوی مامور وو. دی په خپل یوه جالب لیک کې د امیر محمد یعقوب خان په اړه لیکي چې: «کله چې په ۱۸۸۳ز کال کې د عبدالرحمان خان د مرگ آواز شوه ما دغه موضوع له یعقوب خان سره شریکه کړه، هغه دومره وارخطا شوی و چې ټول بدن یې لړزېده او له ډېرې لړزې یې خبرې هم نه شوې کولای...»^۱

په هر ډول، اوس اوس د انگریزي دورې اسناد دا په ډاگه کوي چې انگریزانو د افغانستان د ویش دغه پلان له ډېر پخوا ان د امیر شیر علی خان له وخته را په دې خوا پیل کړی وو. امیر شیر علی خان یوازینی واکمن وو چې له دغه بېلتانه او ویش سره یې کلک مخالفت وښود. همدا وه چې د (امبالې) سفر یې هم پرته له کومې پایلې په خواشینونکې توگه پای ته ورسېد او د انگریزانو پرله پسې گواښونو ناچار کړ چې د روسانو، چې تر دوی هم مکار او دوه رنگی وو لمنې ته لاس ور اوږد کړي. سره له دې چې روسان او انگریزان په دغه تاریخي مرحله کې د افغانستان په وړاندې د یوه خړه دوه غوږونه وو، دوی پرته له دې چې امیر شیر علی خان خبر کړي د افغانستان په اړه پر دغه ټکي چې باید حایله سیمه وي، سره یوه خوله شوي وو، خو له دې سره سره امیر په ډېره بېړه ځان د انگریزي کم نظری د ویاړ (شرم) پراساس په هغو سختو حالاتو کې له دوی پر یوه خوا کړ، کابل یې پرېښود او ځان یې بلخ ته ورساوه خو چې کله د روسانو او انگریزانو پر توطیو باندې خبر شو، خورا خواشینی شو او له دغې نړۍ یې سترگې پټې کړې او دا ټوله توطیه یې په خپل ټول عمق سره خپل زوی (دکابلانو په وینا د زمري زوی) امیر محمد یعقوب خان ته په داسې حال کې چې روحي او جسمي ناتواني یې بې کچې لوړه شوې وه، ور د غاړې کړه او د

^۱- [۴۲ شمېره لیک - خارجي څانگه، ۱۸۸۳ز کال، دهند ملي آرشیف]

ابوالمعاني بېدل نیم بیتې چې (چار باید زیست وناچار باید زیست) پر دغه ډنډ ورغوته شو او د گندمک تړون، د پلان شوي ویش د توطیې لومړی پړاو یا هغه طرحه چې انگریزانو د هغه د تپلو لپاره له پخوا څخه ملاتړلې وه، پر ده باندې په همدغه غیر نورمال روغتیايي حالت کې وتپله، پرته له دې چې له افغان ولس سره مصلحت ورباندې وشي، پر امیر محمد یعقوب خان باندې لاسلیک او ومنله. د گندمک تړون د افغانستان لومړنۍ تجزیه وه چې انگریزانو په زور د افغانستان پر خاوره او امیر باندې تپ کړه تړون په لاندې ډول سره وو:

«دغه تړون د لاندې شرایطو پر بنسټ د برتانوي حکومت، د افغانستان او د هغه اړوند و، د امیر والا حضرت محمد یعقوب خان ترمېنځ د سولې او دوستۍ د اړیکو د اقامې په موخه لاسلیک شو.

۱- له هغې ورځې چې دغه تړون د دواړو لوریو له خوا منل کېږي، دا به د برتانوي حکومت، د افغانستان او د هغه د متعلقاتو د والا حضرت امیر او د هغه د ځای ناستو ترمېنځ دایمي سوله او دوستي سمباله کړي.

۲- د افغانستان او د هغه د متعلقاتو والا حضرت امیر ژمنه کوي چې د دغه تړون له منلو وروسته به د هغو ټولو کسانو لپاره عمومي بښنه اعلانوي، هغوی چې د جگړې په دوران کې د انگریزي دولت په پلوۍ کار کړی. دوی به، که په هر مقام او درجه وي له سزا ورکولو او ځورونو څخه په امن او خوندي وي (لکه لاتي ولي محمد خان او نور)

۳- د افغانستان او ملحقاتو امیر ژمن دی چې له باندنيو هیوادو سره د خپلو اړیکو په ټینګولو کې باید د برتانوي حکومت سره سلا وکړي، له دغو حکومتونو سره باید کومه لوزنامه ونه کړي او نه یی باید پر خلاف وسله واخلي. د باندني تېري په ترڅ کې به انگریزي مرسته، وسلې او پیسې د دفاع په موخه څنګه چې انگریز یې وړ وبولي کارول کېږي. انگریز پوځ به د دفاع له کاره وروسته خپل برتانوي قلمرو ته ورستنېږي.

۴- د بریتانوي حکومت او والا حضرت د نژدې اړیکو او د والا حضرت د پولو د خوندي ساتلو په موخه دواړه لوري ژمن دي چې په کابل کې به یو انگریز استازی له یوې ډلې وسله والو سره چې د هغه د کور ساتنه به کوي ځای پر ځای

کېږي. د یوې مهمې خارجي پېښې د رامنځته کیدو په ترڅ کې بریتانیا حق لري چې د افغانستان پولو ته انگریزي استازي او ساتونکي پوځیان واستوي. د اړتیا پرمهال چې د دواړو خواو په ګټه به وي د افغانستان والاحضرت امیر هم کولای شي خپل استازی د ګورنر جنرال په دربار او د هند په نورو برخو کې چې د دواړو لوریو خوښه وي ځای پرځای کړي.

۵- د انگریزي استازو خوندي ساتنه د افغانستان او د هغه د ملحقانو د والاحضرت پر غاړه ده. انگریز حکومت ژمن دی چې د هغه استازي به د افغانستان په کورنیو چارو کې لاسوهنه نه کوي.

۶- د افغانستان او د هغه د ملحقانو والاحضرت امیر د ځان او ځای ناستو په استازیتوب ژمنه کوي چې په افغانستان کې به د برتانوي اوسیدونکو په وړاندې د تجارت په موخه د تګ راتګ ستونزې نه رامنځته کوي.

۷- دا چې د دواړو لوریو ترمېنځ سوداګري روانه ده، د افغانستان والاحضرت امیر ژمنه کوي چې د سوداګرو د خونديتوب او د تجارتي مالونو د وړلو راوړلو لپاره به د لویو لارو په اوږدو کې د هغوي په خوندي ساتلو کې هڅه کوي. د سوداګریزې ودې او د لارو د خوندي ساتلو او مالیو د سمبالتیا په موخه به یو بېل سوداګریز تړون د کال په اوږدو کې ترسره شي.

۸- د سوداګرۍ او تګ راتګ په موخه دواړه لوري ژمنه کوي چې له کرمې ترکابله به د تلګراف یوه کرښه د برتانیې په خرڅ کښله کېږي اود افغانستان امیر به یې ساتنه کوي.

۹- دا چې د دواړو حکومتونو ترمېنځ د دغه تړون له مخې دوستي رامنځته شوه، برتانوي حکومت د کندهار، جلال آباد ولایتونه او هغه سیمې چې تر اوسه د برتانوي پوځونو تر ولکې لاندې وې خالي کوي او بېرته یې سپاري. پرته له کرمې پښین او سیبې (د اړونده نقشې له مخې) څخه چې د برتانوي واکمنۍ په واک کې دي، دغه واک لرل به دایمي نه وي، د هغوی مالیه به له اخیستو وروسته هر کال د افغانستان امیر ته ورسپارل کېږي. برتانوي حکومت به د خیبر او مېچنۍ انتظام چې د پېښور او جلال آباد ترمېنځ دی په خپل لاس کې نیسي او هم به په دغو سیمو کې د استوګنو قبایلو د تګ او راتګ انتظام برتانوي

حکومت په خپل لاس کې لري.

۱۰- برتانوي حکومت د مرستې په موخه والاحضرت امير ته ترڅو چې خپل حقه اختيارات ترلاسه کړي د دغه تړون د شرايطو د منلو په بدل کې ژمنه کوي چې هرکال به شپږ لکه روپۍ امير او د هغه ځای ناستو ته ورکوي. دغه تړون د ۱۸۷۹ ز کال د مۍ په ۲۶ چې د ۱۲۹۶ کال د جمادي الثاني له ۴ سره برابره ده لاسليک شو.

د امير محمد يعقوب خان لاسليک

د ميجر ان لاسليک

په ځانگړو چارو کې د سياسي مامور کيوناړي لاسليک

د ليتن (د هند گورنر جنرال) لاسليک

دغه تړون د ۱۸۷۹ ز کال د مۍ د مياشتې په ۳۰ د جمعې په ورځ د هند د ويسرای او گورنر جنرال لخوا تصديق شو. د هند د حکومت د خارجي سکرترې اې. سي. ليال لاسليک. (وگورۍ غبار، مسير ۶۱۱ مخ) په دې ځای کې د گندومک د تړون په هکله تاريخي ليکنې دوام پيدا کړې.

د همدغې تاريخي توطيې او بېلتانه په ترڅ کې انگریزانو لا خپله نقشه تر وروستۍ پولې پورې نه وه رسولې چې بيا يې د دغې توطيې بل پړاو يانې همدغه (د ډيورنډ پروژې) د نوموړي امير د چارو مسول کس مارټر ډيورنډ ته وسپارله. انگریزان د دغه کار د ملي کېدو لپاره اوس هم د يوه کمزوري واکمن په لټه کې وو. سره له دې چې انگریزان په دغه موده کې د روسانو ترسختو فشارونو لاندې وه او په هېڅ ډول دې تيار نه وه چې انگریزان دې د دوی د نفوذې ساحې په جنوب کې په داسې يوه پلان باندې چې هغه د دوی او د برتانوي هند ترمېنځ يوه حايله سيمه ولري لاس پورې کړي، خو انگریزان له دغو فشارونو سره سره اوس په جدي توگه د دغه کار لپاره ليوال وو او په دغه برخه کې يې ليوالتيا له ۱۸۸۵ز کال څخه راپه دې خوا نوره هم توده او زياته کړه. د ۱۸۸۵ز کال په پای کې کپتان ډيورنډ د امير د چارو د مسووليت له

دندې سره سره اروپا ته د یوه بېرني سفر په نامه ولاړ دغه سفر که څه هم ډېر اوږد نه وو خو دا چې انگریزانو د افغانستان د بېلتانه د کرښې په اړه کوم ځانګړی پلان درلود، ډیورنډ یې پر دې قانع کړ، کوم وړاندیز چې هغه یې د پلان د پلي کولو اړوند د امیر محمد یعقوب خان په کمزوري دریځ او ځواک پلي کول غواړي، هغه د کابل اوسنی واکمن امیر عبدالرحمان په پیاوړتیا سره موږ ته عملي کوي او ددغه لپاره پخپله هم د خپلې واکمنۍ د حدودو د مالومولو لپاره د پښو پر سر ناست دی. ډیورنډ له دغه پیغام او دغې سپارښتنې سره بېرته هند ته راستون شو او خپله پروژه یې له هغه مهاله چې امیر عبدالرحمان خان پینځۍ ته سفر وکړ او له هغه سره یې د اړیکې د نیولو په پایله کې دا باور پیدا شو چې په رښتیا هم تر یعقوب خان دی، ښه انتخاب دی په جدي توګه پیل کړه. په دغه اړه دغه سند چې د فارن افس له خوا په کابل کې د انګریزي استازي عطاالله خان په نامه لیکل شوی په ځانګړې توګه د لوستلو وړ دی:

“Mr. Durand has just arrived in Bombay from Europe and he is going to visit Quetta and Pashin and then he goes to the Khyber where he would like to see you. Can you leave. Kabul in time to be at Peshawar by the 22nd of March? There are many important matter connected with Afghanistan which can be talked about them.

If you cannot get to Peshawar so soon as the 22nd march, you might still come late and see the secretary either in Delhi or Dehra where the viceroy is going for a short time before he goes to simla. Mr Durand will go up to landi kotal and might perhaps be in time to meet you there, but I cannot be certain of the exact date when he can reach that place. It would be a bout the 22nd March.”

(see, march 1887, Nos 145-148 , sec F , foreign Dep tt. N. A. I)

ژباړه: ښاغلی دیورند تازه له اروپا بمبي ته رارسیدلی او غواړي چې له کویتي او پښین څخه کتنه وکړي او بیا همداسي د خیبر پر لور چیري چې غواړي له تاسره هم وگوري ورسپړي. تاسې کولای شئ چې له کابل په همدغه موخه د مارچ په ۲۲ پېښور ته راشئ ؟

امیرمحمد یعقوب خان په ۱۹۲۳ زکال په دیره دون کې مړ شو او د هغې دوستي له مخې چې د پتیا له انگریز پالي نواب سره یې درلوده، د هغې دوستي له امله یې مړی له دیره دون څخه سرهند ته ولېږدول شو او هلته د مجدد الف ثاني د مزار په څنگ کې په لاندنۍ پوړ کې خاورو ته وسپارل شو. مزار یې له سپینو مرمرو جوړ دی او اوس چې هرڅوک دغه مزار ته ورځي، هلته د افغانستان دغه ناچارامیر ته هم د دوا لاس پورته کوي. خو په تاریخ کې د داسې ناروغ لیوني نا اهلله پادشاه مړي ته د دوا لاس پورته کول د هیوادنې مینې په هکله لویه ګناه شمېرل کېږي.

د مجدد الف ثاني د مزار په انګرې کې د دوو پښتنو واکمنانو مزارونه شته چې یوې اعلاحضرت شازمان دی او بل امیرمحمد یعقوب خان. د اعلاحضرت شاه زمان مزار د حضرت مجدد الف ثاني د مزار جنوبی خواته دی چې پرتمینه ګومره پرې جوړه ده، ترهغې چې څوک ورته شي، فکر نه کوي چې دلته به د دراني امپراطورۍ هغه لوي ویاړمن واکمن په ابدی خوب ویده وي. خو کله یې چې له منجاورڅخه څوک پوښتنه وکړي، هغه هم دومره زیارت کوونکو ته وایي چې دا د کابل د امیر دربار اومزاردی.

هلته به د افغانستان په اړه یوشمیر مهمې مسالې وي چې پرهغو باندې باید خبرې وشي. که تاسې نه شئ کولای چې تر ۲۲ نیټې زر پېښورته ځان راوړسئ، کیدای شي د ناوخته کیدو په حال کې سکرترې په ډیلي او یا هم په دیره (دیره دون) کې وگورئ، چیرې چې ویسرای هم مخکې تردې چې شملې ته ولاړ شي غواړي له هغه ځایه کتنه وکړي. ښاغلی دیورند به بیا دلنډي کوتل پرلور ورپورته شي چې کیدای شي ته له هغه سره هلته وگورې. زه اوس د سم وخت په اړه تاته نه شم ویلای چې هغه به هلته کله ورسپړي. خو کیدای شي چې د مارچ ۲۲ به وي. » په دغه اړه یو ټکی باید زموږ په پام کې وي او هغه دا

چې د ډيورند د کرښې خبره له همدغه مهاله را په دېخوا په انگرېزي کړيو کې د روسانو په مقابل کې د يوه خنډ او ديوال په توگه طرحه شوه، مانا دا چې په کوم ځای چې اوس د لوی افغانستان ملا ماته شوې او د تش په نامه ډيورند کرښې په نامه يادېږي، د انگرېزي مقاماتو نخشه داسې نه وه، د دوی ترټولو لويه او د پاملرني وړ طرحه دا وه چې دوی غوښتل له روسانو سره د يوه دايمي جوړجاړي په موخه، داسې ټاکلي او دايمي پوله په گوته کړي چې نور نو دغه دواړه زبرځواکونه له يوه او بل سره لاس اوگريوان نه شي. هم انگرېزانو اوهم روسانو غوښتل چې بايد دخپل منځي ستونزو د حل په موخه يوه ثابته طبعي سرحد ي نښه د دوی دواړو هېوادو ترمنځ وي چې هغه په خپله د هندوکش غرونه دي خو شمال يی د روسانو او سهيل يی د انگرېزانو په ولکه کې راشي. اميرعبدالرحمان هم په خپل تاريخ کې (تاج التواريخ) کې دغه ټکي ته داسې اشاره کړې ده:

«از مقاوله هايی که در اوقات مختلفه در اکثر روزنامه جات و کتابچه ها درباب افغانستان شایع می شود وازنطقههایی که بعضی از اجزای پارلمنت می نمایند، معلوم می شود که درباب مملکت من و در باب روابط ان باهندوستان و در باب دانستن قدر دوستي ان تا چه اندازه کم اطلاع می باشند. مثلاً دولت روس خیلی سعی است که در مشرق زمین با دولت انگلیس درخشکی نزدیک بیاید و تمام خطوط سرحدی خود را به سلطنت هندوستان وصل نماید. بعضی اوقات محظوظ می شوم وبرخی متالم می گردهم که اجزای پارلمنت درنطقهای خود چقدر اظهار بی اطلاعی می نمایند. اینها می گویند دیگر نباید بگذاریم افغانستان این قدر مزاحم ما باشد، باید خطوط راه آهن خود را با خطوط راه آهن دولت روس متصل نماییم واین نقطه ای غیرمتمدنه را از میان برداشته، خودمان را تا به قندهار به یک طرف کوه هندوکش برسانیم وطرف دیگر کوه هندوکش را به روس ها واگذاریم...»^۱

د لیتن له خوا یو تلگرام کرین بروک ته ډاکتر کاکړ په خپله یوه مقاله کې راوړی

۱- (تاج التواريخ چاپ کابل سال ۱۳۸۲ ص ۵۰۰)

توره کړنه/ ۱۲۳

چې په هغه کې هم نوموړې موضوع ته اشاره شوې او لیکلي یې دي چې د دواړو خواوو ترمنځ پوله باید هندوکش وي په دغه تلگرام کې راغلي دي: «کندهار او شاوخوا سیمې یې باید ژر تر ژره په تلپاتې توګه د بریتانیا امپراتورۍ پورې وتړل شي، موږ دا سیمه په آسانه سره ساتلای شو. تر هندوکش پورې د سیمو مستقیم پیوستون تړل ګټور نه دی خو لازمه ده په کابل او نورو مهمو عسکري نقطو کې نظامي پوستې جوړې شي، چې خپل لګښتونه پخپله تهیه کړي. له هندوکش اخوا په یقین سره موږ کوم حکومتي قدرت نشو درلودلی، موږ یوازې سیاسي اولویت ټینګولای شو...»

لین په رښتیا هم غوښتل چې د خپلې واکمنۍ په موده کې د افغانستان د تجزیې پروګرام بشپړ کړي، لین په دې باور و لکه چې ډاکټر ګاډي لیکي: «د لین د تجزیې پروګرام داسې و چې هرات باید فارسیانو ته ورحواله کړي، په کابل او کندهار کې یو عادي حکومت باید جوړ شي، د رابرتس لپاره په پام کې وه چې د شمالي افغانستان نظامي او سیاسي امر شي. شیر علي خان (چې ډاکټر ګاډي په مقاله کې امیر شیر علي خان راغلی ښایي ټایپي تیروتنه به وي دا انګریز پلوی والي شیر علي دی چې بیا وروسته له ایوب خان او نورو سره یو ځای فارس او هند ته کډوال شو) د کندهار په اړه ټولو شرایطو ته غاړه کېښوده، خو په هرات کې دغه پلان ځکه عملي نشو چې هغه سیمه د ایوب خان په ولکه کې وه. د لین د نوې طرحې تطبیق په هغه ځای کې عملي نه ښکارېده. لین د شمالي سیمو په ځانګړې توګه د بدخشان په اړه یې پروا وو.

تاریخي حقایق دا ټکی هم نه په ګوته کوي چې د ډیورنډ کرښه یوه شخصي معامله ده، تاسې ته به په راتلونکو فصلونو کې د معتبرو اسنادو له مخې دغه ټکي په هر اړخیزه توګه په ډاګه شي چې په دغه معامله کې نه زموږ خلک او نه د خلکو ارادې شاملې وې، امیر که د خپلې معاملې په ترڅ کې له انګریزانو د دوولسو لکو روپیو په کچه اتلسو ته لوړه کړه په دغه ټکي ملت داسې خبر نه شو چې ګواکې دغه پیسې به ددوی د هوسایۍ لپاره خرڅېږي. خلکو په هرځای کې دا خبره کوله چې ګواکې «موږ امیر پر انګریزانو باندې د پیسو په بدل کې پلورلي یو...» دا حقیقت موږ ته زموږ د ملت هغه ارادې را په ګوته کوي چې

دوی کله هم پر دغه معامله باندې خبر نه وو او نه یې منلې ده. امیر دا ملت خرڅ کړ، ځکه خو د پیسو معامله په مېنځ کې وه، همدغه مامله وه چې د امیر، انگریزانو او افغانانو تر مېنځ یې تاریخي او ملي واټن په ډاگه کړ، که ملت د امیر په معامله کې شریک وای، نن به یې هم هغه د معاملې پیسې خوړلای، خو اوس هغه چېرې دي؟ دا نو کوم منطق دی چې ډیورنډ زموږ په ملا باندې ولاړ دی او د معاملې بیه یې کلونه مخکې زموږ له خولې ووته، راځئ چې په دې اړه همدغه منطقي استدلال هم په ګډه سره ولولو لکه چې لیکي:

“ The other important subject of this treaty is cash (rea money). when Amir Abdur Rahman Khan admitted an under protection government with Englishmen in 1880, they laid him 1200000 kaldars, salary and arranged. But it is evident of the document of this book that until Amir expressed his denial about the line, the British also paid his salary with much turmoil and on a problematic manner. Amir was so much troubled by paining his salary, since they completed it little by little or gradually. Some times they paid his salary in kind.

The paying of money or salary reveals that the lands depated from the main body of Afghanistan by Durand is leased by Englishmen. When king Amanullah khan gained the independence of the country, the said payment was also canceled. In this manner the English aknowledged the independence of Afghnaistan at the last page of reminding of the treaty of (liberty and independence) and all the previous contracts were nullified. So that the Durand contract was a draft , which is not ratified and it is not lawfull. ”

(Pashto Quarterty , vol 36-37 fall – winter 2015 – 16 PP 83- 84)

د دغه ټول بحث په پایله کې دغه خبره د یادونې وړ ده چې انگریز د خپلې واکمنۍ د ساتلو په خاطر په ډول ډول توطیو چې هغه پوځي تېری، د افغانستان د خاورې ویش او پر تېرو تړونونو او ژمنو باندې نه ودریدل وو لاس پورې کړ. د نړۍ په حقوقي او انساني قاموسونو کې داسې څو رنگي سیاست غوره کولو او عملي کولو ته باید څه وویل شي؟ انگریزان له افغانانو سره په یوه ژمنه هم په دوامداره توګه ونه درېدل، برعکس هرڅه یې په خپل سر او خپلې سر زورۍ سره ترسره کړي دي، داسې چې د یوه عمل له پاره یې هم قانوني او انساني توجیه نشي پیدا کېدلی. ما په لومړي فصل کې هغه تړون چې د افغانستان او هندوستان د مغلي واکمنانو د سیمو ترمېنځ د یوه تاریخي سند په توګه زموږ په لاس کې دی په ډاګه کړ. دوی هغه ته هم ونه کتل، زه نه پوهېږم چې دوی ولې د افغانستان ټوټه ټوټه کېدو ته دومره لېوال وو.

له ۱۸۰۰ز کال څخه بیا تر ۱۹۱۹ز کال پورې انگریزانو له افغانانو سره نژدې لس تړونونه لاسلیک کړي چې موخه او هدف یې په وروستي تحلیل کې همدا وه چې دغه هیواد باید آرام پری نه ښودل شي. دلته باید انسانان د عصر د تمدن له ټولو ځانګړنو څخه یې برخې پاتې شي، دلته باید دغه خلک یوازې په دغه شرمناک ویاړ سرلوړی وبلل شي چې ګواکې ښه جنگ کوي، ښه مري او ښه یې نسلونه نسلونه له بدمرغيو په ډک ژوند کې په پرېښودلو باندې ویاړي، ولې یوه انساني مرجع نشته چې له همدغه متمدن انگریز، له همدغه متمدنې امریکا او نورو سوداګرو ملتونو څخه پوښتنه وکړي چې زموږ خلکو څه ګناه کړې چې باید جنگونه، ناپوهي او محرومیت د دوی په برخه شي؟ موږ یوازې په متمدن انسانیت دا غږ کوو چې پرون موږ انگریزانو په یاد شوي ستونزو ورمخه کړې وه او نن دا دی امریکا او یارانو یې په کټ مټ غمیزه په یویشتمه پېړۍ کې اخته کړي یو. زموږ خلکو د ډیورنډ کرښه ځکه نه ده منلې چې دوی په دې پوهېږي چې دوی د خپلې خاورې، د خپل قام، خپلې ژبې، خپل مذهب یوه برخه د دغو نامنلو تړونونو په ترڅ کې له لاسه ورکړې ده. موږ تراوسه پورې له یوه او بله چا بېل نشو کړای اوس مو څنګه پر مبهمو او نامعلومو کرښو باندې بېلولی شي. غبار د افغانستان نامتو مؤرخ په خپل اثر افغانستان در مسیر تاریخ کې په

ډاگه دا خبره کوي چې: «معاهده سال ۱۸۵۵ امير دوست محمد خان داراي سه ماده است، در ماده دوم آن گفته شده که: انگليس در علاقه جاتي که حالا در تصرف امير مذکور ميباشد ابداً مداخله نمي کند»^۱

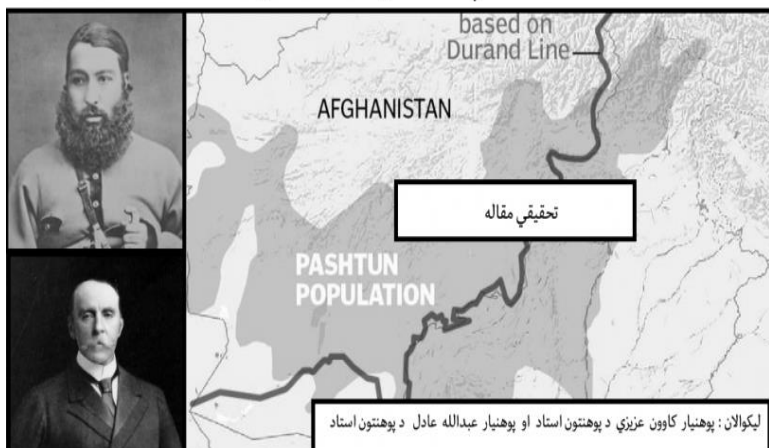
که خبره د حق وي، که خبره د مخکې وي، که خبره د تماميت وي، موږ ته د امير دوست محمد خان د زمانې جغرافيا معلومه ده، چې هغه تر اټک پورې رسېده، ولې دا حق انگريزانو ونه مانه؟ ولې يې لومړي سيکان او بيا خپل ځانونه راوپاندي کړل او د امير دوست محمد خان قلمرو يې ولې ونه مانه، ولې يې گندمک په زور پر يعقوب خان امضا کړ، ولې يې ډيورنډ په امير عبدالرحمان خان باندې وټاپه. دا ټول کړه وړه په گوته کوي چې د انگريز زور رسېدلی زور يې کارولی او چې زور يې نه دی رسېدلی بيا يې د توطيې له لارې ځان ته دا حق ورکړی چې زموږ د خاورې او ملت په وړاندې په توطيو لاس پورې کړي. هر عمل عکس العمل لري، د انگريز د توطيو په وړاندې زموږ عکس العمل همدا دی چې دوی تل زور زياتی کړی او موږ بيا مقاومت، دوی مو خاوره رانه بېله کړې، موږ ويلي چې نه يې درسره منو، ځکه خو زموږ او دوی خبره تراوسه پر دوستۍ باندې نه ده ولاړه بلکې تراوسه پورې يوه او بل ته د تاريخي دښمنانو په سترگو گورو. انگريز او انگريزي هويت زموږ په مېنځ کې د يو جابر او تېري کونکي قام هويت دی چې زموږ او زموږ د خاورې په وړاندې يې له تېري او بې رحمۍ څخه کار اخېستی دی او موږ يې هم په وړاندې مقاومت کړی دی. دوی چې هر عمل او هر تړون له هر چا، له هر واکمن سره د يوې معاملې په توگه لاسليک کړی، خلکو هغه نه دي منلي او هغه يې په ټوليزه توگه رد کړي دي. همدا ده چې د ډيورنډ کرښه هم يوه نامنلې کرښه او د افغانانو له خوا نامنلې تړون دی چې تراوسه پورې د افغانستان ولس نه منلی او نه به يې ومنی.

^۱- (غبارمسير ص ۴۵۰)

د څلورم څپرکي ادامه

د ډيورنډ کرښې تاريخي او حقوقي حقايق

د ډيورنډ کرښې تاريخي او حقوقي حقايق

سریزه:

په دې وروستیو کې د ډيورنډ کرښې Durand Line مسئله د یو شمېر سیاسي خوځښتونو له خوا مطرح شوه او په پراخه کچه یې د مطبوعاتو او ټولنیزو رسنیو پام ځانته را واړاوه، که څه هم دغه بحث پراخې تخنیکي، حقوقي او تاریخي څېړنې ته اړتیا لرله خو متاسفانه تر ډېره حده دا ستونزه ټولو خواوو د خپلو سیاسي موخو لپاره په یو ډول وکاروله چې په پایله کې د خلکو ذهنونه په پراخ ډول مغشوش او نه یوازې دا چې دا بحث کومې مطلوبې ملي نتيجې ته ونه رسېده بلکې د خلکو په اذهانو کې یې نورې نوې پوښتنې هم پیدا کړې.

داسې ښکاري چې د مطبوعاتو او ټولنيزو رسنيو له خوا د دې بحث په اوسنۍ غیر مسلکي او غیر واقعي بڼه مخکې بېول، له يوې خوا هېواد يو نوي بحران خواته را کاري او له بلې خوا د افغانستان سیمه ایزو دښمنانو ته په پراخه توګه د لاسوهنې موقع برابروي. چې دا چاره د پياوړي افغانستان موقف تر پوښتنې لاندې راولي. په همدې دليل موږ خپله ملي او ايماني دنده وګڼله چې د ډيورنډ په کرښې په اړوند ټول ثابت تاريخي او حقوقي حقايق د يوې بې پرې څېړنې په ترڅ کې له معتبرو سرچينو او اسنادو سره هېوادوالو ته وړاندې کړو ترڅو هېوادوال وکولى شي چې د دې کرښې د تاريخې، حقوقي او سياسي حقايقو څخه خبر او د واقعي تاريخي اسنادو پر بنسټ قضاوت وکړي.

په ډير تاسف سره چې په هېواد کې د ملي حساسو مسايلو په وړاندې د اوسنيو سياستپوښو او ان د تحصیل یافته ځوانانو اوسنۍ رويه په مقطعي، شخصي او قومي منافعو راڅرخي. چې دا کار په ملي کچه د هېواد ګټې ننگوي، نو د دې څېړنې بل عمده موخه دا ده چې په هېواد کې د بيان د ازادۍ او ديموکراسۍ د اصولو لاندې د خلکو دا سلوک په داسې ډول سم شي چې له دغه ډول ملي حساسو مسايلو سره د احساساتو او شخصي منافعو پر ځای د منطقي دلايلو اولاسوندونو پر بنا ملي برخورد وکړي.

له اوږدې څېړنې او د تاريخي شواهدو له کتنې وروسته په دې لنډه ليکنه کې هڅه شوې چې لومړی د ډيورنډ د کرښې د رامنځته کېدلو اړتيا او تاريخي لاملونه وڅېړل او بيا له ۱۸۹۳ز کاله تر اوسه پورې د ډيورنډ د کرښې په اړوند ګڼو معاهدو او مذاکراتو ته کتنه وشي، له هغه وروسته د ډيورنډ کرښې حقوقي څرنگوالی د تاريخي تړونونو او نړيوالو معاهداتو په رڼا کې تر څېړنې لاندې نيول شوي او په پای کې د دغې کرښې په اړوند د افغانستان او پاکستان حقوقي دريځ تر تفصيلي بحث لاندې نيول شوی. هيله ده چې دغه ليکنه د هيوادوالو په اذهانو کې پخوانيو او اوسنيو ټولو پوښتنو ته ځواب ووايي او د دې ملي مسئلې په هکله يوې ملي او پر منطق ولاړې پايلې ته ورسېږي.

ډيورنډ کرښه ولې رامنځته شوه؟

د امير عبدالرحمن خان په وخت کې چې د افغانستان بهرنی سياست د انگليسانو د اغېز لاندې وو، د روسانو له خوا د تهديد او مداخلې د مخنيوی لپاره امير عبدالرحمن په ۱۸۸۸ز کال کې وغوښتل چې د افغانستان شمالي پولې له روسانو سره وټاکل شي. چې بالاخره د يو گډ کميسون Russo-Anglo Joint boundary commission په واسطه دغه پولې وټاکل شوې، خو تر دې وخته له برتانوي هند سره د افغانستان سرحدونه اصلاً تعريف شوي نه وو. چې له همدې امله امير عبدالرحمن خان د برتانوي هند له نيت څخه په اندېښنه کې وو. امير په دې لټه کې شو چې له برتانوي هند سره هم د افغانستان نامعلومه پوله وټاکل شي. البته د افغانستان د شمالي او غربي پولو له ټاکل کېدو وروسته برتانويانو هم دا غوښتل چې د افغانستان سهيل ته د دوی او امير ترمنځ د واکمنۍ د اغېز ساحې معلومې شي او انگليسانو د خپلو موخو لپاره د مبهم حایل د رامنځته کېدلو ستراتيژي لوبوله.

په ۱۸۸۸ز کال کې امير عبدالرحمن د برتانوي هند نايب السلطنه Lord Dufferin ته ليک واستاوه چې د افغان - هند د پولې ټاکنې لپاره يو کميسون کابل ته راشي، خو هاغه مهال دغه کميسون و نه ټاکل شو. وروسته له دې په ۱۸۹۰ز کال کې امير دوهم ځل د برتانوي هند مشر Viscount Cross ته بل ليک واستاوه چې په پايله کې د Lord Roberts په مشرۍ هيئت چمتو شو. خو دا چې جنرال رابرت د افغان - انگليس دوهم جنگ يو جنرال وو نو امير فکر وکړ چې له نوموړي جنرال سره مذاکره ستونزمنه ده، نو د دغه هيئت راتگ هم وځنډېده چې د برتانوي هند نايب السلطنه د امير په دې کار خوښ نه وو او التوماتم يې ورکړ چې امير بايد يا د خبرو لپاره وخت وټاکي او يا هم د انگليسي هيئت په وسيله ټاکل شوې پوله ومني.

امير د دې وضعيت د ارامولو لپاره ځينې کارونه وکړل؛ هغه انگليسانو نايب السلطنه او د بهرنيو چارو وزير Sir Mortimer Durand ته ليک واستاوه چې د افغان، برتانوي هند د پولې يوه نقشه ور ولېږي. امير دغه ليکونه د خپل يوه

توره کرښه / ۱۳۰

انګلیسي خدمتګار Mr. Pyne په وسیله ورواستول او هغه ته یې وویل چې ترهڼد پورې ورو ورو سفر وکړي او تر هغه یې وغزوي چې د انګلیسي هیئت مشر جنرال متقاعد شي. که څه هم امیر وتوانېده چې دا مذاکرات د جنرال رابرت له انګلستان څخه تر بېرته راتګ پورې وځنډوي او له هغه وروسته یې غوښتنه وکړه چې اوس یو کمیسیون را ولېږي خو انګلیسانو لا دمخه د افغانستان نقشه جوړه کړې وه او د نایب السلطنه له خوا امیر ته ولېږل شوه چې په هغه کې وزیرستان، چمن، چاغی، بولاند خیل، مهمند، اسمار او چترال د افغانستان په ساحه کې موجود نه وو، چې دا کار د امیر له غبرګون سره مخ شو او امیر دې ته اړ شو چې نایب السلطنه ته بل لیک ولېږي او داسې ووايي:

که چېرې تاسو نوموړې سیمې زما له واکمنۍ جلا کوئ نو به نه تاسو او نه زموږ په واک کې پاتې شي. تاسو به تل په دې سیمو کې له جګړو او نورو ستونزو سره مخامخ یاست. دا چې ستاسو حکومت ځواکمن او ارام دی نو ښایې تاسو یې په قوت سره ارام وساتلی شئ خو که کوم وخت د هند په پولو کې دښمن اغېز وکړي نو دغه سرحدي قبایل به ستاسو تر ټولو بد دښمن وي ... او دا چې ته دغه پولې قبایل چې زما د ملت او دین خلک دي له ما څخه جدا کوي نو په دې سره د خلکو په وړاندې زما حیثیت ته هم تاوان رسوي او په دې کار ما کمزوری کوي. چې زما کمزورتیا ستا حکومت ته هم تاوان اړولی شي.

انګلیسانو او برتانوي هند د امیر دغه گواښ ته پام ونه کړ او سرحدي قبایل لکه بولاند خیل، وانه او ژوب یې په زور د خپلې واکمنۍ لاندې وساتل. په همدې ترینګلتیا کې د ښاغلي ډیورنډ په مشرۍ یو هیئت له پېښور څخه کابل ته لاړ او کابل کې یې په ارامه او دوستانه فضا کې مذاکرات ترسره کړل چې د دې مذاکراتو په پایله کې په ۱۲ نومبر ۱۸۹۳ز کال د امیر او ډیورنډ ترمنځ د ډیورنډ کرښې مشهور تړون Durand Line Agreement لاسلیک شو.

که څه هم دغه تړون د دواړو خواوو له خوا ومنل شو او اعلان شو خو امیر عبدالرحمن د تړون له پایلو زیات خوښ نه وو او ویره یې لرله چې دا به د سرحدي قبایلو د دایمي انضمام لپاره یو پیل وي او دا به د دې خیالي حایل له منځه تللو سبب شي. همدا راز له تړون وروسته بله ستونزه د نقشې له مخې د

توره کرښه / ۱۳۱

فزيکي نښو او علامت گذاري وه چې دواړو خواوو د دې کار لپاره يو ګډ کميسيون جوړ کړ.

کله چې په ۱۸۹۵ز کال کې د سرحد عملي علامت گذاري پيل شوه نو امير عبدالرحمن دعوه وکړه چې د موافقې له مخې د مهمندو ټوله سيمه مونږ ته رسېدلې وه او د برتانوي هند نايب السلطنه Lord Elgin ته يې په ۱۸۹۶ز کال کې ليک ولېږه چې د ډيورنډ تړون په نقشه کې د شوې موافقې خلاف نقطې موجودې دي. انگليسانو په ځواب کې ورته وليکل چې د مهمندو په ساحه کې يو څه امتياز درکولی شو خو گواښ يې وکړ چې که امير دغه علامت گذاري هم ونه مني نو دا امتياز به هم بيا در نه کړل شي.

بلاخره امير د علامت گذارۍ ګډ کميسيون ته اجازه ورکړه، خو امير ونه توانېده چې د کميسيون د برتانوي غړو امنيت تامين کړي. ځينې تحقيقي اسناد ښيي چې امير په قصدي ډول په ۱۸۹۷ز کال کې د قبایلو پاڅون لمسولی وو چې انگليسانو په بدل کې د انتقام په ډول د مهمندو ټولې سيمې چې امير ته منل شوې وې هم تر کنترول لاندې راوستې او هاغه ساحې چې انگليسانو ورته لاسرسی درلوده له خپله اړخه يې علامت گذاري کړې چې په دې ډول د ډيورنډ نيمګړې او خيالي کرښه رامېنځته شوه.

تاریخي کتنه، بیا بیا مذاکرات او معاهدې

بیا مذاکرات ۱۹۰۵ز کال:

د ډیورنډ کرښې په اړه اختلافات هغه مهال بیا تازه شول چې ۱۹۰۱ز کال اکتوبر میاشت کې د امیر عبدالرحمن زوی امیر حبیب الله واک ته ورسېده او انگلیسانو هغه مالي مرسته Subsidy چې امیر عبدالرحمن ته د موافقې له مخې ورکوله قطع کړه. انگلیسانو دلیل دا وښوده چې زموږ تړون له امیر عبدالرحمن خان سره یو شخصي تړون وو او د هغه تړون په بنیاد دا مرسته تاسو ته نشو درکولې. امیر حبیب الله خان په ځواب کې دا استدلال وکړ چې که هغه تړون شخصي وي نو د ډیورنډ کرښه هم د هغه تړون برخه ده او نور دا کرښه هم اعتبار نه لري. برتانوي دولت له خپلمنځي سلا وروسته پریکړه وکړه چې له امیر حبیب الله سره په دې اړوند بیا خبرې وکړي.

د هند او برتانیې او افغانستان او هند له اوږدو خبرو وروسته په ۱۹۰۵ز کال د مارچ په ۲۱ نېټه یو نوی تړون د دواړو خواوو ترمنځ لاسلیک شو. خو مخکې له دې تړون څخه امیر حبیب الله د انگلیسي هیئت مشر Mr. Dane ته چې د بهرنیو چارو وزیر او د هندي پلاوي مشر وو، یو لیک لیرلی وو چې د قبایلو په اړوند زه د خپل پلار له اصولو نه تېرېږم او په نوي تړون کې یې غوښتنه وکړه چې ټول هغه ځایونه چې له امیر عبدالرحمن سره تعهد شوي وو باید مونږ ته راکړل شي او علاوه له دې د صمدزیو سیمه هم باید ور زیاته شي. خو دا خبرې د انگلیسي علامت گذاري هیئت غړي lord Curzon لخوا ونه منل شوه او په دې ډول د ډیورنډ کرښې ستونزه په خپل ځای پاتې شوه.

د هند له استقلال (۱۹۴۷) زکال نه تر اوسه پورې:

د هند او پاکستان د دوه هېوادونو د رامنځته کېدلو له پلان سره افغانستان د

توره کرښه/ ۱۳۳

ډیورنډ کرښه وننگوله او د افغانستان حکومت عملاً د پښتونستان غورځنگ رامېنځته کړ. چې د شمال لویدیځو سیمو د خپلواکۍ لپاره یې مبارزه کوله. خو پاکستان په دې سیمو کې د خپل نظامي ځواک په وسیله خپل نفوذ وساته چې دې کار سره یې د کابل حکومت را وپاراوه او په ۱۹۴۹ز کال جولای ۲۶ نېټه یې لویه جرگه راوغوښته. چې دغې جرگې له پاکستان څخه د قبایلي سیمو د بشپړه ازادۍ ملاتړ وکړ او دا پریکړه یې هم وکړه چې له برتانوي هند سره ټولې پخوانۍ معاهدې د ډیورنډ تړون په شمول لغوه او اعلان یې وکړ چې افغان دولت د ډیورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان ترمنځ د سرحد (پولې) په توګه نه پېژني. دا چې دغه اعلامیه له کوم نړیوال سازمان څخه نه ده تایید شوې نو د افغانستان دغه دعوا له تېرو ۷۰ کلونو تراوسه پاتې ده.

کله چې له پاچا ظاهر شاه وروسته سردار محمد داوود واک ته ورسېده هغه د پښتونستان د داعيې ټینګ پلوی وو او د ډیورنډ کرښې په هکله د هغه د واکمنۍ په مهال هېڅ مذاکرات ونه شول او یې حله پاتې شوه. همدا راز له هغه وروسته د ثور له نظامي بریالي پاڅون څخه را وروسته هېڅ حکومت هم د ډیورنډ کرښه تایید نه کړه.

د ډاکتر نجیب الله د واکمنۍ د رانسکورېدو سره پاکستان چې د جهاد په مهال یې مجاهدینو سره مرستې کړې وې، د مجاهدینو له حکومت هیله لرله چې د ډیورنډ ستونزه به حل کړي. خو د استاد رباني حکومت چې واک یې زیاتره د احمد شاه مسعود په لاس کې وو هم د ډیورنډ کرښه د قانوني پولې په توګه ونه منله، چې پاکستان ددې حکومت په وړاندې د ګلبدين حکمتيار ملاتړ وکړ. پاکستان ته ډېر زر ثابته شوه چې حکمتيار د رباني حکومت په نسکورلو نه شي بريالی کېدی او که بريالی هم شي نو په حکمتيار باندې هم د ډیورنډ کرښه نه شي منلې، نو خپل پام یې د طالبانو ملاتړ ته واړاوه. طالبانو چې وکولی شول له ۹۰ فیصدو زیات افغانستان خاوره کنترول کړي او اسلامي امارت یې تشکیل کړ، خو حتی هغوی هم د ډیورنډ کرښه منل رد کړه.

د طالبانو له نسکوریدو وروسته د حامد کرزي دولت هم د ډیورنډ کرښه رد کړه. که څه هم په ۲۰۱۲ز کال اکتوبر کې د افغانستان او پاکستان لپاره د امریکا

متحدہ ایالاتو خاص استازي د ډیورنډ کرښې په اړوند خپل نظر څرگند کړل چې (۱۵ د افغانستان او پاکستان تر مېنځ یوه نړیواله رسمي پوله ده) خو د افغانستان دولت خپل غبرگون داسې څرگند کړ (د ډیورنډ کرښه د افغانانو لپاره تاریخي اهمیت لري، د افغانستان دولت د دغې کرښې د حقوقي حالت په هکله هر ډول څرگندونې یې اعتباره بولي او ردوي یې). د ټول بحث پایله دا ده چې د ډیورنډ مسئله تر اوسه لاینحله پاتې ده او هېڅ افغان حکومت د ډیورنډ کرښه نه ده منلې. البته د پاکستان حکومت له خپله اړخه څرگنده کړې چې ډیورنډ کرښې ستونزه حل ده.

د ډیورنډ کرښې حقوقي اړخ:

د ډیورنډ کرښه له حقوقي پلوه تر پوښتنې لاندې ده. په دې برخه کې لومړی له حقوقي پلوه د افغانستان ادعا چې ولې ډیورنډ نه قبلي ارزوو او وروسته د ډیورنډ په هکله د پاکستان ادعاګانې تر بحث لاندې نیسو ترڅو په پای کې درنو لوستونکو ته ثابته شي چې له حقوقي اړخه د ډیورنډ کرښه د نه منلو په اړوند د افغانستان ادعا یوه پرځای او برحقه ادعا ده.

د ډیورنډ کرښې په هکله د یو بل پر وړاندې د افغانستان او پاکستان حقوقي دریځ، د ډیورنډ کرښې حقوقي حیثیت د پوښتنې لاندې راوستلو لپاره د افغانستان له خوا درې عمده مبحثونه مطرح شوي:

۱- پاکستان (د مستقل هېواد په توګه) د برتانوي هند ځای ناستی نه دی: په ۱۹۴۷ز کال د جولای په ۳۱ د لومړي ځل لپاره د افغانستان د صدر اعظم شاه محمود خان له خوا د برتانوي خارجي وزیر سره په غونډه کې د یو هېواد په توګه د پاکستان په اړوند چې له برتانوي هند څخه جلا کېږي (د برتانوي هند د ځایناستي) پوښتنه مطرح کړه او یادونه یې وکړه چې پاکستان ته له برتانوي هند څخه د واک په انتقال سره د افغانستان ټولې معاهدې چې د سرحدونو په اړوند له برتانوي هند سره موجودې وې لغو دي. دغه وینا د پاکستان له رامېنځته کېدلو څخه دمخه د افغانستان له خوا مطرح شوې.

توره کرښه/ ۱۳۵

پاکستانيان پورتنۍ ادعا د ويانا د کنوانسيون د ۱۱ مادې VCSSRT له مخې ننگوي چې وايي نويو تشکيل شويو دولتونو (هيوادونو) ته چې د پخوانيو دولتونو ځايناستي وي دا حق ورکړل شوی، چې د پخوانيو دولتونو ترمېنځ ټولې دوه اړخيزې معاهدې binding bilateral agreements له پخواني دولت څخه ځايناستي دولت ته انتقالېږي. په همدې استدلال د عدالت د نړيوال ديوان international court of justice د قواعدو له مخې چې د دوه اړخيزو لازمي معاهدو binding bilateral agreement په اصل تاکيد کوي او وايي چې د ډيورنډ کرښه هم د سرحد په توگه پاکستان ته انتقال شوې.

همدا راز کله چې پاکستان د يو مستقل هېواد په توگه رامېنځته کېده نو د برتانيې دولت په ۱۹۴۷ز کال کې د هند د استقلال په قانون Indian independence Act کې څرگنده کړې چې ټولې دوه اړخيزه الزامي معاهدې Binding Bilateral Agreements د هغه ځايناستي پاکستان ته انتقالېږي. چې له قانوني پلوه پاکستان د ټولو دغه معاهدو مستحق گرځي.

د وروستۍ ادعا په اړوند اوس پوښتنه دا ده چې د ډيورنډ معاهده يوه دوه اړخيزه الزامي معاهده Binding Bilateral Agreement ده کنه؟ چې د دې پوښتنې ځواب لپاره د ډيورنډ د معاهدې تحليل او له ۱۹۱۹ز کال او ۱۹۲۱ز کال معاهدو سره د هغې توپير ته اړتيا ده. چې وروسته به پرې بحث وکړو. پاکستان د جوړېدو څخه يو کال وروسته په پښتنو کرېلا جوړه کړه يوازې يوه بېلگه يې ليکم، په ۱۹۴۸ز کال ۱۲ د اگسټ د بابره پېښه وايي:

چې قطري قطري ځان غواړي او غلام له دنيا نه ځي

چې په خپلو وينو لامبي دا خو خوی د پښتنو دی

د بابره خونړۍ پېښه د پښتونخوا مشر خان د پاکستاني نظاميگر او بنسټگر واکمن له خوا ليرې کېږي او قيوم خان کشميری پر واکمنۍ گماري. د خدايي خدمتگارانو جنبش سوليز لاريون کوي پر لاريون کوونکو د قيوم خان له خوا د پوځ بريد ته امر ورکول کېږي. سره له دې چې دا لاريون قانوني اجازه هم درلوده، ولې قيوم کشميري دا لاريون يا د بابره د پښتنو عام ولسونه په خورا وحشيانه توگه ځپي. خان عبدالغفار خان او ولي خان او نور زندان ته اچوي په

دې خونړۍ پېښه کې تر ۴۰۰ زيات پښتانه شهيدان او تر دې زيات ټپيان کېږي او په سلگونو زندان ته اچول کېږي. سره له دې چې قیوم کشمیری د هند څخه د پاکستان د خپلواکۍ نه مخکې د پښتنو د آزادۍ او خپلواکۍ طرفدار وو او په دې هکله يې کتابونه هم ليکلي وو. خو تر خپلواکۍ وروسته يې ليکل شوي اثار له مېنځه یوړل او په مسلم ليگ کې شامل شو. دا يوه کوچنۍ بېلگه وه.

پاکستان د ډيورنډ کرښې د ماتوونکي (ناقص) په توگه:

په ۱۹۴۹ز کال کې کله چې پاکستان د افغانستان يوه کليواله سيمه بمبار کړه نو افغانستان لويه جرگه راوغوښته او په هغې کې پريکړه وشوه چې افغانستان نه د ډيورنډ خيالي کرښه قبلوي او نه د هغې په شان نورې کرښې او وويل شول چې له ۱۸۹۳ز کال څخه راپه دې خوا ټول معاهدات لغوه دي. د افغانستان د ادعا په اساس که د ډيورنډ کرښه وجود هم ولري چې په هغې کې ذکر شوي چې هېڅ دولت له ټولې ها خوا د سياسي او نظامي مداخلې حق نه لري نو د پاکستان نظامي مداخله نوموړې معاهده په خپله لغوه کوي. د دې په مقابل کې پاکستان نړيوال قوانين اساس نيسي او استدلال کوي چې يو اړخ د الزامي معاهدې د لغوه کېدو حق نه لري او پاکستان د ډيورنډ معاهده الزامي binding فرضوي چې د دې ادعا په هکله وروسته بحث کوو.

۳- د ډيورنډ کرښې معاهده له ۱۰۰ کلونو وروسته له منځه ځي:

د افغانستان ځينې پوهان لکه ډاکتر حسن کاکړ وايي چې د ډيورنډ معاهده سل کاله اعتبار لري او ادعا کوي چې دغه معاهده له لاسليک وروسته د انگليسانو له خوا لاسوهلې شوې او ځينې مادې يې ترې ليرې کړي دي او وايي چې د معاهدې هغه ترجمه چې امير عبدالرحمن ته لېږل شوې وه له هغه انگليسي متن چې وروسته انگليسانو اعلان کړ توپير درلوده. دا پوهان د ډيورنډ معاهده د هانکانگ له معاهدې سره ورته بولي. دغه ادعا د ازادو قبايلو حکمران ښاغلي خليل الرحمن له هغه مرکې سره چې په ۲۰۰۵ز کال کې يې له يو ژورناليست سره کړې وه، لا قوي شوه چې ژورناليست يې نقل قول داسې راخپستې (د

توره کرښه/ ۱۳۷

ډیورنډ معاهده له سلو کلونو وروسته له منځه ځي چې په ۱۹۹۳ز کال کې پوره کېږي او هغوی پرویز مشرف ته د هغې د تجدید لپاره وړاندیزونه کړي (د یادولو وړ ده چې د افغاني پوهانو او پاکستانی سیاستوالو دواړو ادعا په دې هکله ډېره ضعیفه ښکاري ځکه د ثبوت لپاره هېڅ سند نشته او د ثبوت لپاره د معاهدې دویم ځلې ترجمې او نورو اسنادو ته اړتیا لیدل کېږي).

د پاکستانیانو په ادعاگانو کې د ضعف ټکي:

لکه څنګه چې پورتني بحث کې وویل شول، د پاکستانیانو بحث په دې فرضیه ولاړ دی چې د ډیورنډ معاهده یوه دوه اړخیزه الزامي معاهده ده او د ۱۹۰۵، ۱۹۱۹ او ۱۹۲۱ز کلونو توافقاتو ته په کتو تاکید کوي چې افغانستان هم دا کرښه منلې ده. دا په داسې حال کې ده چې د ۱۹۸۳ز کال د تړون او د نورو موافقو لکه د ۱۹۰۵، ۱۹۱۹ او ۱۹۲۱ز کلونو په نظر کې نیولو سره د پاکستان دعوا له پینځو عمده کمزورتیاوو سره مخامخ کېږي. چې په لاندې ډول یې توضیح کوو:

لومړی ضعف: د ډیورنډ معاهده چې په ۱۸۹۳ز کال کې لاسلیک شوه د انګلیسانو او امیر عبدالرحمن ترمنځ سیاسي سرحد تعریف کړی چې په هغې کې د انګلیسانو او امیر د نفوذ ساحې مشخصې شوي، خو دا د دوه مستقلو هیوادونو ترمنځ یو فزیکي سرحد نشي تعریفولی. د انګلیسانو هدف هم همدا وو چې د امیر نفوذ په قبایلي سیمو محدود وساتي او د دې ثبوت همدا دی چې انګلیسانو هېڅ وخت د قبایلي سیمو کنټرول ترلاسه نه کړ. دا مسئله د ځینې اکادمیکو اشخاصو له خوا توضیح شوې لکه پروفیسور دنیال اچ دیوایدنی Prof. Daniel H. Deudney وایي چې په ۱۸۸۰ز کال کې کله چې په اسیا او افریقا کې د اروپایانو مستعمراتو پراختیا پیدا کړه نو اروپایي هیوادونو د نفوذ د ساحو په ټاکنه پیل وکړ ترڅو په سوله ایزه توګه خپلو کې سیالي وکړای شي چې په دې اړوند لومړي ځل لپاره په ۱۸۸۵ز کال کې د جرمني او انګلستان ترمنځ د ګلف اوف ګونیا Gulf of Guinea په ساحه کې د نفوذ ساحې تعریف شوې. چې

داسې ډېر نور مثالونه شته چې د سیاسي نفوذ مفهوم لري او د فزیکي سرحد د انتقال په مانا نه ده. د ډیورنډ د کرښې په اړوند د یو فزیکي سرحد په توګه د هغه د ردولو لپاره مهم دلیل پخپله د ښاغلي ډیورنډ خبرې دي چې هند ته له ستنېدو وروسته یې وویل (هغه قومونه چې د هند په خوا کې ژوند کوي هېڅ وخت د انګلیسانو په قلمرو کې نه شاملېږي، بلکې یوازې له تخنیکي پلوه هغوی زموږ د نفوذ ساحه ده) د ښاغلي ډیورنډ دا خبرې په خپله ثابتوي چې د ۱۹۸۳ز کال معاهده یوازې یو مجازي سرحد وو چې انګلیسانو د لویو لوبو Great Games لپاره غوښتل د امیر د نفوذ ساحه کمه کړي. سربېره پر دې په ۱۹۰۱ز کال کې د سرحد ایالت North Western Frontier Province NWFP د تشکیل نه وروسته ازاد قبایل د یو بیل قانون لاندې ساتل کېدل چې له مخې یې قبایلي ملکاتو په خپلواکه توګه فعالیت کاوه او دا چې په منطقي سیاست کې مداخله ونه کړي نو د انګلیسانو له خوا ورته اسلحې او او پیسې د مرستې په توګه ورکول کېدلې. د دې ټولو هڅو تر شاه موخه دا وه چې قبایلي سیمې د امیر عبدالرحمن له نفوذ څخه لیرې وساتي ترڅو په لویو منطقي لوبو کې قبایل د انګلیسانو د ګټو په مقابل کې استعمال نشي.

له پورتني بحث ثابته شوه چې د ۱۹۸۳ز کال ډیورنډ معاهدې هېڅ وخت د دوه هیوادونو ترمنځ یو فزیکي سرحد نه دی ټاکلی نو پاکستان چې د هاغه مهال انګلیسي دولت ځایناستی دی د نړیوالو قوانینو VCSSRT په اساس هم د ډیورنډ د معاهدې د سرحد مستحق نه ګرځي ځکه دا سرحد اصلاً په فزیکي ډول وجود نه درلود.

دویم ضعف: د پاکستانیانو دا بحث چې د ډیورنډ کرښه یو نړیوال منل شوی سرحد دی چې په ۱۹۸۳ز کال کې منل شوی او په ۱۹۰۵ز کال کې تایید شوی، د یو بل لوی ضعف سره مخامخ ده. هغه دا چې دا معاهده د امیر عبدالرحمن او برتانوي هند ترمنځ یوه شخصي معاهده وه ځکه چې د امیر عبدالرحمن له وفات وروسته انګلیسانو هغه کلني تادیات چې د همدې موافقې له مخې امیر عبدالرحمن ته ورکول، په دې دلیل بند کړل چې دا ټول تعهدات شخصاً له امیر عبدالرحمن سره شوي ول او له همدې امله له امیر حبیب الله سره هغوی

توره کرښه/ ۱۳۹

نورو تازه مذاکراتو ته داخل شول چې په نتیجه کې د ۱۹۰۵ز کال معاهده رامېنځته شوه. په همدې ډول په ۱۹۱۹ز کال کې د امیر حبیب الله معاهده د هغه د زوي امیر امان الله لخوا د پوښتنې لاندې راغله او افغانستان له بشپړ استقلال وروسته له قانع کوونکو دلایلو سره د انگلیسانو لخوا ټولې معاهدې شخصي وگڼلې او د ډیورنډ د مسئلې د حل لپاره په نویو مذاکراتو توافق وشو. درېیم ضعف: د پاکستانیانو یوه ادعا دا هم ده چې د ډیورنډ د ۱۹۸۳ز کال معاهده په ۱۹۱۹ او ۱۹۲۱ز کلونو کې د امیر امان الله لخوا د ۱۹۰۵ د معاهدې په تعقیب تایید شوې ده. دا مسئله په تېرو بحثونو کې ثابته شوه چې په هېڅ وروستیو توافقاتو کې د ډیورنډ اصلي معاهده نه ده قبوله شوې او حتی رد شوې ده. د بیلگې په توګه د ۱۹۱۹ز کال او ۱۹۲۱ز کال تعهدات د ټولو مخکینیو معاهدو چې د برتانوي هند او افغانستان ترمنځ وو په لغوه کېدلو سره ترسره شوي او زیاتره دغه معاهدات د ډیورنډ د اصلي معاهدې لپاره د فزیکي سرحد د ټاکنې په وسیله د اراضي د جنجالونو د حل لپاره هڅې وې. چې تراوسه هم په ځای پاتې دي. همدا لامل دی چې اوس هم د دواړو هېوادونو ترمنځ فزیکي سرحد او د ډیورنډ کرښې ترمنځ ښکاره او واضح توپیر موجود دی. څلورم ضعف: د کابل معاهده چې په ۱۹۲۱ز کال د نومبر په ۲۲ د افغانستان د دولت او د برتانوي هند ترمنځ لاسلیک شوه د ډیورنډ د کرښې په اړوند وروستی معاهده ده چې په هغې کې دغه کرښه د افغانستان او هند سرحد په نوم یاده شوې. دا معاهده د دوه دولتونو ترمنځ وه او شخصي نه ګڼل کېږي. په دې معاهده کې یوه ماده داسې ده چې له یو رسمي یادښت څخه وروسته دواړه خواوې High Contracting Parties په یو اړخیزه توګه د معاهدې د لغوه کولو حق لري.

سربېره پردې دی معاهدې هم د سرحد په اړوند ټولې ستونزې حل نشوې کړلې نو په همدې دلیل د معاهدې په څلورمه ماده کې راغلي چې دا معاهده موقتې او د دریو کلونو لپاره د اعتبار وړ ده که چېرې کومه خوا په دې موده کې د لغو کېدو غوښتنه ونکړي.

په دې ډول د افغانستان دولت ته له هماغه وخته د دې حق ثابت وو. چې په

توره کرښه / ۱۴۰

۱۲ میاشتو کې دغه معاهده لغو کړې. سره له دې چې دا معاهده د مؤقت وخت لپاره وه خو که د اوږدو کلونو لپاره هم فرض شي بیا هم افغانستان د معاهدې د یو طرف په حیث د یو یادښت نه وروسته تر یو کال پورې د یو اړخیزې توګه د لغوه کولو حق لري.

پینځم ضعف: د ځینو پاکستانی پوهانو لخوا داسې ادعا کېږي، چې د افغانستان دولت په ۱۹۳۰ز کال کې د بېلابېلو یادښتونو په تبادلي سره ددې معاهدې له ادامې څخه ملاتړ کړی او په دې ترتیب افغانستان د یو اړخیزې لغوي حق له لاسه ورکړې او دا ادعا د ویانا کنوانسیون VCLT ۱۹۶۹ز په اساس وړاندې کوي. د دې ادعا ضعف په دې کې دی چې د نوموړي کنوانسیون ۴۵ ماده الف بند چې د حق له لاسه ورکولو، بې اعتبارۍ او فسخ یا ځنډولو په هکله ده یوازې هغه مهال د تطبیق وړ ده چې یو هیواد دا کنوانسیون امضا کړی وي په داسې حال کې چې د کابل د معاهدې د امضا په مهال ۱۹۲۱ز کال کې دواړو خواوو هم افغانستان او هم پاکستان دغه کنوانسیون نه امضا او نه تصویب کړي وو او دا نېټه نیمه پېړۍ تفاوت لري. نو څرګندېږي چې دا نړیوال قانون د دې معاهدې په اړوند د تطبیق وړ نه دی او د نړیوالو قوانینو له مخې د کابل معاهده یوه مستقلة معاهده ده. چې افغانستان هېڅ وخت د یو اړخیزه لغوي حق له لاسه نه دی ورکړی.

پایله

د پورتنۍ څېړنې او تاریخي شواهدو په پام کې نیولو سره دې نتیجې ته رسېږو چې:

د ډیورنډ معاهده چې په ۱۸۹۳ز کال کې د برتانوي هند او افغانستان د وخت امیر عبدالرحمن خان لخوا لاسلیک شوې د انګلیسانو لخوا له امیر سره د سیاسي نفوذ د ساحې د ټاکلو لپاره د بین الدولتینو په بڼه نه بلکې په شخصي بڼه لاسلیک شوې.

د ډیورنډ معاهده یوازې یو تړون نه بلکې د بېلابېلو توافقاتو یو ځنځیر دی لکه

توره کرښه/ ۱۴۱

(۱۸۹۳، ۱۹۰۵، ۱۹۱۹، ۱۹۲۱ کلونو معاهدې) دا چې د ډیورنډ په لومړنۍ معاهده کې ډېرې ستونزې موجودې وې نو برتانوي هند له هر امیر سره په شخصي ډول بیا بیا (لکه په ۱۹۰۱، ۱۹۰۵ کلونو کې) مذاکرات ترسره کړل، تر دې چې د افغانستان له خپلواکۍ وروسته بیا د دولتونو ترمنځ د ۱۹۱۹ز کال د کابل په معاهده کې ټول پخواني معاهدات لغوه اعلان شول. د ډیورنډ ځنځیره یي معاهدې په اساس ټاکل شوې کرښه تراوسه پورې یوه فرضي، خیالي او د کاغذ پرمخ کرښه ده او په بشپړه ډول هېڅ وخت علامتګذاري شوې نه ده.

د افغانستان امیرانو او له هغه وروسته ټولو دولتونو (شاهي، جمهوري، جمهوري انقلابي، مجاهدینو، طالبانو او اوسنیو که منتخب وو او که بل شکل حکومتونو) په خپل وخت کې د ډیورنډ کرښه د رسمي سرحد په بڼه هېڅ وخت نه ده قبوله کړې. له برتانوي هند وروسته د اوسني پاکستان له رامېنځته کېدو پورې او له هغه وروسته تراوسه پورې چې د پاکستان لخوا د ډیورنډ د کرښې په اړوند د نړیوالو کنوانسیونونو په رڼا کې کومې غوښتنې وړاندې کېږي، افغانستان په حقوقي لحاظ دغه ټولې ادعاوې ننگولی شي. له پاکستان سره د افغانستان سهېلي او ختیځه کرښه چې په اوسنۍ نقشه کې موجوده ده، د ډیورنډ له اصلي نقشې سره توپیر لري او اوسنۍ کرښه اصلاً د کوم دوه اړخیز تړون نتیجه نه ده. په تاریخي لحاظ د ډیورنډ د کرښې پورې غاړه پراته ولسونه حتی د برتانوي هند په وخت کې هم د هند اتباع نه دي ګڼل شوي او دغه قبایلي سیمې یوازې د افغانستان له خوا د سیاسي او نظامي اغېز د مخنیوي په خاطر د یو مبهم حایل په توګه په زور تر اشغال لاندې نیول شوی وی. همدا دلیل وو چې انګلیسان تل په دې سیمو کې له جګړو او مقاومت سره مخ وو.

د پورتني بحث ټوله پایله دا ده چې د ډیورنډ د کرښې په شان ملي، حساس مسائل چې اوږد تاریخي پس منظر لري باید له داخلي سیاسي کشمکشونو او په هېواد کې د بېلابېلو سیاسيونو له سلیقوي اختلاف څخه بېل وګڼل شي او په منطقي ډول د ملي ګټو له تقاضا سره سم دا بحث د هېواد تکره پوهانو ته پرېښودل شي چې په سېمه ایزه او نړیواله کچه له دغه مسایلو د هېواد لپاره ستراتیژیکه استفاده وکړي.

- Adamec, L. W. (1967) *Afghanistan, 1900-1923: A Diplomatic History*, Berkeley: University of California Press .
- Adamec, L. W. (1974) *Afghanistan's Foreign Affairs to the Mid-Twentieth Century*, Tucson .
- *Afghanistan*, available online at <http://www.ips.org.pk/the-muslim-world/986-pak-afghan-relations-the-durand-line-issue.html>, accessed 18 March 2017 .
- Amin, A. (2004) 'Resolving the Afghan-Pakistan Border Question', *Journal of Afghanistan Studies, Kabul*, Volume 1, Summer June-August .
- Baker, R. S. (1922) *Woodrow Wilson and World Settlement Volume 3*, New York: Doubleday, Page & Co .
- Baxter, Craig (1997) 'Country Studies: Afghanistan, the Pashtunistan Issue', *US Library of Congress* .
- Encyclopedia Britannica (no date) 'The Third Anglo-Afghan War', available at <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/24956/Anglo-Afghan-Wars/301079/Third-Anglo-Afghan-War>, accessed on 18 March 2017 .
- Encyclopedia Britannica, available online at <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/287778/sphere-of-influence>, accessed 20 March 2013 .
- Holdich, T. H. (1987) *The Indian Borderland: 1880-1900 (1st Edition)*, Delhi: Gian Publishing House .
- Khan, S. M. (ed.) (1980) *The Life of Abdur Rahman: Amir of Afghanistan*, Karachi: Oxford University Press, p. 154-55 .
- Malakand and Chakdara', *Journal of Pakistan Historical Society*, Karachi .

توره کرشه ۱۴۳

- Marsh, B. D. (2009) 'The North-West Frontier and the Crisis of Empire: Post-War India and the Debate over Waziristan, 1919-1923', *British Scholar*, 1(2) .
- National Archives of India (1893) 'Mission to Kabul', *Foreign Department, Sect. F. 771/481*, p 578 .
- National Archives of India (1897) 'Letter written to the Viceroy from His Highness the Amir', Foreign Department, Secret F, 449 .
- National Archives of India (1920) 'Article V: Treaty of Peace 1919', *Foreign Department, Sect F* .
- National Archives of India (1921) 'Texts of the Treaty of Kabul, 1921', Foreign Department, Sec. F, 147/78 .
- National Archives of UK (1925) 'Afghanistan, Memorandum by Birkenhead', SECRET C. P. 286(25), Catalogue Reference CAB 24/173/88 .
- National Archives of UK (1925) 'Afghanistan', Record Type: Memorandum, 9 June, Reference: CAB 24/173/88 .
- Qaseem, A. S. (2008) 'Pak-Afghan Relations: The Durand Line Issue', *Policy Perspectives, Special Issue*
- Rizvi, Mujtaba, Pakistan and Afghanistan. Westview Press: 1994 .
- Rome, S. I. (1995) 'The Malakand Jihad (1897): An Unsuccessful Attempt to Oust the British from
- Rome, S. I. (2004) 'The Durand Line Agreement (1893): Its Pros and Cons' .
- The Express Tribune (2012) 'Splintering Relations?: Durand Line is a 'settled issue', says FO', 25 October, available online at <http://tribune.com.pk/story/456881/splintering-relations-durand-line->

is-asettled-issue-says-fo/ , accessed 25 March 2017 .

· UN (1972) 'Summary Record of the 1192nd meeting: The question of Succession of State', *Extract from the Yearbook of the International Law Commission 1972*, Document no: A/CN. 4/SR. 1192, Vol. 1, p. 249 .

د هند پر خاوره د برتانیا ښکېلاکگر خپته اچولو لنډ مالومات

اروپايان د هند په نیمه وچه کې (ختیځ هند کمپني) انگرېزان
او توکمیز توپیر:

انگرېزان په نړۍ کې له نورو توکمونو څخه زیات توکمپالي دي، د خپل توکم
لپاره یې د لوړ او غوره توکم نوم په درغلی سره جعل کړی او پر نورو باندې یې
د منلو کوښښ کړی دی او د اسرائیلو په شان یې مذهبي ښه ورکړې ده، دوی
په دې گروهه وو چې: موږ پر نورو توکمونو باندې د حکومت لپاره پیدا شوي
یو، د دغو توکمیز توپیر پر بنسټ یې د نړۍ په پنځو، لویو وچو کې ډېر بې گناه
انسانان وژلي او لوټلي دي، دغو توکمپالو انگرېزانو د نورو توکمونو ترڅنګ د
هند خلک احمقان، بې زړه او د ټیټې طبقې کسان بللي دي. ښاغلی جواهر الل
نهر وایي: د اوږدو کلونو راهیسې، د هنديانو ټول نسلونه سپک او توهین شوي،
سپکې سپورې ورته ویل شوي او په سپک نظر ورته کتل شوي دي، موږ ته ویل
کېږي چې: «موږ انگرېزان، له نورو څخه غوره او لوړ توکم یو، ځکه خو خدای
موږ ته پر تاسو باندې د حکومت کولو حق راکړی دی او تاسو یې زموږ تابع او
موږ ته ښلي یې.»

نهر وایي: «کله چې موږ د انگرېزانو پر کړنو باندې نیوکه کړې ده، دوی خپل
بېر ډوله صفات، لوړ او حاکم نژاد (راته مخې ته کوي).

نهر وړاندې ځي او په خواشینۍ سره څرګندوي: «زه د یو هندي په توګه
شرمېرم چې دا ډول مطالب لیکم، ځکه د دا شان ناوړه کړنو لیکل او یادول هم
سړی زوروي او هغه چې له دې هم سړی ډېر زوروي، هغه واقعیت دی، چې
موږ په خپله له اوږدې مودې راپه دېخوا دا ډول خپلې حالت او پستي منلي

ده، زه دې ته ترجیح ورکوم، په هر شکل چې وای او هره بده پایله یې چې درلودلې، د (انگریزانو) د دا ډول ځان ښودنو پر وړاندې مو باید مقاومت کړی وای او زموږ ملت دغه ناوړه کړنې نه وای منلي.»

د هندوانو په دین کې طبقاتي یا د کاسټ جوړښت په څلورو پوړونو باندې وېشل شوی دی: برهمنان، کستریه، ویسیا او د شودرا طبقه، چې لومړۍ درې طبقې یوه پر بله باندې لوړه ده او وروستی د شودرا طبقه یوه محکومه او غالمه ډله ده، تاریخ پوه ښاغلی ویل دورانټ د هندوانو دا ډول طبقاتي جوړښت، په هند کې د انگریزانو د اشغال په موده کې نه یوازې پر هندوانو پورې محدود گڼي، بلکې د انگریزانو په استعمار باندې یې ویشلی داسې یې تشریح کوي:

۱- برهمن: نن ورځ په هند کې حقیقي برهمنان د انگریزانو سیاسي کسان دي.

۲- کستري: کستریان په هند کې، د انگریزانو پوځیان دي.

۳- ویسیا: د ویسیا طبقه په هند کې د انگریزانو تجاران دي.

۴- شودرا: د هند ټول اصلي اوسیدونکي دي، انگریزان په دې گروهه باندې ولاړ وو او ټینګار یې کولو چې: «هندیان د انسانانو د ټیټ توکم څخه دي، دوی، د هند د آب هوا د څرنگوالي له امله، طبیعتاً دې ته جوړ شوي دي چې د نورو د مریتوب (غلامۍ (غړوندۍ) غاړه کې (په غاړه کې ولري، د لمر تودوخه، وچه شنېه او بې وښو ځمکه، د هندیانو د دماغي کمزورۍ سبب شوې ده، چې د دوی لپاره یې کمزوري، بېوزلي او غریبي رامېنځ ته کړې ده، له دغو دوو تیارو) ظلمت (څخه د هندیانو ناپوهي رامېنځ ته شوې ده. دا هېواد تر دې پورې کمزوری او د خپل نفس او خپلواکۍ د ساتلو څخه بې ځواکه دی، چې د دوی ټول تېر تاریخ د بهرنيانو پر بریو ډک دی. څلور زره کاله وړاندې د آرین توکم له شمال څخه په دغې ځمکې باندې یرغل وکړ، دغه ځمکه یې ونیوله او یو وړ تمدن یې د خپلو روحیاتو سره سم رامېنځ ته کړ، خو د لمر تودوخې د دوی ځواکمنتیا مړاوي کړه او د دوی تمدن له مېنځه ولاړ. اوه سوه کاله وړاندې مسلمانانو له شمال څخه په دې هیواد باندې یرغل وکړ، دولت یې جوړ کړ، د خپل تمدن بنسټ یې ټینګ کړ، خو ددوی ځواک هم د لمر تودوخې مړاوي کړ او تمدن یې هم له منځه ولاړ. څلور سوه کاله وړاندې مغلو

توره کرښه/۱۴۷

له شمال څخه دا ځمکه لاندې کړه، دولت يې جوړ کړ، تمدن يې رامنځ ته کړ، د لمر تودوخې د دوی غښتلتيا هم کمزورې کړه او د مغلو تمدن هم له د اتلسمې پېړۍ په لومړيو کې د مغلو د امپراطورۍ بنسټ ولږخېد، د هند ځمکه بيا د هرې خوا څخه تر تهديد لاندې راغله، تل ددې وېره وه، چې نوي او تازه دمه ډله به برید وکړي او هند به په قهر او جبر سره لاندې کړي، که چېرې انگرېزانو دا هېواد نه وای نيولی، فرانسې، پرتګال يا لهستان دا کار ترسره کولو، هندوستان ډېر ښکمرغه دی چې د وخت د ډېرو لويو او ښو حاکمانو (انګرېزانو) تر حاکميت لاندې دی!) (پخواني فاتحين په هندوستان کې پاتې شوي دي چې له امله يې خپلې ځواکمنۍ له لاسه ورکړي دي، خو انګرېزان يو په بل پسې د تازه دمه ځواک او پوهې سره دغې ځمکې ته راځي، د انګرېزانو مشران، قوماندانان او افسران وروسته له هرو پنځو کالو يو ځل له هند څخه انګلستان ته درومي او د خپل هېواد له واورو او بارانونو څخه خپله غښتلتيا اخلي، له دې امله ده چې ۶۸۰۰۰، انګرېزان په آسانۍ سره په ۳۲۰،۰۰۰،۰۰۰ هنديانو باندې حکومت کوي...) ۳ (د حيرانتيا خبره خو دا ده چې انګرېزانو، هغه آزادي غوښتونکي هنديان، چې د اشغالګرو څخه يې د خپلواکۍ هڅې کولې، ناوړه او ناږونه کسان بللي، په دې باب ښاغلی جواهرال نهرو داسې ليکي: «موږ ته د انګرېزانو لخوا) ويل کېږي چې ستاسو ملي احساسات) ناسيوناليسم (زموږ د وروسته پاتې والي څرګندونه کوي، تر دې چې زموږ د خپلواکۍ غوښتنه هم زموږ د کم فکري او بې عقلۍ نښه بولي.)

۴ (د شان انګرېز، سر رچينالډ مکسول، چې د بریتانوي هند حکومتي چارواکی و، د هند آزادي غوښتونکي مخکښان يې د ټولنې دښمنان بللي) په داسې حال کې چې د ټولنو دښمنان په خپله د بریتانيا استعمار و (رچينالډ مکسول، په ۱۹۴۱ز) کال کې د هغو تورونو او نيوکو پر وړاندې چې د هندوستان د ملي کانګرس، سوسياليستانو او کمونستانو د ګوندونو غړي يې نيولي او بې محاکمې يې په زندانونو کې ساتلي وو، چې د نازي جرمنيانو او ايټاليويانو لخوا، د نيول شويو جنګي اسيرانو څخه هم ناوړه او غير انساني چلند ورسره کېده، د دغو تورونو او نيوکو پر وړاندې مکسول په خپله حيرانوونکې دفاع کې وويل:

«جرمیان او ایټالویان د خپلو هیوادنو لپاره جنگړېږي، خو دغه کسان (د هند د ملي کنگرې غړي، سوسیالیستان او کمونستان) د ټولنې دښمنان دي، چې غواړي موجوده نظم له منځه یوسي.»

۵- له دې امله چې انگرېزان پر نورو وگړو باندې ځانونه لوړ بولي، د هند نایب السلطنه (د هندیانو پر وړاندې) په داسې بڼه خبرې کوي چې د انگلستان هېڅ لومړی وزیر او یا د امریکا ولسمشر په دې رنگ نه دی غږیدلی، یوازې یو هیټلر دی چې د ده په شان گړېږي، نه یوازې نایب السلطنه، بلکې د نایب السلطنه د شورا غړي، د ولایتونو حاکمان او حتی هغه واره کسان، چې د بېلابېلو ادارو مسوولین دي هم ځانونه لوړ بولي، بلکې په دې عقیده دي چې هر څه چې دوی وایي او کوي یې، وړ او سم دي او د ځمکې ټول تلونکي (فاني) موجودات یې باید ومنی، ځکه چې واک او ویاړ په دوی پورې اړه لري.

۶- هندیان په بې ځواکه او منونکو خلکو باندې بدلېږي: دا د انگرېزانو د سیاست یوه مهمه برخه وه چې هندیان په تیاریو کې وساتي، ترڅو د نړۍ له هر ډول پرمختیاوو څخه ناخبره پاتې شي او د انگرېزي استعمار لخوا په ښه توګه اداره او د استعمار پر وړاندې غبرګون ونه کړای شي، په دې اړه یو تن انگرېز چارواکی داسې وایي: «... په هغو ورځو کې زموږ سیاست داسې و، چې خلک او ځایي هندیان په ژور جهل، وحشت او بې خبرۍ کې وساتو او د هر ډول زده کړې او پوهې څخه باید محروم وي، هغه که زموږ د واک لاندې سیمو کې وو او یا هم په هغو خپلواکو حکومتونو کې چې د هندیانو تر ادارې لاندې وو د سخت قهریدلي مخالفت سره مخامخ کیدل.»

۷- د هند اوسیدونکي نه یوازې په جهل کې ساتل شوي وو بلکې د انگرېزانو د پالیسیو سره سم په لوی فقر او بې وزلۍ کې هم ساتل کېدل، چې دا هم د استعمار د پلي کېدو یوه بله شیطاني وسیله وه، وایي چې: د هند خلکو چای، قهوه او سبزیجات د نیستۍ او فقر له امله نه پېژندل، د بدن غړي یې نري او پوستکي یې په هډوکو باندې نښتي وو، تبه، د سړو ناروغۍ او لوړې، په کال کې په میلیونونه هندیان د مرګ کندې ته غورځول، له کال ۱۸۷۸ز، څخه تر ۱۹۰۰ز، پورې د ۲۲ کلونو په اوږدو کې پنځلس میلیونه خلک له لوړې څخه

توره کرښه/ ۱۴۹

مړه شول، د هند نيمايي ماشومان، مخکې له اتو کالو څخه مړه کېدل...، د هند ولس تر هغه وځپل شو، چې شجاعت او ښه اخلاق يې تر پښو لاندې شول او د ژوند له نعمتونو او آزادۍ څخه نا امېده شول، د دوی پر شونډو خدا نه وه، دا لامل وه چې د هند خلکو د يوې بېخواکه او مطيع ډلې ځای نيولی و.

د انگرېزانو د بنکيلاک او فشارونو په پايله کې، د هنديانو زړونه مات او معنوي او اخلاقي وده يې شاته پاتې شوه، هغې پوهې چې پخوا په دوی کې شتون درلود، مړاوي يا له منځه تللې ده...

۸- په دې تړاو د هندوستان مشر مهاتما گاندي څه ښه ويلي دي: «هغه ملت چې وړی وي، هېڅکله نه شي کولی، مذهب، هنر او يا هم کوم سازمان ولري.»

د ټول هند نيول او د لوی افغانستان پولو ته د انگرېزانو رسېدل، په ۱۷۵۷ز کال کې کالېو انگرېز، د بنگال نواب سراج الدوله ته په ټکۍ سره، د پالسی نومي په جگړه کې ماتې ورکړه... کالېو دوه نيم ميليونه روپۍ ترلاسه کړې، دا چې په يادو روپيو يې قناعت نه کولو د ځان لپاره يې يو ارزښمن جاگير هم خپل کړ... په هند کې پيل شوه... انگرېزان په بنگال کې واکمن شول د انگرېزانو واکمني وروسته د پالسی جگړې څخه عملاً او بل داسې ځواک نه و چې د دوی مخه ونيسي... وروسته له هغې د بنگال د نوابانو ټاکل او شړل د انگرېزانو لخوا ترسره کېدل، انگرېزانو په کال ۱۷۶۴ز کې د بکسر جگړه هم وگټله، چې په پايله کې د ډيلي (مغلي) امپراطوري هم د انگرېزانو تر لاس لاندې راغله؛ انگرېزان پر بنگال او بېهار سيمو باندې واکمن شول.

۱۱ (د پالسی په جگړه کې بري، کمپنۍ له يوې تجارتي ادارې، په يوه سياسي ځواک بدله کړه، کمپنۍ د سياسي ځواک په توگه له هندي دولتونو او ايالتونو سره اتحادونو او معاهدو ته ملا وتړله، دغو ځايي دولتونو ته يې په سود پيسې ورکولې او عسکر يې وراستول، چې دفاع يې وکړي که چېرې دغو حکومتونو د پور د ادا کولو وس نه درلود، نو په بدل کې يې ورته خاوره لاندې کوله او د خپلو خدماتو په مقابل کې يې ماليه ورڅخه ټولوله، د بکسر له جگړې (۱۷۷۰ز) وروسته کمپنۍ د بنگال، بېهار او اوريسې د مالياتو د غونډولو حق ترلاسه کړ. د مصارفو د پوره کولو بله طريقه دا وه چې کمپنۍ به د خپلو هغو عسکرو مصارف

غوښتل چې د هندي نوابو او حکومتونو دفاع يې کوله، په ۱۷۷۰ز کې د اود (اوده) حکومتونو د کمپنۍ د دوو غونډونو مصارف په غاړه اخېستي وو چې د اود په سيمه کې دېره وو، د پوځي قدرت د لرلو په نتيجه کې کمپنۍ په ځايي دولتونو امر وکړ چې خپل پوځونه ختم کړي او د ځان د دفاع لپاره يوازې د دې ادارې په پوځ تکیه وکړي، دې شي د ځايي واکمنو قدرت کم کړ او وار په وار کمپنۍ د بشپړ کنټرول په ولکه کې راوستل. په هندوستان کې له کمپنۍ سره په لومړي پړاو کې سوداگرو، کسب گرو، صنعت گرو او اجنټانو همکاري وکړه... کمپنۍ د عسکرو په موندلو کې له کوم مشکل سره نه وه مخ، په هند کې د هغو کليوالو او بزگرو کمی نه و چې کورنيو جگړو ځپلي وو او تېرېدونکو پوځونو يې کروندې ور ويجاړې کړې وې، دوی بېلابېلو جگړه مارو ډلو ته ماليې ورکولو يې وزلي کړي وو او دې ته تيار وو چې د کمپنۍ غوندې په يوه اداره کې کار وکړي، دغه کليوال په غالب گومان په دې نه پوهېدل چې د خپل ملک په نيولو کې له يوه خارجي قدرت سره همکاري کوي... البته دا خبره هم سمه نه ده چې انگرېزانو پرته له هر ډول مقاومت هندوستان نيولی دی انگرېزان دلته د هرې سيمې د نيولو لپاره جگړې ته مجبور شوي دي، مقاومت هم فردي وو، هم ډله ييز. د مغلو له زواله وروسته په هند کې ځينو ځايي حکومتونو د بریتانيا د غلبې په مقابل کې ډېر مقاومت ونه کړ، په اسانۍ سره يې نيواک ته غاړه کېښوده. د حيدر آباد او دا حکومتونه همداسې وو، خو ځينو نورو لکه د سکانو، مرهټه وو او ميسور واکمنيو له انگرېزانو سره خونړۍ جگړې وکړې او له شديد مقاومت وروسته يې ماتې ومنله. د بریتانيا د راج مطالعه او د هغې شننه موږ ته دا تاريخي بصيرت راکوي چې يو خارجي قدرت څنگه د داخليانو په همکارۍ يوه هېواد ته داخلېږي او نيسي يې، دا خبره که پرون سمه وه، نن هم سمه ده.

۱۲ (انگرېزانو په هند کې ۶۰۱ حکومتونه رامېنځ ته کړل چې په هغو کې ۱۵، لوی او نور وړه حکومتونه شامل وو، ځينې يې دومره کوچني وو چې په نقشه کې د نرۍ ستنې د څوکې په څېر ښکاري او يو شمېر يې د يوه ځمکه وال (خان) د جايداد په اندازه وو. ددغو حکومتونو د مشرانو لپاره ډول، ډول

توره کرښه / ۱۵۱

ستاینومونه ټاکل شوي وو لکه: په حیدرآباد کې، د نظام، د مهاراجه او نهارانا، لقبونه د هندوانو او سیکانو مشرانو لپاره او د نواب ستاینوم د مسلمانانو لپاره کارېدل. دغه ۶۰۱ هېوادونه د انگرېزانو لخوا په مخامخ او نامخامخ توګه اداره کېدل، دا ملکونه د انگرېزانو له اقتصادي او پوځي لوري څخه داسې سره تړل شوي وو، چې یو تریله یې اړتیا سره درلودله، چې له امله یې انگرېزانو کولی شول په ښه توګه ټول هند اداره کړي.

۱۳ (لکه چې وړاندې وویل شول، انگرېزان د پالسی جګړې له بري (۱۷۵۷ز) وروسته د هند له سویل او ختیځ څخه د شمال پر لور وخوځېدل، چې په پای کې د مغلو امپراتوري له منځه ولاړه. د میسور واکمن حیدر علي او دده مشهور زوی سلطان ټیپو چې د انگرېزانو سرسخت دښمنان وو، انگرېزانو ته یې بې سارې ماتې ورکړې دي، تر هغې چې نږدې وو د انگرېزانو د ختیځ هند کمپنۍ ځواکونه مات او وځې، خو د دوی واکمني په جنوب کې محدوده وه او د ټول هند په برخلیک یې اغېز نه درلود.)

۱۴ (سلطان ټیپو له انگرېزانو سره خورا بریالی جګړې وکړې او د مرستې په موخه یې ناپلیون او عثماني امپراتوری ته پېغامونه واستول...)

۱۵ (د ۱۵ ډول، سلطان ټیپو د انگرېزانو پر خلاف په کال ۱۲۰۸ق کې، دراني شاه زمان، د ایران شاهزاده فتح علي شاه قاجار ته په ۱۲۱۲ق کې خپل استازي ولېږل ترڅو له ده سره د انگرېزانو پر وړاندې اتحاد او مرسته وکړي.)

۱۶ (خو له بده مرغه چې په پای کې سلطان ټیپو په کال ۱۷۹۹ز کې د انگرېزانو لخوا ماتې وخوړه. مرهټان هم له انگرېزانو سره په پوره مېړانې وجنگېدل، خو په کال ۱۸۱۸ز کې د دوی ځواک کمزوری شو او انگرېزي کمپنۍ ته تسلیم شول.)

۱۷ (پنجاب د هند ځینې نورې سیمې د انگرېزانو په تسلط کې نه وې، خو د بریتانیا امپراتوری په هند کې یو ریښتینی واقعیت وو، د سیکانو او د برما له ګورخه جنګیالیو سره له جګړو وروسته د انگرېزانو سیمې پراخې کړې.)

۱۸ (انګرېزانو له سیکانو سره دوې لویې جګړې وکړې چې یوه یې په ۱۸۴۵-۴۶ز کې او بله یې په ۴۹-۱۸۴۸ز کې رامېنځ ته شوې، په دویمه جګړه کې انګرېزانو

توره کړنه/۱۵۲

سیکانو ته د چیلیانووال په سیمه کې سخته ماتې ورکړه، په پایله کې پنجاب انگریزانو لاندې کړ.

۱۹ (وروسته له هغې چې برتانویانو هند اشغال کړ، د هند ډېرو ملي مبارزينو د انگریز استعمار په وړاندې ډله ییزې او خانخاني (انفرادي) جگړې او هڅې کړي دي، چې له هغې څخه یو تن د هند ملي مبارز، سوباس چندرا بوس دی چې په ۱۹۳۸-۱۹۳۹ز کلونو کې د هند د ملي کانګرس مشر وو، نوموړی خورا جګړن او توریالی کس وو، د دویمې نړیوالې جگړې پر مهال، د انگریزانو له نظارت څخه وتښتېد، د افغانستان له لارې، المان ته ولاړ او له هغه ځایه جاپان ته ورسېد، هلته یې د آزاد هند په نوم حکومت جوړ کړ، هغه هندي اسیران چې د انگریزانو په پوځ کې وو او په دویمه نړیواله جګړه کې د جرمنیانو، ایټالیانو او جاپانیانو (محور هیوادونه) لخوا نیول شوي وو، سوباس چندرا بوس له هغوی او نورو تبعیدي هندیانو څخه د هند د ملي پوځ (INA) په نوم پیاوړی پوځ جوړ کړ، چې د جاپانیانو سره د انگریزانو پر وړاندې مټ په مټ وجنګېدل.

۲۰ (خو له بله پلوه انگریزانو یو شمېر هندیان داسې هم وروزل چې د خپلو خلکو پر وړاندې د انگریزي پوځیانو پر ملاتړ، د هندوستان د آزادۍ غوښتونکو پر وړاندې وجنګېدل، چې ښه بېلګه یې د ۱۸۵۷ز کال د پاڅونوالو پر وړاندې د مسلمانانو، سیکانو، نیپالیانو او نورو غبرګون وو، نو ځکه خو په هند کې د انگریزي کمپنۍ دوه تنو مهمو مشرانو (کالیوو او وارن هستینګس) لخوا د پنځوسو کلونو څخه په کمه موده کې هندوستان پخپله د هندیانو په لاس د انگریزانو لپاره فتح شو.)

۲۱ (تر هغې چې انگریزان له هند څخه نه وو وتلي (۱۹۴۷ز) څه د پاسه ۳۰۰ کاله کېږي چې انگریزان د مدراس په ولایت کې ځای پرځای وو، ۱۹۰ کاله د بنگال، بهار او ختیځو سیمو کې حکومت کوي، ۱۴۸ کاله وړاندې یې خپله واکمني او نفوذ، د هند جنوب ته وغځوله، د هند په مرکزي او لویډیزو سیمو او شمالي ولایتونو، اوتراپردیش (چې په هغه وخت کې یې متحده ولایتونه بلل) ۱۲۸ کاله پخوا ځای پرځای شول او ۹۸ کاله مخکې پر پنجاب باندې مسلط شول.)

توره کرښه/۱۵۳

۲۲ (په دې ډول انگرېزانو په زور، زر، زاريو، غداريو او نورو ناانساني کړنو باندې ورو، ورو لوی هندوستان لاندې کړ. ومو لوستل چې انگرېزانو وروسته د خپلو هر ډول خپونکو اوږد مهالو شیطاني پلانونو د پلي کولو په پایله کې وکولی شول د لوی هندوستان خلک په ډېر لږ، بشري ځواک، لکه چې دوی وايي: «له دې امله ده چې ۶۸۰۰۰» او د هنديانو وینې يې په اسانۍ سره (**)) انگرېزان په اسانۍ سره په ۳۲۰/۰۰۰/۰۰۰، هنديانو باندې حکومت کوي وزېښلې.

۲۳ (۱- تشریحات او اخځ لیکونه برهمن: په هندومت یا هندوېزم کې برهمن ځکه سپېڅلي او مقدس گڼل شوي دي چې دوی دیني او مذهبي چارې پر مخ بیايي او په ټولنه کې روحانيون او پنډتان دي، د هندوېزم د عقیدې پر بنسټ برهمن له خولې پیدا شوی دی نو ځکه خوله د بدن پر ټولو غړو باندې ځانگړی امتیاز لري.

۲- کشري: ... د منو په قانون یا منو شاستر کې د کشریانو دندې داسې ټاکل شوي دي: «کشري ته حکم وشو چې د خلکو ساتنه وکړي، انعام او بخشش ورکړي، قرباني ورکړي، ویدونه ولولي او له شهرت پرستی نه ځان وساتي». عالمه ابوریحان البیروني په خپل مشهور اثر کتاب الهند کې د کشریانو په اړوند داسې لیکلي دي: «د کشري لپاره برم یو ضروري کار دی، خلک باید ورته وډار شي، کشري باید زړور، غښتلی، د زغم خاوند، پیاوړی، ژبور او سربښدونکی وي»
۳- ویسیا: ... «ویسیا باید غلې دانې وساتي، انعام ورکړي، قربانۍ ورکړي، ویدونه ولولي، سوداگري وکړي، پور ورکړي، کرڼه او زراعت د دوی دنده ده».

۴- شودرا: دا طبقه د ټولنیز جوړښت پر بنسټ ښکته او ټیټه گڼله کېدله نو دوی ته به اچھوت یا نجس او پلید هم ویل کېدل. برهمنانو، کشریانو او ویسیا، دغه طبقه خپل سیالان نه گڼل، دوی معمولاً لاندینۍ دندې ترسره کولې: موچیتوب، دوبي توب، د ټوکریو جوړول، کاللي، جوالي توب، ندافي، د ناولو ویالو پاکول، ډمټوب او نورې معمولي دندې. په منو شاستر کې راغلي دي: «شودرا بل هېڅ کار نلري پرته له دې چې د نورو خدمت او چوپړ وکړي ددې لپاره چې شودرا غیر اریایي خلک وو نو د ټولنې پاتې درې گونو طبقو دوی خپل سیالان نه گڼل او له دوی نه به یې کرکه کوله او دوی ته یې د اچھوت او نجس

خطاب کاوه. د دوی د خویندو او لوڼو سره چا واده نه کاوه او نه به یې خپلې لوڼې او خویندې دوی ته ورکولې، همدا راز په ټولو ټولنیزو چارو کې دوی یو وروسته پاتې طبقه گڼل کېدله او د ټولو ټولنیزو مزایاوو نه یې برخې وو. په پښتو ژبه کې د شودرا کلمه اوس هم ژوندۍ ده بې تهذیبه، ناپوهه او بې عقل سړي ته سوډر وايي. (د ډاکټر لطیف یاد له مقالې څخه: د هندوانو د ټولنیز جوړښت څلور پوړونه).

بل ځای د انگریزي او هندي پوځیانو شمېرې داسې لیکل شوي دي: «په هند کې د بریتانیا د اړونده پوځونو (*) شمېره له ۲۰۴۰۰۰ څخه پورته ده. نږدې شپږ زره، (ښايي دغه شمېره شپېته زره وي) کسان د انگرېزانو د پوځ منصب لرونکي (افسران) تشکیلوي او ۱۸۷۴، تنه هوايي پیلوټان دي، پاتې نور پوځ (۱۹۶۱۲۶) تنه د هندیانو څخه جوړ شوي دي، له دې لوی شمېر هندیانو څخه، لږ کسان د افسرۍ درجې ته رسېدلي دي. له هندیانو څخه په هوايي ځواکونو او د وسلو جوړولو په کارخانو کې د گډون حق اخېستل شوی دی، چې ۷۰ سلنه پوځ له دوی څخه جوړ شوی دی. د بریتانیا دولت نړیوالو ته د هندوستان اوسیدونکي نالایق او احمقان ورپېژندلی شوي دي، خو دوی حاضر نه دي چې همدغه نالایق خلک آزاد پرېږدي ترڅو د جگړې فنون پخپله زده کړي او کمال ته ورسېږي.

آیا د هند استقلال د عدم تشدد مبارزې پایله وه؟

استقلال او خپلواکي د هر ملت لپاره تر ټولو لوړ ارزښت دی. ملتونو د هر بل ارزښت په پرتله، د خپل استقلال نه د دفاع او یا د لاسته راوړو په لاره کې، ډېرې سربښندنې کړي دي. استقلال هغه یوازینی ارزښت دی چې هر مین ولس یې په هره بیه ترلاسه کول غواړي. د استقلال او خپلواکۍ د گټلو د لارې اتلان تر ټولو نورو اتلانو غوره دي. د دغې لارې اتلان پخپله د خپلو اولسونو لپاره د مبارزې، ژوند او پایښت تلپاتې سټې دي.

د هر ولس لپاره د تاریخ هغه برخه په زړه پورې ده چې د استقلال او خپلواکۍ د گټلو په لاره کې، د دغه ولس مېړانې او قربانۍ بیانوي. د هر ولس لپاره د تاریخ هغه برخه رېښه ده چې د دغه ولس ماتې، لاندې کول او بې وسۍ

بیانوي. هر اولس هر هغه چا ته چې د ولس استقلال او خپلواکۍ ته ژمن نه پاتې کېږي او یا د دښمن تر څنګ درېږي، خاین وایي.

د بشریت تاریخ د آزادۍ له غورځنگونو څخه ډک دی. که چېرې وپوښتو چې ولې د نورو هېوادونو، د خپلواکۍ د غورځنگونو څېرل اړین دي؟ ښايي تر ټولو غوره ځواب به دا وي چې تاریخ د دلی شوو تجربو د څېړنې علم دی. مونږ ډېری وخت اورو چې وایي: «تاریخ تکرارېږي». آیا دا حتمي ده؟ نه هېڅکله هم نه. د تاریخي پېښو د لاملونو او اغېزو په اړه پوهاوی د وینو د سپما په مانا ده. که چېرې مونږ د نورو بریالیتوبونه او ناکامۍ په کره توګه وڅېړو، پند ترې واخلو کېدای شي چې هغه تېروتنې بیا ځلې و نکړو. همدا شان د نورو هېوادونو د آزادۍ د غورځنگونو څېړنې، مونږ ته دا رانښيي چې کوم فکتورونه یو ولس د خپلواکۍ د لاسته راوړلو لپاره هڅوي او کوم فکتورونه یې روحیه ځبي.

په دا تېرو اوولسو کلونو کې چې زمونږ هېواد اشغال دی. کابو د هر افغان لپاره هېوادنۍ مسئلې ډېرې مهمې شوې دي او خامخا له روغې نه وروسته، د چای او یا اوبو له رارسېدو نه دمخه همدا خبرې اترې پیل کېږي. د خبرو پایلې تل د روان اشغال پای او د هېواد د استقلال او خپلواکۍ بېرته لاسته راوړل، یوازینۍ چاره راوځي. خو اوس کله کله داسې هم پېښېږي چې یو نیم څوک پیدا شي، او داسې استدلال کوي چې زمونږ خلک ناپوه او وروسته پاتې دي. د استقلال د ګټلو په پلمه جګړه کول ناسم کار دی. استقلال او خپلواکي کېدای شي د عدم تشدد له لارې ترلاسه شي او هندوستان د یوې بېلګې په توګه وړاندې کوي.

دلته مو وپتېيله چې دغې مسئلې ته یوه ځنډنده کتنه وکړو. راځئ چې په ګډه دغې پوښتنې ته ځواب پیدا کړو چې آیا د هند استقلال د عدم تشدد مبارزې پایله وه؟

تر هر څه نه پرمې، باید دا په یاد ولرو چې د هندوستان د آزادۍ غورځنګ، آن د شلمې پېړۍ تر دوهمې لسیزې پورې له امتیاز لرونکي قشر (روشنفکر) سره هېڅ نه وو تړل شوی او ریښې یې یوازې د ټولنې له تل څخه خړوبه کېدې. د انګلیسي نیواک پر ضد د هندوستانیانو وسله وال مقاومت آن د هند تر خپلواکه

کېدو پورې هېڅکله هم په ټپه ندی درېدلې.

له دې چې دغه مقاومتونه سیمه ییز، قومي او قبایلي پاتې شول، نو ځکه ډېر ونه پېژندل شول، لکه: د اتلسمې پېړۍ په نیمایي کې د شمالي بنگال د «سنياسي» او د بهار د «چونار» پاڅونونه. همدا شان په نولسمه پېړۍ کې د بزرګرانو پاڅونونه. د پښتنو او بلوڅانو وسله وال مقاومت خو مونږ ته ښه څرګند دی. هو! دا بېخي سمه ده چې دغه پاڅونونه دومره ځواکمن نه وو چې د انګلیس واکمنۍ ته ګواښ پېښ کړي.

لکه څرنګه چې پوهېږو د شرقي هند انګلیسي کمپنۍ له ډېر پخوا نه له هندوستان سره سوداګري کوله. کمپنۍ په ۱۷۵۷ کې د پلاسي جګړې په پایله کې بنگال لاندې کړ او له دې وروسته یې په تدریجي توګه ټوله هندوستانۍ خاوره تر خپلې ولکې لاندې راوستله.

د پلاسي له جګړې نه پوره سل کاله وروسته، په ۱۸۵۷ کې د انګلیس پر ضد د هندوستانیانو لومړۍ ملي پاڅون وشو. هندي تاریخ لیکونکي دغه پاڅون د خپلې خپلواکۍ د ګټلو لپاره لومړۍ جګړه بولي، خو انګلیسان یې بیا د هندي سپاهیانو بلوا بولي.

د ۱۸۵۷ کال پاڅون هسې ناڅاپي پېښه نه وه. دغه پاڅون خپل سیاسي، اقتصادي، ټولنیز - مذهبي او نظامي عوامل لرل. دلته د بحث د لنډېدو لپاره د پورته یادو عواملو، له راسپړلو څخه په رټه تېرېږو. دا سمه ده چې دغه پاڅون سپاهیانو پیل کړ، خو د پاڅون کوونکو په لیکو کې د نظامیانو په پرتله د عادي ولسي وګړو شمېر څو ځلې ډېر و.

په دغه پاڅون کې هندوان او مسلمانان یو شان د انګلس پر ضد ودرېدل، او د خپلواکۍ د لاسته راوړو لپاره یې په یوه سنگر کې خپلې وینې توبې کړې. د پنجاب له سکانو او د جنوبي هند له ځینو هندوانو نه پرته د هندوستان ټولې واکمنې کورنۍ، یو مخ د پاڅون تر شا ودرېدلې. هندو سپاهیانو تر مسلمانانو دمخه وروستی مغلي امپراتور، بهادر شاه د انګلیس له نظر بندۍ نه راخلاص او بیعت یې ور ته وکړ. په بله وینا د هندوستان د آزادۍ لومړۍ ملي پاڅون د ټولنې تر ټولو نېستمې طبقې وکړ. دغه ملي پاڅون هغه مهال وشو چې دغه

توره کرښه / ۱۵۷

نړۍ ته آشنا گاندي، نهرو، سوباش چندر بوس او دا لسگونه يا سلگونه نور اتلان لا زېږېدلي هم نه وو.

د ۱۸۵۷ز کال پاڅون دومره ځواکمن و چې د برتانوي امپراتورۍ بنسټونه يې ولړزول. د هندوستانيانو بد مرغي په دې کې وه چې د پنجاب سکان او د هند د جنوبي سيمو سپاهيان او واکمن انگليس ته وفاداره پاتې شول. دغه کار هم د «بېل يې کړه، اېل يې کړه» سياست په مټ وشو. انگليس خپلو گوډاگيانو ته وويل چې که پاڅون بريالی شي، مغلي دربار به بيا واگې په لاس کې واخلي، ستاسو گټه به څه وي.

له دغه کاره انگليس څه گټه وکړه؟ ښکاره خبره ده چې تر هر څه پرمخ يې د پاڅون کوونکو ځواک لږ کړ؛ هندوستانی يې له هندوستانی سره په جنگ واچاوه؛ د پاڅون جغرافيه يې محدوده کړه او وروستۍ خبره دا چې ملي پاڅون يې هسې د يو شمېر سپاهيانو د بغاوت تر کچې راټيټ کړ.

انگليس دغه پاڅون په پوره بې رحمۍ سره وځاپه. انگليس نه يوازې هغه کسان ووژل چې په پاڅون کې يې گډون کړی وو، بلکې سلگونه زره داسې وگړي يې هم ووژل چې له هېڅ نه خبر نه وو. په بله وينا د انگليس له گوډاگيانو پرته هر هندوستانی وگړی، له ماشوم نه نيولې تر ښځو او بوداگانو پورې، په مرگ محکوم ول. د هندي وگړو د تلفاتو په اړه بېلا بېلې شمېرې ورکړل شوې دي. يوه شمېره ښي چې انگليس ۱،۲ ميليونه هندوستانيان له تېغه تېر کړل. د زرگونو کليو تر څنګ ډهلی، کانپور، لکنهو او جهانسي د عامو وژنو په ډگرونو او کنډوالو بدل شول.

انگليس وتوانېده چې د څه باندې يوه کال په موده کې، پاڅون په بشپړه توګه وځپي خو د اوريسا ايالات په ځينو سيمو کې پاڅون آن تر ۱۸۶۲ز کاله پورې دوام درلود. د دغې پېښې په اړه يو په زړه پورې واقعيت دا دی چې انگليس يو تن هم بندي و نه نيوه او آن يوه تن ته هم محکمې سزا ورنکړه. هر څوک چې د انگليس له چوپړيانو څخه نه و، بې پوښتنې په مرگ محکوم و. د قربانيانو له ډلې نه يو تن، د مغلي ټولواکمنې کورنۍ وروستی واکمن، بهادر شاه و. دغه تش په نوم پاچا پخپله د انگليس گوډاګی و، ډېر کلونه يې هر څه د خپل بادار

په امر تر سره کول. بهادر شاه په پاڅون کې هډو هېڅ رول نه درلود. انگلیس د دې لپاره چې خپل زور وښيي او د مغلي ټولواکمني کورنۍ، ټغر ټول کړي، د بهادر شاه دوه زامن او یو لمسی یې ووژل، دی (بهادر شاه) یې له کورنۍ سره د برما د رنگون ښار ته تبعید کړ.

د پاڅون له خپلو وروسته، د انگلیس حکومت پرېکړه وکړه چې هند مخامخ په لندن پورې وتړي. په دې توګه پر هند باندې د شرقي هند برتانوي کمپنۍ، واکمني پای ته رسېږي او د برتانوي هند واکمني پیل کېږي. دا چې دغه بدلون د سیمې او افغانستان لپاره څه پایلې لرلې، له دې چې زموږ د بحث موضوع نده، نو په رټه ورڅخه تېرېږو.

د دې لپاره چې خبرې لنډې او د مهمو پېښو روښانه انځور ولرو، نو اړینه وبلل شوه چې د ګاندي د عدم تشدد مبارزه او د هندوستانیانو وسله واله مبارزه په جلا جلا توګه راوسپړو. په پای کې به پایلې راوباسو.

الف - د ګاندي د عدم تشدد مبارزه:

له دې چې د عدم تشدد مبارزه یو سیاسي لید و نو باید یوه سیاسي ګوند یې د عملي کېدو لپاره مبارزه کړې وه. دلته د هند د کانګرس ګوند مطرح کېږي. د دغه ګوند په اړه څو مهمې خبرې:

د هند کانګرس ګوند په ۱۸۸۵ز کال کې د ایلن اکتاوین هیوم په نوبت او لارښوونه تاسیس شو. ایلن اکتاوین هیوم په خټه انگلیس او آن د برتانوي شرقي هند کمپنۍ د واکمنۍ راهیسې په هندوستان کې سرکاري مامور و. دغه مامور د «هندي سپاهیانو پاڅون» او د دغه پاڅون د خپلو په بهیر کې وینې بهېدنې، په خپلو سترګو لیدلې وې.

که چېرې د کانګرس ګوند، د برتانوي هند د حکومت له ملاتړ څخه برخمن نه وای، تاسیس او شتوالی یې ناشونی کار و. له دې چې په برتانوي هند کې بل ګوند موجود نه و او هم د بل ګوند جوړولو ته اجازه نه وه، نو ځکه د بېلابېلو نظرونو لرونکي کسان په دغه ګوند کې راغونډ شوي ول. په لومړیو کابو دېرشو کلونو کې، د دغه ګوند غړي یو مخ انگلیس پلوه وو.

د کانګرس ګوند د یوه پام وړ سیاسي ځواک په توګه، لمړی ځل هغه وخت

ولیدل شو، کله چې انګلیس په ۱۹۰۵ کې، بنګال په ختیځ او لوېدیځ بنګال باندې ووېشه. د کانګرس ګوند د لمړي ځل لپاره په ۱۹۲۹ز کال کې په زغرده اعلان وکړ چې، وروستی موخه یې د هندوستان د استقلال ګټل جوړوي. ګاندي له ۱۸۹۳ز کال څخه تر ۱۹۱۴ز کال پورې په جنوبي افریقا کې د یوه حقوقپوه (وکیل) او سیاسي فعال په توګه بوخت و. ګاندي د جنوبي افریقا د «بویر» په جګړه کې له انګلیسي اشغالګرو څخه نه یوازې پخپله ملاتړ وکړ، بلکې په جنوبي افریقا کې مېشت هندوستانیان یې هم دې ته چمتو کړل، ترڅو له انګلیس څخه په کلکه ملاتړ وکړي. ګاندي د ۱۹۱۵ز کال د جنورۍ په میاشت کې، د تل لپاره بېرته هندوستان ته ستون شو.

لکه څرنګه چې پوهېږو په دغه وخت کې لومړۍ نړیواله جګړه روانه وه. دلته په هندوستان کې ګاندي یو ځل بیا د انګلیس چوپړ ته ور ودانګل او خپل هېوادوال یې وهڅول ترڅو د برتانوي هند د پوځ په لیکو کې تنظیم شي. د لومړۍ نړیوالې جګړې په کلونو کې یو نیم ملیون هندي وګړي، په داوطلبانه توګه د جګړې په بېلابېلو محاذونو کې د انګلیس لپاره وجنګېدل.

کله چې ګاندي د کانګرس ګوند غړی شو، د ګوند په دننه کې د بېلابېلو ډلو ترمنځ سختې تربګنۍ روانې وې. ځینو وسله والې مبارزې ته لېواله وو، خو ځینې نورو یې بیا مخالفت کاوه. کله چې ګاندي د خپلې عدم تشدد مبارزې (ساتیاګرا) په مټ د بهار او گجرات د بزګرانو ستونزې حل کړې او حکومت یې اړ کړ چې د بزګرانو غوښتنې ومنې، نو د خلکو له خوا د مهاتما لقب ورکړل شو. مهاتما ګاندي په ۱۹۲۱ز کال کې د کانګرس ګوند د مشر په توګه انتخاب شو. د دې لپاره چې ګوند ولس ته نږدې او د غوره شوو (نخبګانو) له انحصار څخه یې خلاص کړي، هغه په ګوند کې ډېرې بنسټیزې سمونې رامنځ ته کړې. د ګوند حق العضویت یې راتیټ او په کلیوالي سیمو کې یې ځانګې پرائیستلې. د دغه کار پایله دا شوه چې د ګوند د غړو شمېر څو ځله ډېر شو او نوې څېرې راڅرګندې شوې، چې کابو ډېری یې د ګاندي د فکري مکتب پلویان وو. په دغه وخت کې مهاتما ګاندي، خپله د «ساتیاګرا» (عدم تشدد) نظریه ولس ته وړاندې کړه او ملاتړ یې ترلاسه کړ.

ساتياگرا د سانسکرت له دوو کلمو «حقيقت» او «ځواک» څخه جوړه شوې ده او مانا يې داسې ده: پر حقيقت باندې ټينگ باور لرل. ساتيگرا - يوه فلسفه او د ژوند يوه بڼه بلل کېږي. له تاوتريخوالي پرته مقاومت د دغې فلسفې اصلي تومنه جوړوي. په بله وينا ساتياگرا داسې يو څه ته وايي، چې نن ورځ يې «مدني مقاومت» بولي.

د مهاتما گاندي د عدم تشدد مبارزې کارندې وسلې لاندې غورځنگونه وو:

الف - د همکاري نه کولو غورځنگ (پيل ۱۹۲۰ - ۱۹۲۲ز کلونه

ب - د مدني نافرمانۍ غورځنگ (پيل ۱۹۳۰ز کال)

ج - د هندوستان د پرېښون (په تنظيم شوې توگه له هندوستان څخه د انگليس د وتلو) غورځنگ. (پيل ۱۹۴۲ز کال).

د يادولو وړ ده، سره له دې چې مهاتما گاندي په ۱۹۳۴ز کال کې له سياست او د کانگرس گوند له غړيتوب څخه په دې پلمه استعفا وکړه، ترڅو د کليوالي سيمو چارو ته وخت پيدا کړي خو بيا هم دی (گاندي) د گوند او خلکو معنوي مشر پاتې شو. بنايي دا به د هر چا لپاره حيرانوونکې واوسې، چې د هند د استقلال او خپلواکۍ له گټلو نه وروسته، د گاندي زړه غوښتل ترڅو د کانگرس گوند منحل کړي. (دغه موضوع د مهاتما گاندي د کلياتو په ۹۰ یم ټوک کې ياده شوې ده).

د دوهمې نړيوالې جگړې پيل د هند د آزادۍ غورځنگ مشران او د کانگرس گوند غړي له يوه نوي چلنج سره مخامخ کړل. دا پرېکړه گرانه وه چې له کوم لوري څخه ملاتړ وکړي. مهاتما گاندي داسې انگېرله چې جگړه د امپرياليزم او فاشيزم ترمېنځ ده، نو ځکه دا يوازې د اروپا ستونزه ده.

د هندوستان مشرانو ترمېنځ او د کانگرس گوند په لیکو کې يووالی په بشپړه توگه له منځه لاړ. په دغه وخت کې د انگليس حکومت اعلان وکړ او ژمنه يې وکړه، چې که چېرې هندوستانيان له انگليس څخه ملاتړ وکړي، د جگړې په پای ته رسېدو سره به هندوستان ته آزادي ورکړي. هماغه وو چې د کانگرس گوند له انگليس څخه خپل ملاتړ اعلان کړ. په بله وينا هندوستانيان د انگليس د پايښت او گټو لپاره دوهمې نړيوالې جگړې ته ننوتل او بې حساب ځاني او

توره کرښه / ۱۶۱

مادي زيانونه يې وزغمل. دغو شمېرو ته ځير شئ. د دوهمې نړيوالې جگړې په پيل کې د برتانوي هند د اردو شمېر دوه سوه زره تنه وو، خو د جگړې په پای کې يې شمېر دوه نيم (۲،۵) مليونه وو. تاريخ داسې څه، هېڅکله هم ندي ليدلي.

د گاندي د عدم تشدد مبارزې په اډانه کې د «همکارۍ نه کولو غورځنگ» دوې ښې بېلگې د بېهار او گجرات د بزرگوانو سره مرسته وه چې حکومت لږې اسانتياوې رامنځته کړي او د دغو دوو سيمو پر بزرگانو باندې د حکومت او سوداگرو له خوا فشار يو څه لږ شو. آيا داسې انگېرنه چې د گاندي طلسم، استعمارگر دې ته اړ ايستل چې له هندوستان څخه ووځي او خپل اشغال پای ته ورسوي سمه ده؟ نه، هېڅکله هم نه.

د مهاتما گاندي د «مدني مقاومت» تر ټولو نوموتې او ځلانده بېلگه د ۱۹۳۰ز کال د «مالگې لاريون» دی. د دغه لاريون موخه دا وه چې پر مالگې باندې د انگليس انحصار مات کړي. انگليس خلک اړ ايستل تر څو مالگه له دولت څخه راوښيي. ښکاره خبره ده چې هندوستانيانو تر انگليسانو دمخه مالگه پېژندله او له پېړيو راهيسې يې د مالگې د توليد ښه غوړېدلی سيستم او پراخې سرچينې لرلې. کله چې انگليسانو هند لاندې کړ، د مالگې په گډون ډېر توکي يې تر خپل انحصار لاندې راوستل او کاروبارونه يې په بشپړه توگه د انگليسي سوداگرو په لاس کې وو.

مالگه به له بهر څخه راوړل کېده او که به په هندوستان کې هم توليدېدله، د کارخانو خاوندان يې يو مخ انگليسان وو. حکومت د مالگې د ماليې له درکه ډېرې پيسې اخېستې. دلته دې مسئلې ته پام کول اړين دي چې د مالگې قضيه ډېره پخوانۍ وه، آن په نولسمه پېړۍ کې را ټوکېدلې وه.

د گاندي په مشرۍ د مالگې لاريون د ۱۹۳۰ز کال د مارچ د مياشتې پر دولسمه نېټه، په دې موخه پيل شو چې د سمندر له اوبو نه په غير قانوني توگه مالگه لاس ته راوړي. دغه لاريون د احمد آباد له ښار څخه پيل شو او موخه، د عرب سمندر پر غاړې پرتې «داندي» نومې سيمې ته رسېدل وو. «داندي» له احمد آباد څخه ۳۹۰ کيلو متره لږې وه. گاندي دغه پلي يون له خپلو ۷۸ ملگرو سره

پیل کړ، خو کله چې خپل منزل ته رسېده په زرگونه خلک ورسره یو ځای شوي وو.

مهاتما گاندي او پلویانو یې د اپریل د میاشتې پر شپږمه نېټه، په «ډاندي» کې د سمندر له اوبو څخه مالګه لاسته راوړه. په دې توګه په هند کې د برتانوي راج، د ۱۸۸۲ کال د مالګې قانون مات شو. له دې نه وروسته دغه لاریون د همدغه سمندر پر غاړه د جنوب په لور وخوځېده. گاندي به په کلیو او بانډو کې خلکو ته ویناوې کولې او هر ځای به یې د سمندر له اوبو نه مالګه تر لاسه کوله.

د همدغه کال د مئی د میاشتې پر پنځمه نېټه، د برتانوي هند حکومتي چارواکو، مهاتما گاندي جېل ته واچاوه او د لاریون ګډون کوونکي یې په ډېر بېرحمۍ سره وځپل. د مالګې د لاریون په تور (۶۰) زره تنه بنديان شول. پوښتنه دا ده چې آیا د مالګې لاریون له انګلیس څخه د امتیاز په نوم کوم څه ترلاسه کړل؟ ځواب یو ځل بیا منفي دی. انګلیس د لاریون کوونکو حتی یوه غوښتنه هم و نه منله. د لاریون کوونکو ګټه دا وه چې ۶۰ زره کسان یې بنديان او د زرګونو نورو سرونه، لاسونه او د بدن نور هډوکي مات شول.

همدا شان د مهاتما گاندي د ۱۹۴۲ز کال د اګست د میاشتې د اتمې نېټې «د هندوستان د پرېښون غورځنګ» هم یوه بشپړه ماته وه. دغه غورځنګ د بمبي په ښار کې، د مهاتما گاندي له یوې وینا سره په خوځښت راغی. سره له دې چې د جګړې وخت و، خو د برتانوي هند حکومت بشپړه تیاري لرله. حکومت د اګست پر نهمه مهاتما گاندي، نهرو، کلام آزاد او د کانګرس ګوند ټول مخور مشران ونيول.

د گاندي له وینا څخه وروسته درې څلور ورځې سوله ییزې مظاهرې او لاریونونه روان وو. وروسته تاوتریخوالی رامنځ ته شو، ډېرې دولتي ودانۍ، د پولیسو ټاڼې، د اورګاډو تم ځایونو ته اور واچول شو.

حکومت د غورځنګ په خپلو کې برلاسی شو او لسګونه زره خلک یې بنديان کړل. د غورځنګ په خپلو کې د هندوستان ډېرې سیاسي ډلې لکه: مسلم لیګ، «هندو ماهاسبا» او کمونیستان؛ سوداګریز قشر، ټولې واکمنې کورنۍ (نوابان،

توره کرښه/ ۱۶۳

راجاگان او نور) د انگلیس کلک ملاتړي او باوري ملګري وو. گاندي د ۱۹۴۴ز کال د مئی په میاشت کې له جېل څخه راخلاص شو.

لکه څرنګه چې ولیدل شول، د مهاتما گاندي د عدم تشدد مبارزې، هیڅکله هم انگلیس ندی اړ ایستلی چې خپل ښکېلاک پای ته ورسوي او د هندوستان خپلواکي او استقلال ومني. دا خبره ناسمه ده چې د هند استقلال د عدم تشدد مبارزې پایله وه. ولې؟

لومړی لامل یې دا دی چې د هندوستان د آزادۍ یا خپلواکۍ په غورځنګ کې بېلا بېلې ډلې ښکېل وې. هره ډله د پېښو خپل انځور لري. د بېلګې په توګه د هند، بنگله دېش، سريلانکا او د پاکستان تاریخ پوهان د پېښو په اړه یو شان نظر نلري. د انگلیس تاریخ لیکوونکي بیا مستعمرو ته د ځواک د لېږد خبره کوي.

دویم لامل یې دا دی چې په شلمه پېړۍ کې، د انگلیس پر ضد د هندوستانیانو وسله واله مبارزه هېڅکله هم نده درېدلې. برعکس پراخه شوې ده، آن تر دې چې سېهاش چندر بوس په جلا وطنۍ کې موقت حکومت جوړ کړ. د برتانوي هند د واکمنۍ په لړزولو کې د گاندي د عدم تشدد مبارزې په پرتله، سېهاش چندر بوس زښت ډېر بريالی و. وروستی لامل یې دا چې د هند په آزادولو کې بهرنیو (نړیوالو) فکتورونو هم پرېکنده رول درلود.

دې ته هم باید ځیر شو چې له جګړې سره مخالفت یا د زور زیاتي له کارونې سره د مخالفت فلسفه، هسې ساده هم نده لکه چې په ظاهره ښکاري. جګړه کېدای شي بېلا بېلې ښې ولري لکه: تعرضي، دفاعي، کورنۍ، د اشغال ضد او.... ټولې جګړې په یوه تېره تلل د حل لار او عملي نده. د دې خبرې جاذبه د لیدو وړ ده لکه چې وایي: «که چا پر مخ یوه څپېړه ووهلې، د خپل مخ بله خوا هم ور واړه...»، خو که داسې وشول چې پر دواړو مخونو یې هم ووهلې، سر او لاسونه یې هم در مات کړل، د دواړو کوناتیو په منځ کې یې هم لخته در کړه، جیبونه یې هم در وشکول او زندان کې یې هم واچولې، بیا څه کوي؟

هند او پاکستان

د هندوستان د خپلواکۍ ۷۰ کالیزه د پاکستان رامېنځ ته کېدل:

دا کونومیسټ دمجلې راپور د خپرونې ځای لندن:
پدی رپوټ کې لاندې مهمې مسئلې ځای شوي دي.

یوه لنډه سریزه:

د هند او پاکستان د وسلوالو ځواکونو پرتله.

د هند او پاکستان د دښمنۍ لاملونه، د هند او پاکستان اقتصادي او ټولنیز حالت.

ددویمې نړېوالې جگړې په پای کې د برتانيا امپراتوري په هند کې ددوو ستونزو سره مخامخ شول، په هند کې مختلفو کړيو ژوند کاوه چی نیم هند ددوی تر کنټرول لاندی وو او پاتې نور د برتانيا دښکیلاگر ځواک تر لاس لاندې وو.

د مهاتما گاندي کانگرس گوند د هند د خپلواکۍ لپاره مبارزه کوله، پداسې حال کې چې د محمد علي جناح په مشرۍ د مسلمین گوند د یوه خپلواک مسلمان هېواد چی د هېواد ۳۰ سلنه جوړوله، غوښتونکی وو.

په پایله کې د هندوستان تر خپلواکۍ وروسته د هند او پاکستان په نوم هېوادونه جوړ شول. د هند او پاکستان تر مېنځ د ۲۰۰۰ کیلومتره پوله وټاکل شوه. د اگسټ میاشت ۱۹۴۷ز کال د جلا هېوادونو په نوم یاد شول، د دواړو هېوادونو پولې، د وگړو شمېر، د دارايي ویشل، او نظامي وسلې سره مشخصې شولې.

خو د دواړو هېوادو د وگړو د تبادلې په وخت کې ستونزی راوټوکیدې، په پایله کې یو میلیون وگړي ووژل شو او ۱۵ میلیون بی کوره شول، ددې جنگ په پایله کې د هند او پاکستان تر مېنځ د کشمیر لانجمنه ستونزه په یوه دایمي لانجه بدله شوه، د کشمیر په لانجمنه مسئله هند او پاکستان په ۱۹۴۵ز کال او ۱۹۷۱ز کال

توره کرښه / ۱۶۵

جگړې کړي، په دويمه جگړه کې (۱۹۷۱ز کال) پاکستان ماته وخوړه د بنگلديش هېواد خپله ازادي له پاکستان څخه واخېستله، پدې جنگ کې د پاکستان پوځ وحشيگري او ظلمونه سرته ورسول چې د تلفاتو شمېر ۵.۲ ميلونه وگړي وو. د پاکستان پوځ په ۱۹۹۹ز کال د کارگيل په ځينو برخو يرغل وکړ خو د هند پوځ دا سيمې بيرته ونيولې ډزبنډ وشولو، خو د پاکستان پوځ د لاسوهنو له امله همدا اوس هم په هند کې د تروريستانو ډلې وران کاري کوي.

په هند کې د پاکستان داستخباراتي دستگاه يانې اې ايس اې لاسوهنې د هند اوسنی واکمن نارانمودي کونښ کوي چې پاکستان د انزوا حالت ته بوځي، د هند د وگړو شمېر د پاکستان په پرتله ۶ برابره زيات دی په ۲۰۱۴ز کال په هند کې د بهاراتاجنتا گوند واک ترلاسه کړو، مودي وعده وکړه چې هند به سوليزه پاليسي مخته وړي، خو د پاکستان د لاس وهنو او وران کاريو په وړاندې د وسلې کارولو ته اړ شو، د يادولو وړ خبره دا ده چې هند او پاکستان دواړه د اتومي وسلې لرونکي دي، يو بل ورانولی شي، هند د کروز توغندي د برهما ۳ په نوم دي چې په نړۍ کې زيات شهرت لري. دا راکېتونه د ۳۰۰ کيلو گرامه تخريبي موادو د وړلو توان لري. چې کولای شي د پاکستان هره برخه تر برید لاندې راولي. دا وسله په ۱۲ دقيقو کې اسلام اباد او په يوه دقيقه کې لاهور وولي.

د ۲۰۱۶ ز کال د هند او پاکستان نظامي ځواک پرتله شوې.

فعال جنګي پرسونل	
پاکستان	هندوستان
۰.۷ ميلونه	۱.۴ ميلونه
ريزرف ځواک	
na	۱.۲ ميلونه
مليشه	

توره کرښه/۱۶۶

0.3 ميلونه	1.4 ميلونه
هستوي کوپرې	
130-110	120-100
نظامي بودجه	
7.7 ميلیاد ډالر	51.1 ميلیارد ډالر

د ستونزو او لانجو تاریخ:

هند او پاکستان مشابه ژبه، مشابه قوانین، موسسی له هند څخه په میراث یوړل، مشابه ژبه لکه انگلیسي، پنجابي، اوردو خبرې کولې. جناح په دې باور وو چې پاکستان یو سیکولر مسلمان اسلامي نظام ولري، دی خپله هم سني مذهب وو، د جناح کورنۍ اسماعیلیه وه، یو کشونی اقلیت شیعه مذهب هم وو، دده دویمه میرمن زردشتي وه. هند او پاکستان په 1960ز کال د اندوس رود د اوبو دوي په هکله یوه لوزنامه لاسلیک کړه، چې دې لوزنامې پاکستان ته زیات اهمیت درلوده. د پاکستان د کرکټ لوبډلې په 1956ز کال او 1961ز کال هند ته سفر درلوده، تر 1965ز کاله پورې د دواړو هېوادونو خلکو له ویزی پرته یو بل هېواد ته سفر کاوه، په 1946ز کال برتانيا پر هند واکمنه شوه، د هند شمال ته یوه لویه برخه 7.5 میلونه روپیو د واگرا پر کورنۍ وپلورله، دا سیمه جمو کشمیر د (پرنسلي ستیت) یاد شهزادگانو د اوسېدو ځای وو، دا ساحه ډېره ښېرازه او ښکلې وه زیاتره اوسیدونکي مسلمانان وو.

یوه پېړۍ وروسته کله چې هند پر پاکستان او هند وویشل شو، دواړو هېوادونو ددې سیمې د ملکیت دعوا کوي، خو مهاراجا ددې سیمې واکمن ددې ځای د خپلواک ساتلو په فکر کې وو. پاکستان یو شمېر داوطلب مسلمانان د ملیشو تر نامه لاندې دې سیمې ته واستول او په دې باور درلوده چې د کشمیر مسلمانان به ددوی پلوي وکړي، په پایله کې د جمو خلک د پاکستان سره شول ځکه دوی ټول مسلمانان دي، خو د کشمیر دره ارامه پاتې شوه او هېڅ خوځښت یې ونکړ،

کوم جنگ چې وشولو د کشمیر او جمو لویه برخه هند وساتله. د ملګرو ملتونو لخوا وړاندیز وشو چې دواړه هېوادونه باید خپل پوځونه شاته کړي او د خلکو ټول پوښتنه وشي چې کله پاکستان خپل ځواکونه ونه ویستل هند هم د ټول پوښتنې نه په شا شولو. دا ستونزه تراوسه د دواړو ملکونو تر مېنځ ناحله پاتې ده، پر دغه جنگو کې 44000 تنو خپل ژوند له لاسه ورکړ او 150 زره هندوان له خپلو کورونو کډه شول، پاکستان تر دې دمه ترهګرې ډلې هند او د کشمیر سیمې ته د وران کارۍ لپاره استوي، هند هم خپل پوځیان وساتل زیاتره کشمیران د کشمیر لپاره خپلواک هیواد غواړي. هند جلا کېدو پر وخت د هند په تناسب 5.1 وو اوس 200 ملیونه وګړي لري، هند یو میلیارد او دو سوه ملیونه وګړي لري چې د هر ۷ تنو څخه یې یو مسلمان دی. د هند د مسلمانانو شمېر د پاکستان دوګړو د شمېر سره سم دی. پاکستان د جلا کېدو پر وخت 30 فیصده پوځ، 40 فیصده بحري ځواک، 20 فیصده هوايي ځواک د هند څخه په میراث یوړلو، اوس پاکستان په رمز ډول ځواک لري. د پاکستان د پوځ په پیاوړتیا کې امریکا زیاته مرسته کړې، زیاتې وسلې ورته ورکړي دي. د پاکستان جنرالانو په 1958ز کال ملکي حکومت را سرنگون کړ. د پاکستان جنرالانو 1965ز کال کې یو ځل بیا ترهګریزې ډلې جمو کشمیر ته واستولې خو د هند پوځ دوی شاتګ ته اړ ویستل او ډښتد وشو. پاکستان څه تر لاسه نه کړل او د هند د پوځ پر ځواکمنۍ وپوهېدل.

5 کاله وروسته په ختیځ پاکستان کې ناامني او ګډ وډي راپورته شوه یوه کوشنې ګورلايي ډله چې هند یې ملاتړ کولو په فعالیت پیل وکړ، پاکستان جنرالانو ددې کوشنې ډلې د محوه کولو په هکله په عملیاتو لاس پوری کړ، ولی دا عملیات خورا ظالمانه او وحشیانه وو، خلکو هم ددې ګورلايي ډلو حمایت وکړ، هند په رسمي توګه 1971ز کال پر دغه مسئله کې ځان ور ګډ کړ، په 13 ورځو کې ختیځ پاکستان له پاکستانه جلا شو او د بنگلادیش په نوم هېواد جوړ شو. ده پاکستاني پوځ او چارواکو لپاره دا یوه تاریخي ماته وه. د یو کم وخت لپاره بیا پاکستان کې ملکي حکومت ته واک ولېږدول شو. خو په 1977ز کال د جنرال ضیاء لخوا کودتاه وشوه او واکمن شو.

په ۱۹۷۹ز کال کله چې شوروي اتحاد سرې لښکرې افغانستان ته راغلې، پاکستان د امریکا، سعودي او نورو هېوادونو په اډانه بدل شو، جنرال ضياء په ۱۹۸۸ز کال په یوه هوايي پېښه کې مړ شو، دا وخت د شوروي لښکرې له افغانستان څخه وتلې وې. د ضياء له مړینې وروسته په ښکاره واک یوې ملکي ادارې ته وسپارل شو، خو په عمل کې واک د پوځ او اې ایس اې په لاس کې وو. د جهاد تر نامه لاندې پاکستان د امریکا او سعودي په مرستو خپل پوځ ځواکمن کړ. په هر صورت پاکستان له هند سره نشي پرتله کېدلی، هند په ټولو برخو کې زیات پرمختګ کړی، هند د چین سره یو ډول مخته روان دی. هند تر خپلواکۍ وروسته د خلکو اوسط عمر ۳۲ کاله وو، اوس ۶۸ کاله دی. ناخالص کلنی عاید یې ۷.۴ تریلیون پونډو ته رسیدلی چې د امریکا او چین څخه وروسته یې دریم ځای خپل کړی. ۲۵۰ میلیونه وګړي د ورځې ۴ ډالره عاید لري. د خوارانو او پولدارانو ترمنځ توپیر زیات دی، د وګړو شمېر یې په چټکۍ سره زیاتېږي.

هند د کال ۱۱۷ میلیارده ډالرو تولیدات بهر ته صادروي، په پښايي صنعت کې ۱۰۴ سټیلېټ جوړ کړي، په مدار کې د مختلفو هدفو لپاره ځای پر ځای کړي، د هند مسلمانانو شمېر د هند د وګړو په تناسب ۱۴ فیصده جوړوي.

پاکستان د هند په پرتله ډېر کم پولدار او میلیاردران لري، ۶۵ ملیونه د کار ځواک لري، یوازې ۱۰ ملیونه ملکي کارمندان لري. په پاکستان کې مرفع ارام ژوند یوازې نظامي مشران او واکمنان لري، د پاکستان د نظامي ځواک کلنی لګښت ۸ میلیارده ډالر دی، د پاکستان پوځ ته د نورو ادارو په تناسب زیات واکونه او امتیازونه ورکړل شوي، د پاکستان پوځ اواستخبارات یې دا اختیار لري چې د هېواد څخه بهر ترهګر وروزي، وسلوالې ورکړي او پټی مرستې ورسره وکړي، له پوځي چارواکو څخه څوک ددې کار پوښتنه نشي کولای.

د بلوچستان ایالت چې د پاکستان د خاورې ۴۳ فیصده جوړوي، بلوڅ د ازادۍ بښونکو سره ظالمانه کړنې د پوځ او اې ایس اې لخوا سرته رسېږي په ۲۰۱۹ز کال کې ۷۲۸ تنه ترې تم شوي، ۱۸۰۰۰ تنه نیول شوي، د ځینو مړي پر سرکونو موندل شوي دي. د بلوچستان په ایالت کې ۹۰ فیصده خلک په بیوزلی کې

توره کرښه / ۱۶۹

ژوند کوي، په لاهور کې دا فيصدي 10 ده، اداري فساد په پاکستان کې لوړې کچه پورې شتون لري، ښه بېلگه د نواز شريف د پاناما په نوم غلا شوې پيسې وې چې د محکمې لخوا له دندې گوښه شو. د هند سره د چين هېواد تر 60 ميليارډو ډالرو زياته پانگونه کړې، چې دا پانگه پر ترانزيتي لارو، هوايي ډگرونو، بربښنا او گازو او نورو برخو کې لگوي.

مسئله پشتونستان

زخم ناسور خط ديورند:

شکی نیست که سرزمین های آنسوی خط «ديورند» یعنی بلوچستان وایالت سرحد شمال غربی (پشتونستان) تا قبل از نخستین تجاوز انگلیس بر افغانستان در ۱۸۳۹ بخشی از سر زمین و قلمرو حاکمیت افغانستان بودند و مردمان آن مشترکات زیادی با ما از لحاظ زبان و تاریخ و فرهنگ دارند، اما استعمار انگلیس آنرا در مقاطع مختلف زمانی از پیکر کشور جدا ساخت و جزو مستعمرات نیم قاره هند نمود و با امضای اسنادی به عنوان قرارداد های رسمی بین دولت هند برتانوی و افغانستان به این جدائیه مهر تائید زد، (۱۸۹۳م) از آن بعد خط ديورند، سرحد کشور ما را در طول بیش از ۱۲۵۰ کیلومتر با قلمرو استعماری بریتانیا در جنوب مشخص میکرد.

ضربه اولی، تشویق کردن ایران به اعمال نفوذ در سیستان و تقسیم آن ناحیه با آب هیرمند بین دو کشور با حاکمیت انگلیس در ۱۸۷۲ بود، که تا ۱۹۷۲، برای یکصد سال مایه نزاع میان ایران و افغانستان واقع شد و این دو کشور همسایه و هم‌نژاد و هم‌زبان و هم‌کیش را از هم جدا ساخت و مانع رشد همکاری‌های اقتصادی و فرهنگی میان آنان گردید. سرانجام در ۱۹۷۲ با گذشتن قرار داد تقسیم آب رودخانه هلمند از پارلمان و صحنه‌گذاری شاه افغانستان و بعداً تائید پریزدنت داود، این زخم ناسور گویا التیام یافته باشد؟ و اما ضربه دومی که مهلک‌تر و خون چکان‌تر از ضربه اولی بود، جدا کردن قسمت‌هایی چون: بلوچستان شامل سییی، دارو و چاگی، کویته، چمن، پشین، کرم، وزیرستان، پارا چنار، سوات، باجور، بنیر، دیر، چپلاس، چترال، باشگل و غیره از پیکر افغانستان و پیوستن آن به هند برتانوی در ۱۸۷۹ بر طبق معاهده تحمیلی گندمک بود که بعداً در معاهده نوامبر ۱۸۹۳ از بین امیر عبدالرحمن خان و انگلیس بطور دایم از افغانستان جدا و توسط خط ديورند به هند برتانوی تعلق گرفت.

مجموع مناطق قبایل آن سوی خط دیورند، از کویته بلوچستان تا دیره جات و پشاور واز بنو و وزیرستان تا خیبر وچترال، سرزمینی را در بر می گیرد که در سالهای پس از جنگ جهانی دوم و بطور خاص در ۱۹۴۷ بعد از به میان آمدن پاکستان از بطن نیم قاره هند بنام «پشتونستان» مورد ادعای افغانستان با پاکستان واقع گردید.

شاه امان الله خان و محمود طرزی وزیر خارجه افغانستان نیز از جمله شخصیت های وطن پرست ملی بودند، که هرگز نمی توانستند جدایی قسمتی از خاک های افغانستان را در آن سوی خط دیورند تحمل کنند، مادر (افغانستان) ابراز کنند.

ولی انگلیسها به این پیشنهاد توجه نکردند و در نظر خواهی که برای الحاق به هند و یا پاکستان به عمل آمد، در یک جا کتاب مذهبی «گنگ» برای هندوها در جای دیگر قرآن مجید برای مسلمانان گذاشته شده بود، که طبعاً پشتونها به استثنای خان عبدالغفار خان برای پیوستن به پاکستان رأی دادند. انتخاب بین هند و پاکستان برای مردم پشتون که همه مسلمانان سنی مذهب استند، انتخاب بین کفر و اسلام بود و طبعاً پشتونها به نفع اسلام و پاکستان رای دادند.

حکومت شاه محمود خان قبلاً در یاد داشت مورخ ۱۳ جون همان سال (۱۳۲۶ = ۱۹۴۷) موضوع سرنوشت قبایل پشتون واقع در آن سوی خط دیورند را بحکومت بریتانیا از طریق سفارت آن در کابل مطرح ساخت. مگر تا این وقت قانون آزادی هند از پارلمان بریتانیا گزارش یافته و مقرر شده بود، که وضعیت شمال مغرب توسط یک همه پرسی مبنی بر یکجا شدن شان به یکی از دو کشور پاکستان یا هند معین شود و قدرت سیاسی در نیم قاره در ۱۵ اگست همان سال به دو دولت جدید انتقال یابد. بنا براین موضوع بررسی ادعای افغانستان برای مقامات برتانیه بی اهمیت جلوه کرد. متعاقباً در ماه سپتامبر ۱۹۴۷ نماینده افغانستان در ملل متحد با شرکت و شمولیت پاکستان در آن سازمان مخالفت خودش را ابراز نمود و از آن تاریخ به بعد مناسبات دو کشور با بی اعتمادی و بدبینی نسبت بیک دیگر همراه شد.

در سال ۱۹۴۸ موضوع قبایل سرحدی (پشتونستان) در جراید افغانستان با آب و

تاب خاصی عنوان شد و در نتیجه شاه محمود خان صدر اعظم را واداشت تا در نوروز ۱۳۲۸ (مارچ ۱۹۴۹) در محضر شهریان جلال آباد نطقی ایراد نماید. صدر اعظم در آن نطق از حکومت پاکستان تقاضا کرد تا به حقوق پشتون‌های سرحدی گردن نهد. با الهام از سخن‌رانی شاه محمودخان در بعضی از ولایات کشور چون قندهار و کابل و جلال آباد تظاهراتی علیه پاکستان برافزاد و تحریکاتی در دو سوی سرحد نیز صورت گرفت. بدنبال بحرانی شدن اوضاع، طیارات پاکستانی در جون سال ۱۹۴۹ مطابق جوزای ۱۳۲۸، بر مناطق قبایل سرحدی و جنوبی کشور شدیداً بمباران کردند که تلفات بسیاری برجای گذاشت. حکومت افغانستان در رابطه با آن به حکومت پاکستان شدیداً پروتست داد و از آن به بعد جنگ سرد تبلیغاتی بین افغانستان و پاکستان گسترش یافت. سپس در ۲۶ جولای ۱۹۴۹ مطابق ۱۳۲۸ شورای ملی افغانستان که تعدادی از اعضای حزب ویش زلمیان در انتخابات دوره هفتم به شورای ملی راه یافته بودند، با دیگر روشنفکران شامل در شورا که برای آزادی قبایل پشتون سخت پافشاری می‌کردند، فیصله‌ای صادر کرد و معاهده خط دیورند را ملغی قلمداد نمود. متعاقباً شورا، روزی را بنام «روز پشتونستان» بتاريخ ۹ سنبله ۱۳۳۱ مطابق ۲۶ اگست ۱۹۵۱ به تصویب رسانید و قرار بر آن شد تا هر سال از این روز تجلیل به عمل آید. (افغانستان در پنج قرن اخیر، ج ۲)

غبار در این رابطه مینویسد: «جرگه بزرگ جلال آباد در مارچ ۱۹۴۹ تصمیم و اراده مردم افغانستان را باتفاق سرحدات آزاد افغانی برای استخلاص افغانهای ماورای دیورند تا سند به دنیا نشان داد و شورای ملی دوره هفتم افغانستان در جون ۱۹۴۹ ابطال و الغای «خط مرده دیورند» را اعلام و جراید کابل منتشر کرد. در همین سال بغرض امداد در مبارزه آزادی خواهانه مردم «پشتونستان» دفتر اعانه در کابل باز گردید و مجالس متعددی به همین مقصد در شهرهای کشور چون گردیز و قندهار و غیره تشکیل شد، و تصاویر آمادگی برای مبارزه با پاکستان در راه استخلاص تمام افغانهای ماورای دیورند تا سواحل سند بعمل آمد. و اما در این هنگام در پشتونستان محکوم و آزاد (صوبه سرحد و سرحدات آزاد) و بلوچستان چه میگذشت؟ بعد از آنکه دولت انگلیس در ۳ جون ۱۹۴۷

توره کرښه/۱۷۳

اعلامیه تخلیه هند را نشر نمود، در ۲۱ همین ماه جرگه عظیم بنو در پشتونستان محکوم تشکیل شد، و نمایندگان تمام «پشتونستان» آزاد و محکوم و بلوچستان و احزاب بزرگ از قبیل: خدائی خدمتگاران، جمعیت العلمای سرحد، و زلمی پشتون در آن شرکت و فیصله کردند که: «پشتونها، نه هند میخواهند و نه پاکستان، بلکه میخواهند در این کشور یک حکومت آزاد پشتون بر اساس جمهوریت اسلامی تشکیل شود.» به غرض استار فیصله همین جرگه بزرگ ملی بود که پاکستان به عجله دست به یک ریفراندوم جعلی زد، و قرآن را پیش کشید و به تګدی آرا پرداخت، در حالی که خونریزی داخلی بین هندو و مسلمان در کلکته و بمبی و بیهار و لاهور و امرتسرو جالهنر دوام داشت. در همین اگست و سپتمبر ۱۹۴۷ بیش از یکصد هزار نفر مسلمان و هندو کشته شدند و پاکستان نو احداث در حالت تزلزل و تشنج قرار داشت.

ډېر پر محتوا او هر اړخیزه لیکل شوی، ما یوازې د مالوماتو لپاره یو څو مهم پرگرافونه ترې راواخېستل.

د رنو دوستانو د سیستانی صاحب او د نورو لیکوالانو نظر دا دی چی برتانيا د وخت د حکومتونو د کمزورتیا او کورنیو جنگونو او د ایران روسیې او خپله د دوی یانې انگلیسانو له خوا د لوی تهدیدونو او مجبوریتونو له امله په زور دا کرغېړنه کرښه د افغانانو پر زړه کښلې. تر دې دمه هېڅ افغان دا کرښه منلې نه ده او نه یې منلو ته تیار دی. د خپلواکۍ تر لاسه کولو وروسته په عامه توګه ټولو واکمنیو او په خاصه توګه د نادر خان او محمد ظاهر په دې اړوند هېڅ کار نه دی کړی. د ۶۰ میلیونو پښتنو او بلوڅانو د ازادۍ له پاره کاملاً چپ پاتې شوي او دا ملي مسئله یې هېره کړې وه.

ډيورنډ کرښه له حقوقي اړخه

په نولسمه پېړۍ کې بریتانیا د استعمار په نښه کې وه او روسيې د زبرځواک په توګه د منځنۍ آسیا هېوادونه یو په بل پسې لاندې کول. افغانستان د دغو لویو قوتونو د لوبو په میدان بدل شو. د افغان او انګلیس په لومړۍ جګړه کې له ماتې وروسته، بریتانیا په دویمه جګړه کې افغانستان ونيو او د ګندمک تړون له لاسلیک وروسته افغانستان په تحت الحمايه هېواد باندې بدل شو. روسيې د افغانستان په شمال لویدیځه برخه برید وکړ او په ۱۸۸۵ز کال کې یې پنځده بېله کړه. برتانیه له روسيې څخه په ویره کې شوه او د هغوی د نفوذ محدودولو لپاره یې په ۱۸۸۷ز کال کې د افغانستان شمالي ولایتونه ورسره معلوم کړل او وروسته یې په ۱۸۹۳ز کال کې د افغانستان سره د ډيورنډ کرښې تړون لاسلیک کړ.

د ډيورنډ پر کرښه تړون د مېشتو پښتنو غوسه راوپارېدله او د برتانیې د پولو

توره کرښه / ۱۷۵

ټاکلو پر کمیسیون باندې یې په ۱۸۹۴ او ۱۸۹۷ کلونو کې بریدونه وکړل. برتانیې د ولسونو خپلو لپاره ۶۰۰۰۰ ځواکونه وگمارل (بیجان عمراني ۲۰۰۹)، وزیري (۲۰۱۲). په ۱۹۰۵ز کال په امیر حبیب الله خان باندې یاد تړون بیا لاسلیک شو. په ۱۹۱۹ز کال کې د ازادۍ جنگ په ترڅ کې امان الله خان د دغه تړون منلو ته غاړه کېښوده.

د پاکستان رامنځ ته کېدو پر وخت افغان دولت برتانیې ته خپله اندیښنه وښوده^۱ او کله چې په ۱۹۸۴ز کال کې پاکستان د ملګرو ملتونو غړیتوب اخیسته، افغانستان منفي رایه ورکړه^۲. د پاکستان له جوړېدو دوه کاله وروسته (جولای ۱۹۴۹ز) کال افغان پارلمان د برتانیې سره ټول تړونونه لغوه اعلان کړل او ډیورنډ یې (تقلبي او تخیلي) کرښه وبلله^۳. پاکستان چې د بریتانیې د وراثت ادعا لري، له جوړېدو راهیسې دغه کرښه باندې خپل نفوذ زیات کړی او د سرحد په نوم یې پیژني^۴.

دغه مقاله د کرښې حقوقي اړخ او د پاکستان د وراثت ادعا څېړي. له هغه وړاندې مقاله د گندمک په تړون باندې لنډ بحث کوي.

د ډیورنډ کرښې تړون:

ډیورنډ د ۱۸۹۳ز کال د نومبر په ۱۲مه لاسلیک شو، چې پر کرښه د مېشتو وګړو پراخ عکس العملونه یې راوپارول او تړون تر ډېره د کاغذ پرمخ پاتې شو. تراوسه یې په عملي ډول ټوله کرښه نه ده کښل شوې. په تړون کې ځینې داسې کلمې کارول شوي دي، چې تشریح ته اړتیا لري. بېلګه یې د (Frontier) کلمه ده. چې د هېوادونو ترمنځ د سرحد پر ځای د پولې په مانا کارول کېږي. بیجان استدلال کوي، چې یاده کلمه د هېواد د سرحد په مانا نه ده، بلکې د ټیټې

^۱- (عالي ۱۹۹۰) ز کال

^۲- (واکمن ۱۹۸۵)

^۳- (سقیم ۲۰۰۸)

^۴- (دورانی ۲۰۱۰)

درجې پولو يا کرښو (لکه د ولايت، ولسوالۍ) لپاره کارول کېږي او د ملي حاکميت قلمرو او سرحد لپاره د (Boundary) کلمه کارول کېږي.^۱

د دې ترڅنگ د تړون مقدماتي برخه وايي، چې دواړه غاړې د (نفوذ ساحې) حدونو ټاکلو غوښتونکي دي. په دې مانا چې تړون د (نفوذ ساحې) ټاکلو لپاره رامنځ ته شوی، نه د ملي حاکميت سرحد ټاکلو په موخه.

د تړون څلورمه ماده وايي، چې کرښه به وروسته په پوره جزئياتو په نښه او وکارل شي، خو تراوسه دا کار نه دی شوی. د ميکېډونلې (۲۰۱۲) ز کال په نظر په سېمه کې د مېشتو خلکو مخالفت د دې لامل شوی، چې کرښه همداسې پاتې شي. ددې ترڅنگ همدغه کرښه بلوڅ قوم هم سره بېلوي او د دغه قوم هېڅ کس د دې تړون په اړه نه دی پوښتل شوی. محمد داود ميره کې استدلال کوي، چې د نړيوال قانون له مخې تړون کې بايد ټولې ښکېلې خواوې وپوښتل او رضایت يې ترلاسه شي، که داسې نه وي، تړون قانوني اعتبار بايلي.

لکه وړاندې چې يادونه وشوه، عبدالرحمن خان برتانويانو راوست او د واک په گدی يې کښېناوه. څرنگه چې افغانستان په دې وخت کې تحت الحمايه هېواد وو، طبيعي ده، چې اړيکې يې له بادار سره يې انډوله او يوطرفه وې. د سيمه ايزو مطالعاتو په مرکز کې څېړونکی عبدالرشيد وزيری استدلال کوي، چې عبدالرحمن باندې تړون په زور لاسليک شوی دی. د دې ترڅنگ ضياالحق، ساميه سامع او خاطره شينواري په گډه څېړنيزه مقاله کې وايي چې امير ته د پرځېدو گواښ شوی وو.^۲ دغه څېړونکي دا هم وايي چې د امير زوی حبيب الله خان نه غوښتل چې د پلار تړون تائيد او لاسليک کړي (د هغه زوی حبيب الله خان هندوستان ته له تگ او د پلار تړون له منلو څخه انکار وکړ، په ځواب کې يې برتانويانو هغه دولس لکه هندي کلداری پرې بندې کړې، چې د هغه پلار امير عبدالرحمن خان ته يې هر کال ورکولې. وروسته برتانويان کابل ته راغلل او حبيب الله خان يې راضي کړ، چې تړون ومني او د پيسو ورکړې بېرته

^۱ - (بيجان عمراني ۲۰۰۹)^۲ - (ضياالحق او نور ۲۰۱۱) زکال

دوام وموند. دلته معلومېږي چې دواړه تړونونه (گندمک او ډيورنډ) د بادار او تحت الحمايه ترمېنځ لاسليک کېږي. رشوت (پيسې)، تهديد او ځواک پکې کارولې شوی. د تړونونو په اړه د ويانا کنوينسيون قانون (۱۹۶۹) په تړون کې زور او رشوت دواړه محکوموي او په پايله کې يې رامېنځ ته شوی تړون باطل بولي. د کنوينسيون ۵۰ ماده وايي که د هېواد رضایت په فساد او پيسو پورې مشروط او يا يې هم کوم بل هېواد استازيتوب وکړي، نوموړی هېواد کولی شي تړون لغوه کړي. همدارنگه د ياد کنوينسيون ۵۲ ماده وايي که چېرې کوم تړون د تهديد او ځواک په پايله کې رامېنځ ته شي، د نړيوالو اصولو له مخې تړون لغوه حسابېږي. دلته په قوي منطق دا بحث راپورته کېدلی شي، چې گواکې بریتانیا په يادو تړونونو کې د تړونونو نړيوال اصول تر پښو لاندې کړي دي.

د هر دوه اړخيز او څو اړخيز تړون معمول مراحل دا دي، چې له لاسليک وروسته بايد تړون د پارلمان له خوا تائيد او د خلکو په واک کې هم ورکړل شي. که څه هم د دواړو تړونونو پرمهال افغانستان پارلمان نه لرلو، خو بریتانیا چې هر څه يې لرل هم دا کارونه ونه کړل. د دې ترڅنگ نړيوال تړونونه بايد په ملگرو ملتونو کې هم ثبت او خوندي شي، خو ډيورنډ تراوسه په ملگرو ملتونو کې نه ثبت شوی او نه هم خوندي شوی دی.

له رامېنځ ته کېدو وروسته، پاکستان د برتانوي هند د وراثت او ځايناستې دعوا کوي. له استعمار مخکې، پاکستان شتون نه درلود، په بله مانا چې بریتانويانو پاکستان نه دی استعمار کړی، بلکې هندوستان يې لاندې کړ. د استعمار له ختمېدو وروسته هندوستان پرته له دې چې په ملگرو ملتونو کې د غړيتوب عريضه وکړي، غړی شو. خو پاکستان مجبور وو، چې د غړيتوب عريضه وکړي او افغانستان ورته منفي رايه هم ورکړه. د منفي رايې يوازینی لامل د ډيورنډ تړون او پښتونستان ستونزه وه، افغانستان درې اونۍ وروسته منفي رايه بيرته واخېسته. د پاکستان له رامېنځ ته کېدو دوه کاله وروسته په ۱۹۴۹ز کال د افغانستان پارلمان ټول هغه تړونونه چې د برتانوي هند سره يې لاسليک کړي وو، باطل اعلان کړ. استدلال دا وو، چې مقابل اړخ شتون نه لري. که چېرې د پاکستان د وراثت دعوا پرحقه وای، پوښتنه دا ده، چې د هندوستان غوندې

باید دوی هم پرته له عربضې د ملګرو ملتونو غړیتوب ترلاسه کړی وای. ښاغلی بیجان عمراني نړیوال تړونونه په دوو ډولو ویشي چې یوه یې (Executed او بل یې Executory) دی. لومړی ډول یې هغه دی، چې یو وار لاسلیک شو تر پایه به وي، دویم ځل کتلو او نوي کولو ته اړتیا نه لري، خو دویم ډول یې بیا تر پایه نه وي، کتلو او نوي کولو ته اړتیا لري او ښکېلې غاړې کولی شي تړون لغوه هم کړي. نوموړی وایي (د ډیورنډ تړون مادو ته په کتو، تړون Executory ښکاري او هر اړخ کولی شي تړون لغوه کړي، بیجان عمراني (۲۰۰۹). دې ټکو ته په کتو سره د ډیورنډ تړون حقوق اړخ تر پوښتنې لاندې دی.

پایله:

د ډیورنډ تړون له لاسلیک راهیسې نږدې ۱۲۴ کلونه تېرېږي چې په یاد وخت کې په افغانستان باندې تقریباً ۱۴ مشرانو واک چلولی، له لومړیو څلورو یې، نورو ټولو ډیورنډ رد کړی او وروستیو مشرانو یې په مقابل کې دریځ لا سخت کړی دی. که څه هم په ټوله کې پاکستان د ډیورنډ په ها خوا باندې واک چلوي، خو د واک کچه یې په نسبي ډله کمه ده او په ځانګړي ډول په قبایلي سیمو کې یې، چېرته چې اوس هم د برتانې ایف سي ار قانون چلېږي، واک ډېر محدود دی. په ټوله کې د ډیورنډ تړون حقوقي اړخ تر پوښتنې لاندې دی، خو د میکډونلډ (۲۰۱۲)ز کال په وینا چې دواړه دولتونه د خلکو ترمېنځ د بېلتون او بېلولو پرځای باید په ګډو ستونزو لکه غربت، بې سوادۍ، محدودې روغتيايي اسانتیاوې، تروریزم، د قانون حاکمیت او بشري حقونو باندې تمرکز او ټینګار وکړي. نوموړي وایي چې دغه سېمه ډېر ګډ ارزښتونه لري او باید ګډ کار ورته وشي.

ما ددی لپاره د یوشمېر افغان څېړونکو مقالې د ماخذ په توګه یادې کړې چې لوستونکي په دې اړه د خپل هېواد په تاریخي پېښو او د نړې یرغلګرو ناروا کړنې چې د ملتونو په وړاندې سرته رسولي ترې خبر شي.

پر ډيورنډ کرښه د افغان لندن کنفرانس ته لیکلی پیغام

بې له شکه د ډيورنډ کرښې د برخليک او د لوی افغانستان د بيا احيا په اړه، ستاسو اوسنۍ غونډه د زړور او پرځای اقدام ترڅنگ، پر اسلام اباد چې د ترهگرو د ملاتړ په لامل تر سخت نړيوال فشار لاندې دی، يو بل کلک گوزار گڼل کېږي!

البته د ټولنې مخور، مخکښ او روڼ اندي لکه تاسو چې د ملت او هيواد ملي گټو او ارزښتونو ته ژمن یاست، هڅه کوي چې د ملي موخو په پېژند او هغو ته په لاسرسۍ کې خپلو ولسونو ته تل رښتيا ووايي، پرته ستونزې له ولس پټې نه کړي او د عمومي ويښتيا په مټ او د ولس په ملاتړ د هغو په حل کې رامنځته شي. بلخوا د ملي موخو په وخت او په ځای نه وړاندې کول، له ملي چارو ځنګزن تېرېدل او د هغو لپاره د ولسونو نه سمبالول، نه يوازې دا چې د ولسونو او روڼ اندو ترمېنځ د واټن لامل گرځي، بلکې ټولنه ملي موخو ته له رسيدو، راستنوي!

که دولتوال، سياستوال او د ټولنې په څه پوه کسان، د ملي گټو په وړاندې روښانه دريځ ونه لري او ولس ته په شف شف، نيمگړې او تړنۍ ژبه لگيا وي او يا ډارن او پريوتی دريځ ولري، داسې حالت بې له دې چې د ملي گټو د مخالفينو او د دوښمنانو په ژړنده اوبه ور سمې کړي، په ملي کچه نشي کولای کومه بريا او لاس ته راوړنه ولري.

د ډيورنډ تېلې کرښه او په تېرو ۱۲۵ کلونو کې د هغې پر محور پرته ناحله ستونزې، که څوک غواړي يا نه، نن مهال د ملي اجنډا په غبرگه کې رامنځته شوي او له مزمن حالت څخه په ورځنۍ توده موضوع بدلې شوي دي! کابل کې د انګريز د سفير نیکولاس کې وروستۍ څرګندونې او زوړ استعماري

دريځ او پر دې کرښه د پاکستان لخوا اغزن سيم، کتارې او د څار او کنترول دروازې او يا نور پټ او ښکاره اقدامات د ډيورنډ د تېلې کرښې لاندې، د ملي مسایلو په سر کې ځای کړې ده.

همدارنگه د اروپايي ټولنې د مرستيا لخوا د افغانستان په گټه د ډيورنډ د مسئلې حل هغه نوې پرمختيا شمېرلې شو چې د دې مسئلې په اړه، د افغانانو د دريځ ريښتينولي او حقانيت څرگندوي.

د ډيورنډ د تېلې او استعماري کرښې د ماتولو او د لوی افغانستان د بيا احيا په لار کې د برتانوي هند او له هغه وروسته د برتانوي پاکستان او نورو بهرنيو دوښمنانو او رقيبانو تر ډول ډول چلونو او خنډونو سربيره؛ د لوی افغانستان په دننه، د ډيورنډ کرښې په دواړو غاړو هم داسې کسان ول او شته چې يا په ښکاره د دې ملي داعيې په مخالفت کې ولاړ ول، يا يې زړه نازېده او پريوتی دريځ درلود او يا يې په دولت کې په غوښتن واک سره د هغې په وړاندې د پنځم ستون رول لوبولی دی!

د ډيورنډ کرښې له تېلو وروسته، په تېرو ۱۲۵ کلونو کې، يو خوا د دې کرښې په ماتولو کې موږ د هېواد د ريښتينو زامنو له سربښندنو او ځان تېرېدنو سره مخامخ يوو چې د هغوی مېړانه، زموږ د راتلونکي لارښود ده او بلخوا د رنکارنگ دوښمنانو او ملي ضد سياستونو او دريځونو سره اشنا يوو چې له هغو څخه بايد زده کړه وکړو او په راتلونکي کې په دې اړه خپله هوښيارتيا له لاسه ور نکړو!

تر ټولو لومړی د دولت يو شمېر لوړپوړي چارواکي، ديپلوماتان، سياستوال او ليکوال په دې خبرې پورې نښتي ول او يو شمېر يې اوس هم نښتي دي چې د ډيورنډ کرښې کوزه غاړه تر اباسين پورې ده، د پاکستان په چوکاټ کې دننه، يوه خود مختاره سيمه وي او يوازې داسې خود مختاري د کوزو افغانانو لپاره کفايت کوي. دوی د دې پرځای چې کابل کوزو افغانانو ته د راټولېدو د مرکز پوگه ور په گوته کړي، په حقيقت کې په داسې پريوتي دريځ سره، پنجاب هغو ته د راټولېدو د مرکز په توگه ورپېژني!

خو کله چې څوک په دې اړه د دوی دلايل لولي او څېړي، دوی دغسې پريکړه د ډيورنډ کرښې د دواړو غاړو د پرتو ولسونو د غوښتنې او ملي گټو پر بنسټ نه،

بلکې سیمه یزه او نړیوالو حالاتو ته د پام تر پلمې لاندې، وړاندې کوي. دوی غواړي، وځلوي چې که چېرې دوی په صفا ټکو کې او په پوره وضاحت د ډیورنډ کرښې د ماتولو او د لوی افغانستان د بیا احیا غوښتنه وړاندې کړي، د برتانوي پاکستان او د هغه د نړیوالو ملاتړو له گواښ سره به مخ شي؛ نو له دې ډاره، ښه دا ویني چې د خپلې ځمکې له دعوا یې تېر شي او یوازې خپلې کوزې خاورې او خپلو خلکو ته د پاکستان په چوکاټ کې دننه د خود مختاری په غوښتنه بسيا وکړي!

بلخوا ځینې افغانان بیا یوازې د دې خاورې او د هغې د اوسیدونکو نوم پورې نښتي دي، خو که د افغانستان له وجوده د جلا شوې خاورې نوم هر څه کېږدو او هغه د پاکستان په چوکاټ کې وي او په ټوله کې هغه د پاکستان د شرګډو سیاستونو پر محور راوڅرخي، په حقیقت کې موږ د دې ملي داعیې په حل کې گام نه دی پورته کړی!

نن خو د دې سیمې نوم پښتونخوا دی، که ټوله خبره په نوم وي بیا نو نن ستونزه حل شوې ده!

موږ د دې بېلې شوې ټوټې په نوم پورې نه یوو نښتي، بلکې زموږ غوښتنه دا ده چې دا بېله شوې ټوټه د افغانستان خاوره ده او موږ په ټوله کې افغانستان سره د دې جلا شوې خاورې او د هغې د اوسیدونکو د بېرته یو ځای کېدو غوښتنه کوو. د ډیورنډ کرښې نه منل، تر اباسین پورې یوازې د دې کرښې د کوزې غاړې د سیمې په نوم پورې نه خلاصه کېږي بلکې د هغې بېرته الحاق د دې ټولې ستونزې پر سر کې ځای لري.

کټ مټ لکه ختیځ او لویدیځ جرمني چې بېرته یوځای شول! هلته لویدیځ جرمني، د ختیځ جرمني په نوم پورې نه وو نښتي، بلکې هغه سره په بېرته یووالي پورې نښتي وو. البته جرمني پوهېده چې هغه مهال د دواړو جرمنیو بېرته یوځای کېدل گران وو، خو جرمنان زړه نا زړه نشول، له خپلې غوښتنې لاس پر سر نه شول او د بیا یووالي غوښتنه یې تل په صراحت سره بیانوله او هم یې وخت ته انتظار وکېښ!

بالاخره پخپل روښانه دریځ او هدفمن انتظار بري ته ورسېدل او دواړه جرمني

ولسونه او خاوره سره بېرته یو ځای شول.

داسې د چین او هانکانګ ستونزه هم درواخله. چین هېڅکله هم له خپلې دعوي تېر نه شو، البته مناسب وخت ته یې انتظار وییست.

کله چې موږ د ډیورنډ کرښې د برخلیک او د لوی افغانستان د بیا احیا په اړه غږېږو، دلته باید دوه چارې یو له بله سره جلا کړو:

لومړۍ - دا چې ډیورنډ کرښه نه منو، نو پنجاب سره باید بل کوم ځای د سرحدي پولې په توګه ومنو.

دوهم - د ډیورنډ کرښې برخلیک او د لوی افغانستان د بیا احیا په اړه د موخو او وسایلو تفکیک.

دا چې د ډیورنډ کورښه نه منو، اړ یوو چې د دې کرښې پر ځای باید بل ځای پنجاب سره د سرحدي پولې په توګه وپېژنو او هغه باید اباسین (Indus River) وي او دا زموږ موخه ده.

بلخوا د پورته موخې ترلاسه کولو لپاره باید ډول ډول وسایل او امکانات د ځان په ګټه راغونډ کړو. په امکاناتو کې د پنجاب په ګډون خبرې اترې، د ملګرو ملتونو له ټولنې ګټه؛ دا چې اوس د امریکا، اروپا او نورې نړۍ سره پراخې اړیکې لرو له هغو څخه باید ددې ملي مسئلې په حل کې ګټه واخلو. همدارنګه زغم، حوصله باید له لاسه ور نه کړو.

د ډیورنډ کرښې د برخلیک او د لوی افغانستان د بیا احیا په اړه د موخو او وسایلو تفکیک پکار دی، دلته باید د موخې پېژندل او په څرګنده د هغې بیان او د هغه په اړه غوڅ دریځ او دوهم د خپلې موخې د غوښتلو لارې، امکانات او وسایل سره ګډوډ نه کړو.

که موږ خپلو خلکو ته د موخې په ټاکلو کې غوڅ دریځ ونلرو او هغو ته شف شف ووايو، موخې ته هېڅکله نه رسېږو. موخه باید په غوڅه توګه او څرګنده بیان شي.

خو خپلې موخې ته د رسېدو لپاره، د وسایلو په توګه لومړی هغه لارې وټاکو چې اسانې وي. همدارنګه زغم، حوصله او امکانات باید په پام کې ولرو.

یادونه: په اوسنۍ ولسي جرګه کې د ننگرهار استازي ظاهر قدیر د ډیورنډ کرښې

توره کرښه / ۱۸۳

په اړوند د ولسي جرگې په غونډه وویل چې د انگلستان سفير وينا سمه ده او دا توره کرښه په رسمي توگه منل شوې ده، دی وايي چې ډاکتر محمد اشرف غني لخوا د افغانستان دفاع وزارت ۲۰۱۷ ستر درستيز ته دنده ورکړل شوې چې د باډر گومينټ تر نامه لاندې قديم شاه شهين دا سند لاس ليک کړی، خو پدې هکله د حکومت چارواکو تراوسه خپل غبرگون نه دی ښودلی، ۲۰۱۷ ز کال د نومبر په ۱۳ نېټه؟

خو زما په آند دا خبره په واقعته ولاړه نه ده ځکه دولت په قانوني لحاظ ددې کار صلاحيت او واک نه لري، دا ددې تورې کرښې دواړو خواو ته پراته ولسونه ددې واک لري نه ددولتي مشران.

پاکستان ولي له افغانستان سره پر پوله کتارې او خنډونه جوړوي؟

د پاکستان پوځ وايي چې د امنیت د ښه کېدو په لړ کې به له افغانستان سره پر پوله ازغن تار او کتارې لگوي چې په وينا يې د اورپکو مخنيوی وکړي. خو افغان حکومت، چې د ډيورنډ کرښه لانجمنه بولي، وايي چې د پاکستان له خوا هر ډول يو اړخيز امنيتي تاسيسات او خنډونه د منلو وړ نه دي.

د پاکستان پوځ په خپله پرونی اعلاميه کې ويلي چې د پوځ د مشر له لارښوونو سره سم، د افغانستان او پاکستان د "ټولې" پولي د کتارې کولو کار پيل شوی

دی.

د پاکستان پوځ زیاتوي چې په لومړي پړاو کې باجوړ، مهمند او خیبر قبایلي ایجنسیو (ولسوالیو) سره پوله باندې کار روان دی او په دوهم پړاو کې به د بلوچستان په ګډون له افغانستان سره پر نوره پوله باندې اغزن تار او نور تاسیسات جوړوي.

پر ډیورنډ کرښې د کتارې لګولو چارې:

راپور د بي بي سي څخه:

۱۰ اکتوبر ۲۰۱۷ - ۱۸ تله ۱۳۹۶

افغان حکومت تل پر ډیورنډ کرښې د کتارو له غځولو سره مخالفت کړی او دا چاره یې د سیمې د ولسونو بیلټون بللې. پاکستانی پوځ چې له یوې مودې راهیسې یې پر ډیورنډ کرښې د اغزن مزو غځول پیل کړي.

بلوچستان کې د پاکستانی پوځ قومندان ډګروال عثمان بي بي سي ته وویل "۸۰ تر ۸۵ سلنه ترهګریز فعالیتونه له افغانستانه سرچینه اخلي او زما شخصي نظر دا دی چې د کتارې لګولو چارې له بشپړېدا سره به نور دغه لارې پرانیستې نه وي او خلک به له هغو لارو تګ راتګ کوي چې څارل کېږي."

توره کرښه / ۱۸۵

افغانستان او امریکا پر پاکستان تور پورې کوي چې پخپله خاوره کې يې طالبانو ته پټنځي برابر کړي خو پاکستان وايي اورپکي يې له خپل هېواده پسې اخيستي او اوس هغوی د ډيورنډ کرښې پورې غاړه افغانستان ته اوښتي. خو ډگروال عثمان وايي اوس په دغه سيمه کې د ده په وينا د "افغان جهاديانو" هېڅ راز پټنځای نشته. که شنونکي او تاريخ پوهان ځير شي په ښکاره پاکستان د افغان ولس پر خاوره خپل تېري ته دوام ور کوي، او د دوی همدا راز ټينگار کاوه چې د اورپکو پر وړاندې د عملياتو په ترڅ کې يې زرگونه کيلوگرامه چاودېدونکي توکي هم نيولي چې ټاکل شوې وه د پاکستان پر ضد وکارېږي.

واقعاً د ترهگرو د اوښتو رااوښتو د مخنيوي لپاره د کتارو او اغزن تار خبره کېږي او که تر شا يې نورې خبرې هم شته؟

ډيورنډ کرښې ته نژدې پر تې سيمې د اورپکو پر مرکز بدل شوې وې او اوس چې پاکستان پټېليې پر دغې شاوخوا ۲۵۰۰ کيلومتره اوږدې کرښې اغزن مزي وغځوي، چمن کې د لگېدلې دروازې له لارې هره ورځ شاوخوا ۱۶ زره کسان د دواړو هېوادونو ترمنځ تگ راتگ کوي.

"د ډيورنډ کرښې په نوم شوې تاريخي تېروتنه بايد سمه کړل شي"

ډيورنډ لاین: نړيواله پوله که د بېلتون کرښه؟

افغانستان پر ډيورنډ کرښه د پاکستان "اغزن تار نه مني"

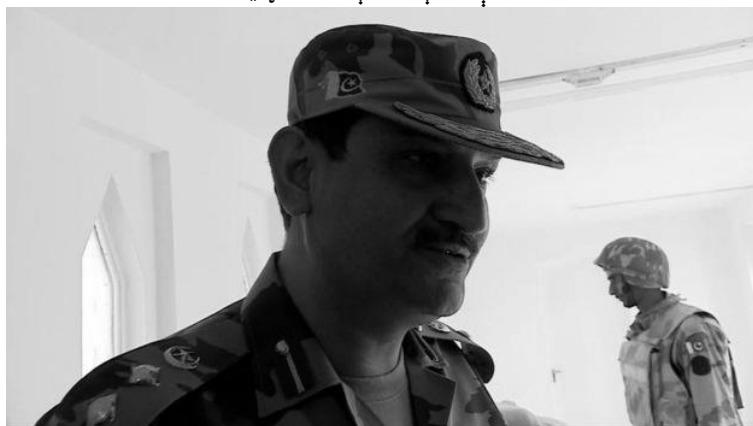
پاکستاني چارواکو بي بي سي خبر نگار ته ويلي اورپکي پر دغو رسمي لارو

توره کرښه/۱۸۶

تگ راتگ نه کوي، خو هغه کليوال هم دغه لاره نه کاروي چې د ډيورنډ کرښې دواړو غاړو کې مېشت دي.

افغان حکومت تل پر ډيورنډ کرښې د کتارو له غځولو سره مخالفت کړی او دا چاره يې د سيمې د ولسونو بېلتون بللې.

خو جنرال اکرم وايي "هر هېواد خپلواک دی، پولې لري او حق لري چې د خوندیتوب او امنیت لپاره يې لارې چارې غوره کړي."

ډگروال محمد عثمان وايي د کتارو په لگولو به د اورپکو د تگ راتگ مخه ډب شي.

پاکستاني چارواکي ادعا کوي چې د کتارو له لگېدا سره به تاوتریخوالی کم او د دواړو هېوادونو حکومتونه به سره نژدې شي.

خو داسې نظرونه هم شته چې که د دغو کتارو موخه یوازې له افغانستانه د اورپکو د اوښتو مخنیوی وي او له پاکستانه د اورپکو د اوښتو لړۍ روانه وي نو دا به د دواړو هېوادونو ترمنځ لا نور مخالفتونه وټوکوي.

تبصره:

پاکستاني چارواکي د افغان ولس جلاوالي ته د خپل شوم او کرغېړن عمل سرته رسوي، نړیوالو ته ښيي د نړیوالو او افغان ولس په سترگو کې خاورې پاشي. خو

توره کړنه/ ۱۸۷

افغان چارواکو ته په کار ده چې د پاکستان ددې عمل او د ډیورنډ د کرغېړنې کړنې د نه منلو په هکله د ملګرو ملتونو سازمان د امنیت شورا ته خپل شکایت وړاندې کړي.

پاکستان له افغانستان سره د پولې د کنټرولولو او انتظام په لړ کې څو ګامونه پورته کوي چې مهم یې دا دي.

د کلاګانو یا وړو چوڼیو جوړول چې ویل کېږي ټول شمېر به یې ۴۲۳ وي. د ډیورنډ کرښې اوږدوالی نږدې ۲۵۰۰ کیلو متره دی. په دې توګه به پاکستان پر هر شپږ کیلومتره یوه امنیتي کلا جوړوي. اغزن تار او کټارې درول- پاکستان له وړاندې څخه لا په یو شمېر سیمو تارونه او کټارې درولې دي. د خندقونو کېنډل- دا چاره هم ځینو سیمو کې روانه ده. یو شمېر نوې امنیتي پوستې جوړول او د پیره داریو ډېرول، د هوايي څارنې ترڅنګ د حرکت معلومولو حساسو کمر و او رادارونو نصبول او ډېرول دي. د پاکستان د پوځ مشر جنرال عاصم باجوه درې میاشتې مخکې (د مارچ په میاشت کې) مهمند اېجنسی ته د خپل سفر پر مهال له افغانستان سره پر پوله د کټارو او خنډونو جوړولو امر ورکړی وو. هغه مهال د پاکستاني پوځ اعلاميې ویل چې دا کار به د پولې پر ځانګړو او ټاکل شوو ځایونو کېږي، خو د پوځ اوسنۍ اعلامیه وايي چې اوس به ټوله پوله پوښل کېږي. پاکستان پر پوله د ناقانونه تګ راتګ د مخنیوي په لړ کې یو شمېر نور ګامونه هم پورته کړي دي. په تورخم کې له څو میاشتو راهیسې یې بې ویزې او بې پاسپورته اوښتل یو مخ بند کړي دي. د دې ترڅنګ یې د قبایلي سیمو د وګړو د ازادانه تګ راتګ لپاره د راهدارۍ سیستم هم ختم کړی دی.

"د ډېر خطر سیمې" پاکستان تور لګوي چې د مولوي فضل الله په مشرۍ د پاکستان د طالبانو تحریک او له هغه څخه جلا شوې ډله جمعیت الاحرار، په افغانستان کې پناه ځایونه لري او له هغه ځایه په پاکستان کې بریدونه پلانوني. پاکستان په لومړي پړاو کې په خیبر، باجوړ او مهمند کې پر پوله د خنډونو جوړول پیل کړي چې د افغانستان له ننگرهار او کنړ ولایتونو سره لګیږي. پاکستاني چارواکي دا "د ډېر خطر سیمې" بولي او وايي چې د پاکستان ضد

اورپکو د ور اوښتو خطر په همدې سیمو کې تر ټولو ډېر دی. د پاکستان پوځ په دغو سیمو کې کله ناکله راکټي بریدونه هم کړي او د افغانستان په کنړ او ننگرهار ولایتونو کې یې هدفونه په نښه کړي دي. د پاکستان حکومت ټینګار کوي چې پر پوله د څار او دفاعي وړتیاوو ډېرول، د دواړو هېوادونو د امنیت لپاره ګټور دي. د پاکستان حکومت تر دې وړاندې هم هڅه کړې وه چې له افغانستان سره پر پوله خنډونه او کتارې جوړې کړي. پاکستان دا طرحه څو کاله مخکې لومړۍ هغه مهال په ډاګه کړه چې کله د افغانستان د پخواني ولسمشر حامد کرزي له پرله پسې نیوکو سره مخامخ وه، چې ویل یې پاکستان افغانستان ته د اورپکو د اووښتو مخه نه نیسي.

جنرال پرویز مشرف د خپلې ولسمشرۍ پر مهال دا پلان جوړ کړی وو او له سرچینو سره سم یې د هغه مهال د امریکا د ولسمشر جورج بوش حکومت تر یوه حده قانع کړی هم وو چې پر پوله د ماینونو ښخولو او کتارو جوړولو لګښت دې امریکا ورکړي. خو د پخواني افغان ولسمشر حامد کرزي د سخت احتجاج او مخالفت له کبله دا پلان عملی نه شو. د پاکستان په ۷۰ کلن تاریخ کې دا لومړی ځل دی چې اوس پر ډیورنډ کرښه دا ډول تاسیسات او خنډونه جوړوي. پاکستان په داسې کولو سره درې هدفونه ترلاسه کوي. ډیورنډ کرښې ته د یوې نړیوالې پولې په توګه رسمیت ورکول - پاکستان له لومړي سره ټینګار کړی چې دا نړیواله پوله ده او حق لري چې خپله پوله له افغانستان سره معلومه کړي. له افغانستان سره خپله پوله په نښه کوي، ځکه په یو شمېر سیمو کې دغه کرښه سمه واضح نه ده او دواړه هېوادونه د نقشو بېل تعبیرونه کوي. د خپلو ناخوښه کسانو د وراوښتو مخنیوی د دې ترڅنګ پاکستان له دې لارې پر افغانستان فشار هم اچوي.

زړه لانجه، نوې ستونزې:

د پاکستان او افغانستان ترمنځ د پولې پر سر لانجه که څه هم زړه ده خو په دې وروستیو کې ترینګلتیا او بې باوري نوره ډېره شوې ده. دواړه هېوادونه یو پر

توره کرښه / ۱۸۹

بل تور لگوي چې د دوی وسله والو مخالفينو ته يې پناه ځایونه ورکړي او ازاد فعالیت ته يې پرې ايښي دي.

له کيڼ لاس: د پاکستان پخوانی ولسمشر پرویز مشرف، د امریکا مخکينی ولسمشر جورج ډبليو بوش او پخوانی افغان ولسمشر حامد کرزی

پاکستان تر دې وړاندې هم هڅه کړې چې له افغانستان سره پر پوله تگ را تگ کنټرول کړي. د ۲۰۱۶ز کال د جون په میاشت کې هغه مهال د افغان او پاکستاني امنیتي ځواکونو تر مېنځ وسله واله نښته وشوه چې د ۲۰۱۷ز کال په فبروري کې په پاکستان کې ترڅو خونړیو بریدونو وروسته د پاکستان حکومت له افغانستان سره د تورخم او چمن په گډون خپلې ټولې لارې د څه باندې یوې میاشتې لپاره وتړلې. نژدې دوې میاشتې مخکې د مې د میاشتې په پیل کې چمن ته نژدې پر هغه کلي باندې بیا د دواړو هېوادونو تر مېنځ نښته پېښه شوه چې دواړو خواوو ادعا کوله د دوی په خوا کې راځي. تر دې پېښې وروسته هم د چمن او سپین بولدک لار د څو اونیو لپاره تړلې وه.

"ډیورنډ نه منو":

افغان حکومت تل ويلي چې د ډیورنډ کرښه د یوې نړیوالې پولې په توگه په رسمیت نه پېژني او د دوی لپاره نړیوال قانوني مشروعیت نه لري. د پولې په

توره کړنه / ۱۹۰

دواړو غاړو کې د تاسیساتو د جوړولو په اړه د افغان حکومت دریځ دا دی چې هر گام باید د دواړو حکومتونو په سلا او مشورو پورته شي.

۲۰۱۷ز کال د اکتوبر میاشت د خوست باتور ولسونو اغزن تار له منځه یووړ.

له بنی لاس: افغان ولسمشر اشرف غني، د برتانيا پخوانی لومړی وزیر ډېوېډ کامرون او د پاکستان لومړی وزیر نواز شریف

توره کرښه / ۱۹۱

افغان چارواکي ټينگار کوي چې د پاکستان لخوا د ډيورنډ کرښې په اوږدو کې د دروازو، کتارو او پوستو جوړولو چارې يو اړخيزې دي او له دوی سره يې سلا نه ده شوې، نو له دې کبله دا گام په دې اړه د دواړو هېوادونو د کاري اصولو او پخوانيو توافقونو او جوړجاړيو خلاف دی. د افغان چارواکو دريم دليل دا دی چې د اورپکۍ ستونزه پر ډيورنډ کرښې د اوښتو له اسانتياوو سره تړاو نه لري او نه هم دا پر کرښه د امنيتي تاسيساتو او کتارو د لږوالي له کبله ده. دوی ټينگار کوي چې د اورپکۍ د ختمولو لپاره د پاکستان د حکومت کلکې سياسي ارادې او د داسې امنيتي تگلارې ضرورت دی چې له مخې يې ډلې ټپلې د سياسي اهدافو د ترلاسه کولو لپاره ونه کارول شي. افغان چارواکي دا غوښتنه هم لري چې پاکستان دې پخپله خاوره کې دننه د هر ډول اورپکو ډلو د فعاليت مخنيوی وکړي او ځالي دې يې له مينځه يوسي.

اقتصادي او ټولنيز ژوند:

د افغانستان او پاکستان تر مېنځ پوله چې په عمومي ډول د برتانوي هند د انگرېز چارواکي مارتيمر ډيورنډ (Mortimer Durand) په نامه "ډيورنډ لاین" يا د "ډيورنډ کرښه" يادېږي، په ۱۸۹۳ ميلادي کال کې د ده او د هغه مهال د افغانستان د امير عبدالرحمن خان تر مېنځ د يوه جوړجاړي له مخې کش شوې وه. له دې کبله يو شمېر سېمي له افغانستان څخه بېلي کړل شوې چې په ۱۹۴۷ ميلادي کال کې له هندوستانه د انگرېزانو تر وتلو او د پاکستان تر جوړېدو وروسته د پاکستان برخه جوړه شوې. د دغې کرښې له کبله که څه هم يو شمېر پښتني او يو څو بلوڅ قبيلې سره ووېشل شوې، خو بيا هم د کرښې په اوږدو کې مېشتو ولسونو دا اجازه درلوده چې په ازاده توگه يوې يا بلې خوا ته واوړي.

توره کرښه/۱۹۲

خو د پاکستان د حکومت د اوسنیو گامونو او پر کرښه د اغزن تار او کتارو لکولو له کبله یو شمېر ځایي اوسېدونکي اندېښمن دي. د پاکستان د حکومت لخوا پر کرښه د تاسیساتو جوړول که له یوې خوا سیاسي عواقب لري، له بلې خوا پر کرښه د تگ را تگ محدودیت او خنډونه به د سیمې د خلکو پر اقتصادي او ټولنیز ژوند منفي اغېز وکړي. د ډیورنډ کرښه نه یوازې قبیلې سره وېشي، بلکې په ځینو ځایونو کې یې کورنۍ هم تقسیم کړي چې ځینې غړي یې یوې خوا او نور یې بلې خوا ته اوسېږي. څو ځایونه خو داسې هم دي چې یو کلی د کرښې په دواړو خواوو کې غځېدلی او په ځینو حالتونو کې خو کرښه د یوه کور په انگر کې تېره شوې ده.

په یو شمېر سیمو کې که کلی یوې خوا ته وي نو د کرهڼې مخکه بلې خوا ته وي. یا یې کورونه یوې غاړې ته وي او مسجد یا بازار او دوکانونه بلې غاړې ته وي. د دې ترڅنګ پر دواړو خواوو پراته خلک خپلوی سره لري او یا هم موسمي کوچ کوي او دوی او ژمی په بېلو سیمو کې تېروي. دوی هم د پاکستان د حکومت پر نوو بندیزونو خواشینی ښودلې وه. له بلې خوا دا اندېښنه هم په ډاګه شوې چې دغه محدودیتونه به د ځنګلي ژوو (حيواناتو) پر ژوند او بقا هم بد تاثیر وکړي.

توره کرښه/ ۱۹۳

تبصره:

د برلین دیوال د ختیځ او لویدیځ زبرځواکونو له خوا د دویم نړیوال جنگ په پای کې د المان خاوره پر دوه برخو جلا کړه او د برلین دیوال یې د المان د خلکو د جلاوالي لپاره جوړ کړ. که دا دیوال چا له نژدې لیدلی وو او د خلکو سره یې خبرې کړې وې، دوی ویل دا دیوال د المان ولسونو په زړه راکښل شوی. نیم زړه اخوا او نیم دې خوا ویشل شوی، نیمه کورنۍ هغه خوا او نیمه دې خوا پاتې شوه، ان داسې کورونه هم ول چې پر پخلنځیو یې دیوال راغلی وو. خو څه وشول؟ د ساړه جنگ د سپېدو پایله او د شوروي واکمني وویشل شوه، وارسا پکت پنگ شو، د المان ولسونو په تشو لاسو د برلین دیوال پنگ کړ او ټول ولسونه بیا یو گډ حکومت جوړ او مرکز یې برلین شو. دا ولسونه هر کال د بیا یووالي ورځ په خورا شاندارو مراسمو لمانځي، زه او ټول ملت په دې ټینگ باور، عقیده لرو او هوډ لرو چې ډېر ژر به د دې کرغېړنې کرښې یانې د انگریز په لاس ناوې کرښه ډیورنډ به نړېږي او دواړه ولسونه به گډ ژوند پیلوي. دا ورځ لېږي نه ده خو د ولس خوځښت او پوهاوي ته اړتیا شته او دا کار دوام لري.

وزارت سرحدات: پاکستان برای اثبات رسمیت خط دیورند اسنادی ندارد

در حالی که پاکستان کار حصارکشی را در امتداد خط دیورند آغاز کرده‌است،

در افغانستان تلاش ها برای ایجاد یک موقف واحد و اجماع ملی در خصوص این خط شدت گرفته است. وزارت سرحدات اقوام و قبایل افغانستان می گوید که پاکستان اسنادی در اختیار ندارد که نشان دهد خط دیورند به اساس فیصله محکمه و یا مجامع بین المللی یک خط رسمی است. عبدالغفور لیوال معین این وزارت روز یکشنبه «۲۱ عقرب ۱۳۹۶» در سیمینار تحقیقی زیر نام (خط ناپذیرفته شده دیورند) برگزار شده بود گفت، خط دیورند در حال حاضر بخاطری قابل بحث است که فرصت های جدید در منطقه به وجود آمده است. لیوال گفت که پاکستان این خط را حتی در محکمه و ملل متحد بدست آورده نمی تواند و باید در برابر آن اجماع ملی تمام مردم افغانستان وجود داشته باشد. او افزود: "خاک تاریخی افغانستان به زور گرفته شده است و اگر گرفته می شود به زور گرفته شود، این در محکمه گرفته نمی شود، در ملل متحد گرفته نمی شود در هیچ مراجع قانونی در جهان گرفته نمی شود، اگر کسی آن را از خود می سازد، فقط از راه قدرت، ملت افغانستان باید به این قدرت برسد."

این سیمینار از سوی تحریک موسوم به لوی افغانستان برگزار شده بود که به باور این تحریک در حال حاضر فرصت های جدید در منطقه به میان آمده و برای استفاده از این فرصت ها آنان نشست های را در مناطق مختلف برگزار کرده اند. آقای لیوال با توجه به این فرصت ها می گوید که امکانات یک تجزیه دیگر در منطقه وجود دارد. وی می گوید که به اساس تقسیم منابع اقتصادی و علاقه مندی قدرت های تولیدی و صنعتی غربی یک خط کشی جدید در منطقه مدنظر است، به گفته وی هرگاه افغانستان از این فرصت استفاده درست نماید، زمان به نفع این کشور حرکت می کند.

از موضوع جنجالی خط دیورند ۱۲۴ سال سپری می شود که پاکستان تلاش رسمی شدن آن را دارد، اما جانب افغانستان می گوید که تنها ملت ها در این مورد تصمیم گرفته می توانند. ریاست جمهوری افغانستان می گوید که بحث ها در این مورد تنها زمانی مطرح شده می توانند که افغانستان از امنیت و ثبات کامل برخوردار باشد.

توره کرينه / ۱۹۵

در این حال محققین و مورخین افغان می گویند که جنگ‌های طولانی سبب شده تا پاکستان آن سوی خط دیورند را بخود نسبت دهد ورنه به باور آنان آن کشور هیچ اسناد حقوقی را در دست ندارد. از این میان سلیمان لایق در این سمینار تحقیقی پاکستان را کشوری خواند که هر زمان امکان تجزیه آن وجود دارد. او افزود: "کدام خطی وجود ندارد سرحد افغانستان دیورند نیست، بلکه سرحد افغانستان اباسین است و در میان آن یک ملت زنده‌گی می‌کند این یک بخش مهم از افغانستان است و آن را هیچ کس به دست نشانده‌ها رها نمی‌کند." اخیراً حساسیت‌ها و نشست‌ها در مورد دیورند در حالی بیشتر شده‌است که پاکستان در امتداد این خط کار حصارکشی را آغاز کرد و در هفته گذشته سفیر انگلستان در کابل این خط را رسمی خواند. اما معاون اتحادیه اروپا این خط را جعلی خوانده‌است. وزارت سرحدات، اقوام و قبایل افغانستان می‌گوید که بحث‌ها در این مورد نشان می‌دهند که زمان تغییر کرده و دیپلوماسی فعال تلاش‌های اقتصادی افغانستان حالت جاری را به نفع خود چرخانده می‌تواند.

"کدام سندی میان افغانستان و انگلستان در مورد خط دیورند عقد نشده است"

توره کرښه/۱۹۶

کابل - آگاهان امور می گویند که خط فرضی دیورند، به خاطر عدم موجودیت قرارداد بین طرفین، ماهیت حقوقی نداشته و این خط، بالای افغان ها با زور و اکراه تحمیل شده است. "تحریک لوی افغانستان"، امروز یک نشست را تحت عنوان "دیورند، خط قبول نشده" در کابل برگزار نمود. عبدالجمیل وقار رهبر این تحریک گفت که دریای اباسین، سرحد لوی افغانستان است و در هر دو طرف خط فرضی دیورند، یک قوم زندگی میکنند. وی افزود: "اگر به تاریخ نظر بیندازیم چیزی به نام سرحد رسمی در مورد این خط نمی بینیم، اما پاکستان

که اصلاً زادهٔ انگلستان است، در این اواخر تبلیغات منفی را به راه انداخته و کارهای نصب سیم خاردار را در این منطقه آغاز کرده است. "به گفتهٔ وی، بخاطری این سیمینار را به راه انداخته تا نسل آینده کشور، از چگونگی ماهیت این خط آگاه شوند و این داعیه را زنده نگه بدارند. تاریخدان اکادمیسن سلیمان لایق در این سیمینار گفت: "در مورد خط فرضی دیورند، کدام سند رسمی وجود ندارد و نه هم امیر عبدالرحمن خان، هم چو سندی را امضا کرده تا به اساس آن، خط دیورند شکل رسمی را بگیرد."

توره کرينه/ ۱۹۷

وی افزود: "اینکه در آن زمان قدرت و قوت انگلیسها زیاد بود و در افغانستان نیز یک حکومت تحت الحمایه تحت رهبری امیر عبدالرحمن حاکم بود، آنها (انگلیسها) به صلاحیت خود این کار را انجام داده و هر دو جانب (افغانستان و هند برتانوی) در این مورد به کدام موافقه نرسیده اند."

به گفتهٔ موصوف، انگلیسها در آن زمان از هیچ کشوری شکست نخورده بودند، اما در افغانستان دو بار شکست خوردند که بعد از آن، موضوع خط دیورند را بخاطر ایجاد کردن مشکل به میان آورده و آن را بطور یک معضله، لاینحل گذاشته اند. وی افزود: "مه در طول زندگی که در این مورد تحقیقات نموده ام، کدام سندی را به دست نیاورده ام تا گواه امضای سند خط دیورند از سوی امیر عبدالرحمن باشد؛ این تنها تهمت است که گویا کدام سند از سوی امیر عبدالرحمن امضا شده باشد."

حبیب الله رفیع از تاریخدانان مشهور کشور نیز گفت که در مورد خط فرضی دیورند، کدام سند رسمی وجود ندارد تا امیر آن را امضاء و قبول کرده باشد. وی گفت: "در مورد معضله خط دیورند، نامه های زیادی میان امیر عبدالرحمن و هند برتانوی تبادل شده که امیر عبدالرحمن، بالای متون آن انتقاد نموده و در این مورد همه خواسته های آنان را رد کرده است."

به گفتهٔ وی، افغانستان مناطق آن سوی خط فرضی دیورند را به انگلیسها برای مدت زمانی بطور اجاره داده بود. رفیع گفت: "غازی امان الله خان زمانی که

استقلال افغانستان را اعلام نمود و انگلیسها آزادی افغانستان را به رسمیت شناختند، انگلیسها گفته بودند که بعد از این بشمول دیورند و گندمک، همه معاهداتی را که با افغانستان عقد نموده بودند، لغو میباشد. پس بعد از آنکه امیر امان الله خان پیسه انگلیسها را نپذیرفت، از همان روز اجاره نیز لغو میباشد و مناطق آن سوی دیورند، مربوط افغانستان میشود. "به گفته وی، انگلیسها این منطقه را برخلاف قوانین بین المللی، در حالی به پاکستان سپرده اند که هیچکس حق آن را ندارد. عبدالغفور لیوال محقق و نویسنده کشور گفت، همه مناطق آن سوی دیورند، ملکیت افغانستان است و خاک خود را تنها از طریق زور از خود کرده میتوانیم. وی افزود: "کشور ما در بین کشورهای دارنده اتم موقعیت دارد، پس اگر ما میخواهیم خاک خود را دوباره بگیریم، ضروری است که خود را از نگاه اقتصادی و نظامی به جایگاه و مقام کشور های منطقه برسانیم. "وی گفت اگر افغانستان خاک خود را به دست نیاورد، ناممکن است که امنیت و ثبات افغانستان و منطقه تامین گردد.

د دیورند ناسور زخم، او د کورنیو او بهرنیولوبغاړو غونډې:
له نن څخه (۱۲۷) کاله وړاندې برتانوي استعمار د افغانستان کوزه خاوره له تزاری روسانو سره په توافق داسې یاده شوې چې د دیورند په نوم یو انگریز افسر له یادو سیمو یوازې په فرضي ډول تېر شوی او پر هغې یې دعائقي (داسې سیمې نوم کېښود چې هلته به د تزاری روسانو او انگریزانو ترمېنځ دا سیمه صفري نقطه وي). د هند نیمه خود مختاره مشر رنجیت سنگ هم له یادې سیمې څخه د برتانوي استعمار د پوځي گټې اخیستو په بدل کې د هغه وخت افغان چارواکو ته هر کال (۱۸) کروړه روپۍ اجاره ورکوله، کټ مټ لکه روسانو چې د ماناس هوایي اډه او هوایي قلمرو امریکې ته په اجاره ورکړی وو، او یا هم پاکستان چې د بلوچستان د تفتان او پېښور هوایي اډې امریکې ته په افغانستان کې د ترورېزم په نوم جگړې لپاره په اجاره ورکړی وي او ناټو له پاکستان څخه خپلو اهدافو ته د وړلنډېدو لپاره د پیسو په بدل کې له دغه ډول اجاره کړیو اډو څخه کار واخیست، طالب رژیم یې پرې رانسکور کړ، خو د هغو اډو اجاره

توره کرښه / ۱۹۹

کولو مانا دا نه وه چې ماناس، تفتان او پېښور دې وروسته د کرښې يا پولې په توګه ومنل شي، ځکه دغه قراردادي اډې هم مؤقتي او د پرديو ولسونو او هېوادونو خاوره ده او هغه د ډيورنډ کرښه هم کټ مټ همداسې د پرديو استعماري ځواکونو د فعاليت لپاره يوه قراردادي فرضي کرښه وه چې د سيمې د پرتو ولسونو برخليک يې هم د همدې لړې او برې سيمې په مېشتو ولسونو پورې اړه لرله او لري يې، خو پردی خاورې، پردي ولسونه، پردی کورني او پردي غیر منقول جايدادونه هېڅکله هم په هېڅ شکل د استعماري ځواکونو په پوځي او سياسي ډانګونو نشي سره پيلېدلی.

اوس چې په سيمه کې برتانوي يرغلګر استعمار شتون نلري او هغه قرارداد هم د هند او افغانستان تر مېنځ لاسليک شوی وو، خو وروسته برتانيه هم له هند څخه ووتله، له ياد قرارداد څخه هم کلونه وخت تېر شوی او له هغې را وروسته نور هېڅ قانوني اړخ او مشروعيت نه لري، افغان حکومتونو هم هېڅکله دغه کرښه په رسميت نه ده پېژندلې، په پردی خاوره باندې د نوزاد پاکستان له ناقلو چارواکو سره هم کوم داسې کره سند نشته چې له مخې يې دا کرښه څوک په رسميت ورسره ومنې. خپله عبدالرحمن خان هم دا کرښه نه ده منلې، ځکه کله چې نوموړي ته ددې کرښې د رسمي کولو خبره ورسېدله، هغه يې په ځواب کې داسې غبرګون ښودلی چې: «په سيمه کې پراته ولسونه، د هغوي ځمکې، کورونه، جايدادونه، کورنۍ، خور، ورور، پلار، لور او زامن هېڅکله نشي سره ویشل کېدی، زه يې نه منم.» هغه خبره هماغسې پاتې شوه. خو کوم د پټې کار چې د بغدادی پير په نامه يوه پردي بې هوښه اولادينه جاسوس د عبدالرحمن خان په غياب کې په سوات کې له انګرېزانو سره لاسليک کړی، په هغه کې هم د افغانستان د حکومت استازي وجود نه درلود، ځکه آخر عبدالرحمن خان خپل زوی امير حبيب الله خان ته د بې هوښه پردي جاسوس د نيولو او وژلو ژر تر ژره سپارښتنه وکړه، چې د شاه امان الله پلار امير حبيب الله خان هغه کس ونيو او په عامه محضر کې يې په خلکو باندې سنگسار کړ.

د افغانانو له دې عکس العملونو څخه هم دا معلومېږي چې ډيورنډ کرښه نه پخوا چا په رسميت پېژندلې، نه يې اوس څوک په رسميت پېژني او نه به يې وروسته

توره کړنه / ۲۰۰

له دې څوک په رسمیت وپېژني. د برتانوي استعمار په وړاندې د افغانانو له درې ځلې ملي پاڅونونو او جگړو هم دا ثابته شوې چې د يرغلگر شرمښ په خوله دا وېش نه پخوا افغانانو منلي و، نه يې اوس مني او نه به يې وروسته له دې ومنې، بلکې اوس ددې وخت راغلی چې د ماتې خوږلي استعمار په لاس جوړ شوی مصنوعي هېواد (پاکستان) نور بايد ختم شي او دا د نړيوالې ټولنې فريضه ده چې د هند برخه دې بېرته هندوستان ته وسپاري او د افغانستان برخه دې بېرته افغانستان ته ور وسپاري. ځکه د پاکستان په نوم جغرافيه په آسيا کې د نړيوالو قوانينو خلاف يو استعماري ترورېزم زېروونکی او ترورېست پروره عمل دی، نه د سيمې او ولسونو غوښتنه.

ختیځ او لوېديځ جرمن له (۷۰) کلونو وروسته بېرته سره يو ځای، د برلين د جبر دېوال د تل لپاره ونړېد او ټوټې يې د ياد بود او پندونو عبرتونو په موخه په موزيمونو کې کېښودل شوې او ستر جرمن په يوه خوله بېرته نړۍ په رسميت و پېژاند، خو د افغانستان پرکوزه خاوره باندې اوس هم د افغانستان له مجبوريتونو څخه ناروا گټې اخېستل کېږي او وروسته له (۱۲۷) کلونو څخه اوس هم د زور او جبر خندقونه په کې کيندل کېږي او اغزن سيمونه اوکټارې ورباندې لگېږي. په داسې حال کې چې لږ او بر ټول پښتون قامونه د (يو موټي لوی افغانستان، افغانستان زموږ کور دی) چينغې وهي، خو نړۍ د خپلو گټو لپاره ځانونه پانده، کاڼه او بې خبره ورباندې اچولي، هم يې د پاکستان له خاورې څخه زموږ خاوره اشغال کړې، په لکونو افغانان په کې ووژل شول، په پوډرو معتاد، په فساد اخته او په مافيایي کارونو روږدي شول، د ميلياردونو ډالرو په ارزښت ملي شتمنۍ يې چور، لوټ او غلا شوې او هم په هر څه کې په لوی لاس د پاکستان ننگه په کې کېږي.

پاکستان چې کله په خپلو غير قانوني کړنو کې پاتې راغلی، نړيوالو او سيمه ييزو خواخوږو يې سملاسي د خلاصون لارې ورته لټولې او نور يې هم په مادي او معنوي لحاظ نازولی دی. له دې توپيري چلن نه افغانانو ته داسې ښکاري چې نړيوالو په افغانستان کې تل د پاکستان د غير قانوني او بشري ضد کارونو ترسره کولو ننگه او معامله کړې ده، ځکه تل يې د افغانستان په غريب او لوېدلې هېواد

توره کرښه / ۲۰۱

کې اوبه خړې کړې او دوی خپل کبان په کې نیولي دي. په دې مانا چې پر افغانانو باندې یې د پاکستان له لوري په خپل زر، زور او تزویر سره خپله مهندسي کړې جگړه ورتپلې ده، افغانان یې څوک د تعصب او واک په تبه نیولي، څوک یې د راتلونکي واک په تمه کښېښولي او د خپل نظام او خپلې خاورې د تخریب لپاره یې په مادي، سیاسي، نظامي او اقتصادي لحاظ پټ تمویلوي. څوک یې په پوډرو او نشو سره له خپلې ټولنې بېل کړې، ځکه ددوی له خپلو آدرسونو او رسنیو څخه موږ ته اعلانېږي چې تراوسه پورې (۳۳۰۰۰۰۰) افغانان په پوډرو او نشو باندې معتاد شوي. مانا یې داده چې د افغاني ټولنې د نفوس لسمه برخه بشري قوه یې راته فلج او له کاره وغورځوله.

چاته یې د خپلو ملي زېرمو غلا کولو لپاره سامان آلات سپارلي او د پولې ترشا یې خپل مافیایي او د غلو ماهر گروپونه ورته کښېښولي، چا ته یې د جگړې د دوام مدیریتونه سپارلي او څوک یې د جگړه ییز توازن ساتلو په خاطر د دفاع لپاره ورته درولي، چاته یې د خپلو او پرديو امنیتي ملېشوا چارې ورسپارلي او څوک یې د حکومت د ملي کارونو او ملي یووالي د مخنیوي په خاطر په مخرب اپوزیسیون کې ورته ځای پر ځای کړي دي. خو دوی خپله په خورا حساسو زونونو کې د سترو ملي زېرمو د دوامداره او بې خپوره غلا کولو لپاره ورته ځای پرځای شوي. که څوک یې مزاحمت وکړي او یا پرې پوه شي چې گنې ولسي استعمار ضد پاڅونونه به یې پر ضد را وپاروي، نو په هغوی کې یې بیا د سره بېل یې کړه، اېل یې کړه، چرچلي فورمول کارولی ترڅو په ډاډمنه توگه خپلو غلاگانو ته دوام پرې ورکړي او یوازې خپل ځانونه او خپل هېوادونه زموږ له ملي زېرمو څخه د اوږدې مودې لپاره تمویل کړي.

تاسو وگورئ روسان یې پر مجاهدینو باندې په افغانستان کې ووهل او روسي امپراتوري یې ور درې وړې کړه، مجاهدین یې پر طالبانو باندې ووهل، طالبان یې بیا خپله ووهل، اوس همغو روسانو د ایران او پاکستان په ملاتړ د امریکې د حضور پر ضد هڅې پیل کړې او غواړي له دې لارې د افغانستان تشه خپله روسان ډکه کړي. خو نن امریکه بېرته د بن غونډې وروستی اداره د طالبانو او نورو مخالفینو په لاس تر فشار لاندې نیسي، ترڅو خپل حضور په افغانستان کې

ورباندې اوږد او خپل شرطونه ورباندې تحميل کړي.

که چېرې داسې نه وي نو بيا په دغه (۱۷) کالو کې د نړيوالو په حضور کې افغانستان ولې وران ويجاړ پاتې شو؟ ولې له فساد څخه خلاصه اداره په کې جوړه نشوه؟ ولې امنيت ورځ تربلې پکې خراب شو؟ ولې ترورېزم وده په کې وکړه؟ ولې د ترورېزم سرچينې نه وچېرې؟ ولې د ترورېزم ملاتړي نه خپل کېږي او لا پسې تمویلېږي؟ ولې ترورېزم تراوسه پورې تعريف نه شو؟ ولې له ترورېزم څخه داعش او نورې ډلې را وزېږېدلې؟ ولې په افغانستان کې سوله نه راځي؟ ولې د سولې له پاره داسې عناصر ټاکل کېږي چې تل د جگړو عاملين او اصلي ممثلين بلل شوي؟ ولې د واک پرمهال افغان چارواکي پر حقایقو پټه خوله وي، خو چې له واک څخه لیرې شي نو بيا د خپل ځان درنې او د بل سپکې وايي؟ داسې خو به نه وي چې واک ته د رسېدو د گډيو وعده به دغه ډول کسانو ته له بل ځای څخه د نورو له خوا په اجاره ورکول کېږي؟ ولې پرته د حکومت له خوښې په خپل سر لويې جرگې په افغانستان کې يوه ته د واک ورکولو او بل پرې له واک څخه د لرې کولو لپاره را بلل کېږي؟ ځکه په اصطلاح داسې لويې - خو په حقيقت کې دمخه مهندسي شوې جرگې د سپينې کودتا په مانا دي او غواړي چې پرمټ يې اوسنی حکومت تر خپل ميعاد پوره کېدو مخکې د روسانو په لار ښوونه او د پاکستان او ايران په ملاتړ را وپېرځوي. خو ملت او حکومت دواړه پردغه ډول زرگري ژبو لا دمخه ښه پوهېدلي دي.

په دې شپو ورځو کې د ډيورنډ په هکله د رسنيو بازار هم ډېر تود شوی. هر چا د خپل زړه پراسونه په کې وايستل. پاکستان خو خپل کار جاري ساتلی. په دې مانا چې له يوې خوا پر سرحدي سيمو توغنديز بريدونه کوي، بل لور ته يې پر کرښه د خندقونو کېندلو او اغزن تار او کتارو لگولو کار جريان لري، خو له بله اړخه بيا د سولې خبرې روانې دي او د ډيورنډ په اړه د کنفرانسونو تابياوې په لندن کې نيول کېږي.

خو ورځې مخکې په کابل کې د انگليس سفير په يوه مرکه کې په ډېره بې شرمۍ سره په خپلو خبرو کې په غيرمسئولانه توگه په ډاگه وويل چې: «ډيورنډ د افغانستان او پاکستان تر مېنځ رسمي پوله ده.» خو بلخوا بيا انگلستان او پاکستان

توره کرښه/ ۲۰۳

دواړه ددې ناولې کرښې په اړه هېڅ کره اسناد او ثبوت په لاس کې نه لري. کومې خبرې چې هغه وخت د رنجیت سنگ او امیر عبد الرحمن خان تر مېنځ ددې عاقلې سیمې په تړاو شوې دي، په هغو کې د (۱۸) کروړه هندي روپيو د قراردادي اجارې خبره ذکر شوې چې هر کال به د برتانوي هند له لوري افغانستان ته ورکول کېدلې. اوس خو برتانيه آن د اروپا شمال غرب ته ورتوله شوې، امپراتوري یې پای ته ورسېدله او پوځ یې په قبایلي سیمو کې له تېرو (۶۷) کالو راهیسې نشته، قرارداد هم ختم دی، د پیسو د ورکړې خبره هم له هنې ورځې را په ایسته ختمه شوې، له کومې ورځې چې هندوستان له برتانې څخه خپلواکي اعلان او د عاقلې سیمې په پلمه پاکستان د انگرېزانو په لاس د هندوستان او افغانستان پر خاوره باندې د مسلم لیگ (انگرېز لیگ) تر مشرتابه لاندې جوړ شو، چې ختیځ لوري ته یې هند پولې نه مني او لوېدیځې خوا ته یې افغانستان نه مني او نه یې منلی دي، ځکه له همدې ورځې را په دې خوا دواړو خواوو ته جنگ جگړې روانې دي.

که چېرته پر افغان چارواکو باندې د فشار د آلې په توګه له دغه ډول کنفرانسونو څخه ناوړه ګټه پورته کېږي او د کنفرانس کوربه هېواد انگلستان افغان خاوره او په کې پراته افغان قامونه او ولسونه د یرغل کړې سولې او څو روپيو مرستو را ټولولو قرباني ګرځوي، نو دا په هېڅ صورت کې لر او بر افغانستان ته د منلو وړ نه ده، بل دا چې که له پاکستان سره پوله ټاکل یې موخه وي، نو د افغانستان پوله پر اټک او اباسین باندې ده، ځکه د لوی او لرغوني افغانستان اصلي پوله له لوی هندوستان سره پر اټک او اباسین باندې وه، ده او وي به.

دا چې انګرېزي استعمار له هندي پنجاب څخه د هندوستان د آزادۍ مخالفین او د دوی خپل اصلي جاسوسان سره را ټول او د پاکستان په نامه یې د خپل استعماري پوځ پر مټ د پاکستان د ځمکنیو زېرمو را ایستلو او غلاکولو لپاره نوې جغرافیه ورته جوړه کړه، واک یې ټول همغو راوستل شویو پنجابیانو او د سیمې ځینو نوابانو او اربابانو ته وسپاره، قانون او د پوځ ساختګې ژبه (اردو) یې هم خپل میراث ورته پرېښودل او تر نن ورځې پورې د همدغه انګرېزي قانون پر اساس په ټول پاکستان کې جمهور رئیس، صدراعظم، وزیر اعلی، ګورنر، د

توره کرښه/ ۲۰۴

پوځي او استخباراتي ادارو مشران، مرکزي او د صوبو وزیران او اسمبلۍ ټول له هماغه (۹۲) منتخبو کورنیو څخه له بهره ورته ټاکل کېږي، کومې چې تل د انګرېزانو په څنګ کې یې د انګرېزانو په ملاتړ له پخوا څخه اقتصادي وده کړې ده، غزل او نصب یې ټول له بهره ترسره کېږي. خو کورنۍ او بهرنۍ ټول واک اختیار یې یوازې پنجاب ته ورکړی. اوس غواړي چې افغانستان هم د بهرنیو په ملاتړ په همدې ناروغۍ اخته کړي، ځکه افغانان یې له تېرو (۴۰) کالو را په ایسته وغولول چې په ځینو سیمو کې یې د «ډي وایډ اېنډ رول» نښې نښانې په ډاګه همدا اوس تر سترگو کېږي.

انګلیسانو نه یوازې افغانستان ته، بلکې ټولې دنیا ته د نړیوالې سر مشرۍ په خاطر سترګې پټې کړې او د نړۍ اوسنۍ سرمشریزه په خپله ائتلافي انډیوالۍ کې تېرباسي. دوی غواړي پخپله دې ګېم وهلو سره د سیمې ټول نیولي هېوادونه او ځواکمن رقیبان نور هم د نړیوال ائتلاف په همکارۍ سره خپل ځانته ضعیف، نړیوال ائتلاف بدنام او نړیواله سرمشریزه پرې د ځان او خپله زړه امپراتوري یو ځل بیا د نړیوال ائتلاف په ملګرتیا کې راژوندۍ کړي. ترڅو د ټولې نړۍ ټولې زېرمې خپله داسې چور او غلا کړي لکه د هلمند له دیشو ولسوالۍ څخه یې چې پوره (۱۳) کاله د میلیاردونو ډالرو په ارزښت خام یورانیم او تریاک د موسی کلا له لارې په الوتکو کې په غلا سره یووړل خو (سي آی اې) وروسته بیا افشا کړل.

بل لور ته د ائتلاف ځینې غړي هېوادونه او سیمه ییز ګاونډي هېوادونه په افغانستان کې په امنیت راتلو، سولې او قانون مند خود جوړه افغانستان شموله دولت او حکومت باندې خوښ نه دي او نه غواړي چې په افغانستان کې دې د یوې بشپړې افغان شموله خپلواکې مدیریتي ادارې تررغنده چتر او واک لاندې امنیت او سوله راشي او بیا رغونه دې په کې پیل شي. ځکه زموږ شرقي او غربي ګاونډیانو (پاکستان او ایران) د افغانستان بې مدیریته خوشې بهېدونکو اوبو او پر افغانانو باندې خپلو بې کیفیته توکو پلورلو ته سترګې پټې کړې او فدرالي روسیه بیا دې ته غلې ده چې ناټو له افغانستانه ووځي او پر ځای یې سملاسي یوځل بیا دوی خپله افغانستان اشغال کړي.

توره کرښه/ ۲۰۵

عرب او ایران هم غواړي چې د خپلو مداخلو له لارې له افغانستان څخه د منځني ختیځ هېوادونه (فلسطین، اردن او لبنان) جوړ کړي. هند او پاکستان بیا په افغانستان کې د خپل استخباراتي مار او موش خرما لویه پیل کړې، خو د چین اقتصادي (بنامار) خو آن له بیجېنگ او سینکیانګ څخه د منځنۍ آسیا خذر بحیره، چاپهار او گوادراوبه څاري. چې ددې ټولو لار پر افغانستان باندې ده او لومړیتوب یې دا دی چې تر هر څه رومي د افغانستان له سینې څخه د ناټو خپسه پورته شي او دوی به ډاډه زړه پخپله خوښه په سیمه کې خپل توسعه یي اقتصادي پروگرامونه پیل کړي خو افغانانو، افغان نظام او افغان خاورې او د افغانستان فضايي حریم ته هېڅوک په خپلو دغه ډول سیالیو کې پام او احترام نه دی ساتلی، ځکه خو یې قرباني افغانستان او زموږ په هېواد کې ټول مافیها شول او دي.

زما له خپلو ټولو افغانستان دوستو هېوادوالو، ملي مشرانو او حکومتي چارواکو، روڼ آندو، متخصصینو او د قلم له خاوندانو څخه تمه ده چې د ملي یوالي او جبل الله په رسی باندې دې پر یوه ملي محور سره را ټول، دولت دې په بشپړه ملي روحيې سره په خپلواکه توګه وساتي، د جګړو پر ځای دې تلپاتې سوله او خپلواکه افغاني اداره ټینګه کړي، تر څو د پردیو مغرضانه وړاندوونکو مداخلو مخه پرې ونیول شي او په خپلواک افغانستان کې د بیارغونې پروژې پلې او هېواد او هېوادوال د ملي یووالي، سوکالۍ، ښېرازۍ او ځواکمنېدو خوا ته پرې ورسېږي. نه دا چې د لندن په څېر مغرضانه غونډو کې خپل هېواد د پردیو او خپلو گټو لپاره ړنګ، د افغان ولس پرسینه باندې د ډیورنډ ناسور زخم د تداوی پرځای نور هم سره وشړوي او خپل هېواد وال په کې ژوبل او مړه او د ډبرین دور خواته یې پرې ورټېل وهي.

افغانان عدالت غواړي:

لکه چې په نورو ویناګانو کې ورته ګوته نېغه شوې وه، د افغانستان خلک په تېرو څه کم څلورو لسیزو کې د اوږدې جګړې د اور په لمبو کې سوځي. هغوي په

دې عقیده دي چې د هېواد د اقتصادي، سياسي او ټولنيزو اډانو په ويجاړولو کې د نړۍ او سیمې یو شمیر زبرځواکونه او سیالي کښ هېوادونه شامل دي. که څه هم چې زموږ د خلکو عمومي وروسته پاتېوالي، په سياسي بعد کې ایديولوژیکو چلندونو او نورو لاملونو خپلې اغېزې ښېدلې، خو د اسلامي پاکستان دوښمنانه او یرغلزو کړنو د افغانستان په تباهی کې تر هر بل لامل زیاته برخه لرلې ده. پاکستان نړۍ ته د افغانستان اړوند ځکه دوکه ورکړه چې بې له دې یې د خپل بې تاریخه او مصنوعي هېواد د پایښت او ودې ممکنې لارې چارې نه شوی لټولی. اوس پاکستان افغانستان او سیمه په داسې ناسور تپ اړولې چې د هرې ورځې په تېریدو یې د افغانانو کړاو ډېرېږي او پاکستان ګټه کوي. زموږ هېوادوال حق لري د خپل هېواد د ويجاړېدو، د ولس د پرله پسې کړېدو او د وژونکې جګړې مجرمین نړیوال عدالت ته راکش کړي.

ښايي زیات هېوادونه او سازمانونه په افغان خاوره د جګړې د پیلولو او د سترو بشري جنايتونو په سرته رسولو کې لاس ولري، خو د پاکستان رول په دې اړوند ډیر تبا کوونکی دی. څومره چې انګریزانو د افغانستان خاوره په ټوټو ټوټو ویشلې او هره ټوټه یې په تېرو څو پېړیو کې د خپلو تېري کوونکو پالیسیو د لږاتوار په توګه کارولې، پاکستان هم په تېره څه کم یوه پېړۍ، په ځانګړې توګه وروستیو درې لسيزو کې ورته چلند سرته رسولی دی. پاکستان د خپلو جنرالانو د ارمان پوره کېدو په هیله کابل او ټول افغانستان ورو ورو سوځولی او خپل ځان یې په سیمه ایز ځواک اړولی. د افغانستان واکمنو او اړوندو دولتي ادارو د هېواد د بچ کېدو په موخه، تر دې دمه د پاکستان د محدودیدو عملي او بریالۍ پالیسۍ نه ده لرلې.

تاریخ مهم چانسونه د افغانانو په برخه کړل لکه، د هند او پاکستان د څو جګړو طلايي فرصتونه، په شلمه پېړۍ کې د کابل - ډیلي او مسکو د ګډو ګټو د لیکې جوړېدل، په ۲۱ مه پېړۍ کې د کابل - ډیلي او واشنگتن ګډې ګټې په یوه لیکه واقع کېدل او تر دې دمه د هغې ادامه او نور، خو د هېواد مشرتابه او په ټوله کې هېوادوالو، د پورته لاسته راغلو مهمو شېبو څخه د افغانستان په ګټه اړینه استفاده ونه کړه. تاریخ شاهد دی تر څو چې د افغانستان د دروازو په

توره کرښه/ ۲۰۷

وړاندې د پېښور او کوتې مورچې د پنجاب په لاس کې وي، د هېواد د انگر په دننه کې د افغانانو ډاډه گرځېدل را گرځېدل لامهال ښکاري او د نيم تنه هېواد خلک تل بې موراله، محتاجه او د ملي مهمو مسئلو په حل کې د اړين مانور کولو څخه محروم بريښي.

په همدې تصور پاکستان غواړي په خپل گاونډ کې يو شل، محدود او تلپاتې کمزوری افغانستان ولري. پاکستان د افغانستان، هند او سيمې په هکله د تېري د ځانگړې ستراتيژۍ د پلي کولو په دايره کې تېري کوونکې پوځ او د اې اس اې په څېر دوزخي استخبارات جوړ کړي چې په اتومي وسلو سمبال دي. د دې سره جوخت يې په ديني مدرسو کې د ترهگريزو پريدونو په موخه اسلامي بنسټپالې روزلي چې د بېلابېلو وړانکاريو لپاره يې افغانستان، د سيمې هېوادونو او نورې نړۍ ته لېږي. چېرې چې ترهگريز بريد کېږي، په يوه يا بله بڼه د پاکستان له نامه سره غوټه خوري. له دې کبله پاکستان او ترهگري يو له بل سره تړلې دي. اوس نړۍ ته هم پته لگېدلې چې پاکستان د اتومي وسلو او تکنالوژۍ د لرلو او خوندي ساتلو فرهنگ نلري او د امريکا د پخواني سفير حسين حقاني په قول، نور پاکستاني جنرالان د تېر په څېر د ټولو اسلامي اورپکو د کنټرول واک په لاس کې نه لري. د امريکا د متحده ايالاتو د وارخطايۍ څخه جوتېږي چې د ډېر او تر او هرې خوا لاس اچونکي پاکستان په واک کې د اتومي او اسلامي بمونو شتون نړۍ او سيمه يو شان گواښي.

حالات دومره ترينگلې شوي چې، که پاکستان د افغانستان او هند د خطر خبرې بس کړي او د ترهگري څخه هم لاس واخلي، هغه هېواد په خپله سقوط کوي او که خپلې افغاني ضد او هندي ضد پاليسۍ چلولو ته د تېر په څير ادامه ورکړي، نړېوال اغيز لرونکې ملاتړي نشي موندلې. په دې بنسټ افغانانو ته يو ځلې بيا ښه موقه په لاس ورځي چې د ناسمو پاليسيو په گرداب کې د راگير شوي پاکستان د لا گوښه کولو او په نهايت کې نړيوالې محکمې ته د هغه هېواد د راکش کولو لپاره هېوادوال، په تېره بيا روڼ اندي سره لاسونه ورکړي. دا موضوع د خپل خصوصيت له مخې يوه سياسي حقوقي او مسلکي موضوع ده چې مخته بيول يې پوره اړينه پوهه، هوښياري او ځيرکتيا غواړي.

په سیالیو کې اموخته شوي افغانانو ته په کار ده چې د پاکستان څنډې کولو ته گړندی هر اړخیز فعالیت او سالمه سیالي وکړي. په برتانيا کې د افغانانو د عدالت غوښتنې مرکز (مدا) چې د ۲۰۱۶ز کال په جولای کې پرانېستل شوی، غواړي، د پاکستان د منزوي کېدو لپاره د افغان او بهرنیو حقوق پوهانو او کارپوهانو یوه اجماع راوغواړي، د افغانستان اړوند د ټولو مظالمو او تېریو لاسوندونه ومومي چې د پاکستان د پوځ او اې اس اې له خوا شوي او په پای کې هغه هېواد د جنګي جرمونو د ارتکاب له امله نړیوالې محکمې ته راکش کړي.

ټاکل شوې دندې پلي کول یو هر اړخیز مسلکي کار دی چې باید د بهر میشتو مینه والو افغانانو او د هېواد دننه هغه هېوادوالو له خوا پلي شي چې د یاد شوي کار په حساسیت پوهېږي. لکه چې محترم همایون تاج ورته په خپله وینا کې گوته ونيوله، د پاکستان د ګوښه کولو او نړیوالې محکمې ته د هغه د کښولو نوښت په ټولو هغو هېوادوالو اړه نیسي چې له ډېر پخوا یې په دې اړوند د نظریو راکړه ورکړه او مشوره کوله.

مدا د خپلو موخو د پلي کولو په هدف په برتانيا کې د افغاني او برتانیایي حقوق پوهانو د یوې کړۍ سره اړیکې ټینګې کړي او د یو شمیر وتلو کارپوهانو سره یې د مشورو د پیلولو تکل کړی چې څنګه د پاکستان د منزوي کېدو او نړیوال عدالت ته د هغه هېواد د وړاندې کولو لارې چارې ولټوي. مدا د افغانستان د حکومت د یو شمېر چارواکو، په تېره بیا د امنیت شورا سره اړیکې نیولې او د هغوي په غوښتنه یې په کابل کې د استازولۍ د یوې کاري او اغیز لرونکې ډلګۍ د معرفۍ کار هم بشپړ کړی. مدا ته اوس روښانه شوې چې تر څو د پاکستان د انزوا او عدالت ته د وړاندې کولو په هکله فکري کار غښتلی نه شي، یو شمېر ساده زړي افغانان د هغه هېواد د ریښتینې خبرې په کتلو نه شي بریالي کېدلی.

همدا اوس یو شمیر هېوادوال شته چې د پاکستان د تبلیغاتو د اغېزي لاندې د خپل وطن د وړاندولو په نه بشنونکي عمل لګيا دي. موږ اوس د مدا په چوکاټ کې تصمیم نیولی چې د فکري کار د کرښو د واضح کولو په نیت یو سیمینار راوبولو او له هغو حقوق دانانو او کارپوهانو بلنه وکړو چې د موضوع اړوند علمي

توره کرښه / ۲۰۹

بحثونه وکړي او د عملي فعالیت یو ټاکلی چوکاټ ترسیم کاندې. څرنگه چې د پاکستان د انزوا او عدالت ته د کش کېدو کار د مدرحاله د بهرنيانو په مالي امکاناتو شونې نه دی، له دې امله د سیمینار په څنډه کې به د مخته پرتې ملي مهمې دندې د پلي کېدو د مالي اړخ د برابرولو او پیاوړتیا اړوند هم نظر واخېستل شي.

همدارنگه د سیمینار په بحثونو کې به د موضوع په دې اړخ چې د پاکستان انزوا او تېله کول یوازې یو سیاسي تبلیغاتي فعالیت نه دی، بلکې هغه یوه ستره سرښندنه ده، خبرې اترې وشي. ځکه له دې سره برسيرن او په بې احتیاطۍ چلند کول، بې ځایه سیالۍ هڅول او له مسلکي پولو وتل د موخې څخه د ځان د لېرې کولو په مانا دي. دا ستاسو سره د خپلو تجربو د شریکولو په برخه کې ځان ژمن بولي او له تاسو هم په درناوي هیله کوي چې د خپلو ارزښتناکو تجربو د تبادلې له بهیر سره مو په اړیکه کې ساتئ.

که د اروپا میشت علاقمند افغاني حقوق دانان، کارپوهان، سیاسي، فرهنګي، ټولنیز او مدني شخصیتونه او د هغوي ټولنې په خپلو میشت ځایونو کې یو له بله سره اړیکې ټینګې کړي او د پاکستان د منزوي کولو په اړتیا او اهمیت خبرې اترې وکړي او لاسته راغلې پایلې د یو او بل د خبرتیا په موخه سره شریکې کړي، باور شته چې په دې اړوند د اروپا په کچه د څرګندو اهدافو د تعریف او د هغې د پلې کېدو مشخص میکانیزم ټاکلو ته زمینه برابرېږي. دا باید په یاد ولرو چې عدالت ته د پاکستان د مخته کولو دنده د هر افغان په اوږو لوېږي او د دې سترې ملي دندې په سرته رسولو کې د بهر میشتو حقوق پوهانو، کارپوهانو او اګا وښوالو رول او مانور د ډیرې پاملرنې وړ دی، ځکه په بهر کې اوسېدونکې افغانان د خوندیتوب د لرلو او اړینو سرچینو ته د لاسرسۍ له پلوه په نسبي مساعد موقعیت کې قرار لري. له دې امله زموږ ټولو دندې ډېر اهمیت مومي او پېچلې کېږي. د هېوادوالو یو خواخوږی وایي هغه افغان نسل به ویاړمن ژوند ولري چې په ګاونډ کې یې د پاکستان په نامه دولتي سیاسي تشکیلات له منځه تللي وي.

د جنګي جرمونو د محکمو د اصل له مخې، راځئ چې ژر نړیوالې محکمې ته

پاکستان مخامخ کړو، تر څو د هغو وطنوالو روح ښاد شي چې د هغه هېواد د
مظالمو او تېريو له امله يې خپل خوږ ژوند او ټوله هستي د لاسه ورکړې او هغه
څوک په سزا ورسول شي، چا چې دا جرم تر سره کړی دی. همدارنگه د جنګي
جرمونو يوه بريالۍ محکمه کولی شي زړه بګنونکې تير ته لاره ورکړي چې ارام
پريوځي او د هغې پر پايلو يوه سوله ايزه راتلونکې ودانه شي.

اعليحضرت شاه امان الله خان غازي

اعليحضرت شاه امان الله خان غازي (۱۸۹۲-۱۹۶۰) ز کلونه:

غازي امان الله خان هغه لارښود وو چې پر هېواد، خپلواکۍ او وگړو مټين وو! د دې له پاره چې زموږ د هېواد د خپلواکۍ غښتلی مبارز په اړوند پوره مالومات ولرو اړينه وه چې د يو شمېر وتلو تاريخ پوهانو او وتلو ليکوالانو له ليکنو د سند په توگه استفاده وکړم. دا چې امان الله خان د گوتو په شمېر مخالفين څه ډول ليکنې کوي، دا د دی مانا نه لري چې رښتيا به پټ شي ولس قضاوت کوي. دا

مېړنی ولس هېڅکله د چا ښې کړنې او بدې کارنامې او د هېواد سره خیانت کول د ولس قاتلین او ددې هېواد لوټ ماران د پردیو غلامان نه هېروي، اتلان لمانځي او خاینان غندي.

د هېواد د خپلواکۍ د بیا ترلاسه کولو په لمانځورځو کې هغه نوم چې له خپلواکۍ سره نه بېلېدونکی تړاو لري د اعلیحضرت شاه امان الله خان غازي نوم دی. کله چې د هېواد له خپلواکۍ څخه نوم اخېستل کېږي نو په هېواد کې به په څه پوه، په خپلواکۍ مین، آزادیپال او هېوادپال و نه موندل شي چې د خپلواکۍ د گټونکي سروال، هېوادپال او سربښندویه نومیالي غازي اعلیحضرت امان الله خان په یاد ونه لوېږي او د هغه ارواښاد نوم په درنښت یاد نه کړي.

د افغانستان په تاریخ کې د هېواد د پاچایانو، شهزاده گانو، امیرانو او ولسمشرانو په کتار کې (په دریو لسیزو کې بنسټپالو کین او ښي اړخو ډلو مشران) له احمدشاه بابا وروسته هېڅ یو یې له غازي پاچا امان الله خان سره په هېوادپالنې، له خلکو سره مینې او د خپل سرلوړي هېواد له خپلواکۍ سره په مینې او هم د هېواد په کورنیو چارو کې د پردیو له لاسوهنو سره په دښمنۍ کې برابرې نشي کولای.

تر اوسه د افغانستان حق پالونکی او حق پلوی ولس د غازي اعلیحضرت امان الله خان نوم دغه ستر ملي ولسي او سربښندونکي شخصیت په ژور درنښت یادوي او د زړه له کومې ورته درناوی لري. د غازي امان الله خان نوم د هېواد له خپلواکۍ سره نه شلېدونکی تړاو لري او د هغه دروند شخصیت ته سپکاوی کټ مټ د هېواد آزادی او خپلواکۍ ته سپکاوی دی. ځکه چې د هېواد وگړو د خپلواکۍ د بېرته ترلاسه کولو لپاره ددغه غازي هېوادپال ترمشرۍ او سروالې لاندې خپلې سپېڅلې وینې توی کړې او خپله خپلواکي یې د زبېښاک له ستوني را ایستلې ده. څه ناڅه د نهو لسیزو په تېریدو بیا هم کولای شو د سپین روبو هیوادوالو او مشرانو د یادونو د اورېدلو په وخت کې پوه شو چې د ولس د زړونو په منځ کې ددغه ستر او له پرتمه ډک لارښود مشر د دریځ او معنوي گرانښت ځای ځایګي چېرې دی.

توره کرښه/۲۱۳

عليحضرت شاه امان الله خان غازي، يو ژور روڼ اندی، متواضع او سپېڅلی، له وگړو سره د ښه چلند خاوند او د هېواد پر خپلواکۍ او پرمختګ مين پاچا وو. د هېواد له وگړو سره د هغه کړنه او چال چلند له پاچاهۍ او ان د پرمختګ غوښتونکو له غورځنګه مخکې د خلکو پر ژبه وو او د هغوي په زړونو کې يې ځانګړی ځای درلود. د امير حبيب الله په دربار کې د هېواد د يو شمېر پوهانو، ځمکوالو او اغېزمنو مشرانو زامن د ((غلام بچه گانو)) ترنامه لاندې راټول او د دربار له رموزه ښه خبر خو د امير له چال چلنده زړه تورن وه؛ نو د امان الله خان د دغو ځانګړتياوو او سپېڅلي کرکټر له امله وو چې دغه روڼ اندي د هغه ګردچاپېره يوه سياسي کړۍ راتاووي او هغه يې د يوې سياسي ټولنې د مشر په توګه چې د (جوانان افغان/افغان ځوانان) يا (مشروط خواهان دوم) پرنامه يادېدله وټاکه. له دې امله د شاه امان الله غازي نوم د (جوانان افغان/افغان ځوانان) يا (مشروط خواهان دوم) له نوم سره نه شلېدونکی تړاو لري او هر څوک که وغواړي د شلمې پېړۍ د لومړيو درو لسيزو د مبارزو په تاريخ کې شننه او څېړنه وکړي، نو هرو مرو به د لومړيو او دويمو مشروطه غوښتونکو نومونه او په سر کې د هېواد د خپلواکۍ د ګټونکي، هېوادپال او پرمختګ پالونکي پاچا غازي امان الله خان نوم ورسره جوخت اخلي.

شاه امان الله خان د (اميرحبيب الله خان زوی، د اميرعبدالرحمن خان لسمی، د امير محمد افضل خان کړوسی د اميردوست محمدخان کوسۍ، د سردار پاينده خان کودی دی، پاينده خان د حاجي جمال خان بارکزي زوی وو او د ستراحمدشاه بابا په وخت کې ژوندی وو). د ۱۲۷۱ل کال (۱۸۹۲ز کال) د جون مياشتې په لومړۍ د پغمان په دره زرګر کې د (طاق ظفر) په سيمه کې د ملکې سرورسلطان له لمنۍ چې لقب يې (سراج النواتين) وو سترګې پر نړۍ وغړولې. د امان الله خان مور سرور سلطان د شاغاسي شيردل چې د امير شير علي خان د دربارشاغاسي وو، لور او د خوشدل خان بارکزي خور وه چې دغه کورنۍ د هغه د پېر يا دور له سترو خانانو څخه وه.

افغاني پوه ډاکټر اسدالله حبيب د (دوره امانۍ) د ليکنې په سريزه کې کارې: (په داسې حال کې چې د هېڅ ډول ستراوي او د پېښو د انځورونې موخه نه

لرم، نه شم کولای هېره کړم چې د امير امان الله خان پروړاندې د زورزياتي، ناتار او له انگرېز سره د معاملي بېلگې ډېرې وې او زموږ د هېواد په تاريخ کې د هوساينې د لارې پرځای، له کنډونو، غوجوړو او پېچومو ډکې لارې هم ډېرې وې او هغه دغه له اغزو او ننگونو ډکه لاره غوره کړه چې د خپلې پاچاهۍ بنسټ يې پرې کېښود).

ډاکټر حبيب زياتوي: (نوموړي امير خپلې ټولې هڅې د خپلو مخکنيو په څېر د سبالو ډلو د راپرځولو په لاره کې ونه لگولې بلکه د واکمنۍ له کړۍ د باندې راووت او لويو کارونو لکه د خپلواکۍ بېرته ترلاسه کول، د هېواد پرمختگ، د پوهنې او فرهنگ لوړتيا او د وگړو لپاره د مدني معاصرې ښېارۍ برابرولو ته يې ملا وتړله. د هغه گامونه د ختيزو ټولنو له لرغونو خويونو سره سمون نه خوړ او لويديځو دولتونو هغه ته د يو غيرعادي او زير مشر په توگه کتل او پرته له شکه چې هغوی ته د امان الله خان مېړانه او هيلو ته د رسېدلو سپېڅلې توده مېنه له بدسترگۍ او رخې سخې تشه نه وه). (۱)

د افغانستان د حق پالونکي ولس پرغاړه د اعليحضرت شاه امان الله خان کوشنۍ حق، د هېواد د بشپړې خپلواکۍ ترلاسه کول دي. شک نشته چې که هغه د خپل هېواد د خپلواکۍ لپاره د انگرېز په وړاندې وگړي جهاد ته نه وای رابللي او د خپلو مخکنيو په شان يې له انگرېز سره جوړجاړی کړی وای او د هېواد په چارو کې يې د هغوی لارښوونو ته غاړه اېښودلې وای، ښايی د ژوند ترپايه د افغانستان د پاچا په توگه پاتې شوی وای او تر هغو چې انگرېزانو نه وای غوښتي، هېڅ چا به د هغه د ځای ناستۍ لپاره سرونه نه وای پورته کړي. خو هغه چې پر خپلواکۍ او د خپل هېواد د وگړو پرسرلوړۍ مين وو د پاچاهۍ دغه تخت او تاج يې د هېواد د خپلواکۍ په لاره کې کېښود او د تاج په سر کولو په لومړۍ اونۍ کې د عيدگاه په لوی جومات کې د کابل سپېڅلو ښاريانو او د دولت مامورينو ته په خپلې لومړۍ څو ساعته وينا کې د افغانستان د بشپړې خپلواکۍ غږ پورته کړ او خپله پاچاهي يې د هېواد د بشپړې خپلواکۍ په آړ يا شرط اعلان کړه او ويې ويل: لومړی خپل سپېڅلي ولس ته اعلان کوم او زېری ورکوم چې زه د افغانستان د پاچاهۍ تاج د افغانستان د کورنۍ او بهرنۍ خپلواکۍ په

سپېڅلي نوم پر سر ږدم.

دويم وروسته يې د افغان له آزادپال ولس څخه وغوښتل چې ددغې ملي هيلې په ترسره کولو کې هغه ته لاس ورکړي. اعليحضرت امان الله خان د کابل ښاريانو، سرتېرو او مامورينو ته د خپلې يوې بلې وينا په ترڅ کې چې د سفر بري جامې يې په ځان کې وې د عيدگاه په جومات کې وويل:

(گرانه ولسه! زه به د سرتېري دغه جامې تر هغو له ځانه ونه باسم چې د هېواد د سپېڅلي مور پر ځان مې د خپلواکۍ جامې نه وي ورپه ځان کړي. زه به دغه توره په تيکي کې کښېږدم چې د ولس د حقونو لوتونکي مې پرځای يې نه وي کښېښولي! اې زما سپېڅليه ولسه او اې زما سرښندويو سرتېرو! د هېواد د ژغورنې لپاره خپله وروستۍ شتمني را ډگر ته کړئ، راځئ چې خپل ميړني سرونه د هېواد په سپېڅلي لاره کې بلهاري کړو!) (۳)

شاه امان الله د سفر بري په جامو کې (۱۹۱۹) زکال:

شاه امان الله خان ولېدل چې انگریزانو د افغانستان په رسمیت پېژندلو په اړه د هغه لیک ته چې له نورو خپلواکو هېوادونو سره د یوه خپلواک او کورواک هېواد په توګه برابر حقونه ولري، ځواب نه دی ورکړی، نو د ۱۹۱۹ز کال د اپریل د میاشتې پر ۱۳ مه نېټه چې د انګلیس سفیر هم په هغې غونډې کې ناست وو د یوې وینا پرمهال وویل: (زه ځان او خپل هېواد له کورني او بهرني اړخه په بشپړ ډول خپلواک اعلانوم. وروسته له دې زموږ هېواد د نړۍ د نورو دولتونو او ځواکونو په څېر یو خپلواک هېواد دی او د سر د یوه ویشته په اندازه هېڅ ځواک ته اجازه نه ورکول کېږي چې د افغانستان په کورنیو او بهرنیو چارو کې لاسوهنه وکړي او که څوک دغسې یوګام پورته کړي نو پردغه توره به یې غاړه ور غوڅه کړم) او بیا یې مخ د انګریز سفیر ته ور واپراوه او ویې پوښتل: (څه مې چې وویل پوه شوی!) د انګلیس سفیر په ډېر درناوي ځواب ورکړ: (هو پوه شوم.) (۴)

وروسته ځوان پاچا د خپل برخلیک د ټاکلو لپاره له انګریز سره د جهاد ملا

وتړله. د ځوان پاچا دغه نوښتگر غږ ته پر خپلواکۍ مین افغان مسلمان ولس په خوښۍ ځواب ورکړ او د خپلواکۍ د ترلاسه کولو په لاره کې یې د سر او مال په بلهاري کولو او سربښندنې د هغه وخت د نړۍ له لوی ځواک یانې انگریز سره د جگړې چمتوالی ونيو. په دغه وخت کې په هنګري کې د انقلاب د بريالیتوب خبرونه رارسېدل. په آلمان کې د ۱۹۱۸ز کال د انقلاب له ماتې سره سره انقلابي اکر یا حالت واک چلاوه. په ترکیه کې د خپلواکه جنگیالي لارویان د جنرال کمال اتاترک ترڅنګ کړۍ جوړولې. د هند هېواد هم په ځپانده اکر کې وو. د ۱۹۹۱ز کال د اپریل په لومړیو کې د هغه هېواد په هرګوټ کې ټولیزه کاربندي پیل شوې وه: په بمبي، لاهور، ډیلي او د هند په نورو ښارونو کې د ناکراريو څپې خورې وې او له پولیس او نیواک گرو سرتېرو سره د لاس او گریوان کېدلو لړۍ خپره وه. د اپریل پر ۱۳ ورځ د امرتسر په ښار کې دوه زره ووژل او په زرګونو نور ټپیان شول چې دا ډېره بوږنونکې وه. د هند په میلیونونو لوږې ځپلي ولس د ورهښګرو یا کسګرو او د کارګرانو له غوښتنو څخه ملاتړ کاوه. (۵)

په دغسې یوه اکر یا حالت کې وو چې شاه امان الله په پرله پسې توګه د انگریز په وړاندې د کابل د وګړو او ګڼ شمېر ټولنیزو پارکو یا طبقاتو ترمنځ ویناوې کولې او د ولس له سربښندویه هرکلي سره مخامخ کېدلې. د عیدگاه په جومات کې په یوې ویناکې وویل: (د افغان زړه وره او په لوی څښتن مینه ولسه! ای زمريو! د بریتانیې حکومت په درغلنې او بې شرمۍ دوه ځله زموږ پر هېواد یرغل وکړ او غوښتل یې خپلې ککړې منګولې په سیمې کې ښخې کړي، اوس غواړي چې زموږ ټاټوبی چې پلرونه مو پکې ښخ دي لوټ کړي. زموږ پرتم، ننگ او هم زموږ شخصیت او افغاني ځانګړتیا له منځه یوسي، غواړي زموږ خپلواکي او ښېرازي له منځه یوسي....) (۶).

د پانګوالۍ پورې اړوندۍ د پاچا زیرو او شدیدو ویناوو د وګړو په مېنځ کې د هغه منښت او ګرانښت لا پراخه کړ. یوه ورځ وروسته د کابل ښار په زرګونو ښاریانو د حبیبې د ښوونځي له زده کوونکو سره یوځای د انګلیس د سفارت ترمنځ لاریون وکړ او د انګلیس په وړاندې یې غږونه پورته کړل. شاه امان الله د ضد انګلیسي خپلواک سیاست او تګلارې په راخپلولو ورځ په ورځ د وګړو په زړونو کې دروند

توره کرښه/۲۱۷

ځای موند او د دغه گرانښت له امله ده چې هغه د هېواد د سياسي خپلواکۍ د بېرته ترلاسه کولو په لاره کې د افغان ولس د سترې جگړې اعلان وکړ او د افغانستان زړه ور ولس يې له پېژندل شوي دښمن يانې انگليس سره د خپلواکۍ د ژغورنې دريمې جگړې ته راوباله.

د افغانستان هېوادپالو خلکو د ځوان پاچا دغې غوښتنې ته ځواب ووايه او د ۱۹۱۹ز کال د مې د مېاشتې تر ۳ نېټې پورې يو ۶۰ زریز ځواک جوړ شو. دغه ځواک د هېواد له گڼ شمېر توکمونوڅخه جوړ وو هغوی د ورورۍ او خپلواکۍ غوښتنې په گډو احساساتو له خپلو زړو ولسو سره چې د انگليس په دويمې جگړې کې يې ترلاسه کړې وې جگړې ته ملا وتړله. ناروزل شوي ۴۰۰۰ یز توپچي ځواک له خپلو زړو ولسو او ډېرو لږو تجهيزاتو سره له دغه کوشني پوځ سره ملگری وو.

خو دښمن څه وکړل؟ دښمن د دغه کوشني ناروزل شوي پوځ پروړاندې لومړی ۳۲۰ زره او وروسته يې ۷۵۰ زره روزل شوي سرتیري او افسران چې له ۱۸۵ تر ۴۵۰ زرو باروونکي څاروي هم ورسره وو او پر هغوی يې خپلې وسلې ايښودلې وې او له سلگونو جنګي الوتکو سره له افغانستان سره د جگړې په موخه د افغانستان سويلي او د سويل لوېديځو کرښو پرمخ راوخوځول. (۷)

د افغانستان پوځي اوزار او د پوځ جنګي مهماتو د برتانې له ولسو سره چې په پرمختللو ولسو او جنګي الوتکو سمبال وو په هېڅ راز برابروالي نه درلود خو له دغه څرگند پوځي کمښت او نابرابروالي سره سره د افغانستان پوځ د ناتارګرو تېري کوونکو په وړاندې له ځانه اتلواله مقاومت څرګند کړ.

د انگليس له نېواک سره د افغانستان د ولس او د خپلواکۍ لپاره اتلواله پاڅون چې له لومړۍ نړيوالې جگړې څخه په هسکه غاړه راغلی وو د ولس ملي هېوادپالو احساساتو ته نوې سا وښله او د هېواد د خپلواکۍ د لړۍ د پاڅون لمنه په بې سارې توګه پراخه شوه. له پښتنو توکمونو څخه خپل خوښو جنګياليو د خيبر له غاښي تر بلوچستانه د برتانوي نېواک ګرو په وسله والو ځپلو او شاتمبولو کې ستره ونډه لرله. د خپلواکۍ دغه پاڅون ته د برتانوي هند وګړو ښه راغلاست ووايه. په توکميزوسيموکې پراته د برتانيا په لښکر کوټونو کې

هندي سرتېري د افغانستان پوځ ته راواوښتل. په همدې وخت کې دبمبيي، لاهور، امرتسر او د نېمې وچې په نورو ښارونو کې د نيواک گرو د خان غتاوي پروړاندې د هند د وگړو نا آرامي او کاربندي دانگليس د تېري کوونکو د روحيې په تضعيف او د چال چلند په بدلون کې بې اغيزې نه ول. دلته ده چې د انگيس د نيواک په وړاندې د وگړو درېدنه او مقاومت، انگريزان اړ کړل چې په راولپنډۍ کې د سولې د خبرو اترو لپاره اوربنده ته غاړه کېږدي.^۱

په دغسې يوه اکر کې ول چې د افغانانو د جگړو د اهميت په اړه د بلشويکانو يوه مشر وويل: (د پانگوالي د زېښاک په اکر يا حالت کې د ولسي پاڅون د انقلابي مورچل اړين آړ يا شرط دا ندی چې په غورځنگ کې دې هرومرو پرولتاري جنگيالي گډون ولري او گڼې غورځنگ دې يا ولسپاله يا انقلابي تگلاره ولري او يا دې پر دموکراسۍ ډډه لگولې وي. له څرگند اړخه که ورته وکتل شي نو د افغانستان د خپلواکۍ لپاره د افغان امير جگړه سره له دې چې دی او ده ته نږدې دوستان او ملگري يې د پاچاهۍ غوښتونکي دي، بيا هم يوه انقلابي جگړه ده، ځکه دغه جگړه پانگوالي شاړې واړې کوي، ځواک يې له ويشاک سره مخاموي او سټه يې ورباسي)(۸).

هر گوره د غازي اعليحضرت شاه امان الله خان د سپېڅلې هېوادپالنې او يو ژبې مشرۍ ترسيوري لاندې د افغانستان سياسي خپلواکي ترلاسه شوه او يوځل بيا افغانستان خپل له لاسه تللی نوم او پرتم ترلاسه کړ او د نړۍ د خپلواکو هېوادونو په کتار کې ودرېد (د ۱۲۹۸ل کال د زمري د مياشتې ۲۸ چې د ۱۹۱۹ز کال د اگست د مياشتې له اتلسمې سرسمون خوري) او له دغې ورځې وروسته افغانانو د اگست ۱۸ چې د زمري د مياشتې ۲۸ کېږي د هېواد د خپلواکۍ د بيا ترلاسه کولو ولسي ورځ وبلله.

ملي يووالی، د شاه امان الله خان ستره هيله:

په ۱۹۱۹ز کال ۱۲۰کتوبر کې کله چی امير حبيب الله د امان الله خان پلار مړ يا ووژل

^۱ - (۳ جون ۱۹۱۹)ز کال

توره کرښه/ ۲۱۹

شو د هغه زوی نصرالله د یوې اونۍ لپاره امیر وو چې بالاخره امان الله خان چې د امیر حبیب الله دریم زوی وو، د امیر په توګه د افغانستان اداره خپله کړه او په همدې موده کې د افغانستان بشپړ ازادي (بهرنۍ، کورنۍ) اعلان کړ. امیر امان الله د برتانوي هند نایب السلطنه څخه د یو مستقل خپلواک هېواد په توګه د دې تقاضا وکړه چې ټولو پاتې شویو موضوعاتو لکه د ډیورنډ کرښې په هکله مذاکراتو ته د یو مستقل دولت په حیث چمتو ده. چې دغه حرکت د انګلیسانو غوصه راوپاروله او بالاخره د درېیم افغان-انګلیس جګړې سبب وګرځېده.

بیا ځلې مذاکرات ۱۹۱۹ز کال:

له درېیم افغان انګلیس جنګ وروسته چې برتانوي ښکېلاک ګر زبر ځواک په ټوله نړۍ کې له ستونزو سره مخ وو او غوښتل یې چې خپلې سیاسي او اقتصادي پالېسۍ سمې کړي. خو بیا هم لندن پرېکړه وکړه چې د وزیرستان او مهمندو قبایلي سیمې چې یوه اندازه یې په درېیمه جګړه کې له مخکې له لاسه ورکړې وی د نظامي قوت په مرسته په اشغال کې وساتي.

په درېیمه افغان-انګلیس جګړه کې د افغانستان موخه یوازې د بهرني سیاست خپلواکۍ اخیستل نه وو بلکې سربېره پر دې غوښتل یې چې له هند سره پخوانۍ پولې چې په غیر عادلانه او ظالمانه ډول انګریزانو تر واک لاندې راوستي دوباره ترلاسه کړي. بالاخره په ۱۹۱۹ز کال د جون ۳ مه نېټه له یو ډښمن نه وروسته د راولپنډۍ مذاکرات د افغانۍ هیئت له خوا د علی احمد خان په مشرۍ او د انګلیسانو له خوا د Sir. A. H. Grant په مشرۍ پیل شول او په ۱۹۱۹ز کال د اګست په ۸ مه د راولپنډۍ د سولې معاهده Peace Treaty لاسلیک شوه چې مهمې برخې یې په لاندې ډول دي:

په لومړۍ ماده کې ویل شوي وو چې له ۱۹۱۹ز کال د اګست ۸ مې نېټې وروسته ټول تړونونه د دولتونو ترمنځ لاسلیک کېږي. دا په دې مانا ده چې په دې سره هغه سوتفاهم اوس واضح شو چې پخوا به د تړونونو په هکله ویل کېدل چې د انګریزانو او امیرانو ترمنځ شخصي تړونونه دي او له دې وروسته ټول

توره کرښه / ۲۲۰

تړونونه د دوه مستقلو دولتونو تر مېنځ دي. تر ټولو مهمه دا چې د ۱۹۱۹ز کال د سولې له معاهدې سره یو بل لیک د انګلیسي هیئت او افغاني هیئت د مشرانو له خوا ضمیمه شو چې په هغه کې په ښکاره ډول داسې لیکل شوي وو:

(د دې معاهدې او لیک سره افغانستان په رسمي ډول په داخلي او خارجي چارو کې خپلواک دی او له دې سره ټولې پخوانې معاهدې لغوه شوې)

بیا ځلې مذاکرات او د کابل معاهده ۱۹۲۱ ز کال:

د سولې معاهدې یوازې د کاغذ پر مخ ټول اختلافات حل کړل. له یوې خوا د ډیورنډ کرښې ډیرې سیمې علامت گذاري شوې نه وې او له بلې خوا انګرېزانو په پښتنو قبایلي سیمو کې لا هم له ستونزو سره مخ وو. په ۱۹۲۰ ز کال کې د افغانستان اړیکې له روسانو سره ښې شوې او انګرېزانو له دې حالت څخه ویره احساس کړه او یوه نوې معاهده یې ترتیب کړه. د دې مذاکراتو لپاره د انګلیس هیئت مشري Henrz R. C. Dobbs او د افغاني هیئت مشري محمود طرزي کوله چې له ۱۱ میاشتو خبرو اترو وروسته د یو مؤقت حل په توګه په داسې حال کې دا معاهده لاسلیک شوه چې د ډیورنډ کرښې نامالومي نقطې په خپل ځای پاتې شوې. که څه هم له دې وروسته نورې بېلابېلې دیپلوماتیکې هڅې وشوې لکه په ۱۹۳۰ز کال او ۱۹۳۴ز کلونو کې چې په هېڅ مذاکراتو کې د هند د ازادۍ تر وخت ۱۹۴۷ز کال پورې د ډیورنډ کرښې پاتې ستونزې حل نه شوې.

توره کرښه / ۲۲۱

امان الله خان په ۱۲ کلنۍ کې په عین الدوله ونومول شو او په ۱۹۱۳ز کال کې یې د محمود طرزي له لور ثریا سره د شهرآراء په ماڼۍ کې واده وکړ او په ۲۷ کلنۍ د ۱۲۹۷ل کال د ۱۹۱۹ز کال فبروري ۲۸ د جمعې په ورځ د افغانستان پاچاهۍ ته غوره شو. هغه له لس کلنۍ پاچاهۍ وروسته د ۱۹۲۹ز کال د مې د مېاشتې په ۲۴ نېټې دې ته اړایستل شو چې هېواد پرېږدي او ایټالیا ته ولاړ شي او وروسته له ۳۱ کلونو د بې وزلۍ ژوند له تېرولو د ۱۹۶۰ز کال د اپریل د میاشتې په ۲۵ چې د ۱۳۳۹ل کال د غوايي د میاشتې له ۵ سره سمون خوري د سویس په هېواد کې د سترگې د سرطان د ناروغۍ له امله سترگې له نړۍ وتړلې او د هغه د وصیت پر بنسټ، جنازه یې افغانستان ته راولېږدول شوه او په جلال آباد کې د پلار تر څنگ خاورو ته وسپارل شو.

رون اندي او پرمختګپال پاچا له ټولو سکالو مخکې د افغانستان د ملي یووالي د بنسټ ټینګولو ته پام را وړاوه او دغه ولسي یووالی یې په ډېرې پوهې د وګړو د برابرو حقونو پر بنسټ د قانون په هېنداره کې په خوځښت راوست. له دغو بدلونونو څخه یو اړین بدلون د دولت د ټولنیزو سمونونو د لومړۍ لړۍ، د اساسي قانون یا د افغانستان د دولت د اساسي نظام لیک د اډانې وړاندیز او منل ول چې په ۱۳۱۰ ل کال کې په ننگرهار کې په ۸۷۲ کسيزې لويې جرګې کې چې په خپله یې مشري کوله تر خبرو اترو لاندې ونيول او بیا ومنل شو او د افغانستان په څو زره کلن تاریخ کې افغانستان د لومړي ځل لپاره د انساني حقونو پر بنسټ ولاړ د یوه اساسي قانون څښتن شو.

دغه قانون چې په ۷۳ مادو کې سمبال او منل شوی وو په خپلې ټولیزې څپرکۍ کې یې د: برابری پر بنسټ شخصي آزادي، د مرییتوب پر ښکونې، د رسنیو، کار، ورهنگړتوب (کسب)، د زده کړې پر آزادی، د استوګنې پر خونديتوب، د شتمنیو د صادري پرمخ کولو، د بېګار او غیرقانوني ځورونو په له منځه وړلو اونورو کې ټینګار کولو. د (۹، ۱۰، ۲۲، ۲۴) مادو د ښېګڼو ترڅنګ په ښار سمې مادې کې راغلي ول چې: (د افغانستان ټول وګړي د شریعت او قانون له مخې له برابرو حقونو او پازوالی یا 'مسوؤلیت' څخه برخمن دي).

د اساسي قانون ۱۱ مې مادې حکم کاوه: (په افغانستان کې د مرییتوب ټول

بنسټونه بند دي) د همدغې مادې پر بنسټ د کابل په ښار کې څه ناڅه اوه سوه هزاره مرییان او کنېزاني د هغوی د خانواکو له منگولو او کورونو څخه خپلواک شول. له دغه ځایه ده چې هزاره وگړي د هر بل توکم په پرتله د شاه امان الله په ملاتړ راپورته سول او تر هر چا زیات د سقاوي د رژیم د تورو او بلونسي 'غضب' په تورتم کې وزبښل شول.

د هېواد نامتو تاریخ لېکونکی ارواښاد غبار مني چې د دغو قانوني موادو روح دا وه چې په عملي ډول پلي کېدل او د درغلنې له ککړوالي، خان ښودنې او چل څخه پاک ول. د بېلگې په ډول مذهبي لمانځنې او دودونه او د امامیه مذهب د لارویانو تکیه گاه گانې آزاده شولې. د کندهار، غزني، جلال آباد او د کابل د پوهنې په ټولنه کې د افغانستان د هندوانو یو ټاکل شوي استازي ته ځای ورکړل شو چې په اداري چارو کې د برخې خښتیا شول او د هندوانو له پگړیو د ژېړ رنگ خنډ او د هغوی د جزیې د پاتې پیسو برخه (د شاه امان الله خان د ۱۲۹۹ ال کال = ۱۹۲۰ز کال د فرمان له مخې) لېږي شوه.

د (۹). هندوانو ماشومان په ملکي او پوځي ښوونځیو (د حبیبې او حریبې لیسې) کې ومنل شول او نور د توکم، ژبې، مذهب، تېر او ډلې له مخې، نژادپالنې او توپیرپالنې ته ځای نه وو. د محمدزیو پرېله پسې (مستمرې) او تېرنی وړیا تنخواوې او د خانانو او ملایانو مخواکۍ (امتیاز) ته د پای ټکې کېښودل شو او ولس په حقونو کې له یو بل سره برابر وگڼل شو.

(۱۰). د ډنمارکي پوه استا اولسن په وینا: د افغانستان په اساسي قانون کې د افغانستان وگړو ته هغه حقونه ورکړل شوي ول چې کټ مټ د لوېدیځو لیبرالو هېوادونو په قانونو کې ول. د (افغان) ولسي او ملي پېژاند یا هویت د برابرې حقونو د خوندي کولو له لارې د هېواد ټولو وگړو ته ورکول کېده. د افغانستان په ټولنه کې اساسي قانون یو انقلاب وو او دغه قانون نه یوازې د هېوادوالو پرمديني حقونو د منښتې گوته ایښودله، د دولت چلونکي ځواک یې سمبالولو او د کابینې پازوالي یې روښانولو بلکې د پاچا واک یې راټولولو او د (۷) مادې پر بنسټ د پاچا واک د قانون تر سیوري لاندې راوستل شو او په افغانستان کې د یو اړخیزې دودیزې شخصي ناتارگرې واکمني ته د پای ټکی کېښودل شو.

توره کرښه/ ۲۲۳

(۱۱). کله چې شاه امان الله په دندو کې د قانون پلي کولو ته ملا وتړله د هغه پر وړاندې د دښمنیو او مخالفت د ټغر لمنه پراخه شوه. هغه څه چې پاچا نه منل د خپلوانو او نورو مخورو اغیزمنو کسانو د ملاتړ او مکلفیت بنسټ وو. دلته ده چې کله پاچا د محمدزیو د کورنۍ او نورو خانانو او غیزمنو روحانیونو وړیا تنخواوې یا مستمرې له منځه یووړې، کله چې یې د خپلو مورنیو خپلوانو د زنداني کولو امر ورکاوه مانا یې دا وه چې خلکو ته څرگنده کړي چې ټول وگړي د قانون په وړاندې یو برابر دي او هېڅ چاته تړل لومړیتوب نه ورکول کېږي او هر څوک چې د قانون له اډانې ښه وغځوي نو د قانون پر بنسټ په جزاء ویني. خو د پاچا دغه چال چلند لږ تر لږه د ستاینې او درناوي وړ یو غبرگون را ونه باراوه او له ټبرنیو- توکمیزو دودونو څخه په وتلو محکوم وگڼل شو.

شاه امان الله خان د ولس یا ملت ملي یووالي ته لومړیتوب ورکاوه او کله به یې چې د ملي یووالي خبرې کولې نو هېڅکله به یې خپلې ولولې او احساسات نه شوی پټولای. په ۱۳۲۰ل کال کې کندهار ته د سفر په ترڅ کې د لړم ۷ مه د جمعي ورځ د لمانځه څخه چې پر خپل امامت یې د خرقې مبارکې په جومات کې ادا کړ د خطبې په ترڅ کې د ملت د یووالي په اړه ډېرې خبرې وکړې او د خبرو په یوه برخه کې یې وویل (هر څوک چې په افغانستان کې ژوند کوي، پرته له توپیره ورته افغان ویل کېږي. له دې امله بیا دراني، غلجي، اڅکزي او اوږه څه معنی لري؟). پاچا د (اوږه) د وییکی کارونه د هغو توکمونو او ټبرونو لپاره چې گڼې بې خوځښته او بې سره دي ناجایزه او سپکاوی وگاڼه او دا ډول کارونه یې په ټېنګه منع کړل. دغه ډول توپیرونه او توپیر پالنه یې د دښمن په لاس کې تر ټوله ښه وسله وبلله او ویې ویل: (زموږ دښمنانو زموږ په منځ کې له دغه تاوتریخوالي څخه ډېره گټه پورته کړې).

آه! چې خپل مټ یې په خپل لاس راڅخه بیل کړی! ډرې وړې یې کړو، ټوټې ټوټې یې کړو او زموږ ټول ځواک یې را زبېښلی دی. په دغه ځای کې د امیر له سترگو او ښکې راوبهږدې.

(۱۲). شاه امان الله د ملي یووالي په اړه د کندهار وگړو ته په خپلې یوې بلې وینا کې وویل: (هندو، هزاره، شیعه، سني، احمدزي، پوپلزي نه لرو، ټول یو

ملت یو او هغه هم افغان. ماته ټول افغانان وروڼه دي. (

د خپلواکۍ او ملي یووالي د ساتنې او له خرافاتو څخه د ډډې کولو په اړه، وگړو ته د اعليحضرت امان الله خان لارښوونې ډېرې اوچتې او له لوړې پوهې برخمنې خبرې وې. اروپا ته د سفر په موخه د بهرنیو چارو د وزارت د ستور په مانۍ کې د ولس د گڼو پارکو یا طبقو سره د خدای په امانۍ په وخت هغه وویل: بهرنه زما سفر یوازې ستاسو په گټه دی او بس، که راننګم په یاد ولری چې د هېواد ساتنه وکړی او یو موټی ملت اوسئ. د یوه ناتارگر پاچا ترسیوري ژوند ونه کړی. زما لارښوونو ته ښه غوږ ونیسئ او په خرافاتو گروهن مه اوسئ، ځکه یو شمېر نابوهه ملایانو له دین څخه یو ځنځیر جوړ کړی او ستاسو پرغاړه یې در اچولی، تاسو ته ناسمې لارښوونې کوي او ناسمو ته مو لمسوي. د خدای او پېغمبر (ص) له امر او لارښوونو سره سم چلند وکړی. هغه څه چې ملایان وايي پرې باور مه کوئ. د ښځو پروړاندې له زغم او زړه سواندۍ څخه کار واخلئ، تاسو ټول د یوه هېواد بچیان یاست او له یو بل سره وروڼه اوسئ. ښځې ستاسو په شان حق لري او انسانانې دي. له یوې ښځې پورته بله ښځه مه کوئ او ماشومان مو ښوونځیو ته ولېږئ او خپله شتمني د خپلو ماشومانو د ښوونې او روزنې په لاره کې ولگوئ.

(۱۳) د امانی حکومت د ټولنیزو سمونونو یا اصلاحاتو دویمه لړۍ هېواد ته د شاه له اوږده سفر وروسته پیل شوه. کله چې شاه د اروپا د پیاوړو چارواکو له چال چلند او د لويديځ د تخنیک او فرهنگ وده په ځانگړې توگه په ایران کې د رضا شاه او په ترکیه کې د مصطفی کمال اتاترک د پیاوړو تگلارو له کتلو اغیزمن شوی وو، په افغانستان کې یې د سمونو او اصلاحاتو د تگلارو په پلي کولو کې له بېرې کار واخېست. د ۱۹۲۸ز کال د اگست د میاشتې پر ۲۹ نېټه یې یوه یو زر او یو (۱۰۰۱) کسيزه جرگه راوبلله او له جرگې سره یې د ټولنیزو بدلونونو د لړۍ په چټکولو کې خپلې موخې او هیلې گډې کړې.

شاه لومړی د خپل سفر په اړه گزارش ورکړ او بیا یې جرگې ته په افغانستان کې د چټکو ټولنیزو او اقتصادي بدلونونو په اړه خپله د اصلاحاتو تگلاره وړاندې کړه. د دغو اصلاحاتو په بنسټ یې د ځمکوالۍ او له ځمکوالۍ مخکې زړو

توره کرښه / ۲۲۵

دودونو او اړیکو ته د پای ټکی ایښوده. د هېواد لوړو پارکو یا طبقو لکه ځمکه والو، توکمیزو مشرانو او اغېزمنو روحانیونو چې په هغه وخت کې د دولت له اصلاح غوښتونکو تگلارو سره مخالفت کاوه، له خپلې گټې او امتیاز څخه یې برخې کېدل.

د استا اولسن پر وینا په (دغه پروگرام کې چې په افغانستان کې یې د روحانیت د واک زړه په نښه کړی وو) د ښځو د چادریو له منځه وړل، د مړیدي له منځه وړل، په برتانوي هند کې د دیوبند په مدرسه کې د ملایانو د زده کړو بندیز، له ملایانو څخه د ازموینې اخېستنې، پر افغان وگړو د تذکرو وېشنې، د سرتېری دورې ته د ځوانانو رابلنې، په لومړنیو ښوونځیو کې د هلکانو او نجونو گډې زده کړې او بهر ته د زده کړو لپاره د افغان ځوانانو لېږنې، د صغیرې نجلی د نکاح بندیز او د نجونو لپاره (۱۸) کلنې او د هلکانو لپاره (۲۲) کلنې د واده د کال ټاکنې او نورو حقوقي او ټولنیز سکالو ځای درلود.

(۱۴). خو دغه سمونې او ریفرمونه د ټولنې د روحاني برخې او د لویې جرگې د محافظه کاره ډلې له غبرگون سره مخامخ شول چې مخکښان یې د شور بازار حضرتان چې مشري یې فضل عمر مجددي کوله او خلکو د نور المشایخ په نامه پېژانده، وه. د ایران لوړنومې او نامتو پوه ډاکټر شجاع الدین شفاء په تهران کې د هغه هېواد د مخور روحانیت په اړه د انگلیس د وزیر مختار د پټ گزارش له مخې لیکي: (په ایران کې له دربار او دولتي مأمورینو پرته یوه بله مخوره ډله هم شته چې تل باید وساتل شي او هغه د علماوو او روحانیونو ډله ده. دغه ډله پراخه او لویه ځانگړې پانگه لري چې د موقوفاتو له لارې ترلاسه کېږي او د ایران په هر گوټ کې روحانیون، مدرسین او طلاب د دغو موقوفاتو له درکه، د امام د ونډې او د گڼ شمېر نذرونو له لارې بشپړه گټه ترلاسه کوي.

موږ (انگریزان) باید د ایران د واکمنې ادارې له لارې په دغې ډلې کې د ننوتلو لپاره لاره ومومو او باید له هندوستانه یو شمیر سیدان، ملایان او فقیران د شیعې گانو دیني مرکزونو او متبرکه ځایونو ته ولېږو چې کرار کرار وکولای شو د ایران د عاليه روحانیت پارکه یا طبقه اداره کړو). سر هوارډ جونس، په ایران کې د انگلستان مختار وزیر، د انگلیس د بهرنیو چارو وزارت ته له پټ گزارش څخه

چې، د انگلستان د بهرنیو چارو د وزارت له خپرو شویو لاسوونکو څخه رانقل شوې.

په همدې تړاو ډاکټر شفاء یوه بله خبره هم راپادوي.

۱۵. د خپلواکۍ د گټونکي سروال، هېوادپال او سرښندنکې نوميالي غازي اعليحضرت امان الله خان د انگلیس دغه سیاست په نورو اسلامي هېوادونو او له هغې ډلې زموږ په هېواد کې د نوموړي سیاست پرېلي کېدلو منښته کوي. کله چې انگلیسانو امیر عبدالرحمن خان زموږ د هېواد په سیاسي ډگر کې د واکمنۍ کړۍ ته راښکته کړې، نو پر دولت یې خپلې اغېزې د مخوړو روحانيونو له لارې وښندلې او هېواد ته یې له هندوستانه د یو شمېر شېخانو د رالېږلو له لارې زموږ د هېواد په کورني برخليک کې اغېزمنه ونډه ولوبوله. د یو شمېر افغاني تاریخ لیکونکو په منښتې، د حضرت شور بازار روحاني کورنۍ د ۱۹ ز پېړۍ په پای کې لومړی ننگرهار بیا کابل ته راغله او په شور بازار کې یې استوګنه پیل کړه. د استوګنۍ په پیلیزو شېبو کې د مجددې حضرتانو کورنۍ یوازې په دیني سکالو کې بوخته وه، خو د خپلواکۍ له جګړې وروسته دغې کورنۍ سیاسي سکالو ته لاس واچاوه او د هېواد د ټولنیز او فرهنګي پرمختګ لړۍ یې تر نیوکو لاندې ونيوله او د امانی د پانګوالۍ ضد دولت ته یې سرخوړی رامېنځ ته کړ.

وګورئ د لویې جرګې په درېیمې ورځ د ښځو د چادری او د آزادۍ خبره راوپراندې شوه. یو شمیر ملایانو د ښځو له مخ لوڅۍ سره مخالفت ښکاره کړ او هغه یې د اسلام د اصولو خلاف وبلله. شاه د هغوی په ځواب کې وویل: که څه هم زه ملا نه یم خو پوهېږم چې په اسلام کې ستر له غاړې کېښته ته ویل کېږي. ملایانو بیا هم د شاه خبره وغندله او شاه ملایانو ته په عصبانیت وویل: (ټول مصیبتونه ستاسو (ملایانو) له لاسه دي. تاسو (له مفتخورانو پرته بل څه نه یاست) هغه څه چې زه غواړم هغه به پلي کړم او د دغه ستر (برقع چادري) د لیرې کولو خبره به ان د برچې په مټ پلي کوم، نه په غوړه مالۍ او خوشامندی. باید پوه سئ چې زه یو انقلابي پاچا یم) او بیا یې د لویې جرګې غړو ته په خطاب کې وویل (زما د گران ملت استازو! تاسو ته زما سلا دا ده چې هغه ټول ملت ته

توره کرښه/ ۲۲۷

ورسوی او سلا دا ده چې پوه سئ چې په هېواد کې دغه ملایان د خپلو وعظونو له لارې د دښمن دروهې یا دسیسې خپروي. زموږ د وروسته پاتې والي لامل هماغه ناڅرګندې او موهومي اوسانې دي چې دوی یې وګړو ته وایي او په دغو قصو زموږ خلک غولوي. زه به د خپل حکومت په وخت کې د دغو ملایانو چاره وکړم، خو تاسو د ملت استازي باید خلک په دغو خبرو پوه کړئ چې د ګوتو په شمار ملایانو په درغلنې چې غواړي زموږ ملت بدبخته کړي، ونه غولېږي.

(۱۶). د نامتو افغانستان پېژندونکي لودویک ادمک د وینا له مخې: د لویې جرګې په څلورمه ورځ شاه د ملایانو او ملايي په اړه خبرې وکړې او ویې ویل چې وروسته له دې هغه کسان چې غواړي ملايي وکړي نو مسلکي ازموینه به ورڅخه واخېستل شي او هغه څوک چې په دغې ازموینې کې بریالي شي، نو له ملايي څخه به یې برخې شي. همداسې هغو بهرنیو ملایانو ته چې د هند د دیوبند له مدرسې څخه فارغ شوي اجازه ورته کړل شي چې افغانستان ته راشي او ملايي دې وکړي، ځکه هغوی بد او اورپکي، پروپاګندچیان، بهرني او خاين دي.

(۱۷). ډاکټر کاکړ د منشي علي احمد له قوله وایي: (شاه ټينګار وکړ چې دغه ملایان ټول د بهرنیو د دسیسو تراغېزې لاندې راغلي او د دغې خبرې د ازباد لپاره یې یو شمېر شواهد هم وړاندې کړل. شاه غوښتل چې دغه ملایان ټول له افغانستانه وشړل شي او یا دې په یوې ټاکل شوې سیمې کې تر څار لاندې ونیول شي او د دولتي چارواکو له اجازې دې پرته د وتلو اجازه ونلري.

(۱۸). د لویې جرګې غړي چې ګڼ شمېر یې ځمکه وال او روحانیون ول پوه سول چې شاه د هغوی له پخوانیو امتیازاتو د کمېلې له ټولولو څخه نه یوازې نه غواړي لاس په سر شي، بلکې له صغیرې نجلۍ سره واده منع کوي، له نارینه سره د ښځې برابر حقونه هم غواړي چې ګڼې وروسته له دې به ښځې په لوڅ مخ له کورو راوځي (په ځانګړې توګه کله چې شاه د ښځو د نقاب د لیرې کولو خبره اعلان کړه او ملکه ثریا په لوڅ مخ جرګې ته راغله)، کله چې ویې لېدل پاچا ملکان او ځمکواکان د دلالي له دندې څخه منع کوي او د بزګرو په منځ کې له دولت سره په اړیکه کې د هغوي اغیزه راټېټوي، نو د شاه له اصلاحي

وړاندیزونو سره یې مخالفت پیل کړ. هغو لومړیو کسانو چې د شاه له اصلاحاتو سره د مخالفت سروڼه را پورته کړل، له سرحدي لیکې هغه غاړه د نورالمشایخ تر مشرۍ لاندې د شوربازار حضرتانو او له لیکې دې خوا یې ورور محمد صادق مجددي د امانې اصلاحاتو پر وړاندې مټې را بډ وهلې. نورالمشایخ د ښځو له مخ لوڅۍ او د هلکانو له زده کړې څخه خلک لیرې ایستل او ویل یې چې زده کړې سړی کافر کوي. خو رښتیا دا وه چې که هلکان ښوونځیو ته تللي وئ او پوهه یې حاصله کړې وئ نو د هغوی د پیرۍ او مړیدۍ د هټۍ سودا به چا اخېستلې وې؟ یو پوه او زړول شوی هلک دې ته غاړه نه ږدي چې د مړیدۍ پړۍ دې په غاړه کې ور واچول شي.

شاه امان الله غازي خپل ولس ته د وینا په حال کې:

شاه امان الله په رښتیا یو انقلابي اوسرښندویه پاچا وو، هغه د افغانستان د سیاسي خپلواکۍ په ترلاسه کولو نه یوازې د نړیوالو په سترگو کې د انگلیس حیثیت، اعتبار او مخورتوب درې وړې کړ؛ بلکې د محمدزیو، خانانو د توکمونو مشرانو او د سترو روحانیونو د مستمري معاش په بندولو یې د هغوی دښمني د ځان په بیه واخېستله. د ټولنې د منځنیو پېړیو له زړو دودونو او رسمونو سره مبارزه لکه د دودیز کمیس او پرتوگ شاته غورځول او پرځای یې د اروپایي جامو اغوستل، د پگړۍ پر ځای د قره قلې خولۍ پر سرول، د جمعي د ورځې د رخصتۍ پرځای د یکشنبې د ورځې ټاکل، د هغو مامورینو چې له یوې میرمنې یې زیاتې ماندینې درلودلې د یوې ښځې غوره کول، په پوځ کې د مړیدۍ او پیرۍ لغو

کول، له ملا ډولو کسانو څخه د ملایي ازمویښي، د ښځو د حجاب ستونزه او د نارینه په وړاندې هغوی ته د ډیرو حقونو ورکول، له بوډا سړي سره د صغیرې نجلې د نکاح منع کول او... او.... ټول هغه گامونه ول چې هر یوه یې له دولت سره د دښمنۍ اورته لمن وهله او هغه یې د واک له گدی لیرې کړ.

که له دغو تېر شو، شاه امان الله په بهرني مورچل کې هم یو شمېر گامونه اوچت کړل چې د هېواد د ثبات لپاره ډېر خطرناک ول، د بېلگې په ډول: د بخارا له بلواگرو سره مرسته او د بلشویکانو د ولکې پر وړاندې د بخارا د خپلواکۍ لپاره د بخارا امیر ته د وسلو او جنگیالیو لېږنه، د بخارا د خپلواکۍ د غورځنگ له مشرانو ابراهیم لقي او انور پاشا څخه ملاتړ. حال دا چې بلشویکانو نه یوازې افغاني مرسته شوي وسلې او سرتیري ونيول بلکه د بخارا د پاچا سره زر یې هم ضبط کړل. همدا شان د سرحدی لېکې په بله غاړه کې د خپلواکۍ لپاره د قبایلو هڅول او کابل ته د هغوی د مشرانو رابلل، د هندي انقلابیونو د لنډمهالي حکومت په رسمیت پېژندل او په افغانستان کې د هندي کډوالو منل هر یو هغه خځلي او لرگي ول چې له انګلیس سره یې د دښمنۍ اور ته لا اوږه ورکوله. د نظر د خاوندانو له ډلې څخه د ښاغلي آصف آهنگ له قوله، شاه امان الله دغه هېوادپال پاچا په ۷ مورچلونو کې جنگېده (له ۷ مورچلونو څخه د ښاغلي آهنگ موخه د روحانیونو، د قبایلو مشرانو، ځمکه والو، د محمدزیو مستمري اخیستونکو، د ځمکوالۍ زړو دودونو، د پوهنې پراختیا او د ښځو آزادي، له انګلیسانو سره د جگړې مورچل او له بلشویکانو سره د جگړې مورچل) چې پایله یې له هماغولومړیو وختونو څخه څرګنده وه.^۱

د اعلیحضرت امان الله خان په اړه یو شمېر لیدلوري:

فرايزرتلر: په کابل کې د انګلیس سفیر او د پیلومات د هغه په اړه لېکي: (امان الله خان به په مېړانې، دوستۍ او لارښودیزې مشرۍ کې ستایل کېده اول خپل نیکه پاینده خان څخه به یې تقلید کاوه. امان الله خان یو هېوادپال او د

^۱- [د لیکوال په نامه د ښاغلي آهنگ صاحب له یو خصوصي لیک څخه]

توره کرښه / ۲۳۰

افغانستان د پرمختګ پلوی سړی وو او غوښتل یې افغانستان د نړۍ په هېوادونو کې د لوړ دریځ خاوند کړي. امان الله خان د درناوي وړ وياند او په نړیوالو چارو کې یې بشپړ مالومات درلود. د امان خان په شخصیت کې د ضعف ټکی دا وو چې غرور، پرتم او ځان مننه یې درلودله.

(۱۹). د هند سر وزیر جواهر لعل نهرو: اروپا ته د شاه امان الله د اوږده سفر او د هغه د پایلو په اړه لیکي: (د ۱۹۲۸ز کال په لومړیو کې امان الله او ملکه ثریا له افغانستانه د اروپا په لور د یوه اوږده سفر له پاره وخوځېدل. د ګڼ شمېر اروپایي هېوادونو پلازمېنو لکه روم، پاریس، لندن او مسکو ته ولاړل او په هرځای کې له تودو هرکلیو سره مخامخ شول. دغو ټولو هېوادونو په ډېرې لېوالتیا غوښتل چې د خپلو سیاسي او سوداګریزو موخو لپاره د امان الله پام ځانته راواړوي. هر چېرته ورته ګرانېه سوغاتونه ورکړل شول خو هغه د یوه هوښیار او لوړ سیاست پوه په توګه خپله ونډه په لوړه کچه او ښه توګه لوبوله او په هېڅ ځای کې یې د هېڅ شي ژمنه په غاړه نه اخیستله. د راستنېدلو په مهال له ترکیې او ایران څخه یې لیدنه وکړه. د امان الله اوږده سفر د ډېرو پام ځانته راواړاوه. اعتبار او حیثیت یې زیات شو او د افغانستان ارزښت یې هم ډېر کړ. خو دننه په افغانستان کې اکر یا حالت ډېر ښه نه وو. امیر ډېر خطرناک کار کړی وو او هغه دا وو چې په هېواد کې د بدلونونو له پیلولو سره جوخت او د لرغوني ژوند ډول ته د بدلون ورکولو له خپو سره سم توده په توده په سفر ولاړ. مصطفی کمال هېڅکله دغسې خطرناک کار ونه کړ.

(۲۰). دارالامان د امانی سلطنت تاریخي مانۍ چې بنسټ یې د خپلواکۍ د ګټونکي سروال، هېوادپال او سربندویه نومیالي غازي اعليحضرت امان الله خان له خوا ایښوول شوی و خو د خپلواکۍ دوښمنانو د باروتو په لمبو وسوځول.

د امانې د دور فرانسوي سفير موريس فوشي د امان الله خان په اړه ليکي: (دغه ځوان د خپل عمر په پرتله په سياسي چارو کې حيرانونکې پوهه لري. ځانگړې موخې په زړورتيا پرمخ بيايي. کله چې ما له هغه سره وليدل د جنرالۍ جامې يې پر ځان وې. سپين پوستکي او تورې زېرې سترگې يې درلودلې. د هغه په سترگو کې څرگند هوډ، واکمني او برابري په ځلېدلو وه. امان الله خان د خپلې ډېرې پوهې، مېړانې او په سياسي سکالو کې د خبرتيا له امله هرڅوک تر خپلې اغېزې لاندې راوړلي. امان الله دا پوهه او کفايت درلود چې د گاونډيو (روس او انگليس) په اړه پېچلې سکالو په ډاډ مطرح او د هغو په اړه خپل نظر او پريکړه ووايي. هغه د پياوړي هوډ، پټينې او تکل خاوند دي. تر اوسه يې د ژوند وريځې پر مخ نه دي رابسته شوي او ډېرې برياوې يې ترلاسه کړې. د بېلگې په توگه افغانستان يې په ډېر لږ وخت کې ټولې نړۍ ته ورپېژندلې دي. وييکي او کلمات د هغه د شخصيت د برم اوستروالي بيان نه شي کولای.

(۲۱). امريکايي ليکوال پولاده ليکي: ما د امان الله خان د دورې له شخصيتونو سره له نږدې کتلي او خبرې مې ورسره کړي دېلگې په ډول: ياور محمود خان، عبدالعزيز خان، د حربي وزير او جنرال محمدگل خان مومند. د هغو له خولې مې د شاه امان الله په اړه په زړه پورې خبرې اورېدلې چې بايد ياداشت او وليکل شي.

د دغو يادونو يوه کوشنۍ بېلگه دا ده چې: په ۱۳۴۵ز کال کې د سوادگريزې خونې په رياست کې د چهاردهي له اوسيدونکو څخه يوه پياده وو او نوم يې غلام محمد وو. غلام محمد په ځوانۍ کې په دارالامان کې وو. هغه ويل: د پسرلي يوه ورځ وه، باران ورېدلی وو او ځمکه ښويه وه. امان الله خان له خپلو

همکارانو سره د دارالامان ماني ته راغی چې د دارالامان له ماني څخه کتنه وکړي. ماني د یوې غونډۍ پر سر وه. امان الله خان په ځغاستې پیل وکړ او د غونډۍ سرته وخوت او همکارانو ته یې وویل، راځئ چې د ماني بنسټ یا تهداب وگورو. خو همکارانو د غونډۍ سرته د ختلو هرڅه هڅه چې کوله نه شول ختلای او بیرته لاندې راښووېدل. امان الله خان هغوی ته وویل، زه تل تاسو ته وایم چې ورزش وکړئ او ډېره ډوډۍ مه خورئ، دا دی زه له تاسو مخکې د غونډۍ سرته وختلم، زما هره خبره ستاسو په ځیر ده. له دې کیسې ښکاري چې شاه امان الله له ورزش سره مینه درلوده او ورزش یې کاوه (هماغه ځای)

میرمن رياتالي ستیوارت (په افغانستان کې د اور) کتاب لیکواله وایي (د افغانستان پخواني امیران مغرور او متکبره ول او له هغوی سره اړیکه نیول گران ول. له بلې خوا امان الله خان یو دموکرات سړی وو او د هارون الرشید په شان پرته له ساتونکو (گارد) د ښار په بازارونو کې پلي گرځېده او له ډول ډول کسانو سره به یې خبرې کولې. له تشریفاتو یې ښه نه را تلل او ځان یې کټ مټ د یوه عادي افغان په توگه له نورو سره برابر باله. امان الله خان یو ولسپاله هېوادپال او د ختیز د خپلواکۍ ملاتړی او ډېر نوميالی سړی وو، د خپلې پاچاهۍ په پای کې یې محافظه کاران په وحشت کې اچولي ول، هغه ریښتونی او صادق وو او د خپل هېواد په عصري کولو کې ډېر جدي شو، د خپلې پاچاهۍ په پای کې یې وویل: د دې له امله چې بلوا یوازې او یوازې د ده پر ضد ده نو نه غواړي وینه توی کړي او له پاچاهۍ لاس په سر شو او هغه یې خپل ورور عنایت الله خان ته پرېښودله. بې کفایته درباریان د هغه تر شا او خوا راټول شوي ول، همدارنگه د هغه پرضد یې د کفر وسله وکاروله او هغه یې د اسلام ضد وباله، حال دا چې هغه یو سپېڅلی مسلمان وو.

(۲۲). او په بل ځای کې لیکي: (د امان الله خان په څېر واکمن نه په ختیځ او نه په لویدیځ کې لیدل شوی دی. هېڅ پاچا پرته له ساتونکو او ځانگړو امنیتي تشریفاتو چېرې نه ځي. خو امان الله خان هرې خوا ته روان وو او له وگړو سره یو ځای کېده. افغانانو گومان کاوه چې دغه سړی چې د دوی تر څنګ ولاړ

توره کرښه / ۲۳۳

دی ښایي امان الله خان وي. هغوی انګېرل چې هغه به یو چېرې له وګړو سره د خبرو کولو په حال کې پرسرک باندې وګوري. کورنۍ یې پرې نیوکه کوله چې (خان ته دې پام ونیسي)، امان الله خان به ویل: ملت زما ساتونکی (باډي ګارډ) دی. امان الله خان د لېونۍ مینې په نړۍ کې له ملت سره لیونۍ مینه درلودله). رته تالي د امان الله خان د ښوونکي عبدالغني خان له خولې لیکي چې: امان الله خان له ملي جامو سره ځانګړې مینه درلودله او د ولسي جامو په اغوستلو لکه کمیس او پرتوګ، پګړۍ، خولۍ او پوستین به چایخانو او سماوارونو ته روان وو او له خلکو سره به ایل او غیل شو، که خلکو هغه په همداسې جاموکې لېدلای وای نو څه یې نه ویل او د خپلې پاچاهۍ په وخت کې یې کټ مټ دغسې وکړل. امان الله خان یو ښایسته ځوان وو، متوسطه ونه یا قد، گرد مخ، روښانه تورې سترګې یې درلودلې او هېڅکله نه عصبي کېده. په خبرو کې خوږ ژبی او مؤدب وو او هڅه یې کوله چې مخامخ لوری ځانته لېواله کړي. یو ځل یې په پنځلس کلنۍ کې ویلي ول: دی شرمېري چې هېواد یې وروسته پاتې دی او د خپلو خلکو له نابوهۍ ځورېږي.

(۲۳). د هېواد د تاریخ او ټولنپېژندنې د پوهانو په ډله کې ارواښاد حبیبی د افغاني ټولنې یو نوميالی پوه دی چې ټولې لیکنې یې د اسنادو او لیکلو لاسوندو پر بنسټ ولاړې دي. هغه عادت نه درلود چې خپل قلم د هغو پاچایانو او واکمنانو په ستاینه کې په کار واچوي چې ټولنې ته یې خدمت او کار نه وي کړی. د حبیبی نیکه چې مولوي عبدالرحیم آخندزاده نومېده د امیر عبدالرحمن خان په وخت کې وژل شوی وو او له همدې امله ارواښاد حبیبی په افغانستان کې د محمدزیو له حکومت سره ښې اړیکې نه درلودلې او د قلم په ښې یې څه چې له لاسه راغلي د بارکزیو او محمدزیو د سردارنو په ځورولو او د هغوی د کړنو په رابربنډولو یې ټونګلي دي. خو د دې ترڅنګ د صلاحیت وړ او حق ویونکي عالم وو. په خپلو لېکنو کې که هغه له امان الله خان او د هغه له کارنامو خبرې کړي د دې ترڅنګ چې د هغه د همکارانو او معاصرینو له ویناوو یې د هغوی نیوکې را نقل قول کړي، خو خپل د سترگو لیدلی حال او د شاه امان الله خان په اړه خپل باور داسې لیکي:

توره کرښه / ۲۳۴

لومړی انځور په پغمان کې د خپلواکۍ ځلی دی چې شاه امان الله خان جوړ کړی خو دوهم انځور یې د خپلواکۍ د دښمنانو له خوا د له منځه وړلو شاهدي ورکوي.

د ۱۳۰۸ل کال په پسرلي کې د شاه امان الله خان تر مشرۍ لاندې لس زره کسيز کندهاری او هزاره توکميز لښکر د کابل پر لور راوخوځېد. لښکر له زابل او مقره وواښت او د غزني پر خوا مخ په وړاندې راغی. د لارې په اوږدو کې د انگلیسانو د دسیسو پر بنسټ د یو شمېر مشکوکو او څرگندو کورنیو روحاني ډلو په ملاتړ د درانیو او غلزیو د توکمونو د هڅولو او پارولو په موخه د غلزیو د استوگنې په سیمه کې د فراهي درانیو یوه شل کسيزه مخکښه کشف ډله ووژله او د هغوی ټوټې ټوټې شوي مړي یې د تېلفون د مزیو تر کړو شویو پایو لاندې څړولي ول او د کاغذ د یوې ټوټې پر مخ یې په بد ورگې ملا ډوله لیکنې لېکلې وې (دغه د غلزیو له پلوه شاه امان الله او دارنیانو ته یوه میلستیا ده). د دغې خونړۍ او ویر لړلې پېښې په لیدلو پاچا لښکر راغوښت او ویې ویل: (اوس په ازباد ورسېدله چې دښمن غواړي زموږ د توکمونو ترمېنځ فساد او جگړې ته لمن ووهي چې په خپل لاس یو بل ووژنو او د دغه ناجایز کار لامل به زه وم او د تخت او تاج د بېرته خپلولو لپاره به پرېمانه وینه توی او ډېر به ووژل شي. نو

توره کرښه / ۲۳۵

زما گرانو وگړو! په يقين پوه شئ چې زه د کورنيو او توکمیزو جگړو زغم نه لرم. نه غواړم زما د تخت او تاج د بېرته نيولو لپاره تاسې داسې يو کار وکړئ. نو زه به ستاسو له منځه ولاړ شم چې نوره وژنه ونه شي او وينه توی نه شي.

زما گران ولس او افغانستان به ژوندی پاتې وي خو تل پاتې تورمخي او د دغې خونړۍ پېښې پازوالي به زما پر نوم وليکل شي. ما د پاچاهۍ له لومړۍ ورځې ژمنه کړې وه چې د افغانستان د خپلواکۍ د ساتنې او د ځمکنۍ بشپړتيا، يووالي او ښيرازۍ لپاره به کار وکړم.

وگورئ! د تاريخ په لرغونو وختونوکې دغه شهزادگي ول چې د شاهۍ د دريځ د ترلاسه کولو لپاره له يو بل سره جنگېدلي خو په مېنځ کې تاسې د ملت وگړي يې يو بل ته په دښمنۍ او جگړو هڅولي ياست. ماغوښتل چې زما د شاهۍ په دور کې داسې ونه اوسي او د دې پرځای چې وگړي د يوې بلې جگړې په لور وخوځوم، غوښتل مې د افغانستان د ټولو وگړو لپاره د دوستۍ، يووالي، ورورۍ او ښيرازۍ مخکښ اوسم. اوس چې وينم تاسې په کورنيو او توکمیزو جگړو کې رابښکېل کېږئ دا دی دغه ډگر د افغانستان وگړو ته د خپلو پلويانو او مخالفانو په گډون پرېږدم. تاسو په خپلو منځو کې جوړ راسئ. زه د خپل تاج او تخت د بېرته ترلاسه کولو لپاره ستاسو د کورنۍ جگړې پازوالي په غاړه نه سم اخېستلی. يو تربورمې (منظور نادر خان دی) پاړه چنار ته رسېدلی او بل ورور مې (منظور نورالمشاېخ دی) دلته ناست دی او کورنۍ جگړې ته لمن وهي. زه د دغه کار نه یم، تاسو ته زما سلا دا ده چې له يو بل سره غاړه غړۍ او جوړ راسئ، خپله خپلواکي وساتئ او خپل هېواد بهرنيو دښمنانو ته مه پرېږدئ! زه ستاسو له ډلې يو تن یم، که تاسو ښيرازه اوسئ، دغه زما ښيرازي ده. خو که په وينو کې لیت پیت سئ نو زما د تل پاتې بدبختۍ لامل به اوسئ. بيا د زړه سوانده، ولسپال او ولس دوستي پاچا چې له سترگو يې اوبښکې رابهېدلې د واقف لاهوري دغه دوه بيته يې وويل: هېواده!

جنگ توصلح و صلح توجنگ است من قربانت اين چه نيرنگ است

ميروم تا تو نشنوی نامم اگر از نام من تراننگ است؟

او بيا يې وويل: فی امان الله.

توره کرښه/۲۳۶

(۲۴). دا هغه کيسه وه چې ارواښاد علامه حبيبي د سترگو د ليدلي حال په توگه د پرمختگپال، ولسپال او ولس دوست پاچا په اړه ليکلي او په ريښتينولي مني چې وگړو هغه ته ډېر درناوی او ډاډ درلود او ولس غوښتل د هغه پاچاهۍ بېرته ور وگرځوي خو پاچا د دغې زړه بوږنونکې پېښې له پېښېدلو سره سم بېرته کندهار ته ستون شو او له هغه ځايه د بې وزلي ژوند په خپلولو له هېواده ووت چې د هېواد د بچيو وژنه په سترگو ونه وينې. دا ده د يوه هېوادپال او پر هېواد مين لارښود بېلگه چې پاچاهۍ تاج او تخت ته يې شا کړه او د هېوادوالو وژنه يې تر پاچاهۍ غوره ونه بلله او په مېړانۍ له هغې لاس پر سر شو ځکه چې نه يې غوښتل واکمني ته د تېري، ځانمنونکي او د وينې بهوونکي پاچا دروند تاريخي پېټې پر اوږو يوسي. نن د هېواد تاريخ د هغه نوم په درنښت يادوي. اروا دې ښاده وي.

د امان الله خان او نادر خان ترمېنځ لوبې:

کله چې غلام نبي خان چرخي د ۱۹۳۲ز کال د اکتوبر پر ديارلسمه له انقرې څخه کابل ته ورسېد. نادرشاه له هغه سره وکتل او هغه ته يې وړانديز وکړ چې که له سياسي فعاليت څخه لاس واخلي نو په استانبول کې به د سفير تنخوا ورته مقررې کړي. د هغه ورور غلام صديق خان به په برلين کې د سفارت پر څوکۍ پرېږدي او دغه راز به يې بل ورور غلام جيلاني خان هم د سفير په حيث مقرر کړي. غلام نبي خان ژمنه وکړه چې د دې وړانديزونو په هکله به غور وکړي. مگر په عمل کې يې سمدستي خپلو سياسي فعاليتونو ته زور ورکړ.^۱

افغانستان ته د غلام نبي خان له رسېدلو سره، د امان الله خان طرفدارانو، د سرحد له قبایلو سره، د نادرخان پر ضد د يوه وسله وال پاڅون لپاره تماسونه ټينگ کړل او ډېر زيات کسان يې پاڅون ته تيار کړل. د وزيرو قبایلو د نادرخان له دښمنانو سره يوه موافقه لاسليک کړه چې د هغې په اساس به د کابل د نيولو په صورت کې دوی ته اته سوه زره افغانۍ او د کابل د خزائې د چورولو اجازه

^۱- هغه کتاب ص ۳۶۶

ورکوله کېدله.^۱

نادرشاه، د خپلو فعالو استخباراتو له لارې، د غلام نبي خان او د امان الله خان د طرفدارانو له ټولو فعالیتونو څخه خبر وو او د هغه د پلانونو د عملي کېدلو د مخنیوي له پاره یې لازم تدابیر نیولي وو.

انگریزانو هم په صوبه سرحد کې د غلام نبي خان د فعالیتونو د څارلو لپاره بشپړ ترتیبات نیولي ول. هغوی په دې خبر ول چې د امان الله خان د طرفدارانو د قیام اصلي قوه د آزاد سرحد پښتني قبایل دي. په کابل کې د شوروي سفارت پوځي آتشي رپوټ ورکړ چې په پېښور کې د انگریزانو پوځي قطعات د تیارۍ په حال کې دي او ځینې قواوې یې د افغانستان او برتانوي هند پولو ته استولې وې.

نادر خان او د هغه انګلیسي متحدینو په دې برخه کې کافي اسناد او لاسوندونه په لاس کې لرل. د شوروي استخباراتي اسناد ښیي چې باید افغانستان ته د غلام نبي خان د رسېدلو سره سم، د خوګیاڼیو قبیلې د ملک قیس په مشرۍ ښورښ پیل کړی وای، مګر نادر خان د خپلو استخباراتو په زور د هغه مخه ونیوله او غلام نبي خان کابل ته راغی.

ډېر زیات ډیپلوماټان د غلام نبي خان دې خطرناک حرکت ته حیران وو او حتی د شوروي سفير ستارک په ارګ کې په یوه مېلمستیا کې له غلام نبي خان څخه په ډېر احتیاط د هغه د پروګرامونو په باره کې پوښتنه وکړه. غلام نبي خان ورته وویل چې د کار لپاره راغلی دی او حکومت، د قبایلو له ویرې، د هغه په مقابل کې د عمل کولو جرأت نه لري. ستارک د شوروي سفارت ته په خپل رپوټ کې ولیکل چې غلام نبي خان، د نادرخان په مقابل کې د پاڅون لپاره، ولایاتو ته خپل سړي او لیکونه استولي دي او دا کار په ډېره بې احتیاطۍ کوي. ډېر زیات کسان چې د ده پیغامونه او لیکونه رسوي د نادر خان د استخباراتو سړي دي او د نادر خان حکومت د غلام نبي خان په ټولو فعالیتونو پوره خبر

^۱- تیخانوف ص ۲۵۶-۵۷

دی.^۱

د شوروي اتحاد د حکومت ټولې څانګې د افغانستان په چارو کې د مداخلې او د امان الله خان د طرفدارانو د ملاتړ په برخه کې په يوه نظر نه وې. د شوروي اتحاد استخبارات او د ګوند په رهبري کې ځينې کسان د شوروي د عاجلو کړنو پر خوا ول مګر خارجه وزارت د شوروي عملياتو ته خوشبين نه وو. د بهرنيو چارو وزارت يو عالي رتبه مامور تسوکerman د خارجه وزارت مرستيال ليونيد قراخان ته په يوه يادداشت کې ليکلي وو چې هر څوک چې داسې ګومان کوي چې په نږدې راتلونکي کې به د نادر خان پر ځای زموږ يو طرفدار، چې زموږ په ګټه به وي، په کابل کې واک ته ورسېږي، اشتباه کوي. ځکه چې په اوسنيو شرايطو کې د نادر خان پر ځای د امان الله خان منځته راتلل؟ په افغانستان کې د قواوو تناسب خرابوي او انګرېزان ښايي داسې مداخله وکړي چې خپل يو ګوډاګی به واک ته ورسوي. د نادر خان له پرزېدلو سره به په افغانستان کې قومي او قبيلوي جنګونه پيل شي چې ټول هېواد به ټوټې ټوټې شي او په هره سيمه کې به يو پاچا ناست وي. په افغانستان کې د اوضاع دغه راز خرابېدل به انگليسانو ته دا فرصت په لاس ورکړي چې د منځنۍ اسيا په هېوادونو کې به د مداخلې کولو لپاره ډېری لاری ورته خلاصې شي او موږ به مجبور يو چې د خپلو پولو د ساتلو لپاره زيات پوځي اقدامات وکړو.^۲

نادرشاه، د غلام نبي خان د فعاليتونو د شنډولو لپاره، خپل ورور شاه محمود خان، چې د جنوبي په پښتني قبایلو کې يې زيات نفوذ درلود، هڅې سيمې ته واستاوه. هغه ته ډېر ژر معلومه شوه چې غلام نبي خان په پښتني قبایلو کې په خطرناکو فعاليتونو بوخت دی او د نادر خان پر ضد ډېر زيات خلک پارېدلي دي. شاه محمود خان په دې پوهېدو چې قبایل د پوځي مهماتو له کمبود سره مخامخ دي نو يو چل يې وکړ او هغه دا چې، د پوځي مهماتو په نوم، يو کاروان يې خوست ته واستاوه. پښتني قبایلو پر هغه باندې حمله وکړه خو وروسته ورته

^۱- هغه کتاب ص ۲۵۸-۲۵۹^۲- بويکو ص ۳۵۵-۵۶

توره کرښه / ۲۳۹

مالومه شوه چې ټول صندوقونه له ډبرو او شګو ډک دي. په دې توګه شاه محمود خان خپل خان د قبایلو په نیت خبر کړ او نادرشاه ته یې د غلام نبي خان د دسیسو په باب رپوټ ورکړه.

د شوروي سفارت پوځي آتشه واسیلیف حکومت ته په خپل رپوټ کې لیکي چې د ورځې د نیمایي په شاوخوا کې د نادرشاه یو یاور د غلام نبي خان کور ته ورغی او هغه ته یې وویل چې پاچا د هوا خوری لپاره دباندي وځي او ته یې بللی یې. کله چې غلام نبي خان ارګ ته ورغی نادر خان د ارګ له برنډې څخه په ښکښلو او بد ویلو ښا وکړه. غلام نبي خان په پوره زړه ورته ځواب ورکړ او نادرشاه هم هېڅ رحم ورباندي ونه کړ. عسکرو ته یې امر وکړ چې د ټوپکو په قنډاقونو یې ووهي.^۱

نادر خان د غلام نبي خان چرخي د اعدامولو سره، د مطلقه شاهي له رسم او عادت سره سم، د چرخي کورنۍ او د امان الله خان نور طرفداران په زبردستۍ سره وځپل او پر چا باندي یې چندانې رحم ونه کړ. د دې کورنۍ څو تنه نور غرغړه شول. د چرخي د کورنۍ ډېر زیات کسان بنديخانو ته واستول شول، چې څو تنه یې هلته وفات شول. او ډېر زیات یې تر ډبرو کلونو پورې د بنديخانو شومه شول.^۲

شاه محمود خان له پنځلسو زرو عسکرو سره د سهېل خواته خوځېدلی وو او د غلام نبي خان د طرفدارو ځدرانو خانانو د اېلولو او رانیولو لپاره یې څه د پاسه پنځه میلیونه افغانۍ په رشوتونو ولګولې، مګر بیا هم وضع کراره نه شوه خو کله چې هغوی د غلام نبي خان له وژل کېدلو څخه خبر شول نو له مقاومت یې لاس واخېست، مګر شاه محمود خان د ښورښیانو په نیولو بریالی نشو او هغوی د وزیرستان سیمې ته ولاړل.

له دې پېښو سره یو ځای د خوګیانیو مشهور مشر ملک قیس، چې د علي احمد خان د نیولو لپاره یې له سقاو څخه اووه لس زره روپۍ اخېستې وې، د نادرخان

^۱- هغه کتاب ص ۲۵۹-۲۶۰

^۲- بویکو ص ۳۶۸

د غوښتنې په خلاف کابل ته ورتللو ته حاضر نه شو او نادر خان ته يې ځواب واستاوه چې دی غلام نبي خان نه دی چې پر خپلو پښو به دار ته تسليمېږي. ويل کېږي چې د خوگياڼيو مشر پنځه ويشت زره وسله وال سړي، وسلې او توپونه درلودل او له هغه سره په داسې حال کې چې نادر خان نورې زياتې ستونزې درلودلې مخامخ مقابله گران کار وو او نادر خان دا موضوع بل فرصت ته پرېښودله.^۱

نادر خان او د هغه کورنۍ ته د شور بازار د حضرتانو دسيسې، چې هم د امان الله خان د سلطنت د پرزېدلو يو لوی عامل شو او هم يې د سقاوي رژيم په مقابل کې پټې او ښکاره توطيې کولې، يوه بله لويه ستونزه وه. فضل عمر مجددي، چې په وطن کې په شېر آقا مشهور وو او د امان الله خان په مقابل کې يې له ديني علماوو څخه د کفر فتواوې را غونډې کړې وې؛ د اعليحضرت امان الله خان د تخت د بېرته نيولو په جنگونو کې ميدان ته داخل شو او د غزني په شاوخوا سيمه کې يې د هغه پر ضد غلجي قبایل حملو ته وهڅول. امان الله خان بالاخره د جنگ ميدان پرېښود او حضرت د نادر خان ملاتړ وکړ. نادر شاه هم، چې د حضرتانو، روحانيونو او ديني عالمانو په زور پوهېدو، نه يوازي نورو ديني عالمانو ته امتيازات ورکړل او د امان الله خان ځينې اصلاحات يې لغو کړل؛ شېر آقا يې د عدليې د وزير او د علماوو د شورا د رييس په حيث مقرر کړ.

حضرت، ډېر ژر، د نادر خان په مقابل کې دسيسې پيل کړې؛ ښايي ده به نور داسې امتيازات غوښتل چې نادر خان به نه شواى ورکولای او يا يې لا ښايي پخپله د پاچاهۍ خيال په سر کې وو؛ ځکه چې که سقاو پاچاهي کولای شواى نو دی تر چا پاتې وو. حضرت هم د سقاو او هم د امان الله خان له ځينو ملگرو سره تماسونه ټينگ کړل او د امان الله خان ملگرو خو ورته وويل چې که امان الله خان قدرت ته ورسېد نو دی به په هغه نظام کې د عدليې وزير وي او د شيخ الاسلام لقب او امتيازات به ولري او چې دی يې غواړي په هغه اندازه

^۱- تيخانوف ص ۲۶۱-۶۲

صلاحیتونه او واک به ورکړي.

ویل کېږي چې امان الله خان هغه ته په یوه پیغام کې ویلي وه چې حاضر دی خپله یوه خور هغه ته په نکاح کړي. شېرآقا په خپلو دسیسو کې له دونه یې شرمی څخه کار واخیست چې د شوروي له سفارت سره یې هم د تماسونو د ټینګولو او مذاکراتو کوښښونه وکړل. د شوروي اتحاد سفير لیونید ستارک د شوروي خارجه وزارت ته ولیکل چې شېرآقا د متحدینو د پیدا کولو په لټه کې کوښښ وکړ چې حتی زموږ سره خبرې پیل کړي، مګر موږ د هغه غوښتنه رد کړه.^۱

د غلام نبي خان چرخي له وژل کېدلو وروسته سیاسي وضع: د غلام نبي خان چرخي له وژل کېدلو سره، د ډله ایزو بندي کېدلو او اعدامونو سلسله پیل شوه او د عمومي جنگ تر پایه پورې یې په لږ او ډېره پیمانه دوام وکړ. په مقابل کې د نادر خان د کورنۍ مخالفینو او د امان الله خان طرفدارانو او پخپله امان الله خان هم سیاسي فعالیتونو او سیاسي قتلونو ته زور ورکړ. د ۱۹۳۳ز کال د جون پر شپږمه سید کمال، چې په جرمني کې یې تحصیل کړی او په هغه هیواد کې اوسېده، په جرمني کې د افغانستان سفير سردار محمد عزیز خان، د سفارت په ودانۍ کې وویشت او وواژه. جرمنیانو هغه افغانستان ته ونه سپاره؛ څه باندې یو کال وروسته یې د جولای پر شپږمه په اعدام محکوم کړ او د ۱۹۳۵ز کال د جنوري پر څوارلسمه یې اعدام کړ.

سید کمال په جرمني کې د سمینټو جوړولو په څانګه کې خپل تحصیل پای ته رسولی او د افغانستان خواته یې حرکت کړی وو، چې په افغانستان کې امانی نظام سقوط وکړ. سید کمال په ایټالیه کې د افغانستان د سفير، سید قاسم خان، پر دې مشوره چې په افغانستان کې د اوضاع تر معلومېدلو پورې په روم کې پاتې شي غوږ ونه نیوی او د خپلو ملګرو سره یو ځای هند او وروسته کندهار ته، چې امان الله خان د پاچاهۍ د بېرته نیولو لپاره عملیات پیل کړي وو، ځان

^۱ - بویکو ص ۳۱۵-۳۱۶

ورساوه.^۱

سید کمال د غزني په محاصره کې د امان الله خان له ماتې وروسته په ټوله لار کې د امان الله خان ملگری وو او د مارسيز په بندر کې يې له هغه سره خدای په امانې وکړه. امان الله خان يو څه جېب خرڅ هم ورکړ او سید کمال جرمني ته ولاړ.^۲

سید کمال، څه موده وروسته، د امان الله خان لپاره د سياسي فعاليتونو او له هغه سره د سلا مشورو لپاره، روم ته ولاړ. د امان الله خان سره د سید کمال د ملاقات او نتيجې په باب څه لیکل شوي نه دي، خو هغه د امان الله خان په طرفدارۍ کار ته يې دوام ورکړ.^۳

طبيعي خبره ده چې دا ټول اطلاعات به د افغانستان استخباراتو ته، چې په اروپايي هېوادونو کې يې، د خپلو سفارتونو له لارې، شبکې درلودلې، رسېدلې وي او د سید کمال په لاس به يې د نادرشاه د ورور عبدالعزيز خان د وژلو څخه وروسته د دواړو کورنيو ترمېنځ د اختلاف او دښمنۍ اور نور هم تازه کړی وي. امان الله خان د دې موضوع حساسيت ته متوجه وو او هېڅ څرگنده مداخله يې پکې ونه کړه. امير الدين شنسب، چې د سید کمال شخصي ملگری وو او له هغه سره يو ځای د امير امان الله خان سره اوږه پر اوږه جنګېدلی وو، له دې امله سخت گيله من دی او وايي چې امان الله خان، غلام صديق خان او شجاع الدوله خان، چې ټول په اروپا کې ول، او ښې شتمنۍ يې درلودلې عبدالخالق يوازي پرېښود، هېڅ مرسته يې ورسره ونه کړه؛ هغه ته يې يو مدافع وکیل هم استخدام نه کړ او هغه بالاخره دعوه بايلوده او اعدام شو.^۴

له دې پېښې څخه پوره درې مياشتې وروسته محمد عظيم، د سفير مکنوناچي د وژلو په منظور، په کابل کې، د برتانيې سفارت ته ننووت او درې تنه يې

۱- شنسب ص ۵۳

۲- هغه کتاب ص ۹۶

۳- هغه کتاب ص ۱۰۶

۴- هغه کتاب ص ۱۴۱

توره کرښه/ ۲۴۳

وويشتل او ټييان يې کړل. د کابل حکومت ډېر چټک اقدام وکړ. محمد عظيم يې اعدام کړ، له هغه سره يې محمد ولي خان او د غلام نبي خان چرخي ورور غلام جيلاني خان، چې په دې وروستۍ پېښه کې يې هېڅ ډول لاس نه درلود، اعدام کړل او يو شمېر کسان يې ونيول.^۱

په داسې حال کې چې د ډيورنډ د پولې پر دواړو غاړو، کابل، ولاياتو او اروپا کې د نادر خان او د هغه د کورنۍ پر ضد تبليغاتو او دسيسو زور اخېستی وو امان الله خان د ۱۹۳۳ز کال د جولای په مياشت کې استانبول ته سفر وکړ؛ بې ډېرې ورځې يې تېرې کړې؛ د ترکيې له جمهوررييس مصطفى کمال اتا ترک سره يې څو ځله وکتل او افغانستان ته د بېرته تللو په اړه يې د مصطفى کمال څخه مرسته وغوښتله.

مصطفى کمال وويل چې شوروي د امان الله خان له طرفدارانو سره مرستې وکړي نو ترکيه به هم خپلې مرستې ونه درېغوي. مگر څرنګه چې ستالين پوځي مرستې ته تيار نشو نو ترکيې هم سوږ عکس العمل وښود. دې دواړو هېوادونو نه غوښتل چې د امان الله خان سره د مرستې کولو په بدل کې د انګرېزانو دښمني په بيه واخلي.^۲

د ۱۹۳۳ز کال د نومبر پر اتمه د نجات د لېسې عبدالخالق نومې زده کونکي، نادرشاه په داسې وخت کې په توپنجه ووژلو چې هغه زده کونکو ته انعامونه وېشل او شهادت نامې يې ورکولې. مورخين پر دې خبرې اتفاق سره لري چې عبدالخالق د غلام نبي خان چرخي په کورنۍ کې لوی شوی او د چرخي د کورنۍ له ماشومانو سره يو ځای ښوونځي ته تللی وو. د نادر شاه له وژل کېدلو سره يو ځای، لکه څرنګه چې انتظار يې ايستل کېده، د استبداد وړ دهشت نوې څپه پيل شوه. د عبدالخالق ټوله کورنۍ او ځينې نژدې ملګري او هم ټولګيوال يې او د چرخي د کورنۍ ځينې غړي اعدام شول او په لس هاوو کسان د بنديخانو شومه شول.

^۱- آدمک ص ۱۹۶-۱۹۷

^۲- تيخانوف ص ۲۷۱-۲۷۲

دا وخت سردار هاشم خان د هېواد شمالي سیمو ته تللی وو او د حربیې وزیر شاه محمود خان، د وضع د خرابېدلو د مخنیوي لپاره، سمدستي د نادرشاه اته لس کلن زوی محمد ظاهر پر تخت کښېناوه او د محمد ظاهر شاه په نوم یې بیعت ورته غونډه کړه.

د نادرشاه د وژل کېدلو خبر په هغه ورځ په ټوله نړۍ کې خپور شو. امان الله خان د رویتې خبرې آژانس ته وویل چې که چېرې د افغانستان خلک وغواړي نو دی به خپل ټول توان او طاقت د وطن خدمت کولو ته تیار دی او زیاته یې کړه چې نشي کولای د نادرشاه په مرگ تر یوې اندازې خوښي ښکاره نه کړي مگر په عین حال کې د افغانستان د پاچا په وژل کېدلو خواشینی دی.^۱

محمدصديق خان چرخي څو ورځې وروسته له امان الله خان څخه وغوښتل چې په افغانستان کې د خپلو طرفدارانو سره د تماس ټینګولو او د ظاهرشاه پر ضد د تبلیغاتو په منظور په هیواد کې دننه د یوې پټې چاپخاني لپاره ترتیب ونیسي. هغه کتاب هغه مخ هاشم خان، چې د نادر شاه له وژل کېدلو څخه وروسته، څوارلس کاله د افغانستان اصلي واکمن وو، هېڅ وخت د امان الله خان د له منځه وړلو له پلانونو څخه لاس وانخېست. د نادرشاه یاور الله نواز خان ته یې د امان الله خان د له منځه وړلو دنده ورکړه او دغه راز یې مکې معظمې ته، چې امان الله خان د حج نیت درلود، خپل سړي ولېږل. د ۱۹۳۴ز کال په لومړۍ نیمایي کې شوروي استخباراتو د هاشم خان دسیسې شنې کړې.^۲

دغه راز امان الله خان هم د بیرته پاچا کېدلو له تلاش څخه لاس وانخېست او تر ۱۹۴۸ز کال پورې یې، چې بالاخره یې ظاهر شاه ته رسمي بیعت نامه را ولېږله، تلاشونه کول. د امان الله خان ملګرو د افغانستان څخه بهر، په لیری اونیډې ښارونو، برلین، استانبول، بغداد، مکه، تهران، مشهد، کربلا، بمبئی، کوټه او پېښاور کې ډېرې لویې او پراخې شبکې فعالې کړې وې او یو ځل خو د برتانیې استخباراتو رپوټ ورکړ چې که امان الله خان اويا دهغه یو نیږدې

^۱- تیخانوف ص ۲۷۴

^۲- هغه کتاب ص ۲۷۵

ملگری د پښتنو قبایلي علاقې ته ځان ورسوي نو دا به د حاکمي کورنۍ د نسکورېدلو ما نا ولري.^۱

صدراعظم سردار هاشم خان هم بېکاره نه وو ناست او د امان الله خان د له مېنځه وړلو لپاره یې خپلې ټولې استخبارتي شبکې فعالې کړې وې. هغه څو ځله د امان الله خان د وژلو لپاره سړي واستول، خو شوروي استخباراتو، په تېره بیا ستالین، چې د امان الله خان د سر د ساتلو ذمه یې وهلې وه، هر ځل هغه ته اطلاع ورکوله او د سردار هاشم خان دسیسه به یې شنډه کړه.^۲

مرحوم غبار، ظاهر شاه ته، د امان الله خان د بیعت کولو او د پاچاهۍ د بېرته نیولو د فعالیتونو څخه د لاس پر سر کېدلو د اقدام په باب داسې احساساتي تحلیل کوي چې د ده له نامه او شهرت سره نه ښایي.

مرحوم غبار لیکي: «امان الله خان د افغانستان په داخل کې د انګرېزانو په وسیله له واکمنۍ لیرې شو او په بهر کې د دښمن تر څار لاندې وو. هغه ته یو ځل زهر ورکړه شوه او دغه راز له سخت مالي ستونزو سره مخامخ شو او انډول یې له لاسه ورکړ او ظاهر شاه ته یې بیعت وکړ او له مبارزې څخه یې لاس واخېست. دا کار یې په داسې وخت کې وکړ چې انګرېزان د هند له نیمې وچې څخه وتلي وو او د افغانستان او پښتونستان خلک د هغه هرکلي ته تیارول او نوم یې په پاکستان او هندوستان کې زمزمه کېده.

کله چې دی ظاهر شاه ته تسلیم نو په بهر کې د وطن پالونکو افغاني مبارزینو سیاسي موجودیت ختم شو او په داخل کې باقي پاتې منورین په دې باور شول چې د ملي او مترقي مبارزو په لار کې د شاه او شهزاده پر اشرافي طبقه باندې تکیه کول اشتباه ده او ریښتوني مبارزه هغه ده چې د کښتې طبقې او ټولني له خوا پیل شي».^۳

دا تحلیل نه یوازې دا چې تاریخي نواقص لري، پر دې واقعیت باندې سترګې

^۱ - تیخانوف ص ۲۷۸

^۲ - هغه کتاب ص ۲۷۶-۲۷۵

^۳ - غبار جلد دوم ص ۱۰۳

توره کرښه/۲۴۶

پکي پټې شوي دي چی په افغانستان کې د کښتې طبقې مبارزه او رهبري نه په پخوا کې او نه په معاصر تاریخ کې سابقه لري بلکې د میرویس خان څخه نیولې، تر احمدشاه بابا، وزیر اکبر خان، میر مسجدي خان، غازي عبدالله خان، محمد شاه خان جبار خیل، امین الله خان لوگري، محمد جان خان وردگ، د میوند فاتح ایوب خان او... پورې ټول شهزاده گان او اشراف وو. هر یوه په خپل وخت کې د استقلال لپاره هلې ځلې کړي او ځینې یې د مرگ تر پولې جنگېدلي دي.

دغه راز، که د مرحوم غبار دا خبره ومنو چې د افغانستان او پښتونستان خلک د امان الله خان هرکلي ته تیارول، نو افغانستان ته د هغه له احتمالي راتگ سره به د نادر خان د کورنۍ د منظمو پوځونو او د امان الله خان د طرفدارانو تر مېنځ په جنگونو کې څه ښارونه او کلي تباه شوي او څه په زرهاوو سرونه رغېدلي وای او لا معلومه نه ده چې دې تباه کونکي جنگ به څومره دوام کړی او د چا په گټه پای ته رسېدلی وای. زما په عقیده امان الله خان، د یوه وطن پالونکي افغان په حیث، ډېر پر ځای اقدام کړی او لایې باید پخوا کړی وای.

په جلال آباد کې د شاه او ملکي خاورو ته سپارل:

د ۲۰۰۷ز کال د جون په ۸ نېټې د اوراښاد اعلیحضرت شاه امان الله وراره

توره کرښه/ ۲۴۷

سردار کبير الله سراج له امريکا د تيلفون له لارې راته وويل: د ارواښاد شاه امان الله د وصيت پر بنسټ جنازه يې بايد د هغه د نيکه (امير عبدالرحمن خان) د قبر ترڅنگ د کابل په بڼ ماني (بوستانسرا) کې خاورو ته سپارل شوې وي، خو کله چې دغه موضوع د امان الله خان د خوريي جنرال سردار ولي له خوا شاه ولي خان او ظاهر شاه ته وويل شو، هغوی تر دريو ورځو ملکې ثريا ته هېڅ ځواب ور نه کړ. د ملکې ثريا د وينا له مخې په دې ترڅ درې هېوادونه دې ته چمتو شول چې د ارواښاد جنازه په ځانگړي درناوي په خپله وطن کې خاورو ته وسپاري. لومړنی هېواد ترکيه وو چې د شاه امان الله او د هغه هېواد ارواښاد مشر مصطفی کمال اتاترک د ملگرتوب په درناوي غوښتل د پاچا جنازه په پرتمينو مراسمو ترکيې ته يوسي او د کمال اتاترک د مقبرې تر څنگ يې خاورو ته وسپاري. دوهم هېواد سعودي عربستان او دريم ځای د پښتونستان وگړي ول چې د غازي ارواښاد امان الله د جنازې د راوړلو لپاره يې چمتوالی ښوولی وو. په دغه وخت کې د افغانستان سر وزير سردار محمد داود ماسکو ته په سفر تللی وو او کله چې د دغو مسلمانو هېوادونو په ځانگړې توگه د پښتونستان د وگړو خبره يې ورته وکړه هغه لارښوونه وکړه چې د غازي امان الله خان جنازه دې د هغه د پلار امير شهيد ترڅنگ خاورو ته وسپارل شي. د شاه امان الله خان وروڼو او خويندو غوښتنه وکړه چې د شاه امان الله جنازه دې يوځل په کابل کې کښته شي چې خپلوان او د کابل وگړي اروا ښاد پاچا ته د خپل درناوي مراسم ترسره کړي خو دغه غوښتنه ونه منل شوه او لارښوونه وشوه چې جنازه دې د کندهار په هوايي ډگر کې له يوې لنډې تم کېدنې وروسته نيغ په نيغه جلال آباد ته ولېږدول شي او پرته له ځنډه دې خاورو ته وسپارل شي.

د پښتنو د توکمونو مشرانو د ارواښاد جنازه په ډېر درناوي د ننگرهار له هوايي ډگره پورته کړه، د جلال آباد له ښاره يې تېره کړه او بيا يې د سراج العمارت په بڼ کې د امير حبيب الله د مقبرې ترڅنگ يې پرځمکه کېښودله. کله چې جنازه خاورو ته سپارل کېدله، خان عبدالغفار خان غوښتل خپله وينا واوروي او همدا چې ويې ويل: شاه امان الله خان ما ته د فخر افغان درناوي نوم (لقب) راکړی او غواړم د دغه ولسپال او په ولس مين پاچا په اړه خبرې وکړم، هغه ته د نورو

خبرو کولو اجازه ور نه کړل شوه او شاه ولي خان په ډېر قهر د مقبرې له سره لېرې شو او خپل زوی سردار ولي ته يې وويل: هر څه چې له دغو خلکو سره مرسته او انسانيت وشي، په قدر يې نه پوهېږي.

په جلال اباد کې د آزادپال او هېوادپال غازي شاه امان الله خان قبر، سردار کبير سراج زياته کړه چې د شاه امان الله د فاتحې مراسم د کابل د پل خستي په جومات کې ونيول شول او د شاه امان الله وروڼه او مشر زوی يې سردار رحمت الله جان د وير پر تېر کښېناستل. د وير په درېيمې ورځ د پل خستي په جومات کې د کابل گڼ شمېر ښاريان راټول شوي ول او غوښتل يې د ارواښاد پاچا زوی له نږدې وگوري او د هغه له لارې ولسپال پاچا ته د خپلو زړونو درناوي ډالۍ کړي، خو شهزادگي رحمت الله ته اجازه ورنه کړل شوه چې د کابل د خلکو له مخې تېر شي او له هغوی مننه وکړي. شهزادگي رحمت الله جان يې د جومات له شاتېنۍ دروازې له جوماته د باندې وايسته او سردار کبيرالله سراج د راټولو شويو خلکو ډلو ته ولېږل شو چې له وگړو مننه وکړي او خلکو ته دې ووايي چې شهزادگي رحمت الله جان د جومات له شاتېنۍ دروازې د باندې تللی دی. سردار کبيرالله سراج زياته کړه چې د فاتحې په هماغه درېيمې ورځ د ارواښاد شاه امان الله زوی ته وويل شول چې ژر ترژره دې له هېواده ووځي، خو هغه غوښتنه وکړه چې يوازې يوه ورځ نور دې ورته اجازه ورکړل شي چې د دارالامان ماڼۍ او د پغمان بڼ له نږدې وويني، خو د سلطنت ځان غوښتونکې ادارې دغه انساني غوښتنه وغندله او شهزادگي له خپل خوريي (د محمد ولي خان له لمسي) سره په اوبښکو ډکو سرو سترگو او ناهيلي زړه د کابل له ښاره چې د پلار د مينې ښار يې وو، ووت چې د دارالامان د ماڼۍ او د پغمان د بڼ تنده له ځان سره گور ته يوسي. د شاهي رژيم په داسې ځان غوښتونکې او قهر لړلې خپلسرۍ او ځان مننې دې آږين وي!!

ريه تالي ستیوارت د (په افغانستان کې اور/ آتش در افغانستان) کتاب ليکوال د اعليحضرت شاه امان الله د تدفين د مراسمو په اړه ليکي چې: په جلال آباد کې تابياوې نيول شوې وې چې د هغه ميرې زوی ورور دې د هغه جنازه تر قبره پورې ولېږدوي، خو د قبایلو خلک چې يو شمېر يې د شينوارو د سگوخيلو له

توره کرښه/ ۲۴۹

تېره ول خلک او د مرحوم امان الله د کورنۍ غړي يوې خواته تېل وهل، غوښتنه او ټينگار يې وکړ چې تابوت به دوی تر قبره يوسي او دغه کار يې وکړ. د هغه وصيت يې پر ځای کړ او د پلار د مرقد تر څنگ يې خاورو ته وسپاره، په دې ډول پاچا د هغه وطن په زړه کې خاورو ته وسپارل شو چې هغه ورسره مينه درلودله. په جلال آباد کې مې د هغه آرامځای وليد، يوې خوا ته د مرمرو په کانو پر پوښل شوې ډبرې د هغه د پلار نوم لېدل کېږي او دې ته ورته د امان الله خان نوم د مرمرو د کانې پر مخ لېدل کېږي او هرځل چې ورتلم ليدل مې چې پر قبر يې تازه گلان اېښودل شوي، حال دا چې عنايت الله خان يې له سترگو غورځولي وو. يو ځل د لمانځه په وخت ورغلم ومې لېدل چې يو تن دعا کوي او راته ويې ويل چې خپل بوتان وباسم، هو دا کار هغه وگړي کوي چې يوه ورځ يې بېواکه کړی وو (پ ۱۹۲- ۱۹۱).

ريه تالي ستيوارت د (په افغانستان کې اور/آتش درافغانستان) کتاب لېکوال د ملکې ثريا د تدفين په مراسمو کې هم گډون کړی وو او په دې اړه ليکي: په ۱۹۶۸ز کال کې وروسته له دې چې د برتانويانو لاسوندونه مې ولوستل افغانستان ته ولاړم، په هغه وخت کې افغانستان يو ډېر پرمختللی او عصري هېواد وو. د کابل د پوهنتون پرمختگ مې په هاغسې ډول ولېد چې امان الله خان په اکسفورډ کې د خپلې وينا په ترڅ کې ورڅخه يادونه کړې وه.

د ۱۹۶۴ز کال (د ديموکراسۍ پېر يا دور) اساسي قانون وتلی او د کانتیننټل هوټل جوړ شوی وو او ښځو چې اروپايي جامې يې په ځانونو کې وې له ما سره خبرې کولې. چادري لرونکو ښځو به په سترگو سترگو کې ماته کتل او يوې چادر پوښې ښځې د پان امريکن د هوايي کرښې بکسه له ځان سره وړه. ماته وويل شول لس کاله مخکې د داود خان په پرمختللي وخت کې د شاهي کورنۍ، افسرانو او لوړ پوړو چارواکو ښځو له چادري پرته د جشن په مراسمو کې گډون کړی کوو او د هغې ورځ په سبا په واټونو کې پوليس د تيارسۍ په حال کې لېدل کېدل چې خلک لوڅ مخو ښځو ته تاوان ونه رسوي، حال دا چې ۳۱ کاله مخکې ملکې ثريا چادري له ځانه ليرې کړې وه.

د امان الله خان په وړاندې بلخوا افغانستان ۴۰ کاله وروسته بېرته وغورځاوه.

توره کرښه / ۲۵۰

ملکه ثريا د ۱۹۶۸ز کال د اپريل د مياشتې په ۲۱ نېټې په روم کې له نړۍ سترگې پټې کړې، ايتالويانو د ملکې ثريا جنازې ته د ځانگړو شاهي تشریقاتي دودونو له لارې درناوی وکړ او هغه يې کابل ته انتقال کړه چې شېبې وروسته په يوې پوځي الوتکه کې جلال آباد ته و لېږدول شوه؟ کله چې د ثريا جنازه جلال آباد ته راورسېدله زه په هوايي ډگر کې وم، څو تنو پگړۍ پوښو قبایلو چې يو وخت د هغې له کړنو څخه کرکجن شوي ول د هغې د جنازې په موټر کې مخکې ناست ول او قرآن يې لوست او په داسې حال کې چې دعا يې کوله له الوتکې ليرې شول.

د ملکې ثريا قبر يې د امان الله خان له آرامځي لږ لېرې کېندلی وو او وروسته له تدفينه ملايانو يې اختياري خبرې وکړې خو هغه يې ونه ستايله. د هغې د کورنۍ له ښځو پرته بله هېڅ ښځه نه لېدل کېدله. کله چې نارينه له قبره ليرې شول يو شمېر چادري پوښې ښځې راغلې او لاسونه يې پورته کړل او ملکې ثريا ته يې دعاوې وکړې. هغوی د داسې چا لپاره دعاوې کولې چې کلونه کلونه مخکې يې غوښتل هغوی له چادري وژغوري. (پ ۱۹۴-۱۹۵)

دغازي امان الله شخصيت ته دلطيف پدram سپکاوی:

د ۲۰۰۸ز کال د جون د مېاشتې په وروستۍ اونۍ کې د (لطيف پدارم په نامه) يوې تورې کرغېړنې، ککړې او د پرديو لاسپوڅې خبرې، په څېړنې او بې بازوالۍ د غازي شاه امان الله خان شخصيت ته سپکې سپورې او ښکېلې په ژبې راوړې او په دې پلمې چې گڼې ولې غازي امان الله خان يو شمېر پښتانه د هېواد په شمالي سيمو کې مېشت کړي، د هغه پر شخصيت يې تېرۍ وکړ او هغه ته يې د (پدرلغت) او (ديوټ) د کلماتو په ويلو سپکاوی وکړ. د لطيف پدارم له خولې دغه کلمات لومړی د Youtube د انټرنټي پاڼې له ليکې په نړيوالو رسنيو کې خپاره شول. د لطيف پدارم د بد اخلاقې ژبې او له پاکوالۍ وتلو او بې ځايو خبرو په وړاندې لومړی د افغاني ويب سايټونو له لارې په ځانگړي ډول د پورتال افغان-جرمن آنلاين او د بينوا په ويبپاڼه کې پراخه

توره کرښه / ۲۵۱

غبرگونونه را وپارېدل. د افغان حق پیژندونکي ولس د دغو نا انډوله خبرو په اورېدلو د مقالو او شننو د لیکلو له، په کابل، پکتیا او ننگرهار کې د لاریونونو او په تلویزیونونو کې د غبرگون ناستو د جوړولو له لارې او په ځانګړې توګه د جلال آباد د حقیالو وګړو د یوه پراخ لاریون څخه وروسته د هغه ارواښاد د مقبرې پر سر د گلونو د ګډې د ډالۍ کولو په ترڅ کې د لطیف پدram پر ضد خپله ژوره کرکه څرګنده کړه.

لاریون کوونکو له دولت څخه وغوښتل چې لطیف پدram دې د افغانستان د خپلواکۍ د اخیستو د سپکاوي په تور د قانون منګولو ته وسپاري چې د هغه په شان نورو ته د عبرت یو درس وګرځي. دا ډول خبرې غواړي هېواد په پرديو وپلوري او د افغانانو ملي ویاړونو او ملي شخصیتونو ته د سپکاوي له لارې یو ځل بیا توکمیزو ناخوالو او تربګنیو اور ته لمن ووهي. لاریون کوونکو وویل چې که دولت دغه سړی ته اړینه سزا ور نه کړي نو هغوی په خپله له لطیف پدram څخه د دغه سپکاوي غچ واخلي. د جولای په ۲۵ د باختر خبري آژانس رپوټ ورکړ: په هغې غونډه کې چې د افغانستان د توکمونو د تفاهم ملي غورځنګ (تفاهم اقوام افغانستان) له پلوه جوړه شوې وه، د یو شمېر توکمونو استازیو د خپلو خبرو په ترڅ کې د شاه امان الله غازي د شخصیت، د هېواد د خپلواکۍ د بیا ترلاسه کولو په لاره کې د هغه سپیڅلو هڅو ته نغوته وکړه او د ملي کنگرې د ګوند د مشر لطیف پدram خبرې یې ملي ارزښتونو ته سپکاوی وبللې او د هغه د محاکمه کولو غوښتونکي شول. همدا شان د شاه امان الله غازي وراره عبدالعلي سراج په خپلې وینا کې وویل: د پدram دغه خوځښت یو منفي خوځښت دی او غازي امان الله خان ته سپکاوي، ټول ملت ته سپکاوی دی. د هغه په وینا: غازي امان الله خان د هېواد خپلواکي د ولس د یو والي له لارې ترلاسه کړه. د دغې غونډې ګډون کوونکو په دې اړه یوه اعلامیه هم خپره کړه.^۱

د ۲۰۰۸ز کال د جولای ۲۳، ۲۴ او ۲۵ د لطیف پدram په وړاندې د افغانستان په ګڼو ښارونو کې د احساساتو او د کرکې د څرګندولو ورځې وې چې د آریانا د تلویزیون له لارې د افغانستان ولس ته د نړۍ په هر ګوټ کې خپرې شوې. د

^۱ - (۲۵/۷/۲۰۰۸ باختر آژانس)

توره کرښه/۲۵۲

هر افغاني ولسپاله ويب سايت په پاڼه کې د لطيف پدارم په اړه، د هغه د تور او کرغړن ژوند او له بهرنيو هېوادونو سره د هغه د خاينانه تړاونو په اړه په لسگونو ليکنې خپرې شوې. په همدغو ويبپاڼو او د امريکا خپرېدونکي آريانا افغانستان تلويزيون له لارې تبصره کوونکو وويل چې د شلمې پېړۍ په ۸۰ لسيزې کې لطيف پدارم د خاد يو مخفي غړی وو چې د (پامير) تر مستعار نامه لاندې د دولتي امنيت د مرستيال جنرال امير محمد ترنيغې مشرۍ لاندې يې کار کاوه او دنده يې د هغو يو شمير خپلواکو او بې پرې روڼ اندو نيول ول چې د واکمن گوند غړيتوب يې نه درلود. هغه د خاد په لارښوونې احمدشاه مسعود ته ورغی او مسعود ته له څو کاله مخې وروسته ايران ته ولېږل شو او د ايران د استخباراتو (اطلاعاتو) په خدمت کې پاتې شو. په ايران کې د افغانستان سفارت ته په تگ راتگ او د سفارت د هغه دغه غړي څخه د پور د اخېستلو په پلمې له سفارتي کار کوونکو سره لېدل. خو په حقيقت کې هغه د سفارت له کارکوونکو څخه د افغانستان په اړه مالومات راټولول او هغه به يې د ايران د دولت استخباراتو ته ورسپارل.

د ډاکټر نجيب الله د دولت له پرځېدلو وروسته افغانستان ته راغی خو دا ځل احمد شاه مسعود او رباني ورته مخه ورنکړه او ازبکستان ته ولاړ او له هغه ځايه اروپا په ځانگړي توگه فرانسې هېواد ته يې پناه يوه. له دوو لسيزو راپه ديخوا هڅه کوي چې د افغانستان نوم دې گڼې په خراسان واوړي. هغه په بې شرمۍ وايي چې د افغان او افغانستان له کلماتو څخه کرکه لري. څو څو ځله يې د بي بي سي د راډيو له لارې د افغانستان د نامه په اړه خپله کرکه څرگنده کړې ده. هغه په اروپا کې د پښتنو ضد هغه تاجيک روڼ اندو له يوې ډلې څخه د ملي کنگرې په نامه گوند جوړ کړی او خپل ځان يې د گوند مشر معرفي کړی دی. په ۲۰۰۴ز کال کې د ولسمشرۍ په ټاکنو کې يې ځان کانديد کړ، خو د هغه له ډلې پرته ولس ورته رايه ورنه کړه او له خپلې کانديدۍ وشرمېد. له هغه وروسته سيمه ييزو او توکميزو ناخوالو ته د لمن وهنې له لارې غواړي يو ځل بيا زموږ په جنگ ځپلي هېواد کې کورنۍ جگړه پيل کړي او له دغو بلواگانو څخه د ځان لپاره گټه تر لاسه کړي.

توره کرښه/ ۲۵۳

له پېړيو پېړيو راهيسي پښتانه د افغانستان په شمال کې ژوند کوي او پدram په برالا له شماله د هغوی د رايستلو نغارې ډمبوي او د هغه د زهر لړلو ډنډورو د اغيزو له امله د عبدالرشيد دوستم تر مشرۍ لاندې د ازبک جنگي ډلو تر اوسه پر زرگونو پښتني کورنيو له شپلتيا او وحشته ډک يرغلونه کړي، کورونو ته يې اور اچول شوی، شتمني يې لوټ شوي او پر ناموس يې تېری شوی. د ۲۰۰۱ز کال په وروستيو کې د طالبانو له ړنگېدلو وروسته د پښتنو زرگونه کورنۍ په دې پلمه چې له طالبانو سره همژبې دي د شمالي ټلوالې تر وحشيانه تېريو لاندې راغلې او اړ ايستل شوي چې پاکستان، کندهار، او جلال آباد ته کډوال شي. د قندهار او جلال آباد د کډوالو په کمپونو کې له فارياب، کندز، سمنگان او هراته راکډه شوي کډوال هغه کډوال دي چې د دغه ناروین له امله يې خپله شتمني له لاسه ورکړې او نن په دغه اکر کې راگير شوي دي.

پښتانه دې بيدار او هوښيار اوسي چې يو يا څو تنه دې نور د هغوی او د ملت په ملي وياړونو لوبې او سپکاوی ونه کړي. د لطيف پدارم په وړاندې دغه غبرگونونه د دې لامل شول چې نوموړی دې له خپلو دغو خړو خبرو وشرمېږي او منکره شي او په بې شرمۍ دې انکار وکړي. لطيف پدارم او د هغه همکاسه گان دې پوه شي چې د پښتانه برخليک جوړونکي او مېړني توکم لا تر اوسه په دغه هېواد کې (د روس، امريکې او ناټو له دېرش کلنۍ بمبارۍ سره سره) مړ نه دی او ژوندی دی او پوه دې شي چې دوی د خپل هېواد له شرف، وياړ، نوم، ملي هويت، ملي خپلواکۍ او ځمکنۍ پشپرتيا څخه د ساتنې وسه لري او هر پردي پال او د پرديو نوکر او ملي خاين ته به په خپل وخت کې ځواب ورکړي.

د خپلواکۍ پر دوښمنانو او د افغانستان د خپلواکۍ د بيا گټونکي اعليحضرت غازي امان الله خان پر ميرخېو دې د افغانستان د وگړو تل پاتې کرکه ژوندۍ وي.

د هېواد د نورو وگړو په پرتله هندوانو له ټولنيز اړخه ډېر بې وزلي ژوند درلود، شاه ته د هندوانو دغوښتنې پر بنسټ د يو شمېر ستونزو لکه: د هندوانو د بنځو تگ زيارت ته، د هغوی له دود سره سم د جامو اغوستل، د ځمکو اخېستنه، کور دننه او بهر ته سفرونه، د درمسالونو بيا جوړونه او له مسلمانانو سره برابره د ماليې ورکړه، د عدلي څانگو له لارې د هندوانو شکاياتو ته ځواب ورکول، د جزیې

توره کرښه / ۲۵۴

ورکړه او د هغوی د جزیې پاتې برخه او نورو په اړه لارښوونه وشوه چې د کابل په څېر دې په جلال آباد، غزني او قندهار کې په حکومتي شوراګانو کې د هندو د توکم یو یو غړي ته ځای ورکړل شي.^۱

شپږم څپرکی

وینې زلمیان

۱۳۲۵-۱۳۴۵ لمریز کال:

د خوښۍ ځای دی چې د وینو زلمیانو (جوانان بیدار) د جمیعت پر شکل نیونې او کړنو باندې سربېره پر افغان (پښتو او دری ژبو) لیکوالو، بهرنیو لیکوالو هم خپلې څېړنیزې لیکنې، د مقالو، رسالو او کتابو په بڼه د خلکو په لاس کې پرايښي دي.

د نوموړي خوځښت یو شمېر نوم وتو برخه والو هم خپل مالومات په لیکلې بڼه نشر ته سپارلي دي. که ټولې نه وي لږ تر لږه مهمې لیکنې، په غور او بې پرې توګه ولوستل شي، نو کېدلی شي چې راتلونکی ځوان نسل ته ددې خوځښت یو سم تصویر وړاندي شي.

دا چې د وینو زلمیانو د خوځښت تومنه د درېیم مشروطه غوښتونکو څخه وو او یا د وخت او زمان له مخې په مشروطه غوښتونکي غورځنګ پسې یې شکل نیولی دی، دا یو ستر حقیقت دی.

هو په هره ټولنه، په خاصه توګه په وروسته پاتې ټولنو کې د سیاسي خوځښتونو د را زېږېدنې لوی لامل خپله د ټولنې په مېنځ کې د خلکو او حکومتونو تر مېنځ

^۱- ۱۲ لمر فرمان، وری (حمل) کال ۱۲۹۹ ل (امان افغان، ۸ ګڼه، لومړی کال، دغوايي ۳۰

۱۹۲۹ چې د ۱۹۲۰ز کال د مې د مېاشتې له ۲۰ سره سمون خوري. به حواله دوره امانې، په

نا انډولي يا طبقاتي ستم دی. هو کې د شا و خوا لېرې او نژدې پرتو گاونډيو سره د اړيکو او د هغوی د تجربو اثرونه به هم وي.

دومره ويلای شم چې د ويښو زلميانو خوځښت يا د مشروطيت غورځنگ ته يو ستر سياسي غورځنگ وو. دا چې په هېواد کې د لومړي ځل لپاره يوه لويه هيوادنۍ غونډه جوړه شوې وه او زيات شمېر قلم لرونکي شخصيتونه په يوه مجلس کې سره کښېناستلي وو او گډه پرېکړه يې کړېده د اهميت وړ ده.

سره له دې چې په هېڅ ډول د وخت سلطنتي رژيم د دوی پرېکړو او غوښتنو ته غاړه نه شوه ايښودلې دا يوازې په افغانستان کې نه بلکې د نړۍ په هر برخه استثماري او استعماري ځواکونو ته اجازه نه ده ورکړې چې ولسونه راويښ او هغوی په خپلو حقونو باندې خبر او پوه شي. په هره ټولنه کې هغو يو شمېر ځوانانو چې د خپل ولس د خبرتيا او پوهاوي لپاره يې مټې رانغښتې او کار يې کړی، هغوي ته ويښ زلميان يا بيدار ځوانان ويلی شو.

د دې لپاره چې د ويښو ځلميانو او د هغوی د زحمتونو، مبارزو درناوی مو ساتلی وي او بل دا چې راتلونکو نسلوته مو د دې خوځښت سم انځور وړاندې کړی وي، غواړم چې يو څه ورباندې وليکم. د ويښو زلميانو ټول غړي زما سر او سترگې دي. ټول د درناوي وړ خلک وو او دي. تر هغه ځايه چې ما د ويښو زلميانو په باب ليکل شوې ليکنې او خپاره شوي کتابونه کوم چې لاسته راغلي او لوستلي دي، را ته مالوم شول چې هغه وخت د دوی ترمېنځ د يوې کړنلارې د عملي کېدو پسر د اوسنيو ځوانانو په شان بېل بېل فکرونه او نظرونه وو چې و يې نشو کړلی د اوږدې لارې ملگري سره پاتې شي. وروسته تر يوه لنډ گډ منزل او ملگرتوب يو شمېر بېرته پرهغو خواوو ولاړل له کومه چې راغلي وه.

دا چې زموږ په هېواد کې د انگرېزي ښکېلاک گرو د خوښې په شاهي نظام کې عدالت ورک، ظلم څرگند شو او د زده کړو مخه نيول شوې وه، تر ظلم لاندې بې گناه خلکو ته د بدو او گناه کارو په سترگه کتل کېدل او گناه کارو، رشوت خورو او قاتانو ته به د اوس په شان عزت ورکول کېده. دا زموږ په هيواد کې د شاهي ظالمو حکومتونو ماهيت او خصوصيت وو.

د تېر وخت نارواوې به يې پر خپل ځای پرېږدو، د شاه شجاع څخه را شروع

تر امير دوست محمد خان او بيا د مستبد، ظالم عبدالرحمن پورې ما سوا له امان الله خان څخه، حبيب الله د عبدالرحمن زوی، حبيب الله کلکانی د سقاوو زوی، محمد نادر خان، محمد ظاهر خان دوی ټول د انگریزانو له خوا واک ته رسېدلي او د وطن د گټو خلاف د پرديو نوکران وو. دوی ټولو د انگریزانو د گټو د خوندي توب لپاره او د هغوی په سلا کار کاوه. د دې نه ختمېدونکو کړاونو او بدبختیو څخه د ولسونو د خلاصون لپاره هر چېرې د هېواد پوهه لرونکو علم پرورو سیاسيونو به د وینې ځوانانو د خوځښت په کار لاس پورې کړ. د خپل توان او پوهې په پیمانه یې د ظلم څخه د خلاصون پر لارو فکر کاوه. که وکولای شي چې خپل په خوب ویده ولسونه د خپلو حقوقو د لاسته راوړلو په اړوند له درانه خوبه را ویني کړي، د ظالمانو پر وړاندې یې یو موټی او مقابلي ته وهڅوي. د حضرت ابن قضاغ رح تالیف "ترک الاطباب" چې د مبارکو حدیثو مجموعه ده، په هغه کې راغلي دي چې حضرت محمد (ص) فرمایلي دي: الجماعة رحمة وال فرقة العذاب یانې "یو ځای والی رحمت او بېلوالی عذاب دی" د الله تعالی لاس پر جمعیت پروت دی. یانې سیاسي فعالیت او گوند جوړونې ته خدای او رسول دواړو له خوا خلکو ته اجازه ورکړل شوې ده. ځکه وایي: گوندونه پر دولت باندې د فشار اچونکي حقوقي شخصیتونه جوړوي. په دې مانا سره چې همدغه جمعیتونه او گوندونه د اسلام د حقوقي نظام په حدودو کې د دولت د ټولو قواوو، د دولت د رئیس او خلیفه په گډون د خپلو کړنو حساب ور کونکي هم دي.^۱

د پاسني لیکل شوي مبارک حدیث په پیروۍ زموږ د هېواد په لیکوالو، دیني علماوو، سیاسي ځوانو فعالینو، ملي شخصیتونو، بدلون منونکو او د بدلون خوښونکو کې د یوه سیاسي خوځښت د جوړېدو روحیه موجوده وه. هرڅومره چې په یوه ټولنه کې اقتصادي کړاونه زیاتېږي، په هغه اندازه د واکدارو له خوا د ټولنې پر پرگنو باندې زور، زیاتې ډېرېږي. وزگارتیا، لوړه او د زورواکو تېری په ټولنه کې د یوه سیاسي خوځښت د را زېږېدو کورني لاملونه دي چې ولسونه

^۱- د محمد ناد رايوبي کندهاري کتاب، سياسي نظريات، ص ۲۰۳.

توره کرښه / ۲۵۷

یوه بدلون او سمون ته چمتو کوي. له بهرنۍ نړۍ سره اړیکې ټینګېدل، د هغوی سره د مالونو راکړه ورکړه او بهرنیانو تګ راتګ، د نړۍ، علمي، سیاسي، فکري او اقتصادي پرمختګونو لیدل د دې لامل دي چې د یوې ټولنې د خلکو فکرونه په خپله ټولنه کې هم یوه بدلون ته چمتو کړي.

د وینو زلمیانو د خوځښت د جوړېدو لپاره د مناسب وخت یا حالاتو په منځته راتلو سره د هېواد په گوټ گوټ په خاصه توګه په کابل، کندهار او جلال اباد کې یو په بل پسې وینې ځوانان لاس په کار شوې وه. دوی لېدنې کتنې پیل کړې وې او د تګلارې لپاره لیکل پیل شوي وه. مګر په کابل کې میشتو وینو لیکوالو، وینو شاعرانو، علماوو او ځوانانو تر خپل منځي اړیکو په پایله کې یوه ادبي او فرهنګي ټولنه جوړه کړې وه. یانې دوی لا وختي پر دې بریالي شوي وو چې په ۱۹۴۶ز کال یا ۱۳۲۵ل کال کې په پټه د یوه سیاسي خوځښت د جوړېدو په مخه خپله لومړنۍ غونډه کړې وه. د غونډو د ناستو او راټولیدو ځای د ښاغلي نور محمد تره کي کور وو، چې هغه وخت د کابل په جوی شیر کې په کرایې توګه اوسیدلو. دا باید ولیکو چې تراوسه د وینو څلمو د جوړښت هغه د اول لاس اسناد هغه لیکلې پریکړې د چا په لاس کې نه شته او یا یې نه دي دباندې را ایستلي. ټول خبرې یې د شخصي یادښتونو له مخې لیکل شوي دي چې دا پورته بیان هم د محمدولي څلمی صاحب له یادښتونو څخه رانقل شوي دي. د شا محمود حسین "مثالث بی عیب"

زه د ښاغلي محمد علم "بخرکي" صاحب دغه خبره منم چې دی وایي: "که وینې زلمیان هم نه وې د وخت او زمان نورو ټولنیزو او سیاسي خوځښتونو به په افغانستان کې خپلې لاس وهنې کړې وې" د وینو زلمیانو د خوځښت د بنسټ ایښودونکي، د نوښتګر یا مشرتابه ادعا یوازې د محمد رسول خان پښتون صاحب یا یې هوا خواهان لري. ځکه دوی د یوه بهرني لیکوال "ادموکواو بودی د کانکوف" له وینا روایت کوي چې هغه ویلي دي: د وینو زلمیانو د خوځښت، یا د دغه پاڅون لارښود د کندهار مخکه وال محمد رسول خان "پښتون" وو. په دې شان د خپلې خبرې پر کړسۍ کښنولو لپاره د خان عبدالغفار خان یوه خبره هم رانقلوي چې یوه ورځ پاچا خان محمد رسول خان

پښتون ته وويل: ته "فخر بارک" يې. زما په باور پاچا خان خو په رښتيا يو سياستمدار وو. هغه په واقعيت کې محمد رسول ته ويلي وو چې ته د ټول افغان ملت او يا ټول پښتون قوم مشر کېدی نه شي، د يوه قوم (بارک فخر يې). ښاغلي محمد علم بخرکي په خپل کتاب کې ليکي: "زه د پښتون صاحب پر حرکاتو او تحريکاتو اشتباهي وم او دی هم راباندې پوهېدی چې زه يې څارنه کوم. په دغه اساس يې اکثر حزبي مسئلې يې له ما څخه پټې ساتلې، له ما څخه څه؟ د ډېرو کسانو څخه يې پټولې" تر هغه وروسته په ۵۷ صفحه کې ښاغلي محمد علم بخرکي ليکلي: د محمد رسول پښتون او حاجي خدای دوست کړه په گوند کې د ډېرو غړو د انتقاد وړ وو، همدغه لامل وو چې گوندي کاروبار يې له موږه پټ ساتلو.

په دی شان ۵۷ صفحه کې د گوندي اختلافاتو تر عنوان لاندې بخرکي صاحب ليکلي: "د کندهار مشرانو د کابل سره گيلې شروع کړې وې، په خپله د کندهار د زلمو ډېر محفلونه پټ ساتل کېدل، يانې د زلميانو ترمنځ هم پټ پټانې پيل شوی وو. پوره د جلا فرکسيون د جوړېدو په حال کې وو. ما اغا محمد کرزي اورېدي هم دا پرېکړه کړې وه چې په گوند کې دننه بل فرکسيون جوړ کړو. مگر په "اغاز و فرجام پاڅون های سياسي در افغانستان" کتاب کې داسې ليکل شوي دي "وينس زلميان يا جوانان بيدار نخستين گروهی بود که در سال ۱۳۲۶ هجري به شکل پاڅون سياسي يا ارايش ناسيوناليسټی بوجود آمده و در سال ۱۳۲۷ هجري مطابق ۱۹۴۹ز به حزب سياسي تبديل شد. اين حزب در منزل نور محمد تره کی در "جوى شير" بطورى مخفی تاسيس شد".

راز محمد پکتين په خپله يوه مقاله کې ليکي: ۱۳۲۷ ل کال کې د نور محمد تره کي په نوبت په چهاردهي کې، د دوی په کرايي کور کې د روڼ اندو يو شمېر استازي راټول شول يو سياسي گوند يې د وينو زلميانو په نوم جوړ کړ. دوهم لوی منظم او اساس گزاره مجلس جوړونه، ۱۹۴۹ز کال يا ۱۳۲۸ ل کال کې، چې د لومړي نسبتاً واړه او د پوهاوي د مجلس څخه پوره درې کاله وروسته جوړېږي دا کار هم څه اسانه او ارزانه کار مه بولئ، ډېر لوی کمال شوی دی، زياتره به پکې ډېر سترې شوي وي. د داسې يوې ظالمې او مستبدې کورنۍ تر

واک لاندې.

د وینو زلمیانو د موسیسانو له جملې څخه ښاغلی محمد علم یخړکی د خپل اثر په ۲۸ صفحه کې لیکي: "د وینو زلمیانو موسیسانو په کابل کې خپله لومړۍ ادبي ټولنه جوړه کړه بیا چې زمینه ورته مساعده شوه هغه ټولنه یې په وینو زلمیانو واړوله. د بنسټ اېښودونکو غړي یې لکه: عبدالروف "بینوا"، قیام الدین "خادم"، نورمحمد "تره کی"، غلام حسین "سای"، گل پاچا "الفت"، صدیق الله "رښتین" او فیض محمد "انگار" وو.

- ۱- غلام حسن صافی د قند جوړولو د شرکت رئیس.
- ۲- عبدالروف بینوا د پښتو ټولنې عمومي رئیس.
- ۳- نور محمد تره کی د باختر اژانس عمومي مدیر.
- ۴- قیام الدین خادم د اصلاح ورځپاڼې مدیر.
- ۵- گل پاچا الفت د قبائلو رئیس.
- ۶- صدیق الله رښتین د پښتو ټولنې عمومي مدیر.
- ۷- فیض محمد انگار د انگار د جریدې مسول مدیر.
- ۸- غلام محی الدین زرمټی.
- ۹- جان محمد پکتیانی.
- ۱۰- محمد موسی شفیق.
- ۱۱- عبدالقدیر فهیم.
- ۱۲- عبدالحبيب صافی.
- ۱۳- عبدالله بختیانی خدمتگار.
- ۱۴- محمد طاهر صافی د تعاوني ډیپو رئیس.
- ۱۵- شامرد ملیا صافی.
- ۱۶- محمد ارسلا علمي د قبایلو معاون.
- ۱۷- محمد رسول پښتون د قند د جوړولو شرکت مدیر.
- ۱۸- غلام جیلاني الکوزی د قند د جوړولو د شرکت مرستیال.
- ۱۹- عبدالهادي هادي تاجر.
- ۲۰- عبدالاحد عارض د دولتي انحصاراتو رئیس.

- ۲۱ - عبدالشکور رشاد د پښتو ټولنې مرستیال او د پوهنتون استاد.
- ۲۲ - محمد ابراهیم خواخوږی د افغانستان راډیو د مراقبت مدیر.
- ۲۳ - محمد ولي زلمی د کندهار نومې کتاب لیکونکی.
- ۲۴ - محمد رسول مسلم.
- ۲۵ - محمد عالم بخرکی د کندهار د دولتي مطبعې مدیر.
- ۲۶ - فضل محمد د کندهار د ترافیکو مدیر.
- ۲۷ - محمد علي د سطرنج قهرمان.
- ۲۸ - غلام دستگیر د مسلخ مدیر.
- ۲۹ - نور محمد د شورا د اوومې دورې وکیل.
- ۳۰ - قاضي عبدالصمد.
- ۳۱ - قاضي بهرام.
- ۳۲ - نور احمد شاکر د ژبې پېژندنې استاد.

يو عالم وايي: " پخوانيو خلکو خو د اوس په نسبت معصوم او ساده ژوند درلودی، رېږونه او بارونه يې ډېر پر اوږو پراته وو. سواد او پوهه يې لږ وه. د مذهب تر درانه پيتي لاندې ساتل کېدل، واکدار ډېر ظالمان وو. د تهديد، وېرې او تبليغ تر سخت فشار لاندې وو. دوی نه هوښيار وو او نه هم اخلاقي کمال ته رسېدلي وو. بلکې د دوی معصومتوب او ښه والی د ناپوهۍ څخه وه نه د علم او تقوا څخه."

په داسې يوه ټولنه او هېواد کې چې د اوسېدونکو ۹۷ فیصده وگړي يې د الهي نعمت (ليک او لوست) څخه محروم ساتل شوي وي، ډوډی و نلري، د استوگنې ځای نه لري، کار، معاش او عايد نه وي، نو هغه لږ ليک لیکونکي به يې هم غريب خلک وي، د ژوند د ټولو نعمتو څخه به يې برخې وي. د سياست، جهان او خپلې ټولنې پېژندنې په برخه کې چې کتاب نه وي، سياسي مبارزې دود نه وي. د سياسي خوځښتو جوړونه، د هغوی ساتنه او رهبري خورا ستونزمن کار دی. زموږ او ستاسې په شان ټولنو کې دا ډول خوځښتونو ته په لومړۍ سر کې تر ډېره بريده ځوانان په دې موخه نه شاملېدل چې دوی واقعاً خپله ټولنه

او په ټولنه کې دننه پراته رازونه او ټول تضادونه نه پېژندل چې خپل ځان يې د هغوی د شناخت پر اساس مسوول گڼلی وی او په ټاکل شوي ځای کې چې ورته اړتیا وه ځانونه ور دننه کړي وی. يادې ستونزې، په مخکې پراته خنډونه، جنجالونه او پر هغوی د بري لارې ښې پېژندلې وی. د څو غټو ولايتونو د مرکزونو څخه علاوه په کليو او کليوالي ژوند کې د سياست او مبارزې خبره ډېره وروسته خبره ده. د ځوان نسل لپاره په لومړي سر کې سياسي بحثونه، مجلسونه، باندېارونه ډېر خوندور هم وي.

زموږ د وطن په سطحه حکومتونو د خلکو د سالمې روزنې او بوختيا لپاره هيڅ گام نه پورته کاوه. په غټو ښارونو کې وېشو ځوانانو او خلکو کافي وخت درلود، چې ليدنې، ناستې وکړي او دا ډېر ستونزمن کار نه وو. په وړو ښارونو کې د باسواده خلکو شمېر کم وو، يو د بله سره پېژندنه په همدې لحاظ ستونزمنه نه وه. نو يو شمېر ځوانانو د پېژندگلۍ، ملگرتوب، خپلوۍ، سمټي، ژبنې او خپل منځي سياليو له امله ځانونو نه تر نورو کم نه بلل او په سياسي خوځښتو کې ورگډ شول.

ښاغلی اکاډميسن محمد انور نوميالي يو شمېر ځوانان چې يوه ورځ مبارز بله ورځ مخالف وي هغوی ته د فېشنې مبارزينو نوم ورکړی دی. هو د هرگونو د جوړېدو پر وخت حاکم حکومتونه او د هغوی پټې څانگې هم ارام نه وي ناست، خپل سړي ور داخلوي. زموږ په هېواد کې هم کله چې د وېشو زلمو خوځښت رامنځ ته کېدو د ورته ستونزو سره مخامخ وو.

کله چې خوځښت جوړ شو، پورته نيمگړتياوو او کمزوريو سر راپورته کړ. ژر او په اسانه دښمن وکولای شول دغه خوځښت د ماتېدو خوا ته ورتېل وهي. د وېشو زلميانو په لیکو کې د ځينو شاملو غړو د فکر سره نه سمون، ځينو د حکومتونو څخه د وېرې، ځينو د ځان غوښتنې، سمټي، ژبنې، تمايلاتو، شخصي بدبينو، سليقوي توپيرونو، فکري او ايډيالوژيکي اختلافاتو او علاقه مندو په خوځښت کې راټول ځوانان پر جلا جلا لارو سره وويشل.

راشئ ويې لولو؛ وايي چې د سياست کلمه د ساس د کلمې مصدر دی. سياست د پوليتکس له کلمې څخه چې په لومړي سر کې د اروپايانو په اصطلاح پر ښار

د حکومت کولو په مانا ده، دومره محدوده هم نه ده ځکه د دی کلمې په ذات کې لویه او جهان شموله مانا پرته ده. بل ډول: د سیاست کلمه د سوس د کلمې څخه راغلې ده. چې مانا یې بدلون راوستل او بنایسته کول دي. سیاست؛ په ارته مانا سره د خلکو د احوالو، اقتصاد، اجتماعي او علمي سمونې، د هېواد د کارو تنظیم او اداره، او په هغه پوری مربوط د کورنیو او بهرنیو امورو مراقبت، د فساد او ظلم مخنیوی او په ټولو ساحو کې د عدالت پر ځایولو مانا ورکوي. سیاست؛ د هغو تدبیرو نوم دی چې د هغه په مرسته خلک یو د بل سره د اصلاح او سلا پر لور نژدې کوي، فساد او خرابۍ له منځه وړي. نو سیاست؛ د یوه حساس گل په شان هم دی، چې د خپلې ودې له پاره یو څه چټلي انبار ته حتمي اړتیا لري. په سیاست کې همیشه ځینی شیان د باکتريا په ډول وي، چې خپل ځانگړی ژوند لري. سیاست "د اقتصاد فشرده ده" په رښتیا او حوصله باید ووايو هغه چی غواړي سیاست ته ورگډ شي د دغه پورته خبرو سره باید ځان اشنا کړي او دغه ټکي په سیاسي ژوند کې په پام کې ولري. په اوسنۍ زمانه کې سیاست ډگر ته ملاتړلي باید، هوډمن، چی په ملي ژمنتیا باور ولري، بري ته د مبارزې رسول یې موخه وي، ور ودانگي.

سیاست «politic»:

پالیسي (پولیتیک، سیاسي چارې، سیاست، په اروپایي ژبو کې دا سره ورته نومونه له اره د یونان د پالیس (polis ښار) نه اخېستل شوي دي. په عربي کې د السیاسته مانا پوهه ده. دا اصطلاح د فرانسوي له Politique نه راخېستل شوې چې حکومت کول، اداره کول، تدبیر لرل او د واکمنۍ د چارو فن ته وایي. همدا ډول ترڅې وینا او مجازات کولو ته هم وایي. خو په سیاست کې دغه اړخ په پام کې نه نیول کېږي. په سیاست کې د دی نمونې پېژندل داسې شوي.

۱- په ټولیزه مانا کې هر ډول لارې چارې او چال چلند، چې د چارو د سمون او ښه والي په موخه سرته رسېږي سیاست بلل کېږي. دا چارې که ځاني وي یا ټولنیزې لکه اقتصادي سیاست، پوځي سیاست، مالي سیاست، د ښونې او روزنې سیاست او داسې نور.

توره کرښه/۲۶۳

۲- په ځانگړې مانا کې هر هغه څه چې د دولت ادارې او د دولت د موخو د خوځښت او بڼو د څرنگوالي د ټاکلو پورې تړاو لري، د سياسي چارو پخې خبرې دي. له دې امله سياست په ځانگړې مانا سره هغه چارو ته ويل کېږي چې دولت جوړونې، په هېواد کې د چارو سمون، د ټولنيزو پارکو لارښوونې، د واک پر سر د گوندونو او اغېزمنو ډلو ټپلو تر مېنځ کڅالو او داسې نورو ټولنيزو چارو پورې تړاو لري. همدا ډول د ولسونو او هېوادونو تر مېنځ اړيکې د بهرني سياست خبرې دي چې د هغو کتنه د سياست پوهنې سکالو جوړوي. د تاريخ په اوږدو کې هرې ټولنې خپل ځانگړی سياست درلود لکه د يونانيانو، روميانو، اروپايانو، چينيانو، روسانو، جاپانيانو، عربانو، امريکايانو، افغانانو سياست او داسې نور.

ويښ زلميان د خپل سازمانې جوړښت پر وخت د ډيرو ستونزو سره لاس او گريوان وو. د نن ورځې نه فقط ۶۹ کاله مخکې دا خوځښت راټوکېدلی وو. په کې شامل غړي يې تر ډېره وخته ژوندي وو، ځينو يې د ويښو زلميانو د جوړښت په باب خپل يادښتونه هم ليکلي دي. خو د ويښو زلميانو ټولو مخورو په يوه خوله او يوه نظر ليکنې نه دي کړي، د بېلگې په توگه عبدالهادي خان او خواخوږی ليکي چې د ويښو زلميانو اولنی بنسټ په کندهار کې کېښودل شوی دی چې محمد رسول پښتون، کاکا محمد انور خان، قاضي بهرام، غلام جيلاني الکوزی، عبدالهادي خان توخی، عبدالصمد کاکړ او عبدالخالق واسعي په دې کې برخه لرله.

مگر پوهاند محمد حسن ضمير صافی، قيام الدين خادم، غلام حسن صافی، صديق الله رښتين، محمد گلاب ننگرهاری او گل پاچا الفت د ويښو زلميانو د بنسټ ټاټوبی د ننگرهار زوړ ښار د خادم صاحب کور ۱۳۲۵ لمريز کال د دلوې مياشت بولي.

غبار ليکي: په کال ۱۹۴۷ز يا ۱۳۲۶ هجري کې يو گوند په ښکاره توگه د ويښ زلميانو په نوم جوړ شو چې لاندې اشخاص يې بنسټ ايښودونکي او رهبران وو: عبدالروف خان بينوا، گل پاچا خان الفت، فيض محمد خان انگار، نور محمد خان تره کی، غلام حسين خان صافی. دوی په کابل، کندهار او ننگرهار کې وو.

دا وروستي ياد شوي دوه تنه د عبدالمجيد زابلي د ډلې وو. غبار خپله ليکنه اوږدوي: محمد رسول پښتون، عبدالشکور خان رشاد، عبدالهادي خان توخي، محمد انور خان اخکزي، قاضي بهرام خان، غلام جيلاني خان، قاضي عبدالصمد خان، فتح محمد خان خټگر، نور محمد خان قاضي خيل، محمد ابراهيم خان خواخوږي، محمد ناصر خان لعل پوروال، صوفي ولي محمد خان، اقا محمد خان کرزي، محمد موسی خان شفيق، غلام محمد خان پوپل، محمد طاهر خان صافي، قيام الدين خان خادم، ارسلان خان سليمي، نیک محمد خان پکتیانی، صديق الله خان رښتين، عبدالعزيز، عبدالخالق خان واسعي، محمد علي خان، نور احمد خان شاکر، محمد رسول خان مسلم، محمد حسين خان رېدي، عبدالرزاق خان فراهي، محمد نور خان الم، مولوي عبيدالله خان صافي، گل شاه خان صافي، ظهور الله خان همدرد، محمد شريف خان قاضي، عبدالمنان خان دردمند، اقای مليا، عبدالصمد خان ويسا، محمد علي بخرکی او نور. په دې توگه اضافه کوي چې اول منشي يې بينوا، وروستي عبدالرزاق فراهي وو".^۱

زما په باور ښاغلی شاه محمود حسين د وېشو زلميانو د خوځښت، جوړښت او شکل نيونې په باب ډېره څېړنه کړې او د اول لاس ډېر معلومات يې راغونډ کړي او وړاندې کړي دي. دا په داسې وخت کې وو چې د خوځښت ډېری غړي ژوندي وو. نو ځکه ماته تر هرې بلې ليکنې د ښاغلي شاه محمود حسين مالومات سم ښکاري.

ښاغلی حسين داسې ليکي: "منظمه اساس ايښودونکې غونډه په کابل کې تر لومړۍ ناستې دوه کاله وروسته ۱۹۴۹ز کال کې بيا د نور محمد تره کي په کور کې جوړېږي. چې دا ځل د نور محمد تره کي کور د کابل په علاو الدين کې وو. دغو لاندې خلکو په ناسته کې گډون درلود: نور محمد تره کي، عبدالروف بېنوا، گل پاچا الفت، قيام الدين خادم، صديق الله رښتين، فيض محمد انگار، محمد ارسلان سليمي، نیک محمد پکتیانی، گل شاه صافي، پاينده محمد

^۱- ص ۲۹۳ او ۲۴۰ کې.

توره کرښه / ۲۶۵

روهيلي، عبدالقدوس پرهيز، محمد ظاهر، نورمحمد پونده، عبدالکريم نزيهي، لعل محمد احمدي، عبدالصمد پتک، غلام رحمان جرار، محمد ولي زلمي، عبدالهادي خوږمن، شاه مراد او ابوالحسن. وينو زلميانو کوم تعين شوی مشر يا منشي نلري. ټولې چارې يې د دغه گډ مديره هيئت له خوا پر مخ وړل کېدلې. د دې هيئت په ترکيب کې دغه شخصيتونه وو: ښاغلی نور محمد تره کي، ښاغلی عبدالروف بېنوا، ښاغلی قيام الدين خادم او ښاغلی محمد ارسلان سليمي، نوموړی څلور نفره په دغه شل کسيزه غونډه کې د مديره هيئت لپاره وټاکل شو او وينو زلميانو خپلې موخې او تشکيلاتي جوړښت سمبال کړل. نو همدغه د وينو زلميانو د گوند د جوړښت، بنسټ ايښودونکي غونډه بللې شو. " هو؛ تر دې ناستې مخکې به هم څو ځله په کندهار، ننگرهار او کابل کې اشخاصو او افرادو ناستې، باندپارونه، کړي وي. پر دغه فکر به هم خبرې شوې وي، د همدې ليدنو، کتنو پايله وه چې د يوه متشکل گوند د جوړېدو لپاره يې لاره هواره کړه، څو اهداف ورته وټاکل شول او وليکل شول او د يوه اخبار (انگار) درلودونکي شول چې مخکنی ناستو دغه امتيازات نه درلودل.

په دې ورستيو ورځو کې ښاغلی شاه محمود حسين د يوه افغان د هغې ليکنې په رد کې چې د وينو زلميانو د ناسم پېژندلو هڅه يې کړې وه په تفصيل سره هغه ته خوله ماتونکی ځواب ليکلی وو او د وينو زلميانو رښتونی جريان يې هم ليکلی دی. ما يې د ليکنې ځينې برخې دلته راوړې دي.

حسين صاحب ليکي: په خفگان سره شته يو شمېر نور ليکوال چې د خپل ذوق يا ځانگړو اړيکو له مخې هڅې کوي چې د وينو زلميانو د غورځنگ ځانگو ننگرهار وښيي او ارواښاد قيام الدين خادم د دغه خوځښت بنسټ ايښودونکی راوپېژني. يو شمېر نورو بيا هڅې هم کړي چې د هغه غورځنگ په مشرانو کې يوه ځانگړې شخصيت ته د قومي پيوند له مخې داسې کيسه جوړه کړي لکه چې همدغه څوک د وينو زلميانو له قافله سالارانو څخه پورته د غورځنگ يوازينی وتلی مشر وي. دغه شان هڅې تر ډېره مستندي نه وي او په شخصي ليوالتياوو او يا سياسي اغراضو ولاړې ليکنې دي چې له لوستونکو څخه لاره ورکوي او نه پوهېږي چې د وينو زلميانو غورځنگ، څنگه، چېرته او د چا له

خوا رامنځ ته شو، مشران يې څوک او د دغه غورځنگ په تشکيلاتو کې يې کومې دندې درلودلې.

د خواشينۍ ځای دا دی چې دغو ليکوالو تر ډېره يا خپلو ذهنيتونو اخیستو او ليوالتياوو ته لومړيتوب ورکړی او يا يې هم له داسې آثارو څخه د خپلې خوښې يو څه راقابچي کړي چې هغه آثار په خپله هم د سختې پوښتنې وړ دي. زموږ د زمانې د ليکوالو بيا يوه کمزوري دا ده چې د پردو يا بهرنيو څېړونکو څېړنې ورته د حقيقت يوازينۍ منبع ښکاري. کله چې د يوه بهرني څېړونکي يوه ليکنه ولولي، دوی فکر کوي چې په کمال پوره او رښتيا خو همدغه دی، پوخ مطلب مې ولوست، دا نو د تېري نقش دی، غلطی نه لري، په خوابدۍ سره چې دا شان ليکوال مو ډېر شوي دي. دغه شان ليکوال د خپلو وطني څېړونکو آثار د هغه د شهرت له مخې گوري. دې ته يې پام نه شته يا نه کوي چې همدغه بهرنيانو او دغو په نوم نامتو څېړونکو د ويښو زلميانو د غړو له مړينې وروسته څه ليکلي دي، ښايي له سختو ناروا اړونو سره مخ وي. دا هم يوه ښکاره فکري ناروغي ده چې زموږ ليکوال د ورځې په نرخ د خپلو فکري، سياسي، سازماني يا منفعتي دريځونو له مخې د پېښو اصلي زمان، مکان، او د وختونو امکاناتو او غوښتنو ته نه ورځي بلکې پرون د نن په تېره تلي. هغه نن چې ډېر څه يې پردي دي. که د گويته دې خبرې ته ور وگرځو چې وايي: "له تاريخ څخه زموږ ډېره بارزښته برخه هغه ده چې په موږ کې يو شور او شوق را وهڅوي" نو د افغانستان د تاريخ روانې ډېرې څېړنې نه يوازې دا چې کوم شور او شوق نه هڅوي بلکې له بده مرغه د کينې، کرکې، نفرت او شخصيت وژنې تخمونه کړي.

دا د هر چا حق دی چې څوک يې خوښېږي او څوک يې نه خوښېږي. خو له دې حق څخه داسې گټه اخېستل چې د خپلې رواني ناروغۍ لپاره د تاريخ مړۍ غوڅې کړي او وينې يې وڅکي، چې دا يو نه ښوونکی، خطرناکه او وپروونکی کار دی.

د نامتو مورخ آرنولد توين بې په خبره: کله چې يو تاريخ پوه د تاريخي پېښو واکمن نه، بلکې د راپورونو د قابچي يا غاڅچي او سره نښلولو په کار اخته وي او

د مېړي په شان د زمان په کنډوالو کې خغلي او لید یې هم له مېړي څخه پورته نه وي (نو د تاریخ به څه حال وي) همدغه د نړیوال شهرت درلودونکی نامتو تاریخ پوه لیکي چې "زه سخت هغو تاریخ لیکونکو ته خواشیني یم چې فکر کوي له دولتي ځانګو څخه لاسته راغلي لاسوندونه د ځمکې د پوړیو د پیژندنې په شان د عینیت شاهدان دي" زموږ ډېر لیکوال او له بده مرغه د ټولنیزو واقعیتونو بې شمېره خپرونکي چې د کډوالۍ بیکاریو همدې لوري ته را ټېل وهلي دي، آن ډېری لرې زمانې د ورځې په نرخ له خپل سیاسي، سازماني او آن قومي او سیمه ییز دریځ له مخې په ډېرو ناروغو معیارونو تلي. له همدې کبله دغه شان لیکونکي یا خپرونکي چې ډېر یې هېڅ ډول مسلکي تومنه هم نه لري له افراد او ځانګړو شخصیتونو سره د تړاو او یا مخالفت په وجه د واقعیتونو په ناروا اړولو سره ټول تېر تاریخ له پښو را خړوي.

د ویښو زلمیانو لومړنۍ هڅې هم ښيي چې د هېواد له ګوټ ګوټ څخه د بېلابېلو ملي ټولنیزو استبداد ضد بدلون غوښتونکو اواز را پورته شو. دغه اوازونه د بینوا صاحب په نوښت د یوه کتاب په بڼه چاپ او خپاره شول. د دغه کتاب نوم هم ویښ زلمیان وو او د څه ناڅه ۴۳ د وخت د وتلو لیکوالو پښتو او دري مقالې یې په کې را ټولې کړې وې.

ویلې شو چې د لومړي ځل لپاره د لیکنو په دغه درانه ټوک کې د هېواد د ښځینه لیکوالو طرحې او غوښتنې هم را پورته شوي. دا چې کابل د هېواد پلازمېنه او د هغه وخت د ملي ټولنیزو آگاه شخصیتونو د پراخه لیدنې کتنې یو مناسب ټاټوبی وو؛ له همدې کبله د ویښو زلمیانو لومړۍ ناستې ولاړې او د هغوی د افکارو راڅرګندیدلو او وروسته د دغه خوځښت بنسټ ایښودونکي کنگره هم په همدې ښار کې را جوړه شوه نه په کندهار، نه په ننگرهار او نه هم په پکتیا یا مزار او فاریاب کې.

ښه او منطقي خبره دا ده چې ووايو چې د هېواد له ګوټ ګوټ څخه د استبداد ضد را پورته شوی اواز په کابل کې را غوټه شو. دا خبره هم د لیکلو وړ ده چې د ویښو زلمیانو د خوځښت د مشرتابه ویاړ دغه یا هغه شخصیت ته ورکول ډېره لویه خبره نه ده او تاریخ ته کومه خاصه تومنه نه وربښي، بلکې د سیاسي سازمانې

خوځښتونو په بهير دغه خوځښت او ترسره شوې کړنې يې د تاريخ يو ژوندی برخه جوړوي. بايد په ټولو کې د دغه "ملي دموکراتيک" يا «بورژوا دموکراتيک» ډوله خوځښت آرمانونو ته وکتل شي. دغه خوځښت په ټول هېواد کې له درې يا څلور سوو څخه زيات غړي نه لرل. په هره سيمه کې دغه خوځښت ته د خپلو ذهني ليوالتياوو له مخې مشران او بنسټ اېښودونکي ټاکل او د خوځښت ټول وياړ هغوی ته وربښل د خوځښت ټولنيزې پانگې ته سخت زيان رسوي. دا هغه خواشينوونکې عادت دی چې موږ بتان تراشو او نه يوازې خپله ورته په گوندو کېږو بلکې تمه لرو چې نور هم زموږ د ناروغو ذهنيونو لخوا دغو تراشل شوو بتانو ته په گوندو شي. د پيل خبره مو دا ده چې د وينو زلميانو دغه د استبداد په خلاف، بدلون غوښتونکې ملي غورځنگ څنگه او له کومه ځايه راپيل شو، د دوی مشران يې څوک وو او تشکيلاتي جوړښت يې څنگه بڼه نيولې وه. د محمد علم بڅرکي د څېړنې او ليکنې له مخې هم داسې برېښي چې محمد رسول پښتون څه د پردې شاته پټ پټانه هم درلوده او په دې کار يې د وينو زلميانو ځوانه برخه ورنه ناراضه هم وه. بڅرکي دا هم ښيي چې د "خوت" په نامه څه هم تر ډېره د پښتون غوښتنه وه.

بڅرکي ليکي "د محمد رسول پښتون او حاجي خدای دوست کړه وړه په گوند کې د ډېرو غړو د انتقاد وړ وه، ښايي دغه لامل وو چې دوی گوندي کاروبار پټ ساته."^۱

همدغه ليکوال ليکي: محمد رسول پښتون د "خوت" د نظريې غوښتونکی وو او د گوند د جوړونکو له ډلې څخه وو. زه د پښتون صاحب په حرکاتو او تحريکاتو مشتبه وم او دی هم را باندې پوهېده چې زه يې څارنه کوم. په دې لحاظ يې حزبي مسالې له ما پټې ساتلې له ما څه چې له ډېرو کسانو څخه يې پټې وې چې د دې پټ پټاني په وجه جمعيت کې د کين لاس اړخ پيدا شو که دې سلسلې دوام پيدا کړی وای نو يقيناً به جمعيت په ځوان او زاړه سره ويشل

^۱ - وينو زلميان، محمد علم بڅرکي، ۵۷ مخ.

شوي وای»^۱.

محمد علم بخږکی یوې عجیبې پیښې ته هم اشاره کوي هغه دا چې وایي فضل محمد خان او پرواني نائب الحکومه عبدالغني خان گردیزی ورغواړي او دوی ته وایي چې تاسو دواړه ووايې چې موږ ولیدل چې پرون حاجي محمد انور خان اڅکزي او مولوي بهرام د شپې په دوو یا درې بجو د پاکستان له کنسلګرۍ څخه راووتل.

بخږکی لیکي چې دغه تهمت فضل محمد خان ډېر زورولی وو او خپل وجدان ته ملامت او په خپلو کړو پېښمانه وو او دا خبره یې خپله رسوا کړه. له دې کیسې څخه ښکاري چې د وینو زلمیانو د کندهار په ډله کې د غني خان گردیزی قلعه بیګي تېره توره ډېره محمد انور خان او قاضي بهرام ته متوجه وه. محمد ولي زلمی په خپل اثر "د استبداد او مطلقیت په مقابل کې د ځینو افغانانو ملي مبارزې" کې لومړی لیکي چې: دغه ((وېښ زلمیان، لومړی یوه فرهنګي او په راوروسته کې یوه سیاسي ټولنه وه))^۲.

حکومت د داسې اصلاحي او ملي ټولنو د جوړولو سره علاقه مندي ښکاره کوله. د دغې ټولنې مهم غړي وخت او ناوخت دربار او «پاچا خپل حضور ته منل د تقدیرولو او نازولو علاوه یې په ځینو دولتي او ملي چارو کې سلا او مرسته ځینی غوښته».

دوی "د کندهار برخه" په یوه دکان کې راټولېدل، رسول پښتون، حبیبی، مولوي حاجي عطا محمد، خدای دوست، محمد علی سطرنج باز، د ده خواجه حضرتانو رفیع الله آغا، محمد یوسف آغا، قاضي عبدالصمد خان او نور هر کله نه حاضریدل.

" ۲۶۸-۲۶۹ مخونه له دې یادونې وروسته ولي زلمی د نړیوالو حالاتو او پر افغانستان د هغوی په اغیزو څو لنډې جملې لري او بیا لیکي: "د هېواد یو شمېر زلمیانو چې د وینو زلمیانو په نامه یې اخبارونو او مجلو کې شهرت درلود".

^۱- همغه اثر ۶۰ مخ

^۲- ۲۶۸ مخ

د ۱۳۲۷ ل کال د جوزا د میاشتې په اوومه د وینو زلمیانو د تدارک د کمیسیون د لارښونې له مخې د کندهار، ننگرهار او کابل یو شمېر ادبي او عرفاني ملگرو لکه عبدالرؤف بېنوا، فیض محمد انگار، نور محمد تره کی، قیام الدین خادم، صدیق الله ریښتین، گل پاچا الفت، نیک محمد پکتیانی، محمد ارسلان سلیمي، عبدالقدوس پرهیز، ابوالحسن هزاره، پاینده محمد روهیلی، عطا محمد شیر زوی، محمد طاهر نائب او ځینو نورو لیکوالانو چې شمېر یې دوه ویشتنو ته رسېده، د دارالامان په افشارو کې د عبدالمجید زابلي د نوې پروژې په یوه سالون کې د ماسپښین په دوو بجو د وینو زلمیانو د جوړولو او د بېلابېلو ولایتونو د نمایندگانو د را ټولولو طرحه وړاندې کړه. دغې غونډې ته لومړی دري طرحې وړاندې شوې، چې یوه یې د عبدالرووف بېنوا او نور محمد تره کی، بله یې د قیام الدین خادم او دریمه د صدیق الله ریښتین په حمایه وه. لومړۍ یې مترقي او عصري، دوهمه ملي او وطني، دریمې یې مذهبي او کلتوري رنگ درلوده.^۱

د محمد ولي زلمي له پورته څرگندونو څخه ښکاري چې د وینو زلمیانو د خوځښت عمده مرکز کابل او ډېر فعالین او وتلي لیکوالان یې هم په کابل کې وو. همدغه په کابل کې را ټول شوي وتلي مشران په درې گونو طرحو کې ځان ښيي او په دې برخه کې د محمد رسول پښتون نوم نه تر سترگو کېږي. هغه به د کندهار په کړۍ کې د اوچت نقش درلودونکی وو، خو د وینو زلمیانو د کنگرې په لست کې یې نوم نه ښکاري.

محمد علم بڅرکی هم په خپل کتاب "وینو زلمیان د افغانستان یو سیاسي تحریک" دیرشم مخ کې لیکي: هغه کسان چې دا ډله (د وینو زلمیانو ډله) یې جوړه کړه په کابل کې عبدالرووف بېنوا، ارسلان سلیمي، قیام الدین خادم، نور محمد تره کی، فیض محمد انگار، غلام حسن صافی، رښتین، الفت، په کورونو کې سره لیدل، وروسته یې له ولایاتو سره ارتباط پیدا کړ. (د وینو زلمیانو) تئوریستان په کابل کې ناست وو، محمد علم بڅرکی لیکي چې د وینو

توره کرښه / ۲۷۱

زلميانو لومړۍ تگلاره د کندهار لخوا کابل ته رالېږل شوې وه. (دا خبره ډېره مستنده نه برېښي) په تگلاره کې د غلام دستگير خان، غلام حسن، فيض محمد انگار، عبدالرحمن، غلام قادر ارغنداب، نورالحق، پير محمد او نورو لاسليکونه شته چې هغه نه لوستل کېږي او د عبدالشکور رشاد د امضاء پرځای ليکلي وو چې له يوې مادې پرته نوره ټوله تگلاره منم.

په يادو شوو نومونو کې بيا هم د محمد رسول پښتون نوم نه ليدل کېږي خو بڅرکی وروسته په کندهار کې دهغو مشرانو نومونه اخلي کوم چې د ده په خبره هغه وخت چې د ويښو زلميانو خوځښت کندهار ته ورسېده، هغوی دغه خوځښت له نيست څخه اوج ته ورساوه، په دې نوملړ کې بڅرکي پرته له دې چې محمد رسول پښتون ته د موسس يا بنسټ ايښودونکي په بڼه وگوري په نوملړ کې يې نوم تر ټولو مخکې راوړي او بيا کله چې د کندهار د ويښو زلميانو په ډله خبرې کوي هغه په دوو برخو ويشي. په لويانو کې بيا هم د محمد رسول پښتون نوم د نومونو په لړ کې راوړي او په ځوانانو کې لومړی نوم د عبدالشکور رشاد راوړي. دا هم بايد ووايو چې د استاد عبدالحی حبيبي نوم نه په مشرانو کې راوړي نه په کشرانو کې.

محمد علم بڅرکی وايي چې د کندهار ملگرو يو ليک د کابل ملگرو ته را ولېږه. د دغه ليک په لومړۍ ماده کې راغلي وو چې:

۱- "د گوند نوم اخوت تصويب شو".

۲- اخوت په ټولو هغو پرېکړو کې چې د قوم په گټه تمامېږي جلا د حکومت ملگرتيا کوي.

بڅرکی زياتوی چې د اخوت د نظريې ډېر طرفدار محمد رسول پښتون وو. له دې سره سره بڅرکی د کندهار د مديره هيات د غړو په نوملړ کې بيا هم د محمد رسول پښتون نوم نه اخلي. د بڅرکي څرگندونو ته په کتنه ښکاري چې محمد رسول پښتون په خپله پټ پټانه "دا اصطلاح د بڅرکي ده" نه ويښو زلميانو ته بلکې د "اخوت" په نوم يو بل خوځښت ته کار کاوه. د اخوت په نوم هڅو په کندهار کې په قومي لويو مشرانو حساب کاوه او د هېواد په کچه يې د سلطنت او حکومت ملا ور ټينگوله.

ښاغلي شاه محمود حسين په خپله ليکنه کې د محمد ولي زلمي له کتاب څخه بې له لاس وهنې راوړي؛ محمد ولي ځلمي ليکي: دی (محمد رسول پښتون) د حاجي خدا يار خان زوی د الله يار خان لمسی د حبيب الله بارکزي کړوسی وو چې په ۱۳۱۸ق، ۱۲۷۹ش کې د کندهار په منصور غونډۍ کې زېږېدلی دی...» پښتون صاحب د خپلو خاطرانو په ډاېري روزنامهچه کې د خپل هویت او ژوندانه په هکله ليکي: (د ليکنې لنډيز) په ۱۳۰۲ش د شاه امان الله د اصلاحي پروگرامونو له مخې د بارکزو ځمکې چې د محمدزو د واکمنۍ له پيل څخه له ماليې معاف وي تر ماليې لاندې راغلي. بارکزو د دغې موضوع د حل لپاره زما پلار د قومي وکیل په څېر کابل ته ولېږه. زه چې ۲۱ کلن وم په دغه سفر کې د پلار ملگری وم. د لويانو، خپلوانو او پاچا سره مو په کراتو وليدل.

پښتون وايي چې د پلار څخه مې وغوښتل چې په عسکري مکتب کې مې شامل کړي. په دغه وخت سپه سالار محمد نادر خان وو. څرنگه چې زما پلار د هغه په دوستۍ او لياقت اعتماد درلود، نو زه يې د هغه حضور ته وروستم او د هغه د مهربانۍ مورد وگرځېدم او د حربي ښوونځي په احضار په کې يې د شمول امر راکړ...

پښتون په امانې عصر کې د (انشا په نوي تشکيل شوي غنډ) کې د داوطلب کنډک مشر په حيث شامل شو. خو د ښورانده طبيعت له مخې له دغې وظيفې څخه ژر گوښه شو. په ۱۳۰۶ش د کلات د ارغنداب علاقدار شو. يو کال وروسته د نوزاد علاقه دار شو او له سقوي دورې وروسته د کندهار د ښوراوک علاقه دار، ورپسې د خاکريز علاقدار او په ۱۳۱۱ش کې د اجرستان حاکم شو. همدغه کال د سپين بولدک سرحد دار شو او يوکال وروسته يې له دغې دندې استعفی وکړه. وروسته د پښتون شرکت د تحريراتو منشي او په ۱۳۱۷ش کې د کنډک مشر په رتبه د فراه د امنیې قوماندان شو. يو کال وروسته کندهار ته راغی او د پوليسو سرمامور شو.^۱

د پلخمرې د نوي ښار د جوړېدو د مسائلو د تهیې د مدير په توگه او همدغه

توره کرښه/ ۲۷۳

کال د پلخمري د ترانسپورت مدیر شو. بیا همدلته د تعمیراتو مدیر او بیا د ارزاقو مدیر و. ۱۳۲۳ش د جبل سراج د فابریکې د فني مدیر مرستیال شو. له همدې ځایه بېرته پلخمري ته د تفتیش په څانګه کې ولېږل شو. بیا کندهار ته راغی او د میوي د شرکت د تفتیش مدیر شو، همدغه کال د هغه شرکت رئیس شو او په ۱۳۲۵ش کې په هند کې د افغان فروټ د اجنسی د رئیس په حیث مقرر شو. په ۱۳۲۹ش د کندهار د حمل او نقل د شرکت رئیس او همدغه کال د دولتي انحصاراتو مدیر وو. ۱۳۳۰ش بغلان ته د دولتي انحصاراتو د مدیر په توګه لاړ. په کال «۱۳۳۱ تر ۱۳۴۲ش پورې د هغه اتمام له کبله چې د ده پر نږدې دوست اوملګري... حاجي خدای دوست وارد و محبوس شو...» په ۱۳۴۳ش کې له بند څخه په را خوشې کېدو د کابل په انحصاراتو کې مدیر و چې یو کال وروسته همدلته د تفتیش غړی شو.

۱۳۴۳ش کې ولسي جرګې ته کاندید شو خو له خپلې پریکړې تېر شو او ځانته بې دارالوکاله جوړه کړه. سره له دې چې د محمد رسول پښتون د رسمي یا غیر رسمي زده کړو په هکله هېڅ هم نه لرو او یوازې دومره ویل کېږي چې دی په پښتو، دري، انګلیسي، اردو او عربي ژبو پوهیده انګلیسي او اردو یې ښايي په هند کې د ماموریت په وخت زده کړي وي خو د ژوند همدا لنډ بیان یې ښيي چې ده له هېڅ ډول حالاتو سره ځان نشو جوړولی. په دې خاطر یې هېڅ کومه دنده له یوه کال څخه زیاته نه ده ترسره کړې. خو د ژوند اوږدې بېکارۍ یې هم نه ده آزمویلې. د ده په ژوند لیک کې د ده په ملګري خدای دوست خان باندې د تور خبره هم ډېره روښانه نه ده او دا چې دی ولې د وینو زلمیانو له بندیانو څخه لرې په بغلان کې وساتل شو هم هېڅ څېړونکي پردې خبره رڼا نه ده اچولې. محمد رسول پښتون د خدای دوست خان د قضیې اړوند ونيول شو خو خدای دوست خان د کابل په محبس کې ژوند له لاسه ورکړ.

محمودولي ځلمی لیکي چې پښتون صاحب د ژوندانه په اخرو کې تهجد او تصوف ته پناه وړې وه، اوراد یې پخول، تعویذونه یې کول. ده د افغانستان د سیاسي کشالي د حل لپاره د ظاهر شاه راتګ او قیادت تائید او وویل یې چې

ما له پخوا ويلي وو چې افغانستان ته خطر د شمال له خوا متوجه ده.^۱ محمد ولي ځلمی ليکي چې: "د پښتون صاحب د ژوندانه د ماجراو څخه داسې څرگندېده چې ده د مطالعې، نوي فکر او ثلثي سره پوره آشنایي درلوده. خو په عمل کې يې مطلق العناني، ملي غرور او د اوليت حق زيات خوښېدی."^۲ "پښتون صاحب د هغه کرکټر له مخې چې يې په نصيب وو په دايمي توگه د وينو زلميانو د موسسانو غړو او د افغان ملت، ورور گلوي (اخوت) د گوندونو په غړيتوب کې پايدار نه شو پاتې کېدلی او ملگرو يې هم د هغه د عضويت مسؤليت په غاړه نه شو اخېستلای..."^۳

محمد ولي ځلمی د پښتون صاحب د زوی (نصير هنر پښتون) له خولې ليکي چې: "...پښتون در برخي موارد سخت عصيانگر، تسليم ناپذير وسازش نا پذير بوده است واين عناصر اکثراً موجب از دست دادن شانس های مهم وی شده است".

محمد رسول پښتون ته د هر ډول لوړو چوکيو چانس و او دی لويو لويو ماموريتونو ته ورغلی هم دی. خو دا چې دغه ټول ماموريتونه يې ولي او د څه لپاره له مياشتو وروسته پريښي دي. نه يې ده کوم دليل ويلي او نه نورو څېړونکو دغه برخه ژوره څېړلې ده. که د ده د دومره پريمانه لويو او وړو څوکيو د خوشي کېدو او يا ورته لرې کېدو برخه څېړل شوی وای نو لږ تر لږه به تر هر څه دمخه د وخت د فساد او استبداد څېره تاريخ ته برېښې شوې وه. دا خبره ډېره د منلو وړ نه ده چې وايي د هغه طبيعت او نصيب همداسې جوړ شوی وو او له دی خبرې چې تېر شو نه محمد ولي ځلمي او نه هم د وينو زلميانو کوم بل غړي دا خبره کړې ده چې محمد رسول پښتون د وينو زلميانو بنسټ اېښودونکی وي.

ښاغلی شا محمود حسين صاحب ليکي: "هغه وخت چې ما د خپلې ماسترۍ

۱- ۳۱۴ مخ.

۲- محمد ولي ځلمی، ...ملي مبارزی ۳۱۳ مخ

۳- همغه اثر ۱۱۳-۱۱۴ مخونه

توره کرښه / ۲۷۵

تېزس لیکه، نو له عبدالهادي هادي توخي، محمد ابراهيم خواخوږي او آن استاد عبدالشکور رشاد سره مې مخامخ ليدنې درلودلې. د هادي کور ته چې په خير خانه مينه کې ؤ ورتم، خواخوږي او رشاد صاحب مې همدلته ليدل او يوځل هم په نوی ښار کې د خواخوږي کور ته ورغلم او په همنې ليدنه کې خواخوږي د استاد علامه عبدالحی حبيبي "نفتته المصدور قرن بيستم يا خلیلی نامه به جواب حبيبي نامه" چې د حبيبي په خپل خط وه په دې هبله راکړه چې يو وخت يې چاپ کړم. په هر صورت د ويښو زلميانو دغو درې مشرانو هېڅکله هم دا نه ويل چې محمد رسول پښتون د ويښ زلميانو بنسټ اېښودونکي وو.

هغه وخت چې د ويښو زلميانو رساله "جمعيت ويښ زلميان" چې زما ليکنه وه په گستنري چاپ خپره شوه لومړی اعتراض د محمد دين ژواک وو. د هغه اعتراض دا و چې ولې د ده نوم د ويښو زلميانو په نوم لږ کې نه دی راغلی. ما ژواک ته ډېر ژور درناوی درلود. يوه ورځ د ليکوالو په انجمن کې ور سره مخ شوم، اوږدې خبرې مو وکړې. هملته هم د محمد رسول پښتون په نقش خبيی راغلی. ژواک صاحب دا خبره چې د ويښو زلميانو بنسټ دی محمد رسول پښتون ايښی وي په رټه رد کړه. له دې سره سره محمد علم بڅرکي چې د ويښ زلميانو يو پېژندل شوی غړی وو او اوږده جيلونه يې هم وگالل په ښکاره ليکي چې:

"ښاغلی عبدالحی حبيبي، محمد رسول پښتون، محمد ابراهيم خواخوږی، عبدالرزاق فراهي او هم نیک محمد خان پکتياني او غلام محی الدين زرملاوال په موسسينو کې نه وو. البته د جمعيت غښتلی او د افتخار وړ ملگری وو."^۱

دا خبره هم د يادولو وړ ده چې ډېر ليکوال او څېړونکي عبدالحی حبيبي هم د ويښو ځلميانو له مشرانو څخه گڼي. دا خبره ډېر ثبوت نه لري. نه يوازې مير غلام محمد غبار په «افغانستان در مسير تاريخ دويم ټوک» کې عبدالحی حبيبي د پارلمان د اپوزيسيون د ډلې په ویش کې عبدالحی حبيبي په هغه ډله کې

^۱ - ويښ زلميان، محمد علم بڅرکي ۱۳۹ مخ.

راولي چې په کوم گوند پوری نه و تړلی. او که نه يم تېر وتلی یڅرکي هم حبیبی یوازې په افتخاري غړو کې راپېژني. ما په همدې هکله د خپلې رسالې د لیکنې په مهال له عبدالله بختاني سره چې د وینو زلمیانو یو تکړه غړي وو مخامخ لیدنه او اوږدې خبرې درلودلې. هغه کیسه کوله چې د وینو زلمیانو کلنۍ غونډه په کابل کې جوړه شوه. دې غونډې ته حبیبی او شمس الدین مجروح هم راغلي وو. د غونډې په پیل کې د وینو زلمیانو ډېر ځوان غړي محمد موسی شفیق پورته شو او نیوکه یې وکړه چې حبیبی او مجروح خو د وینو زلمیانو مرامنامه نه ده امضاء کړی نو دوي ولې په غونډه کې برخه لري. دا وخت حبیبی پورته شو او غونډې ته په ټول احترام یې وویل چې زه ستاسو غونډې ته له یوې برنامې سره راغلی يم. که تاسو وخت راکړئ هغه به تاسو ته وړاندې کړم که مو خوښه شوه نو لاره به مو یوه وي او که نه زه به په خپله لار لاړ شم. له هغه پس شمس الدین مجروح پورته شو او یوازې دا خبره یې وکړه چې زه د خپلې دندې له مخې راغلی يم. مجروح هغه وخت د قبایلو لوی مدیر وو.

گل آغا احمدي وردگ په خپل اثر "محمد ارسلان سلیمي د افغانستان پیاوړې خبره" کې لیکي چې: د وینو زلمیانو منشي عبدالرووف بینوا وو. داسې ښکاري چې دغه څه یې د محمد ولي څلمي له لیکنو څخه را اخېستي دي. مېر غلام محمد غبار هم همدغه خبره یادوي خو د وینو زلمیانو تشکیلاتي جوړښت د منشي د شتون خبره نه لري.

په دې برخه کې غبار سره له دې چې د وینو زلمیانو، وطن او خلک د جوړښتونو او برنامو په هکله اوږدې څرگندونې لري خو بیا هم دا خبره کوي چې د وینو زلمیانو او وطن گوند مشران د دې واک لري چې دغه خوځښتونه د دوی غړي او مرامنامې نورو نسلونو ته وړاندې کړي. د غبار په ورکړل شوي نوملړ کې نه ارسلان سلیمي لومړی څوک دی او نه هم محمد رسول پښتون. دغه شان غبار د گل آغا احمدي وردگ یا محمد داوود مومند په شان د نور محمد تره کي نوم د وینو زلمیانو له نوملړ څخه نه باسي.

تاریخ نورو نسلونو ته لیکل کیږي. لیکوال او څېړونکی یې حق نه لري د خپلې کینې، نفرت، غرض یا مرض له مخې د تاریخ غړي ور پرې کړي. دا له تاریخ او

توره کرښه / ۲۷۷

راتلونکو نسلونو سره یوه نه بشوونکې جفا ده. د دې لیکنې په وروستیو کرښو کې یادونه کوم چې د "جمعیت وینښ زلمیانو" رساله چې لیکونکي یې زه (حسین) یم. زما د ماسترۍ د دورې تېزس وو چې د کابل پوهنتون او د علومو د آکادمۍ د ډېرو اوچتو استادانو او پوهانو په یوه لویه ناسته کې ورڅخه دفاع شوی. په دغه تېزس کې برسيره پرمخامخ مصاحبو، لیدنو او خصوصي یادښتونو له ۲۳ چاپي منابعو څخه ګټه اخېستل شوې ده.

د لیکنې په بهیر کې له عبدالهادي هادي توخي، ابراهیم خواخوږی، محمد ولي حلمی، صدیق الله رښتین، عبدالله بختاني سره زما لیدنو کتنو ډېر څه راکړل دغه شان د استاد سید سعد الدین هاشمي یادښتونو ماته ډېره مرسته را ورسوله. زه نه وایم او دا حق هم ځانته نه ورکوم چې دغه رساله د هر ډول کمزوریو تشه وښیم خو باور لرم چې د وینښو زلمیانو په هکله یوه د پام وړ رساله ده.

لوستونکي او مینه وال کولی شي دغه رساله هم د استقلال د ویب پاڼې او هم د نعيمې د ویبپاڼې په کتابتون کې وگوري. د همدغې رسالې په ۴۸ مخ کې راځي چې: "د یوه واحد او یو موټي سیاسي سازمان په توګه د وینښو زلمیانو د جوړښت په هکله او دا چې بنسټ ایښودونکي او طراحان یې څوک وو او چېرته یې لومړی بنسټ کېښودل شو، په ډېر تأسف ډېر د نظر اختلافات شتون لري داسې چې له ټولو هڅو سره سره مې د دغه خوځښت دوه تنه ژوندي مشران هم په یوه خبره ونه موندل. عبدالهادي هادي او محمد ابراهیم خواخوږی ټینګار کوي چې لومړی بنسټ یې په کندهار کې ایښودل شوی او موسسین یې محمد رسول پښتون، کاکا محمد انور خان، قاضي بهرام، غلام جیلاني الکوزی، عبدالهادي هادي توخي، عبدالصمد خان کاکړ او عبدالخالق خان واسعي وو. پوهاند محمد حسن ضمیر صافی په دې باور دی چې لومړی بنسټ یې په ننگرهار کې قیام الدین خادم، غلام حسن خان صافي، صدیق الله رښتین، محمد ګلاب ننگرهای گل پاچا الفت او نورو ایښي دي.

دا سمه ده چې له یوه اوږده استبداد او اختناق وروسته او د نړۍ والو حالاتو په بدلون سره د افغانستان په مهمو ښارونو لکه کابل، کندهار، ننگرهار، هرات او

مزار شریف کې د دغه خوځښت زړی را وټوکېدل خو دغو خوځښتونو تر هغه وخته چې په کابل کې یې ګډه موسسه کنګره نه وه جوړه شوې، هېڅ یوې برخې یې افغانستان شموله بڼه نه درلوده. کابل د هېواد پایتخت وو او د لومړي ځل لپاره تر ډېره د عبدالروف بینوا په نوښت چې د پښتو ټولنې مشر و د هېواد له ګوټ ګوټ څخه د هغو لیکوالو لیکنې را ټولې او د کابل مجلې د دوو ګڼو پرځای د یوه کتاب په توګه خپرې شوي.

په دغه کتاب کې څه ناڅه ۴۳ تنو چې درې یا څلور یې ښځینه لیکوالې وې خپلې لیکنې چاپ کړي. دغه لیکنې یو لاس او له یوې ټاکلې سیاسي یا سازماني موضوع څخه نه وې، خو په ښکاره لیدل کېده چې کابل د یوه نوي سیاسي سازماني خوځښت څانګو ګرځي. او د پای خبره: د وینو زلمیانو د کنګرې په کار کې له یوه مدیره هیأت څخه خبرې کېږي او دا څه د وینو ځلمیانو د خوځښت په اسنادو کې شتون لري. د دغه هیأت غړي دا دي:

نورمحمد تره کی

عبدالروف بینوا

قیام الدین خادم

د کنګرې د ګډون کوونکو نوملړ هم چې زما په رساله کې راغلی او بشپړ نه دی، لاندې کسان د کنګرې غړي ښيي:

نورمحمد تره کی

عبدالروف بینوا

قیام الدین خادم

گل پاچا الفت

صدیق الله رښتین

فیض محمد انگار

محمد ارسلان سلیمي

نیک محمد پکتیانی

گل شاه صافي

پاینده محمد روھيلي

عبدالقدوس پرهيز

محمد ظاهر

نور محمد پونده

لعل محمد احمدي

عبدالکریم نزيهې ازبیک

عبدالصمد پتک

غلام رحمن جرار

ولي خلمی

عبدالهادي خوږمن

شاه مرد

او ابولحسن.

دا نوملړ مو ځکه بشپړ ونه گاڼه چې ډېرو څېړونکو د کنگرې د غړو شمېر ۲۲ تنه
ښودلی دی او دلته ۲۱ تنه راغلي دي. دا هم د یادونې وړ بولو چې د محمد
ولي خلمي په گډون څو تنو لیکوالو او څېړونکو دا ښودلې ده چې د وینو
زلمیانو کنگره د مجید زابلي په کور یا د ده د نوي شرکت په سالون کې پرانیستل
شوه. خو د نور محمد تره کي ورور جان محمد تره کي ویل چې دغه کنگره د
نور محمد تره کي په کرایي کور کې جوړه شوه. دغه کور د مجید زابلي نه بلکې
د هغه د یوه خپلوان کاکا نعیم وو. څرنگه چې په دې سیمه کې مجید زابلي
لوی کور او شرکت درلود ډېرو داسې فکر وکړ چې دا کور د مجید زابلي وو
چې نورمحمد تره کي ته یې په کرایه ورکړی وو.

په هر صورت د یادوني وړ ده چې مجید زابلي لږ تر لږه د یوه ملي پانگوال په
توگه د هېواد د بدلون غوښتونکو څخه وو. د ده ژوند او د ده په قلم لیکل شوي
نامتو اثر "اقتصاد ما" (هیله من یم چې دا نوم مې ناسم یا نیمگړی نه وي لیکلی)
په ډاگه ښيي چې هغه د مسلطو فیوډالي مناسباتو په وړاندې د پانگوالي
خوځښتونو په لور سخت لیوال وو او ښایي همدا خبره د دې سبب شوی وي
چې د وخت له وتلو روښانفکرانو او د قلم له خاوندانو سره نږدې، دوست او
مرستندوی پاتې شوی وي. دا چې یو شمېر لیکوال یا څېړونکي وايي، یا لیکي

چې نورمحمد تره کی او بېنوا د محمد داود او زابلي تر اغېزو لاندې وه، يوه د تامل وړ خبره ده. بايد د هغه وخت د زابلي او سردار محمد داود سياسي او فکري دريځونه له دې سره سره چې يو يې يو لوی پانگه وال او بل يې د شاهي کورنۍ مقتدر غړی دی، په ژوره توګه له احساساتو لرې او نه د نن په معيارونو بلکې د هماغه وخت په حالاتو او غوښتنو کې وليدل شي. تاريخ د پېښو دوهم ځل زېږونه نه، بلکې په امانت د تېرو پېښو را اخېستنه ده. هغه خام احساسات، پرېشانه افکار او له حالاتو اخېستي ناروغۍ چې نن زموږ پر ټولنه واکمنۍ دي، تاريخ ته لکه څنګه چې ښايي نشي کتلې. په دې خاطر واکمن بهير دا دی چې نن ټول قاضيان او ټول متهمين يو. همدغه حالت خپلې وړانوونکي منګولې تېر تاريخ ته هم ورغزولي دي او په ډېره ناروا سره د تاريخ مړۍ غوڅوي. غبار بيا په افغانستان درمسير تاريخ په ۲۴۰ صفحه کې ليکي: "د وينو زلميانو په ګوند کې يو کم شمېر خلک وو، چې غوښتل يې ګوند په ژبه او منطقه پورې وتړي." په ۲۴۱ صفحه کې ليکي: "په کال ۱۹۵۱م يا ۱۳۳۰ هجري کې د کندهار وينو زلميانو خپل جلاوالی، د وينو زلميانو د ګوند څخه اعلان کړي. خپل ځانته ګوند يې جوړ کړی. د ګوند نوم يې (اخوت) کېښود، دوی د نوې تګلارې سره خپل کار پر مخ وړي. مګر د کابل وينو زلميانو دغه جلا والی نه مني او د پخلاينې کوښښ يې کاوه.

"ښاغلی محمد علم بڅرکی هم د کندهار د حلقې جلاوالی داسې ليکي: "په کندهار کې ۱۳۳۰ لمریز کال د سنبلې د مياشتې پر ۲۸ تاريخ باندې يوه لويه غونډه جوړه شوه او دغه تصميمونه يې ونيول او هغو وينو زلميانو ته چې په کابل کې وه، خپل ليکلی خط واستولو. غونډې د ګوند نوم (اخوت) کېښود فيض محمد خان، محمد الدين خان، ژواک، نور محمد خان وکيل او غلام دستګير يې خپل نماينده ګان وټاکل. او اضافه يې کړل، ترڅو چې په هيواد کې ګوندونو ته په قانوني توګه رسميت او اجازه نه وي موندلې، دا جمعيت به هېڅ کله ونه غواړي چې عرض اندام وکړي. ومن الله توفيق.

په ۱۹۵۲ز کال يا ۱۳۳۱ لمریز يانې يو کال له وينو زلميانو څخه تر جلاوالي وروسته د خپل نوي ګوند "اخوت" د رهبرۍ د فيصلې له مخې د حکومت سره

د پارلماني ټاکنو پر سر د لانجې لرلو له امله بنديان شول. بنديان له زندان څخه تر خلاصېدو وروسته د "اخوت" د غړو له جملې څخه يو څو تنه د دموکراتيک نوين (مساوات) گوند سره چې د محمد هاشم خان ميوندوال له خوا يې مشري کېده يو ځای شول، ملي دموکرات گوند چې په هېواد کې د خپل نشراتي ارگان "مساوات" په نوم وپېژندل شو، هلته هم دوی تر ډېره پاتې نشول. بل شمېر يې لکه محمد رسول پښتون، غلام محمد فرهاد، خادم، فدایي او څه نورو ځانته د افغان ملت گوند جوړ کړ.

د بيان ازادي د انسانانو روا حق دی. خدای ورته مغز او ژبه د همدې لپاره ورکړې ده، چې د خپلې عقيدې بيان پرې وکړي. پر دې خبره هم بايد قانع وو چې د بيان د ازادۍ څخه ناوړه گټه پورته نه کړو. ناوړه، بېکاره او غلط نظرونه بايد خپاره نه کړو.

آزادي، ديموکراسي پېژندنه هم اسانه نه ده. ديموکراسي يو پر له پېچلی او په ډېر حساس شکل يو بېلانس شوی سيستم دی چې د هېواد د سياسي کلتور سره نېغ په نېغ رابطه لري. پس خبره د وينو زلميانو ده. له نومه يې سپری پوهېدای شي چې ځوانان وو، د افغانستان وه او افغانان وه. لومړی، کېدای شي دوی د زده کړې له مخې سره جلا کړو، مکتب لوستي او مسجد لوستي دوهم، سمي جلاوالی، او تمايلات. دريم، د ژبې مسئله. څلورم، د نظرونو تفاوت. پنځم، د عمر او کال نژدې والی، د پوهې برباره کچه او حکومتي لاسوهنه. تر ټولو لويه ستونزه د يوې وروسته پاتې جامعې زېږنده وه.

دې ټولو عواملو لاس سره يو کړی، څو دا خوځښت په خپل کار کې بريالی نه شو. په دې ډول د وينو ځلميانو تر جوړښت وروسته لومړی غونډه د محمد صديق فرهنگ په کور کې دايره شول. چې مير غلام محمد غبار يې هم غړی وو. اول فرهنگ، ورپسې غبار بيا د کندهار ځوانان د وينو زلميانو د گوند څخه ووتل او اهسته، اهسته دا حرکت کمزوری شو.

تر دې وروسته نو هر چا جلا او ځانگړی کوښښ کړی دی چې د پاشلو پره پر نورو واچوي. هغو چې نوره يې مبارزه نه کوله هم نارې وهلې، ملاست يې نور بلل. د ژوند ترپايه همدغسې نيمه ډوډۍ او د کوتې پای يې خوښ کړی وو.

بس همدا به يې ويل چې احمد يا محمود ملامت وو، که نه ما به داسې کړي وی يا داسې. دا چې پلاني داسې وکړل نو..... زه هم کور کښېنم. دا بد بختي نو زموږ افغانانو په خټه کې اخښلې خبره ده.

ښاغلی محمد انور نوميالی ښه وايي: "ماڼه دونه رامالومېږي چې د ژوند په مسیر کې هر هغه ايډيالوجيکي ټوپ چې د موډ، فېشن، تقلید او يا داسې نورو عواملو تر اغېزې لاندې په ميکانیکي او د وگماتیکي ډول ووهل شي نو په هغه کې د سقوط امکانات او احتمالات ترپايه پاتې کېږي او د همدې شان حرکت پروسه د رجعت د ناوړو تهديداتو د اغېزې څخه نه ژغورل کېږي."^۱

د ويښو زلميانو د گوند تر ړنگېدو وروسته په دې گوند کې شامل غړي هرڅوک خپل سړي شول، ځينو يې بېرته د سياست لمنه ټينگه کړه، چا کتاب لوستلو، ليکلو او ليکوالۍ ته مخه کړه، چا ادب شعر او شاعري ته، چا حکومت او ځوکۍ ته او ځينې د خير پر غونډې کښېناستل، د خپل ژوند تر پايه يې د کور دننه نژدې دوستانو ته کله نا کله يو څه ويل او بس. هر يوه د دوی څخه په بېلو، بېلو برخو کې د خپل ژوند تر پايه دې وطن ته خدمتونه کړي دي. موږ ورته کور ودانۍ وايو خدای دې د دوی سره مرسته وکړي. مگر يو شمېر يې هغه د ځوانۍ کوم بد نيتي چې د ويښو زلميانو د غړو ترمنځ را پيدا شوې وه هغه يې تر گوره د ځان سره يووړه. ما هم يو شمېر له دوی څخه له نژدې په خبرو ليدلي وو.

د ظاهر شاه پاچاهي، د محمد هاشم خان د (محمد ظاهر خان کاکا) صدرات ۱۵ هغه دوی (۲) لوی بلاوې وې چې پر افغان ولس د نادر خان په شان د انگرېزانو خوښ، روزلي او نازل کړي وو. په کورونو کې دننه خلک د دوی د جاسوسيو دلانو څخه بېرېدل. د بادارانو په لارښوونه يې کورنۍ مجلس او پرېکړې هم د هاشم خان د تصميم او وړانديز له مخې وو، د کورنۍ بل غړي محمد ظاهر شاه ناسکه کاکا شاه محمود ته هم نوبت ورکول شو. سردار شاه محمود خان د سردار محمد هاشم خان په نسبت څه نرم چلند غوره کړو.

په کابل کې د مخکې جوړې شوې ادبي ټولنې يو شمېر غړو په ښکاره سياسي

^۱- د کوډو سرنوشت - ۱۴ - ص.

توره کرښه / ۲۸۳

کار او فعالیت ته ملا وتړله. لکه عبدالروف بېنوا، محمد ارسلان سلیمي، قیام الدین خادم، نور محمد تره کی، فیض محمد انگار، گل شاه ساپی، صدیق الله رښتین او گل پاچا الفت. د کندهار، ننگرهار او کابل بدلون غوښتونکو حلقو هم ورسره لاس ورکړ او د وینو زلمیانو گوند یې جوړ کړی.

"افغانستان در قرن بیستم" په ۲۷۹ صفحه کې لیکي: "ترجمه: د سردار شاه محمود خان د دموکراسۍ په دوران کې لومړۍ خپرونه یا نشریه چې منځته راغله هغه د انگار په نوم د وینو زلمیانو خپرونه وه چې فیض محمد انگار یې د امتیاز خاوند او مسوول مدیر وو په خپرونو پیل وکړ. د دې جريدې بنيادي اداره کونکي نور محمد تره کی وو".

"خلیل الله خلیلی په خپلو یادښتونو کې ۳۱۱ صفحه کې د "وینو زلمیانو" د خوځښت د جوړېدو په باب منفي نظر لري او دا خوځښت د پښتو او فارسي ترمنځ د اختلاف لامل گڼي او هم د دې خوځښت د پاره د ځوانانو تشويق کوونکی او تمويل کوونکي د هغه وخت سرمایه دار عبدالمجید زابلی بولي. د سردار محمد داود خان او سردار محمد نعيم خان علاقه او مینه هم ورسره ملگری بولي او د سازمان سمبالونکی نور محمد تره کی او عبدالروف بېنوا معرفي کوي. دوی په کمونیستانو متهم کوي، حتا نور محمد تره کی د عبدالمجید زابلي د موثروان په نوم ورپېژني.

د یوه لیکوال، سپین ږيري او شاعر لپاره به دا مناسبه نه وي چې د واقعیتونو خلاف څه ولیکي. اول، خو موثرواني کوم عیب، شرم او بد کار نه دی، که رښتیا هم نور محمد تره کی موثرواني کړې وي دا خو یی بل کمال وو. حال دا چې داسې نه وه. بله دا چی د وینو زلمیانو خوځښت د فارسي ژبو په خلاف نه وو، علاوه پر دې په افسوس سره مخور شاعر د خپل ظالم پلار (مستوفي الملک) میرزا حسین په شان مخالفینو ته په سپکه گوري او نامناسب الفاظ یې کارولي دي.

د بېلگې په توګه د سردار شاه محمود خان صدر اعظم د کابینې د هغه وخت د فواید عامې وزیر په دې نوم یادوي: "په کابینه کې حکیم جان یو سړی وو، هغه یې راوست، وزیر فواید عامه یې ترې جوړ کړ، هغه په مسکو کې د افغانستان

ساده سفير وو، کله چې روسی فوځ افغانستان ته راغلو، غټ ترین سړی په کابل کې شو. تر هغو چې مردار کېدئ معتبر ترین سړی وو"

د ښاغلي خلیلي د لیکنو څخه روښانه ده چې ده د صدراعظم شاه محمود خان نظر د ټولو مترقی خوځښتونو پر ضد خرابولو او صدر اعظم یې استعمالاوه. ځکه دی خپله اعتراف کوي چې د شپې د خلکو کورونو ته ورغلی، خلک یې تطمع، تهدید او تشویق کول چې په مترقي جنبشو کې گډون ونه کړي.

خلیلي لیکي د مطبوعاتو د وزیر په حیث مې د وزیرانو په مجلس کې خبره مطرح کوله د دوی خپرونو او نشرات مې بندول. د پیدایښت څخه ترڅو سلطنتونو تر ړنگېدلو خلیل الله د دربار سړی وو او هلته میشت وو.

یادونه: که څوک د ښاغلي استاد خلیل الله خلیلي یادښتونه وگوري، وبه ویني چې ښاغلی د میرزا حسین خان زوی چې د امیر حبیب الله د پاچاهۍ د لویو واکونو خاوند د استخباراتو وزیر، مستوفي الملک یا وزیر مالیه وو. د امیر حبیب الله د پاچاهۍ پر وخت د ټولو مشروطه غوښتونکو او مبارزینو د وژنو مسوولیت دې په غاړه لري. هغه وخت یې زیات باغونه او جائیدادونه، چې حکومت ضبطول، ده خپل کول. امان الله خان د نوموړي ملکیتونه ضبط او میرزا حسین یې وواژه. خلیلي د حبیب الله سقاو د خپلې پاچاهۍ پر وخت بېرته دربار ته راوستل شوو، اباد شوو د ملکیتو او مقام خاوند شو. نوموړي د سقاوو د زوی لارښوونه هم کوله.

د سقاو د زوي ټول حکمونه او فرمانونه خلیل الله لیکل. حتی خپله خلیل الله خلیلي د سقاو د زوی په واکمنۍ کې په خپل سر او خپله تومانیچه په دفترونو کې د امان الله د پاچاهۍ دولتي مامورین ویشل او وژل. وگورئ د قدرمن سیستم لیکنې. څخه د ماخذ په توگه چې لیکي:

خلیلي د محمد نادر خان په واکمنۍ کې هم ډېر ښه واک درلوده، خو د ظاهر خان د پاچاهۍ او په خاصه توگه د سردار محمد هاشم خان د صدارت پر وخت په کنړو کې د صافیانو قوم د پاڅون څخه وروسته هاشم خان د څو شپو لپاره نظر بند کړ. د ده د لیکنې پر اساس ډېر وځورېدو، ترڅو شا محمود خان صدر اعظم شوو وروسته د څه وخته ازاد او بیا هم په هغه حکومت او هغه صدارت او

د هغه شاهي کورنۍ په چوپړ کې رئیس، معین، وکیل، د پوهنتون مرستیال، سفیر، د وزیرانو د مجلس منشي، وزیر، د پاچا مطبوعاتي سلاکار او زیات نور. خلیل الله خپله جاسوسي نه پټوي د خپلو یادښتونو په ۳۷۸ صفحه کې لیکي: "د ۱۹۸۳ز کال په ډېسمبر کې د امریکا په نیوجرسی کې ووم، چې د قاضي محمد افضل خان چمبه په لاسلیک یو رسمي مکتوب ما تر لاسه کړ. محمد افضل خان... د پاکستان قاضي القضاات وو ماته لیکلي وو: په رسمي توګه دنده لرم چې د پاکستان د رئیس جمهور، ضیا الحق لخوا وناسې ته اعلان کړم، چې تاسې د رئیس جمهور فرهنګي سلاکار، د افغان کډوالو په فرهنګي چارو کې په دنده وګمارل شوی."

د خپل عمر په آخر کې د استاد خلیلي دوستي د افغانانو د سر سخت دښمن د پاکستان د رئیس جمهور ضیاء الحق سره وه. د یوه پردي افغان دښمن رسمي سلاکار وو. یانې دښمن سره یې د افغانستان په خرابولو کې مرسته کوله. ضیاء الحق ته یې د افغان هېواد د نړولو چلونه وربښودل. په ډېر افسوس چې د ژوند تر وروستي وخته د ضیاء الحق په چوپړ کې وو.

خلیلي د شاهي کورنۍ د هر کس او ناکس په باب ښه مالومات لرل، زه په شعر نه پوهېږم خو خلک وايي د فارسي ژبې غښتلي شاعر وو. سیاسي درک یې د شاهي کورنۍ د غړي په شان وو. تل یې د ظالمو واکمنو کړیو په چوپړ کې ولاړ سپړی وو، نو د نوموړي نظریات د ویښو زلمیانو په خلاف کومه د تعجب وړ خبره نه ده. خلیل الله په افغانستان کې د هر فکري مثبت بدلون او فعالیتونو مخالف انسان تېر شوی دی.

راځم خپلي خبرې ته، شاهي نظام او د شاهي کورنۍ غړو او د وخت صدر اعظم شاه محمود خان چې نور یې د ویښو زلمیانو نشرات او فعالیت نه شو زغملی نو یې په ۱۳۳۰ لمریز کال کې یوه ورځ د ګوند مشران لکه: گل پاچا الفت، غلام محی الدین زرمالوال، عبدالروف بینوا، نور محمد تره کی او غلام دستګیر پوپل ځانته ور وغوښتل امر یې ورته وکړ چې "له همدې نن څخه وروسته ویښ زلمیان نور سیاسي فعالیت نشي کولای".

نوره خبره خلاصه شوله، د شاهي کورنۍ پرېکړه وه، یې له منلو بله چاره نشته.

د ولس جریده چې د گل پاچا الفت په مشرۍ د خپرونې راوتله د وینو زلمیانو له خوا خپرېده هغه هم د سردار محمد داود خان په مستقیم امر سره وتړل شوه. د وینو زلمیانو پر یو شمېر مشهورو لیکوالو، سیاستوالو او د همدې گوند بنسټ ایښودونکو مشرانو پسې د بخل له وجې بې مانا منفي پروپاګند شوی دی. مثلاً لیکي: یو شمېر وینو زلمیان بندیان شول، مګر بېنوا، تره کی، خادم او الفت پر ځای پاتې او یا ښه ځای مقرر شول.

ځواب:

اول: هغه وخت چې د کندهار د وینو زلمیانو ځوان مخکښي غړي بندي کېدل پر دغه وخت دوی د وینو زلمیانو غړیتوب نه درلود. په دې وخت کې دوی د "اُخوت" په نوم خپل مستقل گوند، بېله کړنلاره لرله. دوی د هغه گوند (اُخوت) غړیتوب لاره، د دوی تر بندي کېدو یو کال مخکې وینو زلمیان د سیاسي فعالیت څخه منعه کړل شوي وو. پس هغه وخت په کندهار کې بندي شوي ځوانان د وینو زلمیانو سره په تړاو کې نه وو. حکومت په اصل کې هغه وینو ځوانان بندي کول او له منځه وړل چې دوی خپل حکومت ته خطر ګڼل، حکومت په ۱۹۵۱ز کال کې زیات سیاسيون ونيول او بندیان یې کړل لکه د هغه وخت د "حزب وطن" د "حزب ندای وطن" او د "اُخوت" مشران هم بندیان شول.

دوهم: د ښاغلي عبدالروف بېنوا د ښځې خپلوي د شاهي کورنۍ سره، یا د ښاغلي نور محمد تره کی پېژنده، نه د عبدالمجید خان زابلۍ سره، د کمزورو خلکو بې مورده تهمت دی. داسې څوک شته چې خپلوي او شناخت دې ونه لري. سیاستوال باید د هر چا او هر لوی سره اړیکې ولري. لږ کسان به وي چې د وخت د حکومت د واکدارو سره یې اړیکې نه لرلې؟ رسوا، مستند، قصدي دښمني او خیانت چا نه دی کړی. بې له سنده تهمت بخل دی چې د پوهې د لږوالي له امله لګېږي. خو هېڅ یوه هم د دوی څخه په خپلو لیکنو کې ځانته د انتقاد ګوته نه ده کړه کړې. ایا دغه ټول پر بل انتقاد کونکي پر لاره برابرولی؟ زه خو باور نه لرم.

پوښتنه دا ده: ولې د وینو زلمیانو هره غونډه د نور محمد تره کی په کور کې

توره کرښه / ۲۸۷

جوړېده؟ بل ولې اساس اېښودونکي غونډه د نور محمد تره کي په وينا سره پرانيستل شوله؟ يا ولې د هغه وينا د غونډې د کار مرکزي ټکي شو؟

۱ - نور محمد تره کي د عمر په لحاظ تر ټولو مشر وو؟

۲ - ايا نور محمد تره کي د نورو په نسبت په سازمان جوړونه پوهېده؟

۳ - ايا د نور محمد تره کي په پوهه او ليکنو کي تر نورو تکړه وو؟

۴ - ښه کور، ښه اقتصاد، لوړه حکومتي څوکی، لوړيزده کړی، د کوم سردار، خان او ملک يا وزير زوی وو؟

پس نو خبره څه وه چې د عمر له مخې مشران، د پوهې او بهر کي د لوړو زده کړو لرونکي، پاڅه لیکوال، په حکومتونو کي د مناسبو څوکیو لرونکي، د محمد رسول پښتون په شان د شتو يا محکو څښتن د يوه غريب سړي، چي خپل کور يې نه لاره او په کرايه د بل په کور کي اوسېده، په اقتصاد کي هم کمزوری وو، پر کور را ټولېدل، د هغه وينا ته يې غوږ نیولو او د هغه وينا يې د خپل کار د تگ لارې په توگه منله؟ نور بحث پرې نه کوم يوازې به دا ووايم: که ځيني دوستان نور محمد تره کي او عبدالروف بېنوا ته د عادي خلکو په سترگه گوري، د وېښ ځلميانو هغه سرښندنې هېروي چې د دوي په گېډون د خوځښت ټولو گېډونوالو کړي دي.

خوښ يم چې ما ښاغلي عبدالروف بېنوا او ښاغلي نور محمد تره کي ښه پېژندل، دواړه د سړي سيني خاوندان وو. د خپل وخت د ځواکمن قلم لرونکي ليکوالان او زموږ د هېواد افغانستان په کچه پوه سياست وال وو. که څوک د نړۍ د سياسي رهبرانو سره د دوي نانډوله پرتله کوي، دا سم کار نه دی په وطن کي وېښ زلميان هغه منظم خوځښت وو، چې په لسگونو نورو خوځښتو له دوی څخه تجربې حاصلې کړي. د وېښو زلميانو د ياد بود په هره غونډه کي به د ښاغلي نور محمد تره کي او ښاغلي عبدالروف بېنوا نوم په درنښت يادېدلو. سړی سم پوهېدلای شي چی دښمنان په هره بڼه هرځای کي خپل کار کوي. د غلام محمد غبار د کتاب دغه جمله چې وروستي دوه نفره د عبدالمجيد زابلي ډله وه، څه مانا لرلای شي؟

دا ښکاره کينه ده، ځکه چې سياستوال د واکدارانو سره دعوه لري، د خپل ولس

حق ترې غواړي، ځکه چې عبدالمجید زابلی خو کوم پاچا یا صدر اعظم نه وو، د وخت د کابینې د غړو څخه به یو غړی وو. غبار خپله د یو شمېر وزیرانو سره ناسته او پېژندلګلوي نه لرله؟ ایا د عبدالمجید خان زابلي په باب داسې کوم سند شته چې وښودل شي، چې نوموړي د ملت په حق کې کوم خیانت کړی وي؟ هغه یو تاجر وو، په کندهار کې یې شرکت لرلو، د افغانستان بانک یې تاسیس کړی وو، په کندوز ولایت کې د بورې فابریکه او نور تاسیسات جوړ کړي وو. ایا د هغه سره اړیکه او انډیوالی یا کار کول کوم جرم یا خیانت وو؟ که خیانت وي نو بیا عبدالمجید زابلي سره خو زیاتو افغانانو پېژندل ځکه نوموړی په دې هېواد کې وزیر وو، تاجر وو، رئیس وو. نو هغه چا چې دی وزیر کړی وو، یا هغوي چې د ده تر رهبرۍ لاندې کار کاوه ټول گناه گاران وو؟ ستاسې د هغه وخت یو سیاستوال او یا ننۍ سیاستوال وښايې چې د کابینې د وزیرانو سره دې نه پېژني او یا دې خپله د وزارتونو، ریاستونو او نورو لوړو چوکيو په مسند نه وي پاتې شوي.

داود خان خو تر هر چا ښه ورسره پېژندل. هر سیاست وال باید د ټولنې د ټولو اشخاصو، سره په هره پورۍ کې چې وي پېژندګلوي او اړیکې ولري او د هغوی د هر امکان څخه د ولس په ګټه استفاده وکړي. که زابلی مجرم هم وو، جرم د هر شخص ځان کړی عمل دی چې د مسولي او واک لرونکې محکمې تر څېړنې او پریکړې وروسته په سزا رسېږي. نو د ښاغلي غبار د دې جملې لیکنې سړی پوهیدلی شي چې دی هم د عقدو څخه خالي نه وو او که یې د نور محمد تره کي په باب تر دې زیات څه په لاس کې لرلی او یا په څه پوهېدلی هغه یې ټول لیکل. بدبختانه یو شمېر دوستان په هر هغه فعالیت او سیاسي حرکت کې چې د پښتنو شمېر ډېر وي، اور بلېږي، نور یې عقل کار پرېږدي او د هر څه په منفي کولو سر شي.

د اوسني افغانستان ختيځې سيمې

زموږ د هېواد ختيځه سيمه چې لرغونې تاريخ، ښېرازه ځمکې، سرشاره ځنگلونه، د شمشاد، هندوکش، سپين غر، تور غر، د خيبر دره او د سلمان لوړې دنگې څوکې، د ځمکې لاندې کانونه، د کنړ سرشاره سيند، د کابل، حصارک او خوگياڼو سيندونه، د کنړ، نورستان او د سپين غره په لمنو کې لوی ځنگلونه او د دې سيمې غيرتي ولسونه د ننگ او ناموس اتلان د خپل هېواد باتور شاه ځلميان چې تل يې خپله مېړانه هېواد په ساتنه کې په ثبوت رسولی ژوند کوي. غواړم د دې سيمې په هر برخه لږ شاته رڼا واچوم.

اول - د ننگرهار ولايت:

دا ولايت د افغانستان په ختيځ کې موقعيت لري، د درياب له سطحې ۵۹۹ متره لوړوالی لري، د دې ولايت مساحت ۷۹۱۶ کيلو متر مربع دی. د دې ولايت مرکز د جلال اباد ښکلی همېشه بهار تاريخي ښار دی. ننگرهار ملايمه اب هوا او ښه اقليم لري. د دې له امله ننگرهار کې زياتې ميوې او کرهڼيز حاصلات پيدا کېږي.

ننگرهار ختيځ او سهيل لور ته خيبر پښتونخوا، شمال ته کنړ، نورستان، لويديځ ته نغمان، کابل او لوگر پراته دي. د ننگرهار ولايت کې سپين غر چې تل په سپينو واورو تک سپين وي، د شمشاد نه تر لوگر ۱۸۰ کيلو متره اوږد پروت دی. طبيعي ځنگلونه او زيات کانونه لري. د ننگرهار موسم په دوبي کې تر ۴۵ درجو سانتي گراد رسي، په ژمي کې تر مثبت ۲ سانتي گراد وي.

تور غر له درونتي څخه تر کابله پروت دی، دا غر د ياقوتو کانونه لري او نغمان

توره کرښه / ۲۹۰

او ننگرهار سره جلا کوي. د ننگرهار ولايت د حصارک غلجايي څخه يو لوی رود راځي چې حصارک او د سره رود ولسوالۍ خړوبوي او نورې اوبه يې د کابل سيند ته توپري. د کابل سيند هم د الينگار او اليشنگ د اوبو سره يو ځای د کنړ سيند په اوبو کې گډېږي.

د کابل پر سيند د ننگرهار د درونټې په ساحه کې د ۱۱ ميگاواټو په ظرفيت برېښنا کوټ جوړ دی. له دې اوبو څخه يو لوی کانال ايستل شوی چې د سره رود، بهسودو، بټي کوټ، مهمندرې، د شينوارو ځينې ولسوالۍ او د ننگرهار د اوبو لگولو د مجتمع ۵۰ زره هکتاره ځمکه خړوبوي. د ننگرهار پروژه د زيتون، مالټې، سترې، چکوټرې، لېمو باغونه او کرهڼيزې ځمکې لري.

د کانال په درې واړو فارمونو کې د مالداري د ودې برخې هم شته. همدارنگه د ننگرهار په پروژه کې د زيتون د پروسس، د نجاری، د سيمنتي پايو جوړولو کارخانې فعاليت کوي. په ننگرهار کې تر سلو زياتې خصوصي کارخانې فعاليت لري چې مختلف توکي توليدوي او په سلگونو نارينه او ښځينه کار کوونکي لري. د کونړ سيند څخه کوز کونړ ولسوالۍ، کامه، لعلپوره او د گوشتي کرهڼيزې ځمکې خړوبېږي.

د ننگرهار ولايت اقتصادي ارزښت:

په ننگرهار د کابل، پېښور ترانزيتي تجارتي مهمه لار پرته ده چې له درونټې څخه د ډيورنډ تر کرښې په پورې ۹۲ کيلو متره اوږدوالی لري. د ننگرهار او گاونډيو ولايتونو د کاروبار او تجارت لپاره يې ښه زمينه مساعده کړې ده. د ننگرهار يو شمېر تجاران د کراچۍ بندر ته د نړيوالې سوداگرۍ په موخه لاسرسی لري. تجاران د پاکستان، هندوستان، چين، ازبکستان، تاجکستان، قزاقستان، ترکمنستان، ايران، جاپان او دوبي څخه تجارت کوي. د دې ولايت څخه تازه او وچې مېوې، ترکاري، لرگي، قيمتي ډبرې، شوکانۍ، د مرمرو ډبرې نورو هيوادونو ته صادروي.

طبيعي زېرمې:

د ننگرهار ولايت يو شمېر طبيعي زېرمې لري چې ځينې يې په لاندې ډول دي: د ډبرو سکاره، د مرمرو ډبرې، شوکانۍ، ياقوت او نور چې د خوگياڼو مرمړ يې زيات شهرت لري. د شوکاني کانونه په خوگياڼو او شينوارو ولسواليو کې شته چې ايستل کېږي او صادرېږي.

پرمختگ:

ننگرهار د کرهڼې او صنعت د پرمختگ لپاره مناسب اقليم لري. د کال څلور فصلونه د کر لپاره مناسب دي. په ننگرهار ولايت کې زياتې کارخانې فعاليت کوي. د بېلگې په توگه: د زيتون د پروسس او د غوړيو، نجاری، د بخار ديگونو جوړولو، د مرمرو ډبرو د توړلو، د شوکاني، د خياطۍ، پکول جوړونې، ريکشاگانو جوړونې، د رختونو اوبدلو، د نشايستې جوړولو، د چرگانو د خوراکي موادو، د مالگې د جوړونې، د خپليو او پلاستيکي بوتونو جوړونې، د عطرونو جوړونې، د افغاني قالينو د پرې مينځلو کارخانې لري. د چرگانو د توليد، د شاتو د توليد او داسې نور... فارمونه لري چې په زرگونو ښځينه او نارينه کارگران لري. په ننگرهار کې ۲۴۳ فابريکې فعاله دي چې شاوخوا لس زره کسانو ته په کې کاري زمينه برابره شوې ده.

د ننگرهار اداري واحدونه:

دا ولايت ۲۲ ولسوالۍ لري، د کليو د پراختيا د رياست د رپوټ له مخې ۱۲۹۱ قريې لري. خو د کرهڼې رياست رپوټ وايي چې ۹۹۲ لوي کلي او ۱۶۱ واړه کلي لري. ننگرهار د افغانستان د پينځو لويو ولايتونو څخه شمېرل کېږي. تقريباً ۲ ميلونه وگړي لري. د ولسواليو نومونه يې دا دي: حصارک، شېرزاد، خوگياڼي (کږه)، پچيراگام، سره رود (سرخرود)، بهسود، چپرهار، رودات، هسکه مېنه، کوټ، بټې کوټ، مهمندره، دور بابا، نازيان، غني خېل، اچين، سپين غر، لعلپوره، گوشته، کامه، کوز کنړ او دره نور.

رسنۍ:

د ډېر پخوا څخه د ننگرهار په ولايت کې رسنيو پراخ فعاليت درلود. دولتي او غير حکومتي، تصويري، چاپي او غږيزې رسنۍ چې شمېر يې ۳۳ ته رسېږي فعاليت کوي. هغه راډيوگانې چې په ننگرهار کې مستقيمي خپرونې کوي دا دي: ملي راډيو، شرق راډيو، مرام راډيو، صفا راډيو، کليد راډيو، نرگس راډيو، اصلاح راډيو، اباسين راډيو، سپين غر راډيو، نن راډيو، همېشه بهار راډيو، انعکاس راډيو، حقيقت راډيو، د ميني راډيو او وطندار راډيو.

هغه راډيوگانې چې نشرات له مرکز (کابل) څخه اخلي او په ننگرهار کې اورېدل کېږي دا دي: ارمان راډيو، اريانا راډيو، ارکوزيا راډيو، بي بي سي راډيو، ازادي راډيو، امريکا غږ راډيو، اشنا راډيو، مشعل راډيو، ستا راډيو، گوربت راډيو، نوا راډيو، سلام وطندار راډيو او شمشاد راډيو.

هغه رسنۍ چې خپرونې يې د مرکز څخه خپرېږي: ملي راډيو ټلويزيون، شرق ټلويزيون، د تابان ټلويزيون، د اشنا ټلويزيون، شمشاد ټلويزيون، لمر، طلوع نيوز، اريانا ټلويزيون، تمدن ټلويزيون، خورشيد ټلويزيون، ژوندون ټلويزيون، نور ټلويزيون، يو (يک) ټلويزيون.

هغه ورځپاڼې او مجلې چې په ننگرهار کې چاپېږي او پيدا کېږي: گلاب مجله، ننگرهار مجله، پښتو ورځنۍ خپرونه، شقايق دري، د مثبت بدلون اونيزه، د ميني مياشتنۍ، د جلال اباد مجله، اريانا مياشتنۍ خپرونه، د انار اونيزه، د هيلې مجله، د زيار مجله، د ارزښت مجله او د تلوسې مجله.

مشهور علمي او فرهنگي شخصيتونه:

د ننگرهار ولايت ملي شخصيتونه، سياسي مبارزين، ليکوالان، اديبان، شاعران، هنرمندان په خپله غږه کې روزلي چې ځينې يې دا دي:

وزير محمد گل خان مومند، ايمل خان مومند، صديق الله رښتين، قيام الدين خادم، موسی شفيق، دوست شينواری، چکنور ملا، ملا نجم الدين اخونزاده، ميا فقير الله جلال ابادی، مراد علي، برهان الدين کوشکی، محمد امين

توره کرښه/ ۲۹۳

خوگيانی، عزیز الله میاخېل شېرزاد، عبدالرحمن پژواک، عبدالله بختانی، مجاور احمد زیار، ملنگ جان، امان الله سیلاب ساپی، سعد الدین شپون، قتیل خوگيانی، نصرالله حافظ، اجمل اند، هنر غیرت، نصیر شمله دار، مولوي محمد یونس خالص، یوسف مېړنی، استاد محمد اصف صمیم، زین الله منلی، نجیب منلی، والي محمد اصف خان شیرزاد، نعیم ننگرهاری، قلندر مومند، محمد نصیب خان احمدي، نور وهاب خپاند، زرین انځور قلندر مومند او نور...

کلتور:

په ننگرهار ولایت کې له ډېر پخوا کلتوري، فرهنګي فعالیتونه شته، د بېلګې په توګه یو څو لیکم.

د ننگرهار ادبي بهیر، د جلال اباد ادبي خوځښت، د ختیځ ادبي بهیر، د ختیځې سیمې د لیکوالانو ژورنالستانو ټولنه، درود ادبي بهیر، د ناګار ټولنه، د کتابونو خپرندویه ټولنه، مومند خپرندویه ټولنه، ګودر خپرندویه ټولنه، د مسلم خپرندویه ټولنه، ګندهارا خپرندویه ټولنه، د مازیګر خپرندویه ټولنه، ختیځ خپرندویه ټولنه، همدرد خپرندویه ټولنه، صداقت خپرندویه ټولنه، د لیکوالانو د ختیځ زون د خبر نگارانو ټولنه، هر کال په ننگرهار کې د نارنج گل عنعوي مېله او لمانځغونډه سرته رسېږي، دا ډېر تاریخي مخینه لري. په دې لرغونې میله کې د ټول افغانستان د لرې پرتو سیمو لیکوالان، شاعران او هنرمندان ګډون کوي خپل شعرونه وايي د زړه خبرې کوي د ننگرهار او ټولې سیمې ناخوالې بیانوي.

لوبې:

ننگرهار په لوبو کې پوره شهرت لري، ورزشي کلبونه د نوو ځوانانو د پالنې او روزنې لپاره فعالیت کوي، کرکټ، والیبال، غېږ نیول، د تیرې اچول، خوسکی، فوټبال، باسکټبال، هندبال، پټ پټونی، دې او ډانګ، تیکواندو، د اندامونو ښکلا او نورې لوبې رواج لري. د بدني روزنې مرکز هم د ځوانانو لپاره مختلف ورزشي فعالیتونه سرته رسوي.

ښوونه روزنه:

په نوموړي ولايت کې ۷۷۵۰ زده کونکي په زده کړه بوخت دي، ۸۵۵ موسسې لري او زده کړې په کې سرته رسېږي. له دې زده کونکو په سلو کې ۴۲ فیصده نجونې دي، د ۱۴ زره ښوونکو له خوا زده کړې ورکول کېږي. په ننگرهار پوهنتون کې ۱۱ زره زده کړيالان د ۵۰۰ استادانو له خوا زده کړې ورکول کېږي، دا پوهنتون ۵۰ کاله وړاندې جوړ شوی ۱۳ مختلف پوهنځي لري، د طب له انستيتيوت څخه علاوه د پوهنتون ۱۳ مختلفې څانگې فعاله دي. يادونه: البته دا ټول ارقام د بدلون په حال کې وي کومو ساحو کې چې امنيت خراب وي هلته د ښوني روزنې حالت هم بدلون مومي.

کرڼه:

ننگرهار يو له ښېرازه ولايتونو څخه دی چې زياتره خلک يې په کرڼه، مالدارۍ، باغداری، مرغدارۍ بوخت دي. د ننگرهار په ولايت کې دا کرنيز توليدات شته لکه غنم، جوار، اوربشي، وربيجې، کچالو، گلبي، پالک، پياز، مټي، مومپلي، روميان، تور بانجان، لېرو، کدو، گني او نور هر ډول ترکاري. د دې ولايت خاوره د زیتون نيالگيو لپاره مناسبه هوا لري، د زیتونو لويه کار خانه د ننگرهار پروژې په چوکاټ کې فعاليت کوي. د زیتون غوړي پروسس او توليدوي، دې کارخانی کې زيات خلک کار کوي چې ۱۱ فیصده يې ښځينه کارگرانی دي. ننگرهار د کانال له برکته د زیتون، نارنج، مالټو، سنټرو، چکوټرو، انارو او نورو میوو باغونه شته. د دې ولايت میوې دا دي: جلغوزي، پرگي، انار، انگور، هندوانې، باردنگ، الوبالو، مټي، شفتالو، ناک، چهارمغز، توتان، خربوزې، زردالو، بهي، الوچې، امروت، کپلې، بادام، لوکاټ، سنځلې او نور.

داوبو بندونه:

د درونټې برېښناکوټ چی د پخواني شوروي اتحاد لخوا په ۱۳۴۹ل کال کې جوړ او ۱۱ مېگاواټه برېښنا يې توليدوله اوس ۳ مېگاواټه توليدوي. څوک يې د

توره کرښه / ۲۹۵

رغونې پسې نه گرځي، د زېږي بابا بند په ۱۳۸۵ل کال کې د کنړ په سیند جوړ شوی چی زرگونه جریبه ځمکه خړوبوي، د کامې بند هم د کنړ په سیند جوړ شوی، زیاتې کرنیزې ځمکې خړوبوي، د بهسودو د قاسم اباد بند د کابل په سیند جوړ شوی د بهسودو ځمکې اوبه کوي. نورې کرنیزې ځمکې د سپین غره د وارو له برکته د حصارک غلجايي ولسوالۍ مربوط له تومني، اېزینگاني، جواکان، کودیخلو، مرکیخیلو، وزیرو، پچیراګام، هسکې مېنې، کوټ، اچین، نازیانو له درو اوبه اخلي پرې خړوبېږي. خو دا اوبه موسمي وي یانې کله چی واورې ویلې شي، اوبه زیاتې وي، زیاتره اوبه په دې موسم کې د بزگرانو په کار نه وي، دا اوبه د کنړ او کابل سیند سره ګډېږي او له ډیورنډ پولې اوږي.

دلته داسې کوم ملي حکومت نه دی واک ته رسیدلی چی د خپلو ولسونو لپاره د اوبو د مهارولو فکر وکړي. کله چې د مني یا خزان موسم کې اوبه کمې شي، خلک له سختو ستونزو سره مخ وي که حکومتونو د دې اوبو مهارول پیل کړي وی، په لکونو زره جریبه شاړۍ ځمکې به اوبه شوی وی. د بېونو او کرنې لپاره به ځمکې رغول شوی وی خو افسوس ...

تاریخي ځایونه:

د هېډې موزیم چی خورا تاریخي ارزښت لري په جنگونو کې زیات تاوانې شوی، مهم زیارتونه لکه د میاعلي، ډولکي بابا، خوجه ملکيار، پیرحسین بابا، سراج العمارت، د غازي امان الله خان مزار، اخوند موسی، او د سرخرو ولسوالې د زیات پخواني ابدات شته.

د ننگرهار ولایت د جلال اباد جنگ په ۱۳۶۷ل کال کې:

د ۱۳۶۷ل کال څخه تر ۱۳۷۱ل کال پورې دا هغه وخت وو چی د شوروي اتحاد ځواکونه له افغانستانه وتلي وو، یوازې سلاکاران یې پاتې وو. دا هغه وخت وو چې ډاکتر نجیب الله د افغانستان جمهور رئیس وو، د حکومت او مخالفینو یا مجاهدینو تر مېنځ جنگونه روان وو. مخکې له دې چې شوروي اتحاد لښکرې

توره کرښه/۲۹۶

له افغانستان څخه ووځي، د افغانستان، پاکستان، امریکا متحده ایالاتو او شوروي اتحاد د بهرنیو چارو وزیرانو په ژینوا کې د ۱۳۶۷ ل کال د وري د میاشتې په ۲۴ مه نېټه د ژنیو د تړون لاسلیک کړ، چې ددې تړون پر بنسټ به د پخواني شوروي پوځونو ته بېرته خپل هېواد ته د بشپړ ستنېدو لپاره لاره هواره.

نجیب الله د دلوې د میاشتې په ۲۷ مه نېټه چې د افغانستان څخه د روسي پوځیانو د وتلو د ورځې سره برابره وه د ملي نجات ورځ اعلان کړه. پلان داسې وو چې د ملګرو ملتونو له خوا په افغانستان کې د حکومت او مخالفینو تر مېنځ سوله وشي. بینین سیوان د ملګرو ملتونو استازیتوب کاوه، د ژینوا په لوزنامه کې راغلي وو چې امریکا او شوروي به خپلې مرستې د جګړې دواړو لورو ته

بندوي. دا کار شوروي وکړ، خپل ټول پوځونه یې وایستل. خو امریکا، سعودي عربستان، چین، پاکستان او نورو اړوند هېوادونو دا کار ونه کړ او افغان مخالفینو ته مرستې جاري وساتلې. جنگ دوام درلوده، د هغه وخت حکومت چې ډاکتر نجیب الله یې مشري کوله په خپل واک کې د ۵ سوه زرو شاوخوا ملي اردو، ملي پولیس او امنیت ملي درلود، یوازي جنرال دوستم ۴۰ زره ملیشې درلودې چې د ډاکتر نجیب الله په لارښونه یې فعالیت کاوه. د نجیب الله د وسلوال ځواک په لاس کې ۱۵۶۸ مختلف ټانکونه، ۸۲۸ زري پوښ، ۴۴۸۰ توپونه، ۱۲۵

توره کرښه / ۲۹۷

بم غورځونکي الوتکې، ۱۴ تعرضي الوتکې، ترانسفورتي الوتکې، دوه د سکاپ او لونا دستگاوې، او دافع هوا درلودې. همدارنگه يې د گوند له صفوفو څخه د خودي دفاع اود انقلاب سپاهيان وسلوال کړي وو. هغه مخالفين چې له حکومت سره يو ځای شوي وو د امنيت ملي په چوکاټ کې مليشي درلودی لکه سيداحمد هراتي جنرال مومند گوشتوال، جنرال عصمت مسلم اخکزی د کندهار او نور. (د پاکستان او امريکا) له خوا د يو پلان طرحه تر لاس لاندې ونيول شوه خو په پاکستان کې د امريکا سفير، د اې اس اې مشر جنرال حميد گل، د پاکستان مشر بېنظير بوټو سره سلا شوی وو چې د گلبدین حکمتيار او عبدالرب رسول سياف په مشرۍ لس زره مجاهدين منظم او د اې ايس اې مشر حميد گل په مستقيمه لارښونه په ننگرهار ير غل وکړي.

د دوی پلان داسې وو چې د جلال اباد د نيولو وروسته يو موقت حکومت د گلبدین حکمتيار په مشرۍ جوړ او بيا کابل ونيسي او عرب دا حکومت ته رسميت ورکړي. دا چې پاکستان او امريکا هېواد او متحدينو يې تر اوږده سوچ او فکر وروسته د ختيځو سيمو نيول اړين بلل او د استخباراتو سلا ته مثبت ځواب ورکړ. دوی فکر کولو چې د شورويانو د پوځ په نه موجوديت او د مرستو بندول به ددې لامل شي چې حکومت به راوپرځول شي او د دې د خوښې موقت حکومت به په جلال اباد ښار کې جوړ او د نور هېواد نيول به له همدې ستراتيژيکې سيمې نه بريالي کړي، خو دوی تاريخ هېر کړی وو افغانانو تاريخ نه وو هېر کړی.

هغه ځواکونه چې په ننگرهار کې وو لکه ملي اوردو سرتيري، افسران، ملي څارندويان، ملي امنيت او د گوند اتل غړي او د گوند پلويان او ټول ولسونو دا پريکړه او هوډ کړی وو چې د شورويانو د وتلو څخه وروسته به دا سيمه چې د هېواد ختيځه دروازه ده د خپلو سرونو په بدل کې له هر ډول غليم مکار هيگر دښمن څخه ساتو همدا لامل وو چې ددې سيمې ټولو اوسيدونکو نر او ښځو، ځوانانو او بوډا گانو د خپل وطن او ناموس د ساتلو لپاره ملا وتړله او دا شعار يې د غازي امان الله خان پر قبره تازه کړ چې يا مرگ يا کفن ننگرهار هميشه بهار په خپل غېږ کې چنارگل اتل د ننگرهار د څارندوی قومندانۍ د امنيت امر،

نعمت الله توده مل د شينووارو د لوی ولسوالۍ د څارندوی قومندان، داکتر گلرحمن د شينووارو د لوی ولسوالۍ گوندي منشي، جنرال بارکزی د لو مړي لمبر قولاوردو قومندان، ډگروال رحمت الله چپرهارۍ د لومړي لمبر قولۍ اوږدو درستيزوال اتل لعل محمد خوستی د څارندوی د اوفراتيفي کنډک قومندان، اتل محمدصاف کاروان د کوز کنړ د گوندي منشي، شال محمد د کامې مخکنې ولسوال، قدرت الله د څارندوی جنابي افسر، ارکانحرب محمدسليم ۱۱ فرقي د توپچي غونډ قومندان، ډگروال سيداحمدشاه ۱۱ پلی فرقي مرستيال، سيدامير څارندوی افسر، سيد رحمان د لومړي سرحدي لوا درستيزوال، افاگل د امنيت ملي افسر نعمت الله د تورخم د گمرک کار کونکې غلام فاروق د لومړي لوا د تبليغ مسول، په سلگونو عام ولس اوسرتيري په دی وطني جگړه کې شهيدان شول دا يوه بېلگه وه چی وړاندی شوه. دشهيدانو روح دی ښاد وي.

خو په پايله کې دا پلان نا کام شو.

زه ليکونکې ددی جنگ اصلي شاهدغواړم په پوره بی پری توگه د لوستونکوله پاره يوه رښتني مالومات د ننگرهار جيوپوليتک اهميت د جنگ اصلي بڼه او لاملونه تشریح کړم. د دی موخې له پاره د امريکا متحد ايالات، پاکستان او نور متحدين دي پابلی ته ورسيدل چی شورويان ووتل او حکومت زموږ سره د ۷۰ ساعتونو څخه زيات مقاومت نه شي کولی. کله چی د وخت حکومت له دې پلان څخه خبر شو. لومړی د کنړ ولايت د رانقولو پرېکړه وکړه ځکه چې حکومت په کنړ کې د موجوده پرسونل د اکمالاتو ستونزه نشوه حلولی، نو حکومت پلوي خلک او ولسوال ځواکونه ننگرهار ته راولېږدول.

زما له نظره حکومت په دې هکله لويه اشتباه وکړه، ځکه هغه کنړيان چې د اوږدې مودې لپاره د حکومت پلوي پاتې شوي وو او د خپلو مورچلونو يې د کلونو په اوږدو کې په پوره مېړانه ساتنه کړې وه هغه دشمن ته په لاس ورغلل. د صلفيانو له خوا زيات کنړي ولسونه يانې نر او ښځې شهيدان شول او زيات تلفات يې وليدل. يوازې د ۶ زرو تنو شاوخوا کسان را کډه شول او په جلال اباد ښار کې د اوسېدلو ځای هم نه درلوده، په زياتو ستونزو يې ژوند کول پيل

توره کرښه / ۲۹۹

کړ. دښمن د وخت نه په ګټه اخیستلو په اسانۍ سره د ننگرهار ولایت د کوز کنړ ولسوالي، تورخم او کمکي خیبر باندې یرغلونه وکړه. په لومړي ځل کله چې تورخم د پاکستانی سرحدی ټاټوب په مرسته ونیول شو خو ډېر ژر حکومت بېرته تورخم ونيوه، په دې عملیاتو کې ددفاع وزارت د ستر درستیز مرستیال جنرال غفور فراهي پوره مېړانه وکړه. خو غدار او مکار دښمن د پاکستان د اې ایس اې په ښکاره لارښونه او مرسته تورخم دویم ځل ونیولو او تر کمکي خیبر پورې د دښمن خط را دمخه شو. د تورخم او کنړ د ترلاسه کولو له امله د دښمن مورال لوړ شو. لومړی د کوز کنړ په ولسوالي یرغل وکړ، په کوز کنړ ولسوالي کې د کنړ ولایت څخه رانقل شوی ۱۰ نمبر سرحدی لېوا چې قومندان د لېوا یې جنرال قیام الدین وو.

کله چې په ولسوالۍ برید وشوه څو شپې ورځې د ولسوالۍ ګوندي غړو د محمد اصف کاروان په لارښونه کلکه دفاع وکړه. خو قیام الدین قومندان خپله لېوا د بهسودو ساحې ته په خپل امر را شاته کړې وه. بله ستونزه دا وه چې د نعیم په نوم پخوانی مجاهد چې دولت ته د روغې جوړې د سیاست په رڼا کې تسلیم شوی وو. د ملي امنیت له خوا ورته په کوزکنړ ولسوالۍ کې مفرزه جوړه کړې وه، ده هم له دښمن سره اړیکې ټینګې کړې وې، د ولسوالۍ پڅارندویانو هم زیات مقاومت ونه کړلی شو، ګوندي منشي محمد اصف کاروان سره له خپلو ملګرو درې ورځې د خپلو ګوندي مدافعینو په مرسته ولسوالي ټینګه وساتله. کله چې د دوی مهمات خلاص شول نو پخوانی مجاهد او د دولت اوسني همکار نعیم ته چې په یو جگه تپه کې ځای پر ځای وو، له هغه څخه د مرستې غوښتنه وکړه، خو تسلیم شوي قومندان د مرستې پر ځای په محمد اصف کاروان او اته نورو اتلانو د دهشکې خوله تشه کړه، دوی ۸ واړو د انقلاب او ګوند اتلانو د شهادت جامونه وڅښل. اما هیچا جنرال قیام الدین ته د نظامي لایحو له مخې سزا ور نه کړه ځکه د هغه پایه خپله ډاکټر نجیب الله وو.

کله چې ګوندي منشي محمد اصف کاروان شهید شو، نعیم تسلیم شوي کس هم مخالفینو یانې یرغلګرو سره یو ځای شولو، وهابیانو او د پاکستان اې اس اې تالي څټو د کوز کنړ په هغه خلکو چې د حکومت پلوي وو داسې ناروا کارونه

توره کرښه / ۲۰۰۳

سر ته ورسول چې په تاريخ کې نه انگريزي، روسي، ايراني، سکندر، مغولو او نه بل يرغلگر مکار دوښمن کړي وو. په ننگرهار کې دولتي چارواکي په دې ډول وو.

د ولايت والي محمد اعظم شينواری چې مخکينی د مجاهدو سره وو، ډاکتر نجيب الله د ملي روغې جوړې د سياست په رڼا کې له مخالف لوري مخ واړوو او د حکومت سره يو ځای شول، ډاکتر نجيب الله له خوا د ننگرهار د والي مقام ورکړل شو او يو لوکس کور يې هم ورته په تحفه کې واخېسته، نوي والي او گوندي حاکميت دواړه سره جوړ نه را تلل، دا په دې مانا چې گوندي ولايتي مشران د يوه غبرې گوندي والي امر نه منلو. د ولايت منشي سرفراز مومند د سيال ميراجان وراره وو، د قول اردو قومندان جنرال غلام حضرت وو. د سرحدي لومړۍ لېوا قومندان نوبهاري فراهي، د څارندوی قومندان رسول جبار خېل، د امنيت دولتي رئيس معلم عمر وه. کله چې د دښمن خط بهسودو ولسوالۍ يانې د ښار شمالي څنډو ته نژدې شولو، ولايتي چارواکو د دښمن د مخنيوي لپاره د قول اردو مرستيال امير محمد چپرهارۍ د يو شمېر ځواکونو سره د بهسودو ولسوالۍ ته واستولو، په خواشني چې هغه د دښمن په کمين کې شهيد شو.

بله جبهه د کمکي خيبر جگړه وه، په کمکي خيبر يرغل پيل شو، د تورخم کنډک د اقاگل په مشرۍ يوه اونۍ دفاع وکړه خو پاکستان د يرغلگرو سره پراخه مرستې وکړې، د لومړي لمبر سرحدي لېوا قومندان د خپلو موجوده ځواک سره د تورخم د دفاع له پاره ورغلو په کمکي خيبر کې ددښمن سره په جنگ کې گير پاته شو تورخم کنډک د پاکستان د مليشو په مرسته له مينځه ولاړ او ټول پرسونل د دښمن لخوا په پوره وحشيانه توگه شهيدان شول. جنگ دوام درلود، د سلمان د غره په څوکه کې دښمن د پاکستاني مليشو په گډون مرچلی درلودی، دهشکۍ يې چلولی. په دی جگړه کې غلام فاروق عصمتي د ليوا د تبليغ مسول هم شهيد کړی شو.

يادونه: گلبدین حکمتيار وايي، پر جلال اباد زموږ بريد تېروتنه وه دا خبره اوس چې ده له مخالفت نه لاس پر سر شو د جمهور رئيس محمد اشرف غني احمدزي

د دولت سره يې سوله وکړه.

د ۲۰۱۷ز کال د اپريل ۳۰ مه: نېټه چې گلبدین حکمتیار له ۴۰ کلني مخالفت نه لاس واخېسته، د محمد اشرف غني احمدزي د حکومت سره يې سوله وکړه. گلبدین حکمتیار لومړی لښکر او بيا په ننگرهار کې را ښکاره شو او د عام ولس په مخکې د ۱۳۶۷ل کال په ننگرهار ولايت باندې کوم جنگ چې د امريکا او پاکستان د اې اس اې لخوا پلان شوی وو او يرغل ناکامه شو، گلبدین حکمتیار اعتراف وکړ. چې دا جنگ يې لويه غلطي وبلله او په کندوز يې د طالبانو حمله هم چې د پاکستان د اې اس اې لخوا پلان شوې وه وغندله.

اصلي مطلب ته راگرځم په دې وخت کې په مومندري ولسوالۍ کې حکومت پلوه مليشې او په شينوارو ولسواليو کې د سنت او جهانگیر خان په مشرۍ مليشو د والي خلاف له حکومته مخ واړولو، ولسي يې دښمن ته ور تسليم کړې. د دښمن مورال نور هم د لوړېدو په حال کې وو، لامل يې دا وو چې د والي او مليشو پخواني وطني مخالفونه وو. د جنگ خط د مارکو سيمې ته را مخه شو مارکو داسې سيمه ده چې سهيل ته د شينوارو لوی (ولسوالۍ دور بابا، نازيان، غني خيل او اچين او لويديز ته د ننگرهار د کانال پروژې فارمونه د کار گرانو کورونه، د بتي کوټ ولسوالي، شمال ته د لعلپوري، گوشتي، کامي ولسوالۍ او ختيځ ته د مومندري ولسوالۍ پرتې دي. په ولايت کې هره ورځ د مشرتابه له خوا او پراتيفياجلې غونډې سرته رسېدلې. د جنگ حالت او ستونزې خپرل کېدلې، نظامي حالت رپوټ مرکز ته استول کېدلو، کله چې خط مارکو ته را دمخه شو د قول اردو قوماندان جنرال غلام حضرت په غونډه کې وړاندیز وکړ او خپله ژوره اندېښنه يې وښودله چې زموږ مهمات او خوراکي توکي مخ پر کميدو دي، مرکز بايد ژر مرسته وکړي.

ډاکټر بجيب الله چې د پوځ اعلى سرقومندان او د جنگ لارښوونه په لاس کې اخېستې وه. د دفاع وزير شاه نواز تڼی وو خو بدبختانه چې عاجله مرسته ونه شوه، د قول اردو قومندان جنرال غلام حضرت وويل که مرکز مرسته نه کوي زه نه غواړم عام ولس او سرتېري شهيدان شي زما استعفا ومنئ. مرکز د ده استفا ومنله، دده پر ځای جنرال بارکزی چې ډاکټر نجيب الله ته نژدې کس وو، د

توره کرښه/۳۰۲

قول اردو قومندان وټاکه. د والي محمد اعظم شينواري پر ځای داکتر مانوکی منگل د والي او گوندي منشي په توګه رواستوه، ځکه دا د جمهور رئیس داکتر نجيب الله له مخلصو او نژدې ملګرو څخه وو. زه لیکونکی چې د سرفراز مومند لومړی مرستیال وم، سرفراز مومند گوندي منشي او والي محمد اعظم شينواری د کوم دلیل پرته له دندو لېرې شول. ځکه د داکتر نجيب الله په فکر دا نوی ګروپ به جنگ کې برياوې لاسته راوړي. نوی ګروپ پر دندو وګمارل شو، زما پر ځای عبدالمبین مبین، د څارندوی د قوماندان يانې رسول جبارخېل پر ځای حيدر عمري کندهاری په دندو بوخت شول او ټوله رهبري د مانوګي منگل په خوښه تعين شول.

مرکز هم د قول اردو قومندان جنرال بارکزي او والي او منشي داکترمانوګي منگل وړاندیزونه په عاجله توګه سرته رسول، کله چې د شينواريو مليشو له حکومته مخ واړوو، د شينواريو په لويه ولسوالۍ کې د گوند منشي داکتر گل رحمن د گوند د رهبري غړي او د څارندوی قومندان نعمت الله توده مل وو. په شينواريو کې ۷۱ پياده نظامي غنډې ځای پر ځای وو، دوی دوه اونۍ دفاع وکړه خو دښمن د اې اس اې په مستقيمه مرسته او لارښوونه هر ډول مرسته کوله. جنگ زور واخېسته، ۷۱ غنډې شاته تګ وکړ، څارندويانو هم شاتګ وکړ، مارکو ته را شاته شول.

په شاه تګ کې داکتر گل الرحمن گوندي منشي او نور په لسګونو تنه شهيدان شول. دې شاتګ دښمن ته قوي مورال ور په برخه کړ. د جنگ خط د مارکو نه سره ديوال ته را شاته شو، سور ديوال د ښار نه ۱۳ کيلو متره لېرې وو. ددې خط پاسنی غر او لوړه څوکه د کيهان پوسته وه، د کنړ د سيند په غاړه د ثمر خيلو ساحه کې د ۱۱مې پلې فرقې قرارګاه پرته وه. دښمن د کيهان د پوستې په نيولو زيات تلفات ورکړل خو کله چې دا جګه څوکه دوی ونيوله، ۱۱ مه فرقه او هوايي ډګر هم تر بريد لاندې ونيول شو. په دې اړوند د تلک خرس تر نامه لاندې د اې اس اې د يوه کتاب لیکونکي يو څو مهم ټکي د جلال اباد جنگ په هکله راځلم وروسته ددې خونړي جنگ په اړوند خپلې ليکنې ته دوام ور کوم.

تلک خرس:

لیکونکي ډگروال محمد یوسف ومارک ادکین، ژباړونکی ډاکتر نثار احمد.

چرا چنین یک حمله براه انداخته شد؟

چرا غرض خاتمه جنگ به تعقیب قوای شوروی ها کدام ستراتیژی طرح نگردید؟

جواب سوالها خیلی مشکل بوده است، برخی شادمانی بی موجب وهمچنان در قلمداد کردن بالا دستی مجاهدین نهفته بود. که همه کس به فتح اسان و قریب الوقوع انها بودند. به یقین کامل باید گفت که رهبران تنظیم ها وقومندانان نسبت اینکی در فکر سقوط دولت کمونیستی در اوسط ۱۹۸۹ بودند و گمان میکرد که شکست انی در عدم موجودیت شوروی ها حتمی بود مرتکب یک اشتباه خطرناک شدند.

اگر مجاهدین به خاطر ایجاد یک حکومت و مانور سیاسی در پشاور دانسته میشد حکومت موقت افغان در ماه دیسامبر ۱۹۸۸ تشکیل و در پشاور اقامت گزین شد، ولی این حکومت از طرف جامعه بین المللی به رسمیت شناخته نشد، دولت موقت افغانستان که اساساً هفت حزب انرا تشکیل داده بود از طرف پاکستان و ای اس ای پشتیبانی میگردید.

این دولت به خاطر ستراتیژی بعد از خروج شوروی ها شهر جلال اباد را منحیث هدف عمده شان انتخاب نمود.

ورخ تر بلې د ننگرهار نظامي حالات ترینګلي شو، د ولایت مشرتابه پرېکړه وکړه چې د حصارک غلجايي ولسوالي، د خوګياڼو، او شیرزادو ولسوالۍ د سره رود ولسوالۍ ته را نقل کړي. ډاکتر مانوکي منګل سره نوې ډله ونه توانېدله چې حالات کنټرول کړي، د دفاع وزارت لومړی مرستیال جنرال محمد نبي عظیمي په مشرۍ د جنگ چارې مخته بیول کېدلې لکه چې په عمل کې ونډول شوه چې دا یو ناکام بې کفایته جنرال وو هېڅ کاري وړتیا نه درلوده، د همغږۍ په رامینځ ته کولو کې پوره نوبت نه درلوده. ددې پر ځای مرکز لوی درستیز جنرال محمد اصف دلاور راواستاوه، هغه دلاور په نوم شهرت درلوده خو کله

چې دده زړورتيا وليدل شوه، تر ده کمزوري او نابوهه جنرال نه وو ليدل شوی ده هم کومه لاسته راوړنه نه درلوده. مخکې د ننگرهار خلکو داسې انگيرنه درلوده چې د لوی درستيز په راتگ به جنگ کې بريا ترلاسه شي دښمن به ماته وخوري او ننگرهار به د سولې او امن پر خای بدل شي ولې دی جنرال صاحب هم پوره نظامي پوهه نه درلوده.

دوی ونه شوه کولای چې جنگ ښه مدیریت کړي، دوی هېڅ وخت د محاربې لومړۍ کرښې ته د حالت مالومولو او د خپلو ځواکونو د مورال او لارښونې لپاره ندي تللي او نه یې د جنگ د رهبرۍ توان درلود. همدا ستر لامل وو چې دوی مرکز ته وغوښتل شول کله چې جنرال حمید گل د پاکستان د استخباراتو مشر د مجاهدينو یا د حکومت مخالفینو، چې عبارت وه له عربو، افغانانو، پاکستاني پوځیانو د اسامه بن لادن کسانو د کیهان لوړه څوکه ونيوله او د شپې لخوا د ۱۱ مې فرقي قومندان احسان، د محاکمو رئیس، د امنیت مدیر، څارنوال یانې د فرقي مشران په خپل سر د ثمرخیلو د ساحې نه کوم چې د فرقي قرار گاه وه را وتښتېدل او ۸۱ پلي غنډ ته چې د فارم هډې ځوانه پروت ورغلي وو. په ۱۱ مې فرقه دښمن درانه عملیات سرته ورسول.

۹۰ تنه د فرقي د مرستیال سید احمد شاه پنجشیری، سلیم د توپچي غنډ قومندان د ټانک د کنډک قومندان زین الله اوروزگانی، عبدالباري فرقي د سیاسي چارو مرستیال له سخت جنگ په پایله کې ټپیان او یو شمېر د لاس په لاس جنگ کې ونيول شول، ۱۱ مه فرقه چور او بارکونه یې د اور لمبو کې ابره کړل. یو شمېر درنې وسلې د دوی لاسته ولويدلې یو شمېر ټانکونه د ښار په لور په تېښته پیل وکړ، جنرال بارکزی چې د لومړي نمبر قول اردو قومندان وو د سراجې پله ته ورغلی، ده غوښتل چې د ټانکونو او پیاده سربازانو مخه ونيسي او خپل سنگرونه خوشې نه کړي، خو بريالی نه شو.

بارکزی تکره جنرال او باایمانه قومندان وو. د ۱۱ مې فرقي په روغتون کې ټپیان د ترهگرو له خوا ټول شهیدان کړل شو. د ۹۰ تنه اسیران د بن لادن د تروریستانو په لاس په ډېر وحشیانه توگه د څلورم فارم چې د بتي کوټ ولسوالۍ سره څېرمه پروت دی، په مرمیو سوري سوري او شهیدان شول. ددوی مړي تر

توره کرښه/ ۳۰۵

ننه چا ونه موندل. په دې پېښه کې دښمن زيات بريالی شو، د ۱۱مې پلې فرقې يو شمېر ټانکونه او سربازان د ۱۱مې فرقې نه د ښار پر لور تگ پيل کړ، د لومړي نمبر قول اردو قومندان جنرال بارکزی ددوی مخته ورغلو چې مخه يې ونيسي ولي بريالی نه شو، د جنرال بارکزي د مرگ داستان خپله د ميوکي منگل له خولې داسې بيان شو، ويلي چې کله جنرال بارکزی د سراجې پله ته رسېږي، گوري چې يو شمېر ټانکونه او سرتېري د ښار پر خوا راځي، بارکزی کوشن کوي چې ددې کار مخه ونيسي، ده ته خپل ياور وايي چې دا کار شونې نه دی ما او تا دشمن ژوندي نيسي، جنرال بارکزی خپل ياور ته سپکې سپوری کوي او پر پری کوي کله چې ياور پوه شو چې ټپي دی نو يې خپله وسله باندې بارکزی وژني، همدا لامل وو چې د جنرال بارکزي د جنازې مراسم په ښکاره تر سره نه شول دوی ويل چې دا د پرسونل مورال لپاره دا کار وشو.

چارواکو په سبا يې د کيهان د نيولو او د فرقې دوباره نيولو لپاره ځواک آماده کړ، کيهان لوړه څوکه نيول د څارندوی د منسوبينو دنده شوه، دا لوړه پوسته چې د ښار د امنيت لپاره يې حياتي ارزښت درلوده، د چنارگل د ننگرهار د څارندوی د امنيت د امر په مشرۍ دی سختې دندې ته واستوه، ددوی سره نه توپيچي او نه هوايي مرسته وشوه، په پايله کې د وطن ننگيالي دښمن په مينو او مرميو وويشتل شوه، ټول دا کسان د وطن په دفاع کې شهيدان شول، د کيهان نيولو پلان د څارندوی د قومندان جنرال حيدر عمري له خوا جوړ شوی وو، په دې کسانو کې چنار گل د څارندوی د قومندانۍ د امنيت امر، نعمت الله توده مل د شينوارو د امنيتي قومندان، زين الله افسر، قدرت الله اميري افسر، لعل محمد خوستی د اوپراتيفي کنډاک قومندان د ۸۰ تنو په شمول واستول، چې د کيهان څوکه له دښمن څخه ونيسي، دښمن په پاخه سنگر کې ځای نيولی وو، ولې دا بايد وليکم چې د فرقې قومندان احسان او نوره رهبري چې په همدغه شپه تبتيډلی وه، هيچا ورته سزا ور نه کړه.

په جگړه کې د پوځي کسانو د تبتيډي سزا اشد مجازات وي، خو دوي ته هيچا څه ونه ويل بلکې احسان د فارياب ولايت والي وټاکل شو. دا ټول کسان د لوړ پوړو چار واکو د حمايي لاندې کسان وو. د څارندوی قومندان حيدر عمري

توره کړنه/۲۰۶

چې نوی د ډاکټر مایوګي منګل له خوا راوستل شوی وو، د ۸۱ غونډ د روزنې په ډګر کې د هاوان په ناڅاپي مرمۍ ټپي او بیا مړ شو.

کله چې زه له دندې گوښه کړی شوم، کور ته ولاړم خو ډېر ژر مایو منګل چې والي او منشي او کل اختیاره شخص د شپې له خوا ولایت ته وغوښتل او له ما یې غوښتنه وکړه، چې حالت د تریګلټا خواته درومي او دا ستا د خاپوړو سیمه ده مرسته وکړه.

په هر صورت جنګ د یوې ورځې نه بلې ته زور اخیسته، د ختیځ لوري جنګ د هوايي ډګر تر څنډو نژدی شو، د مایوګي منګل رول ډېر خشن وو. یوه ورځ له کابل څخه دندی ته راغلی، جنرال اسماعیل وردګ په نابېره توګه په کومه خبره د مایوګي منګل له خوا په څپېړه ووهل شو. بله شپه دڅارندویانو یوې قرارګاه ته تللی وو، هلته یې د پولیسو د غونډ قومندان ته پروت او ولاړ امر کړی وو. ده ځکه دا بد کرکټر کاوه چې شا ته بنسټ یې قوي وو، د ډاکټر نجیب الله ملاتړ ورسره وو.

یوه بېلګه یې لیکم سره له دې چې دا په ننگرهار پورې اړه نه لري خو د یوه شخص د کرکټر پورې تړلې ده. کله چې د افغانستان په شمال مزار شریف کې حالات محمد نبي عظمي او جنرال دوستم، مومن او نورو خراب کړل، ډاکټر نجیب الله مایوګي منګل سره د یو شمېر جنرالانو لکه جمعه اخګ، خان اقا، رسول بې خدا، جنرال معین فقيري د دندو لپاره واستول دا وخت مایوګي منګل د دفاع وزارت د سیاسي چارو رئیس وو.

کله چې دوی مزار شریف ته ولاړل ده فکر کولو چې حالات به کنټرول کړي. خو د ده کمزوري برخورد نورو توطیه کونکو ته زمینه مساعده کړه چې د نجیب الله دا نوي ډله جنرالان د دوستم له خوا د جوزجان په ولایت کې بنديان شول. شمال بل ډول بڼه خپله کړه که څوک پوره مالومات غواړي د جنرال محمد نبي عظمي کتاب (اردو او سیاست نومې کتاب) کې په پوره تفصیل سره د شمال د خرابېدو داستان لیکل شوی خپله محمد نبي عظمي د ملامتۍ بار پر نورو اچولی او خپل ځان یې لوی اټل ښودلی خو حقیقت بل ډول دی. په هر حال د جلال اباد جنگونو تر درې میاشتو نه زیات وخت واخیسته. یوه ورځ په

توره کړنه/۳۰۷

ننگرهار کې میشتو سکانو د عبادت په ځای د سکر شپته ډوله راکيټ ومیسته. زه د پېښې ځای ته ور غلم، ۷۰ تنه مړه او تر ۹۰ کسانو زیات ټپیان وو، د وینو لښتي بهېدل، د انسانانو غوښې په دیوال مېښتې او د پاتې نورو د کړیکو او چیغو اوازونه تر اسمانه پورته کېدل. کله چې موږ دا ټپیان روغتون ته یوړل په روغتون کې د دوا او بستر کولو امکان کم وو، همدا ډول په لسگونو پېښې شوي خو ما یوه بېلگه یاده کړه.

دا بد حالت وو یانې د خوشگنبد په ساحه کې چې د هوايي ډگر اړخ ته پروت کلی دی د دښمن لاس ته ولوېدو، د دې سیمې خلکو هر څه پر ځای پرېښي وه، لوڅې پښې، سرتور سرې خویندې د ثمر خیلو سیمه پر خوا چې هلته د دښمن اصلي مرکز وو ولاړل.

ویل کېدل چې په دی سیمه کې جنرال حمید گل د آی ایس آی مشر هم وو. دا خلک ټول له دې سیمې څخه د دوی په موټرو کې د تورخم خوا ته وړل شوي وو. دلته یوه زړه بگنونکې پېښه شوی وه، کله چې دا عام خلک دې سیمې ته رسیدلي وه، هلته هغه مینونه چې د حکومت مخالفینو ځای پر ځای کړي وو د خلکو په یوه لویه گڼه گڼه چاودیدلي وو. د ماشومانو، ښځو او بوډاگانو په گډون په لسگونو کسان شهیدان شول، د ښځو چادری، لوپټې او غوښې په ونو پوری نښتې وې. دلته په ښار کې د ورځې په منځنۍ توگه د ۱۵ زرو نه تر شل زرو پوری راکيټونه په ښار راتلل. ددی ږندو راکيټونو زیاتره تلفات عام ولس وو. خوراکې توکې نه پیدا کیدل، خلکو یوازی گلپیان په اوبو کې خوټه ول، د مړو د خښولو امکانات هم سخت وه، ډېرو خلکو خپل مړي په خپلو کورونو کې خښول.

د کامې، گوشتې، لعلپورې ولسوالیو ټول خلک د مومندو د غرو له لارې د پېښور خوا ته لاړل، دا ولسوالۍ کاملاً له خلکو خالي شولې. یوه بېلگه، د کنړ شاه ځلمیو ۱۱ تنه د چپرهار په ساحه کې د ملا قبره په نوم ساحه کې په یوه امنیتي پوسته کې ځای پر ځای وه، وحشي دښمن پر دوی د درېیو خواوو برید وکړ دوی ته مرسته نه شوه استول کېدلې، د دوی مرمۍ خلاصې شوې وې، دوی ته امر وشولو چې شاتگ وکړي، دوی وویل موږ ته د شاتگ او د شاله خوا د

مرمې خو پل جایز نه دي. موږ یو اولیه سازمان یو، ټول به یو ځای مرو همداسې وشول. د دوی له جملې نه نه شهیدان شول دوه تنه ټپیان کله چې ټپیان وحشي عربانو ترهگرو ونيول، دوی ټول یی حلال کړي وو. د ښار په ۴ ناحیه کې یوه کورنۍ چې له کنړه ننگرهار ته کډه شوې وه په یو خونه کې ژوند کاوه دی کورنۍ ته یوه افغانه نجلی نوې واده شوی وه دا وخت زه کور ته راغلم د کور ټول کسان په بلند داڅ کې وو تقریباً د ښار ټول اوسیدونکو د ځانونو د خوندي ساتلو په خاطر بلنډاونه جوړ کړي وه. وخت د ورځې ۱۲ بجې وې چې د راکيټ د چاودنې اواز واورېدل شو، زه له بلنډاڼه بهر شوم په کوڅه کې منډې رامنډې وې، ما وپوښتل خیرت خو به وي دوی ویل د کوڅې هغه بل لوري ته په یوه کور راکيټ لوېدلې. زه ورغلم یوازې ناوې ژوندی وه د کورنۍ اته تنه ټوټې ټوټې پراته وو ناوې د راکيټ په وخت کې د خونې داخل ته تللی وه نورو په یوه دسترخوان ناست د غرمې ډوډۍ خوړله، ناوې ویل دا څه وشول زه چا ته پاتې شوم. داسې بېلگې زیاتې وې خو ما دلته یوه څو بېلگې ولیکلې. مرکز پرېکړه وکړه چې تازه دمه ځواکونه را واستوي، د گارد، څارندوی، اوبراتیفي غنډ، د انقلاب سپاهیان، د دفاع وزارت جز ونامونو ته مهمات، خوراکي توکي راواستول شول.

د شپې ناوخته د چورلکې په واسطه د دفاع وزیر جنرال شهنواز تڼی د یو شمېر جنرالانو سره په هوايي ډگر را کښته شول. په تر مینل کې د ولایت مشران ناست وو، ده ته یې رپوټ ورکړ، دفاع وزیر والي منگل ته وویل ته او نور ملکي مسئولین خپلو دولتي دندو ته ستانه شئ. جنگ د نظامیانو کار دی او دا سپارښتنه یې ور ته وکړه، چې ټولې دولتي ادارې فعاله وساتي د خلکو ستونزې ور حل کړي. او خپله د دفاع وزیر شاه نواز تڼی ننگرهار ته راغلو او د عملیاتو پلان جوړ او عملي کړ.

ډاکتر مانوکی منگل چې والي او منشي وو، کاري دفتر ته په ماشین محاربوي کې راتلو خلک ووېرېدل چې وضعه کاملاً خرابه ده، چې والي په ماشین محاربوي ټانک کې دفتر ته راځي. خو کله چې د دفاع وزیر جنرال شهنواز تڼی په ننگرهار کې د نظامي او محاربوي فعالیتو مسئولیت واخېستلو، والي ته

توره کرښه / ۳۰۹

وویل شوه چې ټول ملکي ادارو مشران د ولایت د جرگو سالون ته راوبله چې د ننگرهار د جنګي حالت په اړوند ور سره ناسته وکړو. کله چې دې غونډې ته ددفاع وزیر شانواز تڼي اړین مالومات ورکړه، د هر ارګان دندې مالومې شوې، دولتي ملکي کارمندان به دفتري کارونه پر مخ وړي او نظامیان به جنګ کوي، پریکړه وشوه چې دا جنګ به د یوه منظم پلان له مخې مخته وړو ځکه چې دا جنګ یوازې د مخالفینو سره جنګ نه دی بلکې زموږ جنګ د پاکستان، امریکا او د اې اس اې د استخباراتو سره یو ځواکمن جنګ دی، دا جنګ به هله ګټو چې ټول ننگرهاریان د وسلوال پوځ تر شاه ودرېږي او د وسلوال پوځ ملا وړ وټړي همداسې وشول، د ۱۲۰۰ تنو ګوندیانو په ګډون عامو خلکو وسله راپورته کړه، نظامي یونیفرم مې په تن کړ، د پښتونستان واک نه تر د امان الله خان تر مقبرې مارش وکړ او د دفاع لپاره په منظمو پوستو کې ځای پر ځای شول.

لومړی خط، دویم خط او خپله دولتي ادارې او ساتل یې سره وویشل شول یانې په لومړي خط کې ویش دا ډول وو. د کانو کترغي نه تر هډې زیارت پورې ساحه د ملي ګارد، د کیهان پوستې نه تر کامې ولسوالۍ ساحه د ملي اردو، د ګمبيري دښته درونټه تر سرخکانو ساحه د ۹ پلي فرقي، د ملاقبر نه تر سره رود او تور غره ساحه د څارندویانو، د بهسودو ولسوالۍ د ملي امنیت د مسولیت ساحه شوه. دویم خط کې د ګوندي غونډ چې نوی جوړ شوی وو په ۱۱۳ پوستو کې، د ښار داخل کې د دفاع خودي د مسولیت ساحه شوه، ټولو ارګانو ته لازم اکمالات او منظمې دفاعي پوستې جوړې شوې.

په ښار باندې د ۴ خواوو نه د دښمن په زرګونو راکېټي حملې کولې، د عام ولس وژنې سرساموړی وی او د جګړې له زوره د یو شمېر خلکو له ښار نه په وتو پیل وکړه. څوک پلازمېنې کابل، څوک لغمان او یا نورو همسایه ولسوالیو ته کډې کولې. ترانزیتي لارې هم وتړل شوې. خوراکي مواد هم نه پیدا کېدل، بازارونه تړل شوي وو او په منځنۍ توګه د ورځې د ۷۰۰ نه تر ۱۰۰۰ پورې مرګ میر کېدو، دروغتونونو ظرفیتونه هم لږ وو او د ټپیانو د دوا او بسترو کموالی احساسېدو.

د ښار د دفاع لپاره د دفاع د وزیر سره راغلی پلاوي کې د دفاع وزارت د سفر بری رئیس په وسیله چې له مرکز نه راغلی وو، د یو منظم پلان له مخې د پوستو

جوړول، د وسلو اماده کول، د مخابراتي او اړیکو نیونو چارو تنظیم، د لوجستيکي چارو سمون او د مسؤلینو ټاکل، د سوق او ادارې د واحد مرکز جوړول او نور. دا وړاندیزونه د دفاع وزیر شهنواز تڼي لخوا ومنل شول او پلان عملي شو. دښمن ته درانه تلفات واوښتل هوایي حملې وشوې، د سکات توغندي ثمرخیلو ته نژدې استعمال شول جنگ وگټل شو. دښمن، ای اس ای پاکستاني مشرانو، دا نورو مرسته کونکو او د جنگ طراحانو سر موونکې ماته وخوړله او د پاکستان په لور وتښتېدل.

په دی هکله غواړم دلته د یوه بهرني لیکونکي یوه لیکنه چې په دري ژبه ده پرې د نظر څرگندونه وکړم. چې دې لیکنه کې یو شمېر مالومات ناسم دي، زه کوبنسې کوم رېښتني او سم مالومات وړاندې کړم. لیکونکي شاید د بل داسې کس نه مالومات ترلاسه کړي وي چې مالومات یې سم نه وي. زه د دې لیکوالی د مالوماتو د یوې برخې سره موفق یم خو زه د دی مالومات نیمگري بولم. د لیکونکي نه په ښنې، کله چې د جلال اباد په جنگ کې دښمن مات شول د ولایت کارونه نورمال شول، بیا نو بله تراژدي رامېنځ ته شوه هغه دا چې دفاع وزیر تڼي، د گوند او دولت د مشر ډاکتر نجیب تر مېنځ ستونزه را پورته شوه. دا ستونزه د خاد له خوا د دفاع وزارت ۷۰ تنو لوپوړي جنرالانو او افسرانو نیول وو. داسې مالومېدل چې دې ستونزه کې شوروي حکومت قوي لاس درلود، که هر څومره د گوند یو شمېر مشرانو د ډاکتر نجیب الله او شانواز تڼي سره لیدنې وکړې پایله یې نه درلوده.

د شوروي سفیر د ډاکتر نجیب الله کور کې دواړه مخامخ کړه خو سمه خبره دا وه چې شوروي غوښتل دا پروسه نوره هم د خرابۍ په لور مخ ته یوسي. ډاکتر نجیب الله ته به یی ویل، ته خو د وسلوال پوځ اعلیٰ سر قومندان یې، د دفاع وزیر شانواز تڼي ته به یې ویل ته پر حقه یی.

یادونه: یوه شپه زه ډاکتر مانوکي منگل د شپې لخوا خپل دفتر ته وروغوښتل د ده د دفتر اداري رئیس غني د ملا صاحب الحق زوی هم وو. تر ډوډۍ وروسته را ته وویل په کابل کې څه روان دي؟ ما ورته وویل زه پر څه شي خبر نه یم، ده وویل چې ډاکتر نجیب الله دا تڼي وزیر کړو سیاسي بیرو ته یې پورته

توره کرښه / ۳۱۱

کړ، اوس کودتا کوي، ته ووايه دا ښه کار دی؟ ما ورته وويل پروڼ مو د جلال اباد په جنگ کې څومره شهيدان ورکړل په يوه مړچل کې د دښمن پر وړاندې مو جنگ وکړ، ولی اختلاف د خبرو له لارې نه حلېږي؟ دا سمه نه ده چې يو بل د گډ موخې ياران يو بل ته د ټوپک شپېلۍ واړوو، خو ده زما له خولې خبرې اخستلې، ده خو خادېستي لوبه کوله، ما ورته وويل د کنگرې په رابللو کې به څه بدي وي؟ يا که گارد د يوې قوماندې يانې د دفاع وزارت لاندې راشي بدي لري؟ او که دا زنداني ملگري خوشې شي ښه به نه وي؟ ده اول وخنډل بيا يې په تمسخر امېزه توگه وويل په دې شرايطو کې کنگره جوړېدای شي؟ ما ورته وويل موږ يا زموږ گوند خو اوس سياسي واک لري موږ خو اوس پټه مبارزه نه کوو شرايط به څه وخت مساعد شي؟ ده ځواب کې وويل کوچيه دا به څوک وي چې کنگرې ته د نور محمد تره کي او ببرک کارمل يا حفيظ الله امين په اړوند رپوټ ورکړي؟

ما ورته وويل د کنگرې موخه همدا وي چې تېر کارونه او نيمگړتياوې يې وارزول شي. په تگلاره او نورو اسنادو کې بدلون راشي. ده وويل اوس دا کار شونې نه دی، خو په هر صورت بيروي سياسي يوه مصوبه پاس کړه چې نظر پوښتنه وکړي. چې ايا گوندي غړي غواړي کنگره را وبلل شي؟ رايې پوښتنه وشوه، تر ۶۰ فيصدو زياتو گوندیانو وويل بلې کنگره بايد را وبلل شي، خو د کب پر ۱۶ د ۱۳۶۸ل کال د نجيب الله ۵ رياست، ملي امنيت، گارد د کورنيو چارو وزارت پر دفاع وزارت يرغل پيل کړ.

د رسول بې خدا ملېشې د ننگرهار نه په عاجله توگه کا بل ته وبلل شوې د دفاع او کورنيو چارو نوي وزيران معرفي شول، يانې محمد اسلم وطنجار د دفاع وزير او راز محمد پکتين د کورنيو چارو وزيران شوه. په دې برخورد کې زيات گوندیان زندان ته واچول شول.

تنې پاکستان ته ولاړ، يو شمېر وتلي جنرالان د جمهور رئيس ډاکتر نجيب الله له خوا شهيدان شول، تر ۳۵۰۰ تنو ملکي او نظامي کسان زنداني شول. ددې پېښې د شهيدانو يو څو نمونه دا دي: جنرال محمد اصف شور، جنرال کبير کاروانی، ډگروال سرتېر، ډگروال تور پيروز، ډاکتر محي الدين خان، جنرال

توره کرښه/۳۱۲

شیواني او نور شهیدان شول. تر دی پېښي وروسته د خوست ولایت د دښمن په لاس پریوت، شمال کې، جنرال دوستم او مومین یاغي شول. جنرال محمد نبي عظمي د دفاع وزارت لومړی مرستیال او نورو د جمهور رئیس ډاکتر نجیب الله په نسکورولو کولو کې مهم رول ولوباوه. د انقلاب موخې او ډاکتر نجیب الله د حاکمیت د نسکوریدو نقشه عملي شوه.

زه لیکونکی هم له هیڅ ناخبره کور ناست وم، د ۱۳۶۸ ال کال وو، چې د شپې ۱۲ بجې د ملي امنیت کسان زما د نیولو په خاطر راغلل. زه، اقا محمد د خوگیاڼو د قومي غنډ کومندان، میرحمزه د شینوارو د قومي غنډ کومندان، رسول پاچا د لومړي لمبر قول اردو درستیزوال، محمد هاشم د وسلوال پوځ څارنوال چې ننگرهار ته راغلی وو، غلام حسن د ۳۷ دیسانت لېوا سیاسي امر، د ۳۷ دیسانت لېوا قومندان یې هم د زندان تورو تنبو ته ور تېل وهل شول، دا خورا لنډه لیکنه د جلال اباد د جگړې اړوند وه.

د جلال اباد د جنگ په اړوند یوه لیکنه چې په دري ژبه ده او ځینې مالومات یې ناسم دي دا لیکنه په لاندې توګه ده:

ډاکتر نسرين کتون:

توره کرښه/۳۱۳

دا لیکنه مې کټ مټ را اخیستې ده، ځکه چې دې د کوم بل چا نه راپور تر لاسه کړی وو، یو څه مالومات یې په واقعیتونو ولاړ او زیاتره برخه یې بیا نیمګړې او ناسمه ده.

یاد داشت نویسنده:

بخش اول مقاله «جنگ جلال آباد» بمثابة یکی از کم نظیر ترین حادثه تاریخی افغانستان دوست داشتنی که منتشر گردید طیف گسترده ی واکنش های خوانندگان را بر انگیخت، شمار زیادی طی پیام ها تلفون ها و کومنت های فیسبوکی شان از محتوای مقاله ستایش بعمل آورده تهنیت گفتند، همزمان تنی چند شاید هم، هواخواهان القاعده و سلفی ها طی کومنت های فیسبوکی شان، بجای، نگاشتن نقد ها، نظر ها، نگاهها و پیشنهادات، با راکت، واهانت و مغایر سجایای انسانی به حریم شخصی من، که در واقع مغایر قوانین بین المللی و قوانین اتحادیه اروپاست تاخته اند، عجالتا با رعایت فرهنگ انسانی و احترامی که به مردم کشور محبوب افغانستان دارم از معرفی آنها صرف نظر نموده، اما حق داد خواهی و استیناف طلبی را علیه آنها برای خود محفوظ نگه میدارم. با حرمت گسترده، ۲۳ ماه جون ۲۰۱۴ - بوداپست.

موقعیت قطعات در اراضی محاربه در جلال آباد:

قرارگاه قولی اردوی نمبر ۱ در قریهٔ ثمرخیل، و قطعات آن در استقامت شرق شهر پل سراج، خوش گنبد و سرمه خانه جابجا گردیده بود، قطعات اپراتیفی در میدان هوایی داخل موضع دفاعی بودند، جزوتام های فرقه ۹ از ساحهٔ غرب شهر به سمت درونته و ساحهٔ پوهنتون ننگرهار در مواضع خود به احضارات دفاعی پرداخته بودند. قوت های څارندوی (پلیس) در منطقهٔ سرخرو، و قطعات امنیت دولتی، بین سرخرو و کان کترغی، احراز موقعیت نموده بودند، ساحهٔ مسئولیت فرقه ۱۱ از کان کترغی تا شمال کامه وسعت داشت، قطعات گارد جمهوری در منطقهٔ سرخ دیوار، جابجا گردیده بود. دیپو های سلاح و مهمات در داخل شهر، تحت محافظت قرار داده شده بود. پلیس

و سپاهیان وطن حفاظت و مدافعه شهروندان و تاسیسات شهر را در دست گرفته بودند.

موقعیت قطعات و جزواتهای تدافعی در حمله اول:
۲/ ب - حمله اول:

محاصره شهر تاریخ پنج مارچ آغاز شد و بیش از چهار ماه تداوم حاصل کرد. حمله بوسیله جنرال حمید گل رئیس پرقدرت "آی اس آی" برنامه ریزی شده بود که بوسیله سران تنظیم های جهادگر بویژه اعضای حکومت عبوری عمدتاً گلب الدین حکمتیار، رسول سیاف، برهان الدین ربانی، مولوی خالص تطبیق میگردید.

قوت های مهاجم حدود ۱۵ هزار نفر تخمین زده میشد. در تهاجم که تاریخ پنجم مارچ براه انداخته شد، پیشاپیش آن جهادگران سازمان بدنام القاعده به رهبری بن لادن، قطعات منظم پاکستان و واحد های نظامی از صوبه سرحد، افسران و مشاورین "آی اس آی" افراد مسلح تنظیم های جهادی هفت گانه مقیم پشاور، سهم فعال گرفته بودند.

احمد شاه مسعود فرمانده جهادی چریک های دره پنجشیر، علی الرغم آنکه از نماینده سیا، جهت مسدود کردن شاهراه سالنگ، که شاه رگ اکمالاتی رژیم کابل محسوب می شد، مبلغ پنج صد هزار دلار اخذ نموده بود، اما نتوانست علی الرغم چند حمله شاهراه کابل، شمال را که از سوی حکومت داکتر نجیب الله بشدت محافظت می شد قطع نماید، مسعود اصلاً تمایل چندانی به پیروزی مجاهدین در جلال آباد ابراز نمیکرد، زیرا در فردای پیروزی، قدرت در جلال آباد در دستان نیرومند حریفش حزب اسلامی متمرکز میگردید از یکسو به او سهمی دلخواهش میسر نمیگردید، و از جانب دیگر، دوست دیرینش، اتحاد شوروی را که بحکومت کابل مواد لوژستیکی کمک میکرد، آزوده خاطر میکرد. بتاريخ ۵ مارچ تعرض از شرق به امتداد دریای کابل بالای شاهراه یک جبهه وسیع گشوده شد. مهاجمین به حمایت آتش های توپچی اردوی پاکستان بحرکت آمدند، سمت اصلی تعرض از تورخم به استقامت فارم غازی آباد آغاز شده بود و مجاهدین سه نقطه حاکم را در کوه سپین غر که بنام ارتفاعات قبله

توره کرينه/ ۳۱۵

ياد ميشد، در عين زمان ميدان هوايي در جنوب نيز مورد حمله قرار گرفته و با حمله از شمال به استقامت دريا و دشت گمبيري کوردينه شده بود.

اجيران عربي بن لادن هم به پيشروي آغاز نموده بودند. آنها مصمم ترين و وحشي ترين گروهها بودند که تا آخرين قطره خون مي جنگيدند. اسامه بن لادن قهار ترين چهره جهادي (تروريستي) آنها را رهبري ميکرد.

مجاهدين افغان و قطعات اردو از صوبه سرحد عساکر قواي سرحدي پاکستان تحت رهبري جنرال حميد گل رئيس "آي اس آي" تحت حمايت آتش هاي نيرومند توپچي به تعقيب آنها حرکت مينمودند. مجاهدين را رحيم وردک مسئول نظامي محاذ ملي پير سيد احمد گيلاني که فاقد دانش ها و تجربه و مهارت سوق اراده قوت ها در عمليات هاي محاربي بود رهبري ميکرد.

(او بعداً در حکومت کرزي بحيث وزير دفاع کار ميکرد که در ۱۵ اکتوبر ۲۰۱۳ خود را بحيث کانديد رئيس جمهور اعلان نمود و به تاريخ ۱۶ مارچ ۲۰۱۴ از کانديدانصراف کرد) قوماندان ديگر نيروهاي مجاهدين نصير خان نام داشت. که تهاجم را رهبري ميکرد.

طبق معلومات اداره امنيت دولتي رژيم کابل به تعداد يازده هزار مجاهدين، ۲۵۰۰ پاکستاني و ۱۳۰۰ نفر عرب در حمله مذکور سهم گرفته بودند آنها به طور تشديدي تحت حمايت آتش هاي ثقيل قطعات منظم اردوي پاکستان قرار داشتند و بعداً با تصرف يک دستگاه پرتاب BM-۲۱ موجب تخريبات بزرگي شدند صدها راکت در هر ثانيه بالاي ميدان هوايي و شهر پرتاب مي نمودند.

هدف نخستين از استقامت شرق اشغال پاينگاه سرخ ديوار بود. محل مذکور هنگاميكه فرقه ۱۱ مورد حمله قرار گرفت به تصرف آنها درآمد. مهاجمين بارک ها و سربازان دولتي را که تسليم شده بودند و قرارگاه و قطعه مربوط را کاملاً غارت نمودند، سرخ ديوار براي تقريباً يک هفته به دست مهاجمين بود، جنرال گل حبيب معاون قوماندان فرقه ۱۱ به قرار گاه مرکزي در شهر عقب نشيني کرد. مهاجمين ۴ عراده تانک T-۵۲ و T-۵۵ و يک دستگاه راکت انداز BM-۲۱ بدست آوردند، دو عراده تانک به آنطرف خط ديورند انتقال يافت و ۲ عراده ديگر آن بعد از سه روز در جريان تعرض متقابل نيرو هاي دولتي تخریب

توره کرښه/۳۱۶

گردید. جنرال بارکزی، قوماندان قول اردو شخصاً با شهادت کم نظیری برای کمک به قرارگاه اشغال شده به سرخ دیوار شتافت، لکن در منطقه پل سراچه به وسیله آتش دشمن جانش را از دست داد. جنرال عمری قوماندان نیروهای پلیس هم دلاورانه از پا در آمد. دشمن جانش را از دست داد. جنرال عمری قوماندان نیروهای پلیس هم دلاورانه از پا در آمد.

یکی از تانک‌های که تنظیمهای جهادگر در جریان تعرض به غنیمت گرفته بودند در روز دوم حمله، مهاجمین قریه ثمرخیل که در حاشیه میدان هوایی موقعیت داشت و بعد از تقرب مهاجمین، نیروهای دولتی آنجا را تخلیه نموده بودند، به اشغال در آوردند. سربازان دولتی که تسلیم شده بود بوسیله جهاد گرایان (تروریستان) افغانی متعلق به تنظیم‌های هفت گانه پشاور بطور وحشیانه شکنجه و قتل رسانیده شدند. آنها در خط دفاعی به اشتباه نیروهای پلیس را ضعیف‌ترین حلقه میدانستند، بنا برآن تصمیم گرفته بودند تا توجه شان را به نیروهای (اردو) معطوف نموده با دور زدن از استقامت جنوب از کنار قوای پلیس (خارندوی) عبور نموده به سمت درونته خود را برسانند. آنها پلان داشتند که حلقه محاصره شان را بین درونته و دشت گمبیری در شمال غرب وصل کنند. نیروهای پاکستانی قرارگاه شان را در فارم غازی آباد تاسیس نمودند. (مجاهدین در باغ ممله جمع شدند). ارتفاعات ثمرخیل پایگاه اجیران عرب مربوط بن لادن و امتداد آن تا منطقه تورخم و آنسوی مرز بود.

در روز سوم آصف دلاور قوماندان جبهه نیروهایش را از جمله فرقه ۹ کمر را جمع نمود. ملیشای ازبک تحت رهبری رسول قهرمان دو نقطه‌ی مرتفع را در «قبله» دوباره بدست آوردند تصرف مجدد سرخ دیوار توسط گارد جمهوری به اصطلاح سهم شیر بود. نقاط جنوبی شهر تا هنوز در دست شورشیان باقیمانده بود.

C 2: تعرض متقابل:

افسران متعهد قول اردوی نمبر یک افغان حاضر نبودند به هیچ قیمت شهر را تسلیم بدهند. آنها قطعات و جزواتم‌های باقیمانده شان را جمع نموده برای پیشروی یک تعرض متقابل را سازمان داده و مهاجمین را در چنبر یک حلقه

درآوردند.

بتاریخ ۸ مارچ با براه افتیدن تعرض متقابل مهاجمین مجبور شدند تا میدان هوایی را از دست بدهند. نیروهای دولتی دارای یک آتش قوی مانند لونا، BM 21، BM ۱۴ بودند. راکت های لونا که نزدیک هده بوسیله پرسنل افغان جابجا شده بود، (و دوباره به سمت غرب در منطقه سروبی عقب کشیده شده بود) و مدافعین جلال آباد را از آنجا در برابر مهاجمین جهاد گرایان دفاع مینمودند.

همچنان مدافعین توپچی نیرومندی را در اختیار داشتند که با آتش لونا هماهنگ شده و به مهاجمین تلفات سنگینی را وارد آوردند.

سه کدک اسکاد Scud در نزدیک کابل جابجا شده بود. تمام کدک ها ذخیره های لازم خود را بدست داشتند هر سه قطعه با واحد های میترولوژی، تانکر های روغنیت و وسایل قومانده مجهز بودند. تمام آنها در منطقه دارالامان در جنوب کابل جابجا شده بودند.

علی الرغم اتهامات رسانه های غرب که راکت های اسکاد بوسیله شوروی ها استعمال می شد تمام آنها توسط افغان ها مورد استفاده قرار میگرفت.

حکومت افغانستان دستگاه های مذکور را در آستانه خروج نیروهای شوروی در نوامبر ۱۹۸۸ بدست آورده بود از راکت های اسکاد در دفاع از جلال آباد استفاده گسترده صورت گرفته بود و مجاهدین نتوانستند از تخریبات مرگبار آن خود را در امان نگهدارند و مورال جنگی شان را از دست داده بودند. ماشیندار های اورلیکن (Oerliken) ساخت سوئیس کدام تاثیری به نفع مجاهدین وارد کرده نتوانست.

نیروهای دولتی از حمایت قوی قوای هوایی بهره مند بودند. قوای هوایی افغانستان بر مواضع شورشیان توسط جنگنده های میگ ۲۱، و سو ۷-su و سو ۲۲-su، حمله می نمودند، هلیکوپترهای MI-34، MI، MI-8 ۱۷ که از میدان های هوایی بگرام و خواجه رواش کابل پرواز مینمودند. طیارات ترانسپورتنی AN-۱۲ طوری عیار گردیده بود تا بمب ها را در مراکز تجمع جهاد گران پرتاب نمایند و تلفات و ضایعات سنگینی را بر آنها تحمیل نمایند. مهاجمین بم های

کلاستری را وسیعاً بکار میبردند. طیارات دولتی در ارتفاع بلند دور از تیر رس راکت های استینگر مجاهدین پرواز مینمودند.

حلقه محاصره مجاهدین در سرخ رود شکستانده شد و به عقب نشینی پرداختند، تانک های را که مجاهدین در ۴ مارچ از قوای دولتی بدست آورده بودند به سمت تپه خر کاران (Kharkaran) فرار نموده و در اواخر جولای از منطقه کاملاً رانده شدند. طوریکه در بالا اشاره شد دو تانک را مجاهدین به آنطرف خط دیورند انتقال داده بودند. و دو دیگر آن توسط نیرو های دولتی تخریب گردید.

بتاریخ ۱۱ مارچ اجیران عربی بن لادن و قطعات منظم اردوی پاکستان در منطقه غازی آباد تجمع نمودند لیکن مجاهدین بی روحیه و مایوس با آنها نپیوستند. نیرو های دولتی افغان توانستند آنها را قبل از براه اندازی یک تعرض جدید پراکنده و متفرق نمایند.

d/2 / دفاع شاهراه:

جنگ ها عمدتاً بالای دفاع استراتژیک از شاهراه ها تمرکز یافته بود. نیرو های مسعود و جنگ جویان شورای نظار شاهراه سالنگ را که شمال را به جنوب کشور وصل میکرد علی الرغم راه اندازی حملات متعدد نتوانسته بودند مسدود نمایند، شوروی ها مسعود را نه میگذاشتند تا در محاصره جلال آباد در انجام کدام حمله سهم بگیرد. مسعود در اوایل سال ۱۹۸۰ توافقاتی را با شوروی انجام داده بود و از همین رو عنان مسعود و گروهش در دست اداره امنیتی شوروی قرار داشت. استینینسن (Stenensen) نوشته است که مسعود خطوط اکمالاتی دولتی را در مناطق تحت نفوذ خود بخاطر رفع محاصره جلال آباد نسبت سرازیر شدن بیشترین کمک ها بوسیله ISI پاکستان به گلبدین حکمتیار انتقال میافت، باز گذاشته بود، جنرال سید قدوس سید، در کتاب «جنگ های کابل» نوشته است که پیروزی مجاهدین در جلال آباد در حقیقت پیروزی حزب اسلامی حکمتیار رقیب مسعود را به نمایش میگذاشت، شماری از محققین، بنابر آنکه مسعود نتوانست شاهراه سالنگ را مسدود نماید این عمل او را خیانت به جهاد تلقی

توره کرينه/ ۳۱۹

میکردند، تمام منابع موافقت می کرد که اگر شاهراه مسدود می بود دفاع جلال آباد خیلی دشوار می بود، برداشت یا ارزیابی نیرو های دولتی درست بود: در صورتیکه شاهراه باز باشد، مجاهدین به اهداف شان یعنی اشغال جلال آباد نایل شده نخواهند توانست، مجاهدین ماین های در شاهراه کابل - جلال آباد گذاشته و میتوانند خساراتی را وارد نمایند ولی نه میتوانند یک تعرض هماهنگ را برای تصرف آن براه اندازند. در ۲۵ مارچ یک قطار اکمالاتی ۱۰۰ عراده ای به شهر جلال آباد مواصلت نمود و به تعقیب آن قطار های دیگر که بزرگترین آن در ۱۴ اپریل یک قطار ۲۷۰ واسطه که حامل مواد لوژستیکی سلاح، مهمات بود شاهراه را عبور نمود. عبور قطار های مذکور صرفاً اهمیت لوژستیکی نداشت بلکه مورال جنگی مدافعین جلال آباد را قویاً ارتقا میداد، اگر مهاجمین موفق به تصرف شاهراه میشدند، دفاع جلال آباد امکان پذیر نه میبود. "آی اس آی" از این واقعیت آگاه بود و مهاجمین را کمک مینمود تا پلهای را در مسیر شاهراه منفجر نمایند ولی شاهراه بوسیله زنجیری از پوسته های امنیتی و مدافعین با انگیزه های که جهاد را (تروریسم) و خطر جهانی تلقی مینمودند کنترل و دفاع می شد که امکان تصرف آن در جنگ میسر نبود و دو فرقه و قطعات مختلف برای دفاع شاهراه می جنگیدند.

محاصره منجمد شده یا جبهه بی حرکت:

مدت بعد مجاهدین یک تعرض جدید را از شمال و جنوب شهر جلال آباد براه انداختند، ولی به مقاومت شدید نیرو های دولتی که از حمایت قوی آتش ها توپچی و هوایی بهره مند بودند مواجه گردیدند. در جنگ برای کنترل میدان هوایی جلال آباد مهاجمین در چندین حمله ی شان بخاطر نداشتن تاکتیک و تشریک مساعی ناکام ماندند. هجوم شان بی نتیجه ماند زیرا شورشیان نسبت عدم تطابق تاکتیک های شان با ایجابات یک جنگ متعارف ناتوان بودند. نبرد شان تبدیل به جنگ غیر فعال و محاصره منجمد گردیده بود.

مدافعین جلال آباد تهاجم مجاهدین را با استفاده از خندق ها، بلندآزها، و موانع انجنیری متوقف ساختند. نیروهای دولتی پس از ماه اپریل ابتکار عمل (انسیاتیف) را بدست گرفتند.

توره کریشه / ۳۲۰

سرانجام نیروهای دولتی مهاجمین را مجبور به عقب نشینی نمودند. آنها مهمات و ذخایر احتیاط خود را در ماه می از دست دادند و تلفات سنگینی را در هجوم های شان بر ضد مواضع مستحکم دفاعی نیروهای دولتی متحمل شدند. راکت های استینگر آنها در شروع هجوم شان پایان یافت. آنها که راکت های استینگر را در ۱۹۸۶ از امریکا به دست آورده بودند بخاطر ترس از افتیدن آنها به گروپ های ایرانی در سال ۱۹۸۸ توزیع آن متوقف گردید ولی ارسال سایر تسلیحات بطور لاینقطع ادامه داشت.

در استقامت پوهنتون ننگرهار در درونته ساحة مذکور با موانع و استحکامات نیروهای دولتی مواضع شان را به شکل مطلوب در برابر مجاهدین دفاع مینمودند. در اخیر ماه می میدان هوایی با ظرفیت کامل به دست نیروهای دولتی قرار گرفته بود و اکمالات لوژستیکی توسط هلیکوپتر ها برای شهریان جلال آباد از آنجا تامین میگردد، در ماه می مهاجمین از اطراف و نواحی شهر کاملاً عقب زده شدند، در آغاز ماه جولای تمام پوسه های امنیتی در کمربند خارجی دفاع شهر بوسیله نیروهای دولتی مجدداً به تصرف درآمد در جریان تعرض متقابل که در ۸ مارچ براه افتید در دهم مارچ نیروهای دولتی سرخ دیوار را دوباره متصرف شدند در ۷ جولای اجیران عرب بن لادن و قطعات سرحدی پاکستان یک تعرض جدید را در حالیکه گروه های پراکنده مجاهدین افغان با آنها ملحق شده بودند براه انداختند آنها توانستند به استقامت سرخورد در جنوب پیشروی کنند از شمال به استقامت دشت گمبیری بالای قطعات سرحدی حمله نمودند آنها قصد داشتند که در چهار استقامت نیروهای دفاعی شهر را مصروف نمایند ولی در هیچ استقامت قادر به شکستادن خط دفاعی نشدند و در نتیجه مقاومت شدید مدافعین به شکست روبرو شدند، جزو تام های کشف نیروهای دولتی، تجمع جنگ جویان عرب و قوت های سرحدی پاکستان را در ساحة جنوب سرخ دیوار، فارم غازی آباد، عقب کوه ثمر خیل و ارتفاع " کیهان " که تا آنوقت در دست مهاجمین بود، کشف نمودند، منطقه مذکور در نتیجه یک بمبارد شبانه قبل از اینکه دست به حمله بزنند تحت ضربه قرار گرفت و پراکنده شدند، با وجود که آنها تلاش کردند تا حمله نیروهای

توره کرښه / ۳۲۱

دولتي را به حمايت توپچي پاکستان دفع نمايند ولي موفق نشدند تا اينکه در اخير جولای نپرو های دولتي مهاجمين را بطور کامل عقب زدند و تورخم به قبرستان جنگ جويان عرب های القاعده تبديل گرديد.

نپرو های دولتي سرخ ديوار را به تاريخ ۱۰ مارچ دوباره متصرف شدند بقول مارشال الک مهاجمين ده هزار جهاد گر گشته در حدود ۳۰۰۰ نفر زخمي دادند، ليکن تلفات غير نظاميان قرار اظهار «کاتمن روی» بيشتر بود که بطور تخمينی از دوازده تا پانزده هزار نفر را احتوا ميکرد. در سطح یک جنگ متصادف نپرو های دولتي در حدود ۳ هزار کشته داده بودند.

ترکيب مدافعين جلال آباد:

از آلبوم مولف اين فوتو به وسيله مولف در جلال آباد در می ۱۹۸۹ در شهر در یکی از قرار گاه ها گرفته شده است در آن یک گروپ از قطعات خاص خاد ديده ميشود گروه با ريش ها و موهای دراز (که در آنزمان در بين پرسنل قوای مسلح افغان اجازه نبود) نیز قرار دارند که مربوط واحد های مخصوص اوپراتيفی امنيت دولتي بودند.

ديپلوماسی جنگ جلال آباد:

در اسلام آباد، ایالت متحده آمریکا و مقامات پاکستاني پلانی را طرح کردند که تنظيم های مختلف مجاهدين حکومت انتقالی افغانستان را تشكيل ميدادند. حکومت انتقالی (AIG) بايد در یکی از شهر های که مجاهدين قادر به تصرف آن ميشدند تاسيس ميافت. واشنگتن حکومت انتقالی افغانستان را به حيث حکومت مشروع افغانستان به رسميت می شناخت و به تمويل و تسليح آن اقدام مينمود. "سی آی ای" و "آی اس آی"، جلا آباد را بخاطر موقعيت استراتژیک آن بعنوان پایتخت حکومت جديد انتقالی افغانستان که به پایگاه مجاهدين در پشاور، نزدیک بود انتخاب نموده بودند.

حکومت انتقالی افغان نخستین جلسه کابينه خود را در کمپ تربیوی گوریلی شای (shenai) بتاريخ ۱۰ مارچ چند کیلومتر داخل قلمرو افغانستان، قبل از دعوت ژورنالیستان، دایر نمود. در این جلسه از جمله ۱۴ وزیر ۱۰ وزیر آن

توره کرينه/۳۲۲

اشتراک ورزیده بودند. رئیس حکومت موقت صبغت الله مجددی به خبرنگاران گفت که: (جلسه بعدی در یک نقطه دیگر افغانستان دایر خواهد شد. ما بسوی افغانستان پیشروی میکنیم.)

در جریان درگیری جنگ در جلال آباد رئیس جمهوری نجیب الله پیامی را به میخائیل گورباچف و جورج بوش رئیس جمهور امریکا ارسال نمود و در آن ابتکارات مشترک شوروی - امریکا برای جلوگیری از تشدید تصادم را خواستار شد.

رئیس جمهور نجیب الله در یک یادداشت جداگانه ملل متحد را برای اعزام گروه مخصوص ناظرین در نقاط مختلف در امتداد سرحد با پاکستان، فراخواند و در پیام دیگر عنوانی پریر دوکویار سرمشی ملل متحد، متذکر شده بود که هدف اساسی حمله شورشیان در جلال آباد ایجاد یک مرکز برای به اصطلاح حکومت موقت شان میباشد. سی بال طیاره در بهاول پور پاکستان جمع شده بود تا اعضای حکومت عبوری و اکملات را بداخل افغانستان انتقال بدهند. ملیشه های پاکستانی و مشاورین نظامی نقش مستقیم در جنگ بازی مینمودند. هلیکوپتر های نظامی پاکستانی در غازی آباد شمال شهر جلال آباد، مهمات و راکت ها و مشاورین را پیاده نموده بودند.

۳- درس های محاصره:

از نظر تاکتیکی کمبود تشریک مساعی و شیوه های کار متفاوت بین نیرو ها و سازمان های اشتراک کننده در جریان حمله از یکطرف و از سوی دیگر عدم بکاربرد و بیگانگی با تاکتیک های یک جنگ متعارف عملاً به مشاهده میرسید. قوت های بنام جهادی به گروه های مختلف تقسیم شده بودند و برای یک مساعی مشترک در فعالیت های شان آمادگی و گنجایش نداشتند. افسران "آی اس آی" هم نتوانسته بودند آنها را بطور موثر متشکل بسازند. در اواسط ماه می هیچ پیشرفتی علیه مواضع دفاعی دولت در جلال آباد نداشتند و با کمبود مهمات روبرو بودند. گروه های مختلف مجاهدین جنگ علیه یکدیگر را شروع نمودند.

جنگ جویان محاذ ملی گیلانی چندین باز با افراد حزب اسلامی حکمتیار

تصادم نموده بودند.

تمام هفت تنظيم مجاهدين پشاور، عربهای ابن لادن، حد اقل هشت گروپ از قوای سرحدی پاکستان در حمله بر جلال آباد حصه گرفته بودند ولی فاقد یک مرکز قوماندۀ ی واحد بودند و در میان فرماندهان قطعات مختلف شان هم یک هماهنگی وجود نداشت، جنگ جویان یک گروپ از اوامر قوماندان گروپ دیگر اطاعت نمیکرد. خلاصه تاکتیک ها و استراتیژی های شان در هیچ مرحله هماهنگی نداشت. بین قوماندان ها و رهبران سیاسی در پشاور دوام دار برخورد ها و اصطکاک ها صورت میگرفت.

بر اساس نوشته های دگروال یوسف، آمر عمومی آی اس آی، تمام غلطی ها و اشتباهات در پلان گذاری و تطبیق پلان در اکادمی های نظامی طرح گردیده بود آنها چنین فکر کرده بودند که هیچ جنگ بی نتیجه بوده نمیتواند.

یک غلطی یا یک نقص بزرگ در این بود که آی اس آی و رهبران تنظیم ها در پشاور فکر میکردند که میتوانند از یک جنگ گوریلای بیک جنگ تعارفی در تمام مقیاس آن عبور نمایند و در برابر قطعات کاملاً مسلح، مجرب و میهن دوست که دارای یک سوق و اداره ی نیرومند و پتانسیل قوی آتش های ثقیل زمینی و قوای هوایی بودند، یک تعرض وسیع را بوسیله افراد ملیشایی انجام دهند. قوت های گوریلایی هرگز نمیتوانند به یکبارگی در نقش یک اردوی متعارف ظاهر شوند.

انتخاب موقعیت متعرض هم موفقیت آمیز نبود، اشغال بالقوه بخشی از جلال آباد نه موجب سقوط رژیم در کابل می شد و نه آنرا درمانده می ساخت.

تعرض از نظر لوژستیکی هم درست تنظیم نشده بود. تعرض بدون تامین ریزرف ها یا (احتیاط) براه انداخته شد. بعد از انفجار کمپ اجری در پاکستان نزدیک راولپندی در بهار ۱۹۸۸، ذخایر جدید بزودی اکمال نگردید و محموله های که باید از امریکا می رسید از لحاظ زمانی ناوقت رسید و به همین قسم موقعیت مکانی آن نیز صحیح به سنجش گرفته نشده بود. مهاجمین نتوانستند خطوط اکمالاتی مدافعین جلال آباد را قطع نمایند. آنها با راکت های استینگر مجهز بودند ولی نتوانستند در منطقه خواجه رواش و یا بگرام نزدیک پایتخت طیارات

اکمالاتی را هدف بگیرند. مجاهدین در سال ۱۹۸۶ به تعداد ۹۰۰ تا ۱۰۰۰ استینگر را بدست آورده بودند اما بعد از آن بخاطر ترس از بدست افتیدن آن بدست گروه های طرفداران ایران از جانب پنتاگون متوقف گردید و مهمات استینگر های داده شد به اتمام رسید.

با در نظر داشت درسهای استراتژیک، جنگ جلال آباد که یک نقش قاطع در تاریخ افغانستان داشت. اردوی افغانستان مسلکی بودن و تعهد خود را برای نبرد در برابر جهاد گران بدون کمک شوروی مؤفقانه به اثبات رسانید، این پیروزی اعتماد به نفس مردم، حکومت و قوای مسلح را تقویت بخشید. مجاهدین از لحاظ نظامی به شدت ضعیف شدند و اعتبار خود را از دست دادند. چندین قوماندان حکمتیار و سیاف به نتیجه رسیدند تا با دولت متارکه نمایند. ناکامی و شکست در جلال آباد پر ستیز و اعتبار پاکستان را نیز پایان آورد. تورن جنرال حمید گل که به این تصور بود که فتح جلال آباد مانند بریدن یک کیک است بلافاصله توسط صدر اعظم پاکستان برکنار گردید و با جنرال شمس الرحمن کالو بحیث رئیس جدید آی اس آی تعویض گردید. جنرال کالو سیاست های کلاسیک را برای حمایت از جهاد گرایان تعقیب میکرد. جنرال ضیاء الحق او را هم قبل از اینکه طیاره اش در آگست ۱۹۸۸ سقوط نماید، از سمتش برکنار کرد. زیرا ضیاء تشخیص داده بود که کالو هم در دست امریکایی ها است به تندر روان اسلامی خوشبینی ندارد

برغم انتظارات غرب و پاکستان، جنگ جلال آباد ثابت ساخت که حکومت افغانستان و قوت های مسلح آن موفقانه بدون حمایت خارج از عهده آن بدر آمدند. پیروزی جلال آباد مورال و اعتماد بنفس نیرو های دولتی را ارتقا داد. با بررسی نتایج فاجعه بار محاصره جلال آباد قوماندان های مجاهدینی که در حمله مذکور سهم نگرفته بودند از جمله احمد شاه مسعود و عبدالحق نتیجه گیری نمودند که مجاهدین توانایی تصرف شهر ها را ندارند. هم چنان آنها به بی نتیجه بودن و تبدیل جنگ چریکی بیک جنگ تعارفی را اشتباه تلقی نموده بودند. در عوض آنها از این نظریه حمایت میکردند که جنگ چریکی به تدریج رژیم را ضعیف خواهند ساخت و سقوط آنها از طریق اختلاف داخلی موجب

خواهد شد.

مسعود فقدان یک مرکز قوماندۀ واحد را انتقاد مینمود که در نتیجه آن مجاهدین نتوانستند یک تعرض کوردینه شده و هماهنگ را براه بیندازند. در مقابل دولت توانست قوتپایش را در برابر گروه های پراکنده مجاهدین بطور متمرکز مورد استفاده قرار دهد.

هردوی آنها سیاست های نادرست اسلام آباد را انتقاد مینمودند. هر دو بهانه می آورند که عوامل اصلی شکست مجاهدین این بود که پلان تعرض آنها در قرارگاه راولپندی بدون مشوره با مجاهدین افغان در چارچوب یک جنگ تعارفی جبهه یی ترتیب گردیده بود.

مسعود با نتیجه گیری از جنگ جلال آباد به نفع خود ساده لوحانه گفته بود (افغان ها هرگز جنگ را نه می باختند اگر قوماندۀ پاکستانی ها را قبول نمیکردند)

پاکستانی ها هم در حصۀ خود نتیجه گیری های را انجام دادند:

(جهاد در جلال آباد به سر نرسید.) این مطلب را دگروال یوسف مسؤل امور مجاهدین در آی اس آی (۱۹۸۳-۱۹۸۷) در کتاب خود که در سال ۱۹۹۲ به نشر رسید اعتراف نموده است. سایر رهبران مجاهدین ارزیابی های مشابهی را انجام داده اند.

(شکست در جلال آباد اعتبار یک دهه جهاد را برباد داد.) (اعترافی است از اسماعیل خان قوماندان جمعیت اسلامی در هرات.

سر انجام، استراتیژی گروه های جهاد گرا برای براندازی رژیم در کابل بوسیله یک کودتای داخلی رژیم تمرکز پیدا کرد. در ۴ مارچ ۱۹۹۰، وزیر دفاع شهنواز تنی به کمک و ارتباط با افراد دو تنظیم مجاهدین، حزب اسلامی و جمعیت اسلامی و حلقۀ ناراضی حزب دموکراتیک خلق دست بیک کودتای ناکام زد. سران جهادی به این نظر بودند که بدست گرفتن قدرت در افغانستان از طریق کودتا بسیار زیاد آسان تر است تا استعمال قوای نظامی.

با وجود شکست تحقیر آمیز در جلال آباد بعضی قوماندان های مجاهدین مانند جلال الدین حقانی باز هم به پیروزی نظامی معتقد بود و پیشنهادات مصلحه

ملی رئیس جمهور نجیب الله را نپذیرفتند.

جنگ جلال آباد مسیر چیزی را که جهاد خوانده میشد تغییر داد. بیشترین مجاهدین قناعت نمودند که پیروزی نظامی در کوتاه مدت فاقد دور نما است. گروه های بیشتر و بیشتر مجاهدین به پروسه مصالحه ملی رئیس جمهور نجیب الله پیوستند. بعضی از آنها سلاحهای شان را بر زمین گذاشتند و یا در کنار دولت قرار گرفتند. در نتیجه کاهش شدید انگیزه های جنگ بعد از حمله جلال آباد فعالیت های نظامی مجاهدین بطور چشم گیری تقلیل یافت. بعضی از آنها مانند دو تنظیم طرفدار شاه، صبغت الله مجددی و پیر گیلانی مواضع انعطاف پذیری برگزیدند.

پس از خروج قوت های اتحاد شوروی با وجود که قوت های مجاهدین برای تسخیر جلال آباد جنگیدند اما نتیجه گیری شان چنین بود که در یک شکست افتضاح آمیز در جریان محاصره، دانستند که مجاهدین بمثابة یک نیروی چریکی شانس آنرا ندارند که حتی به کمک نظامی خارجی در برابر قوتهای منظم به پیروزی دست یابند

موخذ و منابع :

الف: مصاحبه ها و اخذ یادداشت ها از فرماندهان شرکت کننده در جنگ جلال آباد.

V. Literature :

1. / AITKINS, Matthieu, "State of the Taliban and the Future of Afghanistan", Secret/Re. ISAF, 9 March 2013

[www. gq. com/news-politics/big/nato-report-state-of-taliban-afghanistan](http://www.gq.com/news-politics/big/nato-report-state-of-taliban-afghanistan)

BLURNS, John F. , "Afghanistan Says Airport is Reopened as Battle for Eastern City Continues, New York Times, 1989. márcus

توره کرښه ۳۲۷/

[www. newyorktimes. com/1989/03/11/world/afghanistan-says-airport-is-reopened-as-battle-for-eastern-city-continues.html?pagewanted. 28src](http://www.newyorktimes.com/1989/03/11/world/afghanistan-says-airport-is-reopened-as-battle-for-eastern-city-continues.html?pagewanted=28src)

CORDESMAN, Anthony H, "Afghanistan from 2012-2014. Is A Successful Transition Possible?", Centre for Strategic And International Studies (CSIS), 1, 19 June 2012

1. / DORRONSORO, Gilles, Revolution Unending: Afghanistan from 1979 to the Present, (2005), London: Hurst, 413 o .

2. / GUTMAN, Roy, (2008): How We Missed the Story: Osama Bin Laden, the Taliban and the Hijacking of Afghanistan, United States Institute of Peace Press, Washington, 304. o .

3. / KAPLAN, Robert D. (2001), Soldiers of God: with Islamic Warriors in Afghanistan and Pakistan, Vintage Departures, New York, 347 o .

4. / MARSHALL, Alex (2006): Phased Withdrawal, Conflict Resolution and State Reconstruction, Conflict Research Studies Centre, p. 3 .

[http://www. defac. ac. uk/colleges/csrc/document-listings/ca/06%2829%29AM. pdf](http://www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/ca/06%2829%29AM.pdf)

5. / PHILLIPS, Jones, "Winning the Endgame in Afghanistan", Heritage Foundation, May 18, 1992, [www. Greenleft. org/au/nede/23708](http://www.Greenleft.org/au/nede/23708)

6. / REBELS WITHOUT A CASE, [www. pbs. org-newshour-bb-asia-july-dec89/afghanistan_08_29.html](http://www.pbs.org-newshour-bb-asia-july-dec89/afghanistan_08_29.html)

7. / RIEDEL, Bruce, "Comparing the U. S. and Soviet experiences in Afghanistan" CTC Sentinel 2, no. 5 (May 2009)

8. / RUBIN, Barnett R. , The Fragmentation of Afghanistan, (2002), New Haven: Yale University Press, 198 o .
9. / STENERSEN, Anne (February 12, 2012), "Mujahidin vs. Communists: Revisiting the battles of Jalalabad and Khost", Paper Presented at COIN in Afghanistan: From the Mughals to the Americans. CSCW Conference, Oslo, Norway, 12-13 February 2012, Security and Defense Policy Research Program, the Royal Norwegian Ministry of Defense,
www.prio.no/utility/Download.ashx?x=228
10. / SZAID Abdul Qudúsz, Szaíd, Dzszenrál, Dzsanghá-je Kabul (1371-1375 khursídí,) Kabuli csaták (1992-96), dari nyelven, Aida Orient Books, Bochum, 2009, 391 o. ISBN 978-3-9812502-6-8
11. / THE DEMISE OF THE SOVIET UNION, (1991), Library of Congress, Country Studies
12. / YOUSAF, Mohammed and ADKIN, Mark, (1992) The Bear Trap: Afghanistan's Untold Story, Barnsley: Leo Cooper, 243 o .

يادونه: يو شمېر ليکونکي يا ژورنالېستان داسې فکر کوي چې يو څوک دوی ته څه وايي دا به رښتيا وي ولې حقيقت بيا بل ډول وي.

(جنرال نبي عظيمی در آن برهه یکی از نظامیان ارشد دولت کابل بود، بحيث معاون وزیر دفاع و قوماندان گارنیزيون کابل ایفای خدمت میکرد، با آغاز اقدامات جهت ناکامی پلان صلح ملل متحد نقش که به او از سوی نماینده ی ملل متحد آقای بینین سیوان جهت نجات بر نامه صلح ملل متحد از شکست پیشنهاد شد نه تنها نپذیرفت بلکه به جانبداری از توطئه گران ملیشه یی و جهادی تحت رهبری عبدالرشید دوستم و احمد شاه مسعود بر خواست و قطعات نظامی

توره کرينه / ۳۲۹

کابل را به آنها تسليم کرد و مستقيماً فرماندهی جنگ را در کابل به نفع جمعيت اسلامي و بر ضد حزب اسلامي حکمتيار که در بخش های کابل مسلط گرديده بود بدست گرفت، طی حدود سه هفته ی که وی فرماندهی جنگ را «الی آمدن احمد شاه مسعود از چهاریکار بکابل» در دست داشت بقرار تحرير خودش در صفحه (۵۸۴) کتاب اردو و سياست، روزانه یک هزار نفر از شهروندان کابل کشته می شدند. متعاقباً او به هزينه و هديه جمعيت اسلامي به مسکو رفت و مدتی با استفاده ای امتیازی از امکانات و خانه های سفارت دولت اسلامي در مسکو بعداً در تاشکند با امتیازات جنبش ملی رشید دوستم خانه و موثر مدتی زندگی کرد و سال بعد با ویزه رسمی نزد خانواده اش در هلند پناهنده شد. در هلند به اتمام جنایت جنگي تحت تعقيب قرار گرفت و با ترک هلند مجدداً به تاشکند بازگشت و فعلاً در آنجا اقامت دارد.)

برگرفته از متن نوشته ی جنگ جلال آباد:

نویسنده:

داکتر نسرین کتونا:

پیشگفتار:

۱ - نخستین نبرد یک دولت سیکولار با جهاد گران سلفی و القاعده:

پس از تکمیل خروج قوت های شوروی در بهار سال ۱۹۸۹ از افغانستان، شورشیان افغان بنام مجاهدین، مقیم در پشاور حملات گسترده ای را بکمک نیروهای مسلح پاکستان، سازمان قهار القاعده تحت رهبری بن لادن، در سه جبهه بالای شهر جلال آباد در شرق افغانستان تدارک دیدند.

این شهر استراتژیک با موقعیت در مسیر شاهراه کابل، تورخم، که پایتخت افغانستان را به پشاور وصل میکند، با دوصدوپنجاه هزار جمعیت، در انبره سومین شهر بزرگ افغانستان بود.

استراتژی اشغال جلال آباد که در ماه مارچ سال ۱۹۸۹ آغاز یافته بود با حرکات

توره کرينه / ۲۳۰

گسترده، تهاجمی و محاصره که با آتش باری های سنگین، انواع اسلحهٔ ثقیل زمینی و راکت های ضد هوایی بشمول ستنگر توأم بود، حدودی چهار ماه با خونباری و ویران گری تداوم یافت، در نهایت در اثر رشادت و جانبازی های قهرمانانهٔ مدافعین جلال آباد و با مدافعهٔ اکتیف، همه قوت های شرکت داشته در آن با شکست مفتضحانهٔ مجاهدین بپایان رسید.

آموزش ها و نتیجه گیری از جنگ جلال آباد، رهنمودی را بدست می دهد که پس از ۲۰۱۴ م انتظار آن برده میشود.

مهمترین درس که باید مورد توجه قرار گیرد، اینست که جنگ جلال آباد، اولین تهاجم به شیوهٔ جنگ معاصر، از سوی تندروان اسلامی و سازمان القاعده، و نظامیان پاکستان بالای یک دولت سیکولار بود. اگر نتایج، پی آمدها و اهمیت آن در همان موقع از سوی جامعهٔ بین المللی، با عقلانیت مورد تحلیل و تجزیه قرار داده می شد به احتمال قوی حادثهٔ ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱، اتفاق نمی افتاد.

پس از جنگ جهانی دوم، جنگ جلال آباد یکی از بزرگترین جنگ ها، در مقیاس جهانی و عظیم ترین محاربهٔ بالستکی در طول تاریخ افغانستان بوده که با عملیات های گسترده و پیچیدهٔ استخباراتی و اطلاعاتی توأم بود.

هم اکنون بحث های در میان کارشناسان نظامی، پیرامون تغییرات کیفی بعد از تکمیل خروج قوت های امریکا، ناتو (ایساف) در تداوم است که سرنوشت افغانستان بعد از ۲۰۱۴ به کجا خواهد انجامید؟ چه تغییرات منطقی شکل خواهد گرفت؟ آیا شورش گران افغان از طریق یک گفتمان ثمر بخش در قدرت سهیم خواهند شد، یا از طریق یک پیروزی نظامی؟ استراتژی قدرت های نو ظهور چند قطبی، منطقی، و همسایه های افغانستان چه خواهد بود؟ آیا قصد توسعهٔ نفوذ شان را برای تغییر اوضاع دارند؟، همزمان تعهد نظامی بین المللی در افغانستان بپایان خود نزدیک میشود، ادارهٔ بارک اوباما، از انتقال کامل مسئولیت های امنیت کشور به نیروهای مسلح افغانستان، قبلاً پشتیبانی نموده است.

این بحث هم در استمرار است که آیا مرحلهٔ انتقال مسئولیت ها بسیار قبل از

وقت نبوده است؟ آیا نیروهای مسلح افغان در برابر شورش گران جهاد گر مقاومت خواهند توانست؟

بیشترین تحلیل گران با ارفاق به این باور اند که قوت های مسلح افغان، توانائی های حفظ ثبات و پتانسیل، مهار کننده ای را برای دفع و طرد، شورش گران، و جلوگیری از عروج جابرانه ای آنها به قدرت دارا اند.

شماری دیگر از کارشناسان با توهم استدلال می کنند که پس از خروج نیروهای بین المللی از افغانستان، قوت های مسلح دولت، به مواضع، قومی، تباری، و مذهبی که هم اکنون رشد بی سابقه یافته است خواهند لغزید، و از سقوط کشور به پرتگاه خلابی سیاسی و حتی جنگ داخلی، نخواهد توانست جلوگیری بعمل آورد.

نتیجه گیری های جنگ جلال آباد کمک میکند تا وضعیت در یک دورنما، مورد مطالعه قرار داده شود که آیا جهاد گران فعلی با نیروهای مسلح دولت که به آن رژیم دست نشانده اطلاق میکنند، مقابله نظامی را تداوم خواهند بخشید؟ مذاکرات موفقیت آمیز با شورش گران، خروج مصون قطعات بین المللی عناصر کلیدی ثبات پس از جنگ خواهد بود، در سال های اخیر حکومت ایالات متحده آمریکا با گروه شورشی (شورای کویته طالبان) داخل روند مذاکره شده است، آیا شورش گران، افغان دارای یک سازمان مرکزی میباشند؟، آیا رهبران این تحریک ها (طالبان و حزب اسلامی) توانسته اند نفوذ خود را بالای بخش بیشتر گروه های شورشی محلی تامین نمایند؟ در چنین یک حالی مذاکرات با فرماندهان شورشیان بهترین گزینه برای نفوذ بالای گروه های محلی خواهد بود. ولی نمیتواند از گسترش آشوب جهاد گری که ریشه در انگیزه های متنوع بویژه که برخی از انگیزه ها در دستگاه دولتی نهفته است جلوگیری بعمل آورد.

پایداری و تداوم پروسه کنونی، با نیاز به امکانات استخباراتی، و عملیات های نظامی، که فرصت های بقای نظام را میسر می سازد، بستگی به کمک های خارجی دارد، این ها درست مسایلی اند که بایستی از حوادث، و نتایج محاصره و جنگ جلال آباد درس ها و آموزش ها استخراج گردد.

تحلیل و تجزیه حوادث نبرد جلال آباد برای ما «هنگری ها» از ارزشمندی ویژه

ای برخوردار است زیرا بی ثباتی افغانستان و منطقه، ابعاد فرا منطقه ئی داشته، و پی آمد های آن بالای اتحادیه اروپا، و کشور ما، تأثیرات بالقوه خواهد داشت. پی آمد های آن قبل از همه بالای ارتباطات بین المللی، تروریسم فرامنطقوی، جرائم سازمان یافته، قاچاق و تجارت مواد مخدره توسعه فعالیت های استخباراتی، در قاره اروپا، اثر گذار خواهد بود.

در این اواخر گروه های شورشی جهاد گر مانند سال ۱۹۸۹ با نیرو های منظم روبرو میباشند. از همین رو بازنگری تجارب جنگ جلال آباد و آموزش های آن برای فهم بهتری ماهیت جنگ های گوریلائی و سازماندهی عملیات های ضد شورشی، برای تدوین یک نقشه ممد و مفید برای آینده از اهمیت اساسی برخوردار است.

روایت های جنگ جلال آباد که بر منابع محدودی استوار است، در نوشته دگروال یوسف، بارنت روین درون شورو اشتنن سین و مصطفی حامد، پیش از آنکه صیغه تحلیلی داشته باشند، بگونه توصیفی نگاشته شده است.

۲- جنگ جلال آباد:

A- عملیات های استخباراتی و تبلیغاتی:

پس از تکمیل خروج نیرو های شوروی، مراجع استخباراتی ایالات متحده امریکا، به این تصور بودند که دولت داکتر نجیب الله طی سه الی شش ماه آینده، سقوط خواهد کرد. از همین رو در جلسه سری مورخ ۹ فبروری ۱۹۸۹ شورای امنیت ملی ایالات متحده، به جورج بوش، مبنی بر تداوم کمک های امریکا به مجاهدین افغان مشوره ارایه شده بود. اما در عین حال رژیم چپ گرای افغانستان علی الرغم آنکه، کمک های مالی و نظامی اتحاد شوروی از اول ماه جنوری ۱۹۸۹م برایش قطع گردیده بود، از مورال بلند و ذخایر، مادی و نظامی گسترده ای بهره مند بود. با حضور پر توانش در صحنه هیچ علائمی مبنی بر سقوط آن بمشاهده نمی رسید.

کمیت قوت های مسلح افغان در آن مقطع به استثنای ملیشه های قومی حدود ۲۵۰ تا ۲۶۰ هزار نفر را تشکیل داده بود. فاکتور قابل توجه این است که نیروهای

مسلح، منجمله نیروهای هوایی و مدافعه هوایی آن از لحاظ داشتن تجارب رزمی و آگاهی سیاسی ضد جهادی، در مقایسه با نیروهای مسلح منطقه بخصوص پاکستان و ایران از کیفیت قابل توجهی برخوردار بود. خروج قوت های شوروی در پنجم فبروری ۱۹۸۹ پایان پذیرفت، برخلاف انتظارات غرب، قوای مسلح افغان نه تنها به فرار و فروپاشی مواجه نگردید بلکه روی پاهای خودش ایستاد، و وضع روحی، و مورالی اش را ارتقا داد. و مردم افغانستان آنرا یک نیروی دست نشانده ندانسته، حافظ منافع ملی تصور می نمودند.

پس از خروج قوای شوروی، ایالات متحده امریکا و پاکستان نه تنها کمک های شان را به مجاهدین پایان نداده، بلکه حمایت شان را تشدید بخشیده بودند. استمرار چنین وضعی، عدم موازنه ی قدرت را بمیان آورده بود. حکومت داکتر نجیب الله برای جبران وضع با تعقیب سیاست پیچیده ی (مصالحه ملی) در صدد آن گردیده بود، تا پروتوکول و موافقه های را با فرماندهان محلی ؟ به انجام برساند، این سیاست نقش مؤثر خود را بر جا گذاشت، تا نیمه دوم سال ۱۹۸۸، استراتیژی پاکستان مبنی بر راکت باران شهر ها، و پایتخت، و مصروف سازی نیروهای دولتی، از موثریت چندانی برخوردار نبود، اداره استخبارات نظامی پاکستان آی اس آی، هیچ یک از فرماندهان محلی را برای حمله بالای دیگر نقاط کشور، جهت انحراف توجه دولت داکتر نجیب الله از جلال آباد و تقسیم نیروهایش به استقامت های دیگر مجبور گردانده نتوانست. اما دولت کابل، در کشاندن فرماندهان محلی بیک موقف بی طرفی و کسب توافق آنها مبنی بر عدم تعرض بر قوای دولتی و باز نگه داشتن شاهراه ها تا حدودی موفق گردیده بود.

حکومت ایالات متحده امریکا باز هم بالای پیروزی نظامی تاکید می ورزید، یکی از انگیزه های که او را خشمگین ساخته بود، این بود که گروه های بزرگ، از شورشیان جهاد گر به دولت تسلیم شده یا پروتوکول های موقت با دولت کابل امضا نموده بودند. در آزمون حدود ده هزار نفر شورشیان (مجاهدین) با تغییر مواضع شان به (مصالحه ملی) پیوسته و بیش از ده هزار دیگر در حال مذاکره با دولت بودند، که یکی از دلائل حمله بالای جلال آباد جلوگیری از

توره کرينه / ۳۳۴

تداوم همين پروسه، (پيوستن شور شيان) به دولت بود. مليشای قبائلی در سال ۱۹۸۸ منحل گردیدند، اما شماری از آنها بعنوان ريزرف استراتژیک دولت باقی ماندند، که نيرومند ترين آنها مليشه های (ازبک جوزجانی) بود که بر اساس فاکتور های قومی، و محلی متشکل گردیده و در چوکات جز و تام بزرگ به اسم فرقه ۵۳ دولت بحیث ريزرف استراتژیک رژيم تحت امر مستقيم رئيس جمهور فعالیت میکرد. در سال ۱۹۸۹ قوت های مسلح دولت افغانستان و مليشه های طرفدار آن دارای سلاح و وسائط ذیل بودند.

۱	تانک های T-55 – T ۵۲	۱۵۶۸
۲	BMP	۵۰۰
۳	BTR, BRDM	۸۲۸
۴	وسائط نقلیه	۲۹۰۰۰
۵	توپ های مختلف	۴۸۸۰

جت های جنگی:

میک ها	میک ۲۱ و ۲۵- سو ۷ و سو ۲۷	۲۲۰ بال
هلیکوپتر ها	می ۸ و می ۱۷	۱۷۰ بال
طیاره های ترانسپورتي	ان ۲۶- ۳۲- ۱۲	۶۰ بال

جمعاً ۴۵۰ بال طیارات فعال، مورد استفاده قرار داشت. ذخایر راکتی مدافعه هوایی و زمینی (راکت های پیچورا و دو وینا، سکا، لونا، بشمول اوراگان، به بیش از ۵۰۰ فیر میرسید. بعد از خروج قطعات شوروی، آنده مشاورین شوروی که در قطعات قوای مسلح و ارگانهای دولت حضور داشتند به تدریج افغانستان را ترک نموده بودند. در چنین یک حالی بزرگترین ريزرف ها و ثروت دفاعی رژيم را کادر های مسلکی

توره کرينه / ۲۳۵

و تخصصی آن که در نبرد های یک دهه با سلفی های جهاد گر و القاعده آبدیده گردیده بودند، تشکیل داده بود که با وفاداری به میهن در قوت های مسلح ایفای خدمت می نمودند.

بی نظیر بوتو، صدراعظم پاکستان، رابرت اوکلی (Robert Boaklez) سفیر ایالات متحده امریکا در اسلام آباد، تصمیم اتخاذ نموده بودند که بخاطر تصرف جلال آباد، از پراگنده گی، و افتراق مسلط، در میان گروه های مجاهدین، و القاعده جلوگیری بعمل آورده، با بسیج همگانی، فروپاشی و سقوط رژیم کابل را تسریع نمایند. بعد از تکمیل خروج نیروهای شوروی، استراتژی ایالات متحده امریکا در برابر افغانستان تغییر نکرده، به پیروزی مجاهدین و القاعده از طریق نظامی اسرار می ورزید، امریکا و پاکستان تصور میکردند که با سقوط جلال آباد، کابل پایتخت افغانستان مانند یک میوه پخته بدست شان خواهد افتاد، آنها در اتخاذ تصمیم، فرماندهان و رهبران مجاهدین را شرکت نمیدادند، یکی از با نفوذ ترین فرماندهان مجاهدین به این نظر بود که از محاصره جلال آباد، کدام موفقیتی بدست نخواهد آمد، بآن مخالفت می ورزید، ولی هم امریکائی ها و هم پاکستانی ها خواستار پیروزی نظامی بودند. و با تصرف شهر جلال آباد، امریکائی ها خواسته بودند. آخرین خنجر را بر بدن زخمی امپراطوری شوروی فرود آورده با سقوط دادن متحد افغانش تحقیرش نمایند. در حکومت موقت مجاهدین که به مهندسی پاکستان در ماه دسامبر ۱۹۸۸ در وجود حکمتیار بحیث صدراعظم و سیاف وزیر خارجه ایجاد گردید، جلال آباد بحیث پایتخت آن در نظر گرفته شده بود. این حکومت موقت از هفت تنظیم مقیم پشاور (بدون شرکت هشت تنظیم شیعه افغان که در ایران فعال بودند) تشکیل گردیده، و در خدمت منافع پاکستان قرار داشتند.

سازماندهی حمله بر جلال آباد بر عهده اداره پرقدرت استخبارات نظامی پاکستان آی اس آی گذاشته شده بود شعبات استخبارات سعودی هم که تحت سرپرستی شاهزاده طارق بن فیصل وزیر امنیت و استخبارات آن کشور فعالیت میکرد. بگونه گسترده فعال بود. قبل از عملیات های، استخباراتی، اقدامات گسترده اوپراتیفی توأم با عملیات های (disinformation) و نفوذ دادن،

اجنت ها به حريم قدرت دولتي جلال آباد و خريداري و وفاداري آنها، تطميع و پرداخت رشوه در جريان افتاده بود. محراق، شايعات تبليغاتي، معطوف بيک مسئله گرديده بود که گويا رئيس جمهور داکتر نجيب الله با مجاهدين توافق نموده است که جلال آباد را برايشان تسليم ميدهد. پخش چنين شايعاتي، بر ذهنيته ها رخنه نموده و تاثيرات منفي را در عملکرد هاي افراد رهبري دولتي بوجود آورده بود.

در آن برش زماني ولايت ننگرهار بوسيله شوراي پنج نفری دفاعي رهبري ميگرديد، اعضاي آن را هر يک (وکيل محمد اعظم والي ولايت، سرفراز مومند منشي شوراي ولايتي حزب وطن جنرال بارکزي قوماندان قول اردوي نمبر يک، (۱) جنرال محمد عمر معلم رئيس امنيت دولتي (۲)، جنرال نوبهاري قوماندان سرحدی، جنرال رسول جبارخيل قوماندان خاړندوی (پليس) تشكيل داده بود. وکيل محمد اعظم شينواري با سابقه عضويت در حزب اسلامي خالص، يکي از تنظيم هاي هفت گانه مجاهدين، مقيم پشاور که با پذيرش سياست مصالحه ملی، به دولت پيوسته بود، در ماه فبروري مجدداً به مجاهدين پيوست، مليشه هاي قومي تحت فرماندهي جنرال نوبهاري نيز دستخوش توطئه ها، و رشوت گرديده، متفرق گرديدند، که يک نوع بي ثباتي را به نمايش گذاشته بود.

۲- سازماندهي دفاع از جلال آباد:

استراتيژي دفاع از جلال آباد، اجراي طيف وسيع وظائف و اقدامات را مطالبه کرده بود.

۱- قومانداني اعلي قواي مسلح تحت رهبري داکتر نجيب الله، رئيس جمهور و معاونيت جنرال محمد رفيع، دفاع از جلال آباد را که دروازه شرقي کشور همسرحد با پاکستان محسوب ميشد. يکي از وظائف مبرم خود برشمرده بود. گسترده گي وظائف که بايد انجام مي شد، بار سنگيني را بر دوش طيف وسيع منسوبان و کادر هاي فرماندهي گذاشته بود، گسيل و جابجائي افسران با مهارت هاي مسلکي، و اعزام کادر هاي مجرب و متخصص به وظائف دفاعي در سمت و سوي جنگ جلال آباد و تقسيم وظائف، بر سودمندی و ثمر بخشي فعاليت ها افزوده بود.

توره کرينه/ ۳۳۷

اعزام گروپ های افسران، مجرب و کارکشته، از ارگانهای نظامی و سیاسی به جلال آباد توجه به ارتقای احضارات محاربوی و سیاسی و روحیه و مورال منسوبان و ارایه کمک از سوی آنها به قرارگاه ها، در خطوط مقدم جبهه، و بذل کمک های گسترده به مردم و ارگان های ملکی، اکمال قطعات از لحاظ پرسنل، مهمات و مواد لوژستیکی رفع مشکلات و نواقص، بازدید و مراقبت از پرسنل، از دلچسپی های قوماندانی اعلی قوای مسلح محسوب گردیده بود.

تقویت پتانسیل جبهه بو ظایف مبرم قرارگاه های وزارت های دفاع، داخله، و امنیت دولتی تبدیل شده بود، ریاست اپراسیون وزارت دفاع تحت رهبری جنرال محمد انور معروف به «استاد» یکی از نخبگان مجرب نظامی و معاونینش جنرالان محمد اسماعیل وردک و جنرال عبیدالله جبهه جنگ را با فعالیت های راهبردی تحت مواظبت قرار داده بودند.

باز نگه داشتن شاهراه کابل، جلال آباد که شاه رگ اکملات، مهمات و مواد مادی جبهه پنداشته میشد، این شاهراه که از کابل آغاز، با عبور از شهر جلال آباد به پشاور، جائیکه تنظیم های هفت گانه مجاهدین و قرارگاه های سازمان مخوف القاعده قرار داشت، میرسید. دریای کابل که در مسیرش به روز خروشان مبدل میشود، با عبور از جلال آباد، مسیر خود را در خاک پاکستان پیموده در ساحة اتک با دریای سند یکجا میگردد. وجود هر دو، دریا و شاهراه به جلال آباد اهمیت ژئوپولوتیک بخشیده است.

بازنگهداشتن شاهراه کابل جلال آباد برای دولت، یکی از پیش شرط های پیروزی محسوب میگردد. به این منظور گروپ اوپراتیفی، متشکل از کار آگاهان نظامی در سروبی تحت امر جنرال گلرنگ که وظیفه بازنگهداشتن شاهراه مذکور را، که فرقه های ۶۰ و ۹ پیاده در آن مستقر بود، ایفا میکرد. بخش کابل تا سروبی این شاهراه را، فرقه ۶۰ تحت قوماندۀ جنرال فقیر محمد، (۳) محافظت میکرد. بخش از سروبی تا درونته و جلال آباد را فرقه ۹ تحت فرماندهی جنرال زمان وزیري که از کنرها به آنجا آورده شده بود، تحت محافظت داشت.

جنرال سید عبدالقدوس سید (۴) کار گذار ارشد نظامی در شورای مرکزی

حزب وطن، در آستانه جنگ جلال آباد، آوانیکه نبرد های شدید جهت مسدود نگه داشتن شاهراه از سوی گروههای مختلف جهادی، القاعده و آی اس آی در استمرار بود، و در آنجا زخمی گردیده، در کتابش تحت عنوان (جنگ های کابل) اهمیت استراتژیک این شاهراه را مورد بحث قرار داده، و همچنان دلایلی را که چرا؟ احمد شاه مسعود یکی از فرماندهان جمعیت اسلامی، در مسدود کردن آن سهم نگرفت به بررسی گرفته است، در واقع این موضوعی شگرفی است که در آثار و نوشته های دیگران بچشم نمی خورد.

۳ - ولایت لغمان با موقعیت در شمال جلال آباد که یک بخش شاهراه کابل، تورخم از آن عبور میکند در جنگ جلال آباد دارای اهمیت استثنائی بود. تأمین امنیت ولایت لغمان را در انبره شورای دفاع ولایت که منشی آن شفیق الله توده ای (۵) منشی شورای ولایتی حزب وطن بود، با قطعات پولیس، امنیت دولتی، سپاهیان حزبی، حزب وطن، و گروههای دفاع خودی بهعهده داشتند، علی الرغم فشار های متراکم، گروههای جهادی، سلفی و القاعده، لغمان به همت مدافعین آن تا به آخر در دست دولت افغانستان باقی ماند. اگر احتمالاً لغمان بدست گروههای مجاهدین تسخیر میشد، در آنصورت خنجر برنده ای از شمال بر پیکر جلال آباد فرود می آمد، و دفاع از جلال آباد را بمشکلات مواجه میکرد.

۴ - دفاع از جلال آباد:

وظیفه دفاع از جلال آباد به فرقه ۱۱ مربوط قول اردوی نمبر یک و ریاست امنیت دولتی، قوای پولیس، لوای سرحدی، محول گردیده بود، و در آن برش زمانی جنرال بارکزی، فرماندهی قول اردوی نمبر یک، و جنرال محمد عمر معلم، ریاست امنیت دولتی، و جنرال قیام الدین قوای سرحدی، و جنرال قاسم برهانی (۷) فرماندهی قوای پولیس را برعهده داشتند.

با افزایش تحرکات، و تقرب گروه های جهادی و القاعده، و پاکستانی، در اطراف دور دست شهر، جهت اشغال شهر جلال آباد، دولت نیز به اقدامات نظامی جهت دفاع جلال آباد، متوسل گردیده بود. در نخستین اقدام قطعات کمکی، مانند لوای ۳۷ کماندو، تحت رهبری جنرال اسدالله، و لوای گارد تحت

توره کرينه / ۲۳۹

فرماندهی جنرال رحمت الله رووفی، و یک گردان دو نیم هزار نفری سپاهیان دفاع وطن را تحت اداره نواحی حزبی حزب وطن و حدود پانصد نفر افراد ملیشه ئی را تحت قوماندۀ، رسول قهرمان به جلال آباد اعزام کرد، و جمع قطعات را از لحاظ مهمات، و مواد مادی، اکمال، و در دفاع از جلال آباد بسیج کرد.

دوم- به سوق اداره واحد، قطعات مدافع جلال آباد توجه مبذول کرد و نظامیان ارشد از قرارگاه وزارت دفاع را بگونه متناوب به فرماندهی جبهه جنگ گسیل کرد، درین روند بار اول جنرال عبدالغفور خان (۸) معاون لوی درستیز که در جابجائی قطعات، ایجاد سیستم های مؤثر مدافعه، تاسیس ارتباطات و تشریک مساعی قطعات، بازنگهداشتن شاهراه جلال آباد - کابل بسیج همگانی ادارات ملکی در دفاع از شهر، و ارایه خدمات اجتماعی به مردم و وظائف قابل ستایش را انجام داد 'متعاقباً در مرحله بعدی، جنرال آصف دلاور (۹) لوی درستیز را که در سازماندهی دفاع شهر، و ارتقای احضارات محاربوی پرسنل و شرکت مستقیم در خطوط اول محاربه با قاطعیت درخشید و در دور بعدی جنرال محمد نبی عظیمی (۱۰) معاون وزیر دفاع را به فرماندهی جبهه فرستاد، وی نیز در ارتقای نقش قرارگاه در انسجام امور محاربوی و سوق اداره قوت ها و مدافعه اکتیف مساعی بخرج داد. همچنان جنرال محمد هاشم قاهر (۱۱) که کرسی ریاست تعلیم و تربیه را به عهده داشت در مقاطعی از جنگ بحیث رئیس ارکان جبهه گسیل کرد. وی بحیث یک کار آگاه نظامی در سوق اداره قوت ها، ایجاد مدافعه اکتیف و برقراری سیستم آتش و حضور مستقیم در خطوط اول جبهه جنگ و بسیج قرارگاه ها و پرسنل در دفع و طرد مهاجمین نقش آفرید. جنرال محمد ظاهر سوله مل (۱۲) رئیس ارکان قوماندانی عمومی توپچی وزارت دفاع نیز بحیث ریس ارکان جبهه به جلال آباد فرستاده شده بود او و جنرال محمد اسماعیل وردک (۱۳) هر دو بحیث متخصصان خبره ای نظامی، در سوق اداره و مؤثریت آتش های توپچی و کوبیدن مواضع و خطوط تهاجمی یورش گران نقش ویژه ایفا کردند.

تحکیم اداره ملکی شهر جلال آباد نیز مورد توجه قوماندانی اعلی قوای مسلح

قرار گرفته بود، مانوکی منگل (۱۴) بحیث والی و منشی شورای ولایتی حزب دموکراتیک خلق افغانستان، عبدالمبین مبین معاون کمیته ولایتی ننگرهار بعداً معاون شعبه تشکیلات حزب شد (۱۵) بحیث معاون وی قبل از آغاز جنگ بر جلال آباد فرستاده شده بودند.

سطح بازخواست و مطالبات در همه مراحل جنگ، قرارگاه و فرماندهان قطعات و ارگان ها ارتقا داده شده بود، شخص رئیس جمهور داکتر نجیب الله گزارشات جبهه جنگ را ساعت به ساعت شبانه روزی استماع و شخصاً تدابیر و اقدامات را هدایت و آنرا کنترل میکرد.

۲۰ کیلومتر دورتر از شهر، خطوط دفاعی بوسیله خندق ها، خندق های ارتباط، موانع سیم خاردار و تحکیمات انجیری، و نقاط تلاشی برج های ترصد تحکیم یافته بود.

قطعات دافع هوا در جوار میدان هوایی داخل موضع آتش گردیده بودند، یکی از مواضع پرتاب راکت لونا در نزدیکی میدان هوایی قرار داشت، حین حمله مهاجمین، سلاح مذکور به خطوط عقبی به منطقه سروبی عقب کشیده شد. مدافعین جلال آباد از سلاح داخل تشکیل خود، توپ ها هاوانها، تانک ها، BM21، BM14، اوراگان که در مجموع ساخت شوروی بود استفاده می نمودند.

در دفاع از جلال آباد مردم شهر مفرزه های حزبی، سپاهیان وطن، کارمندان دولتی، استادان، و محصلین دانشگاهها، کارگران فابریکات، سهم بسیار فعال سهم (شیر) را انجام داده بودند، و در مجموع نیروهای مسلح، از حمایت بی دریغ شهروندان ملکی بهره مند بودند..

پا نویس های بخش اول:

من نویسنده مقاله، نسرین کتونا شهروند کشور هنگری، دوکتور علوم نظامی، شرق شناس، سابقه کار دیپلماتیک طولانی در کشور های آسیایی و عضو هیأت ملل متحد طی سالهای نودم در حل قضیه افغانستان، مولف چند جلد کتاب و صد ها مقاله در مطبوعات به زبانهای مجاری و انگلیسی و روسی میباشم،

توره کرښه / ۳۴۱

شیفتگی ام به زبانهای پشتو و دری انگیزه ان گردید که این مقاله را که به جایزه اکادمی علوم نظامی کشورم نایل گردیده است، با اختصار ترجمه نموده و ارایه دهم.

۱-- جنرال بارکزی در تهاجم اول گروه های سلفی و القاعده و عساکر پاکستانی که تا نزدیکی های میدان هوایی را تحت اشغال در آورده بودند او بخاطر دفع و طرد مهاجمین با قاطعیت و جسورانه به بسیج سربازانش پرداخت و تعرض مهاجمین را به قیمت جانش عقب زده و آنها را متواری گرداند. با مرگ او جلال آباد یکی از مدافعان دلیرش را از دست داد.

۲ -- محمد عمر معلم فعلا در دانمارک مهاجر است.

۳ -- جنرال فقیر محمد زنده گی مهاجرت را در ناروی سپری میکند.

۴ - سید قدوس سید در آلمان مهاجر است.

۵ -- توده ای در هلند مهاجر است. فعلا وفات شوی

۷-- جنرال قاسم برهانی در دانمارک مهاجر است.

۸-- جنرال غفور خان در کابل وفات کرده است.

۹-- جنرال آصف دلاور با شکست پلان صلح سازمان ملل در اوایل سال ۱۳۷۱ خ بوسیله ی ائتلاف جهادی و ملیشه ی شمال ورود آنها به کابل و در تسلیمی قطعات نظامی کابل بیک جناح مجاهدین جمعیت اسلامی (۱) حمد شاه مسعود و برهان الدین ربانی (نقش آفرید و از آن به بعد حدود دو سال در کنار لشکر مسعود بر ضد حزب اسلامی حکمتیار جنگید که تلفات و ویران گری آن چشمگیر است و بعد ها در حکومت دوم مجاهدین بعد از سال ۲۰۰۱ با در یافت پاداش بحیث سفیر جمهوری اسلامی در کشور اوکراین کار کرد و فعلا در خارج از کشور است.

۱۰ - جنرال نبی عظیمی در آن برهه یکی از نظامیان ارشد دولت کابل بود، بحیث معاون وزیر دفاع و قوماندان گارنیزون کابل ایفای خدمت میکرد، با آغاز اقدامات جهت ناکامی پلان صلح ملل متحد نقش که به او از سوی نماینده ی ملل متحد آقای بینین سیوان جهت نجات بر نامه صلح ملل متحد از شکست پیشنهاد شد نه تنها نپذیرفت بلکه به جانبداری از توطئه گران ملیشه ی و جهادی

تحت رهبري عبدالرشيد دوستم و احمد شاه مسعود بر خواست و قطعات نظامي کابل را به آنها تسليم کرد و مستقيماً فرماندهي جنگ را در کابل به نفع جمعيت اسلامي و بر ضد حزب اسلامي حکمتيار که در بخش هاي کابل مسلط گرديده بود بدست گرفت، طی حدود سه هفته ي که وی فرماندهي جنگ را «الی آمدن احمد شاه مسعود از چهاریکار بکابل» در دست داشت بقرار تحرير خودش در صفحه (۵۸۴) کتاب اردو و سياست، روزانه یک هزار نفر از شهروندان کابل کشته می شدند. متعاقباً او به هزينه و هديه جمعيت اسلامي به مسکو رفت و مدتی با استفاده ای امتیازی از امکانات و خانه های سفارت دولت اسلامي در مسکو بعداً در تاشکند با امتیازات جنبش ملی رشيد دوستم خانه و موتر مدتی زندگي کرد و سال بعد با ويزه رسمی نزد خانواده اش در هلند پناهنده شد. در هلند به اتهام جنايت جنگي تحت تعقيب قرار گرفت و با ترک هلند مجدداً به تاشکند بازگشت و فعلاً در آنجا اقامت دارد.

۱۱- جنرال محمد هاشم قاهر مقیم آلمان است.

۱۲- جنرال ظاهر سوله مل بوسيله طالبان کشته شد.

۱۳- جنرال اسماعیل وردک فعلاً در روسيه مهاجر است.

۱۴- داکتر مانوکی منگل در ناروی زندگي مهاجرت را سپری میکند.

۱۵- عبدالمبین مبین فعلاً در ډنمارک اقامت دارد.

ختم بخش اول. ۱۵ می، بوداپست

د پورتنی لیکنې د ځینو ناسمو مالوماتو سمونه:

د لیکوالې لخوا د جلال اباد پر جنگ د شوې لیکنې د ځینو برخو سره موافق یم، خو یو شمېر ناسم مالومات په کې لیدل کېږي، کېدای شي لیکوالې کوم کس نه راپور ترلاسه کړی وي چې په دې تاریخي لویه غمجنه پېښه کې یې خپله حضور نه درلود او یا به د کوم طرف په پلوی خبرې کوي. له دې پرته خو لیکوالې پوره زحمت باسلی او په دې هکله یې پوره حقایق لیکلي. زه له نوموړې څخه مننه کوم او په لاندې ډول د مطالبو د سمولو کوښښ کوم. ډاکتر نسرین کتونا د لیکنې په مخکېنیو کرښو کې لیکلي چې د قول اردو قرارگاه د

توره کرښه/۳۴۳

نمرخېلو په قریه کې ځای پر ځای وه، دا سمه نه ده هلته ۱۱ پلې فرقه ځای کړل شوې وه، خپله قولې اردو د هوایي ډگر لویډیزه څنډه کې وه.

لیکوالې بل ځای کې لیکلي دي چې ۴ د مارچ ۱۹۹۰ز کال د دفاع وزیر شهنواز تڼي د دموکراتیک خلق د یو شمېر ناراضیانو سره د حزب اسلامي حکمتیار او رباني جمعت په مرسته ناکامه کودتا وکړه، دا سمه نه ده. اصلي واقعیت دا وو چې کله د ډاکتر نجیب الله لخوا (خاد) د ملي اردو ۷۰ تنه لوړ رتبه خلقي جنرالان په دې تور ونيول چې د حکمتیار سره اړیکې لري، د دفاع وزیر شاه نواز تڼی چې د دفاع وزیر او د گوند د سیاسي بیرو غړی وو.

هغه له جمهور رئیس ډاکتر نجیب الله وغوښتل چې د اردو جنرالانو د نیول کېدو لامل څه دی؟ جمهور رئیس ورته وویل دا کسان د گلبدین حکمتیار د حزب اسلامي سره اړیکې لري، موږ پوره اسناد او شواهد لرو ځکه مو دا کسان نیولي دي. د دفاع وزیر ته ځواب د منلو نه وو، د دفاع وزیر ورته وویل که دا رښتیا وی ما به تاسو سره منلی وی. خو دا خبره زما او د جنرالانو حیثیت او مقام ته زیان رسوي. ولې ډاکتر نجیب د ده خبرو ته توجه ونه کړه. شهنواز تڼي وړاندیز وکړ چې جنرالان گناه نه لري او باید ژر را خوشې شي، لیکن چا غوږ هم ونه ټراوه، یوازې یې ویل، موږ کاپي اسناد لرو چې دوی د گلبدین حکمتیار د حزب سره اړیکې لري. دفاع وزیر ټینګار وکړ چې ماته د اتهام اسناد ښکاره کړئ، خو دا کار ونه شو.

آخر وزیر د گوند سره دا ستونزه شریکه کړه، گوندي مشران د دې ستونزې د هواری لپاره څو ځله د جمهور رئیس ډاکتر نجیب الله احمدزي سره ملاقاتونه وکړل خو پایله یې نه درلوده. د شوروي سفیر ته وویل شول، هغه شهنواز تڼی او ډاکتر نجیب الله د نجیب الله په کور کې سره پخلا کړل، درې تنه جنرالان راخوشې کړه او نور پاتې شول.

داسې مالومیدل چې شوروي حکومت پلان درلوده چې ستونزه نوره هم زیاته شي. شهنواز تڼي ته به یې ویل ته په حقه یې او ډاکتر نجیب الله ته به ویل ته خو اعلی سرقومندان او جمهور رئیس یې، شهنواز تڼی څوک دی چې دا ډول وړاندیزونه کوي. په پایله کې د شهنواز تڼي په لاس ۵ وړاندیزونه جمهور رئیس

ډاکتر نجیب الله ته وسپارل شول.

اول وړاندیز دا وو چی - بنديان چی د گوند سره تړاو لري، بايد خوشې شي، د دښمن سره مو ملي روغه جوړه اعلان کړې ولې گوند کې هغه گونديان چې کلونه کلونه يې د وطن په دفاع کې سربښدنې کړي په يوه نوم او بل نوم زندان ته کښوي، دا عادلانه نه ده.

دويم وړاندیز - د گارد ټول پرسونل بايد د دفاع وزارت په چوکاټ کې شامل شي، يوازی ستا د گارد شمېر ۴۰ زره تنه دی، د گارد هر سرباز د دفاع وزارت د جنرال سره سم امتياز اخلي، دا توپيري چلند بايد پای ومومي.

درېيم وړاندیز - په دولت کې ناوړه فسادگر خلک را دننه شوي بايد تصفيه شي. خلورم وړاندیز - موسسې کنگرې را په دې خوا کلونه تېر شول خو څه گوند جلا شو، بيا نوي وحدتونه وشول، سياسي واک مو تر لاسه کړ خو گوندي مشران تېر شول، اوس چې تاسو د گوند نوی رهبر ياست، د گوند کنگره بايد راوبلل شي. په سياسي حاکميت کې موږ يوه منځته کنگره نه شو رابللی؟

پنځم وړاندیز - د حفيظ الله امين په نوم نيول شوی او هغه ۷۰ تنه افسران چې د خاد له خوا په دې نوم چې دوی د گلبدين حکمتيار سره اړيکې لري راخلاص شي. د شهنواز تني سره په نظامي برخورد کې هېڅکله رباني يا حکمتيار مرسته نه ده کړې او نه چا غوښتل چې نظامي عمل دې وشي، په دې کار کې خپله جمهور ريس ډاکتر نجیب الله ملاتړي لري.

نسرین کتونا بل ځای کې ليکلي چې د ننگرهار والي محمد اعظم شينواری د روغې جوړې سياست سره مل شو، خو بيا د فبروري مياشت کې مجاهدينو سره يو ځای شو، تر کومه چې ما مالومات کړي دا کار اېدا نه دی شوی.

نسرین کتونا بله برخه کې ليکلي چې قومي ملېشې د نوبهاري تر مشرۍ لاندې د توطيو او رشوت خوړلو له امله تيت شوی. حقيقت داسې نه وو بلکې ما مخکې وويل چې د شينواریو ملېشې د والي اعظم خان سره د پخواني اختلافونو له امله مخ واړوو، نور پر ځای پاتې وه د مومند د ملېشو خبره.

هغوی د افضل لودين په وخت کې چې د ختيځ زون تنظيمه رئيس وو، په گوښته او کامې ولسوالیو کې يې دفاع کوله. کله چې د ملېشو قومندان جنرال

توره کرښه / ۳۴۵

مومند د خاد رياست مرستيال شکور لخوا د جنرال لودين په دفتر کې تر گيلو او لفظي شخړو وروسته وواژه، د مومند ورور فريد مومند چې اوس د ولسي جرگې غړی دی د ملبشو په زور د لودين له دفتره د خاد رياست مرستيال شکور خان وويست او مړ يې کړ.

لودين اوس د جمهور رئيس محمد اشرف غني احمدزي نظامي ستر سلاکار دی. د جلال آباد په جنگ کې د دفاع وزارت د لومړي مرستيال محمد نبي عظيمي او محمد اصف دلاور رول تر ټولو کمزوری وو، هېڅکله دوی د محاربې اول خط ته نه دي تللي، دوی دواړه د کمزوري مديريت له امله د دفاع وزير لخوا د جلال آباد له جنگ څخه کابل ته واستول شول. عبدالمبين مبین د ننگرهار د ولايتي کميټې مرستيال او د ماڼوکي منگل سره يو ځای يې کار کاوه. کله چې د شهنواز تڼي او ډاکتر نجيب الله ستونزه ختمه شوه ماڼوکي منگل د دفاع وزارت د سياسي چارو رئيس او عبدالمبين مبین د گوند د تشکيلاتو مرستيال شو.

يو بل ځای کې کتونکي ليکلي چې د قول اوردو قومندان بارکزی په جبهه کې د دښمن لخوا ووژل شو، دا منم چې جنرال بارکزی ښه محاربوي افسر وو خو د هغه د وژلو داستان داسې وو چې کله د ۱۱مې فرقي يو شمېر ټانکونو شاته تگ پيل کړ، د هوايي ډگر خوا ته راتلل، دې وخت کې جنرال بارکزی د خپل ياور سره په زړې پوش کې د سراجې پله ته ورغلی وو. جنرال بارکزي هڅه کوله چې د شاتگ مخه ونيسي خو چا د ده خبره نه اورېدله. د ده ياور ورته ويلي وه چې قومندان صاحب دښمن را نژدی شولو ټانکونو هم شاتگ وکړ. ده خپل ياور په تفنگچه ټپي کړی وو دده ياور دی سوری سوری کړ. همدا لامل وو چې د ده مرگ ډاکتر نجيب الله پټ کړ او د ياور درک مالوم نه شو. دا د واقعي رښتيني حال وو چې وليکل شو. کوچی ۲۰۱۷-۰۴۲۴

د جلال آباد جنگ:

د افغانستان د پخواني حکومت د بهرنيو چارو وزير د افغانستان د خلق د

موکراتیک گوند د مشرتابه غړي عبدالوکیل لیکنه:^۱
 ما د کتاب لیکونکي کله چې د عبدالوکیل د بهرنیو چارو د وزیر لیکنه دده په
 پڼې کتاب چې نوم یې دی «از پادشاهی مطلقه الی سقوط جمهوری دموکراتیک
 افغانستان» ولوست:

زما له آنده دا چې عبدالوکیل د هېواد د بهرني سیاست پالیسمېکر او د گوند له
 موهمو مشرانو څخه وو نو دده له لیکنې څخه ما د جلال اباد د خونړي جنگ
 په هکله د گوند او دولت د لوړ پوړي چارواکي لیکنه او ارزونه ولوستله، زما له
 نظره دا مالومات کاملاً یو طرف او نیمگړي دي، په حقیقت کې زیات کمزوري
 دي، غواړم ددې لوړ پوړي پخواني گوندي چارواکي پر لیکنه خپل د نظر ټکي
 په سمه توګه لوستونکو ته وړاندې کړم.

دغه مشر چارواکی دا جنگ چې یو سم اعیار شوی منظم د پاکستان د پوځ،
 استخباراتو، او د استخباراتو د مشر او ای ایس ای او سي ای په لارښونه او
 مرسته د ۲۵۰۰۰ زره مخالفینو لکه عربان، چیچنایان، خپله د پاکستان پوځ افغان
 جګړه مارو قوتونو څخه متشکل کړي وو. دې جنگ کې په زرګونو عامو خلکو،
 سرتېرو، افسرانو گوندي غړو خپل سرونه په دې تپل شوې کرغېړنه جګړه او دفاع
 کې قرباني کړل خو د بهرنیو چارو محترم وزیر عبدالوکیل په بریا کې یوازې د
 دفاع وزارت څخه د ستر درستیز محمد اصف دلاور «چې کله یې هم دلاوري
 نه ده په ازبات رسولې» او پیلوټ مصطفی اتلان ښودلي دي.

دا ځکه چې دا دواړه د وزیر صاحب د ډلې کسان دي په داسې حال کې چې
 د جلال اباد په جنگ کې ستر درستیز د دوه اونیو په تېرولو سره چې یو
 کمزوری مدیر وو، دده د کمزورې لارښوونې له امله دښمن زیات پرمختګونه
 درلودل، کله مرکز پر دې پوه شو چې دا ښاغلی جنگ باېلي، نو ژر یې مرکز ته
 وروغوښت، ده د هېڅ جنگي مدیریت توان او پوهه نه درلوده، د قولې اردو په
 قرارګاه کې ناست او د جنگ تماشایې کوله، تر ده وړاندې محمد نبي عظیمي
 د دفاع وزارت لومړي مرستیال دنده اخیستې وه چې هغه تر ده بدتر یو ناکام

^۱ - ۱۹۸۹ز کال ۴ مارچ، ۵۹۹ مخ.

جنرال وو هغه هم کابل ته واستول شو.

د ننگرهار ولسونو، د گوند غړيو، د هغه وخت والي او گوندي منشي مانوکی منگل او نور ولايتي چارواکي ددې شاهد دی چې کله دا دواړه د کمزوري مدیریت خاوندان مرکز ته واستول شوه، پر خای خپله د دفاع وزیر شهنواز تنی، جنرال ظاهر سوله مل د توجي عمومي قومندان، جنرال اسماعیل وردگ او نور راغله د جنگ ټول پلان او طرحه جوړه کړه، د ښار لپاره یې درې کمربندونه جوړ او له مرکز نه اکمالات وشول، هوایي بریدونه او زمينې عملیات پیل او جنگ وگټل شو.

وزیر صاحب په نظامي جنرالانو کې نه یوازې بارکزي د قول اردو قومندانان شهیدان شول بلکې د ۱۱مې فرقې ۸۰ تنه وتلي افسران د فرقې مرستیال، د توجي غنډ قومندان، د قول اردو مرستیال او د شینوارو گوندي منشي چې د گوند د رهبرۍ غړی وو، د شینوارو لوی ولسوالۍ د څارندوی قومندان، د ننگرهار د څارندوی قومندان، د ننگرهار د څارندوی سرمامور چنار گلد اوفراتیفي کنډک قومندان، د کوز کنړ گوندي منشي او نور په سلگونو تنه شهیدان شول.

د ۱۱مې فرقې د رهبري مشران لکه قومندان احسان، د محکمې رئیس، نظامي څارنوال او نور د جنگ د سختوالي له امله د جنگ له ډگره تښتېدلي وو خو تاسو ترې یادونه نه وه کړې. په هوایي بریدونو کې شیر زمین او مختار گل پیلوټان شهیدان شول او امین پیلوټ کټاپوټ وکړ په ټپي حالت کې نجات ور کړل شو چی بیا وروسته ورته ډاکتر نجیب الله اتلولي ورکړه، خو وزیر صاحب د هغه سربازانو او قومندانانو نومونه ندي یاد کړي کوم چی شپه او ورځ د کابل جلال اباد لاره پرانیستې ساتله.

وزیر صاحب په لیکنه کې وايي چی د جلال آباد د جنگ د گټلو په هکله د افغانستان د هغه وخت مشر ډاکتر نجیب الله د شوروي مشرانو څخه مرسته غوښتې وه، ولې شورويانو مرسته ونه کړه.

زما په اند وزیر صاحب او ډاکتر نجیب الله په خپل وسلوال پوځ باور نه درلوده، دی زیاتوي چې ډاکتر نجیب الله د خپل ځان لپاره د گارد ۴۰ زیر خواک

جوړ کړ.

وزير صاحب وايي گارد په جلال آباد جنگ کې زيات او کارنده رول درلوده ولې زه وایم گارد يوازې درېيمه لېوا راغلې وه، کانکترغې تپه ساتله، نور وسلوال ځواک لکه ملي اردو، ملي پوليسو، اتلو گونديانو د ټول ښار کمربند وساتلو او په مېړانه يې دفاع وکړه.

د بهرنيو چارو مخکينی وزير عبدالوکيل:

د خپلو ليکنو په بل ځای کې د دفاع وزير شهنواز تڼي او د جمهور رئيس ډاکتر نجيب الله تر مېنځ ستونزه او د ۱۳۶۸ ل کال د کب ۱۶ د پېښې په اړوند ليکي چې ما د شوروي اتحاد د بهرنيو چارو وزير شوردنازي سره خبرې وکړې چې د دفاع وزارت يو شمېر جنرالان چې شمېر يې «۷۰» تنه وو، د ملي امنيت لخوا نيول شوی پر دوی تور دی چې دا افسران د حزب اسلامي گلبدين حکمتيار سره اړيکې لري، دا افراطي خلقيان غواړي چې پر ډاکتر نجيب الله کودتاه وکړي.

دی وايي چې د شوروي اتحاد دبهرنيو چارو وزير سپارښتنه وکړه چې دا خو د اندېښنې وړ ده، ته بايد ډاکتر نجيب الله ته ووايي دا د نيول شوو کسانو اسناد وگوري، که په رښتيا شواهد موجود وي چې دوی له گلبدين حکمتيار سره اړيکې لري؟ او که دا کار وشي بدې پايلې به ولري، دی زياتوي چې ما د شوردنازي خبرې ډاکتر نجيب الله ته وکړې خو هغه اعتنا ونکړه، دومره يې وويل که بارفيق يعقوبی بگويد، زما په آند سمه خبره خو دا ده چې شورويانو هم د ډاکتر نجيب الله سره همغږي وو چې دوی پلان درلوده چې د گوند تر منځ يې باوري پيدا شي ځکه شورويانو پلان دا وو چې د نجيب الله حکومت د مخالفينو سره گډ حکومت جوړ کړي، اول بايد د گوند پای ولړزېږي، دوی دا کار وکړ.

کله چې د دفاع وزارت لوړ پوړي چارواکي ونيول شول، د دفاع وزير شهنواز تڼي د جمهور رئيس نه وپوښتل چې زه د دفاع وزير او د گوند د بيرو غړی او د دفاع د شورا منشي یم، زه نه یم خبر، خو زما ۷۰ تنه افسران چې کلونه کلونه

توره کرښه / ۳۴۹

د انقلاب، خاورې او ولسونو په مېړانه دفاع کړې اوس په دې نوم چې دوی د حزب اسلامي حکمتیار سره اړیکې لري دا څه روان دي؟

جمهور رئیس ډاکتر نجیب الله په ځواب کې د دفاع وزیر ته وویل موږ کابې اسناد لرو دا کار زما په امر شوی، د دفاع وزیر شهنواز تڼي دا ستونزې د شوروي سفیر او نورو سلا کارانو سره شریکې کړې، خو مثبتې پایله یې ورنکړه هغه مجبور شو چې د گوند نور مشرانو ته هم خپله ستونزه ووايي. د گوند مشران لکه صالح محمد زېري، دستگیر پنجشېری، نیاز محمد مومند، نظر محمد د دفاع مخکیني وزیر، د ډاکتر نجیب الله سره لیدنه وکړه یوه ورځ ډاکتر صالح محمد زېري په دې اړه ماته په ۲۰۰۰ز کال کې په لندن کې وویل چې موږ څلور واړه د ډاکتر نجیب الله جمهور رئیس لیدو ته ولاړو، موږ ۴ ساعته هلته د سکرتر په دفتر کې معطل شو، کله چې د نجیب الله سره د خبرو وخت راکړل شو هغه لکه فرعون او موږ لکه دده دروازې ساتونکي برخورد وکړ، ویلی دا تڼی ما وزیر کړ، سیاسي بیرو ته مې پورته کړ، تر ۱۳۵۸ل کال د مرغومي ۶ وروسته ما دا افسران زیاتره په گوند شامل کړ، اوس د ملکې دعوا کوي، موږ په ځواب کې وویل ډاکتر صاحب د پهلوانۍ وخت نه دی، تاسو ملي روغه جوړه د هغه دښمن سره اعلان کړې چې د افغان ولس په وینو یې لاسونه تګ سره دي، دا تڼی هغه وزیر دی چې پرون یې د جلال اباد جنگ بري ته ورسولو، څو موده وړاندې د ستو کنډو خلاص کړ، په خوست کې د جلال الدین حقاني مرکزونه ړنگ کړه. بنديان خوشی کړه، وخت خورا حساس دی شوروي ځواکونه هم وتلي، مستقله دفاع یوازې نشې کولای، خو ده ونه منله، اسرار یې کاوه چې ورشي شهنواز ته ووايي چې د خپل سر یو نه تېر او تسلیم شي، د شوروي سفیر په ویساطت له بنديان څخه دوه تنه جنرالان را خوشی کړه، خو نور په خپل حال پاتې شو.

زما په اند خپله ډاکتر نجیب الله د کودتا پلان درلوده، په ۱۹۹۶ز کال کې ماته یو جنرال د فاروق په نوم په مسکو کې وویل چې زه د جمعه اخک سره په مزار کې رئیس ارکان وم او اخک د شمال د زون رئیس تنظیمه وو، جنرال فاروق وایي چې یوه شپه د اخک له خوا موږ ته وویل شو چې د تاشقرغان تنګي څخه تر سالنگو پورې امنیت ونیسي چې خورا مو همه دنده ده، دا وخت وو چې د

توره کړنه / ۲۵۰

گارد قوتونو ټانگونه نه درلودل، موږ د شپې پلان ونيوه د شپې د حیرتانو نه ۷۰ عدده ب ۷۲ زړې دار ټانگونه راغلل، تر سالنکو مو ورتیر کړل نو جمهور رئیس نجیب الله مطمین شو او پر وزارت دفاع برید وکړ، ۲۴ تنه جنرالان او افسران په پوره بهرحمی ووژل، په سلگونو ملکي او نظامي گوندیان زنداني کړل، په زندانو کې شکنجې یې خوبي ور کړې. د څېړنو لاندې موحی الدین دالوتکو د اینجن بدن ډاکتر، خلیل کوهستانی د ښوونې او روزنې وزارت مرستیال د گوند د مشرتابه غړي ووژل شول.

د عبدالوکیل د لیکنو په اساس د خلقیانو او پر چمیانو تر مېنځ یی باوري او مخالفت وتوکېده، لاملونه خورا زیات وو، دی وایي چې د شهنواز تڼي د موقف نه نورو خلقي مشرانو سو استفاده وکړه.

خو زما له نظره دا سمه او ریالستیک قضاوت نه دی چی محترم وکیل د بهرنیو چارو وزیر او د وطن د گوند د سیاسي بیرو غړي کړې ده، هم په خپلو لیکنو کې د خپل طرف تله درنه او د ملامتۍ بار پر بل لوري اچولی دی. زما په اند د خلق او پرچم تر مېنځ په طول د مبارزې کې په رښتینې توگه یووالی نه وو، په ۱۳۴۳ ال کال د مرغومي ۱۱مه د گوند د جوړېدو بنسټ کېښودل شو. په ۱۳۴۶ گوند سره جلا په ۱۳۵۶ ال کال بیا د یووالي سند لاس لیک خو تر ۱۳۵۷ ال کال د غوايي د ۷ می نه کم وخت وروسته د سیاسي واک د ویش پر سر یوالی وشوړېده، که څه هم ددې کار ستر لامل حفیظ الله امین په گوته کېږي، خو تر ۱۳۵۸ ال کال د مرغومي تر ۶ مې وروسته بیا یې باوري پټ پټانی تر بل هر وخت زیات وو چې روسي سلاکاران هم د اختلاف اصلي موږې وې.

د شهنواز تڼي او یا په کل کې د خلقیانو وړاندیزونه کوم وو؟

اول: ۲۶ کاله وشو چې یو سیاسي گوند د خپلو کارونو د ارزونې او راتلونکو تگلارو د سمون په خاطر د یوې کنگرې غوښتنه کوي، په داسی حال کې چې همدغه گوند سیاسي واکمني هم ولري، ولې ددې وړاندیز نه ویره لري چې که کنگره راوبلل شي شاید د گوند زیاتره غړي خپل گوندي او دولتي مقامونه د لاسه ورکړي ځکه د کنگرې اصلي موخه همدا وي چې په گوندي تېر تاریخ د

توره کرښه / ۳۵۱

شخصیتونو په کړو وړو بحث وشي، نا مطلوب کسان چې د ولسونو او ملي منافعو خلاف عملونه یې کړي وي، حساب ورکړي د گوند له لیکو وشړل شي او درنه سزا ورکړل شي.

دویم: ټول هغه گوندي افسران او نور زندانيان چې بېدون له کوم جرم کولو نه پرته زنداني شوي خوشې شي، ځکه چې دا یوازې د خلقیانو د کمزوري کولو په خاطر بند خونه کې اچول شوي دي.

دریم: د وطن خاورې خپلواکي د سرحدونو ساتنه او دفاع یوازې د ملي اردو دنده ده، ۴۰ زریز گارد هغه هم د شخص په خدمت کې گارد چې تر یو وزیر امتیاز زیات وي د کومې موخې لپاره جوړ شوی که باور وي نو بیا جلا دومره ستر گارد ولې جوړېږي، باید گارد د دفاع وزارت پورې وتړل شي جمهور رئیس کولای شي د تنی پر ځای د خپلې خوښې کس د دفاع وزیر کړي خو د ډاکتر نجیب الله د باور کولو روحیه ختمه وه.

څلورم: د دښمن سره روغه کېږي ولې گوند کې د سموني پر ځای وراني رامنځ ته کول د څه لپاره؟

پېنځم: په دولتي چوکاټ کې د نامطلوبو کسانو د مخنیوي لپاره کوټلي گامونو اخیستل. دا وړاندیزونه محترم وزیر صاحب دا ډول ارزولي چې د خلقیانو گویا مقامونه غوښتل، افراطیت ته یې لمن وهله، پر نجیب الله کودتاه کوله. نو همدا لاملونه وو چې په گوند کې داسې کسانو ځای ونیو چې گوندي توکړې توکړې کړ د گوند حاکمیت ته د پای ټکی کېښود او خپله ډاکتر نجیب الله سرنوشت ورمالوم کړ، د بېلگې په توگه فرید مزدک د وطن د گوند د سیاسي بیرو غړی او د لوی څوکی خاوند چې دوه کاله وړاندې یې یې سي خبریال ته څه گل پشاني وکړه چې وزیر صاحب پری خبر وي.

د بهرنیو چارو د وزیر صاحب د لیکنو پوره جوته کېږي چې ډاکتر نجیب الله د شورویانو هر ډول امر قومنده منله، شورویانو هم غوښتل چې ټول گوندیانو حکومتي واک باید له ډاکتر نجیب الله سره وي. خو کله چې د شورویانو د پلان له مخې د روغې جوړې سیاست اعلان شو بیا نو شورویانو ویل چې واک باید وویشل شي یانې مخالفینو ته هم په واک کې ونډه ورکړل شي. خو وزیر

توره کرښه/۲۵۲

صاحب ليکي چې ډاکټر نجيب الله د واک ویش ته حاضر نه وو، دا په ازبات رسېدلی وو چې ده روغه نه غوښته، خو د شورويانو په مرسته ټول واک تر لاسه کړو.^۱

کومه لويه جرگه چې په ۱۹۷۸ل کال د جون په ۲۸ او ۲۹ مه جوړه شوه د شورويانو په مرسته د ۵ کلونو لپاره ډاکټر نجيب الله واکمن جمهور رئيس شو.

د گوند دويمه کنگره:

۱۳۶۹ل کال د چنگاښ ۶ او ۷ مه

مخکې تر کنگرې د گوند سياسي بيرو د پرېکړې له مخې په گوند کې بايد ټول پوښتنه وشي چې څومره گونديان کنگره غواړي او څو فيصده يې نه غواړي، دا هغه وخت وو چې لا د ۱۳۶۸ل کال د کب ۱۶ مه پېښه نه وه شوې، په ټول پوښتنه کې مالومه شوه چې ۶۰ فيصده گونديانو کنگره غوښتله خو د گوند مشرتوب دې ته حاضر نه شو هغه وخت دا پر ماشي کنگره را وبلل شوه چې د گوند اکثريت يا زنداني شول يا له گوند نه په غياب کې وايستل شو يا پټ شول يا فرار او شهيدان شول. د دويمې کنگرې يوه بېلگه وړاندې کوم وايي چې بصير رنجبر وړانديز وکړ چې په کنگره کې رايې سري او مستقيمي وي چې د نورو د قهر او غوسې سره مخ شولو يانې علني رايې ورکړل شوې چې هيچا د مخالفت جرت نه درلوده دا وه يوه دموکراتيکه کنگره.^۲

نو وزير صاحب که په رښتيا په گوند کې دموکراسي وی انتقاد يا وړانديز منل کېده، گوندي اصول مراعات کېدل، ستاسو د وينا په اساس خلقيانو خو امتياز غوښتنه کوله، افراطي ول دا بل اړ چې تاسو او ډاکټر نجيب الله هم برخه وي ولې توکړې توکړې شوی محمد بريالی مو ولی بند خونې ته واچوه، رزمجو، راتېزاد له سياسي دفتره وشړل، سلطان علي کښتمند د سياسي بيرو غړي استفا وکړه او نورې بلاوې را وټوکېدلې په شمال کې د مليشو ياغيټوب د محمد نبي

۱- ۶۲۹ مخ

۲- ۶۳۵ مخ

توره کرښه/۳۵۳

عظمي د کار پایله د ډاکټر نجيب الله تگ له هیواده بهر او ۵ کاله د ملگرو ملتونو دفتر کې پاتې کېدل او په پایله کې په خورا بد شکل وژل کېدل، دا ټول څه مانا درلودی شي؟ ملامت او سلامت مالوم نه شو، تاسو خپله په ۴۰ فرقه کې ۱۳۷۱ ال کال د وري ۲۹ مه د شمال ټلوالې احمد شاه مسعود، جنرال دوستم، سيد منصور نادري سره لیدنه او د جبل سراج سند لاسلیک او د حاکمیت ته د پای ټکی کېښود، د ۶۰ زره بې دفاع کابلینانو د شهادت مسول به څوک وي؟ ۱۳۶۹ ال کال د تلې په ۹مه د خوست ولایت له لاسه ورکول، هغه خوست چې د ۱۳۵۷ ال کال نه تر ۱۳۶۹ ال کال پورې ټول ولس، وسلوال پوځ د شوروي اتحاد د پوځ په غیر د خوست دفاع وکړه، ولې کله چې باور ختم شي بیا هر څه ختمېږي.

د کنړ ولایت

د ښکلي کنړ ولایت اړوند مالومات:

د کنړ ولایت د ۱۴ ولسوالیو په درلودلو سره د افغانستان په ختیځه برخه کې موقعیت لري. دا ولایت له گاونډي پاکستان سره په پوله پروت دی. منځی (مرکز) یې د اسد اباد ښار گوتی دی او د ولسوالیو نومونه یې په لاندې ډول دي.

د مروړې ولسوالي

د وټه پور ولسوالي

د پیچ درې ولسوالي

د نرنگ ولسوالي

د سرکانو ولسوالي

د دانگام ولسوالي

د اسمار ولسوالي

د شیکل ولسوالي

د چپې درې ولسوالي

د نور گل ولسوالي

د څوکی ولسوالي

د خاص کنړ ولسوالي

د ناپري ولسوالي

د غازي آباد ولسوالي

کونړ د پخوانیو مورخانو په اثارو کې کنړ، کنیر، کهویس (Khoes)، (کونړ kunar)، کولو، کونړ او داسې نورو په نومونو راغلي دي. کونړ (کونړ konar) په شکل له دوو کلمو څخه جوړ شوی دی چې نورستانیانو ورته کونړ

توره کرښه / ۲۵۵

وايه او په نورستاني لهجه يې مانا(د ښوونه دره) يا زيتون دره ده. په دې نوم کې هم د نورو نورستاني کلمو او نومونو په شان چې په نورو ژبو کې يې (له)، (په)، (ږ) اوښتلي بدلون راغلی دی او په کونړ يې شهرت پيدا کړی دی.

د تاريخي اسنادو ځينې نور شواهد داسې ښيي چې ډېر پخوا د کنړ دره له غرونو څخه نيولې ان د کنړ د سيند د غاړو پورې په گڼو ځنگلونو پټه وه، چې زياتره بوټي يې، ښونان او غوراڅکي وو. د دې ډولونو د موجوديت د ازبات لپاره به دا کافي وي چې وويل شي، کله چې سلطان محمود غزنوي د لومړي ځل لپاره د اسلامي فتوحاتو په لړ کې د کونړ د درې په خوله کې د کابل له سيند څخه راپورېواته، د نور او قيرات په درو يې حملې کولې نو يې د خپل لښکر سره د نجارانو، آهنگرانو، سنگ تراشانو او نور کسبگرانو ډلې هم را واخستلې ترڅو چې د ځنگل ونې او بوټي ووهي، تېرې ماتې کړي او د خپل لښکر د پرمختگ لپاره لاره جوړه کړي.

د يو بل مستند دليل له مخې چې د دغو دوو ډولونو عمومي ته مصداق ورکوي هغه دا دي: کله چې د کونړ د ناوې د ښکتنیو او هوارو برخو پخواني کورونه وکتل شي د هغوي د کوټو په چتونو کې د ډاگو (دستک) د پاسه د درو پرځای د ښونانو او غوراڅکو لښتي اچول شي دي چې پورتنی دواړه تاريخي او عيني شواهد په دې دلالت کوي چې په رښتيا سره په پخوانيو زمانو کې د کونړ دره په تېره بيا د کونړ د سيند د شمال شاوخوا په ځنگلونو پټه او زياتره ونې يې همدغه ښونان او غوراڅکي وه.

زما د يادو خبره ده چې زموږ د سيمې (نرنگ) د غرونو لمنې ان تر سمې پورې د ښونانو او څېړيو او نورو ونو پټي وي، نو ځای يې درلود چې نورستانيانو هغه د ښوونو په نامه ياده کړې ده. همدا راز (کو) د اوبو، څاه او رود په مانا دي لکه، چې همدا اوس موږ په ورځنيو محاورو کې کوهې زيات کارېږي، نو چې داسې ده د کونړ يانې د اوبو او رود دره او که تاريخي اسنادو ته مراجعه وشي په عمومي صورت سره کونړ دومره شهرت نه لري لکه چې په لرغونو اثارو کې د کونړ سيند (Rasal) يې لري. نو دا هم پوره ممکنه ده چې د کونړ دا مانا به واقعيت ولرلی شي چې د سيند او اوبو دره يې وېولو، ځکه که اوبه يې نه

درلودلی او وچ خوړ وی نو ممکن بیا یې دغسې مانا نه شوه ورکولی. د پوهاند عبدالحی حبیبي د پنځوسو مقالو د پسوندونو په یوه برخه کې داسې راغلي دي:

کونار یانې کونار چې جمله یې داسې په قوس کې لیکلې شوې ده (رود دره کاغان شرقي پکلهي ضلع هزاره) دلته مطلب د کونړ څخه دی چې په نوموړي اثر کې د اوبو او رود په مانا استعمال شوي دي.

د پورتنیو څېړنو او تحقیقونو څخه دا جوتېږي چې د کونړ لفظ د لیکنې سره باید تر (ک) وروسته (و) ولیکل شي نه دا چې د کونړ لفظ د لیکنې څخه (و) وایستل شي.

ځینې وخت لیدل کېږي، د کونړ د جمع شکل (کنړونه) لیکل کېږي، په دې شکل د کونړ لیکل که مفرد وي کنړ او که جمع وي کنړونه دواړه شکله بېخي غلط دي. دا چې ولې داسې لیکل کېږي زما په نظر څه رنگه چې په کونړ کې په رسمي دفترونو کې ټول مراسلات او مکتوبونه په دري و یانې په خپله د کونړ دفتري ژبه دري وه نو دا ده چې د کنړ د کلمې پرځای د سهولت له مخې یې په کنړ انتقال کړی، بیا دغه کنړ کنړها شوي او وروسته ترې د جمعې حالت په پښتو کنړونه جوړ شوی دی. پرته له دې بله کومه تاریخي رېښه نشي لرلای.

دا چې په مخکېنۍ برخه کې ولیکل شو، چې کنړ ته کنړ هم وايي د کونړ د نوم دا شکل هم یوې خواته د حدود العالم د اشارې له مخې چې کنړ یې ورته ویلي دي او د بلې خوا نه د خاص کونړ ختیزې خوا ته یوکلې د تنر په نوم شته دی. که د هغه کلي د نوم سره د مقایسې له مخې وویل شي نو ممکن هغه (ته نر) وي او که د رون ته.^۱

جغرافیاوي او قومي جوړښت:

د کونړ ولایت د افغانستان په ختیځ کې پروت دی چې شمال ته یې د نورستان، سهیل ته یې د ننگرهار، لویدیځ ته یې د لغمان ولایتونه پراته دي. په ختیځ کې

^۱ - د معلوماتو سرچینه: ویکیپیډیا کونړ

توره کرښه / ۳۵۷

د خيبر پښتونخوا سره ۱۷۵ کيلو متره گډه پوله ویشي. د کونړ ولايت يو غرنی ولايت دی چې څه دپاسه ۴۵۰۰ کيلو متره مربع مساحت لري.

د کونړ میشت قومونه:

۱ - الکوزي: الکوزي سړبني پښتانه دي او د دانيو زیرک پورې اړه لري او د کونړ په سرکانو کې وجود لري.

۲ - ترکلاني: دا قبيله د سړبن په ټولنیز گروپ پورې اړه لري او په کونړ کې شته دی.

۳ - سالارزي: سالارزي د پورتنۍ قبیلې يو ښاخ دی او د کونړ په لاندنيو سيمو کې ژوند کوي.

د انګام، اسمار، شکرۍ، شالۍ (شال)، نارۍ، بړیکوټ، دم کلی، نرنگ، سرکانو، گنجگل، ټانکو، شولتن (شلتن)، مروړه، اغذ باغ، ساو، ساوخور، څوکی، بارګام، ازیرگل، ډمبرو، حصاره (ایساره) کرهاله، دونه يي.

۴ - خابني خېل: خابني خېل يا خوښي خېل د کونړ په ځینو ځایونو کې استوګنه لري چې په یو روایت سره د مرزا الغ بېګ په وخت کې کونړ ته لېږدېدلي دي.

۵ - سرکاني: دا د الکوزيو يو ښاخ دی چې د کونړ په سرکانو کې اوسېږي او د نوم د مناسبت له مخې د سرکنډ کلی هم د دې قبیلې يو کلی دی.

۶ - شینواري: د شېگل شینواري تقریباً ۳۰۰۰ کاله د مخه د ځینو عواملو له کبله د سره کمر له خوا نه تللي دي او د شېگل ځمکه یې له نورو قومونو څخه چې په هغه وخت کې کافران وو نیولې وه، شېگل ته د شینوارو راتګ او د نورو قومونو څخه د شېگل نیول د شیخ بابا په مشرۍ چې اصلي نوم یې (ذکریا) صورت موندلی دی.

۷ - ادریم زي (عبدالرحیم زي): دا قبيله د غلجیو په ټولنیز گروپ کې شامله ده او د احمد زیو يو ښاخ دی او د کونړ په ښېوه کې اوسېږي.

۸ - لودین: دوي غرنی پښتانه دي او په کونړ کې هستوګنه (استوګنه) لري.

۹ - ماموند: دوي د سړبن په ټولنيز گروپ کې شمېرل کېږي او د ښاخي خېلو د ترکانې په قبيلې پورې اړه لري. دوه ماموند وجود لري: لومړی ماموند (کاکازي) واړه ماموند د وړو ماموندو ځينې خېلونه په شوړتن (شلتن)، دانگام او په وټه پور کې مېشت دي.

۱۰ - مشواني: مشواني په اصل کې غرغښتي پښتانه دي، دوي د کونړ په نارې، دانگام او اسمار کې اوسېږي.

۱۱ - ملکزي: په کونړ او د نرنگ په جار قلعه کې هستوگنه لري.

۱۲ - ملاگوري: سړبني پښتانه دي او د مومندو په سترې قبيلې پورې اړه لري، د ملاگورو کورنۍ د درې په ملاگورې او د نرنگ د کوټکې په کلي کې اوسېږي. ۱۳ - مومند: مومند د سړبن په ټولنيز گروپ کې يوه ستره قبيله ده چې د کونړ ولايت په اسد آباد، خاص کونړ، سرکانو، نورگل او نرنگ کې اوسېږي.

۱۴ - يوسفزي: يوسفزي هم په کونړ کې هستوگنه لري او يو لوی پښتون ټبر دی. ۱۵ - بزگخېل: بزگخېل يوه لويه قبيله ده چې د کونړ په نرنگونو لکه بر نرنگ، کوډو، کره مار او په يوه روايت سره په کوټکي او حکيم آباد (کولي گرام) او د څوکی په کلمايي کې هستوگنه لري.

۱۶ - ساپي: (صافي) د زياتره تاريخي اسنادو له مخې د ساپي قوم چې په کونړ کې مېشت دي يو لوی قوم شمېرل کېږي چې په لومړي سر کې د غوړې مړۍ څخه سره کمر ته رالېږدېدلي دي او بيا له دې ځايه د شونکړۍ له غاښې کونړ ته اوښتلي. لومړۍ يې بهر آباد او بيا يې له مجبوريتنه د کونړ سين ښکته او پورته برخو ته د هغو ځايونو د قومي قدرت په وجه نفوذ نه دی کړی. له سين څخه دېوگل ته راغلي او هلته استوگن شول او په دې پراخه دره کې يې لوی مرکزيت پيدا کړ او بيا د مزار درې، باډېل درې او پېچ درې له سرونو څخه د درو د خولو پورې را خپاره شول.

۱۷ - سادات په کونړ کې زيات شمېر د سيدانو کورنۍ موجودې دي، د دې سيدانو عمومي لوی کلی پشات (پشت) دی چې سيد محمود پاچا هم دلته اوسېده. په دې برسېره د کونړ په ځينو نورو سيمو لکه مزار دره، شال، بر نرنگ، شين کوپرک، دوشاخېلو، يارگل، خاص کونړ، کوز نرنگ او نورو ځايونو کې هم

د سیدانو (پاچاهانو) کورنۍ موجودې دي.

۱۸- موسی خېل هم په کونړ کې اوسېږي.

د وگړو شمیر:

کونړ د افغانستان د پر نفوسو ولا یاتو څخه دی او تقریباً ۵۰۰۰۰۰ اوسیدونکي لري، چې اکثره یې په کلیو او بانډو کې مېشت دي. د کونړ ۹۵٪ په سلنه کې پښتانه او نور ۵٪ نورستانیان او پشه یان دي.

استحکامي کلاگانې:

د کونړ اوسیدونکي د خپلو مېشته کېدو له وخته راهیسې لکه د هېواد د نورو قومونو او قبیلو غوندې همېشه په دې فکر کې وو، چې د سیمې په یوه داسې محل یا ځای کې د خپلې استوګنې لپاره کلي او کلاګانې آبادې کړي چې د جغرافیایي موقعیت له مخې د لاندنیو مشخصاتو درلودونکي وي:

د سیمې په هسې یو محل کې واقع وي چې په شاوخوا سیمو باندې د یوې حاکمې نقطې حیثیت ولري.

د استحکامي پوځوالي له مخې پوره طبیعي عوارض ولري، یانې په جګو غونډیو او ځایونو پرتې وي او په ډېر محدود جنګي قدرت یې دفاع وشي او د پردیو حملې پرې دومره موثرې تمامې نه شي.

معمولاً د کلاګانو موقعیت د څلورو لارو، درې لارو د تلاقي په نقطو کې او یا د عمومي لارو پر سر وي. د اوبو رسولو منابع لکه رودونه او چینې ورته نژدې وي او یا په دننه کې هم د اوبو دغه منابع ولري. د هغو د ودانولو په چارو کې تر ممکنه حده پورې د ساختماني موادو اکمال ډېرې ستونزې ونه لري. که د کونړ پخوانیو کلاګانو جوړښت ته وکتل شي تر ډېره حده پورې د جغرافیایي موقعیت په اعتبار په کې پورتنۍ بېلګې په نظر کې نیول شوي دي.

د چغان غونډۍ:

د چغان غونډۍ کلا چې معمولاً ورته د چغان غونډۍ وايي له پخوا زمانې نه تر

اوسه پورې د يوې کلکې دفاعي کلا، د کشف او تر صد لپاره ډېر مناسب محل گڼل کېږي چې شاوخوا سيمې ترې په ډېرې آسانۍ سره تر کنترول لاندې نيول کېدلی شي.

د چغان غونډۍ د اسمار او پېچ درې او د کونډ د ښکتنۍ برخې د تلاقي او د لوی سين او پېچ سين د يو ځای کېدو په برخه کې موقعيت لري.

د چغان غونډۍ د لاندې چې يو وخت د نيسا ښار موقعيت درلود او يا ننگرهار هم دلته پروت و د لا وضاحت لپاره دغه غونډۍ د دمکلي مخامخ د کرهالې شمال شرق خوا ته د غره د لمنې په يوه جگه غونډۍ جوړه شوې ده. دا کلا او محل هغه وخت په چغان غونډۍ ونومول شوه چې دلته په دې سيمه کې د جغانيانو حکمراني وه او د چنگېز د اولادې د چغتايانو په وخت کې د دې ځای د تسميې د وجې په نسبت، دومره مستنده نه ښکاري او امکان لري چې په چغسرای د دمکلي اړول به د جغتايانو په وخت صورت موندلی وي نه د چغان غونډۍ، ځکه چغانيان له جغتايانو څخه بېل خلک وو.

د کلوم کلا:

د کلوم کلا چې د کولم، کالم، کلم او د قلوم په نوم هم ياده شوې ده، د مرکزي نورستان د پېچ درې په وروستۍ برخه کې پوښال، رمگل او مندوگل ته نژدې په ناجل کې د غره په جگه څوکه باندې له تيږو څخه جوړه شوې ده چې ډېره کلکه کلا ده. په تاريخي اسنادو کې چې د دې کلا څخه يادونه شوې ده هغه د امير تيمور او د امير عبدالرحمن د هغو لښکر کشيو د واقعاتو بيان دی چې په نورستان يې کړي دي.

گوډ تيمور کله چې د کتور په درو کې لښکر کشي وکړه او هغه کلا يې له ډېرو ستونزو او قربانيو ورکولو وروسته فتح کړه نو د خپلې فتحې په ياد يې هلته يو يادگار پرېښود، دغه يادگار د کلوم د کتيبې په نوم يادېږي.

د پيار کلا:

د پيار کلا چې د لويديز نورستان ژونیا ته نژدې موقعيت درلود د کتور د

توره کرښه / ۳۶۱

نورستانيانو د پخو کلاگانو څخه يوه کلا ده چې د هغې د نيولو واقعه داسې بيان شوې ده:

"کله چې د امير عبدالرحمن خان په دوره کې په کونړ کې د پوځي سوقيانو په ترڅ کې سپهسالار غلام حيدر خان ته امر وشو چې نورستان ونيسي نو د نعمان حاکم اولياقل چې د پيار د خلکو په تنبيه کولو اخته و، د جگړې نيت وکړ. د سراج التواريخ په قول په ۳۲ دقيقو (د سرعت عمل څخه مراد دی) په موده کې يې د کافرانو قوت مات کړ او ځينو يې غرونو ته پناه يووړله او له دې جملې څخه ۱۸۰ تنو چې د پيار په کلا کې يې ځای نيولی و کلا بند کړل، دوه شپې او ورځې کلا محاصره وه او کله چې ورته د اولياقل په امر اور واچول شو وسوزول شوه او کلا ونيول شوه."

د کتار کلا:

دا کلا د کتر کلا په نوم چې د کتر يا کتور د قبيلې پورې اړه درلوده، د يوې کورنۍ ځای و او بل تاريخي نوم يې (پريچ ورن ديش) دی او په پر چنسرې کې يوه ډېره ټينگه او لوړه کلا وه، چې د شامير کوټ شمال لويديځ خوا ته د يوه غره په لمن کې تر کتر (کتور) او گمبير رابښکته موقعيت لري. زموږ د پخوانيو خلکو له خولې چې نقل يې کاوه، د دغه کلا خلک ډېر سنگدله او بېرحمه کافران وه. کله چې د هغوی د مسلمان کولو په مقصد لښکر وشو، په دې لښکر کې د نرنگ خلک هم شامل وو. خو دا کلا د کافرانو له خوا د ډېر سخت مقاومت سره مخامخ شوه او هېچا نه شو کولی چې کلا ته ور وخېژي، دا ځکه چې هغوی پرې له پاسه تيرې راکولولې. اما په يوه ډول جنګي تکنیک سره وروختل او کلا ته يې اور واچوه. څرنگه چې د کلا په ساختمان کې زياتره لرګي کارول شوي وو، نو کلا په آسانۍ سره اور واخېست او د کتار کافران غرونو ته وختل.

دمخه وويل شول چې دوي ډېر سخت زړي کافران وو، نو د دوی د ظلمونو او کلک زړه توب کيسې زموږ د پخوانيو خلکو په کلتور او ورځنۍ محاوره کې تر

ننه روح لري، د مثال په توګه که څوک په چا ډېر ظلم وکړي کوم چې د هېڅ عاطفې نښه په کې نه وي، نو ويل کېږي «داسې کار د کتار کافر هم نه کوي»، او يا د مخاطب په شکل ويل کېږي «څه د کتار کافر خو نه يې» او يا که چېرته کومه غوا شيدو ورکولو ته نه ودرېږي نو ويل کېږي «دغه غوا کتاره ده».

کونړ د تاريخ په اوږدو کې:

د کونړ ولايت د لوی افغانستان له لرغونو ولايتونو څخه دی چې ډېرې طبيعي شتمنۍ، ځپاند سيندونه او هسک هسک غرونه لري چې په ځنگلونو پوښل شوي دي. کونړ د افغانستان په تاريخ کې ډېر وياړونه لري، د بېلګې په توګه مقدوني سکندر ته په هېواد او اسلام ميينو کونړيانو په اسمار کې نه هېرېدونکې او تاريخي ماتې ورکړه.

دغه راز د اتلسمې پېړۍ په پای او د نولسمې پېړۍ په پيل کې کونړيانو د انګرېزي ښکېلاک ګرو پر وړاندې عملي مبارزې کړي. د کونړ باتورو مجاهدينو تل په کوزه پښتونخوا کې هم په دغه ښکېلاک ګرو يرغلونه کړي دي، چې په مقابل کې يې انګرېزي ښکېلاکګر کراري ته نه دي پرېښي. هغوي تل د کونړ د قامي مشرانو د خپلو او له منځه وړلو په منظور د خپلو جاسوسي شبکو په وسيله رنګ رنګ دسيسې او توطيې په کار اچولې او عملي کړې.

د تاريخي کره معلوماتو له مخې کونړی علامه سيد جمال الدين افغان د دغه افغان دښمنو د ناولو نيتونو او زورونو له امله خپل پلرنی ټاټوبی پرېښودو ته اړ شو. علامه سيد جمال الدين افغان د افغانستان هغه ځلانده څېره ده، چې ټوله اسلامي او انساني نړۍ يې په نوم وياړ کوي. ځکه علامه سيد جمال الدين افغان د اسلامي امت د نجات او يووالي لپاره عملي پلانونه ترلاس لاندې لرل. علامه افغان تل هڅه کوله، چې ټول اسلامي امت يو موټی کړي، علامه د بهرنيو او کورنيو ښکېلاک ګرو او مستبيدينو په وړاندې تل په افغاني او اسلامي جرات ولاړ و.

کونړيان له وطن، اسلام او خپلواکۍ سره زياته مينه لري، تل يې د هېواد د

ازادی او خپلواکۍ د مبارزې او جګړې ډګر ته لومړۍ وردانګلي دي. په کونړ کې که څه هم مختلف توکمونه لکه: مومند، ماموند، سالارزي، ساپي، مشواني، کوهستاني، گوجر او داسې نور اوسېږي، خو دې وروڼو قامونو تل د تاریخ په اوږدو کې د ورورولۍ ګډ ژوند کړی دی او د هېواد او اسلام د دښمنانو پر ضد په ګډ سترګه کې جنگېدلي دي. کونړیان په پښتني دودونو مبین دي، پښتو او پښتونولۍ یې په وینو او رګونو کې ځای نیولی دی. که څه هم کونړیانو په هر مهال د هېواد لپاره ډېرې قربانۍ ورکړي دي، خو په خواشینۍ سره باید وویل شي، چې په افغانستان کې حاکمو رژیمونو هېڅکله هم د کونړ ولایت د ابادۍ او پرمختګ او د کونړیانو د سوکالۍ لپاره هېڅ ډول اغېزمن کارونه سرته نه دي رسولي، بلکې کونړیان یې خپلي او په ډله ییزه او انفرادي توګه وژلي او په شهادت رسولي دي، چې د ۱۳۵۸م کال د وري د ۳۱ نېټې د کونړ ولایت د اسد اباد پورې تړلی د کراچۍ د بې ګناه خلکو په شهادت رسول یې ښکاره بېلګه ده.

د کونړ ځنگلونه د ټول افغانستان د ځنگلونو په سلو کې (۷۲) برخه جوړوي، چې په دې وروستیو کې دغه ځنگلونه د ځنگلونو د مافیا او د افغانستان د خلکو د سوکالۍ او ابادۍ د دښمنانو لخوا په ډېره ظالمانه او بې رحمانه توګه غوڅ او بهرنیو هېوادونو ته قاچاق شوي، چې د ځنگلونو د خرڅلاو په سلو کې یو هم د کونړ او کونړیانو په ګټه نه دي لګول شوي. کونړ پر ځنگلونو سربېره ډېر زیات کانونه او آن یورانیم لري، چې ټولې طبیعي زېرمې هم په افغانستان باندې د مسلطې مافیا له خوا په غېږ فني توګه وېستل کېږي او له هېواد څخه بهر ته قاچاق او پلورل کېږي.

دغه راز د کونړ سیند هم په افغانستان او سیمه کې ډېر شهرت لري، که د کونړ د سیند له اوبو څخه د ځمکو د خړوبولو او د اوبو برېښنا بندونو له پاره ګټه واخېستل شي، داسې لوی او ګټور بندونه پرې جوړېدلی شي، چې ساری به یې په سیمه کې نه وي.

د پورتنیو لنډو یادونو څخه موخه دا ده، چې کونړ ډېرې زیاتې طبیعي شتمنۍ او زیرمې لري، که پاملرنه ورته وشي نو د یوې خوا به وزګار کونړیانو ته کار پیدا

شي، له بلې خوا به کونړ اباد شي او ټول افغانستان ته به يې گټه ورسېږي.

د چارو د سرته رسولو لپاره لاندیني ټکي اړین برېښي:

الف: د کونړ په سیند د برېښنا د بندونو جوړول او په ځانگړې توگه د ارواښاد داود خان د واکمنۍ د وخت د اسمار د سور طاق د برېښنا د پروژې عملي کول، چې پر ۱۳۵۸ ل کال يې په عملي کولو پیل کېده. له بده مرغه د ۱۳۵۷ ل کال د غويي د بدلون له امله يې عملي بڼه غوره نه کړه.

ب: د کونړ د سمسورتيا او د کونړ له ځنگلونو څخه د اغېزمنې او پرځای گټې اخېستنې لپاره د ارواښاد داود خان د مهال د کونړ د پراختيا د پروژې بيا فعالول.

ج: د کونړ د لرگيو د اغېزمنې گټې اخېستلو په منظور د څوکۍ په ولسوالۍ کې د کاغذ جوړولو د فابريکې، چې ماشينونه او نور وسايل يې پر ۱۹۹۲ع کال کې د تش په نامه اسلامي تنظيمونو له خوا د نورو ملي شتمنيو په څېر لوټ او تالا شوي او ودانۍ يې زورورو لاندې کړي، بيا ژوندي کول.

د: څرنگه چې د کونړ سیند هر کال په زرگونه جریبه ځمکې ته زیان رسوي، د دې زیان د مخنیوي لپاره اړینه ده، چې د کونړ سیند دواړو لورو ته استادي دېوالونه جوړ شي.

و: څرنگه چې د افغانستان په اوسني اساسي قانون کې په ټول افغانستان کې د متوازن لگښت تاکید شوی، د دې لپاره چې د اساسي قانون دغه ماده په ښه توگه پلي او عملي شي، وړاندیز دی چې په کونړ کې دې د مسلکي لوړو زده کړو عالي مؤسسې او پوهنتون جوړ شي، ترڅو د کونړیانو بچي هم د هېواد د نورو ولایتونو په څېر د لوړو زده کړو څخه برخمن شي.

په پای کې د کونړ ولایت او د افغانستان واکمنو پاملرنه د پورتنیو وړاندیزونو پلي کولو ته راگرځوو او په کونړیانو غږ کوم، چې حق اخیستل کېږي، ښل کېږي نه! نو تاسو هم هوښیار او رابېدار شئ او د خپلو روا حقوقو ټینګه او پرله پسې غوښتنه وکړئ.

د لغمان ولايت پېژندنه

لغمان د افغانستان يو له ختيځو ولايتونو څخه دی، د ولايت په ۱۳۴۳ لمريز کال کې تاسيس شوی دی، مرکز يې د مهترلام ښار دی.

لغمان ولايت ۳۸۴۳ کيلو متره مربع مساحت لري، د ۲۰۰۹ کال د سرشمېرنې له مخې، د دې ولايت نفوس ۴۳۵ زره تنه اټکل شوی او د بحر له سطحې څخه ۷۷۲ متره لوړ دی.

په دې ولايت کې پښتانه، تاجک او پشه يي مېشت دي، د وروستيو شمېرنو له مخې، پښتانه په کې ۵۸ سلنه، تاجک او پشه يي ۲۱، ۲۱ سلنه دي.

په دې ولايت کې ډېری قبيلې د پښتنو دي، د بېلگې په توگه ساپي، سهاک، هوت خېل، خروټي، الکوزي، تره خېل، رستم خېل، مېچن خېل، اکاخېل، نيازي او وردگ دي.

لغمان د هندوکش غرونو په لمنه کې د کابل سيند تر غاړې پروت دی، د الينگار او اليشنگ سيندونو يې ښکلا نوره هم زياته کړې ده.

د لغمان ولايت ټول کلي تقريباً (۶۴۰) دي. يو مهال د الينايانو له مربوطاتو څخه و او همدا شان بودايي مدنيت د دې سيمې مرکزيت بلل شوی او د اشوکا (د هندي يوريانو د کورنۍ پاچا) د دورې ډېر ليکونه او هم د درونټې څنگ ته د يو شمېر بودايي آثارو درلودونکی ځای دی. د څېړونکو او پوهانو د پوره پاملرنې وړ دی او حدود العالم يې بتخانو ته اشاره کړې ده. (مرکز يې کالام (مهترلام) دی. د مهترلام يا مهترلمک په هکله بېلابېل تاريخي روايتونه راغلي دي.

څلور خواوې:

د لغمان سوېل ختيځ او سوېل ته ننگرهار، شمال ختيځ ته کونړ، شمال ته يې نورستان، شمال لوېديځ ته يې پنجشېر او لوېديځ ته يې کابل او کاپيسا ولايتونو

اداري واحدونه:

نغمان ولایت د مرکز په ګډون شپږ اداري واحدونه لري، مهترلام د دې ولایت مرکز، الیشنگ، الینگار، دولت شاه، قرغه بی او بادپنس یې ولسوالۍ دي.

مشاهیر:

محمد نور بابا، گل باچا الفت، محمد شاه خان بابکرخېل، عبدالله نغمانی، اسحاق ننگیال، مولوي حبيب الرحمن، قیام الدین کشاف، رئیس محمد قاسم خان، انجنیر محمد عالم قرار، اسماعیل یون، محمد حنیف اتمر، زلمی هېوادوال، ډاکټر عبدالظاهر (پخوانی صدر اعظم)، زلمی خلیلزاد، ډاکټر محمد حسن کاکړ، غلام حسن گران، احمد ظاهر (سندرغاړی)، شفیق مرید (سندر غاړی)، منگل (سندر غاړی)، سعید افغاني، حبيب الرحمن مهدي، میرمن سایره، غلام حسن خان ساپی، صدیق کاوون توپاني، عبدالحق ورنټاوال او اسد الله دانش.

کرڼه:

په نغمان کې د کابل سند ترڅنګ د الینگار او الیشنگ سیندونه بهیري او د دې ترڅنګ ګڼ شمېر کاریزونه هم لري. د اوبو د پراخو زېرمو له امله د دې ولایت ډېری خلک په کرڼه بوخت دي.

د دې ولایت د سبزیو او نورو فصلونو حاصلات د ولایت د اوسیدونکو د اړتیاوو د پوره کولو ترڅنګ د ختیځو ولایتونو او کابل ولایت اړتیاوې هم پوره کوي. په دې ولایت کې وریجې، لوبیا، بېلا بېل ډول ترکاری او سبزي جات، نارنج، مالټې، لیمو، کینو، ګني، منې، زردالو، چهارمغز او داسې نور تولیدات لري. د دغه ولایت په غرنیو سیمو کې د جلغوزیو ځنګلونه هم شته، دغه راز د ارچې، بنسټر، بلوط، چنار او نور بېلا بېل پراخه ځنګلونه هم لري.

د اوبو بندونه او سیندونه:

په لغمان ولایت کې د الینگار او الیشنگ دوه لوی سیندونه بهېږي، چې بیا په قرغیو ولسوالۍ کې له کابل سیند سره یو ځای کېږي. د دې ولایت د قرغیو ولسوالۍ اړونده د درونټې په سیمه کې د اوبو او برېښنا بند شته، خو له برېښنا او اوبو څخه یې د ننگرهار ولایت گټه پورته کوي. د دې ولایت د قرغیو په ولسوالۍ کې د سیند ترغاړې د کبانو یوه لویه پروژة وه، خو له بده مرغه اوس له کاره لوېدلې ده.

لوبې:

په دې ولایت کې د نورو لوبو ترڅنګ والیال او فوټبال ترسره کېږي، خو په دې وروستیو کې بیا د کرکټ لوبې ډېره وده کړې ده. ولایتي منتخبه لوبډله لري او په ملي لوبډله کې هم د ولایت لوبغاړو ځای موندلی دی. د کرکټ لوبه د ولایت د مرکز مهترلام ترڅنګ په ولسوالیو کې هم ښه پرمختګ کړی. دغه راز په دې ولایت کې رزمي لوبې لکه تکواندو، بوکسنگ، کاراته او نورې هم ترسره کېږي.

پوهنه:

لغمان هم یو له هغه ولایتونو څخه دی، چې د ځوان کهول ډېری برخه یې په زده کړو بوخته ده، په لغمان ولایت کې شاوخوا ۲۹۱ ښوونځي موجود دي، چې ۱۱۹ لېسې او پاتې نورې یې لومړني او منځني ښوونځي دي. د پوهنې ریاست د چارواکو د معلوماتو له مخې، د یاد ولایت ټول زده کوونکي ۱۷۸۱۷۱ تنو ته رسېږي، چې ۸۰۶۱۸ یې نجونې او پاتې یې هلکان دي. په دغه ولایت کې شاوخوا ۴۰۹۸ ښوونکي په دندو بوخت دي چې ۳۱۱ تنه یې ښځینه ښوونکې دي. د لغمان په ولایت کې څلور د زراعت لېسې او یو تخنیکم هم موجود دی او ورسره په خوا کې یو لوی دارالعلوم او ۱۴ مدرسې فعالیت لري. په دغه ولایت کې له یوه مرکزي دارالمعلمین سربېره څلور نور الحاقی

په لغمان ولايت کې څلور شخصي بنوونځي فعاليت لري، چې لسگونه استادان او سلگونه زده کوونکي په کې په زده کړو بوخت دي. د لغمان پوهنتون هم تېر کال په فعاليت پيل کړی او څلور پوهنځي لري.

نغمان ولايت د خپل ستراتيژيک موقعيت له مخې، د صنعت لپاره ښه او غوره چاپېريال لري، خو هغه رنگ چې په نغمان کې اړينه ده، صنعت وده نه ده کړې. دغه ولايت ډېره ښه اب و هوا لري، چې د کار کولو لپاره ډېر وړ شرايط په کې موجود دي.

مدني ٽولني:

رسنی:

پہ لغمان کی دہری رسنی کار کوی۔

غږيزې: د نغمان ملي راډيو او کاوون غږ راډيو.

هغه راډيو گانې چې په ننگرهار کې سټډيوگانې لري او په نغمان کې اورېدل کېږي:

ننگرهار ملي راډيو، شرق راډيو، نرگس راډيو، اصلاح راډيو، مرام راډيو، کلید راډيو، اباسين راډيو، صفا راډيو، نن راډيو، هميشه بهار راډيو، انعکاس راډيو او وطندار راډيو.

هغه راډيو گانې، چې له مرکز خپرونې کوي او په نغمان ولايت کې اورېدل کېږي:

ارمان راډيو، اريانا راډيو، اراکوزيا راډيو، بي بي سي راډيو، ازادی راډيو، امريکا غږ اشنا راډيو، مشال راډيو، ستا راډيو، گوربت راډيو، نوا راډيو، کابل ملي راډيو، سلام وطندار راډيو، شمشاد راډيو، او داسې نورې...

تصويري رسنۍ:

په نغمان کې يواځې د نغمان ملي تلويزون دی، چې خپرونې لري، او نور تلويزونونه په کې نشته.

هغه تلويزيونونه، چې له کابل خپرونې کوي او په نغمان کې ليدل کېږي، په لاندې ډول دي:

کابل ملي تلويزيون، امريکا غږ اشنا تلويزيون، شمشادتلويزيون، لمر تلويزيون، طلوع نيوز، اريانا تلويزيون، تمدن تلويزيون، خورشيد تلويزيون، ژوندون تلويزيون، نور تلويزيون، یک تلويزيون.

چاپي رسنۍ:

په دغه ولايت کې يو شمير چاپي رسنۍ هم فعاليت کوي، چې په لاندې ډول دي: نغمان مجله، شينکې نغمان مجله، روښان، نورلام، نغمان ځوانان، بورا او داسې نورې...

کولتور:

لکه څرنگه چې لغمان د ننگرهار سره ګډه پوله لري، په دغه ولایت کې هم کولتوري چارې ډېرې ښې او چټکې پر مخ روانې دي، په یاد ولایت کې ګڼې فرهنګي ټولنې هم فعالیت کوي، د بېلګې په ډول، لغمان فرهنګي یون، د ختیځې سیمې لیکوالو او ژورنالېستانو خپلواکه ټولنه، لغمان ادبي بهیر، لمپاکا فرهنګي بنسټ.

په لغمان ولایت کې د لومړي ځل لپاره د الینګار فرهنګي یون په نوم یوه فرهنګي ټولنه په ۱۳۷۷ لمریز کال کې رامنځته شوې ده، چې له هغې وروسته نورې فرهنګي ټولنې هم رامنځته شوې.

په لغمان ولایت کې هر کال د سمسور لغمان په نوم د اطلاعات او کلتور په ریاست کې یوه دودیزه پسرلنۍ مشاعره هم کېږي، چې هر کال په کې له ګاونډیو ولایتونو سربېره د پلازمېنې کابل څخه هم شاعران ورته راځي. د لغمان ولایت په قرغیو ولسوالۍ کې د شله ټک په نوم په یوه غره کې په ۱۳۸۴ لمریز کال کې هغه ډبرلیکونه چې په ارمني لیکدود لیکل شوي وو، هم پیدا شوي، چې لا هم په دغه ولایت کې موجود دي او ساتنه یې کېږي.

د لغمان ولایت لسګونه پشه یي شاعران هم لري، چې تر دې دمه یې په دغه ولایت کې څلور تذکرې هم چاپ شوې دي. لغمان هم د یو شمیر نورو ولایتونو په څېر ځانګړې موسیقي لري، چې په کې هارمونی، تبله، نغاره، سورنی او داسې نور د یادونې وړ دي، د دغه ولایت ډېری محلي هنرمندان سړوکې، لوبې او بګتۍ وايي.

د نورستان ولايت

د افغانستان د ختيځو ولايتونو له جملې څخه دی چې ختيځ ته يې د پاکستان تر ولکې لاندې آزاد قبایل، جنوب ته د کنړ ولايت، شمال ته يې د بدخشان او پنجشير ولايتونه او لويديځ ته يې د لغمان او کاپيسا ولايتونه موقعيت لري. د نورستان ولايت چې د هېواد دريمه درجه ولايت گڼل کېږي، د وگړو شمير يې د ۱۸۳۷۵۸ په شاوخوا کې اټکل کېږي. مرکز يې د پارون ښار دی او په مرکز سربيره ۷ اداري واحدونه يا ولسوالۍ لري چې کامدیش، ويگل، نورگرام، مندول، برگمټال، دواب او واما څخه عبارت دي.

د نورستان په ولايت کې د ۱۳۹۰ل کال د پوهنيز پرمختگ په هکله لنډ معلومات له گرانو لوستونکو سره شريک کېږي. هيله ده چې دغه معلومات به د پوهنې د مينه والو، څېړونکو، اړوندو اړخونو او ټولو هيوادوالو لپاره له گټې څخه خالي نه وي او د هېواد د هر اړخيزې سوكالۍ، سولې او سمون په لاره کې به د يوه ښه زيري په توگه ثابت شي.

د ۱۳۹۰ل کال ښوونيز حالت:

په ۱۳۹۰ کال کې د نورستان په ولايت کې په ټوليزه توگه ۲۴۷۷ بابه تعليمي موسسې د پوهنې له وزارت سره رسميت او فعاليت درلود چې له دې جملې څخه ۲۲۹ بابه د عمومي زده کړو ښوونځي، ۱۵ بابه د اسلامي زده کړو موسسې (۳ بابه دارالعلومه، ۱۰ بابه ديني مدرسي، ۲ بابه دارالحفاظونه ۲ بابه دارالمعلمين او د ښوونکو د روزنې الحاق يې، ۱ باب د تخنيکي او مسلکي زده کړو موسسات وو. د دې ولايت په تعليمي موسساتو کې په ټوليزه توگه ۵۹۹۹۹ تنه زده کوونکي، طالب العلمان او محصلين د ۱۳۵۶ تنو ښوونکو، مدرسينو او استادانو له خوا په زده کړو بوخت وو.

همدارنگه په ۱۳۹۰ کال کې په همدې ولايت کې ۱۷۱۱ تنه د سواد د زده کړې

توره کرښه/۳۷۲

په ۱۱۶ بابه کورسونو کې د ۶۰ تنو استادانو له خوا د ليک لوست په زده کړو بوخت وه.

له ۱۳۵۸ ال کال څخه تراوسه د پوهنې وزارت د نورستان په ولايت کې د ۲'۵۶۹'۵۹۸ امريکايي ډالرو په ارزښت ۴۹ تعميراتي پروژې پيل کړي چې ۱۶ پروژې بشپړې شوې او ۳۳ پروژې تر کار لاندې دي. په ۱۳۹۰ ال کال کې د نورستان ولايت د دولسمو ټولگيو د فارغانو شمير ۳۶۱ تنه وو.

د پوهنې د بهير په وړاندې ستونزې:

د نورستان په ولايت کې، د مسلکي ښوونکو کموالی، په ځينو سيمو کې ناامني، او د ۱۵۳۳ بابه تعليمي موسساتو لپاره د تعمیرونو نشتوالی هغه ستونزې دي چې په دې ولايت کې د پوهنې د نظام په وړاندې قرار لري. بايد وويل شي چې د ليکنو دغه لړۍ به چې (د پوهنيز پرمختگ بهير) په نوم يادېږي، د هيواد په ۳۴ ولايتونو کې له گرانو لوستونکو سره يو ځای گام پر گام مزل کوي او د افغانستان د هر ولايت د پوهنيز پرمختگ په هکله به لږ تر لږه يوه لنډه ليکنه ستاسو مخې ته ږدي. له موږ سره اوسئ.

د پاکستان جوړېدل

۱۹۴۷ز کال د اگسټ ۱۴ اعلانیدو نېټه، د پېژندلو نېټه ۱۹۴۷ز کال ۱۴ اگسټ

پاکستان یو وخت نیمه د هند برخه او نیمه نوره د هند د لوېدیځې سیمې چې د چین او بلتستان د پولې څخه نیولې تر کوز سند او بلوچستان پورې د اوسني افغانستان پخوانۍ برخه وه. یو مهال د پښتنو قبایلو تر منځ د تړبګنۍ له کبله دغه سیمې په څو نومونو بېلې شوې چې یو لړ نومونه یې روهستان، روهیله، پښتونخوا، شمال لوېدیځه سرحدي ولایت او نور نومان پرې سیمه واکو پښتنو او وروسته بیا انګرېزانو ایښي.

د پاکستان د هېواد تاریخ ډېر لنډ دی او یوه پېړۍ لا نه کېږي چې رامنځته

شوی. ۷۰ کاله کېږي چې د پاکستان هېواد تاسیس شوی. د نني پاکستان اړیکې د انګرېزانو او په ځانګړې توګه د امریکا سره د افغان جهاد پر مهال د پوځي دیکتاتور ضیاء الحق له خوا زیاتې ټینګې شوې چې له مخې یې د امریکا پخواني ولسمشر رونالډ ریګن پاکستان د امریکا ناوې هېواد ګڼلی چې لا تر اوسه هم د انګرېزانو تر اغېز لاندې یې نظام چلېږي.

پاکستان د اسیا په سوېل ختیځو هېوادونو کې راځي، چې په ۱۹۴۷ز کال کې د اګسټ په ۱۴ مه یې د پاکستان نوم خپل کړ. انګرېزانو دغه هېواد له پیل څخه په فدرالي نظام ویشلی دی چې د ۱۹۷۳ز کال اساسي قانون له مخې یې په څلورو ایالتونو د قامونو په تناسب بېل کړي دي.

دغه څلور ایالتونه په دې توګه ول: د پنجاب ایالت، د شمال لوېدیځې پولې ایالت چې اوسنی پښتونخوا ده، د سنده ایالت او د بلوچستان ایالت. د هېواد پلازمېنه اسلام آباد نومېږي او کراچی، لاهور، فیصل آباد او راولپنډۍ یې نور صنعتي او نامتو لوی ښارونه دي. په دغه هېواد کې برسېره پر ۶ ګونو غټو توکمونو سلهاوو مذهبي فرقې هم شتون لري چې په غټو توکمونو کې یې پنجابیان تر ټولو غټ توکم بیا پښتانه دوهم لوی توکم، سندیان، بلوڅان، سرائیکان، هندکیان او هندوان شامل دي.

په دیني لحاظ پاکستان کې ۹۷ سلنه مسلمانان دي چې په لښو فرقو او پیرانو وېشل شوي، ۷۰ سلنه یې سني اسلام منلی، ۲۰ سلنه شیعه ګان دي او ۳، ۳ شاوخوا سلنه هندوان او عیسویان هم شته. د ۱۹۴۷ز کال نه وړاندې پاکستان، هند او بنگله دېش یو هېواد وو چې د (بر صغیر هند) یا د هند وړې وچې په نوم بللی کېدل. دغه وخت په هند کې د انګرېزانو واکمني وه.

۷۰ کاله وړاندې کله چې هندوستان له انګلیسانو خپلواکي تر لاسه کړه د انګلیسانو بله لویه لویه پیل شوه هغه دا چې محمد علي جناح د دوی پټ پرتوکولي وو او د اسلام په نوم یې یو جلا هېواد چې نوم یې پاکستان وي غوښت. یانې هندوستان د هندوانو او پاکستان د مسلمانانو د جلا جلا هېوادونو په توګه تشکیل شي. په داسې حال کې چې تر اوسني پاکستان په هندوستان کې د مسلمانانو شمېر زیات وو او دی خو انګلیسانو چې په جنگ کې له هند نه

توره کرښه / ۳۷۵

ماتې خوړلې وه، دا يې پلمه وگرځوله او هندوستان په څو ټوټو ووېشلو. انگليسانو پاکستان له څو جلا ملتونو څخه جوړ کړ، بلوڅان او پښتانه يې له افغانستان جلا، سند، بنگال او پنجاب له هندوستانه جلا کړل او پاکستان په ۱۹۴۷ز کال کې جوړ شو.

د پاکستان د جوړېدو په لمړيو شېبو کې، پاکستان زرگونه پښتانه قبایل جنگيالي کشمير ته د دې لپاره واستول چې د هندوستان پوځ سره ډغره ووهي او په کشمير کې خپله برخه ترلاسه کړي. دغو لمسونو د لومړي ځل د پاکستان او هندوستان جگړې ته لاره هواره کړه. شپيته کاله وروسته د دوی لمسيان دې ته وهڅول چې له امريکايانو سره د افغانستان په دننه کې جگړه وکړي.

د کشمير او بنگله دېش ستونزه هم داسې لکه د پښتنو او بلوڅو ستونزه د هند او پاکستان تر مېنځ ستونزمنه پاتې شوه. دوه ځلې هندوستان او پاکستان د بنگال او کشمير په سر جنگونه کړي بنگال خو ازاد او خپلواک هېواد شو خو د پښتنو او بلوڅو مسئله او د ډيورنډ کرښه همداسې ناحله پاتې شوه.

د دې لپاره چې د پښتونخوا او بلوچستان د ازادۍ غوښتونکو جذبه لږه کړي، په پښتونخوا کې د هندو او مسلمان سره د پاتې کېدو په ستره ټگۍ د خلکو د ارادي خلاف يوې فرمايشي ټولپوښتنې ته لاره هواره شوه. يو پلو قران کينودل شو او بل پلو ته گرد او له خلکو وغوښتل شول چې کومې خواته رايه ورکوي؟ دا ټولپوښتنه د هندوستان يا پاکستان او يا په مستقل تشخص د پاتې کېدو لپاره ټولپوښتنه نه وه! په دې د خيبر پښتونخوا او بلوڅو خلک د يوې توطيې په پايله کې د مسلمان په نوم له هند څخه جلا او پر نوي جوړ شوي پاکستان ور گډ کړل شول.

د هند په نيمه وچه کې د پاکستان تيوري د انگريز د امپريل استعمار د جيوستراتيژيکو او جيوپوليتيکو اوږدمهاله موخو لپاره د دوي د لاس پوڅو له خوا مطرح او عملي شوه. هغه وخت يانې د ۱۸ پېړۍ په پاې کې برتانوي بنکيلاگر يواځنې اروپايي ځواک وو چې د هند په نيمه وچه او هندي سمندر کې يې خپلې اډې او د سوق الجيش مرکزونه ټينگ کړل.

د انگريزانو ستراتيژي دا وه چې خپله سياسي، اقتصادي او تجارتي ولکه په ټول

هند او له هند څخه بهر د فارورډ پالیسي (Forward) په چوکاټ کې د منځنۍ اسیا په لور پلنه کړې. ولې د دوي د استعماري موخو او پراختیا غوښتنې په وړاندې په برصغیر کې د مختلفو ډلو ټپلو او گوندونو لکه، د ۱۸۱۳ز کال تر ۱۸۲۳ز کال د پنداریانو ازادي ښوونکي غورځنگ چې د روښانه پښتنو امیر خان افغان یې رهبري کوله او وروسته له مبارزو او اتلولیو د انگریزانو د ۱۲۰۰۰۰ منظم اردو له خوا په بې رحمۍ وټکول شول.

همدارنگه د هند د ملي کانگریس گوند چې په ۱۸۸۵ز کال کې تاسیس او د دغه گوند په رهبري کې بیا مهاتما گاندي، مولانا ابوالکلام آزاد، ډاکتر ذاکر حسین چې دواړه افغانان دي، راجندر پرساد، جواهر لال نهرو کار کاوه. خان عبدالغفار خان (پاچا خان) او د هغه مشر ورور ډاکتر خان صیب هم د کانگریس له گوند سره د استعمار په شپږو کې همغږي او همکاري درلودله.

د یادولو وړ ده چې محمد علي جناح هم د کانگریس د گوند غړي وو او وروسته د انگریزانو په اشاره په ۱۹۱۳ز کال کې د ټول هند مسلم لیگ گوند ته ورغله، پاچا خان هم د هند په شمال غربي سیمه کې د انگریزانو په ضد په ۱۹۲۱ز کال کې د انجمن اصلاح افغانه او په ۱۹۲۹ز کال کې یې د خدایي خدمتگارو غورځنگ بنسټ کېښود، په دې وخت کې وو چې د علیگړه مسلم یونیورسیتي له خوا په ۱۹۰۶ز کال کې په ډاکه کې د ال انډیا مسلم لیگ د گوند بنسټ کېښودل شو.

د هند په نیمه وچه کې د مسلمانانو ځینو کټه گوریو او لیرکیو له استعماري واکمنو څخه د مسلمانانو له پاره د ځینو امتیازاتو غوښتنې پیل کړې، د بېلگې په توګه په ۱۹۰۶ز کال د مسلمانانو یو ۳۶ کسيز پلاوی د سر اغا خان تر مشرۍ لاندې د شمله په توریستي او تفریحي ښارګوټي کې چې د ډهلي په شمال کې موقعیت لري د هند له وایسرای (نائب السلطنة) لارډ منټو سره لیدنه وکړه، دغه پلاوي له انگریزانو څخه د هند په نیمه وچه کې د مسلمانانو لپاره د ځانګړي امتیازاتو او حقوقو غوښتنه کوله.

همدارنگه د مسلم لیگ گوند د مسلمانانو د ځانګړي حقوقو او امتیازاتو په چوکاټ کې خپلې غوښتنې مطرح کولې او فعالیتونه یې ګړندي کړل. د یادولو

توره کرښه / ۳۷۷

وړ ده چه د هند په نیمه وچه کې د سر سید احمد خان لخوا د دوو قومي نظریې تیوري، یانې هندوان بېل او مسلمانان بېل وړاندې او د ښکیلاکگر ځواکونو په لمسونه د هندو - مسلمان جگړو زور واخېست او په ټول هندوستان کې نفرت او کرکه پیل شوه. د مسلم لیگ گوند د دوه قومي نظریې تیوري تائید او د پلي کولو لپاره یې نه سترې کېدونکې مبارزه کوله، همدارنګه په ۱۹۳۰ز کال کې د هند د الله اباد په ښار کې د مسلم لیگ د گوند کلنۍ غونډه د علامه محمد اقبال لاهوري تر قیادت لاندې جوړه او علامه اقبال په خپله پرانیستونکې وینا کې د هند په نیمه وچه کې د مذهب په اساس د دوو قومي نظریې یانې هندوستان بېل او د مسلمانانو لپاره جلا هېواد تائید او ملاتړ یې وکړ چه له دغه وخته د مذهبي ایډیالوژۍ په اساس د "پاکستان" د جوړښت لپاره لاره هواره او هڅې ګړندې شوی.

د پاکستان د نوم وړاندیز د لومړي ځل لپاره په لندن کې د Cambridge (کامبریج) د پوهنتون یوشمېر هندي زده کړه یالانو وړاندې کړ چې په ۲۳ مارچ ۱۹۴۰ز کال د ال انډیا مسلم لیگ د گوند چې د موضوع په اړوند یې په لاهور کې غونډه وکړه د تائید وړ وګرځېد او د هند په نیمه وچه کې د مسلمانانو له پاره د ځانګړي هېواد غوښتنه او مطالبه په کې تکرار شوه.

د مسلم لیگ د گوند دا غونډه تراوسه پورې د قرارداد لاهور یا قرارداد پاکستان په نامه یادېږي او هر کال یې په لاهور کې د منارپاکستان او نورو ښارو کې په ۲۳ د مارچ لمانځل کوي.

د دویمې نړېوالې جګړې په وخت کې په اروپا او اسیايي محاذ کې انګریزي ښکیلاکگر له ګڼو ستونزو سره مخامخ وه. په همدې شرایطو کې د مولانا ابوالکلام آزاد په مشرۍ د هند کانګرس گوند لخوا هندوستان ته د بشپړې خپلواکۍ غوښتنه وشوه او هم د Quit India او "هندوستان چهوردو" یانې له هندوستان څخه ووځئ او هم له انګریزانو سره یې د عدم همکاري نوښت او تحریک پېل کړ چې د کانګرسي مشرانو د نیول کېدو لامل شو.

برطانوي حکومت د کانګرس د گوند په مشرۍ د خپلواکۍ غوښتونکو او مبارزینو له خوا د هند د استقلال مطالبه ومنله، خو په دغه وخت کې د مسلم

ليک گوند د محمد علي جناح په مشرۍ له انگریزانو سره همکاري کوله او د بنکیلاک گرو مسلطو ځواکونو له خوا به ورته وعدې ورکول کېدې، چې تاسو به بیا خوشحاله کړو او یو څه به درکړو، چې په ۱۹۴۶ز کال د برتانوي هند وایسرای (نائب السلطنة) لارډ ډیول، وروسته له انتخاباتو د کانگرس گوند د لیږد (انتقالي) یا Transitional حکومت په جوړولو مؤظف کړ او پندت نهرو یې د انتقالي حکومت د مرستیال رئیس په توګه معرفي کړ.

خو د مسلم لیګ گوند په انتقالي حکومت کې د برخې اخیستلو څخه انکار وکړ، مګر وروسته د وایسرای لارډ ډیول د اړیکو په پایله کې مسلم لیګ گوند هم په انتقالي حکومت کې شامل شو او په وروسته فعالیتونو کې د کانگرس او مسلم لیګ گوندونه له وایسرای سره دې تاریخي پربکړې ته ورسېدل چې د هند نیمه وچه به په هندوستان او پاکستان تجزیه کېږي.

همدارنګه د برتانیا پارلمان د هند د تجزیې موضوع د ۱۹۴۷ز کال د جون د میاشتې په ۳ نېټه ومنله، ولې د هند د نیمې وچې ویش د اګست میاشتې ته وځنډېد، چې په ۱۴ د اګست ۱۹۴۷ز کال، پاکستان د انگریزانو د بدشګونه او شوم میراث او د دوي د جیوپولیتیکو او جیوایکانومیکو اوږدمهاله ګټو له پاره په مصنوعي توګه په داسې حال کې چې ځمکه د افغانانو او کلتور یې د هند څخه واخیست رامېنځ ته کړ.

د هند د نیمې وچې د ویش یا Partition له امله د هند د نیمې وچې خلک له یوې سترې غمیزي او فاجعې سره مخامخ شول، د بیلګې په توګه ۱۰ ملیونه خلک دواړو خواوو ته وکوچېدل، د ۱ یو ملیون په شاوخوا کې مظلوم انسانان مړه شول، د پاکستان جوړښت د هند په نیمه وچه کې یوه متفقېد پروسه نه وه، د برصغیر اکثریت خلک د مسلمانانو په ګډون د مذهبي ایډیالوژۍ له مخې د هند د نیمې وچې له ویشلو سره سخت مخالف وه. له هغې جملې څخه مولانا ابوالکلام آزاد، خان عبدالغفار خان (پاچا خان)، ډاکټر ډاکټر حسین او ګڼ شمېر نور، مولانا ابوالکلام به استدلال کاوه چې “یو هېواد د مذهب یا تیوکراسۍ په اساس نه جوړېږي، که داسې وي، نو ولې ۲۱ عربي هېوادونه یو مملکت نه دي. یاددونه: پاکستان د بنسټ پالنې او تروریزم مرکز دی او وو، ولې د پاکستان او

توره کړنه / ۳۷۹

سیمې د بحران او ستراتیژیو په اړوند به بحث ادامه پیدا کړي. د پورتنۍ لیکنې
لپاره لاندې ماڅخونه مطالعه شوي:

۱ - India Wins Freedom د مولانا ابوالکلام اثر.

۲ - مولانا ابوالکلام آزاد Selected Speeches and Writings د سید شهاب
الدین اثر.

د لويې برتانيا سياست د هند، پاکستان او افغانستان په اړوند

۱۹۴۵ز کال څخه تر ۱۹۵۰ز کال پورې:

د نړيوالې دويمې جگړې وروسته په نړيواله بڼه ملي ازادي بښونکي جنبشونو ټوکېدل د اکتوبر ۱۹۴۵ز کال کې دويمه نړيواله جگړه پای ته ورسېده. هند دا وخت د برتانيا تر تسلط لاندې وو د هند سربازان د برتانيا په پوځ کې د المان د پوځ سره وجنگېدل او په جنگ کې يې مهم رول درلود. هند د جنگ لپاره خوراكي توکي او تخنيکي مواد برابرول، له جنگ وروسته د هند د وگړو ژوند خورا بد حالت سره مخ شو.

په هند کې د لوړې، بېکارۍ، نادارۍ کچه لوړه او خرابه شوه همدا لامل شو چې په هند کې د ملي کانگرس سراسري گوند د هند د مسلمانانو ليگ گوندونه کمونست گوند او نورو سر را پورته کړ او خلکو ته يې د خپلواکۍ روحيه ورکړه. خلکو په مخالفتونو پيل وکړ، زياتره بغاوتونه انگليسانو د برچې په زور وځپل خو ولس پر خپلواکۍ مين وو او د گاندي دا شعار يې بدرگه گولو چې انگليسانو له هنده ووځئ.

په ۱۹۴۲ز کال گاندي تصميم ونيو او د انگليسانو پر وړاندې يې مقاومت پيل کړ، په نهم د اگسټ د کانگرس مشران انگليسانو زنداني کړل او له سياسي فعاليت څخه يې منع کړل. د ۱۹۴۲ز کال انقلاب د ماتې سره مخ شو، گاندي د ۱۹۴۴ز کال د مې په ۶ مه د ناروغۍ له امله له زندانه ازاد شو. د انگرزي مشر په منځگړيتوب د گاندي او محمد علي جناح ترمنځ ناسته جوړه شوه، په ناسته کې جناح د پاکستان پر جوړېدو ټينگار کاوه، د کانگرس يو مخور مشر چ راجا گوپالاچاري دواړو گوندونو ته د همکارۍ وړانديز په لاندې توگه وکړ.

۱ - مسلم ليگ دې د خپلواکۍ تر گټلو له کانگرس څخه ملاتړ او ورسره دې

موقت حکومت جوړېدل ومنې.

۲- د جنگ په پای کې به له خلکو ټولپوښتنه وکړو او د خلکو په رایه به پرېکړه وشي.

۳- دا وړاندیز به هله عملي شي چې انګلیسان د هند واکمني سکانو ته وسپاري. خو دا ناسته بریالی نه شوه، ځکه جناح بیدون له قید او شرطه د پاکستان جوړېدل او په رسمیت پیژندل غوښتل او په دی کې د انګلیسانو پوره لاس وو، گاندي تر خپلواکې مخکې د دی وړاندیز کلک مخالفت وښودلو.

په ۱۹۳۶ز کال کې په برتانيا کې پارلمان وټاکل شو، په ټاکنو کې محافظه کارانو ماتې وخوړه، لیبرالېستانو ۳۹۳ څوکۍ وګټلې او محافظه کارانو ۲۱۳ څوکۍ پلاس راوړې او د انګلستان نوی د وزیرانو شورا مشر ایتلي شو. د ۱۹۴۵ز کال د دسپتمبر په میاشت کې یوه ډله سیاستمدارانو چې شمېر یې ۴۳ تنه وو داسې وړاندوینه وکړه چې هند ته په ملګرو ملتونو کې برابر حق ورکړل شي، خو نوي انګلیسي حکومت دا وړاندیز ونه مانه. په ۱۹۴۶ز کال کې په هند کې د استعمار ضد روحیه خورا پیاوړې شوه، کله چې برتانيا په دې باورمنده شوه چې نور پر هند حکومت کول ناممکن دي نو د هند د هېواد په ویشلو یې لاس پورې کړ.

د لیبرستانو د حکومت سیاست او کړنې:

د دوی سیاست د هند په اړه دا وو چې هند په څو وړو هېوادونو ووېشي، په دې توګه به په یوه مرمۍ دوه هدفه وویشل شي. په هند کې سیاسي ګوند د ملي کانګرس په نوم په کال ۱۸۸۵ز کال کې جوړ شو، د دې ترڅنګ نور مخالف اسلامي ګوندونه هم جوړ شول لکه د بنگال ملي اسلامي ګوند، د بمبېي اسلامي ګوند، د مسلم لیګ ګوند او نور.

د کانګرس ګوند یو شمېر غړو کونښن کاوه چې د روسیې ملاتړ تر لاسه کړي ولې هلته بیا د المان او لویديزو نورو هېوادو لانجمنې پېښې پیدا شوې، لامل دا شو چې روسیه، انګلستان، فرانسه د المان پر وړاندې یو شول، د لومړۍ نړیوالې جګړې په درشل کې روسیه او انګلستان مجبور شول چې خپل

توره کړنه/۳۸۲

اختلافونه یو طرفه کړي.

په دې اړوند د افغانستان، فارس، تیبټ په هکله په ۱۹۰۷ز کال ۳۱ د اګسټ د سنټرزبورګ په ښار کې یوه لوزنامه لاس لیک کړه چې په هغې کې راغلي. انگلستان د روسیې حق د افغانستان په شمالي سرحد کې په رسمیت پېژني. برتانیا تعهد کوي چې د روسیې پر ضد به د افغانستان خاوره نه استعمالوي او د روسیې پر وړاندې به هېڅ نوع فعالیت نه کوي.

څلورم - د افغانستان د خپلواکۍ وروسته:

کله چې د امان الله خان په مشرۍ له انگلیسانو په کال ۱۹۱۹ز کال کې افغانستان یو خپلواک هېواد شو، ټولې نړۍ په رسمیت وپېژند. نوي حکومت یو لړ بنیادي اصلاحات او نوښتونه پیل کړل.

د اعلیحضرت امان الله خان په اړه یو شمېر نظرونه:

فرايزرتلر: په کابل کې د انگلیس سفير او ديپلومات د هغه په اړه لیکي: «امان الله خان به په مېړانې، دوستۍ او لارښوديزې مشرۍ کې ستايل کېده او له خپل نیکه پابنده خان څخه به يې تقليد کاوه. امان الله خان یو هېوادپال او د افغانستان د پرمختګ پلوی سړی وو او غوښتل یې افغانستان د نړۍ په هېوادونو کې د لوړ دریځ خاوند واوسي. امان الله خان د درناوي وړ وياند او په نړيوالو چارو کې يې بشپړ مالومات درلودونکی شخص وو. د امان خان په شخصیت کې د ضعف ټکی دا وو چې غرور، پرتم او ځان مننه يې درلودله». (۱۹)

د هند لومړی وزیر جواهر لعل نهرو: اروپا ته د شاه امان الله د اوږده سفر او د هغه د پایلو په اړه لیکي: (د ۱۹۲۸ز کال په لومړیو کې امان الله او ملکه ثريا له افغانستان څخه د اروپا په لور د یوه اوږده سفر په موخه وخوځېدل. د ګڼ شمېر اروپایي هېوادونو پلازمېنو لکه روم، پاریس، لندن او مسکو ته ولاړل او په هر ځای کې له تودو هرکلیو سره مخامخ شول. دغو ټولو هېوادونو په ډېرې لېوالتیا غوښتل چې د خپلو سیاسي او سوداګریزو موخو لپاره د امان الله پام ځانته

توره کرښه / ۳۸۳

راواړوي. هر چېرته ورته گرانبيیه سوغاتونه ورکړل شول خو هغه د یوه هوښیار او لوړ سیاست پوه په توګه خپله ونډه په لوړه کچه او ښه توګه لوبوله او په هېڅ ځای کې یې د هېڅ شي ژمنه په غاړه نه اخیستله. د راستنېدلو په مهال له ترکیې او ایران نه یې لېدنه وکړه. د امان الله اوږده سفر د ډېرو پام ځانته را واړاوه. اعتبار او حیثیت یې زیات شو او د افغانستان ارزښت یې هم ډېر کړ. خو دننه په افغانستان کې اکر یا حالت ډېر ښه نه وو. امیر ډېر خطرناک کار کړی وو او هغه دا وو چې په هېواد کې د بدلونونو له پیلولو سره جوخت او د لرغوني ژوند ډول ته د بدلون ورکولو له څپو سره سم توده په توده په سفر ولاړ. مصطفی کمال هېڅکله دغسې خطرناک کار ونه کړ. (۲۰)

دارالامان د امانی سلطنت تاریخي ماڼۍ چې بنسټ یې د خپلواکۍ د ګټونکي سروال، هېواد پال او سربښندویه نومیالي غازي اعلیحضرت امان الله خان له خوا ایښوول شوی وو خو د خپلواکۍ دوښمنانو د باروتو په لمبو وسوځاوه.

د امانی دور فرانسوي سفير موريس فوشي د امان الله خان په اړه ليکي: «دغه ځوان د خپل عمر په پرتله په سياسي چارو کې حيرانونکې پوهه لري. ځانګړې موخې په زړورتيا پرمخ بيايي. کله چې ما له هغه سره وليدل، د جنرالۍ جامې يې پر ځان وې. سپين پوستکي او تورې زيږې سترګې يې درلودلې. د هغه په سترگو کې څرګند هوډ، واکمني او برابري په ځلېدلو وه. امان الله خان د خپلې

ډېرې پوهې، مېړانې او په سياسي سکالو کې د خبرتيا له امله هر څوک تر خپلې اغېزې لاندې راولي. امان الله دا پوهه او کفايت درلود چې د گاونډيو (روس او انگليس) په اړه پېچلې سکالو په ډاډ مطرح او د هغو په اړه خپل نظر او پریکړه ووايي.

هغه د پياوړي هوډ، پټينې او تکل خاوند دی. تر اوسه يې د ژوند وريځې پر مخ نه دي رابښته شوي او ډېرې برياوې يې ترلاسه کړي. د بېلگې په توگه افغانستان يې په ډېر لږ وخت کې ټولې نړۍ ته ورپېژندلی دی. وييکي او کلمات د هغه د شخصيت د برم او ستروالي بيان نشي کولای». (۲۱)

امريکايي ليکوال پولاده ليکي: ما د امان الله خان د دورې له شخصيتونو سره له نږدې کتلي او خبرې مې ورسره کړي. د بېلگې په توگه: ياور محمود خان، عبدالعزيز خان، د حربيې وزير او جنرال محمد گل خان مومند. د هغو له خولې مې د شاه امان الله په اړه په زړه پورې او د اورېدلو وړ خبرې اورېدلي چې بايد يادانست او وليکل شي. د دغو يادونو يوه کوشنۍ بېلگه دا ده چې: په ۱۳۴۵ز کال کې د سوادگريزې خونې په رياست کې د چهاردهي له اوسيدونکو څخه يوه پياده چې نوم يې غلام حمد او په ځوانۍ کې په دارالامان کې وو. هغه ويل: د پسرلي يوه ورځ وه، باران اورېدلی وو او ځمکه ښويه وه، امان الله خان له خپلو همکارانو سره د دارالامان ماڼۍ ته راغی چې د دارالامان له ماڼۍ څخه کتنه وکړي. ماڼۍ د يوې غونډۍ پرسر وه. امان الله خان په ځغاستې پيل وکړ او د غونډۍ سرته وخوت او همکارانو ته يې وويل، راځئ چې د ماڼۍ بنسټ يا تهداب وگورو. خو همکارانو د غونډۍ سرته د ختلو هر څه هڅه چې کوله، نه شول ختلی او بېرته لاندې راښوېدل.

امان الله خان هغوی ته وويل، زه تل تاسو ته وایم چې ورزش وکړئ او ډېره ډوډۍ مه خورئ، دا دی زه له تاسو مخکې د غونډۍ سرته وختل، زما هره خبره ستاسو په خیر ده. له دې کيسې ښکاري چې شاه امان الله له ورزش سره مينه درلوده او ورزش يې کاوه (هماغه ځای).

ميرمن ريتالي ستيوارت (په افغانستان کې د اور) کتاب ليکواله وايي: «د افغانستان پخواني اميران مغرور او متکبره ول او له هغوی سره اړيکه نيول گران

توره کرښه / ۳۸۵

ول، خو امان الله خان يو دموکرات سړی وو او د هارون الرشيد په شان پرته له ساتونکو (گارد) د ښار په بازارونو کې پلي گرځېده او له ډول ډول کسانو سره به يې خبرې کولې. له تشریفاتو يې ښه نه راټلل او خان يې کټ مټ د يوه عادي افغان په توگه له نورو سره برابر باله.

امان الله خان يو ولس پال، هېواد پال او د ختيز د خپلواکۍ ملاتړی او ډېر نوميالی سړی وو. د خپلې پاچاهۍ په پای کې يې محافظه کاران په وحشت کې اچولي ول، هغه رېښتونی او صادق وو او د خپل هېواد په عصري کولو کې ډېر جدي شو او د خپلې پاچاهۍ په پای کې يې وويل: د دې له امله چې بلوا يوازې او يوازې د ده پر ضد ده، نو نه غواړي وينه توی کړي او له پاچاهۍ لاس په سر شو او هغه يې خپل ورور عنايت الله خان ته پرېښودله.

يې کفايته درباريان د هغه تر شا او خوا راټول شوي ول، همدارنگه د هغه پر ضد يې د کفر وسله وکاروله او هغه يې د اسلام ضد وباله، حال دا چې هغه يو سپېڅلی مسلمان وو. (۲۲)

او په بل ځای کې ليکي: (د امان الله خان په خبر واکمن نه په ختيځ او نه په لويديځ کې ليدل شوی دی. هېڅ پاچا پرته له ساتونکو او ځانگړو امنيتي تشریفاتو چېرې نه تلو، خو امان الله خان هرې خوا ته روان وو او له وگړو سره يو ځای کېده. افغانانو گومان کاوه چې دغه سړی چې د دوی ترڅنگ ولاړ دی ښايي امان الله خان وي. هغوی انگرېل چې هغه به يو چېرې له وگړو سره د خبرو کولو په حال کې پر سرک باندې وگوري. کورنۍ يې پرې نېوکه کوله چې (ځان ته دې پام ونيسي)، امان الله خان به ويل: ملت زما ساتونکی (بادي گارډ) دی. امان الله خان د لېونۍ مينې په نړۍ کې له ملت سره لېونۍ مينه درلودله). رته تالي د امان الله خان د ښوونکي عبدالغني خان له خولې ليکي چې: امان الله خان له ملي جامو سره ځانگړې مينه درلودله او د ولسي جامو په اغوستلو لکه کميس او پرتوگ، پگړۍ، خولۍ او پوستين به چايخانو او سماوارونو ته روان وو او له خلکو سره به ايل او غيل شو، که خلکو هغه په همداسې جامو کې لېدلی وی نو څه يې نه ويل او د خپلې پاچاهۍ په وخت کې يې کټ مټ دغسې وکړل. امان الله خان يو ښايسته ځوان وو، متوسطه ونه يا قد، گرد مخ،

روښانه تورې سترگې يې درلودلې او هېڅکله نه عصبي کېده. په خبرو کې خوږ ژبې او مؤدب وو او هڅه يې کوله چې مخامخ لوری ځانته لېواله کړي. يوځل يې په پنځلس کلنۍ کې ويلي ول: «دی شرمېږي چې هېواد يې وروسته پاتې دی او د خپلو خلکو له ناپوهۍ ځورېږي». (۲۳).

د هېواد د تاريخ او ټولنپېژندنې د پوهانو په ډله کې ارواښاد حبيبي د افغاني ټولنې يو نوميالی پوه دی چې ټولې ليکنې يې د اسنادو او ليکلي لاسوندو پر بنسټ ولاړې دي. هغه عادت نه درلود چې خپل قلم د هغو پاچايانو او واکمنانو په ستاينه کې په کار واچوي چې ټولنې ته يې خدمت او کار نه دی کړی. د حبيبي نیکه چې مولوي عبدالرحيم آخندزاده نومېده د امير عبدالرحمن خان په وخت کې وژل شوی وو او له همدې امله ارواښاد حبيبي په افغانستان کې د محمدزيو له حکومت سره ښې اړيکې نه درلودلې او د قلم په نيش يې څه چې له لاسه راغلي د بارکزيو او محمدزيو د سردارنو په ځورولو او د هغوی د کړنو په رابربندولو يې ټونگلي دي. خو د دې ترڅنگ د صلاحيت وړ او حق ويونکی عالم وو. په خپلو ليکنو کې که هغه له امان الله خان او د هغه له کارنامو خبرې کړي، د دې ترڅنگ يې د هغه د همکارانو او معاصرینو له ويناوو ځينې نيوکې را نقل قول کړي دي.

په هر صورت کله چې زموږ خاوره خپلواکه شوه او نوي واکمنې په کار پيل وکړ، د کور دننه هغه جبري ناروا کارونه چې د ده پلار په خلکو تپلي وو، لغوه کړل. د نارينه او ښځو لپاره د ښوونځيو پرانېستل پيل شول، د نارينه او ښځينه وو د حقونو برابرۍ ته پاملرنه وشوه، د پرمختګ لپاره کارونه پلان او پيل شول، نوي مدني قوانين جوړ او د افغانستان د ور پېژندلو او دغه هېواد ته د مرستو کولو لپاره يو اوږد مهاله سفر پيل شو. هغه (امان الله خان) د غرب او شرق سره خپل روابط ټينګ کړل او افغانستان يې ټولې نړۍ ته د يو خپلواک او ازاد هېواد په توګه معرفي کړ. خو انگليس د خپل غچ اخېستلو لپاره خپل پلانونه دا ځل په نوې بڼه پيل کړل. د خپلو تالي څټي ملایانو او پيرانو په جامه کې يې د رژيم خلاف پروپاګندونه پيل کړل چې د پروپاګند غټ ټکي يې دا وو: امان الله خان کافر شوی، د ادعا د ثابتولو په موخه يې د ده د ميرمن عکسونه په پټه په ناوړه

توره کرښه / ۳۸۷

بڼه چاپ او خپاره کړل او خلکو ته يې ويل چې امان الله کافر شوی دی. د ده پر ضد يې په لومړي ځل د ننگرهار په شینوارو کې د خپلو غلام صفته ملایانو په واسطه تبلیغ شروع کړ، دا پروپاګند نژدې ټول ننگرهار ته خپور شولو، شینوارو شاماني وسوځوله او د خوګیانو د یو شمیر مشرانو په ګډون مخالفت زور واخېست. انگلیسانو حبیب الله د سقاوو ځوی چې مشهور غل وو خپل سفارت ته په پټه وروبللو، پلان او پیسې يې ورکړې. هغه د دهقاني جنبش تر نامه لاندې په چور او چپاول پیل وکړ.

همدا اوس یو شمیر سقاویان لکه امرالله صالح، پدram او یو شمیر غلامان ډوله ملایان امان الله خان ته د کافر خطاب کوي. کله چې دا حالت امان الله خان ویني کندهار ته ځي هلته د ټولو افغانانو په ګډون لس زره کسان را ټولېږي او کابل ته د بلوا ګرو پر ضد حرکت پیلوي، خو د غزني شاوخوا کې خپله د پښتنو تر مېنځ نښته کېږي، امان الله خان چې ویني زما د ملت ویني زما د واکمنۍ په خاطر توی نه شي له جګړې لاس اخلي، کندهار ته ځي او داسې یو لیک لیکي: «زه نه غواړم چې زما د ولس ویني ناحقه توبې شي، د ملت دښمن غواړي دا ملت خپلو کې د خپلو شومو موخو لپاره وجنګوي، زه له واکه تېرېږم.»

هغه هند ته ځي او له هغه ځایه ایټالیا ته مهاجر کېږي، تر مرګه هلته ژوند کوي. له وفات کېدو وروسته د ننگرهار په یوه ښکلي بڼ کې خاورو ته سپارل کېږي. دا باید وویل شي چې تر ده وروسته یا مخکې ټول واکمنان د واک په خاطر له خپلې دندې نه دي مستعفي شوي ترڅو چې وژل شوي نه وي. سوال دا دی، ایا د امان الله خان په استعفا په وطن کې سوله راغله؟ نه خیر. تر څو چې د انگلیسانو موخې نه وي عملي شوي، دا ورور وژنه به دوام لري.

د ننگرهار او شینوارو خلکو او نورو د کابل د نیولو خوب لیده، هلته حبیب الله د سقاو زوی د واک پر ګدۍ ناست وو، د خوګیانو یو شمیر مشران کابل ته پر لاره د جګد لک سیمه کې خپل مینځي جنګ وکړ. ځینو مشرانو لکه ملک والا جان محمد شاه خان د ملک قیاس ورور او ملک سربلند او نور ووژل شول. دوی بېرته ننگرهار ته ستانه شول، نادر خان او کورنۍ يې دا وخت له هېواده بهر مېشت وو، چې د پکتیاوالو، خوګیانو په مرسته يې پر کابل حمله وکړه، سقاو

يې ووژلو خپله نادر خان د افغانستان پاچا شو. سقاو ۹ مياشتې واکمن وو او نادر خان ۴ کاله واکمني وکړه چې د يوه زده کونکي له خوا په ښوونځي کې ووژل شو. د سقاويانو په واکمنۍ کې د امان الله خان د وخت ټول هغه کارونه چې د پرمختګ او ښېرازۍ لپاره پيل شوي وو ټول لغوه او له مېنځه ولاړل.

تر نادر خان وروسته د هغه ځوان او کم تجربه زوی محمد ظاهر خان واکمن شو خو تر ډېره وخته د ده تر ونو شاولي خان، شاه محمود خان، هاشم خان او نورو واکمني چلوله او د خلکو سره زور زياتی وشولو او ظاهر شاه تر ټولو زياته واکمني وکړه. اوس پوښتنه دا ده چې شاهي رژيم ولې او څنگه په جمهوريت واوښت.

زه د ننگرهار ولايت د حصارک غلجايي ولسوالۍ په ليسه کې ښوونکی وم، د سياست سره مې پوره سروکار درلود. يو شمېر زده کوونکي او ښوونکي چې دا افغانستان د خلق دموکراتيک گوند سره مل وو، زه د دوی مسؤل وم. ټول وخت به مو په غونډو کې د وطن حالات او د دې هېواد ستونزو او د حل په لارو چارو څېړنې کولې. د دې لپاره به مو د نورو سياسي گوندونو سره بحث کاوه، خو راحم چې شاهي نظام کله ړنگ او پر ځای يې سردار محمد داود خان د ظاهر شاه د تره زوی او د خور مېړه څنگه واکمن شوو.

د محمد داود خان کودتا

۱۳۵۲ ل کال د چنگاښ ۲۶ نېټه

مخکې له دې چې د محمد داود خان د حکومت د کړو وړو په هکله لنډه یادونه وکړم، لازمه ګڼم چې د نادر خان واک ته د رسېدو وروسته د دربار اختلافونو ته یو ځلنده کتنه وکړم چې د افغانستان لپاره یې څه پایلې درلودلې. محمد عزیز د محمد داود خان پلار د افغانستان د سیاسي نمایندګۍ د لارښوونې په خاطر برلین ته ولېږل شو، افغان حکومت څرګنده کړه چې نوموړې ټاکنه د هغه اهمیت پر بڼا شوې چې افغانستان یې جرمني ته ورکوي. خو بیا هم اصلي لامل یې دا وو چې هم شاه ولي خان په لندن کې سفير ټاکل شوی وو او هم محمد عزیز دوی دواړو څخه غوښتل چې د صدر اعظم محمد هاشم خان تر لاس لاندې کار وکړي. داسې ویل کېږي چې د سردار محمد هاشم خان ۱۸ کلنه دوره د خلکو لپاره یوه توره کرغېړنه دوره وه.

د هاشم خان پلان دا وو چی دوه سکه ورپرونه یانې سردار محمد داود خان او سردار محمد نعیم خان د راتلونکې واکمنۍ لپاره تر روزنې لاندې ونیسي. په همدې علت محمد نعیم د ښوونې روزنې د وزیر، د صدارت مرستیال، د نورو وزراتونو د کارونو مسول، د استخباراتو د ادارې کنترولوونکی او د والیانو په ادلون بدلون کې فعال رول لوبونکی شخص وو.

سردار محمد داود خان په نظامي چارو کې د یوه باصلاحیته شخص په توګه په کار وګمارل شو، داود خان د پوځي قوې څخه د خلکو د خپلو په خاطر په بهرحمۍ کار اخېسته، د بېلګې په توګه کله چې د کندهار د ښوونې روزنې رییس غلام حیدر عدالت د یو هیئت په مشرۍ د زمينداور د یو شمېر زده کوونکو د لیلیه ښونځیو د کار د ارزښت په موخه هلته ولاړ او بیا وروسته خلکو ته مالومه شوه چې دوی به زده کونکي د شپې لخوا لوڅول او نامشروع کارونه به یې ورسره سرته رسول، د خلکو له خوا دوي په همدې تهمت راګیر او ورته عمل له دوي سره هم وشو. وروسته خلکو د خپلو روا غوښتنو لپاره د کندهار مرکز ته ولاړل، ولې په دې وخت کې غلام حیدر عدالت داود خان ته چې دا وخت د کندهار تنظیمه رئیس او پوځي واک لرونکی کس وو، وویل: چی د زمينداور او پشترو خلکو بغاوت کړی او ټول د حکومت پر ضد را روان دي.

داود خان مخکې له دې چې فکر وکړي رښتیا او دروغ مالوم کړي دولتي الوتکو ته امر وکړ چې الوتنه وکړي که بغاوت کوونکي یې ولیدل، له مېنځه یې یوسي. د الوتکو پلوتانو چی خلک د مارش په حال کې ولېدل چی د مرکز په لور را روان دي، دواود خان ته رپوټ ورکړ، هغه مخکې له دې چې د خلکو مسالمت امېزه مارش او یا بغاوت سره پرتله کړي، د بمبار امر ورکړ، تقریباً ۱۵۰۰ تنه ووژل شول او په سلګونو ټپیان شول، ورپسې پیاده سربازان سیمې ته ورغلل پاتې کسان یې ونیول او کندهار ته یې راوستل او د خلکو داريي چور او تالا شوه.

کله چی داود په خپله اشتباه پوه شو، یوازې د معارف د رئیس په بدلولو یې اکتفا وکړه دا یوه بېلګه وه.

په کال ۱۹۵۱ز کال کې د تلې په ۱۶ نېټه داود خان د سپا سالار شاه محمود

توره کرښه / ۳۹۱

خان صدراعظم د کابینې څخه د مخالفت په وجه ووت چې څه وخت وروسته د علاج لپاره مسکو ته لاړ. لږ وروسته په کابل کې د روسیې سفیر میخایل واسیلویچ دیکتار د مسکو په لور وخوځېد. په مسکو کې یې د داودخان ښه خدمت وکړ او د روسیې مشرانو سره د ده پیژندگلوي وشوه.

داسې مالومیده چې داودخان د سیاسي واک په مبارزه کې په شوروي اتحاد ډډه لگوله. هغه وخت چې د واک په ډگر کې بریالی راووت او د صدر اعظم په توګه وټاکل شو نو حسن شرق یې د صدارت د قلم مخصوص په مقام وټاکه. داود خان په شوروي متکي وو خو د صدارت په وخت کې لومړې هغه هڅه وکړه چې د امریکې متحده ایلاتو مرستې ترلاسه کړي. خو هغه وخت امریکا ونه غوښتل ځکه چې د پاکستان او افغانستان تر مېنځ د پښتونستان د مسئلې په هکله شخړه کې د پاکستان پلوي وو. له دې کبله داود خان ۱۳۳۴ل کال کې د لویې جرګې د راغوښتلو ترمنځه د افسرانو یوه لویه شورا جوړه کړه، په دغه شورا کې یې شوروي اتحاد ته د نژدې کېدلو طرحه وکړه چې یوازې جنرال اسدالله ساپي د دفاع وزارت د محکمو رئیس یې مخالفت وکړ. د دغې شورا د تایید وروسته ۱۳۳۴ل کال کې لویه جرګه دایره شوه او د شوروي څخه د وسلو په ګټون د تلې پله د افغانستان د بهرني سیاست په ډگر کې د امان الله خان د وخت په شان بیا د شوروي په لور درنه شوه.

داود خان ته د اقتصادي ودې لپاره شوروي اتحاد په اسانه شرایطو سل ملیونه ډالر ورکړل او د پښتونستان د موضوع په هکله یې د افغانستان پلوي وکړه. داود خان چې د پاکستان سره اړیکې خړې پرې شوې وې، په ۱۳۳۳ل کال کې د پاچا د خبرېدو پرته د سفر بری امر ورکړ، دا کار یوازې د پاچا واک وو. کله چې د عمل وخت راغلو شوروي اتحاد چې د پښتونستان په مسئله کې کوم ملاتړ ښولی وو شا تګ وکړ. د دې مخالفتونو له امله داود خان په ۱۳۴۲ل کال کې استعفا وکړه او کور ناستی شو.

ډاکتر محمد یوسف د انتقالي دورې صدر اعظم شو او د اساسي قانون د جوړېدو دنده ورکړل شوه. د اساسي قانون د ۲۴ مادې له مخې د شاهي کورنۍ غړو نه شول کولی، صدراعظم، وزیر، د شورا، سترې محکمې او د سیاسي

توره کړنه/۲۹۲

ګوندونو غړي شي. داود خان د دې مادې سره مخالف وو او د پاچا سره يې مخالفت پيل کړ. کله چې داود خان په کور کېناستلو ده د کودتا لپاره پټ او ښکاره کار کولو، حسن شرق، محمد عثمان فايقي او يو شمېر نورو چيپيانو ورسره اړيکې ساتلې. د داود خان زياته تکيه په شوروي اتحاد وه چې په پاې کې داود خان ۱۳۵۲ل کال د چنگاښ په ۲۶ کودتا وکړه. دا وخت ظاهر شاه په ايټاليا کې وو او داود خان د واک قبضه کولو وروسته جمهوريت اعلان کړ.

داود خان اساسي قانون او شاهي رژيم لغوه اعلان کړل، پارلمان يې ړنگ کړ. خپله واکمني يې د پوځي شورا له لارې اعلان کړه. په دې وخت کې زموږ ګوند يانې د افغانستان د خلکو دموکراتيک ګوند يو سراسري ګوند وو چې په کليو، ولسواليو، ښارونو او ولايتونو کې يې ګوندي سازمانونه لرل او په هغو کې په بزګران، کارګران، ځوانان، محصلين، استادان او زيات پوځيان شامل وو. د ګوند مشرتابه د جمهوريت د ملي تکلارې خپلولو له امله د هغې په پلوی يوه اعلاميه خپره کړه. داود خان خلکو ته د «خطاب به مردم» تر عنوان لاندې مهمه وينا واوروله.

ويل کېده چې دا وينا ورته د ګوند يو اړخ ليکلې وه. په دې وخت کې د خلکو دموکراتيک ګوند دوه ډلې وو يوې خوا د نور محمد تره کې او بلې خوا د ببرک کارمل تر مشرتابه لاندې فعاليت کاوه. داود خان خپله وينا د راډيو له خپو واوروله. دا وينا د خلکو خوښه شوه، د منلو وه، داود خان د بهرني سياست په لړ کې بهر ته سفرونه وکړل. په ۱۳۵۵ل کال کې د پاکستان صدر اعظم کابل ته راغلی، داود خان د پښتونستان له مسئلې سره هم علاقمندي درلوده. کله چې شوروي اتحاد ته ولاړ د برژنيف سره په خبرو يې سر خلاص نه شو، امريکا هم سخت شرطونه درلودل، ساړه جنگ هم ادامه لرله.

هغه د هېواد له ملي ګټو څخه تېرېدلی نشو او بهرنيانو له هغه څخه بل ډول توقعات لرل، د داود خان په کابينه کې هم يو شمير عياش او د ده له سياست سره ناخوښو عناصرو ځاله جوړه کړې وه. له دې کبله هغه نورو سياسي ګوندونو ته د فعاليت اجازه ور نه کړه او پر ځای يې يو بې تجربه ګوند چې عمدتاً په کې لوړ پوړي چارواکي او حاکميت ته نږدې کسان راټول شوي وو، د ملي

توره کړنه/ ۳۹۳

غورځنګ په نامه جوړ او هغه ته يې د فعاليت قانوني اجازه ورکړه. د جزا قانون چې هېواد کې ورته اړتيا وه په داسې شرايطو کې جوړ کړ چې د هغې له مفاداتو څخه به د داود خان د سياسي مخالفينو په کونج نه کولو او زېلو کې استفاده کېدله.

په ملي غورځنګ کې ډېری وزيران، واليان، ولسوالان، د لیسو مدیران او نور مهم دولتي چارواکي ور دننه شول. د معارف د ريفورم په پلمه د اتم ټولګي زده کونکو ته د کانکور ازموینه ورکول اړین وګرځېدل چې په سلګونو زره زده کونکي په کانکور کې پاتې شول، بېکاري نوره هم زیاته شوه، ځوان نسل د کار موندنې لپاره ایران او پاکستان ته مخه کړه.

داودخان خپل ۷ کلن پلان عملي نه کړلی شو ځکه چې هغه د ختیځ او لويديځ وعده شوې مرستې را جلب نه کړې، داود خان یو شمېر اسلامپاله مشران زنداني کړل او له دوی څخه يې یو شمېر ووژل. د کودتا په نامه په یو شمېر ملي شخصیتونه بنديان او شکنجه شول. محمد هاشم میوندوال، خان محمد خان مرستیال، ماما زرغون شاه، عارف ریکشاوالا، سید امیر پیلوټ او نور د پوځ وتلي تجربه لرونکي کسان ونيول شول او له مېنځه ولاړل.

د اسلام پالو یو شمېر وتښتیدل، پاکستان ورسره مرستې وکړې، ګلبدين حکمتیار او احمد شاه مسعود له پاکستانه وسلې تر لاسه کړې، په پنجشیر ولسوالي، بتي کوټ علاقدارۍ، شیرزادو علاقدارۍ، لغمان لایت، سرخروډ ولسوالي او یو شمېر نورو ځایو کې چریکي حملې وکړې...

زه د ننگرهار ولایت د حصارک غلجايي په لیسه کې ښوونکې وم او د خپل ګوند یانې د افغانستان د خلق د موکراتیک ګوند غړیتوب مې درلود. ۱۳۵۶ل کال د چنګاښ په ۱۲ کې د ګوند دواړه خواوو یانې (د ببرک کارمل او نور محمد ترکي) په جمال مېنه کې په یوه کور کې ګډه غونډه وکړه، غونډې نور محمد تره کی د ګوند عمومي منشي او ببرک کارمل مرستیال وټاکه، خو دا کار یوازې په ملکي برخه کې سرته ورسېده.

په دې وخت کې میراکبر خیبر د ګوند د مشرتابه غړي په کابل کې په ۱۳۵۶ل کال د وري په ۲۹ نېټه د یوه نامالوم کس له خوا ترور شولو، د ګوند له خوا مور

ته لار ښوونه وشوه چې د مير اکبر خيبر په جنازه کې گډون وکړو. د فاضلي د ليرې والي په خاطر موږ ونه شو کړلی چې په جنازه کې برخه واخلو دا جنازه د زرگونو گوندي غړو او هېوادوالو له خوا په خاصو مراسمو سرته ورسېدله. مخکې له دې چې جنازه واخېستل شي د نورمحمد تره کي لخوا د گوند د مشرتابه غونډه جوړه شوه. دوی پرېکړه کړې وه چې بايد د حکومت او نورو په هکله له احساساتي شعارونو ورکولو نه ډډه وشي.

خو يو شمېر کسانو چې په قصدي توگه يې غوښتل د حکومت او گوند ټکر وشي د پريکړې خلاف د امريکا د سفارت مخته جېرانونکي شعارونه ورکړل. د شپې موږ د حصارک ولسوالۍ د سرنډو په کلي کې گوندي غونډه لرله چې پلازمېنې کابل څخه راډيو کې نا ځايي اعلان وکړ چې امنيتي ارگانو ته لارښوونه وشوه چې نور محمد تره کي، بيرک کارمل او نور هغه کسان ونيسي چې د قوانينو خلاف يې په لاريون کې گډون کړی.

د دې راپور خپرولو تر څنگ په راډيو کې مستې ترانې او د نيول شوي کسانو اړوند ناوړه پروپاگنډ خپرېده. د هغې ورځې په سبا د داود خان پلويانو په ټول هېواد کې اتښونه وکړه او خوښۍ يې وکړې چې د دې پېښې عاملين نيول شوي، دوی غوښتنه کوله چې دا نيول شوي کسان بايد سخته سزا وويني. د هغوي خوښۍ لا پاي ته نه وې رسيدلې چې د گوند د مخکينۍ لارښوونې سره سم د افغانستان د وسله وال پوځ هغو ټولگيو واک ترلاسه کړ چې د گوند سره يې اړيکې لرلې. هغوي د گوند مشران ازاد او د داود خان د رژيم پر هغو مواضعو يې يرغل وکړ چې د رژيم د بچ کېدو هڅه يې کوله.

په پايله کې داود خان ووژل شو، واک د افغانستان د خلق دموکراتيک گوند تر لاسه کړ.

د اخ دگ سياسي واک تر لاسه کړ

۱۳۵۷ ل کال د غوايي ۷ مه نېټه

نور محمد تره کی د گوند او حکومت مشر شو:

د رنو لوستونکو کله چې د شاهي کورنۍ ۴۰ کلنه واکمني پای ته ورسېده، واک سردار محمد داود خان قبضه کړ. د داود خان تر واکمنۍ مخکې په هېواد کې یو شمېر سیاسي گوندونو نیمه رسمي فعالیتونه سرته رسول. د بېلگې په توګه د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند دوه څانګو (خلق د نور محمد تره کی او پرچم د ببرک کارمل) په مشرۍ، اسلامي گوندونه د پروفیسر برهان الدین برهاني، پروفیسر صبغت الله مجددي، پروفیسر استاد عبدالرب رسول سیاف، نيازي، گلبدین حکمتیار او نوره په ګډون، مساوات د محمد هاشم وطنوال په مشرۍ، غلامحمد فرهاد د افغان ملت په مشرۍ، شغله جاوید د محمودي یاري

په مشرۍ او نور کوشني جريانونه چې به په موهمو ملي او وطني مسئلو باندې د بحث لپاره په پوهنتونونو کې راڅرگندېدل او مظاهري او اعتصابونه به يې کول او د خلکو د روا حقونو د ورکړې په خاطر به يې خپل اواز اوچتاوه. چې غټې بېلگې يې د ننگرهار د ناوې د پراختيا رياست د کارگرانو يو مياشتني اعتصاب مظاهره، د شبرغان د کارگرانو مارش چې د کابل پر لور سرته رسېده. د ايران حکومت سره د افغانستان حکومت د هلمند د اوبو د خرڅولو اړوند مظاهري چې سياسي گوندونو په تېره بيا د افغانستان د خلک دموکراتيک رول د يادولو وړ دی.

کله چې داود خان په ۱۳۵۲ل کال د چنگاښ پر ۲۶ نېټه واکمن شو. دا ټول سياسي گوندونه له داسې ډگري فعاليتونو څخه منع شول. په داسې شرايطو کې يو شمېر گوندونو خپل فعاليتونه بند او يو شمېر نورو نيم پټ فعاليتونه کول. لکه چې مخکې مې ورته گوته نيولې، کله چې د مرحوم مير اکبر خيبر د جنازې مراسم سرته ورسېدل او د داود خان د غوسې او قهرجن عمل سره گوند او ملگري مخ شول، د نامالومه حالت د رامېنځ ته کېدو په وجه د حصارک د ملگرو په سلا له هغه ولسوالۍ د کور په لور د محترم افريدي سره را روان شوم. د اړيکو د ټينگولو د نه شتون له کبله موږ دواړه جوکان کلي ته، چېرې چې زما اوبنۍ اوسېده، ولاړلو.

هغوي په کور کې د ميلمه خونه نه درلودله، له دې امله موږ دواړه په مسجد کې بېدېدلو. دا د پنچشنبې ورځ وه په لاره کې موږ گلۍ هم ووهلو او سترپا مو زياته وه او په جوکان کې هم د باران د اورېدلو او د بېچلي وضعيت د رامېنځ ته کېدو له امله په ژور خفگان تللي وو. گورو چې د شپې په ۸ بجو زما اوبنۍ چې کوچنۍ راډيو يې په لاس کې ده، هماغه د داود خان د ملگرو د خوښيو د شيبو په څېر مستې نغمې غږوي، سا نيولۍ راغۍ او ويې ويل چې بيا ولي د راډيو خپرونې غير عادي شوي. څرنگه چې په مسجد کې د راډيو اوريدل هغه وخت منع وو، نو موږ د راډيو د اوريدو له پاره د مسجد څخه را بهر شولو. تر ۱۲ بجو موږ پوي نه شولو چې څه شوي، لږ ناوخته ډگروال عبدالقادر د هوايي ځواکونو په استازولۍ او محمد اسلم وطنجار د پلي ځواکونو په استازولۍ

توره کرښه / ۳۹۷

اعلامیې ورکړې، په اعلامیه کې ویل کېدل چې واک د انقلابي شورا لاسته ورغلی او د یحیی کورنۍ د ابد لپاره ختمه شوه.

سهار شو او موږ بېرته ولسوالۍ ته راستانه شو، دا وخت د دې ولسوالۍ ولسوال د کندهار د اخکزو ټبر څخه چې نوم یې اسد الله وفا وو. هغه یو شمېر مشران را ټول کړل او موږ ورسره خبرې وکړې، دوی ویل چې سبا ولایت ته ځو او نوي مشرانو ته مبارکي وایو، همداسې وشول خو ولسوال خپلې دندې ته بېرته را ستون نشو. پر ځای یې یو ښونکی چې محمود نومیده، د شینوارو اوسیدونکی او د گوند غړی وو د ولسوال په صفت را معرفي کړ. زما له نظره دا یوه لویه تیروتنه وه چې نوې واکمنۍ ټول په کار پوه پخواني کسان له دندو ژر لیرې کړل او په ځای یې د گوند داسې غړي وگمارل چې کاري دولتي تجربې یې نه درلودې او د ولس په ژبه چندان بلد نه وو. همدا لامل شو چې ستونزې پيدا شوې.

د پاس نه تر کښته په څوکیو ویشلو مخالفتونه پیدا شول د گوند دوه اړخونه یانې د ببرک کارمل او نور محمد تره کي لومړنۍ مخالفت د څوکیو پر سر را وټوکېد. د حصارک ولسوالۍ یوه بېلگه لیکم دلته د گوند گډه رهبري دا کسان وو، زه لیکونکی مسول، کابل خان مرستیال، افریدی، محمود، اکبر دین محمد، امان الله امیري او باز محمد تضاد یوه کمېټه وو. له مرکز لارښونه وشوه چې زه باید جلال اباد ته ولاړ شم. محمود د حصارک غلجايي ولسوال او گوندي منشي، کابل خان ښونکی مرستیال، افریدی ښونکی، د حصارک د لېسې مدیر باز محمد تضاد وویل چې زما لپاره کومه څوکۍ پاتې نشوه؟ څوکۍ خو خلاصې شوي یانې باز محمد ویل زه خو د بل اړخ والا یم، ستونزه وه، دی ښونکی وو په ولسوالۍ کې یوازې د محکمې پوست او د پولیسو پوست د مالیې را ټولولو د مامور پوست دا یو هم باز محمد ښوونکي نشو کولای.

دا یوه نمونه وه په ټول هېواد کې غیبې مسلکي کسان یانې د گوند غړي په مسلکي څوکیو وگمارل شوو، چې پایلې یې ښې نه وې. په لومړیو کې د ۱۳۵۷ ل کال د ثور پاڅون، بدلون او نوي واکمني او د انقلابي شورا له خوا گڼ شمېر فرمانونه د ولسونو د تاوده غبرگون سره مخامخ شول.

خو زما په اند د ستونزو د پيدا کېدو لاملونه کور دننه او بهر زيات دي، زه يو څو د بېلگې يې دلته ليکم. گوند نوی يووالی کړی وو او ژر د واک پر گدی وټمبل شول، د اردو سياسي کول او د مسلکي کسانو له دندو شړل او ټول مقامونه ټيټ رتبه گوندي افسرانو ته سپارل، د گوند په مېنځ کې د ارگانیک يووالی نه موجوديت گوند علنا په څو ډلو ويشلی وو. هرې ډلې کونښن کاوه، چې خپل کسان په ښو څوکيو کې پر دندو وگماري، په دې هکله د دستگير پنجشيري، قدوس غور بندي، نبي عظيمي، مرحوم مير صاحب کاروال، ما ليکونکي، استاد گلداد خان، اقبال وزيري، عبدالرشيد جليلي، محمود سوما، شاه محمود حصين، ډاکتر صالح محمد زيري، سلطان علي کشتمند کتابونه ليکلي، چې هر يوه ليکنه پر دې اړوند جلا جلا خپل ليد لوري ليکلي دي. خو زه په دې پروسه لږ نوره رڼا اچوم. دا چې گوند ځوان وو پوره پوخوالي ته نه وو رسېدلي.

لومړې: ټول دولتي مقامونه د يوه سياسي گوند په لاس کې ور کړل شو. دويم: دا چې د دې گوند په لومړنۍ تگلاره کې چې کوم هدف وړاندې شوی وي د هغو نه عملي کول وو.

درېيم: ټوله واکمني د يو گوند په لاس کې شوه، د يوه ديکتاتور رژيم په توگه چلند پيل شو.

څلورم: يو شمېر خلک د سياسي مخالف يا د انقلاب ضد تر نامه لاندې زنداني شول، ووژل شول، شکنجه شول.

پېنځم: د گوندي خپرونو علاوه پر نورو خپرونو بنديز لگول، د دموکراسۍ اصل تر پښو لاندې کړ.

شپږم: د افغانستان د خلق دموکراتيک گوند د دموکراسۍ، د بيان د ازادۍ د عدالت د تامينولو، د ټولو فاسدو کارونو له مېنځه وړلو، د نورو سياسي ملي دموکراتو گوندونو سره د واک وېش او د ملي متحدې جبهې جوړولو لپاره مبارزه کوله، خو داسې ونه شول.

اووم: خپل ټول منتقدین که د گوند غړي وو يا د نورو سياسي گوندونو پلويان وو په خورا ظالمانه توگه زندان ته واچول شول، شکنجه شول، بېدون له علني محاکمې ووژل شوه.

توره کرښه / ۳۹۹

اتم: د ټولو فرمانونو د پلي کېدو لپاره د خلکو ذهنیت او پوهاوي کې پوره کار ونه شو. هره پروسه په چټکۍ عملي کېده، چې دې کار ستونزې راوزېږولې، ګاونډیو هېوادونو لکه پاکستان خو لا د داود خان له وخته یو شمېر بنسټ پال روزل او وسلوال کول. ایران هم له پاکستان څخه کم نه وو، ټولو لاس وهنې پیل کړې وې.

پاکستان اوه ګوني ګوندونه د افغانستان له مخالفینو جوړ او ایران اته ګوني ګوندونه جوړ کړل او د وړانګارۍ لپاره یې ورته روزنه ورکړه.

ددې ګوند پر وړاندې غرب او عربانو، د بنسټ پالنې سره مالي مرستې پیل کړې او هم د دې ګوند پر وړاندې د اسلام له نوم څخه ناوړه ګټه پورته شوله او زیات پروپاګندونه پسې وشول، په یو شمېر سیمو کې جنگونه او د مخالفینو فعالیتونه را څرګند شول. معلم صاحب قیوم بیا دا خبره بل ډول لیکلې هغه لیکي: چې کله د افغانستان د خلق دموکراتیک ګوند واک تر لاسه کړ د خپلې تګلارې له مخې یو شمېر سیاسي شخصیتونو او سیاسي ګوندونو ته د همکارۍ او ګډ کار بلنه ور کړل شوه.

دی لیکي چې حکومت د افغان ملت ګوند ته بلنه ور کړه چې کار او مرسته او ګډ کار وکړي خو دوی د مخالفت په ښودلو سره له همکارۍ نه ډډه وکړه او د پاکستان په لمسون یې د مخالفینو ملا وتړله. دی زیاتوي چې د شغله جاوید مشر عثمان چې په لنډې مشهور وو هم د کار او مرستې بلنه ورکړل شوه خو دوی همکاري ونه کړه. زه د ده له دې لیکنو سره پوره همغږۍ نه یم ځکه چې نوي مشرتابه تر حده د بل سیاسي ګوندي د فعالیت کولو حوصله نه درلوده، بلکې دوی مخالفین په قهر سره له مینځه وړل. حتی خپل ګوندي کادرونه چې د یو شمېر مشرانو له کړنو سره مخالف وه شهیدان یې کړل. کله چې د ثور پاڅون او د خلکو د سوکالۍ لپاره یو شمېر ګړندي ګامونه پورته شول.

د بېلګې په توګه شپږمه ګڼه فرمان صادر شو چې وايي ۱۱ ملیونه بزګران او د هغوی کورنۍ د سودخورو د ظلم له منګولو څخه خلاص شول. اومه ګڼه فرمان کې د ولور اخستل منع شول، د بنځې او نارینه په موافقه ودونه کول جاري شول او د زیات مصرف نه د ډډه کولو لارښونه وشوه. د انقلابي شورا اتمه ګڼه

توره کرښه / ۴۰۰

فرمان له مخې ۲۹۶ زره بې ځمکو کورنيو ته ځمکه په وړيا توگه وويشل شوه، د کارگرانو د کار وخت اته ساعته شو، د کسبگرو او کارگرانو اتحاديه جوړې شوې، دوی ته د کوپون له لارې مواد ورکول کېدل. په مورنيو ژبو تلویزون خپرونې کولې، د سواد زده کړه په ټولو نالوستو جبري شوه.

دې کارونو مثبت او منفي اړخونه درلودل، د بېلگې په توگه د ځمکې ويشلو کې د زميندار او کم ځمکې لپاره سم کار ونه شو، د زميندار ځمکه که دقيقه محاسبه شوی وی او د ټولې ورثې تر مېنځ ترکه شوی وی، له نصاب نه پورته ځمکه بيا په نورو ويشل کېدلې شوله. خو دوی اسناد ونه خپل، د اوبو مسئله حل نه شوه او په وچو احساساتو کار مخ ته ولاړ.

ما په ۲۰۰۰ز کال د شهيد محمد هاشم وطنوال په ملگرتيا لندن ته يو سفر پلان کړ، په هوا يي ډگر کې موږ ته ملگري خیر محمد سلطاني ولاړ وو، دده په ملتيا مو د افغانستان د خلق دموکراتيک گوند يو بنسټ اېښودونکي او مخکښ غړي ډاکتر صالح محمد زيري په خپل کور کې وليدو. زموږ موخه دا وه چې ډاکتر زيري سره ليدنه وکړو، ډاکتر زيري د ثور د ۷ نېټې د بريالي پاڅون وروسته د کرنې او اوبو لگولو وزير پاتې شوی وو. د زيري صاحب سره مو پخوانی د گوندي ژوند او گوندي حاکميت په تړاو خبرې وکړې، د ده يې کور ودان موږ سره يې په پوره حوصله مندی خبرې وکړې او دا تعهد يې راکړ چې زه به يو کتاب وليکم چې پخوانی ټولې برياوې، ناخوالې او کړنې به په رښتني توگه وليکم.

هغه دا وعده عملي کړه د نيمې پېړۍ خاطرو کتاب يې وليکه او د لوستونکو له خوا ښه وارزول شو. ما د خبرو په درشل کې له ډاکتر زيري نه پوښتنه وکړه چې تاسو خو د کرنې وزير وئ د ځمکو ويشل څنگه ارزيايي کوئ؟ ده وويل موږ په دې کار کې عجله نه درلوده، خو يو شمېر مشرانو ويل دا کار بايد ژر وشي ځکه ملي دموکراتيک انقلاب بايد ولس ته يو څه ورکړي.

زيري صاحب زياته کړه چې کله د ځمکو نصاب مسئله او د ویش فرمان باندې کار پيل شو، زما مرستيال فضل الرحيم مومند وو، دی مسلکي کس وو. دی گوندي نه وو، ده زما سره په دې پروسه کلک مخالفت وکړ خو د ده وړانديز چا

توره کرښه / ۴۰۱

ونه مانه، پایله دا شوه چې د حکومت مخالف لوري ته د تبلیغ زمینه مساعده شوه. د بنسټ پالو پلوي پیل شوه. ده ومنله چې دا لوی کار باید د مسلکي کسانو له خوا خپل شوی وی، د خلکو ذهنیتونه او د پوهاوي لپاره کار شوی وی. په دې کار کې تخنیکي او مسلکي اشتباوې سرته ورسېدلې، دلته د پاکستان او نوری نړې تېر لاستی پیدا کړ. او د کفر او ملحد تر شعار لاندې د کفر سېي را ایله شول.

په پاکستان کې ۷ گوني گوندونه په ایران کې ۸ گوني گوندونه جوړ شول. د هېواد دننه هم یو لړ بېښې رابرسېره شوې، حفیظ الله امین چې ځان تر هر چا پیاوړی او مخکښ باله او کونښن یې کاوه چې هر څه په لاس کې ونیسي د ده او بیرک کارمل تر مینځ ستونزي را پیدا شوې، د کارمل پلویانو ویل: مقامونه او څوکی موږ ته په مساوي توګه نه دي را کړل شوي، جلا لېدنې کتنې به یې کولې. امین ویل: دوی د کودتا پلان او نقشه لري چې په اړوند د نورو گوندي مشرانو او لیکوالانو کتابو کې لیکنې شوي. له همدې امله د کارمل پلویان یو شمېر زنداني او یو شمېر له هېواده بهر د سفیرانو په توګه واستول شو. یانې حفیظ الله امین بریالی شو. دویم وار د خلقیانو مېنځ کې د امین او نور محمد تره کي تر مېنځ مخالفت وتوکېده، سره له دې چې دا مخالفت پخوانی وو ډاکتر زرغون په نامه یو شمېر مجرب ایمانداره گوندي کادرونه ونیول شول، د ډاکتر کریم زرغون په ګډون یې زیات شمېر خلقیان په پلیګونو کې په پټه توګه شهیدان کړل، زه د دې شهیدانو له جملې د یو څو کسانو نمونه لیکم.

ګور خونین شهیدان به تو اواز دهد

شغله ایراکه فروزان شده خاموش مکن

ما به امیدی وفای تو گشتیم زجان

دوستان را مبر از یاد فراموش مکن

ارواښاد شهید ډاکټر عبدالکریم زرغون:

ارواښاد شهید ډاکټر عبدالکریم زرغون د گلریز خان زوی په ۱۳۲۲ل کال کې د خوست ولایت د اسمایل خیلو په کلي کې زیږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې د خوست ولایت د سړبن په ښوونځي کې په لومړۍ درجه تر سره کړي او د خپلې لوړې پوهې له امله په کابل کې د ابن سینا ښوونځي ته واستول شو، په ۱۳۴۴ل کال کې د کانکور له آزمویښې وروسته د ابن سینا ښوونځي د وتلي زده کوونکي په توګه، د کابل پوهنتون د طب په پوهنځي کې شامل او په ۱۳۵۱ل کال کې د نوموړي پوهنځي نه په لوړو نمره فارغ او د کابل پوهنتون په اداري برخه کې د ډاکټر په توګه وګمارل شو.

په ۱۳۵۲ل کال کې د هېواد د وتلي او نامتو انځورگر غلام علي امید د لور (سلطانه امید) سره چې د کابل پوهنتون د ساینس پوهنځي وتلی زده کوونکی او د افغانستان د خلق دموکراتیک ګوند خوځنده غړی وو، واده وکړ. د واده میوه یې دوه ښکلي د لوړې پوهې خاوندان زامن دي، چې یو یې هلمند زرغون او بل یې هېواد زرغون نومېږي. اوس مهال دواړه په جرمني کې

توره کرښه/ ۴۰۳

اوسپري. هلمند زرغون د انجنېري پوهنتون په بريالي توگه پای ته رسولی او هيواد زرغون په برلين کې د پوهنتون په دوهم ټولگي کې په زده کړو بوخت دی.

ډاکتر زرغون د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند جوړېدو په مهال (۱۳۴۳ل کال) د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند غړیتوب ترلاسه کړ، بیا په کابل پوهنتون کې د افغانستان د خلک دموکراتیک گوند د گوندي سازمان د مسؤل په توگه وټاکل شو. په دې لنډه موده کې د خپلې گوندي، سیاسي او مسلکي لوړې پوهې او نه ستړي کیدونکو هلو ځلو له امله د خلکو د لارې د وتلي مبارز په توگه وپېژندل شو. په ۱۳۵۱ل کال کې د افغانستان د خلک دموکراتیک گوند د مرکزي کمېټې د علی البدل (کانديد) غړي په توگه انتخاب شو.

ځوان او د سترو هیلو او ارمانونو خاوند، گوندي تکړه مبارز ډاکتر زرغون ته د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند د مشرتابه د پریکړې سره سم په وسله وال پوځ کې د پوځیانو سره د گوندي کار، پازه وسپارل شوه. نوموړي د خپل چټک او اغېزمن کار له امله په لنډه موده کې د وسله وال پوځ په لیکو کې ډېرې گوندي کړۍ جوړې کړې او د پوځیانو په پوهنیزه وړتیا یې په پرله پسې توگه ټینګار کاوه او تل به د فلسفي، سیاسي اقتصادي او ټولنیزو علومو د زده کړې له پاره، په گوندي کړیو کې کورسونه جوړول او پرمخ به یې بیول، چې په وروسته کې د دغو کړیو یو شمېر غړي، گوندي او دولتي لوړ پوړي چارواکي شول.

په همدې موده کې یو شمیر لیکنې لکه: مسترېل، نوي سیاسي اصطلاحات او داسې نورې لیکنې خپرې کړې. د ډاکتر زرغون بې سارې هلې ځلې، لوړه پوهه، د روانو پېښو په اړه د ژورې څېړنې له مخې رغنده او جوړونکي وړاندوینې او وړاندیزونه، د هغه وخت د انقلابي مبارزې د افغاني ځانګړتیاوو او د ټولنیز جوړښت د ټولو اړخونو په پام کې نیولو سره سم، غوڅ دریځ، د ډېرو مینه والو او پلویانو لرل، د گوند د مشرتابه کړې د اغېزمن او منلي شخصیت په توگه چټک راوتلو او د افغاني ټولنې د ورسته پاتې والي ځانګړتیاو ورته یو لړ ستونزې او غميزې جوړې کړې.

دغه بریاوې د وخت د زورواکو گوندونو د دود له مخې د یو شمېر ځان

توره کرښه/ ٤٠٤

غوښتونکو مشرانو او یارانو لپاره د زغم وړنه وې. له دې امله په کال ۱۳۵۳ هـ ل کې په بېړه له گوند نه وایستل شو.

ولې نوموړي پاکزړي د ځورېدلو او کړېدلو خلکو د ارمانونو او هیلو له پاره، د ژوند ترپایه د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند کړنلارې ته د باور او درناوي په لرلو سره خپل اړیکې وساتلې او نه یوازې د گوند په وړاندې یې یو کوچنی خوځښت ونه کړ بلکې په ۱۳۵۶ ل کال کې یې د افغانستان د خلق دموکراتیک گوند د کانديد (ازمابښي) غړیتوب په ډېر ویاړ او خوشالۍ ومانه. په دې ټوله موده کې د ا. خ. د. گ. د پیاوړتیا لپاره خپلې هلې ځلې ونه سپمولې. خو په خواشینۍ سره، مغروره او سرکښ یارانو، نه یوازې په ناهیلیو او زخمونو ورته پټۍ ونه لگولې، بلکې د هغو له خونړیو منگلو بچ هم نه شو.

په ۱۳۵۷ ل کال د ثور په ۲۴ مه د اندراگاندي د ماشوم د روغتیايي مرکز د اداري چارو د مرستیال په توگه وگمارل شو. خو ډېر ژر د انقلابي واکمنۍ د سرکښو یارانو زغم تر سره شو او د همدې کال د دلو په ۲۸ مه له دندې گوښه او د پلټنې او څارگرې ادارې تر جال لاندې د شاه شهید د مور او ماشوم په روغتیايي مرکز کې د ډاکتر په توگه وگمارل شو.

په خواشینۍ سره د ۱۳۵۸ کال د جوزا په میاشت کې د تورې شپې په زړه کې سره له دې چې نوموړی پاکزړی د هېواد د ځورېدلو خلکو د ارمانونو په پام کې نیولو سره د ثور د پوځي پاڅون د بریا لپاره په هلو ځلو بوخت و، د واک د لیونیو یارانو لخوا د څرخي پله په خونړي زندان کې زولانه شو.

د ډاکتر زرغون ستر انقلابي شخصیت، لوړې پوهې، په ځان باور، افغاني ځانگړتیاوې په پام کې نیول، لوړ اخلاقي جرأت او د پېښو په اړه غوڅ دریځ، په تېره د گوند دموکراتیزه کول او د گوند ټول لارښوونکي جوړښتونه (ارگانونه) له ښکته تر پورته د پټو، آزادو او نیغ په نیغ رایو له لارې د ټاکلو پر اصل ټینگار کول، د گوند د مشرتابه په سرکښ او ځان ساتونکو خبرو داسې دروند سیوری اچولې و، آن تر دې چې د زرغون د نوم د اورېدو سره سم یې په خبره کې بدلون راته. له دې امله د نوموړي د نوم د ویلو او لیکلو نه یې هم ډډه کوله. او آن د عادت په توگه ځینې یاران تر نن هم دغه ویره ځوروي او په خپلو لیکنو

توره کرښه/ ٤٠٥

کې سترگې پرې پټوي او هرې سمې او جوړونکې نیوکې ته زرغونې طرح او هر ریښتوني نیوکر (منتقد) ته زرغونۍ ویل کیده او وایي. ولې ډاکټر زرغون د افغانستان د خلک دموکراتیک گوند پرته، بله لار نه وه خپله کړې.

ځوان ډاکټر عبدالکریم زرغون د افغانستان د خلک دموکراتیک گوند د کړنلارې د پلي کولو او بري لپاره په پاک زړه هلې ځلې کولې، خو د مشرتابه د سرکښو یارانو له خوا په ډېره ناځوانۍ او د ټولو انساني، حقوقي او اخلاقي قوانینو او نورمونو مغایر د ۱۳۵۸ کال د میزان په ۲۷مه نېټه د حفیظ الله امین په زورواکۍ کې د پلچرخي په خونړي زندان کې د تورې شپې په زړه کې د ناځوانو یارانو د جلاادانو په گوليو په شهادت ورسید. (اروا دې ښاده وي).

د شهید محمد هاشم وطنوال له یادښتونو څخه د ماخذ په توگه:

د شهید اقا گل بایس د زنداني کیدو په هکله یو څو کرښې لیکم:

شهید وطنوال لیکي: زه په ۱۳۵۴ل کال د کابل پوهنتون محصل وم او د کابل پوهنتون د گوندي کمېټې غړی وم، د کمېټې غړي دا کسان وو دور محمد وفاکیش، محمد خان افت، عزیز الله وگړی، محمد عارف عالم بار، خان محمد، جمعه نوپرور، بسم الله محشور، اقاگل بایس، محمد هاشم وطنوال دوی به د گوند لپاره په پوهنتون کې کار فعالیت کاوه.

همدغه وخت کې د گوند په داخل کې د یو شمېر کړیو سره رابطې ساتلې. محمد ظاهر افق او ډاکټر کریم زرغون چې د حفیظ الله امین سرسخت مخالف ول، د گوند غړو به ټول وخت پر دې جربحثونه کول چې دا پورته دوه د گوند مخور کادرونه د حفیظ الله امین د هغه هلو ځلو په وړاندې واقع کېدل چې د نور محمد تره کي د اعتماد لاس ته راوړلو لپاره په گوند کې فاصلې جوړوي.

محمد هاشم وطنوال وایي ماته د حفیظ الله امین کسانو ویل، د گروپ بازانو خونو ته مه ځه، ځکه ته به هم د دې گروپونو په لست کې ور ځای شې. د نور محمد تره کي د مرگ وروسته اسدالله امین د کام رئیس محمد هاشم وطنوال

ته تليفون کوي، دا وخت محمد هاشم وطنوال د هرات مستوفي دی. هغه ليکي چې د اورزگان امنيتي حالات خراب دي، يوځل کابل ته راشه. ما حس کړه چې ما کام نيسي کله چې له الوتکې کښته شوم د کام کس مې مخته ودریدو او په تور والگه کې يې سپور کړم او شش درک ته يې بوتللم. د ده د زندان کيسه او ټولې پېښې د ډاکتر صالح محمد په کتاب د نيمې پېړۍ خاطرو کې شته.^۱

زه راځم د ده له ليکنو څخه د بايس په اړوند يوه نمونه را اخلم. شهيد محمد هاشم وطنوال ليکلي چې په زندان کې يانې د کابل زندان کې د گوند غړي له ماسره وو. انجنير سلام هلمندی، افاگل بايس، لعل پاچا عالمي، ظاهر چوپان، عزيز بسام، شا محمود حصين، ماما رسول، رحيم الله اصولي، عبدالقادر اشنا، نور وهاب خپاند، ډاکتر صدي، ډاکتر عوض، خانجان الکوزی، جانان ميرخيل، علی احمدحزين، میرا گل رايد، نسيم جویا، ظاليمين، هراتی دين محمد، جمعه نوپور، جان محمد مخکښ، اقا محمد انجنير، کمين گل، عظم الدين المي، احمد سعيد، عبدالمجيد سپين مجيد، ميرزا، محمد اقا کوچی، هنر غيرت، امان الله اميري، حنيف پاچا، عبدالمتين، واحد شينواری، عطا محمد نوکر، خوشرنگ افریدی د چپرهارعلاقدار، د حصارک غلجايي ليسي مدير افریدی، ډاکتر سرور، عبدل محمد پهلوان، وزير دهقان، غلام غوث او نور په لسگونو گونديان په ولايتونو کې بنديان وو. محمد هاشم وطنوال ليکي چې يوه شپه ۱۲ تنه بنديان زموږ خونې ته راوستل شول چا په خونه کې ځای نه ورکولو دوی په سره هوا کې ولاړ وو.

يو بندي چې سره تلنکه يې له ځانه راتاو کړې وه او له سپو رپرډېدو وويل، ما هم از رفا شما هستيم. محمد هاشم وطنوال وايي زه ور بهر شوم او له دې مې وپوښتل: نام شما؟ ده وويل اگافل بايس استم ما غېږ ورته خلاصه کړه چې سترې مشي ورته ووايم خو ده په رپرډيدلي اواز معذرت وغوښتلو. در اغوشت امده نمیتوانم از همه اولتر ما به جای ضرورت داريم. ما ورته وويل را څه موږ به ځای در کړو، کله چې خونې ته داخل شو، له ده مو پوښتنې پيل کړې، ده يو څو

توره کرښه / ۴۰۷

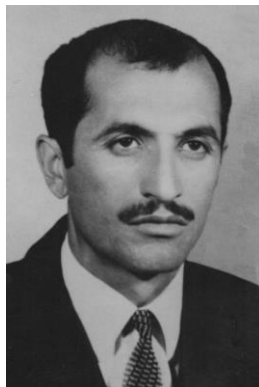
خوابونه وويل نور يې وويل زه د خبرو کولو توان نه لرم. وطنوال ليکلي چې بایس ټول وجود ټپي ټپي وو، پزه يې ټپي وه ټوکر ټوکر يې کړی وو. کام ورته دومره شکنجی برقونه او وهل ورکړي وو چې د سترگو سپین او تور يې ورک وه. بایس ماته وويل هغو کسانو چې زما سره په یوه گوندي حوزه کې و او کلونه کلونه مو یو خای مبارزه کوله دومره وهلی او شکنجه کړی يم چې نور له هر څه لويدي یې له ژوند نه یې بيزاره يم چې ژر يې وژلی وی. هیچا د ده له زړه پرويو نه خوب نه شو کولای پوښتی او غاښونه يې ور مات کړي وو. ډوډی يې نه شوه خوړلی او اخر هم دا لوړ په وطن مين گوندي غړی بېدون له محاکمې پليگون ته کش او شهيد کړل شو.

لئل پاچا عالمي ځدران، محمد حنيف يرغل ځاځی، انجينر سلام هلمندی، مامور شينواری، غلام حبيب وطنیار، غلام رسول کهسار، ډاکتر عوض، ډگروال مقبل ځدران.

د حفيظ الله امين اونور محمد تره کي د اختلاف پایلې دا شوي چې امين د تره کي پر خوله بالښت کېښود او خپله واکمن شو، روسانو د کارمل پلويان جمع مرور خلقيان سره بيا يوکړل. روسان په ۱۳۵۸ل کال د مرغومي په اوایلو کې افغانستان ته خپل مجهز پوځ را دننه کړو حفيظ الله امين او يو شمېر وزيران او پلويان يې ووژل يو شمېر يې زنداني کړه ببرک کارمل جمع خلقيانو سره نوی حکومت جوړکړ، له زندانونو نه د گوند غړي زما په شمول ټول سياسي زندانيان راخوشي شول.

د شهید لعل پادشاه عالمي لنډه پيژندنه

د شهید لعل پادشاه عالمي عکس

شهید لعل پادشاه عالمي د شاه خان زوی چې په (١٣٢٠) لمريز کال کې د پکتیکا ولایت د اورگون لوی ولسوالۍ ورژانه کلي کې زیږیدلی دی. د دیني علومو مدرسه (لومړنی ښوونځی) یې د خپل اوسیدو په ځای کې په بریالیتوب سره پای ته ورسوله، منځنۍ او د لیسې دوره یې د کابل ښار د رحمان بابا په لېسه کې د یو ممتاز شاگرد په توګه په عالي درجه پای ته ورساوه.

عالمي د خپلې تقوا او دیني پوهې له امله د رحمان بابا د لېسې په شاګردانو او خپل کلي ورژانه کې په ملا مشهور وو. د لېسې نه د وتلو وروسته د کابل پوهنتون د ادبیاتو په پوهنځي کې شامل شو. هغه د لیکوالۍ او وینا جوړونې په برخه تر نورو زده کړیالانو ډېر ښه وځلېده، چې زده کړې په دوران کې د ده ډېرې مقالې چاپ او خپرې شوې.

لعل پادشاه عالمي په سیاسي خواښتونو کې د پوهنتون د محصلینو په سازماندهی کې ډیره خوځنده ونډه درلوده، چې څو ځلې د مسؤلو مقاماتو لخوا تر تهدید لاندې راغی. د عالمي ویناوې د زده کوونکو او زده کړیالانو په غونډو کې د دوی د ذهني ویښتیا او هوښیاری او د فقر او طبقاتي ظلم پر خلاف

د دوی په شکل کې ډېر اوچت ځای درلود.

شهید، عالمي د زده کړې او تحصیل په دوران کې له ستر تره کي او ډاکتر زرغون سره د واحد سیاسي فکر او دریځ له امله ډیرې نږدې اړیکې درلودلې. عالمي په ۱۳۴۳ کال د ۱ خ د گ غړی شو. ډېره موده تېره نه وه چې د ده سیاسي شخصیت نورو گوندیانو ته د منلو او درناوي وړ وگرځېد، لعل پادشاه عالمي د لوړو زده کړو څخه وروسته د اطلاعات او کلتور په وزارت کې د یوې شعبې د آمر، او بیا د هرات د تاریخي عباداتو د ساتلو د رئیس په توګه، د طبع او نشر د رئیس په توګه، د دولتي مطابعو د رئیس په توګه، او د تجارت وزارت د مالي او اداري رئیس په توګه، دولتي دندې ترسره کړي دي.

د چین، هانګانګ، شوروي اتحاد او بلغاریا رسمي سفرونه یې درلودلي دي. د ثور د بدلون وروسته د فرا د والي په توګه وګمارل شو، موده وروسته په کور کېناست. د امین د گوندي او دولتي کودتا او د ستر نور محمد تره کي له شهادت څخه وروسته، شهید لعل پادشاه عالمي ډېر ژور اغېزمن شو، ده ته د خاین حفیظ الله امین مطلق العنانۀ ظالمانه رژیم او یو شمیر ډارنو سیاسي مشرانو غواړه مالي، بې غیرتي او ډار د منلو او زغم وړ نه وو. هغه د خپلو ګڼ شمیر انقلابي ملګرو سره د خپل تاریخي مسؤلیت له مخې د ۱۳۵۸ لمریز کال د تلې د میاشتې د ۲۲ نېټې وسله وال امین ضد انقلابي پاڅون چې د وخت غوښتنه وه، د ځان غوښتونکي او خپل غرض امین د فاشیستي رژیم پر ضد جوړ کړ.

پاڅون د دوو معلوم الحاله تش په نامه خلقیانو د خیانت په وجه ناکامه شو. عالمي د ۱۳۵۸ کال د تلې د میاشتې د ۲۳/۲۲ نېټه د شپې پر ۹ بجو د عارف عالمیار لخوا له کوره راووېستل شو او زندان ته واچول شو. په سبا ورځ د تلې په ۲۳ نیټه د ده په کور کې زوی وزیرېد. خپل زوی یې د ژوند تر پایه پورې و نه لیده، عالمي په دې آرمان چې د خپل زوی مخ وګوري او هغه په خپله غېږ کې ونیسي او لږ تر لږه د یو ځل لپاره پر هغه د پلارولۍ په عطفوت او مهربانۍ باندې د نوازش لاس راکش کړي بریالی نه شو، خو په هر حال هر هوښیار زوي ته د پلار تاریخي ویاړونه د پلار د نوازش پر ځای دي، نن ورځ د ده د ځوان زوي سترګې د پلار د انځور او انقلابي کارنامو سره آشنا دي او پرې ویاړي، ،

توره کرښه / ۱۰ع

يو عيني شاهد وايي چې عالمي د خپلو انقلابي ملگرو د خلاصون لپاره د خاين امين له مرګوني عذاب او زندان څخه، هغوی ته وويل چې د تلې د مياشتې د ۲۲ نېټې د وسله وال اميني ضد انقلابي پاڅون پړه پر ما او استاد سلام باندې واچوی، ترڅو د استاد حبيب وطنيار غونډې تر اميني شکنجو لاندې ضايع نشي. شهيد لعل پادشاه عالمي او د ده ملګري د جلا د امين په زندان کې ډېرې سختۍ او له انساني حوصلې څخه دباندې ورځې تېرې کړې. سره له دې چې د جسمي او روحي شکنجو لاندې يې شپې سبا کولې وليدلې، بيا هم خپلو ملګرو ته يې د مقاومت او زغم بلنه ورکوله او هغوی ته يې د افغاني اصيلو مبارزينو برياليتوب هيلې ورکولې.

د ۱۳۵۸ کال د ليندۍ د مياشتې په لسمه نېټه کله چې په ډله ايزه توګه د پلچرخي له زندان څخه پرته له محاکمې، شهيدان هر يو لعل پادشاه عالمي، استاد سلام، آفاگل باعث، غلام رسول کهسان، استاذ ذکريا، عبدالعزيز بسم، ډاکتر صديري، حنيف يرغل او ډاکتر عوض د جلا د امين د جلا دانو لخوا د وژلو ځای ته وړل کېدل، په دې وخت کې عالمي خپلو انقلابي ملګرو ته چې د هغه په شاوخوا کې ولاړ ول، مخ راواړاوه او په خلقي، انقلابي او افغاني مېړانه د لوړې هيوادپالنې په روحيې سره داسې وويل:

ملګرو د انقلابي مبارزې بيرغ د تل لپاره اوچت وساتئ، دا اتلان په همدغه ورځ د امين جنايتکاره ډلې لخوا د پلچرخي په پولیګون کې په ګوليو وويشتل شول، انا لله وانا اليه راجعون.

مړي او قبرونه يې تر نن پورې ترې تم دي، چې ډېر د وير، خواشینی او افسوس ځای دی....

دوی د افغانستان او افغان ملت د نیکمرغۍ، پرمختګ او آزادۍ لپاره د شهادت جامونه وڅښل. محترمو کورنیو ته يې د زړه صبر غواړم. او په وير کې تر نن پورې ورسره شریک یم، د دوی مړینه د هېواد او ملګرو لپاره لویه تشه بولم! د دوی پاکې ارواوې دې ښادې وي، یاد يې تل پاتې دی !!

بيا هم دتل په خبر وایم چې پښتون خپل ورور په خپله او یا د بل په لاس وژني!!!

د پښتون لویه غميزه!!!

د نور محمد تره کي ژوند پېښې

نور محمد تره کي د ١٢٩٦ لېږديز لمريز کال د چنگاښ پر ٢٣ نېټه، چې د ١٩١٧ زېږديز کال د جولای له ١٥ نېټې سره سمون خوري، د غزني ولايت، مقر ولسوالۍ د کمکۍ ناوې په سره کلي کې په يو څه ناڅه لوستي (باسواده) شپني او بزگره کورنۍ کې زېږېدلی دی، د پلار نوم يې نظر محمد تره کي دی. نوموړی درې وروڼه لري، چې د يوه ورور نوم يې سلطان محمد تره کي دی، ويل کيږي، چې دا ورور يې تر نور محمد تره کي مشر وو. د نوموړي په اړه تر اوسه څه نه دي ليکل شوي.

د نور محمد تره کي د بل ورور نوم جان محمد تره کي دی او تر ده کشر دی دغه ورور يې د ١٣٩٢ لمريز کال په وري مياشت کې (د ٢٠١٣ زېږديز کال په اپرېل مياشت) کې د ور پېښي شوې ناروغۍ له امله د لندن ښار په يوه روغتون کې د ٨٦ کلونو په عمر ومړ.

توره کړنه/۱۲ع

د دریم ورور نوم یې غلام محمد تره کی دی، چې دا هم تر نور محمد تره کی کشر دی او نوموړی په حق رسېدلی دی.

د نور محمد تره کی د کورني ژوند په اړه ویل کېږي، چې یوه مېرمن یې درلوده، خو کوم اولاد یې ترې نه وو.

د نور محمد تره کی د رسمي ژوند لیک له مخې هغه په ډېر کوچنیوالي کې خواریکس او په پنځه کلنۍ کې یې په مزدوری لاس پورې کړی و.

۱-۲: زده کړې

نور محمد تره کی لومړنۍ زده کړې په مقر کې ترسره کړي او له هغه وروسته کندهار ته ولاړ، هلته په (پښتون) شرکت کې په کار وگومارل شو. په ۱۹۳۵زېږديز کال په بمبيي کې د (پښتون) شرکت د نمایندگۍ منشي وټاکل شو.

تره کی په یوه داسي کورنۍ کې زېږېدلی دی، چې له اقتصادي پلوه په متوسطو هغو کې شمېرل کېده. له لومړنيو زده کړو وروسته چې په خپل کلي کې یې تر سره کړې وې، له یوه نږدې خپلوان سره د کوټې ښار ته لاړ او هلته یې درس ووايه، چې له درې کاله وخت تېرولو وروسته بېرته خپل کلي ته راستون شو او هلته یې د ناوې ولسوالۍ د یوه خان (اختر محمد خان) په کور کې د ښوونکي په توگه دنده ترسره کوله او له هغه وروسته یې له عبدالمجید زابلي سره د هغه په تجارتي شرکت کې د منشي په توگه وظیفه ترسره کوله.

په ۱۳۱۳ل کال کې چې نور محمد تره کی په بمبي کې کار کاوه، نو په انگرېزي ژبه یې د شپې ښوونځی هم پای ته ورساوه او ویل کېږي، چې زلمي تره کی همدلته له سوسیالستي ايډيې سره پېژند کلي وکړه. (۱: ۲۲۰)

نور محمد تره کی د پښتو تر څنگ په پارسي، انگرېزي او اردو ژبو پوهېده او د ژباړې په برخه کې یې په ۱۹۵۹ز کال د امریکا له اورسيز ټرانسلیشن انستیتیوت څخه د تخصص لیسانس اخېستی دی.

۱-۳: دندې او سیاسي هڅې

نور محمد تره کی لومړی د ښوونکي په توگه دنده مخته وړه او وروسته په

توره کرښه/۱۳ع

کندهار کې له پښتون شرکت سره په کار وگومارل شو.

په ۱۹۳۷ - ۱۹۳۹زېږديز کلونو کې يې لومړی په سوداگرۍ وزارت او وروسته بيا په کانو او صنايعو وزارت کې کار کاوه. په ۱۹۴۰ز کال کې يې د «اقتصاد» مجله چلوله او د ۱۹۴۱ز کال وروسته په کابل راډيو، باختر اژانس او فوايد عامې وزارت کې دندې تر سره کړي دي.

په اوسني ليکوال کتاب کې راغلي دي، چې نور محمد تره کې په ۱۳۲۰ لېږديز لمريز کال د مطبوعاتو په مستقل رياست کې د نشراتو د دوهمې څانگې غړی او په ۱۳۲۱هـ کال د هماغه رياست د نشراتو د لومړۍ څانگې غړی وټاکل شو. (۱: ۲۲۰)

په ۱۳۲۲ل کال په کابل راډيو کې د پښتو مرستيال او په ۱۳۲۳ل کال کې د باختر اژانس د مؤسسې غړی شو.

په ۱۳۲۴ل کال يې په ټولگټو وزارت کې د خصوصي مدير او د بهرنيو اړيکو د مسوول په توگه دنده مخه وړې ده، په ۱۳۲۶ل کې د پطرولو لوی مدير و په ۱۳۲۸هـ کال کې د خپرونو په رياست کې د بولتين مدير او په ۱۳۳۱ل کال د باختر اژانس د لوی مدير په توگه وټاکل شو.

نوموړی په ۱۳۳۲ل کال واشنگټن ته د افغانستان په سفارت کې د مطبوعاتو د اتشه په حيث ولاړ او له ۱۳۳۴ل کال څخه بيا تر ۱۳۳۸ل کال پورې يې په کابل کې د يونسکو تخنيکي مرستې او يونسکو په څانگه کې د سکرتر او ژباړن په توگه دنده تر سره کوله، چې وروسته هغه يې بيا د (نور دارالترجمه) په نوم يو شخصي دفتر په کابل کې پرانيست. (۲: ۲۵۳)

د نور محمد تره کې لومړی سياسي حرکت د شاه محمود خان د صدارت پر مهال پيل شو او له وينې زلميانو گوند سره يو ځای شو، چې د دې گوند په (انگار) جريده کې به يې ليکنې خپرېدې. کله، چې شاه محمود خان نيمه ډيموکراسي هم ختمه کړه نو پر خپرونو

يې بنديزونه ولگول او د وينې زلميانو ځينې کسان يې بند ته واچول چې يو په کې نور محمد تره کې هم و. په ۱۳۳۱ل کال نور محمد تره کې له يو شمېر نورو کسانو سره له هغه وروسته چې له بنده را خلاص شول، شاه محمود خان ته

ورغلل او له هغه سره يې د وفاداري ژمنه وکړه، چې له دې سره نو دی په واشنگتن کې د افغانستان د مطبوعاتي اتشې په حيث وگمارل شو. د څلوېښتمو کلونو له پای څخه نور محمد تره کی په ټولنيزو او سياسي چارو لاس پورې کوي. هغه د (وین زلميانو) د سازمان د مرکزي هستې له فعالينو څخه وو. د دغه سازمان د فعاليت اساسي کرښه د فيوډالي بقاياوو پر ضد مبارزه وه. په دې وخت کې نور محمد تره کی د هېواد په مطبوعاتو کې د داسې يو دموکراتيک حکومت په طرفدارۍ غږ پورته کوي، چې ولسي جرگې ته مسؤليت ولري.

هغه د ۱۹۵۱زېږديز کال د مارچ په ۷ نېټه په (انگار) اخبار کې ليکي: «د هر هېواد د ټولنيز ژوند او ثقافت د سطحې د لوړولو لپاره بايد مختلفې لارې چارې وکارول شي. له دغو لارو چارو څخه يوه په سياسي، اقتصادي او ټولنيز ژوند کې د خلکو د پراخو پرگنو فعال گډون دی. که زموږ ولس د سياسي مخکښو رسمي گوندونو په مرسته يو ځای شي، به لږ وخت کې به د هغو ملي اهدافو په تر سره کولو بری ومومي چې زماني زموږ د هيوادوالو پر وړاندې ايښي دي.» نور محمد تره کی د همدې اخبار د ۱۹۵۱زېږديز کال د اپرېل د لومړۍ نېټې په گڼه کې د سياسي گوندونو د تشکيل او آزاد فعاليت غوښتنه کوي او د اپرېل پر ۱۵مه نېټه بيا ليکي:

«موږ د خلکو د حکومت جوړولو د ضرورت په باب خبرې کولې، چې ولسي جرگې ته مسؤليت ولري، تر کومه به موږ د سياسي گوندونو او ولسي حکومت د گټو او ښېگڼو په باب خبرې کوو؟ دا چې هغوی د خلکو د گټو او غوښتنو منعکس او مدافع دي هر چاته په کافي اندازه څرگنده ده او چا ته د شک او ترديد ځای نه پاتې کېږي. اوس نو د دې وخت رارسېدلی دی، چې راپاڅېږو او د خپل هېواد د ښکمرغۍ لپاره په کار پيل وکړ، ميدان ته ور ودانگو او د پرگنو ځواک ته انسجام ورکړو. خو دا کار يوازې د سياسي سازمان او گوند په ايجاد سره تر سره کېدای شي.»

له همدې وخته د يوه ساسي گوند د تشکيل لپاره د نور محمد تره کي د سياسي هڅو، جد جهد او مبارزې لړۍ پيل کېږي.

د ۱۹۵۳ زېږديز کال په مارچ کې نور محمد تره کی د امريکا په متحده ايالاتو

توره کرښه/ ۱۵ع

کې د افغانستان د سفارت د مطبوعاتي آتشي په توگه وټاکل شو، خو د خپلو مترقي نظرياتو د څرگندولو په وجه د همدې کال په پای کې بېرته له واشنگټن څخه کابل ته راوغوښتل شو. (۱: ۲۲۱)

هېواد ته له راتگ وروسته په کابل کې د یونسکو مؤسسې منشي او یو وخت یې بیا په همدې مؤسسه کې د ژباړن په توگه دنده تر سره کوله. ده په عین وخت کې په ادبي او سیاسي فعالیتونو کې هم ونډه درلوده. د ده د نه ستړي کېدونکي او پرله پسې فعالیتونو پایله وه، چې په ۱۹۶۵ زېږدیز کال کې د افغانستان د خلکو دموکراتیک گوند منځ ته راغی. (۲: ۲۵۳)

لومړۍ مؤسسه کنگره د همدې په کور کې جوړه شوه. په دې کنگره کې نور محمد تره کی د گوند د عمومي منشي په توگه وټاکل شو او د ۱۹۶۶ز کال په اپرېل کې د(خلق) په جریده کې د گوند مرام خپور شو. تره کی د غوايي د اتمې له کودتا وروسته واک ته ورسېد، د گوند له خوا یې لومړۍ انقلابي شورا تاسیس کړه او لومړنی فرمان یې داسې اعلان کړ:

د افغانستان د خلکو دیموکراتیک گوند په خپله لومړۍ ناسته کې نور محمد تره کی، چې د افغانستان یو لوړ ملي او انقلابي نوم دی. د دې گوند د مشر په توگه اعلانوي، چې دی په عین حال کې د دولت رئیس هم دی.

تره کی د ۱۳۵۸ل کال په وږي میاشت کې هاوانا ته په یوه کنفرانس کې د گډون په موخه لاړ، چې د بېرته ستنېدلو پر مهال یې په روسیه کې له برژنف او د هغه هېواد له نورو لوړو پوړو چارواکو سره وکتل او داسې فکر کېږي، چې شوروي چارواکو هغه مهال د حفیظ الله امین د مقاومت او سخت چلند په اړه ورته خبر ورکړی وو او له هغه نه د لېږې اوسېدلو یې هم ورته ویلي وو.

حفیظ الله امین له دې خبر شوی و او هماغه وو، چې تره کی یې له شوروي نه له راستنېدو وروسته له قدرته گوښه او وواژه. د تره کی د مرگ کیسه د جمهوري ریاست د مخابراتو رئیس عبدالودود په ډاگه کړه، چې همدا اعترافات یې د کابل په انیس او د تهران په اطلاعاتو ورځپاڼو کې خپاره شول، چې د ده په خبره د سیاسي ارکان له رئیس «روزي» او د گارد د اطلاعاتو له رئیس محمد اقبال سره یې یو ځای وژلی وو.

۱۳۵۸ کال د تلې مياشتې په ۱۸مه کابل راډيو د نور محمد تره کي مرگ داسې اعلان کړ: «د انقلابي شورا رئيس نور محمد تره کي د هغې اوږدې ناروغۍ له کبله چې ورسره لاس او گړبوان وو، پرون سهار سترگې پټې کړې او جنازه يې تېره ورځ په پلرني هديره کې خاورو ته وسپال شوه». ماخذ: ۲۸۳ مخ

۱-۴: د نور محمد تره کي ادبي هڅې او پنځونې

نور محمد تره کي له دې سره سره، چې د افغانستان د يوه وتلي سياسي شخصيت په توگه يادېږي، يو بااستعداده ليکوال او په پښتو ژبه کې د لنډ هنري داستان او ناول د رامنځته کېدو نوښتگر او له لومړنيو ليکوالو څخه بلل کېږي. تره کي د خپل ژوند ډېره برخه په ليک او لوست تېره کړې ده او د هغه مهال په گڼو خپرونو کې يې کيسې او مقالې خپرې شوې دي. تره کي د ځانته سبک څښتن او رياليسټ ليکوال دی، چې د ولس ژوند يې هماغسې ترسيم کړی دی، لکه څنگه چې دی، د ولس په ژبه يې خبرې کړې دي او د ولس ستونزې يې په خورا هنري او ظريفانه انداز بيان کړي دي، چې د لنډو کيسو شمېر يې دېرشو ته رسېږي او ډېری يې په کابل مجله کې خپرې شوې هم دي. (۱: ۲۲۱) دلته پر ځای بولم، په اوسني ليکوال کې د حبيب الله ولسيار هغه خبرې را واخلم، چې د کابل کلني د ۱۳۳۸ل کال په گڼه کې يې د تره کي صاحب دا خاصيت داسې بيان کړی دی:

«البته په دې کې شک نشته چې د کيسو ځينې مثالونه په افغاني ادب کې د څه پخوا مهال څخه هم ښودل کېدلی شي، اما په واضح او رياليسي بڼه دا برخه هلته څرگنده ده، چې په غربي ژبو پوه افغان ليکوال هم ميدان ته راوځي او په دې لاره کې څوک چې سره له يوې لفظي کمزورتيا د اوليت حق لري هغه نور محمد تره کي دی، ځکه دی نه يوازې د وخت او مهال په لحاظ دمخه دی بلکې په افغاني ليکوالو کې يوازينی ليکوال دی، چې ادبي لاره يې يواځې همدا لاره ده او بس. (۱: ۲۲۱)

نور محمد تره کي خپل ادبي فعاليت له لنډو کيسو پيل کړ. له دې کيسو څخه

توره کرښه/ ٤١٧

لومړۍ يې په ١٩٣٠ زېږديز کال په (کابل) مجله کې خپره شوه. په دغو لنډو کيسو کې ليکوال د وخت د شاهي واکمنۍ په دور کې د هېواد د زيارکښو بزگرانو ژوند ته انعکاس ورکړی. د تره کي ليکنې په بېلابېلو ورځپاڼو کې چاپېدلې. د شوروي اتحاد د ادبياتو په اړه يې له انگرېزي ژبې څخه ځينې ليکنې ژباړلې دي. د ده ليکنې د نړۍ او د افغاني ټولنې د بېوزلې طبقې پرتله کولو باندې څرخېدې، چې له هغوی څخه يې په ١٩٥٨ زېږديز کال کې د (بنگ مسافري) په همدغه کال کې د (سپين) په ١٩٦٢ زېږديز کال کې د (څږه) ناولونه يادېږي. تره کي د پښتو ژبې هغه پياوړی ليکوال دی، چې په لسگونو لنډې کيسې او پنځه ناولونه يې ليکلي دي او هڅه يې کړې ده، چې په خپلو ليکنو کې د افغاني ټولنې ولسي او عيني انځور وکاري، چې په دې توگه هغه غواړي په ټولنه کې د افراط او تفريط بدي را په گوته کړي.

د نور محمد تره کي څلور ناولونه په ځانگړې توگه او يو يې (بې تربيته زوی) چې لومړی ناول و، د محمد ظاهر شاه د واکمنۍ په کلونو کې په کابل مجله کې چاپ شوی دی او د راحت زاخيلي تر «ماه رخي» وروسته په پښتو ژبه کې دويم ناول گڼل کېږي. (٣: ٤٦)

نور محمد تره کي د سياسي کارونو ترڅنگ په ژورناليستيکو کارونو کې هم لوی لاس درلوده. په لومړيو کې به يې په کابل مجله او نورو ورځپاڼو کې مقالې خپرېدې خو کله چې (خلق) خپرونه پيل شوه، نو دی يې د امتياز څښتن شو. د ظاهر شاه د واکمنۍ پر مهال تره کي د يوه څه مودې لپاره د باختر اژانس مرستيال وو، چې په دې وخت کې يې تهران ته سفر وکړ او د هغه هيواد د پارس خبري اژانس او د ايران د نورو دولتي مطبوعاتو د ليکوالانو او کارکوونکو پر وړاندې يې وينا وکړه، چې له هغې وينا مالومېده چې تره کي د خبريالۍ په چارو کې ښه مهارت لري.

١- ٥: د تره کي درې اثار او ژباړې

ديموکراسي نوين د هغه بل کتاب دی، چې په دري ژبه ليکل شوی دی او د

توره کرښه/ ۱۸ع

مارکسستي فلسفې موضوع يې رانغښتې ده. ديموکراسي نوين کتاب په روسيه کې خپور شوی دی.

(عروسی من در خيبر)

(خاطرات جنگ چرچيل)

(نطق ویشنګی دریونو)

يې هغه اثار دي، چې ده را ژباړلي دي.

د کارگرې طبقې گوند.

په ځان باور.

د ځلميانو لار ښوونکی.

سياسي اصطلاحات يې نورې پنځونې دي.

د يادونې وړ ده، چې د نور محمد تره کي د لنډو کيسو ټولګه د بزګر لور د نورو

ژبو ترڅنګ په براهوي ژبه هم ژباړل شوې ده، چې بزګر نامسې نومېږي او ژباړن

يې حميد عزيز ابادي دی.

نوټ: قدرمنو لوستونکو! له لاندې ځينو ماخذونو څخه ما استفاده کړې ده؛ خو

ځيني نور ماخذونه مې؛ ځکه ليکلي دي، که چېرته نور دوستان وغواړي، چې

د ښاغلي نورمحمد تره کي په اړه څه وليکي يا زيات څه مطالعه کړي نو کولی

شي، چې له لاندې ماخذونو څخه ګټه پورته کړي.

په پوره درنښت

ماخذونه:

۱- بېنوا، عبدالرووف. (۱۳۸۸ ل) اوسني ليکوال. کابل: علامه رشاد خپرنډويه ټولنه.

۲- سمون، محمد تنظيم. (۱۳۹۴ ل. کال). سياسي ګوندونه او ګوندي نظامونه. جلال اباد: مومند خپرنډويه ټولنه.

۳- خليل، حنيف. (۲۰۰۰ ز). د پښتونول تحقيقي او تنقيدي جايزه. پېښور: چاپ جوړي.

- ۴- زلمی، محمدولي. (۱۳۸۲ ل. کال) ملي مبارزې
- ۵- احمدي، نصيراحمد. (۱۳۹۰ ل) لنډه کيسه به څنگه ليکو؟ انلاين چارې، مختار احمد احسان.
- ۶- اعظم، محمد اعظم. (۱۹۸۷ ز). پښتو ادب او ناول مقاله. پېښور. پښتو مجله.
- ۷- تره کی، نورمحمد. (۱۳۹۲ ل). موچي. روسيه: په روسيه کې دافغانانو فرهنگي ټولنه.
- ۸- تره کی، نورمحمد. (۲۰۱۰ ل). د بزگرلور. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۱- تره کی، نور محمد. (۲۰۰۹ ز) د بنگ مسافري. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۰- تره کی، نورمحمد. (۲۰۰۹ ز) څړه. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ کوټه
- ۱۱- تره کی، نورمحمد. (۲۰۰۹ ز). سپين. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۲- تره کی، نور محمد. (۲۰۰۹ ز). سنگسار. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۳- تره کی، نورمحمد. (۲۰۰۹ ز). بې تربيته زوی. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۴- تره کی، نورمحمد. (۲۰۱۴ ز). د نور محمد تره کې داستاني کليات. کوټه: پښتو ادبي غورځنگ.
- ۱۵- خليل، حنيف. (۲۰۰۰ ز). پښتوناول. پېښور: باگرام ادبي جرگه.
- ۱۶- رفيع، حبيب الله. (۱۳۶۰). زرینې ځانگې. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو او ادبياتو مرکز.
- ۱۷- روهي، محمد صديق. (۱۳۸۶ ل. ل). ادبي څېړنې. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۱۸- روهي، محمد صديق. (۱۳۸۴ ل). دپښتو ادبياتو تاريخ. کابل: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۱۹- ښکلی، اجمل. (۱۳۹۰ ل). سبکپوهه. کابل: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۲۰- طایزی، شېرزمان. (۲۰۰۴ ز). ناول هنر او سفر. پښتونخوا: پښتو ادبي جرگه.
- ۲۱- عميد، حسن. (۱۳۸۳ ل). فرهنگ عميد. تهران: موسسه انتشارات امير کبير تهران.
- ۲۲- غضنفر، اسدالله. (۱۳۹۲ ل). د نثر ليکلو هنر. جلال اباد: مومند خپرندويه ټولنه.

توره کرښه / ۲۰۰۴

- ۲۳- قريشي، خاطره. (۱۳۹۴ل. ل). هندي سبک او پښتو شاعري. کابل: د افغانستان ملي تحريک، فرهنگي خانگه.
- ۲۴- مشواني، زاهد. (۱۳۸۵ل. کال). زاهد پښتو پښتو سيند. پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
- ۲۵- هاشمي، سيد محي الدين. (۱۳۷۲ل. کال). د ليکوالۍ فن. پېښور: دانش کتابتون.
- ۲۶- هاشمي، محي الدين. (۱۳۸۹ل. کال). د نثري ادب ډولونه. کابل: وحدت خپرندويه ټولنه.
- ۲۷- هاشمي، محي الدين. (۱۳۸۱ل. کال). ادب پوهنه. کابل: داريک د کتاب گرځنده کتابتونونو اداره.
- ۲۸- يوسفزی، سحر. (۱۹۸۰ز کال). ادب څه دی؟. سوات: پروگريسو پرايز.

د نور محمد تره کي واکمني

د مير اکبر خيبر وژل کېدل او د جنازې مراسيم:

تر انقلاب مخکې د واحد گوند يانې گوند يوآلی کړې وو لومړنې غونډه په ۲۸ د وري ۱۳۵۷ کال د نور محمد تره کي په کور کې دايره شوه دا غونډه د تعقيب له امله د کور په گراج کې دايره شوه. د غونډې مسئله دا وه چې يوه مسالمت امېزه مظاهره وشي ځکه د داودخان تر کودتا مخکې گوند د کارگرانو ورځ د مې اوله په خورا درنو مظاهرو لمانځله خو د سردار محمد داود له کودتا وروسته نه وه لمانځل شوې.

خو پرېکړه بلې غونډې ته وځنډول شوه، په همدې شپه خيبر ترور شو. تر دې پېښې وروسته د نور محمد تره کي کور کې غونډه جوړېږي، لازمي دندې ویشل کېږي چې جنازې مراسيم په ښه توگه سرته ورسېږي، د امکان په صورت کې د ولاياتو او کابل ښار نه زيات گونديان او نور مينه وال راوبلل شي. چې د يوه

توره کړنه/ ۴۲۲

شهید ملګري جنازه په ښو مراسمو سرته ورسېږي. لارښونه شوې وه چې په مظاهره کې د تشج او احساساتي خبرو مخه ونیول شي یانې مراسم په مسالمت امېزه توګه سرته ورسېږي. په دې هکله ډاکټر صالح محمد زیری د ګوند د سیاسي بیرو غړې وایي: په جنازه کې په زرګونو زنده باد شعارونه ورکړل شو چې دا خپله د لار ښونې خلاف کار وو، په هر حال کله چې مراسم پای ته رسېږي، محمد داودخان ته دده ناپوهه سلاکارانو سلا ورکوي چې د افغانستان د خلک د موکراتیک ګوند مشران ونیسي او په فوري توګه ورته سختی سزاوې ورکړي. د افغانستان د خلکو دموکراتیک ګوند مشران د محمد داودخان لخوا زنداني وو خو د دې ګوند پوځي ملګرو د خپلو مشرانو د خلاصون له امله د پوځي برخې له مسول شخص څخه «امین» چې هغه هم د دې ګوند له مشرتابه څخه وو، ولې د لارښونې تر وخته نه وو نیول شوی، اړینه لارښوونه تر لاسه کړه. دا چې ولې د محمد داود خان استخباراتو برسيره پر دې چې پوهېدل څو حفيظ الله امين د ګوند لخوا د پوځ سره د کار او رابطې مسول شخص دی، تر ټولو اخر نیول کېږي؟ له دې امله د ګوند پلوه نظامیان په پاڅون پیل کوي، پاڅون بريالیتوب ته رسي، واک سره ویشل کېږي، د حکومت په راس کې نور محمد تره کی راځي او مرستیال ببرک کارمل کېږي.

ولې له همدې ورځې د ببرک کارمل پلویان مخالفت کوي، وایي چې موږ ته په دولتي پوستو کې برابرې ونډې نه ده را کړل شوې، د کابینې په جوړولو کې هم ځنډ وشو، لامل یې دا وو چې ببرک کارمل زیات وزارتونه غوښتل خو حفيظ الله امين ورسره مخالفت کاوه. دنور محمد تره کي په منځګړیتوب کابینه جوړه شوه او د افغانستان د دموکراتیک جمهوریت د انقلابي شورا اساسي کړنې وړاندې شوې.

یوه بېلګه لیکم کله چې کابینه جوړه شوه حفيظ الله امين د بهرنیو چارو وزیر او نور احمد نور د کورنیو چارو وزیران شول دا چې د والیانو ګمارل د کورنیو چارو د وزیر پوری اړه درلوده او نور احمد نور کوښښ کاوه چې خپل ملګري هلته پر دندو وګماري، لیکن امين به کوښښ کاوه چې هلته خپل کسان د والیانو په حیث پر دندو وګماري. د امين او نور تر مېنځ به تل مخالفتونه وو د

توره کرښه/۴۲۳

سیاسي بیرو، دارلانشاء او د مرکزي کمېټې د غړیتوب په انډول به هم جنجالونه وو.

په هر صورت د انقلابي شورا دندو او کرښو له مخې چې نوې واکمني به کوم کارونه سرته رسوي خلکو ته وړاندې شول چې اکثره د گوند د تکلارې څخه وو خو ستونزه دا وه چې گوند په هره برخه کې ښه کادرونه روزلي وه، لیکن د دوی د مسلک له مخې کار ور نه کړل شو.

ستره ستونزه حفیظ الله امین وو، ځکه ده غوښتل چې ټولو لوړو پوستونو کې خپل کسان ځای کړي، ځکه د ده پلان همدا وو چې مخالف له مخې لېرې کړي او خپله ټول واک شي. ټول د ده د نظر مخالف گوندیان د گوند د بنسټ اېښودونکي نور محمد تره کي په گډون په ترتیب له مخې لېرې کړل، امین واکمن شو. خو د واکمنۍ دوره یې کمه وه، درې میاشتې هم پوره نه شوه. امین او طرفدارانو یې خورا وژنې وکړې. خپل مخالفین یې ووژل او شکنجه یې کړل، خو ملامتي به په نور محمد تره کي وراچول کېدله. په داسې حال کې چې نور محمد تره کي هېڅ واک نه درلود، هر څه امین په لاس کې اخستي وو.

کودتا که انقلاب؟

۱۳۹۷/۴/۲۷ هـ

د ثور انقلاب د نړۍ د نورو سترو انقلابونو په هېنداره کې. د فرانسې ۱۷۸۹ز کال ستر انقلاب، د روسیې د اکتوبر ۱۹۱۷ز کال ستر انقلاب او د افغانستان د ۱۹۷۸ز کال د ثور «پرتمین» انقلاب گڼ ټکي. د ثور پاڅون ته څوک کودتا وايي، څوک پرتمین انقلاب او څوک یې ناوړه بلوا بولي. سره د دې چې په دې باب ډېر شمېر کتابونه او مقالې لیکلې شوې دي. خو د ډول ډول پړاوونو او د روزگار د لوړو ژورو سره، په دې باب آن پخواني انقلابیانو په ارزونو کې پوښتنې پیدا دي، نو ښه به وي، که د ثور د قیام ځای او موقعیت د نړۍ د انقلابي پېښو په انگرې کې ولټول شي. د بل پلوه د تېرو پېښو

په باب به ځوانانو ته د مالوماتو يوه ټوکړی شي.

لنډيز:

- د انقلابونو د ودې قوانين په نړۍ کې سره ورته دي، ځکه د بشري ټولنو د ودې قوانين سره مشترک دي.

- د فرانسې د ۱۷۸۹ز کال انقلاب او د روسيې د ۱۹۱۷ز کال انقلاب ته ځکه په تاريخ کې ستر انقلابونه ويل شوي دي، چې:

- (۱) په خپله ټولنه کې يې د خوارکينو په گټه ژور بدلون راوستی؛
- (۲) په سيمه او په نړۍ کې د دې انقلابونو اغېزې دومره غښتلې وې، چې د لامله يې گڼ شمېر نوي سياسي رژيمونه مېنځته راغلي ول.

- د ثور انقلاب، د فرانسې او د روسيې د انقلابونو په شان بنيادي وو، ځکه:

- (۱) د خوارکينې ولس سره يې د ځانانو، بډايانو مناسباتو ته ژور بدلون ورکړ. د افغانستان په تاريخ کې د لومړي ځل دپاره په زرگونو بزگران د سود او سلم څخه خلاص شول او د ځمکو خاوندان شول، چې آن په سترو انقلابونو کې ساری نه لري.

- (۲) په گاونډيو هېوادو کې د لويو بدلونونو سبب شو، په تېره بيا، د شوروي اتحاد د ړنگېدو او د نوو جمهوريتونو د پيدايښت د پروسې پيل يې کېښود.

- د نړۍ لويو انقلابونو ته لنډه کتنه څرگندوي چې له بده مرغه، د سور ترور، يا انقلابي دکتاتوری پيدايښت، چې نه يواځې په دواړو ستروانقلابونو کې بلکې په چين، کوبا او نورو انقلابونو کې، د بهرنيو او کورنيو دسيسو او شخړو د ختمولو او انقلاب د ژغورنې په موخه مېنځته راغلی، د بې پرې محکمې د پرېکړو پرته يې وژل کړي او د ديکتاتورانو د زېږولو لامل گرځېدلي دي، په پايله کې يې انقلاب ته د خپل لومړني موخې څخه انحراف ورکړي.

- د ليکنې د لوستلو سره به هر چا ته خپل تصور پيدا شي، چې د ثور د انقلاب څومره پرمين دی او څومره ستر. خو زما په اند، په انقلاب کې حلوا نه ورکول کېږي، انقلاب د خلکو قهر دی «د خلکو قهر د خدای قهر دی»، هرو مرو به په

توره کرښه/ ٤٢٥

کې جنگونه، مرګونه راځي. ښه به وي که دا انقلاب زموږه چارواکو، بډايانو او لوتمارانو، ته پند او عبرت شي، چې نور ظلم او بېرحمي بس کړي که نه يو ځل بيا به خدای نه کا، د تودو د صبر کاسه نسکوره شي او انقلاب ته به مجبور شي. په نړۍ کې زيات انقلابونه، قيامونه، کودتاوې، بلواګانې، نظامي پاڅونونه او پر هېوادونو د غښتلو دولتونو يرغلونه ترسره شوي چې د پاچاهانو او ولسمشرانو د راپرزولو، سياسي رژيمونو د نسکورولو، د مدنيتونو د ړنگولو، او زيات مرګ ژوبلو لامل ګرځېدلي دي. يا يې د ټولنې مدنيت ديوالونو شاته اچولي او يا يې د ټولنې د هوسا پرمختګ بنسټ اېښی دی.

کودتا، د وسله والو په مټ او يا په چل ول د دولتي واک لاسته راوړل دي. کودتاوې په ډېرو هېوادو کې، په تيره بيا په بېرته پاتې افريقايي او آسيابي هېوادو کې، چېرته چې د قانون حاکميت کمزوری وي، سرته رسېږي. څو ډوله پايلې يې د يادونې وړ دي:

- د دولت مشر د خپل څو يارانو سره د واک څخه ګوښه شي، خو سياسي رژيم او ټولنيزې اړيکې په پخواني حالت پاتې شي. داسې کودتاوو ته قصري يا درباري کودتا وايي. په مصر او پاکستان کې د جنرالانو پرله پسې کودتاوې يې ښه مثالونه دي.

- په بل حالت کې ولسمشر د هغه د حکومت او رژيم سره نسکور کړی شي، چې پايله يې په ټولنه کې يا د يوې ديکتاتوري ځای په ځای کېدل، د قومي او مذهبي کړکېچونو پيل او د ديموکراتيکو حقوقو محدودول شي، يا خو د ولسمشر او دولت له خوا مترقي پروګرامونه پيل شي.

انقلاب، د زيربنايي او ژور تحول په مانا دی، چې د کودتاوو، قيامونو، بلواګانو، مظاهرو، اعتصابونو او آن د مذهبي او قومي شخړو سره پېل کېدای شي. خو کله چې دا پېښې ټولنيز مناسباتو ته ژور تغير ورکړي، د خلکو د هرکلي او د بشپړ ملاتړ سره مخامخ شي، نو په انقلاب واوړي. د ټولنپوهنې د تعريف له مخې، انقلاب د يوې ټولنې د غړو ترمېنځ د کار د افزارو او ځمکو، فابريکو د مالکيت بدلون او د توليدي اړيکو بدلون دی. که انقلاب مترقي او د زيارکښ ولس په ګټه وي نو بزګر يا کارګر چې د خان او پانګوال په ځمکه يا فابريکه کې، د پلار

توره کړنه/۲۶

او نیکه نه د یوې گوله ډوډۍ یا کوشني معاش لپاره کار کاوه، د انقلاب په نتیجه کې د هماغې ځمکې خاوند وگرځي یا فابریکه کې د برخې خاوند شي او بیا ورسره د ده ټولنیز مناسبات او معنوي حالات بدلون ومومي. یانې دی د خان او پانگوال سره ځان برابر او سیال احساس کړي.

مگر دا د ژور بدلون تیوري، د خیالي (اوتوپیسټ) نظر په ډول، په کتابو کې پاتې شوې ده. د نړۍ انقلابونو کې لږې بېلگې شتون لري چې ځمکې دې بزگرانو او فابریکې دې کارگرانو ته ورکړل شوې وي، نادار او بډای دې د برابر حق خاوند گرځېدلی وي: په عمل کې، نه د فرانسې، او نه د اکتوبر ستر انقلاب کې کارگر د فابریکې خاوند شوی، نه بزگر ته چا د یوې ټوټې ځمکې قواله ورکړې ده.

- د فرانسې د ۱۷۸۹ز کال نامتو، ستر انقلاب، چې د یوې بلوا په ترڅ کې، د باستیل د زندان او د پاریس بناروالۍ د نیولو سره پیل شو، لومړی ځل یې د بشریت تاریخ کې د انسانانو برابري، د بشر د حقوقو اعلاميې په خپرولو اعلان کړه. د بشر د حقوقو نامتو اعلامیه چې ټول انسانان، نارینه او که ښځینه دي د ټولنیز موقعیت، نژاد او ژبې پرته، د برابر حق خاوندان دي، اوس هم د ملگرو ملتونو او د زیاتو هېوادونو د احترام او منلو وړ ده.

په هاگ کې د همدې قانون پر مبنا جوړه شوې د بشر د حقوقو محکمه شته چې اروپایي هېوادونه یې کله کله پریکړې مني. ۲۱۸ کاله دمخه، د مریټوب او د ځمکو سره تړلې د خرڅلاو وړ بزگرانو د شتون په زمانه کې، د پاریس د کمون لخوا د دې قانون جوړونه یو ژور بېساری نړیوال بدلون گڼل شوی. یوه وجه یې همدا ده چې د فرانسې انقلاب ته تاریخ کې ستر انقلاب ویل کېږي.

د نادارو، خواریکښو، د پېړیو پېړیو ځورېدلو، کړېدلو طبقو بېلا بېل قشرونه د بشر د حقوقو د اعلاميې او د جمهوریت د نامتو شعارونو - خپلواکۍ، برابري او ورورگلو، سره ځانونه د خپل هېواد کامل غړي وبلل او آن د ملي اسمبلۍ د غړیتوب درجې ته ورسېدل. د فرانسې ستر انقلاب کې، د څو پړاوونو وروسته، د بهرنیو لاسوهنو او کورنیو بغاوتونو د ماتولو سره، کله چې د یاکوبین د کلپ رادیکال انقلابیانو د روبسپیر په مشرۍ د چارو واگې په خپل لاس کې

توره کرښه/ ٤٢٧

واخېستلې، د دیکتاتورۍ دور پیل شو. د انقلاب د نجات په نامه سور ترور سره، نه یوازې شاه او ملکه، ارسطو، کراتان، روحانیون، لیکوالان او پوهان یې د گیلیوتین په تخته وتړل او سرونه یې ورپرېکړل، بلکې د انقلاب موسسین او خپل نږدې انقلابي یارانو سرونه یې هم والوځول. د انتن، د فرانسې د انقلاب نامتو نطق، د پاریس د کمون دویم شخصیت او د روبسپیر دوست، کله چې د ده وار راغی او د گیلیوتین په تخته یې ځملاوه، چیغه کړه:

«ځان وژغورۍ! انقلاب د وینو تېری دی». خو د دې خونړي انقلاب آوازې او د مارسیلیز د انقلابي ترانې زمزمې د اروپا د هېوادونو خلک بیدار کړل، د پاریس د کمون د آزادي، برابری او ورورگلۍ شعارونه د نړۍ هر گوټ ته ورسېدل، نو ځکه ورته د ستر انقلاب لقب ورکړ شو.

- په روسیه کې د ۱۹۱۷ز کال د فبروري د میاشتې کودتا چې د کادت او اس ار د ډلو له خوا ترسره شوه او د تزار سلطنت ته یې پای ورکړ او په اصل کې د روسیې د بورژوازي په کې لوی لاس وو، د اکتوبر ستر انقلاب ته لاره هواره کړه.

د ۱۹۱۷ز کال د اکتوبر ستر انقلاب سره، د مشهورو انقلابي فرمانونو په ترڅ کې د روسیې د امپراطورۍ ټولې شتمنۍ د کارگرو او بزگرو د دولت جمعي دارايي وگڼل شوه او ټول خلک په جمعي مالکیت کې د مساوي حقوقو خاوند وگرځېدل. خواریکښان د شخصي ملکیتونو خاوندان شول، خو د دوي د ژوند لومړنۍ اړتیاوې لکه کور، کالي، روغتیا، د اولادونو زده کړه او داسې نور د دولت لخوا گرځي وو.

روسیه کې هم د گاونډیو هېوادو په ملاتړ، د انقلاب مخالف قوتونو د پرولتاریا ځوان دولت سره کلکې شخړې پیل کړې. پایله یې د فرانسې په شان، د پرولتاریا د دکتاتورۍ په نامه د سورترو شروع وه. د روس امپراطور د خپلې کورنۍ سره، روحانیونو، اشراف او د سیاسي گوندونو غړیو، آن د بلشویک د گوند مشرانو په دې خونړي طوفان کې ژوند دلاسه ورکړ. د استالین د څه کم دیرش کلونې مطلق العنانه واکدارۍ په دوران کې په لکونو روښان انده انسانان د انقلاب د دښمنانو په تور پانسي شول او یا خو په تبعید گاوو کې وراسته شول.

د شوروي اتحاد امنيتي ارگان - ک. ج. ب. لکه دولت په دولت کې، په ټولو گوندي او دولتي ادارو باندې مسلط شو. ک. ج. ب. د استالین تر مړینې وروسته هم د شوروي اتحاد د ټاکونکي سیاسي قدرت په حیث پاتې شو، چې د سوسیالستي سیستم په بدنامولو او ړنگېدو کې یې نقش تر ټولو زیات وو. خو د ټولو ناخوالو او ظلمونو سره د اکتوبر انقلاب، د شوروي اتحاد سوسیالستي سیستم جوړ کړ، چې د هېواد اکثریت وګړي، کومو چې د دولت پر سیاست نیوکې نه کولې، د تضمین شوي، آرام ژوند خاوندان وو. د شوروي سیستم ډېر ژر وده وکړه او په لنډه موده کې په یوځنډنې نړیوال ځواک بدل شو. د دویمې نړیوالې جګړې وروسته، په کومو برخو کې چې شوروي، د هټلر فاشیستي یرغلګرو ته ماته ورکړې وه او په ټوله نړۍ کې د سوسیالستي ایډیالوژۍ مینه وال ډېر شول. زیات سوسیالستي او مترقي هېوادونه منځته راغلل، چې سوسیالستي بلوک یې تاسیس کړ او د امریکې او انګلیس ښکیلاک ګرو زبر ځواکونو په مقابله کې ودرېدل. د پورته یاد شوي ماهیت له کبله، د روسیې د اکتوبر انقلاب ستر انقلاب ونومول شو.

لنډه دا چې، په انقلابونو کې د ډلو او شخصیتونو په منځ کې ډول ډول درزونه او کړکېچونه آن د مرګ تر سرحده را پیدا کېږي، چې ځینې یې هم د انقلابونو د قانونمندی تابع دي. ځکه، یو ځل چې د ځوریدلي تودو انقلابي احساس وپارول شي، د سیلاو په څېر یې مخنیوی ناشونی دی. نو رادیکال انقلابیان قدرت په لاس کې اخلي، د ډېرو چټکو بدلونونو لېوال، د غیر فکرونو خاوندانو سره د زور زیاتي چلند پیل کړي، د عدالت او برابری تعهد یې هېر شي، شکنجې او ترور شروع شي. نه یوازې روب سپیر، د پاریس د کمون د نجات د کمېټې رئیس، سیاستوال او آن خپل یاران ووژل، د شوروي اتحاد دکتاتور استالین هم د نورو ګوندونو او وروسته د بلشویک د ګوند نږدې ټول موسسین نابود کړل. په نتیجه کې مترقي، سوسیالستي انقلابونه د خپل اصلي موخې څخه چې د انسان آزادي او هوسایي ده منحرف کړی شول.

- د افغانستان د ۱۳۵۷ ل کال (۱۹۷۸) ز کال د غوايي د میاشتې د اوومې ورځې پاڅون چې د یوې نظامي خوځښت سره پیل شو، د خلکو دموکراتیک ګوند

توره کرښه/ ۴۲۹

(ح. د. خ. ۱). د مشرانو له خوا د بدلونونو د پروگرام د اعلام سره، د ټول گوند، د مترقي خوځښتونو او د وطنوالو د بشپړ ملاتړ په نتیجه کې د یو ملي مترقي انقلاب بڼه غوره کړه. که څه هم، که انقلابي پاڅون د خلکي افسرانو په لاس ترسره شوه، خو د ټولنې د مختلفو اقشارو د اذهانو په روښانه کولو کې نه یوازې خلکيانو او پرچميانو، بلکې افغان ملتانو، شعله یانو، صدای عوام، ستمیانو او نورو کین او راست خوځښتونو ونډه اخیستې وه.

د افغانستان انقلاب لکه د فرانسې او د روسیې سترو انقلابونو په شان د اشرافو، ارسطو کراتانو او بورژوازانو د انقلاب سره په ۱۳۵۳ کال کې د سردار محمد داود په مټه پیل شو، کوم چې شاهي رژیم یې ړنگ کړ. ۵ کاله وروسته د دولت لخوا د خلکو دموکراتیک گوند ړنگول پیل شول، د گوند رهبري زنداني شوه. حزب ته دوه لارې مخته وې، یا مو باید د آل یحی اوږدو زندانونو ته ځان تسلیم کړی وئ، یا مقاومت.

په دې هکله چې د دولت د ناڅاپي حملې په وړاندې د گوند لخوا څه ډول ځواب ورکړ شي، د خلکو دموکراتیک گوند مشر نور محمد تره کي سره شفاهي توافق شوی وو. همدا وو چې د گوند د رهبري د خلاصون په موخه، د حفیظ الله امین په لارښوونه د خلکي افسرانو په مټو د ثور پاڅون بریالی شو. خو د حوادثو د پېښېدو څخه رومي د انقلاب جوړ شوي پلان شتون نه درلود. خلکي دولت د خواریکښو د ژوند د بدلون په موخه عملي گامونه واخېستل.

په افغاني انقلاب کې د بزگرانو د پېړیو آرمان، د ځمکې د مالکیت د سندونو د لاسته راوړل، اگر که د یوې لنډې مودې دپاره یې د عمل جامه واغوستله، تر سره شو. د انقلابي دولت فرمان له برکته زرگونه خلک د سود خوړو د ظلم څخه خلاص شول. د ثور انقلاب د افغان ولس حافظې ته د ژور بدلون تاریخي تجربه وسپارله، چې د خانانو او اشراف او سلطنتي کورنیو څخه د قدرت اخېستل او د دوی ځمکې په خلکو ویشل یې په عمل کې ونښودل. په همدې دلیل ده چې دا انقلاب زیاتره طبقاتي - سیاسي ماهیت لري.

د ثور د انقلاب ستره اغېزه د منځنۍ آسیا د جیو پولیتیکې خبرې په بدلون کې د کلکې پاملرنې وړ ده. تاریخ پوهان به دا ولیکي، چې د لوی شوروي دولت

توره کرښه / ۴۳۰

په پنځلسو برخو ویشلو کې، نه د امریکې، عربو او پاکستان په ملاتړ اسلامي گوندونه، او نه د گرباچوف د نړیوالې سولې سیاست هومره اثر درلود، کوم چې د روسانو په لاس د خلکي دولت د راپرخولو په خاطر، د افغان ولس له خوا د غچ اخیستلو ارمان وو. د افغانستان خلک چې د روسانو د «انترنا سیونالستي مرستو» په نیت وپوهېدل، اسلامي گوندونو ته یې غېږه پرانیستله او د مقاومت اساسي بېټی یې په اوږو کېښود. په دوی کې هغه بزگر هم وو، چې خلکي دولت ورته ځمکه ورکړې وه، خو اوس یې قواله ناچله شوې وه. نو په زغرده ویلی شو، چې د ثور انقلاب د آسیا سیاسي څېره بدله کړه.

دا واقعیت دی چې په انقلاب کې نقل نه ویشل کېږي. لکه مخکې چې مو یاده کړه، انقلاب د خدای غضب دی، ویجاړونکی طوفان دی، مرگونه په کې خامخا راځي. لومړی گناه یې د ظالمو حاکمانو په غاړه ده، چې کلونه کلونه یې په بېرحمۍ د خلکو وینې څښلي، خلک یې لوټ کړي، ظلم او ناروا یې ورسره کړي دي. هوبسیار چارواک هومره زورزیاتي نه کوي، چې خلک انقلاب ته مجبور شي. د ۱۳۵۷ ل کال د ثور انقلاب څخه باید اوسني لوټمار او په فسادونو او توطیو ککړ، د افغانستان د دښمنو ښکېلاکګرو هېوادو سره تړلي چارواکي، څه انتباه واخلي؟

د شوروي لښکرو راتگ

په افغانستان کې په ۱۹۷۳ز کال د جولای په میاشت کې (۱۳۵۲ل کال د چنگاښ ۲۶) شاهي رژیم د سردار داود خان له خوا د یوې کودتا په کولو ښکته او پر ځای یې جمهوریت اعلان شو.

جمهوریت ته که خلک د شاهي رژیم په تناسب ډېر خوښ ول خو په هېواد کې د ملي، ټولنیزو، سیاسي ځواکونو تر منځ د کورنۍ جگړې لامل شو.

په ۱۹۷۸ز کال د اپرېل په میاشت کې (۱۳۵۷ل کال د غوايي اوومه نېټه) واک د افغانستان خلق دموکراتیک گوند ته ولېږدول شو. همدا راز سردار محمد داود خان د یوې لنډې جگړې څخه وروسته ووژل شو. دا مقاومت که نور بېلابېل اړخونه هم لري خو په لویه کچه د افغانستان وګړیو د شوروي ځواکونو او ملاتړو پر ضد وسله پورته کړه. پر هغه مهال امریکا او نورو ممالکو له افغانانو سره مرستې پیل کړې چې دې کار یې شوروي اتحاد ته لویې ستونزې وزيږولې. د ۱۹۷۹ز کال په ورستیو کې په افغانستان کې وضع نوره کړکېچنه او خرابه شوه، حتی د

توره کرښه/۴۳۲

رژيم د نسکوریدو گواښ موجود وو.

شوروي اتحاد لومړی دغه غوښتنه رد کړه، خو کله چې په افغانستان کې پوځي وضع نوره هم په خرابېدو شوه، شورويانو له دې وېرې چې د جگړې لمنه به د منځنۍ اسيا هېوادونو ته راوغزېږي، د افغانستان غوښتنه ومنله او د ۱۹۷۹ز کال د دسمبر پر ۱۲ نېټه يې پرېکړه وکړه چې افغانستان ته خپل ځواکونه ولېږي. دغه پرېکړه د شوروي اتحاد د کمونست گوند د مرکزي کمېټې د سياسي بېرو په غونډه کې ونيول وشوه.

په افغانستان کې دا مهال د حکومت پر ضد مخالفتونه خپل اوج ته رسېدلي وو او نورو هېوادونو هم هڅه کوله چې شوروي اتحاد ته گواښ جوړ کړي. ځکه د شوروي اتحاد کمونستي گوند دغه پرېکړه د شوروي - افغان ترمېنځ «د همکارۍ، ښه گاونډيتوب او دوستۍ تړون» د ۴ مې مادي پر اساس وکړه. کوم چې د دواړو هېوادونو ترمېنځ د ۱۹۷۸ز کال د دسمبر پر پنځمه نېټه لاسليک شوې وه.

شوروي دا مهال د ځان لپاره دا زمينه مساعده کړې وه چې ترڅو په افغانستان کې پوځي ماموريت ترسره کړي او په دې هېواد کې د دوی په باور کړکېچن حالات کابو کړي. د شوروي اتحاد عسکر د ۱۹۷۹ز کال د دسمبر پر ۲۵ نېټه (۱۳۵۸ل کال د مرغومي ۶ نېټه) افغانستان ته داخل شول.

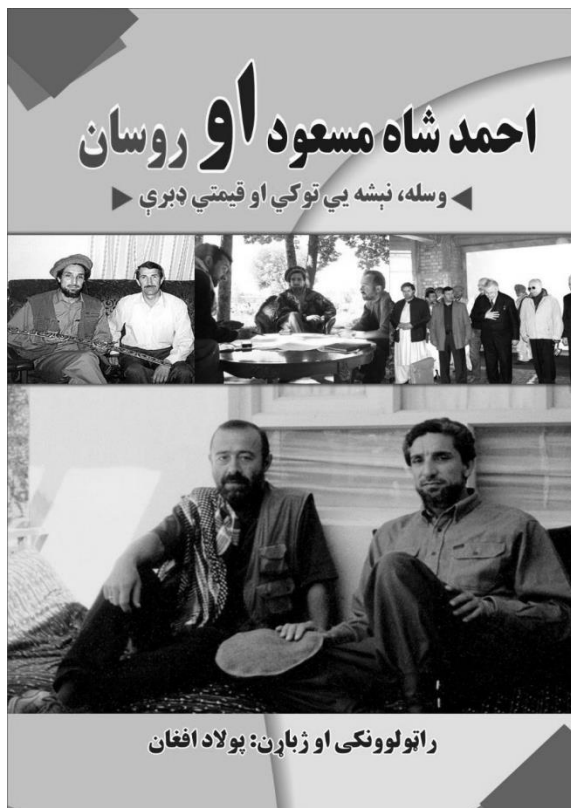
شوروي اتحاد پوځونه د دولت تر څنگ د مخالفينو پر وړاندې په يوه لويه جگړه کې وغورځېدل، خو تر لس کاله جگړې وروسته (د ۱۹۸۹ز کال د فبروري پر ۱۵ نېټه) شوروي پوځونه د ژينوا د تړون له مخې چې دا تړون افغانستان، پاکستان، شوروي، د امريکا متحدو ايالاتو د بهرنيو چارو وزيرانو لاس ليک کړ، له افغانستان ووتل.

شورويانو په افغانستان کې په دغه موده کې ۱۴۴۳۵ تنه له لاسه ورکړل چې له هغې جملې ۱۹۷۹۹ تنه افسران او جنرالان وژل شوي دي او ۴۹۹۸۵ تنه ټپيان شوي دي. د شورويانو د راتگ په اړوند تاريخ پوه حسن کاکړ ليکي چې شوروي مشرتابه يو کميسيون چې عبارت وو له اندروفوف، اوستينوف او گروميکو، چې د افغانستان د چارو لپاره موظف کړل شوي وو. د دفاع وزارت

توره کرښه/ ٤٣٣

او ک، ج، ب عملیات کول او بهرنیو چارو وزارت کوښښ کاوه چې عملیاتو ته قانوني بڼه ورکړي. د ک، ج، ب پلان دا وو، مخکې له دې چې پوځ افغانستان ته ننوځي باید حفیظ الله امین له مېنځه لاړ شي او کارمل د هېواد داخل ته واستول شي او پر واک کښېنول شي او شورویانو ته افغانستان ته د ورنگ بلنه ورکړي چې مشروعیت پیدا کړي. د لیکونکي نظر دی خو زه د دې ټکي سره همغږی نه یم.

احمد شاه مسعود او روسان

په دې مالوماتو کې له لاندې لیکنو ماخذونه اخیستل شوي.
لومړ سانت، نیز اویسیمایا گزیته، دوریمیه نویستی، کامسو ملسکایا پراودا، انگریتا
بلتکزونیا گازیته، د پروپیل اونیزه مجله، د لایتوگي مجله، د فرغانې خبري
اژانس، بي بي سي راډیو، د قزاقستان د کانتینېټ مجله او نور زیات.
هغه خونړۍ پېښې چې په افغانستان کې په ۱۳۷۱ل یانې ۱۹۹۲ز کالو واک او

توره کرښه/ ۴۳۵

خواک ته د مجاهدينو تر رسېدو وروسته د دغه هېواد پلازمېنه کابل او نور ټول هېواد کې رامېنځته شوي له هېچا پټ نه دي پاتې شوي.

روسان پر دې پوهېدل چې دغه خونړۍ پېښې د برهان الدين رباني او مسعود د واکمنۍ پر مهال د نورو جهادي ډلو تر مېنځ په جگړو کې تر سره شوي.

د افغان ولس پر وړاندې دوی پر دې، ددغه خونړي ناوړين، وحشت، ددغو جهادي مشرانو او شخصاً د مسعود او نورو پر غاړه دي. روسانو دطالبانو د خوځښت د ټوکېدو وروسته هم د مسعود خپلو سره پټې اړيکې، ليدنې درلودې، د جنگسالار ملگري څخه يې يو اتل جوړاوه، دوی غوښتل خپل درغلي اتل په افغان خلکو وتېي. په ۲۰۰۱ز کال چې مسعود ووژل شو راسيکا گزيت ته ورځپاڼې يوه ليکنه چې ليکوال والاديمير سنگريوف وو، وليکل: افغانستان په اوسني تاريخ کې ستر سياسالار له لاسه ور کړ، د ۲۰۰۳ز کال د سپټمبر پر نهمه د فراودا او برېښ ورځپاڼې په دوه کاله يې مسعوده ليکنه کې څرگنده کړه، که چېرې مسعود ژوندی وى، د طالبانو کار به اوس ختم کړی وو پاول اكييموف ليکنه کې ليکلي چې مسعود يو سپېڅلی شخصيت وو.

په دې ډول نورو ورځپاڼو، مهالنيو، تلویزوني چينلونو دا ډول خبرې کړي، روسانو دا هوډ درلود چې مسعود تاجک په مشرۍ په شمال کې دا سې حکومت جوړ کړی چې پښتانه پکې نه وي او افغانستان ټوټې کړي، مسعود له ډېر پخوا څخه د روسانو سره همکاري درلوده. مسعود او دده ملگرو په ۱۳۷۱ل ال ۱۹۹۲ز کال د ډاکتر نجيب الله د حکومت د يو شمېر ياغي جگپوړو چارواکو او جنرالانو په مرسته وکولی شول چې کابل ونيسي. د شوروي اتحاد د ستر درستيز د کشف او څار گرۍ دوه افسرانو څخه يو ډگرمن «ناتولي کتاچيوف» او بل ډگرمن ديمتريد پربتېنکوف» وو تکاچيوف ۱۹۸۲ز کال د مسعود سره په پنجشېر کې وليدل، د شوروي دفاع وزارت ته يې راپور ورکړ.

د يوه هېواد او ټولنې لپاره يو څوک هغه مهال شخصيت کېدل، برجسته کېدل، يا هم اتل کېدای شي چې خپل هېواد او ولس ته په رښتيا هم ستر او نه هېرودونکي خدمتونه کړي وي. دا زبات نشته چې احمد شاه مسعود ته د کوم خدمت په وياړ اتلولي ورکړل شوې ده؟ دده او رباني په دوران کې يو ډول هم

توره کرښه/ ٤٣٦

نه دی جوړ شوی بلکې څه چې موجود وو هغه هم وېجاړ شول. د رباني په ٤ کلنه (١٩٩٢ز-١٩٩٦ز کال) دوره کې د واک پر سر په زرگونو عام ولسونه ووژل شول. د مسعود او نورو تنظیمونو چې څومره ناوړین، وژنې، چور شوی لاسوندونه شته، مستند فلمونه، غریز انځورونه، برېښنایي پټې لکه:

Afghanistan war kabul 1992

Kodata 1992/1371

نور په سلهاوو تلویزوني ویناوې، یوتوب او فلمونه شته. په خواشینۍ سره په ٢٠٠٢ز کال د لوی جرگې په ترڅ کې د هېواد ولس مشر حامد کرزي مسعود ته د ملي اتل نوم ورکړ، حامد کرزي د کورنیو فشارو نو او مصلحتو په بنسټ دا کار وکړ. لامل یې همدا وو چې د مسعود پلویان ارام او حامد حکومت وکړي. دا یو غیر عادلانه گام د هېواد او ټولنې سره جفا او خیانت دی. د ولسي جرگې او مشرانو جرگې ١٨ د وږي د شهیدانو د ورځې په نوم یاده کړه، یونس قانوني کونښن وکړ چې د ولسي جرگې پرېکړه ماته کړي او دا ورځ د مسعود د ورځې په نوم کړي او رخصت اعلان کړي، په دې هکله ولسي جرگې خپله پرېکړه ماته کړه. په ٢٠١٢ز کال د وږي ١٨ مه د ملي اتل شهید مسعود او شهیدانو د ورځې په نوم ونوموله. مسعود د وږي په ١٨ مه د ١٣٨٠ل کال په تخار ولایت کې د دوو عربانو په ځانمرگي برید کې ژوند له لاسه ورکړ.

د مسعود په اړه د افغانستان د تاریخ حکم:

د افغانستان معاصر تاریخ یوازې دوه درې خبرې همداسې وي چې زموږ د ویاړلي وطن د تاریخ پانې پرې شرمېدلی شي. بې له شکه یوه دغه خبره احمد شاه مسعود دی. د مسعود د ځانغوښتنې په نیت کابل په کنډوالو بدل شو، تر ٥٠ زرو زیات افغان ولس ووژل شو. هغه په هېواد کې قومي، ژبني، تفرقي او کرکې موسس او قهرمان دی.

د مسعود تر مرگ وروسته دده ځای ناستی محمد قسیم فهیم شو، مسعود د پنجشېر له زمرودو کانونو څخه تر ٣٠٠ میلونه ډالر عاید درلوده، دده سره مالي،

توره کرښه/ ٤٣٧

پوڅي مرسته روسيې، ايران او هند کوله، دا مامله له هيچا هم پټه نه وه همدارنگه د شمال له لارې روسيې اروپا ته د مخدره موادو قاچاق د مسعود له لارې سرته رسېدل د مسعود له دې لارې زياتې پيسې لاسته راوړلې. «
د ٢٠٠٠ز کال په مني کې د روسيې د امنيت شورا رئيس س. يوانوف» په ډانگ پېلې وويل چې په سيمه کې د خپل ستراتيژيکي ملگري مسعود ملاتړ کوي.

د حفيظ الله امين واكمني

د زېږېدو نېټه: اول د اگسټ ۱۹۲۹ز کال

د وژل کېدو نېټه: ۲۷ د ډېسمبر ۱۹۷۹ز کال

د حفيظ الله امين لنډه پېژندنه:

حفيظ الله امين د حبيب الله زوی، په قوم خروټی په ۱۳۰۰ ل کال د کابل ولايت د پغمان ولسوالۍ کې زېږېدلی دی. د ده پلار د هاشم خان د صدارت په وخت کې د کابل د زندان مشر وو. حفيظ الله امين لومړني درسونه په پغمان ولسوالۍ کې سرته رسولي دي. وروسته يې د کابل دارلمعلمين لوستی او د ښونکي دنده يې اخېستې وه.

لږه موده وروسته د ابن سینا د لېسې مدير ټاکل شوی دی. په ۱۳۳۶ ل کال امريکا ته د زده کړو لپاره تللی او د کولمبيا پوهنتون کې د ليسانس سند تر لاسه

توره کرښه/ ۴۳۹

کړی، کله چې هېواد ته راستون شوی، د نور محمد تره کي سره اشنا شوی، دویم ځل په ۱۳۴۱ل کال امریکا ته د زده کړو لپاره تللی چې دوکتورا واخلې خو موفق شوی نه دی، وروسته له یو کال هېواد ته راستون شوی. په ۱۳۴۳ل کال د پارلمان د څوکی لپاره د پغمان ولسوالۍ څخه ځان نومولی خو بریالی شوی نه دی. په همدې کال د افغانستان د خلک دموکراتیک گوند ته د غړیتوب لپاره غوښتنلیک ورکړی چې د عادي غړي په توگه منل شوی. په ۱۳۴۸ل کال دویم ځل د پغمان له ولسوالۍ څخه پارلمان ته ځان کانديد کړی، دا ځل بریالی شوی وو.

دی په گوندي کشمشو کې د نور محمد تره کي پلوی وو، په ۱۳۵۷ل کال د واکمنۍ په دوران کې د بهرنیو چارو وزیر د گوند د سیاسي بیرو او دارلانشاء مقامونه ترلاسه کړل، د گوند مشر نور محمد تره کي د وژلو وروسته ټول واکمن شو یانې حکومت او گوند ټول دده تر واکمنۍ لاندې شو، تر سلو ورځو کم واکمن پاتې شوه د شوروي اتحاد د پوځونو په راتگ سره دی ووژلو او واک د بیرک کارمل په لاس ورغلی.

حفیظ الله امین د واک اخېستلو تېری وو د نورو واکمني ورته د زغم وړ نه وه، دیموکراسي یوازې په کاغذ کې لیکل شوې وه خو عمل کاملاً د یو دیکتاتور په توگه عملي کېده، محکمه، د وینا حق، د دفاع حق هېچا ته نه ورکول کېده. په یوه کوشني رپوټ د ازبات نه غیر به خلک نیول کېدل. خپرنې هم د وهلو ډبولو، برقي شارټونو ورکولو په زور اخېستل کېدلې چې د یو شمېر خلکو نوکان ترې وویستل شو، ژوندي هم تر خاورو لاندې کړل شو، یو گوند واکمن وو نورو د خبرو او لیکلو جواز نه درلوده، د گوند مشر (نور محمد تره کي) ته یوازې په ظاهري توگه درناوی کېده، ولې عمل کې هېچا د هغه لارښونې نه منلې. همدا لامل وو چې د گوند مشر نور محمد تره کي ته چا په درنه سترگه نه کتل. هر څه د حفیظ الله امین او د ده دډلگي په لاس کې وو.

همدا لامل وو چې له نور محمد تره کي نه په زور او جبر واک حفیظ الله امین ترلاسه کړ او نور محمد تره کي په مرموزه توگه ووژل شو. کله چې واک امین تر لاسه کړ او له گوند او خلکو یې د ده وژل او ټوله پروسه پټه کړه، د گوند نور

مشران د ویرې په جوړ شوي پلنيوم کې د پوښتنې جرأت ونه شو کړلی. حفيظ الله امين د گوند او حکومت ټول واک شو. له همدې نېټې نه د گوند کمزوري او د گوندیانو تر مېنځ يې باوري زیاته شوه... د کاسترو د زما ژوند د کتاب د انگيزی متن ٥٩٣ مخ خلاص کړی ولولئ چې امين د چلي پښوخت او د کمپوچيا پولپوت دی او دی د انسان وژنې پرته د کوم ستر کار د کولو توان او استعداد نه لري.

په دې هکله اسناد او شواهد شته او ښيي چې امين داسې دیکتاتوري کوله چې خپل مخالف لوري به يې په بې رحمانه توگه ټکول، بېلکه يې د نور محمد تره کي چې د گوند مشر او بنسټ ايښودونکي او دده لارښود او استاد وو چې په پوره بې رحمۍ شهيد کړل شو.

يو شمېر وتلي کادرونه هم په يوه نوم او بل نوم له مخې لېری کړل شول او زیاتره يې د زندانونو په تورو خونو کې واچول او زيات يې په پټه توگه د پليگونونو په کندو کې په مرميو سوري سوري کړل. هغه ټولې نارواوې چې نوموړې فرکسوني ډلې، په هغې پورې اړوندو واليانو، گوندي مشيانو او ولسوالانو او يو شمېر پوځيانو په ټول هېواد کې سرته رسولې وه، د نور محمد تره کي تر شهادت وروسته پر مرحوم نور محمد تره کي ور چپه کړل شوې. زه د يوه فعال گوندي په حيث وایم د حفيظ الله امين پلويانو په افغانستان کې داسې ظلمونه سرته رسولي چې اوسنۍ ليکنه د دوی ناوړه اعمالو د ليکلو نه عاجزه ده.

په زندانو کې د ده پلويانو د زندانيانو سره بد سلوک، وهل ډېول، بربښايي شارتونه ورکول يانې په زور ترې اقرار اخېستل او په توره شپه د پليگونونو په کندو کې ژوندي خښول، کله چې دی خپلې موخې ته ورسېده، لومړی يې د ببرک کارمل پلويان له گوندي ليکو نه وشل، بيا يې په گوند کې خپل سياسي مخالفين د غيرې اصولي خلقيانو په نوم يو شمېر ووژل، زيات نور يې په زندانو کې وساتل، ټول واک او ځواک له ده سره شو، وروسته يې خپل استاد د گوند بنسټ ايښودونکی په بد شکل وواژه. ولې پایله همدا شوه چې د ده واکمني د ١٠٤ ورځو نه اوږده نشوه.

توره کرښه / ٤٤١

ببرک کارمل واکمن شو

«د مرغومي په ١٦ مه د ١٣١٦ ل کال کې زیږېدلی دی او

د مرغومي په ٦ مه د ١٣٥٨ ل کال واکمن شوی

د لیندۍ په ١٣ مه ١٣٧٥ ل کال په مسکو کې مړ شوی.»

د ببرک کارمل لنډه پېژندنه:

کله چې میرزا محمد هاشم خان ددوه زامنو خاوند شو، د یوه نوم محمد حسین او د بل نوم گل حسین وو، محمد حسین د ببرک کارمل پلار څو کلونه وروسته د گل حسین څخه مړ شو، لږ وروسته د ببرک کارمل مور هم وفات شوی، د جنرال محمد حسین خان لخوا د خپلو زامنو نومونه بدل کړي یانې سلطان حسین خان باندې د ببرک نوم، سلطان محمود باندې محمود بریالی او سلطان مسعود باندې توریالی نوم ایښی دی. د ببرک کارمل پلار چې نظامي زده کړې درلودې، د سردار داود خان د کودتا وروسته د پکتیا د والي او قولاوردو قومندان شو.

توره کړنه/ ٤٤٢

د ١٣٥٧ ل کال د غوايي د مياشتې د بريالي پاڅون وروسته ببرک کارمل چې د افغانستان د خلک دموکراتيک گوند مرستیال وو، په گوندي او د وتلي مقامونو کې دویم ځای درلوده.

په گوندي کشمکش کې ببرک کارمل له ټولو څوکیو لږې کړی شو او په چکسلواکیا کې سفير تعین شو، په ١٣٥٨ ل کال د مرغومي په ٦ نېټه کله چې د شوروي پوځونه افغانستان ته راننوتل ببرک کارمل د گوند او دولت مشرتوب تر لاسه کړ.

شورويانو او د ببرک کارمل پلويانو او ک. ج. ب د شوروي اتحاد وسلواله مداخله هم د افغان ولس درد دوا نه کړ بلکې ملکي وژنه د کډوالۍ لړۍ تر پخوا زیاته شوه. جنگونو زور واخېست، سرې اردو او خادستانو په غلطو رپوټونو کلي بمبارول، د ولسونو زورول او عام وژنه زیاته شوه، لامل یې تاریخي دښمن یانې «پاکستان او ایران» غرب، عربانو او نورو دښمنانو، اسلامي بنسټ پالو ته د پروپاگند او رښتیا والي زمینه مساعده کړه.

د حکومت د مخالفینو ډلې ځواکمنې شوې. امریکا متحد ایالات، چین، عربي اسلامي هیوادونو په راس کې سعودي عربستان د مجاهد تر نامه لاندې خپلې هر ډول مرستې زیاتې کړې. سره له دې چې د ببرک کارمل حکومت په زیاتو مسئلو کې نرمښت څخه کار واخېست، سیاسي زندانیانو لپاره نوې محکمې او ځانگړې څارنوالۍ جوړې کړې، په اول کې هغه بندیان چې د حفیظ الله امین او استخباراتي ادارو نیولي او شکنجه کړي وو او یو شمېر هغه یانې د هاگ د محکمې د لست په اساس چې ٥٠٠٠ تنه کېدل له مېنځه وړي وو، نور را خوشې کړل. د وروستیو سیاسي زندانیانو لپاره نوې ادارې چې پورته یې یادونه شوې جوړې کړې.

د شوروي اتحاد د پوځ په موجودیت کې پخواني د ځمکو ویشل، نور فرمانونه وځنډول شول. دوی بیا د شوروي سلا کارانو له خوا رهبري کېدل، نوې گمارنې هم د دوی سره په سلا او موافقه کېدلې، مجاهدین هم د خپلو حامیانو لخوا په مدرنو وسلو تر سټینگر توغندیو پورې مجهز شول، مالي مرستې تر پخوا څو برابره زیاتې شوې، جنگونو زور واخېست، درانه پوځي عملیات د شوروي

توره کرښه/۴۴۳

وسلوالو ځواکونو په گډون په ټول هېواد کې وشول. خو د تل پاتې سولې او ټيکاو درک ونه لگېده. د تېلو نل لیکې تر کابلې راوغزېدلې، خلکو ته کوپوني مواد مفت ویشل کېدل، خو کومه ستونزه چې زېږېدلې وه حل نه شوه. دا کار امریکا او متحدینو هم وکړ، د ډالرو شیندل پیل شول. خو ولس هېڅکله بهرني ځواک منلو ته تیار نشو.

د گوند یوالی هم یوازې په شکلي توګه وو، اورګانیک یووالی نه وو، مشران په مقامونو سره جوړ نه وو. د بیرک کارمل خوا کلیدي پوستونه واخېستل، د خاد امتیاز لکه په شوروي اتحاد کې د ک. ج. ب د سازمان په شان وو. زیات گوندي غړي او نور د حکومت مخالفین له خاد نه ناخوښه ول، ډېر ناوړه کسانو د خاد سازمان ته لاره پیدا کړې وه، د حفیظ الله امین ۱۱ تنه وزیران، گوندي کادرونه بېدون له علني محاکمې ووژل او تر ۳۰۰ پورې د حفیظ الله امین پلویان په زندان کې تر ډېره وخته وساتل شول. د ستر جنرال الکساندر مایوروف له کتابه یوه نمونه رااخلم.^۱

عام ولس داسې فکر درلوده چې د پخواني رژیم ناخوالې به بیرک کارمل سمې کړي ځکه دی یو تیوریس او باتجربه کس وو خو په تاسف چې د ده یارانو هم له تېرو تیورونو عبرت نه وو اخېستی. خصوصاً د خاد د منسوبینو یوه بېلګه د هرات ولایت د سترو عملیاتو په اړوند وایي چې ما څراغ ولگاوه او جنرال پرتو خالکه می ولیده، هغه ډیر احساساتي وو، وښی خورا مهمه خبره ده، وواياست. نجیب الله او خاد په هرات کې لیونتوب پیل کړی دی، اعدامونه روان دي اسیران؟ هو صاحب بې پوښتنې او محاکمې، زه خبر وم چې د طب ډاکتر نجیب الله ډېر سخت زړی سړی دی، خو له دې سره سره مې دا تصور هم نه شو کولای چې زموږ د تبلیغاتي پانو له خپرېدو وروسته دی چې پکې ویل شوي وو که غلیم تسلیم شي بېل کېږي، بیا هم د هغوی د اعدام امر وشي دا سوچه ځناورتوب وو.

ما غوښتل چې د اعدامونو مخه ونیسم، خو نجیب الله راته وویل چې دا خپله

د ببرک کارمل امر دی، ستر جنرال صاحب هلته بوږنونکې.. پترو خالکه پر څوکی ور کوږ شو په داسې حال کې چې ژبه یې بندېده، ویې ویل او په جماعتونو کې ملایانو الله ته د رحم لپاره لاسونه په دعا هسک کړي دي. جنرال ته مې تلیفون غوږۍ په لاس کې ورکړې، هغه کړیکه وکړه ببرک کارمل ته یې بد رد وویل چې ببرکه چې ته ټکمار سړی یې، موږ ویلي وو چې تسلیم شوي کسانو ته به څه نه وایو، جنرال چې د ریو منیخواو پیترو خاله د تلیفون غوږۍ ماته راکړه، نجیب په هرات کې یو مخیز اعدام پیل کړی تاسو د اولتیماتم په توګه باید د دې مخه ونیسئ، پوه شوم. ډېر ژر باید ماته مالومات را کړې.

صاحب همداسې به وکړم او پیترو خاله ته مې امر وکړ، هرات ته ځان ورسوي او د نجیب مخه ونیسي، له هغه سره سخت چلند وکړي، دا ټول چې دي د سپي زامن دي په تیره بیا دا نجیب، دا جریان په همدې مخ او همدې کتاب کې تر پایه لوستلای شئ.

نن ۲۰۱۷ز کال د اپریل ۲۹ مه نېټه وه چې وروسته ۳۹ کلونو د حزب اسلامي مشر گلبدین حکمتیار د لغمان په ولایت کې د خپلو پلویانو په مېنځ کې را ښکاره شو، یوه ۴۵ دقیقه یزه وینا یې وکړه، ده خپله وینا کې وویل: «اوسنی جنګ بې مانا جنګ دی، مفهوم نه لري باید سوله وشي، ټول مخالفین باید نور جنګ بس کړي او سوله وکړي».

ده زیاته کړه چې تاسو کوچني وی ما جنګ پېل کړ، شوروی او وارساو سره وجنګېدم، ده وویل، شوروي اتحاد پوځونو او پلویانو یې یونیم ملیون خلک شهیدان کړي، خو ده ونه ویل چې موږ مجاهدینو څومره بې دفاع او عام ولسونه وژلي دي؟

زما له نظره دا احصایي هم تقریبې دي، په تېرو کلونو کې دواړو لورو تر نن پورې عام ولسونه قرباني کېږي، د جهاد په نوم امتیاز اخېستل کېږي.

د ډاکټر نجيب الله واکمني

«په ۱۳۲۷ ل کال کې زېږېدلی، په ۱۳۶۵ ل کال کې د گوند او دولت مشر پاتې شوی او د تلې په ۵ نېټه ۱۳۷۵ ل کال د طالبانو لخوا وژل شوی.»

د افغانستان د پخواني جمهور رئیس ډاکټر نجيب الله لنډه پېژندنه:

نجيب الله په پلازمېنه کابل کې زېږېدلی، د پلار نوم يې اختر محمد دايحمدزی و، له تېر څخه يو پښتون دی. د نجيب الله پلار په ۱۳۴۰ ل کال د پېښور په قونسلگرۍ کې وکیل تجار وو. نجيب الله په ۱۳۴۰ ل کال په کابل کې د حبيبيې لېسه ويلې او په ۱۳۵۴ ل کال د کابل پوهنتون د طب څانگه لوستې ده. په ۱۳۴۴ ل کال کې ډاکټر نجيب الله د افغانستان د خلق دموکراتيک گوند غړيتوب ترلاسه کړی، ډاکټر نجيب الله د پوهنتون په دوره کې د گوندي فعاليت له امله د ظاهر شاه په رژيم کې دوه ځله زنداني شوی. د داود خان

توره کړنه/ ٤٤٦

رژيم د غوايي پر ٧ نېټه سرنگون او ځای ناستی د افغانستان د خلکو دموکراتیک گوند شو، نجیب الله د کابل پوهنتون کې د گوندي چارو مسؤولیت درلوده، په ١٣٥٧ ال کال د چنگاښ میاشت کې ډاکتر نجیب الله د افغانستان لخوا په تهران کې سفیر شو، تر کمې مودې وروسته کابل ته راوغوښتل شو خو دی رانغلی، مسکو ته ولاړ، په ١٣٥٨ ال کال د مرغومي پر ٦ مه د شوروي اتحاد ځواکونو سره یو ځای کابل ته راستون شو. وروسته د خاد یا امنیت دولتي رئیس وگمارل شو، ویل کېږي چې ده د خپلو مخالفینو سره زیات ظلمونه سرته رسولي، شکنجې ورکړي، وژلي او نور.

ډاکتر نجیب الله احمدزی په ١٣٦٥ ال کال کې لومړی د گوند عمومي منشي او بیا جمهور رئیس هم شو. په ١٣٧١ ال کال کله چې د ملگرو ملتونو لخوا د سولې پروگرام مات شو یانې امریکا او پاکستان د پروگرام په ماتولو کې پوره لاس درلوده، نجیب الله کوبښن وکړ چې په پټه له هېواده ووځي خو د جنرال دوستم ملېشو دی له تگ څخه منع کړ، ډاکتر نجیب الله ناچار د ملگرو ملتونو دفتر ته په کابل کې ولاړ، هلته ٥ کاله تېر کړه.

ډاکتر نجیب الله د افغانستان پخواني جمهور رئیس د ١٣٧٥ ال کال د تلې په میاشت کې د طالبانو لخوا په دار وځړول شو.

کله چې ډاکتر نجیب الله د بیرک کارمل ځای ناستی شو، نو د گرباچوف او شیورناډزي په سپارښتنه یو لړ سمونونه پیل شول، د کابل پولې تخنیک کې لویه جرگه راوبلله. په جرگه د جنرال عصمت الله اخکزي لخوا انداختونه وشول خو جرگې پرېکړه وکړه او ډاکتر نجیب الله د اوه کلونو لپاره جمهور رئیس په توگه غوره شو. نوی اساسي قانون جوړ شو، د مشرانو جرگې او ولسي جرگې لپاره شکلي ټاکنې وشوې، یو غیرې گوندي شخص د خالقیار په نوم چې د هرات والي وو، ډاکتر نجیب الله له خوا صدراعظم شو او د روغې جوړې پروگرام بې اعلان کړ. خو دا پروگرام لا دمخه د گوند په ١٦ پلینوم کې هم یاد شوی وو، ډاکتر نجیب الله چې د سولې او روغې لپاره هلې ځلې وکړې، هېڅ ډلې او هېڅ تنظیم ورسره د سولې مېز ته حاضر نه شول. په دې اړوند زیاتې پیسې ولگول شوی خو پایله یې نه درلوده.

توره کرښه/ ٤٤٧

په دا خل د گوند کې هم ورځ تر بلې اختلافونه ټوکېدل، ده هم خپل گوندي مخالفين زندان ته تېل وهل خو کار سم نه شو، د جمهور رئيس ډاکتر نجيب الله لويه ستونزه دا وه چې په گوند کې گروپ پالنه او د خپل پرچمي توب نه تېر نه شو، لامل هم دا شو چې ته نژدې د بهرنيو چارو وزير وکيل په جبل سراج کې د مخالفو ډلو سره لوبځانې وکړه.

نبي عظيموف هم په شمال کې دوستم او نور ورته په مخالف لوري رهبري کړل. خوست هم دښمن ته ور تسليم شو او د ١٣٦٨ کال د کب ١٦ مې غميزه د دفاع وزير شانواز تڼي او د ډاکتر نجيب الله تر مېنځ بده پېښه وشوه.

د دې غميزې په هکله لږ شاته رڼا اچوم. د دفاع وزير شانواز تڼي او جمهور رئيس ډاکتر نجيب الله پوځي ټکر چې په ١٣٦٨ ل کال د کب پر ١٦ نېټه وشو، د شوروي د سفير او سلاکارانو په مرسته د دفاع وزير شنواز تڼی ناکام شو. جمهور رئيس ډاکتر نجيب الله او خادستانو د گوند ملکي او نظامي غړي زندانونو ته کش کړل، هر ډول شکنجې ورکړل شوی، په دې لړ کې تر ٢٤ تنو زيات گوندي غړي شهيدان شول، تر ٣٥٠٠ تنو زيات کسان ونيول شول، يوشمېر يې له څه مودې وروسته خوشې کړل خو زياتره مشران او نظاميان تر دوو کلونو يانې د ډاکتر نجيب الله د حاکميت تر پايه په زندان کې وساتل شول. شوروي اتحاد چې د داود خان سره د صدارت په وخت کې د پښتونستان په مسئله کې شاه تگ کړی وو، همدا ډول چلند يې له ډاکتر نجيب الله سره وکړ.

د جلال اباد د جنگ له گټلو وروسته ډاکتر نجيب الله په لارښونه د امنيت وزارت لخوا د دفاع وزارت يو زيات شمېر جنرالان په دې تور ونيول چې دوی له گلبدين حکمتيار سره خواخوږي لري، لاکېن دا رابطه کاملاً بې اساسه وه. شانواز تڼی او ډاکتر نجيب الله سره مخالف شول، ولې شوروي استازو د ستونزو د حل پر ځای دوی سره وجنگول.

د تڼي او خلقيانو د وړانديزونه چې ډاکتر نجيب ته وړاندې شول يو هم ونه منل شول، دوی تل د ماتې وروسته شانواز تڼي گلبدين تبليغولو، په داسې حال کې چې شانواز تڼی يا نورو خلکيانو هېڅکله د مخالف لوري ملاتړ نه وو کړی.

د دې ښکاره ثبوت د ټول وطن نه دفاع په لار کې د زرگونو خلقيانو سرښندنه او د جلال آباد د جنگ گټل يادولی شو. د جلال اباد د جنگ په هکله مخکې ما حقايق ليکلي دي، کله چې د ملگرو ملتونو د سولې پروگرام د پاکستان د اې اس اې له خوا شنډ شو او د پاکستان په راولپنډي کې عبوري حکومت اعلان شو، ډاکتر نجيب الله يې استعفا ته برابر کړ.

هغه په کابل کې د ملگرو ملتونو دفتر ته پناه يوره، تنظيمي واکمني پيلېږي. په تنظيمي جگړه کې يو شمېر مالوم الحاله گونديانو هم مرسته وکړه لکه جنرال عبدالرشيد دوستم جنرال محمد اصف دلاور ددفاع وزارت ستر درستيز، محمد نبي عظيمي د دفاع وزارت لومړی مرستيال چې د وطن د گوند د مشرتابه څخه وو، چې د شورا نظارت سره يو ځای او کابل ته د داسې ځناور صفته ملبشو سره داخل شو چې د دوي له بدو کارنامو څخه د کابل اوسيدونکي ووتل او کابل خالي شو. جنرال عبدالرشيد دوستم د وطن د گوند د مرکزي شورا غړی وو، جنرال محمد نبي عظيمي د دفاع وزارت اول مرستيال او د نوموړي گوند د مشرتابه غړی او د کابل د گارنيزون قومندان وو. محمد اصف دلاور د دفاع وزارت ستر درستيز، د گارد قومندان، عبدالوکيل د بهرنيو چارو وزير، فريد مزدک د وطن د گوند د بيرو غړی، نجم الدين کواياني د گوند د بېرو غړی او نور.

د / د. ج او د / خ. د او بيا د وطن گوند د ړنگېدو لاملونه:

ددې مهمې پېښې د ليکلو موخه دا ده چې زياتو شنونکو بېلا بېلي ليکنې کړي او خپل نظريات يې وړاندې کړي. زه غواړم په دې اړوند خپل د سترگو ليدلې پېښې وليکم او د خپلې پوهې سره سم پرې شننه وکړم.

په دې اړوند لازم گڼم، د ډاکتر نجيب الله د رژيم د بهرنيو چارو د وزير او د گوندي مشرتابه د ډلې د مهم غړي محترم عبدالوکيل د کتاب څخه يو څه راواخلم او بيا د خپل نظر ټکي هم پرې ور زيات کړم. د وزير د کتاب په ٩٥٦ مخ کې چې کوم لاملونه څېړل شوي، د هغې غټ ټکي رااځلم.

توره کرښه/ ٤٤٩

عامل سقوط ج د ا و ح د خ ا (حزب وطن): عامل داخلي چهار بعد است.
اول: ادامه اختلافات درونی و علاج ناپذیر در بین رهبران حزب قبلا از قیام ۷
ثور ۱۳۵۷ و بعد از آن تا سقوط رژیم.

دی لیکي چې د گوند د جوړېدو نه تر سیاسي واکمنۍ پورې یووالی په رښتیني
توګه نه وو شوي، پر یو بل بې باوري وه. زما په اند گوند د اول نه پر دوه فعالو
ډلو ویشل شوی وو. هرې ډلې ځان د ا، خ، د، گ وارث ګڼلو او د اکثریت دعوا
یې کوله. د وخت د شرایطو سره سم کله چې شاهي رژیم په ۲۶مه د چنګاښ
۱۳۵۲ل کال پر جمهوریت واوښتو او واک د شاه څخه د ده د اکا زوی سردار
محمد داود د یوې کودتا په کولو ترلاسه کړ.

یو شمېر اسلام پالو لکه احمد شاه مسعود، گلبدین حکمتیار، رباني، پیر سید
احمد گیلاني، حضرت صبغت الله مجددي او نورو پاکستان ته تېښته وکړه او
هلته د پاکستاني استخباراتي ادارو لخوا ورته روزنه ورکړل شوه او د وران کاري
چارې یې پیل کړې. سره له دې چې د گوند یوې ډلې د سردار محمد داود
سره ملتیا لرله خو بیا هم په ۱۳۵۶ل کال کې په دویم ځل د گوند دواړه خواوو
سره یووالی وکړ او د ۵۰ جمع ۵۰ په فورمول یې گوندي ارګانونه او مشران
انتصاب کړل. د گوند یو اړخ چې شهید نور محمد تره کي یې مشري کوله ویل،
چې موږ یوازې ملکي گوندي سازمانونه سره ګډ کړي وو چې د ۱۳۵۷ کال د
ثور د نظامي پاڅون په پایله کې واک همدې گوند ته ولېږدول شو او ټول
دولتي او گوندي موقېفونه برابر وویشل شول. د جلاوالي او مخالفت ستر لامل
همدا وو چې په گوند کې یوازې په لومړي ځل هغه هم د گوند د جوړېدو پر
وخت ټاکنې شوې وې. نور هېڅکله د ټاکنو لیاقت، پوهې او مسلک پر بنیاد د
گوند او دولت څوکۍ ونه ټاکل شوې. ما چې د محترم عبدالوکیل کتاب
ولوسته، د ملامتۍ بار ټول پر هغه کسانو اچوي چی د ده له نظر او فرکسیون
سره نه وو پاتې شوي. دا یې له یاده وتلي دي چې کله بیا په دویم ځل د گوند
دېوالي سند لاسلیک شو، ګواکې د ۱۳۵۸ل کال د مرغومي په ۶ مه د یووالي د
اسنادو له مخې سم او پر ځای د څوکیو وېش سرته ورسېده؟ ټول کلیدي
گوندي او دولتي مقامونه قومي ډلې ته ووېشل شو؟ د شورویانو د سلاکارانو او

توره کرښه / ۴۵۰

خپله شوروي اتحاد مشرانو ملاتړ له کومې خوا سره وو؟ دا مسئله لوی څېړنه غواړي.

زه هم له سياسي زندانه څخه په ۱۳۵۸ل کال د مرغومي ۹ مه را خلاص او په ننگرهار کې مې د نوي يووالي سره گډ کار پيل کړ. په لومړيو کې د گونديانو ترمېنځ د يووالي روحیه ترينگلې وه، په وسله وال پوځ او ملکي برخه کې د دواړو خواوو گونديان يو پر بل بې باوره وو. دا نوي کسان چې واکمن شوي وو او د روسانو ملاتړ او کليدي څوکۍ يې ترلاسه کړې وې، په دې اند وو چې د گوند هغه برخه چې د مرغومي د ۶ مې مخکې په واک کې وو، ټول د امين په ډله کې وشمېرل شي او بايد وځپل شي. په داسې حال کې چې دا ټول ډير پاک او سپېڅلي گونديان وه او د گوتو په شمير ښايي دامين سره تړلي وه او اکثره د همدې ولايت گونديان د هيواد، خلکو او حاکميت نه په دفاع کې شهيدان شول.

زه ويلی شم، چېرې چې د پردې په لاس گوندي سرنوشت ټاکل کېږي، انتصاب د انتخاب ځای نيسي او گوندي ديموکراسي مري، د افغانستان د دموکراتيک جمهوريت، د خلک د دموکراتيک او بيا وطن گوند، د پنگېدو لامل له همدې ځايه پيل کېږي.

محترم عبدالوکيل په خپل کتاب کې د افغانستان د دموکراتيک جمهوريت او د افغانستان د خلک دموکراتيک گوند «وطن گوند» د پنگېدو په اړوند يو لامل داسې ليکي:

سقوط رژيم و حزب، مخالفت وزير دفاع وقت وياغی شدن دو عضوه برجسته کميته مرکزی حزب وطن جنرال مومين، جنرال عبدالرشيد دوستم و سيد منصور نادری که دوست داکتر نجيب الله با دولت وقت بود.

زه پر دې خبره دا ور زياتوم چې مخکې له دې چې د شمال ملېشې او يو شمېر گوندي مشران د رژيم نه مخ واړوي او له دښمن سره مامله وکړي، خپله د گوند دننه او رژيم په داخل کې هم د جمعي رهبري پر ځای د اشخاصو محوري رول زيات شوی وو، بېلگه يې، گوند ته د سياسي بيرو د پرېکړې له مخې چې ټول پوښتنه وشي چې څوک کنگره ياد کنگري د رابللو پلوي دي، يادولی شو، چې

توره کرښه / ۴۵۱

۶۰ فیصده گوندیانو د کنگرې رابلل او د گوندي سیاست او ناپاکو عناصرو تصفیه کول غوښتل. ولې د دې غوښتنې مخالفت وشو؟ ولې یوه سمبولیکه کنگره په ۱۳۶۹ ل کال کې راوغوښتل شوه چې په هغې وخت کې له نیمایي زیات د گوند کادرونه او استازي زندان ته تېل وهل شوي وو او یو شمېر له محاکمې پرته شهیدان شوي وو. زما له نظره همدا د رژیم او گوند د پاشل کېدو ستر لاملونه شمېرل کېږي.

ځکه د خلکو یې باوري هم مخ په زیاتیدو شوه او د خوست ولایت ددشمن یانې جلال الدین حقاني لاسته ورغی، د کنړ یو شمېر کورنۍ د ننگرهار ولایت ته را نقل او نور پاتې دښمن وځپل، د شمال د ملېشو قومندانان او د وطن د گوند د مرکزي شورا دوه غړي لکه جنرال مومین، جنرال عبدالرشید دوستم، ان نادر نادري یاغي او له دښمن یانې احمد شاه مسعود سره مل شول، خپله حزب وطن کې انارشي او خپل سري واکمنه شوه. ډاکتر نجیب الله د گوند او دولت مشرانو ته په وینا کې څرگنده کړه چې د گوند د مرکزي شورا د ۲۰۳ غړو نه ۳۲ تنه په خپل سر د خپلو کورنیو سره تاجکستان او مسکو ته تللي او خپل شخصي کاروبار کوي، د ملگرو ملتونو غولوونکې پروسه او د ملي روغې جوړې ۵ کلن بهیر ناکام شول. د گوند د رئیس او گوندي مشرانو، وزیرانو او مهمو کسانو په ګډون د ټولو کورنۍ له میاشتو مخکې نورو هېوادونو ته استول شوي وي. یادونه: زه او زما یو ټولګیوال میاجان محمدي د شوروي اتحاد سفارت ته ولاړو چې د تاشکند ویزه واخلو، ځکه دلته بېکاره وو، گورو چې د سفارت مخکې د کورنیو چارو وزیر یاور ولاړ او د پکتین د کورنۍ د غړو پاسپورټونه ورسره وو، ویزی یې په کې اخېستې وې او موږ ته یې وویل څه کوئ؟ موږ خپل داستان ورته تېر کړ، ده وویل کورنۍ مو چېرې دي؟ موږ په ځواب کې وویل کابل کې دي، ده د زړه خوږې نه وویل د خپلو اولادونو غم وکړئ.

د کورنیو چارو وزیر اولادونه نن شپه مسکو ته په اریانا الوتکه کې پرواز کوي خپله ورک دی نور وزیران او د گوند د بیرو غړو خپله ځانونه پټ کړي، همدا نن شپه د کورنیو چارو وزارت په داخل کې د حزب اسلامي نفر ځای پر ځای شول په ګارنېزون کې د اصف دلاور او ستر جنرال محمد نبي عظیمي د دفاع

وزارت لومړی مرستیال په مرسته د دوستم او مسعود بې شمیره کسان وسلوال او پر هوايي ډگر، گارنیزون او نورو مهمو ځایونو کې ځای پر ځای شول، د کورنیو چارو وزیر د دفاع وزیر دوی چهار اسيا ته تللي، هلته د حزب اسلامي قرارگاه ده. همدغه کار د گوندي کادرونو باور پر خپلو مشران له مېنځه یوړ، دا لاملونه وو چی د گوند او دولت د ړنگېدو سبب شول ...

دویم: محترم عبدالوکیل خپلې لیکنې نه دوام ورکوي او لیکي: عامل داخلی سقوط حزب و دولت بعضی سیاست ارمان گرانه وعدم پشتیبانی مردم از برخی سیاست ها دانست.

زما له نظره نور لاملونه هم ددې باعث شول چې د خلکو مرسته کمه شي يانې هیچا د یوشمیر چارواکو کړنو ته په انتقادي نظر نه شوه کتلاى، میدیا، نشرات تر کنترول لاندی وه د خلکو ازادي د سیاسي گوندونو ازادي د بیان او قلم ازادي د امنیت دولتي تر جدي کنترول لاندی وه چا د مظاهرو اعتصابونو، میتینگونو اجازه نه در لودله خلک له خادستانو ویردل، په گوند کې خاصه ډله واکمنه وه، پټ پټونى او چلوټي کیدله، حتی گوندي غړي د خاد تر مستقیم کنترول لاندی وه چا د خپل زړه خبره په ډاگه نه شوه کولای، همدا ستر لامل شو چی دگوندي غړو او گوندي مشرانو، خلکو او دولت تر مینځ واټن پراخ شو او په پاېله کې دواړه ړنگ او نسکور شول.

درېیم: وکیل می نویسد که عامل دیگر سقوط رژیم و حزب را میتوان در شیوه وبه کار برد سیاست ناروشن مشی مصالحه ملی دانست.

روغه جوړه مخالفو وسلوالو ونه منله، د روغې جوړې ۵ کلن سیاست ناکام شو او د اکثریت گوندي غړو روا غوښتنې نه اورېدل کېدلې، گونديان زندانونو ته کش کړی شول، هلته شکنجه شول، بې خوبي ورکړل شوه، د هغوي قانوني وړاندیزونه چا نه منل. د وخت شوروي اتحاد مشرانو د خپلو سلا کارانو په واسطه مستقیمه لاس وهنه وکړه، د گوند د پاشلو او دولت د کمزوري کولو او ړنگېدو لامل شول.

څلورم: عبدالوکیل مینوسد که عامل دیگر پروپاشی حزب و دولت جمهوری

توره کرښه/ ٤٥٣

دموکراتیک افغانستان انکايی حد حصر حزب ودولت بالای یک رهبر بود نه رهبری جمعی.

د ښاغلي وزیر د لیکنو سره ټول گوندیان موفق دي ځکه هر سیاسي گوند چې په جمعي پریکړو عمل ونه کړي هر څه د یوه شخص په لاس وي یکه تازي حاکمه وي، د یوه شخص اراده پر ټول گوند او دولت تامین شي، په گوند کې ټاکنې ونه شي، گوندي مشران د ټاکنو او دموکراسۍ په زرينو اصولو ونه ټاکل شي، دموکراسي مړه شي، پایله به همداسې وي. د گوند او دولت ۱۴ کلن حاکمیت ړنگ شو، د شهیدانو کونډې او ټول گوند او خلک د ټوپکمارانو خولې ته واچول شول. د ملت ټوله شتمني چور او تالان شوې وسله وال پوځ ړنگ او وسلې وپلورل شوې.

عامل خارجی سقوط حزب «وطن» و دولت:

وزیر مینویسد که مداخلات خارجی در امور داخلی افغانستان از زمان جمهوری سردار محمد داود خان شروع شده، بعد از به قدرت رسیدن ح د خ ا در ۷ ثور ۱۳۵۷ این مداخلات از جانب پاکستان، ایران، ایالات متحده امریکا، سعودی عربستان، جمهوری خلق چین، وسایری کشور های غربی و عربی برضد جمهوری دموکراتیک افغانستان افزایش یافته. وتنظیم های جهادی در پاکستان و ایران بی در پی ایجاد شده است.

زما د نظر ټکي بيا داسې دي:

کله چې شوروي اتحاد لښکري زموږ هېواد ته رادننه شوې دښمنانو له دې فرصته گټه پورته کړه، د افغانستان د واکمنۍ پر وړاندې له زهراگينو تبليغانو نيولې تر مادي او معنوي مرستو، استخباراتي کړنو او په نورو شومو موخو پيل وکړ. د شوروي لښکرو وتل، د گوند او دولت په مېنځ کې گډوډي، حتی د مجاهدينو د رهبرانو دعوت د مسکو لخوا او د واکمن حکومت سره د مرستو کمېدل د ملگرو ملتونو درواغجنه د سولې پروسه، په پاکستان کې د عبوري حکومت

توره کرښه / ٤٥٤

جوړېدل، د حکومت کمزوری سیاست، د شوروي اتحاد ړنگېدل، د وطن د
ګوند درهبران ویشل کېدل، د وطن د ګوند د مشر استعفا، د احمد شاه مسعود
سره د ګوند د نظامي یو شمېر لوړ رتبه چارواکو همکاري د رژیم د ړنگېدو لامل
شول.

م. اقا کوچی

يولسم څپرکی:

۱۳۹۲ ل کال د غوايي اتمه؛

د مجاهدينو واکمني او د افغان ولس بېچاره گي

۱۹۷۳ز کال کې چې کله ذولفقار علي ټټو د پاکستان وزير اعظم وو، نصير الله بابر ته يې ووايي چې کال ۱۹۹۳ را نږدې دی او د ډيورنډ لاین ۱۰۰ کاله پوره کېږي، افغانستان به د خپلې ځمکې تر اباسين پورې تپوس کوي، مونږ بايد افغانستان کې اور بل کړ، دا يو ځانگړی مطلب دی.

د ۱۹۹۲ز کال د اپريل په (۲۸) د غوايي په اتمه نېټه په پاکستان کې د اې ايس اې تر نظر لاندې جوړ شوي جهادي حکومت په کابل کې واک ترلاسه کړ. د لومړي سهار څخه په کابل کې داسې جوړ او چپاول پيل شو چې هېڅ اسلامي، انساني او اخلاقي معيارونه سره يې سر نه خوړ. دولتي ودانۍ، موټرونه، فرنيچر، فرشونه، وسلتونونه، د خلکو شخصي مالونه او هر څه د غنيمت مال وگڼل شو حتی د ارگ څخه تلویزونونه د لویو جهادي قوماندانانو پر څټونو بار وتل. د ضياء الحق د غوښتنې سره سم د کابل ښار د اور په لمبو کې سوځېدل پېل کړل.

يادونه: زه په هغه لومړۍ ورځ چې واک صبغت الله مجددي ته ورتسليم شوی وو، اول میکرويانو ته د عبدالرشید ارین صاحب چې د پلچرخي له زندان څخه را ایله شوی وو، د هغه او نورو مشرانو لیدو لپاره ولاړ وم.

د حضرت صبغت الله مجددي درې مياشتې واکمني

د مجده ژوند واکمني ۱۹۲۶ز کال د هېواد چارو مشر ۲۸ د اپريل ۱۹۹۲ز کال

موږ يو شمېر ملگري سره راټول شو، سلا مو کوله چې حالات کومې خواته روان دي او موږ څه وکړو؟ کله چې سلا مو سره وکړه، هر څوک د خپلو کورونو پر خوا رهي شول. زه او د وسلوال پوځ لوی څارنوال محمد هاشم خان صاحب د ده د کور پر خوا چې د کابل سيند پر بله خوا پروت وو روان شو. د نخاص او د عبدالحق په څلور لاره کې د مسعود او حزب اسلامي تر منځ جنگ پيل شو

توره کرښه/ ٤٥٧

موږ هم د مرميو جنگ منځ کې گير شو. خو په هر حال ما څارنوال صاحب تر کوره بدرگه کړ او زما کورنۍ د کارته نو په يوه تپه کې چې کرايي خامه کور کې وو د نوي ښار په لور حرکت وکړ. هلته د جنرال دوستم خلک د تلویزون دفتر او د امريکا سفارت شاوخوا ولاړ وو، زه يې له تگ څخه منع کړم خو په ستونزو د ده افغانانو سيمې ته ورسېدم. د جادې په لور روان شوم، هلته د چمن په سيمه کې چې د ځوانانو د سازمان دفترونه وو چور پرې گډ وو چا تلویزونونه تښتول او چا قالين او نور. د بالا حصار په نظامي چونۍ کې د دوستم کسان او د نادر خان له تپې د سپکو او درنو وسلو انداختونه کېدل، زه په پښو ناوخته کورته ورسېدم هلته هم کور په کور تلاشي او نښتې روانې وې حالات زيات ترينگلي وو. هېڅوک له کوره نه شو وتلی، تر اته ورځو وروسته مو يوه لار پيدا کړه د شپې له خوا ننگرهار ولايت ته را کډه شو.

صبغت الله مجددي، د ټولو خبرو سره سره ميانه رو سپړی دي نو ځکه يې په بېرته عمومي بڼه اعلان کړه. که څه هم نوموړي د يو جمهور رئيس واک نه درلود. خو بيا هم د نوموړي په اعلان د ډېرو خلکو ژوند وژغورل شو. په پلازمېنه کابل کې د څوکیو او واک پر سره شخړې پيل شوې، په ځانگړي توگه د احمد شاه مسعود، رباني، عبدالرب رسول سياف، مزاری، گلبدین حکمتیار، محقيق، خليلي تر منځ وسله والې جگړې پيل شوې چې د کابل ښار يې په کنډواله بدل کړ. د عبدالرسول سياف، د عبدالعلي مزاری تر مشري لاندې د وحدت گوند هم په وژونو او وینو تويولو کې تر ستوني ډوب وو. کله کله مجاهدين لاپې وهي او درواغ وايي چې موږ افغانستان د وسلې په زور گټلی، زما په اند چې دوی حتا يوه پوسته هم د وسلې په زور نه ده نيولې بلکې د افغانستان د خلکو دموکراتيک گوند بيا وروسته د وطن گوند داخلي اختلاف او ناسم چلند دوی ته په وړيا توگه د واکمنۍ چارې په لاس ورکړې، هغه غوبل چې د اته گوندونو او اوه گوندونو د اسلام او جهاد په نوم تنظيمونو په افغانستان کې سر ته ورسول يوازې په پلازمېنه کابل کې دوی تر ۷۰ زرو زيات يې دفاع او عام ولسونه، ماشومان، بوداگان، ځوانان او نور شهيدان او هر څه يې چور او تالان کړي او د جهاد نوم يې خراب او بد نام کړ.

دا ډول نارواوې او ظلمونه په هېوادني تېر تاريخ کې کله هم نه دي ليدل شوي، عامه وژنه، د خلکو پر سرو ميخونه ټک وهل، ژوندي په کانتینرو کې سوځول، د مړو گډا او نور.

د ناهید شهید په شان پېغلو له ۵ منزل نه ځانونه کښته اچول، د ناهید د لوټ شوي ژوند در ته یادوم، دا کېسه مې د گران دوست لیکوال او سیاست پوه ملگري مفتاح الدین صایي رژیډلي ارمانونه له داستاني ټولگې څخه په لنډه توگه د مآخذ راخپستې ده. دا غمجنه ویرجنه کیسه یو ریښتینی واقعیت دی، ځکه دغو شپو ورځو کې د سیاسي واک او لوټ، ولجې لپاره، د سیالو تنظیمونو ترمنځ د جهاد تنور تر بل هر وخت په غرغندو وو، وچ او لاندې پکې یې توپیر سوځېدل. اندیښنو وهلو پر لاره نگوښولم چې نابیره یوې سوزناکې ژړا له خپل پوښ څخه را وایستم، پام مې د ژړا لوري ته ورواړوه سترگې مې پر یوې ویر غاړې ښځې ومښتې چې د مرستون په پای کې د یوه نوي کبڅ پښو ته ناسته او ساندي بولي نژدې ورځم، گورم چې په کوم رژیډلي لالي عکس یې مخ ته نیولی او په کریزو ورته ژاړي ما هم خپله خوا خوږي ښودله، اوبښکې می تویولې نابیره دې وویل زه د ناهید مور یم، له ما مه پوښته، له وسلوالو غلو وپوښته چې د شپې تباره کې داړې اچوي، د خلکو مال او ناموس لوتوي. ستا پر تلوسو پوهېږم چې دا غمیزه څنگه رامېنځ ته شوه، دې وویل دا نه کوم داستان دی او نه کومه کیسه، دا زما د تالا شوي زړه کرېږه ده.

دغه د خپلې ویر ژړلې اوبښکې پاکې کړې، کیسه داسې راپیل کړه، د ناهید مور وویل مور په یوه لېرې کلي کې اوسېدلو، مېړه مې او زه ښونکي وو، دوه بچیان مې درلودل یو هلک او بله همدا رژیډلی گل یانې ناهید شهیده وه، مېړه مې لا پخوا د توری شپې ښکاریانو ښکار کړی وو، کومه مېړه چې ما په اوږد مهال کې د ژوندانه له اغزنو ښاخونو څخه راټوله کړې وه، د وخت لوټمارانو راځینې په یوه شېبه کې تالا ترغی کړه. دا وایي کله چې زما خاوند دې وطن خرڅونکو په دې نامه چې ولې ښوونځی فعال ساتي، منډې ترې وهي، ته ملحد یې، په کور را دننه شول او هغه یې په خورا بیرحمانه توگه شهید کړ، مور له هغه ځایه را کډه شو، زما لیور د ناهید تره په میکرویانو کې یو کرایي کور کې ژوند کاوه،

توره کرښه/ ٤٥٩

موږ ته هم يوه خونه راکړه. ناهيد درسونه پيل کړه، د کابل ښار هم سور تنور وو، راکټ باران پيل وو، هلته ټولو ټوپکسالارانو مورچلې نيولې وې د وينو لښتي روان وو، هيچا دا وس نه درلوده چې خپل شهيد په مناسب ځای کې خاورو ته وسپاري، ډېرو خپل شهيدان په کورونو کې خاورو لاندې کړل، ناهيد په ډار ډار ښوونځی وابه. د پوستې قومندان دا تر سترگو لاندې څارله، د دې لاره به نيوله خو شهيدې د خپل پټ او ناموس ساتلو کوښښ کاوه، بله ورځ دوی د دې بيولو پسې کور ته راغله دي، مخکې له دې چې د دی وحشي صفتو لاس ته ور شي، ځان د بالکون له ليارې د ٥ منزل څخه کښته واچولو او د دوی له شره وژغورل شوه او د شهادت جام يې نوش کړ، دا وو يوه نومونه يا بېلگه.

په زرگونو ورته وحشيانه عملونه تر سره شول، کابل په سوچه کنډواله بدل شو، پاتې خلک له کابله کېدوالی ته اړ باسل شوه. له همدې ورځې وروسته ولسونه په قومي ژبني تعصب، مذهبي تاوتریخوالي واوښت هر څه د صفر سره برابر شول. د يوه حکومت پر ځای لسگونه جلا جلا حکومتونه جوړ شول. هر چا خپله واکمني کوله، حتی جنرال دوستم پيسې هم چاپولې، رباني ته هم روسانو بې ارزښته لس زریز کاغذي پيسې چاپولې، دغه پيسو د کلدارو او ډالرو په وړاندې د تش کاغذ بڼه درلوده. گلبدین حکمتیار په چهار اسيا کې خپله اډه يا د جنگ د قومندې مرکز درلوده. مسعود د کابل شمال يانې بگرام هوايي ډگر د خواجه رواش هوايي ډگر او د تلویزون د غره د پاسه مرکزونه لرل، سیاف په پغمان، خلیلي، مزاری، محقق په برچي دشته او دارالامان کې قومندان عبدالحق په بگرامیو، محمد نبي په احمد شاه بابا مېنه او پلچرخي ساحه کې مرکزونه لرل.

ټولو د کابل پر ښار توغندي د توپ انداختونه، راکټ باران او پیاده عملیات کول، کابل د نړیوال جنگ په شان د جنگ له امله سور تنور گرځېدلی وو. کله چې د طالبانو نوې پروژه د پاکستان د استخباراتو لخوا د بېنظیر بوتو د واکمنۍ په دوران کې د نصرالله بابر تر مشرۍ د کرنیل امام په لارښونه د بن لادین او القاعدې په مرسته پیل شوه.

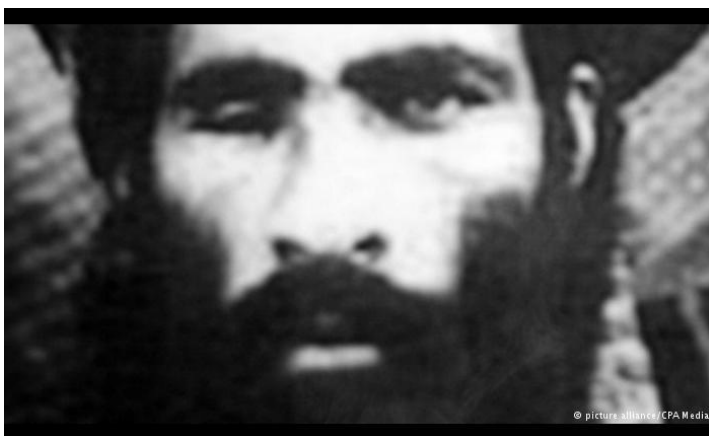

کله چې طالبانو کابل ونيوه ډاکټر نجيب الله او د هغه ورور احمدزی يې ووژل.
١٩٩٦ز کال او د اريانا څلور لارې کې راوځړول.

د طالبانو راتوکېدل

«د دوی د ټوکېدلو په اړوند د متوکل د مرکې غټ ټکي را اخلیم».

طالبان څنگه رامنځ ته شول؟

متوکل: د طالبانو اصطلاح ډېره نوې نه ده، د جهاد له دورې مخکې هم په مدارسو او مساجدو کې د طالبانو لفظ کارېده او دوی به خپل مشر لاره. کله چې په افغانستان کې د روسانو پر خلاف جهاد پیل شو، یا تر دوی مخکې، د انگرېزانو پر خلاف د جهاد پر مهال، د طالبانو په نامه مجاهدين شته وو، د کندهار د شهيدانو څلور لارې چې ډېره مشهوره ده، د هغه وخت د طالب مجاهدينو قبرونه دي. ياده دې وي چې په کندهار کې د طالبانو په نامه يوه هديره هم شته، دې هديره کې د انگرېزانو په مقابل کې د طالب شهيدانو مړي ښخ شوي. مانا دا چې د طالبانو اصطلاح تر تحريک مخکې هم وه.

کله چې په کندهار کې د طالبانو تحريک پیل شو، دلته دوه ډوله طالبان وو، يو هغه چې له پخوا دروس په مقابل کې جنگېدلي وو، نور د مدرسو او پوهنتونونو محصلين طالبان ورسره وو.

د مجاهدينو پر مهال همدغه خلک د طالبانو په نامه يادېدل؟
دوی که څه هم په بېلابېلو تنظيمونو پورې تړلي خلک وو، خو بيا هم طالبان بلل کېدل، دوی په زابل، هلمند او کندهار کې مختلفې جبهې لرلې.
د طالبانو د تحریک د پيل پر مهال همدې دوو ډلو، يانې مجاهد طالبانو او د مدرسو او پوهنتونو طالبانو لاسونه سره يو کړل او يو نوی تحریک يې جوړ کړ. دا تحریک يې ځکه جوړ کړ چې د جهاد ارمان پوره نه شو. مجاهدينو په خپلو کې سره رقابتونه پيل کړل او په يوه سېستم کې سره ګډ نه شول. د دې په پايله کې ځينې خلک دويم هجرت ته مجبور شول. په ولايتونو کې پاتېسالي او بې نظامي رامنځ ته شوه او هغه ارزښتونه چې د هغو لپاره جهاد شوی و، تر پښو لاندې شول. د ملوک الطوائفي د له منځه وړلو او د جهاد د ارمانونو د راژوندي کولو په موخه د طالبانو تحریک رامنځته شو.

له خلکو سره به د طالبانو تعامل داسې و چې لومړی به يې مذاکرات کول، مرکه به يې کوله، که چا نه منله بيا به يې له وسلې کار اخېست.

يادونه: خبرې د ملا متوکل دي، چې وايي:

تاسې وایئ چې د طالبانو نوم پخوانی دی، خو دغه تحریک چې اوس راپورته شو او ملا محمد عمر مجاهد يې په راس کې وو، څنگه رامنځته شو؟

لومړی وار په میوند ولسوالۍ کې، د حاجي بشر نورزي له خوا، مشر ملا صاحب (ملا محمد عمر) ته د میوند ولسوالۍ واګې وسپارل شوې او موټرې، پیسې او نور امکانات چې له هغه سره وو، ملا صاحب ته په ۱۴۱۵ هجري قمري کال ور وسپارل شول، چې دا د طالبانو د تحریک پيل او د تاسیس وخت وو. له میوند ولسوالۍ طالبان مخ پر وړاندې تلل، تر هغې چې ولایت یې ونيوه. یوه غلطې عامه شوې چې طالبان له بولدکه شروع شول، حقیقت دا دی چې طالبان له میوند ولسوالۍ نه پيل شول او په بولدک کې ځینې خلکو د دوی ملاتړ اعلان کړ. طالبانو په لومړیو وختونو کې ځان تحریک باله، وروسته چې له میوند ولسوالۍ نه ووتل او نور ځایونه یې ونيول، بیا علما و مشران راټول شول او ملا محمد عمر یې د طالبانو د امارت مشر کړ. تر دې مخکې تحریک و او نور مشران هم وو، خو دا چې ملا محمد عمر په کې ډېرې هلې ځلې کړې وې، دی د

توره کرښه/۴۶۳

امارت مشر وټاکل شو. یعنې تر دې مخکې تحریک و، بیا په دولتي چوکاټ کې د افغانستان اسلامي امارت رامنځ ته شو.

له امارت نه د طالبانو موخه څه وه؟ یا دا څه ډول سیاسي نظام وو؟

د افغانستان په تاریخ کې امارت هم مخینه لري. هغه نظام چې په راس کې یې امیر وي، امارت بلل کېږي. د کوم نظام په راس کې چې پاچا وي، هغه پاچاهي بلل کېږي. د کوم نظام په راس کې چې جمهور رییس وي، جمهوریت بلل کېږي. دا ډېره سپینه خبره ده. په افغانستان کې پخوا امیر فلانی و امیر فلانی وو. تر امیر امان الله خانه پورې، چې وروسته یې امارت په پاچاهۍ بدل کړ. د پاچاهۍ او امارت فرق په دې کې دی، چې پاچاهي میراثي وي، خو امارت کې اهل الحل خپل امیر ټاکي. زما سوال دا دی چې طالبانو به ملا عمر ته امیر المؤمنین ویل، یعنې د ټولو مسلمانانو امیر. دغه امارت یوازې په افغانانو حاکمیت غوښت او که ملا صاحب خان د ټولو مسلمانانو امیر باله؟

خلافت د ټولو مسلمانانو مشري ته ویل کېږي، خو امارت کې ضروري نه ده چې د ټولو مسلمانانو حکومت وي، دا کېدای شي تر یوې جغرافیې منحصر شي. کله چې موږ د افغانستان اسلامي امارت ویلي، موخه مو د افغانستان تر جغرافیې محدود حکومت و. موږ چې کله د «امیر المؤمنین» لفظ کاراوه، د دې له پاره چې د افغانستان نهه نوي سلنه خلک مسلمانان وو او اسلامي تاریخ کې د امیر المؤمنین او رییس الوزرا القاب استعمالېدل، نو موږ دغه الفاظ د نېک فالۍ په اساس استعمالول. که چا دې القابو ته معنوي ارزښت یا تبرک ورکاوه، دا د دوی خپل کار و، خو د افغانستان د اسلامي امارت حقیقت دا و چې تر افغانستانه محدود و.

د طالبانو حکومت ریاستي نظام و، که پارلماني او که بیخي درېیم نظام و؟

د طالبانو نظام مشورتي امارتي نظام وو. شورا یې درلوده او امیر په کې و. شورا په مشورتي بڼه خپل نظر وړاندې کولای شو.

کله چې طالبان د تحریک په شکل وو، هغوی عالي شورا لرله. کله چې امارت رامنځ ته شو، بیا د هغې ځای سرپرستي شورا یا د وزیرانو شورا ونيو. د دغو وزیرانو پرېکړې په ډېرو مسایلو کې نهایی وې، ځکه چې هغه به د امارت مقام

تاییدولې، خو د امارت مقام دا حق درلود چې دا پرېکړې ویتو کړي یا تجدید نظر په کې وکړي. نو موږ ویلای شو چې د هغوی نظام، مشورتی امارتي نظام و.

طالبان چې کله راتلل، اساسي هدف یې د سولې راوستل وو او خلک هم د جهادي تنظیمونو له گډوډۍ او پاتک سالارۍ په تنگ وو، نو د طالبانو په راتلو خوښ شول، ځکه چې د دوی شعار د امنیت راوستل وو. کله چې طالبان راغلل، نسبي امنیت ورسره راوستل شو، بیا هم په هېواد کې جگړه وه، د دغه نسبي امنیت له راوستو پرته، طالبان به ملت ته څه وایي، چې څه مو تاسې ته راوړل؟

لومړی باید د دې خبرې سپیناوی وکړم چې طالب او مجاهد بېل الفاظ نه دي. د طالبانو مشرانو د روس په مقابل کې په جهاد کې برخه اخیستې وه او شهیدان و ټپیان شوي وو. بله دا ده چې مجاهد او تنظیمي جگړې باید سره بېلې شي. مجاهد یوه مقدسه کلمه ده. په خپل وخت کې مجاهد یې نظیره او بې مثله کار کړی او دا افتخار باید موږ تل وساتو. ځینې خلک د قدرت له پاره تنظیمي جگړې وکړي. دا باید په ټولو مجاهدينو ونه تېل شي.

امنیت په څو شیانو راتلای شي. یو تلپاتې امنیت دی. تلپاتې امنیت په هغه صورت کې وي چې ټولنه جوړه وي، جگړه نه وي شوې، نظام جوړ وي، اقتصاد جوړ وي، زما منظور داسې ثبات نه دی. داسې امنیت چې یوه مسؤله اداره په کې وي او په ټولو یو ډول قانون پلي کړي. د شرعي نظام نفاذ په حقیقت کې د امنیت تومنه وه. اساسي ټکی همدا و چې شریعت امنیت راوستی دی. هغه امنیت چې د طالبانو پر مهال و، هغه د شریعت له برکته و، دا خو د متوکل د طالبانو د بهرنیو چارو د وزیر خبرې وې، دی خو طرف وو، ده باید له خپل رژیم نه پلوي وکړي او هر څه سم وارزوي خو را ځو د دوی په واکمنې رښتنې څه وشول او پابلې کومې وې؟

د بېنظیر بوټو او نصرالله بابر نوی پروژه همدا طالبان وو؟

چې د دوی په مرسته لومړی کندهار کې واکمن شول، د کرنیل امام په مشرۍ او لارښوونه د بابر لومړی سفر او کاروان تر هراته بدرگه شو، تورن اسماعیل

توره کرښه/ ٤٦٥

ايران خپل پخواني بادار ته پناه يو وړه. پاکستان دا پلان درلوده چې د دې لارې به د منځنۍ اسيا هېوادو ته خپل تجارت پيل کړي، خپل بې ارزښته توليدات به هلته وپلوري او د منځنۍ اسيا خام مواد، معدني مواد به خپل هېواد ته وارد کاندې، د طالبانو د يو په بل پسې د بري لاملونه دا وو چې د ډاکتر نجيب الله د رجيم تر سکوت وروسته د مجاهدينو په نوم ډلو ټپلو د دې هېواد ولسونه ډېر ځورولي وو او نور ولس د دوی د ظلمونو او نارواوو حوصله نه درلوده.

طالبانو او پاکستان په اول کې د محمد ظاهر شاه افغانستان د پخواني پادشاه د راتلو او د لويې جرگې د رابللو شعارونه پيل او ولس ته ستره بازي ورکړه، دوی کابل او نژدې ٩٠ فیصده افغان خاوره تر خپل حاکمیت لاندې راوستله، یوازې د پنجشیر ډله د یو شمېر قومندانانو او جهادي څېرو سره پنجشیر او تخار ته شاه تگ وکړ، دوی کابل کې په رڼا ورځ ډاکتر نجيب الله په دار وځړاوه، د نجونو ښوونځي یې وتړل، ښځینه کارکونکې له کاره منع شوې. رادیو تلویزون کې یوازې د دوی خبرونه او نعتونه ویل کېدل، په ښځو باندې د کور نه د وتلو بندیز ولگېد، د جرمونو سرته رسولو په وخت کې د لاس پریکول، اعدامونه، د سر پریکول او نور په علني توګه سرته رسېدل، بهرنی سیاست یې هم نیمګړی وو، یوازي سعودي عربستان، پاکستان او قطر ورسره رسمي اړیکې درلودې. د رباني د مجاهدينو مشر نورې نړۍ په رسمیت پېژندلو، دا وخت تش په نوم ګلبدين حکمتیار د رباني صدر اعظم وو کله چې د ملبشو یو قومندان مالک او طالبانو روغه وشوه، مزار طالبانو ونيولو، رباني او ګلبدين هم ورک شول، ګلبدين خو ايران ته ولاړ خو مالک طالبانو ته دوکه ورکړې وه. جنرال دوستم چې ترکیې ته تښتېدلی وو، بېرته شمال ته راستون شو.

د طالبانو لویه ستونزه دا وه چې د القاعدې مشر بن لادن ته یې پناه ورکړې وه کله چې په ٢٠١١ز کال د سپټمبر ١١ پېښه په امریکا کې وشوه، د دې پېښې پلان القاعدې او مشري بن لادن کوله، د طالب چارواکو او امریکا ترمېنځ کړکېچ را پیدا شو، طالبانو امریکا ته د بن لادن سپارل ونه منل، په دې هکله سعودي، امریکا او نورو زیات کوشنې وکړ چې طالبان دې ته وهڅوي چې بن لادن

امريکا ته ورکړي خو دوی دا کار ونه کړ، طالبانو غوښتنه دا وه چې امريکا دې لومړی د طالبانو رژيم په رسميت ومني خو دا کار امريکا ونکړ، امريکا هم بېانه لټوله چې افغانستان ته د لوبو موخو لپاره خپل پوځي ځواکونه راواستوي، امريکا په دې لار کې زيات ډالر وشيندل، احمد شاه مسعود هم مړ کړی شو، شمالي ټلوالې د امريکا سره ليدنې کتنې پيل کړې، د شمالي ټلوالې او اوسني جمهور ريس محمد اشرف غني احمدزي د ملي يوالي د حکومت د اجرايه مشر ډاکتر عبدالله په تاجکستان کې د امريکا له استازي سره ليدنه وکړه، ده ته ٧٠ لکه ډالر چک ورکړل شو، د بن ناستې ته زمينه مساعد شوه، په دې ناسته کې د ټول ملت استازو گډون ونه کړه، پايله يې سمه نه وه، حامد کرزی د موقت حکومت مشر په توگه ومنل شو لويه جرگه راوبلل شوه، د بن په پرېکړه کې راغلي وو چې کابل به يې وسلې کېږي، سوله ساتی ځواک به د کابل امنيت ساتي خو شمالي ټلوالې د خپلې چلاکۍ له امله ټول امنيتي او کليدي وزارتونه خپله ولکه کې وساتل، د محمد قسيم فهميم په مشرۍ د دوی وسلوال کسان کابل ته داخل شوه او زيات ناروا کړنې يې وکړې. د کابل په ښار کې تر اوسه خپل سري وسلوال شته، اکثره وخت غلا ترور، تښتونې، وژنې دوي کوي، تر پوليسو د دوی شمېر زيات دی، د دوی يې وسلې کول او کابو کول د پوليسو په واک کې نه شته، د کابل د بد امنۍ لامل همدا ټوپکيان او وسلوال غله دي.

طالبانو رژيم د امريکا د پوځ د يرغل په پايله کې نسکور شو، د طالبانو يو شمېر کسان چې په کندوز ولايت کې جنرال دوستم ته تسليم شوی وو، وروسته په جنگي کلا او دښت ليلي کې ژوندي په کانترو کې ووژل شوه. د منل شوو ټولو قوانينو خلاف عمل ورسره وشو، ځکه جنگي اسير يا تسليم شوي کسان نړيوال ځانگړي قوانين لري خو دا تر پښو لاندې شول.

خليلزاد د امريکا پخوانی سفير په افغانستان کې د استازي په نوم کتاب کې ليکي، زه دی پايلې ته ورسېدم چې د افغانستان په سياسي ډگر کې درې ډوله لوبغاړي کار کوي. وړانونکي، جوړونکي او ورځ چاري. جوړونکي زموږ په څېر د هېواد د پرمختگ هيلې لري. وړانونکي جنگسالاران د مخدره توکو قاچاقبران او گاونډي هېواد پاکستان د خپلو لنډ مهاله گټو لپاره افغانستان بې ثباته کوي.

توره کرښه/۶۷ع

زما په اند په دی خبرو کې لویي مفهوم پروت دی که تحلیل شي ؟

جېمز مارک امریکايي ژورنالست:

په خپل کتاب زېږه طلا کتاب کې لیکي چې د ای ایس ای سازمان په ۱۹۴۸ز کال د برتانوي جنرال رنات کوتمه لخوا جوړ شو، مارشال ایوب خان د پاکستان واکمن ورته په ۱۹۵۰ز کال د خپلو منافعو په خاطر زیات پرمختګ ورکړ. په ۱۹۶۵ز کال د هند او پاکستان تر منځ د کشمیر په سر جنګ پیل شو، په ۱۹۵۸ز کال چې ټول استخبارتي سازمانونه او نظامي مشري د جمهو ریس تر کنټرول لاندې وي، د وفادارۍ پر ځای پر خپلو کې په رقابت او تقبل پیل وکړ، کله چې جنرال ضیاالحق په ۱۹۷۷ز کال کې نظامي کودتاه وکړه واکمن شو د ای ایس ای مشر یې جنرال غلام جیلاني وټاکه، دده فعالیت په پایله کې ذوالفقار علي ډټو د ضیاء لخوا په دار وځړېده او ای ایس ای ته زیات یې رول ورکړ، کله چې شوروي اتحاد لښکرې افغانستان ته راننوتې نو جنرال حمید گل ددې ادارې مشر وټاکل شو. د جهاد تر نامه لاندې اوه گوني ډلې د ای ایس ای په مستقیمه لارښونه وروزل شوه او وسلوال شوه او د وران کارۍ لپاره ۸۳۰۰۰ وسلوال په خپلو نظامي روزنځایونو کې ورزل، افغانستان ته راوستل ددی ډلو ټپلو څخه امریکا متحدو ایالاتو او متحدینو یې پوره ملاتړ اعلان وکړ، د طالبانو سره د برهان الدین پر وړاندې مرستې وکړې، د طالبانو لپاره پاکستان یوه خاصه د کماندو فرقه جوړه او د جنګ تنور یې نور هم تود کړ، د طالبانو لخوا پلازمېنه کابل ونیول شو، زیاتره سیمې ددوی لاسته ورغلې. اوس د جنرال حمید گل د لاسوهنې یوه بېلگه وړانې کېږي.

جنرال حمید گل د پاکستان د ای ایس ای سازمان مشر د (۱۹۹۶)ز کال د سپتامبر پر (۲۶) نېټه د ماښام پر (۶) بجو د پاکستان د هلیکپټرو په واسطه د پېښور له لارې له نصرالله بابر څو تنه نور لوړ رتبه پاکستاني جنرالانو لکه افق بلال، عصمت الله گیلاني، منوسیر خان باجو، کلام الدین فیصل، ملا محمد عمر د طالبانو مشر او (۱۲) نور د طالب مشرتابه پلاوي سره کابل ته را دننه شول، دوی له راتګ سره سم، پخوانی ولسمشر ډاکټر نجیب الله د ملګرو ملتونو له سیاسي دفتر څخه، ارګ ته چې د طالبانو تر واکمنۍ لاندې وه راوست، مارک جیمز پر

خپل کتاب کې له هغه درې ساعته ویديو څخه یادونه کوي چې، پر دغه شپه ډاکټر نجیب دخپل مرگ تر ورستیو شېبو خبرې کوي، مارک جیمز، د نجیب او حمیدگل په دغه ویديو کې خبرې داسې یادوي.

جنرال حمید گل: له ډاکټر نجیب الله څخه داسې پوښتنه کوي، ما پېژنې؟
ډاکټر نجیب الله په ځواب کې: بلې هو نه حمیدگل د پاکستان د ای ایس ای مشر یې.

جنرال حمید گل: آیا پوهېږې چې موږ د څه شې په اړه خبرې کوو؟
ډاکټر نجیب الله: بلې هو د هغې موضوع په اړه چې څو کله وړاندې مو له حکمتیار سره په مذاکره کې، له ما څخه غوښتي وه.
حمیدگل: سمه ده اوس چې له موضوع څخه تاسو خبر یاست، نو راځئ چې کار پیل کړو.

ډاکټر نجیب الله په ځواب کې ورته وایي: کوم او څه ډول کار تاسو غواړئ پیل کړئ؟

حمید گل: موږ د یوه لوړ رتبه با صلاحیته پلاوي په استازیتوب د پاکستان د لومړي وزیر (نواز شریف) لخوا راغلي یو، تر څو د ډیورنډ کرښې په اړه (۲۲) ماده ایز سند ستاسو او د طالبانو امارات اسلامي مشر، ملا محمد عمر ترمځ لاسلیک شي او په کې ولیکل شي چې،

«ډیورنډ کرښه د پاکستان رسمي پوله ده، د افغانستان موجوده حکومت دا کرښه د یوه رسمي او منل شوې پولې په توګه پېژنې او د یوه رسمي سند په توګه د افغانستان او پاکستان ترمنځ اعتبار لري.»

د ډاکټر نجیب الله ځواب:

«هېڅ وخت به دا پروتوکول امضان شي، تاریخ پر خپله صفحه کې پر زرینو کرښو لیکلي لري چې، د ډیورنډ خاورې کرښه د انګلیس لخوا په درغلی باندې شوې نو ځکه د اعتبار وړ نده، ولې؟ د دې لپاره چې ترڅو له دې لارې تاسو پنجابي جنرالان، له خپلو امریکایي او انګلیسي بادارانو څخه په میلیارډونو ډالر پیسې لاسته راوړئ.

حمید گل، د ډاکټر نجیب الله په ځواب کې:

توره کرښه/۴۶۹

پاکستان حکومت د خپلو گټو په خاطر له جهادي مشرانو صیغت الله مجددی، گلبدین حکمتیار، پیرسید احمد گیلاني، برهان الدین رباني، رسول سیاف، مولوی یونس خالص و مولوی محمد نبی سره دې هوکړې ته رسېدلې، دوی ټولو جهادي رهبرانو هر یوه د ډیورنډ کرښه په رسمیت پیژندلې، او دا کرښه د پاکستان رسمي پوله بولي، نو تاسو یې ولې نه منئ؟ د ډاکټر نجیب الله ځواب حمید گل ته:

دا تنظیمي جهادي مشران تاسو پاکستانیانو را منځته کړل، ستاسو له سازمان څخه معاش خوري، د افغانستان ټول ولس په دا خبره پوهېږي چې دوی د پردیو لپاره کار کوي، دا اشخاص د پیسو او مالدارۍ په فکر کې دي، نه د ملت په فکر، دوی چې څه یا کومه خبره، له تاسو څخه په دستور کې اخلي هغه تر سره کوي، دوی حتی یو ځلې هم په خپلو دا ډول ناوړه کارونو له خپلو وجدانونو سره قضاوت ونکړل، ما د دوی پر وړاندې د سولې او پخلاينې ملي روغه جوړه اعلان کړه، ترڅو په هېواد کې مو جگړه او ورور وژنه پای ته ورسېږي، خو برعکس تاسو پاکستانیانو به دوی جگړې ته تشویقول، زه دې ته حاضر شوم ترڅو قدرت خوشې کړم، ما له دوی څخه پیغامونه ترلاسه کړل چې دوی ویلي وو، موږ چمتو یو ترڅو په ملي روغې جوړې کې د سولې پروسې سره یو ځای شو، خو وروسته یې بیا ځواب راکړ چې موږ ته پاکستان اجازه نه راکوي، دا معلومداره خبره ده چې تاسو، د خپلو اهدافو لپاره په افغانستان کې جگړه جاري ساتئ، تاسو د ورور وژونکي افغانستان طرفداره یاست، نه د واحد افغانستان.

جیمز: ددې ویدیو په وروستۍ برخه کې ددواړو خواوو له خبرو وروسته، اې ایس اې له ډاکټر نجیب سره خپل چلند بدلوي، ځکه چې دوی د څه په لټه کې چې وو هغه لاسته نه راځي، دوی ډاکټر نجیب ته بدو رد وایي او دده لاسونه شاته تړي او شکنجه ورکوي، په دې وخت کې نصرالله بابر، ډاکټر نجیب ته په خطاب کې وای.

دا تاسو واست چې د پاکستان د نیولو په خاطر مو افغانستان ته د د شوروي سرې لښکرې راوستې.

ډاکټر نجيب په ځواب کې ورنه وايي که چيرې په کوم رقم چې داسې يې فکر کوي بايد په هم هغه رقم چې ستاسو فکر ده کار تر سره شوی وای.

خو حقيقت داسې نده، څرنگه چې يې تاسو وایاست، موږ هېڅ کله د نورو د خاورو په فکر کې نه يو او نه وو، موږ ستاسو په څېر په خپل هیواد کې تروريستي ډلو ته روزنه او هغوی مو نورو گاونډي هیوادونو ته ندې صادر کړي، زموږ سياست د ورور گلوی پر اساس له گاونډيو سره وو، موږ د افغانستان د خلق دموکراتیک د واکمنۍ په دوران کې هېڅ وخت پر گاونډيانو باندې بريد ندی کړی، بلکې برعکس زموږ گاونډيانو ول چې پر افغانستان يې په بېلابېلو بهانو يرغلونه کول، چې موجوده وضعیت هم د ستاسو گاونډيانو لکه پاکستان او ايران له لاسه رامنځته شوي چې د خپلو سياسي موخو لپاره يوه (٧) تنظيمه راته جوړ کړل ايران بيا (٨)، چې په زوره يې زموږ پر ولس منلې.

جيمز زياتوي چې په ارگ کې په هغه ځای کې چې ډاکټر نجيب راوستل شوی، د پاکستان د اردو عسکر له حميد گل سره په اردو ژبه خبرې کوي، ددغو پاکستاني عسکرو چلند له نجيب سره داسې ده لکه يو مجرم او متهم کس چې محکمه کوي.

په دې وخت کې حميد گل امر کوي چې شاپور احمدزی د نجيب ورور چې بله کوټه کې تر نظارت لاندې وو، راولی، د ویديو ساعت دقیقه ١٥/٢ راښکاره کوي ٢٧/٩/١٩٩٦ د ميلادي، داسې معلومېږي چې د ډاکټر نجيب او دده د ورور د وژلو امر حميد گل له نواز شريف څخه اخېستی.

نجيب او دده ورور د خپل مرگ شېبې شماري، په دې وخت کې ملا عمر چې مخ يې هم نه ښکاري په پښتو قندهارۍ لهجه وايي تا خو په ملگرو ملتونو دفتر کې پنا وړې وه، چې ترڅو د هندوستان کافر هېواد ته ولاړ شئ، خو اوس به دې مړی هم څوک پيدا نکړي، او داسې نور خبرې.....

د همدې خبرو په جريان کې نجيب او ورور يې په لغتو او سوکانو هم وهي، چې حميدگل را نژدې کېږي او تفکيحه يې هم په لاس کې ده، دواړو وروڼو ته وايي.

هندوستان د پاکستان دښمن هیواد دی خو تاسو غوښتل زموږ دښمن هېواد ته

توره کرښه / ٤٧١

لاړ شئ. ددې خبرو له ختمېدو سره ډاکټر نجيب الله په ډيره کلکه ضربه خپل سر د حميدگل په پزه وهي او دده له پزې وينې راځي، په دې حال کې نجيب د حميد گل د باديگاردانو لخوا په خېټه کې وېشتل کېږي، نجيب پر ځمکه لوېږي، حميدگل هم په خپله تفنگچه باندې د ډاکټر نجيب په سر د څو مرميو ډزې کوي او دی وژني وروسته بيا شاپور احمدزی هم دوی له څو خواوو د مرميو په ډزو وژني، له هغه وروسته پاکستاني عساکر جسدونه را باسي او د باندې يې انتقالوي. د وېديو له ساعت سره ٥٣/٢ برابره د سهار خواته په ١٩٩٦/٢٧/٩ ميلادي تاريخ

جنرال حميدگل، نصرالله بابر د پاکستان کورنيو چارو وزير او څو تنه نور پاکستاني جنرالان د پايکپ موټرو په واسطه د کابل هوايي ډگر ته راځي او له هغه ځايه چې د طالبانو تر واکمنۍ لاندې ده، د پاکستان د اردو (٢) څرخي تيارو په واسطه د پاکستان پېښور ته ستنېږي.^١

^١- مارک جيمز امريکايي ژورناليست، ژېړ طلايي کتاب

غچ او سزا

دوه پېړۍ په افغانستان کې د بهرنيانو مداخله:

د افغانستان په هکله ډېر کتابونه ليکل شوي، چې د افغانانو مېړانه، رښتينولي، وطن دوستي، له ناموس او وطن سره مينه، مېلمه پالنه، ملگرتيا، پښتونولي، مينه او نفرت، ورور وژنه، له مادياتو سره بې حده مينه، بدل، غچ او انتقام په هکله خبرې کوي. ددې تر څنگ د نولسمې پېړۍ له پيل راهيسې افغانستان د نړيوال استعمار، استثمار، سياسي افراط موخه گرځېدلې دی. پخوا هم لويو لويو ښېلاکگرو پر افغانستان يرغلونه کړي او په بېلو بېلو پلمو افغانستان ته ننوتلي دي، خو موده وروسته بيا له ناکاميو سره په خورا بد حال له گران هېواد افغانستان نه وتلي دي.

د تاريخ په اوږدو کې له سکندره رانيولې تر چنگېز خان، گوډ تيمور، عربو، مغلو، انگرېزانو، شورويانو او نن ورځ امريکايانو د ناټو هېوادونه، ايران او پاکستان افغانستان ته په بېلا بېلو نمونو راغلي او ننوتې دي مگر په خپلو پلانونو کې بريالي شوي ندي. افغانان د کرکټر له مخې د ټولې نړۍ له خلکو سره توپير لري.

کله چې دوی ته درناوی ونه شي او ټيټ ورته وکتل شي دوی بيا فرصت ته گوري او غچ اخلي، افغانان د دوستۍ خلک دي خو چې په درنه سترگه ورته وکتل شي.

افغانان متل لري: افغانان په وضعيت احترام او محبت له خپلو ملگرو سره ځان د دوزخ په اور کې اچوي يا غورځوي، خو که په زور زياتي او بې حرمتۍ سره جنت ته هم نه ځي. په خوبه دوزخ ته ځي او په زور جنت ته نه ځي. وايي چې د افغانستان نيول اسان دي خو ساتل يې سخت دي.

ډويډ لاین يوه بېلگه وړاندې کوي ليکي: په ۱۹ پېړۍ کې کله چې انگرېزانو څو ځله پر افغانستان بريدونه وکړه مگر په لږه موده کې شاه تگ ته مجبور شول. انگرېزانو په هر بريد کې سختې ماتې خوړلي دي، خو په تېره بيا د ۱۸۴۲ز کال

توره کرښه / ۴۷۳

د کابل څخه د شاکېدو پر وخت ډېر تلفات ولیدل د کابل نه تر جلال آباد پورې ټول نظامي غونډونه او وسلې له لاسه ورکړې، یوازی یو نفر په تېښته جلال آباد ته ورسیدو. په زرگونو خلک یې له لاسه ورکړه، خودې خپلې ماتې نه دي هېرې کړي او د غچ اخېستلو لپاره اوس هم کار کوي، چلوتي کوي.

طالبانو پر افغانستان د امریکا په مشرۍ یرغل:

(۱۹۹۴ تر ۲۰۰۸ ز کلونه)

ډوید وایي چې ما د طالب کلیمه د لومړي ځل لپاره په ۱۹۹۴ز کال په ډهلي کې د بهرنیو ژور نالېستانو په یوه کلب کې واورېدله، ولې دوی په ۱۹۹۶ز کال د سپتمبر په میاشت کې کابل ونيوه، د طالبانو یې رحمۍ ټول افغانان لږزولي وو. د طالبانو واکمنۍ پېنځه کاله دوام وموند، د ۲۰۰۱ز کال د سپتمبر ۱۱ نېټه نه وروسته د امریکا موخه وگرځېده او په زور له واکه راوپرځول شوه. په ۲۰۰۸ز کال د بهرنیو ځواکونو شمېر مخ په زیاتېدو شو، د دوی شمېر تر ۵۰ زرو زیات شو، د امریکا لخوا د نورو هېوادونو د مرستې غوښتنه وشوه، چې د طالبانو بنورښ ورځ تر بلې پیاوړې کېده چې دا پیاوړتیا غلې کړي او د پراختیا مخه یې ونیسي.

څه غلطی شوې وه؟

نړیوالې ټولنې ۲۰۰۱ز کال کې ځینې اساسي غلطۍ وکړې. د نړیوال بانک په خبره (نړیواله ټولنه) بنارونو ته ولاړل او فنډونه یې تر لاسه کړل خو د افغانستان نوي دولت جوړولو ته یې توجو ونه کړه. فساد ته یې د پراختیا اجازه ورکړه. او د غیرې قانوني مخدره موادو څخه دښمن زیاته گټه ترلاسه کړه، د نړیوالې ټولنې جگړیز کمپاین د ترورستانو د نیولو لپاره وو، نه د نظم او قانون د رامنځ ته کولو لپاره، د نړیوالو دا څو ناکامې د طالبانو د بیا راژوندي کیدلو لپاره کاپي وو. د ۱۹ پېړیو په وروستیو کې روسیې هم افغانستان تهدید اوه، خو د برتانېې په پرتله یې پرمختگ و نه کړ. همدارنگه د ۱۹۷۰ز کال وروسته امریکا عین کار کاوه پوښتنه دا ده چې ایا پدې یویشتمه پېړۍ کې دغه هېوادونه د هغو پېښو څخه د عبرت درس واخلېست چې یو ځل بیا یې په

افغانستان کې جگړو ته مخه کړه؟

ښه بېلگه یې دا ده چې په ۱۹۸۰ز کال د شوروي اتحاد پر ضد یې مجاهدینو ته یې حساب نه او یې پوښتنې پندونه ورکړل او زیاتره امریکایي ډالر وو. دا افراطي اسلام چې د ځینو مشرانو لخوا لکه گلبدین حکمتیار او احمد شاه مسعود په ډاگه تبلیغ کېدل، دوی ته قهرمانان خطاب کېده او حق په جانب بلل کېدل. د شوروي اتحاد له ماتې وروسته چې کله دا دواړه اتلان یو د بل سره په جگړو کې ښکېل شول، ټولو غربي دیپلوماتانو چې ددوی ملاتړ یې کاوه او پریمانه پیسې ور کولې، چوپه خوله پاتې شول. ډېر کم خلک پر دې پوهېدل چې په ۱۹۹۰ز کال کې د طالبانو د تحریک جوړېدل په څه مفهوم وو؟

په ۱۹۹۲ز کال په افغانستان کې د ډاکټر نجیب الله رژیم ړنګ شو دا لومړی ځل نه وو چې افغانستان د بل چا د لوبې د سترنج دانه وه. د پاکستان نظامي رهبري له افغانستان سره د مینې تړاو درلوده. د ۱۹ پېړۍ د انگریزانو د پېشورۍ پالیسي په شان ځانونه د پېښو اتالستان گڼل، هغه وخت هم دوی د سلیمان دغرو شاته تکتیکي عمق لټاوه اوس پاکستان عین مفکوره درلوده چې افغانستان پر دوی متکي وساتي او که کله هند پر دوی برید وکړي، نو دوی باید شاته پراخه اراضي او عمق ولري. د افغانستان ختیځ ته د کمپونو جوړول او گیرلایانو روزل به ددواړو موخو لپاره وي، په افغانستان او کشمیر کې ددوی استعمال به د پاکستان لپاره دوه مرغۍ یوه ډبره وي. ددې لپاره چې امریکایان راضي کړي دغه کمپونه له خپلې خاورې وايستل او د افغانستان ختیځ کې ځای پر ځای کړل، خپل اصلي هدف یې تل په نظر کې وو. پاکستانیان، عربان، افغانان، کشمیریان د افغان شوروي د جنگ پخواني جنگیالي ټول دلته روزل کېده. هغه چا چې دغه نړیوال غږ ته لږ لیک وایه، هغوی سرحدونه نه پېژندل. د اسلامي خلافت خوبونه یې لیدل او اسلامي نړۍ جوړوله.

د ۱۹۹۶ز کال د مې په ۱۸ نېټه چې طالبانو کابل ونیوه، بن لادن بېرته راوستل شو. دی ۶ کاله دمخه هم افغانستان کې وو. په ۱۹۹۰ زکال د لنډ وخت لپاره سعودي ته ولاړ او د اتل په سترګه ورته کتل کېده کله چې سعودي له امریکا سره تړون لاسلیک کړ، د الوتکو راوړلو بېړۍ او پوځي وسایل سعودي ته

راوستل شو، د بن لادن او سعودي اړیکې وشلېدلې. طالبانو بن لادن نه وو دعوت کړی. بن لادن له طالبانو سره اړیکې نه درلودې. بن لادن جلال اباد ته ولاړ دا وخت جلال اباد طالبانو نه وو نیولی، ده له پخوانیو مجاهدینو سره دوستي درلوده. ده ته کور ورکړل شو. ده گیرلايان روزل او کشمیر ته یې استول. ده په توره بوره کې مغارې جوړې کړې وې. د امریکا پر خلاف یې اعلاميې ورکولې. یوه میاشت وروسته طالبانو جلال اباد ونیوه او د کابل په لوري روان شول. د بن لادن مرکزونه یې ونیول او ده ته یې وویل چې د بهرنیو تهدیدونه پرېږدي، دی کندهار ته واستوه، د بن لادن اجندا دا وه چې له طالبانو ځان لېرې وساتي، د طالبانو نظام دده په ګټه نه وو. بن لادن کندهار ته ولاړ خو د طالبانو کیسه کې نه وو. د خپلې کورنۍ سره اوسېده او د امریکا ضد پلانونو باندې کار کاوه، کله چې په کینا کې د امریکا سفارت باندې بم وچاوه ۲۱۳ تنه پکې مړه او زیات ټپیان شول.

امریکا دا وخت په خپل کورني جنجال کې بوخت وه، یانې د کلنټن او مونیکا لیونسکي د جنسي اړیکو مسله ګرمه وه. خو کلنټن د خلیج څخه ۶۰ کروږ توغندي د بن لادن په مرکزونو چې په افغانستان کې وو یرغل وکړ، ۳۰ تنه په کې ووژل شو. د القاعدې مشر هلته نه وو. لوی زبر ځواکونه د درندو وسلو او بمباریو کار اخلي خو ترهګر د انتحار، ځانمرګیو او د خرب اوترپ جنگونه کوي. په ۱۹۹۳ز کال کې ۱۸ نظامیان په مګا دیشو کې وژل شوي وو. ملامتي او پړه یې پر بن لادن اچولې وه. د امریکا او سعودي حکومتونو زیات کوشنې کاوه چې چې بن لادن وروسپاري، زیاتې مرستې هم وکړي خو طالبانو له امریکا غوښتل چې د دوی رژیم په رسمیت وپېژني، لاکین امریکا دا کار نه کاوه، امریکا تیاره نه وه چې دا کار ومني. کله چې روسان په ۱۹۸۹ز کال له افغانستان څخه ووتل، په ۱۹۹۲ز کال مجاهدین واکمن کړی شول. خلک په سره اور کې اوسېدل، بهرنۍ نړۍ کوم جوړونکي رغنده کار په افغانستان کې نه دی کړی، ناکامه شوه. طالبانو د بامیانو بودايي مجسمه له منځه یووړه، هر څه په تپه ودرېدل. خو په ۲۰۰۱ز کال ۱۱ د سپتمبر پېښه چې پړه القاعده واچول شوه، د طالبانو د زوال وخت راغلی، امریکا جمع ناټو د شمالي ټلوالې سره لیدنې

توره کرښه/ ٤٧٦

کتنې پیل او جنرال دوستم د هندوکش د غرونو لویدیځې خواته خپل پلي ځواکونه د هلیکوفترو په واسطه ښکته کړه، د هزاره گانو وژنې ایران خفه کړ، دوی هم د هزاره گانو سره تر پخوا زیاتې مرستې پیل کړې... د کابل جبهه کې مسعود کومه خاصه لاسته راوړنه نه درلوده، په ۱۱-۹ مسعود ووژل شو.

ډوید لاین امریکایي ژورنالست او خاص کارمند لیکي: افغانستان یو ځانگړی هېواد وو چې اوسنی درې واړه سیاسي مفکورې پدغه هېواد کې وازمویل شوی. کمونیزم، افراطي اسلامیزم، دواړه ناکام شول. اوس د دموکراسۍ او ازاد بازار گټې یې له ځان سره درلودې. مگر څه پېښ شول، چې د ټول هېواد خلکو هیلې چې په دموکراسۍ کې لیدلې او فکر یې کاوه ولې په مایوسۍ بدلې شوې؟ او هیلې په ناهیلۍ واوښتې. ټول هغه هېوادونه چې د امریکا په مشرۍ د ۲۰۰۱ ز کال مداخله په افغانستان کې حمایت کوله د افغانستان په هکله هېڅ ډول څېړنه او استعجابیه کار وانه چاوه او په دې باور وو چې لوی قدرت دموکراسي راوړه او ثبات به ژر تامین شي، سوله به راشي.

که عرب تاریخ هېر کړی وو خو د افغانانو تاریخ په یاد وو، هېڅ یې هم نه وو هېر کړي، غریبانو حامد کرزی د چينې او قره قولي سره چې په انگریزي پوهېده غوره کړ. کرزی د واشنگټن لو مړی انتخاب نه وو، ده ته هغه وخت توجه وشوه چې د امریکا سړی یانې قومندان عبدالحق د طالبانو په کمین کې ووژل شو. کله چې طالبان مات شول یو شمېر زیات افغان کډوال هېواد ته راستانه شول، د نړېوالو هڅې د مخدره موادو په تولید او قاچاق کې ددوی مخنیوي کې ناکام شول، له دې لارې ترهگرو ته د کال دوه میلیارده ډالره عاید په لاس ورغلی، د بیا رغونې پیسې د بهرنيانو په گډون داخلي او بهرنیو مافیایي ډلو ترلاسه کړې، پخواني ټوپک والا تر پخوا زیات شتمن او د زور خاوندان شول، د فساد کچه پورته شوه، طالبانو د پاکستان د اې ایس اې، ایران او عربي شیخانو په مرسته بیا راژوندي شول او په هېواد کې بیا جنگ زور واخېسته، د افغانستان زیاتره برخې دجنگ په سره اور کې سوځي، د بهرنيانو پوځونه کله ځي او کله بیا راځي په بمباریو کې کله کله عاموژنه هم کېږي.

ولسونه ناهیلې شوي او په راتلونکي چندان باورمند نه دي.

دولسم څپرکی

د بن ناسته او د حامد کرزي واکمني

۱۹۹۶ز کال د شمالي ټلوالې واکمني د طالبانو لخوا وننگول شوه، دوی شمال کې ډېره کمه خاوره کنټرولوله، دوی مصارف، وسلې له ایران، هندوستان او روسيې څخه ترلاسه کولې او د طالبانو حکومت یې په کابل کې ننګاوه. نړیوالو هم د طالبانو د حکومت پر ځای د شمالي ټلوالې حکومت سره اړیکې درلودې، تر هغې چې د القاعدې لخوا د ۲۰۰۱ ز کال سپټمبر ۱۱ د امریکا متحدو ایالاتو په نیویارک او واشنګټن حملې د شمالي ټلوالې په ګټه بدلون او د امریکا سره ملګرتوب د دوی لیکې پیاوړې کړې، محمد ظاهر شاه د افغانستان مخکیني پاچا ۱۹۷۳ز کال یانې دېرش کاله مخکې له افغانستان نه شپږ شوي او جلا وطنه ژوند کولو عمر یې هم ډېر وو.

د کتاب لیکونکي وايي چې ډاکټر عبدالله ما سره په یو سفر کې خبرې کولې او دا پوښتنه یې وکړه چې ولې امریکا د شوروي د وتلو یانې د ۱۹۸۹ز کال وروسته موږ ته شا کړه، په داسې حال کې چې امریکا د طالبانو د پرځولو وروسته د یو پراخ بنسټ حکومت جوړول غواړي. خو ستر ځنډ برهان الدین رباني وو، چې په ۱۹۹۲ز کال کې د واکمنۍ پر څوکی ناست او تراوسه د مشرتوب موخه لري. کله چې طالبانو نسکور شول، برهان الدین رباني تاجک بیا هم د ریاست جمهوري مشرتوب شوق درلوده او ارګ کې ناست وو، لیکونکي وايي عبدالله وویل چې ځینې تاجک، هزاره او ازبک ملګري غواړي د حکومت لمن پراخه کړي او هم پښتانه چې پوره اکثریت لري برخه ولري، ده زیاته کړه چې راتلونکې مشر باید پښتون وي. دی وايي ما ترې وپوښتل ستا مرام خو به محمد ظاهر شاه نه وي؟ د هغه د پادشاهۍ دوره له ۱۹۳۳ نه تر ۱۹۷۳ز کال پورې وه.

ما زیاته کړه ظاهر شاه ٨٧ کلن دی، د دې کار له عهدې نه شي وتلی، سره له دې چې نفوذ به ولري. د افغانستان په هکله د بن د غونډه د نوامبر میاشتې ٢٧ مه نېټه وه پر هغه مهال په افغانستان کې طالبانو حکومت کاوه خو په غونډه کې ډېری گډونوال د طالبانو له حکومت سره د جنګیدلي رژیم د چریکانو مشران ول. یو شمېر یې پرې سیاسي خبرې او غرب مېشتي متخصص افغانان هم د بن د کنفرانس غړي وو.

پر هغه مهال د بن کنفرانس د افغانستان لپاره د یوه برخلیک ټاکنوکې غونډې په توګه وپېژندل شو. د بن کنفرانس د طالبانو د حکومت له نسکورېدو وروسته د امریکا په نېغه مداخله او د نړیوالو په ملاتړ د هغه خوځښت پیلامه وه چې له مخې به یې افغانستان له څو لسيزو جنګ جګړو راووخې او د یوه روښانه راتلونکي په لور به ګام پورته کوي. خلیلزاد د بن د کنفرانس ګډون کونکي زیاتوي چې په دغه کنفرانس کې د افغانستان بېلا بېلې ډلې حتی داسې هم چې یو د بل دښمنې ډلې وې، د یوه نړیوال فشار په سبب نهه ورځنیو بحثونو وروسته د واک د ویشلو پر سر داسې هوکړه وکړه. چې په لومړي کې به یې اساسي قانون تدوین کېږي او په ٢٠٠٤ز کال کې به ټاکنې ترسره کېږي.

د بن د کنفرانس مشرتوب د افغانستان لپاره د ملګرو ملتونو ځانګړي استازي اخضر ابراهیمي کوله او هغه تمه وښوده چې پس له دې به افغانان له بدبختیو راووخې. د بن د کنفرانس مهمه ځانګړتیا دا وه چې په واک کې د بېلا بېلو قومونو او سیاسي ډلو مشارکت په رسمیت وپېژندل شو او په عمل کې پلي شو. د ملګرو ملتونو ویاند احمد فوزي د بن د کانفرانس پر وخت د بن په غونډه کې، د انتقالي او موقت حکومت جوړېدل، د اساسي قانون تصویب او په پای کې د ولسمشریزو ټاکنو تر سره کېدل ومنل. د بن د غونډې ټولو ګډون والو په پای کې د موقتې ادارې د مشر په توګه حامد کرزي د عبدالاحد کرزي زوی د کندهار د کرز اوسېدونکي په ټاکل کېدو هوکړه وکړه. د بن د کنفرانس پرېکړې هغه مهال بشپړې شوې چې افغانانو له څو لسيزو خونړیو جګړو وروسته ولسمشریزې او پارلماني ټاکنې ترسره کړې او په خپلو مستقیمو رایو یې ولسمشر وټاکه. خو د بن له پرېکړو وروسته لا هم افغانان د هغسې هېواد څښتنان نه دي

چې دوي يې په اړه فکر کاوه.

يونس قانوني، مصطفی کاظمي، محمد ناطقي، امنه افضي، ډاکټر عبدالله، ميرويس ياسني، امين فرهنگ، مصطفی طاهري، انور الحق احدي، استاد سيف او يو شمېر نورې هغه څېرې وې چې په دغه کنفرانس کې يې برخه لرله. خو نن چې له دغې غونډې زيات کلونه تېرېږي د سياسي چارو شنونکي دغه غونډه د افغانستان د بدبختيو پيلامه بولي.

د سياسي چارو کارپوه عصمت قانع په دې اند دی چې په دغه غونډه کې ټولو مهمو اړخونو ته بلنه نه وه ورکړل شوې. زما په اند د عصمت قانع نظر سم او پر ځای دی.

«په دغه غونډه کې هغو کسانو ته بلنه ورکړل شوې وه چې خلک د هغوی له شره طالبانو ته ورغلي وو او د هغوی کيبل يې غوره بللي وو، طالبانو ته په کې واک نه وو ورکړل شوی، بايد د افغانستان منطقوي ستونزې، داخلي تضادونه او د نړيوالو ملاتړ په يوه علمي او واقعي شکل باندې د ځمکنیو واقعيتونو پر بنا سره يو ځای شوي وي او يوه پریکړه يې کړي وي، خو دا پریکړه يوه عجولانه پریکړه وه.»

نوموړی وايي چې د بن په کنفرانس کې يو شمېر هغو کسانو ته ځای ورکړ شو چې د ملي ادارې د جوړېدو توان نه لري، سليقوي اختلافات پياوړي کوي تر څو خپلي گټې په کې خوندي کړي.

«زيات کالونه کېږي چې افغاني ټولنه د همدې توافقاتو پر اساس بې ثباته ټولنه ده، فساد زيات شوی، نړۍ و نه توانېده چې د سمو ادارو د رامنځ ته کولو له پاره سم کار وکړي، فساد هره ورځ زياتېږي او د افغانستان د وحدت دښمنان، د پرديو استخباراتي ډلو ترلي عناصر د بن د توافقاتو پر بنسټ په اقتدار کې راغلل او دغه ډلې د دې لامل شوې چې طالبان بېرته پياوړي شي او طالبان د خپل حاکميت د مشروع گڼلو په خاطر بېرته سر را پورته کړي.»

د بن په غونډه کې سهيلا صديقي د عامې روغتيا وزيرې په توگه، امين فرهنگ د بيا ودانولو چارو د وزير په توگه، ډاکټر عبدالله عبدالله د بهرنيو چارو د وزير په توگه، عباس کريمي د عدليې چارو د وزير په توگه، سيد حسين انوري د

توره کرښه / ۱۴۰۰

کرنې د وزیر په توګه، عنايت الله نظري د کډوالو د چارو د وزیر په توګه، عبدالله وردګ د شهیدانو او معلولينو د وزیر په توګه، شريف فايض د لوړو زده کړو د وزیر په توګه، امان الله خدران د سرحداتو چارو د وزیر او حاجي قدیر د ټول ګټو وزیر په توګه وټاکل شول.

رحمت الله موسی غازي، انجينر عبدالحکيم، هماین جریر، میرویس یاسیني، انورالحق احدي، عباس کریمي، سید مصطفی کاظمي، عزیز الله لودین، احمد ولي مسعود، اصف محسني، محمد اسحاق نادري، محمد ناطقي، یونس قانوني، ډاکتر جلیل شمس، عبدالستار سیرت، همایون تندر، سیما ولي، عبدالرحیم وردګ، عزیزالله واصفي او پاچا خان خدران د د غې ناستې نور غړي ول.

د بن له غونډې وروسته د افغانستان په اړه یو شمېر نورې نړیوالې غونډې لکه د توکیو، برلین، لندن، روم او پاریس هم جوړې شوې. د یادولو وړ ده چې په ټوله کې دغه غونډې د افغانستان د بیا ودانولو لپاره وې خو ډېری افغانان یې له تر سره کیدو خوشاله نه دي.

ټول ټال حامد کرزي ۱۳ کاله رئیس جمهور وو. د حامد کرزي دوره په تاریخي لحاظ یوه ستونزمنه او د خلکو د بدبختیو دوره ګڼي دا په دې مانا چې سوله تامین نه شوه مخکیني جنايت کونکي په واک کې پاتې شول، د قانون واکمني تامین نه شوه، د بهرنیو مرستو پیسې دوی سره چور او غلا کړې، ولسونه تر پخوا زیات د بېوزلې خواته تېل وهل شو. مافیایي کړیو ولسونه ګیروګان کړل، په ۲۰۱۴ ز کال بیا دوه ځلې ټاکنې وشوې محمد اشرف غني احمدزی جمهور رئیس اوداکتر عبدالله د اجرائیه ریس په توګه وګمارل شول. د غني حاکمیت کې په قانوني توګه باید د ولسي جرګې او ولسوالیو شورا ګانو لپاره ټاکنې شوې وی، ولی ولسي جرګه تر اوسه خپل کار ته په غیرې قانوني توګه دوام ورکوي او لا تر اوسه ټاکنې ونه شوې. د غني په وخت کې د ملي روغې جوړې د سیاست له امله د بین الافغاني خبرو اترو له لارې انجينر ګلبدين حکمتیار د اسلامي ګوند سره د سولې تړون وشو، په پاکستان ۴ ځلې او دوه ځلې په روسیه کې د افغان سولې له پاره د مختلفو هېوادو لکه چین، پاکستان، افغانستان، امریکا، تاجکستان، ازبکستان، ایران، هندوستان او نورو په ګډون یې ناستې تر سره

توره کرښه / ۱۴۸۱

کړې. په پلازمېنه کابل کې ۱۳۹۶ ل کال د غبرگولي پر ۱۲ نېټه نړېوال کنفرانس د کابل پروسې ترنامه لاندې جوړ شو. په کنفرانس کې ۲۵ هېوادونو او درې مستقلو سازمانو برخه درلوده، دې کنفرانس ته د هېواد جمهور ریس محمد اشرف غني وينا وکړه. د ده په وينا کې وويل شو چې ترورستانو ځالې چېرې دي او نړېوال کولای شي په ګډه دا ځالې ورانې کړي، ترهګر يوازی د افغان خاورې له پاره ستر خطر نه بلکې ټوله نړۍ ته ګواښ دی او هغه هېوادونه چې ترهګر تمویلوي باید د نړېوالو د فشار او منزوي کېدو سره مخ شي، د هغه اشاره ښکاره پاکستان وو. خو پایلې يې نه درلودې.

د مسکو په غونډه کې چې ۱۱ هېوادونو ګډون کړی وو خو امریکا په کې ګډون ونه کړ. طالبانو ته هم د مخامخ خبرو لپار بلنه ور نکړل شوه، ستونزه په خپل حال پاتې ده جنګونه لا زورور شوي دي، امریکا هم د ننگرهار ولایت د اچين په ولسوالي کې د داعش د ځپلو په خاطر تر ټولو لوی بم چې د بمونو مور ورته وايي وکاراوه، دې کار د یو شمیر پخوانیو چار واکو لکه حامد کرزي په شان کسانو مخالفت ته زمینه برابره کړه او د امریکا دا عمل يې وغندلو اوس د طالبانو جنګونه د خړپ او ترپ نه وتلي جبهه يې جنګ کوي، همدلته پوښتنه راولاړېږي چې امریکا او متحدینو يې (ناټو) د افغانستان سره ستراتيژیک او امنیتي تړونونه لري؟ مادي مرستې کوي (د بیا ودانولو لپاره تر ۲۰۱۳ کال پورې د سیګار د رپوټ له مخې ۱۱۲ میلیارده ډالر ورکړل شوي. خو په افسوس سره ویلای شم چې دا پیسې بنگ وېزه شوې.)

ولې بیا هم په ښکاره پاکستان د افغانستان په کنړ او ننگرهار کې هره ورځ په لسګونو راکېټونه وروي، په تورخم اوسپن بولدک کې د پاکستان او افغانستان د وسلوالو ځواکو ترمنځ څو ځله نښتې وشوې او زیات کسان پکې ووژل شوه، خلک وژني او د دې سیمو خلک له سیمې کېدوالی ته اړ باسل کېږي.

خو د افغانستان نړېوال انډیوالان ورته ګوري هېڅ عکس العمل هم نه ښيي نو بیا د دوي امنیتي تړونونه د څه لپاره لاس لیک شوي؟ د دوي موجودیت د څه لپاره؟ ایا پاکستان دومره قوي ځواکمن هېواد دی چې نه د ختیځ او نه د لویدیځ ورسره وسه رسېږي؟ دا زما په اند د خلکو په سترګو کې د خاورو پاشل

دې او بس د کاسې لاندې نیم کاسه ده، کنه د سولې راوستل، د جنگ ختمول د ناټو او امریکا د وس پوره ده، که په رښتیا امریکا او ناټو وغواړي چې د ترورستانو ځالې ختمې کړي، نو دا لوی بم چې په اچین ولسوالۍ کې وکارول شو، د دې په شان درې دانې په پاکستان کې او یا ایران کې وکاروي، جنگ هم خاتمه پیدا کوي او افغانستان کې تل پاتې سوله راځي. د افغان ولس لپاره د امریکا په شان ځواکمن هېواد تر اوسه کوم داسې بنسټیز اقتصادي کار نه دی کړی چې په هېواد کې د بېکارۍ، نادارۍ مخنیوی وکړي.

د بېلګې په توګه که امریکا په تېرو ۱۴ کلونو کې یوازې د کنړ سیند، د هلمند اوبه مهار کړې وای د برېښنا کوټ څخه نیولې تر کرنیزو ځمکو پورې به د ولسونو ستونزې حل شوی وی، که د هلمند اوبو مهارولو کې لاس نیوی کړی وی ټولې ستونزې به حل وی د امو او نورو سیندونو دریاوونو نه باید افغانانو ته زیاته ګټه رسیدلې وی، د کانونو په رايستلو کې مرسته شوی وی او د ریل پټلۍ، د سرکونو اساسي رغونې کړنې په برخه کې مرسته شوې وی، د تریاکو د نه کرلو له پاره بدیل لټول شوی وی، اوسنۍ ستونزې به کمې او یا نه وي. زما لید لوری افغانستان د خپل جیوپولوتیک موقعیت له مخې تل د زبرځواکونو د تقابل نقطه وي.

د وخت شوروي پوره اته کالو په ۱۳۵۸ کال د مرغومي ۶ کې د خپلو ټولو پوځي او نورو امکاناتو سره افغانستان ته راغلي وو خو غیر له وران کارۍ او وژنو بل څه ترې پاته نه شول په عمراني برخه کې کوم ښکاره ثبوت نشته یا نه لیدل کېږي. هغه پخواني کوم تاسیسات یې چې د افغانستان لپاره جوړ کړي وه لکه د کابل مزار سیلوګانۍ، د ننگرهار د کانال پروژه درونټې برېښنا کوټ د ۱۱ میگاواټه په ظرفیت، د کابل پولیتخنیک پوهنتون، د نغلو برېښنا کوټ، د مزار شریف د کیمیاوي سرې فابریکه، د کابل جنگ کلک فابریکه، د کابل تخنیکم، د شبرغان، سرپل، د گازو او تیلو د څاګانو کیندل او نور، لاکین دا ټول له کاره لویدلي بیا رغونې ته ضرورت لري خو نه اوسني حکومت او نه روسانو دې کار ته توجه وکړه، د کانال پروژه چې زیتون، مالتې، لیمو، نارنج، او د مالدارۍ برخه کې د لبنیاتو او د غلو دانو تولیدول هر څه صفر شول. د درونټې برېښنا کوټ د ۱۱ میگاوات نه ۳ میگاوات ته ښکته شوی، نغلو برېښنا کوټ هم کمزوری

توره کرښه / ۸۳ع

فعالیت کوي، د جنگلک تخنیکم خو له مېنځه تللی، سیلوگانې تش دیوالونه ولاړ دي او داسې نور.

امریکا او متحدینو هم داسې مهمې حیاتي لویې پروژې جوړې نه کړې چې د ولس لپاره اعبزمنې تمامې شوي وي. که دوي غوښتل چې افغانستان په سیمه کې یو په پښو ولاړ غښتلی او پر خپل ځان متکي هېواد شي نو په کار وه چې په هره برخه کې سترې پروژې تاسیس کړې وي، ځکه امریکا او نور متحدین یې تر نورو زیات امکانات لري په ښکاره توګه سړی ویلای شي دوی په هېڅ بل هېواد کې هم داسې کار چې خلک هوسا شي نه دی کړی.

نو په افغانستان کې خو هېڅ کله دا کار نه کوي او نه یې غواړي. ښې بېلګې لکه عراق، لیبیا، یمن، سوريه او نور په کنډوالو او هډیرو بدل شول، د افغان ولس لپاره دا ټولې بېلګې یو عبرت دی باید دا ملت ویني شي او خپل هېواد په خپلو امکاناتو بیا ورغوي، ویتنام ته چا په میلیاردو ډالر د بیا رغونې له پاره ورکړي؟ دوی خپله د خلکو په مټ وطن په پښو ودرولو. موږ هم تر هیچا کم نه یو اویا کلن هندوستان او اویا کلن پاکستان تر موږ په مراتبو مخه تللی، خو موږ هر څه لرو خو په واقعیت کې هېڅ نه لرو دا په دې مانا چې موږ لا تراوسه د یو قوي نه ماتیدونکي ملت په څېر نه یو اوبښتي. موږ تر اوسه د ویشل شوي ملت په شان په دایمي خوب وړي لټ ملت په شان ژوند کوو، ملي ګټې تر شخصي ګټو هېڅ کله غوره نه ګڼو.

قوم پالنه، ژبپالنه، مذهب پالنه، توکم پالنه کوو، همدا یې لامل دی چې ټول تاریخ مو په جنگ جګړو کې تېر شو. دا هېواد څو ځله وران او کنډوالا شو. خو دې ملت ترې عبرت وانخېسته. تر څو چې یو بل هضم نه کړو، د ورورولۍ یووالي او پوهې درجه پورته نه کړو، همدا ډول به د پردیو مزدوري او غلامي کوو.

زه وایم چې نور جنگ جګړه بس ده، هډېری مو په مړو ډکې شوي خلک مو له وطنه کډوال شو، پردي شول، نوی نسل چې په بیګانه هیوادونو کې زیرېږدلی کاملاً پردي شول یا فردي کېږي، که سوله راشي امکان د دې شته چې په میلیونونه هېوادوال په پوره خوښۍ خپل وطن، خپل کلي او ټاټوبي ته راستانه شي او د خپل هېواد خلکو چوپړ سرته ورسوي.

د دې ورځې په هیله، م. شیرزاد

د پخواني جمهور رئیس حامد کرزي او جمهور رئیس محمد اشرف غني د واکمنیو پرتله (١٣٩٦ ل کال - ٢٠١٧ ز کال)

مخکینې جمهور رئیس حامد کرزی او ١٣ کلنه واکمني:
غواړم د لوستونکو لپاره د دې دوو جلا شخصیتونو د واکمنۍ په رڼا کې په خورا
مختصره توګه یو څه مالومات وړاندې کړم.
په ١٣٩٢ ل کال کې د ډاکټر نجیب الله حکومت د بهرنیو او کورنیو لاسوهنو له
امله مات او پر ځای په پاکستان کې جوړ شوي حکومت د صبغت الله مجددي
په مشرۍ په افغانستان کې واکمن شو. خو د ده کاري موده تر ٣ میاشتو پورې
وه، له صبغت الله مجددي وروسته برهان الدین رباني د پاکستاني لوزنامې له

توره کرښه / ٤٨٥

مخې تر ٥ کلو زيات جمهور رئيس شو. د برهان الدين رباني او صغت الله مجددې په واکمنۍ کې حامد کرزي په بهرنيو چارو وزارت کې د مرستيالۍ دنده تر سره کوله. دا هغه وخت وو چې د احمدشاه مسعود او گلبدین حکمتیار، عبدالرب رسول سیاف، خلیلي، محقق، شیخ اصف محسني او نورو تنظیمو له خوا پر کابل د ږندو راکټونو باران وو، حامد کرزي به کله کله د گلبدین حکمتیار سره د لیدو لپاره چهار اسيا ته تللو چې د برهان الدين رباني او محمد قسیم فهیم تر څار لاندې راغلی، دنده یې له لاسه ورکړه او په پټه د ننگرهار له لارې یې ځان پاکستان ته ورساوه. په اسلام اباد کې یې د خپلو لارښونکو او په بهرنيو سفارتونو کې اړیکې ونيولې خو چا د ده خبرو ته غوږ ونه نیوه، کوټې ښار ته ولاړ هلته یې د محمد ظاهر شاه او طالبانو سره اړیکې ټینګې کړې د طالبانو د ظهور لپاره مرستې وکړې د خپل پلار د نفوذ نه په ګټې اخیستو یې د سیمې له پښتنو مشرانو سره لیدنې پېل کړې د امریکا او په روم کې جلا وطن پخواني پادشاه محمد ظاهر شاه سره اړیکې ونيول شوی او د لوی جرګې غړی یې پورته کړ، خو د پاکستان اې اس اې او بینظیر بوتو چې دا وخت د پاکستان وزیر اعظمه وه بله نخښه او لوبه پلان کړې وو. لومړی یې د حامد کرزي پلار عبدالاحد کرزي د کوټې په ښار کې ترور کړ، بیا د خپل شوم او کرغېړن پلان لپاره نصیرالله بابر د پاکستان کور ناستي وزیر او کرنیل امام او د اې اس اې مشران په دی اند شول چې طالبانو سره مرستې وکړي، واکمني ورسوي. په دې اړوند اسناد شواهد په ډېرو لویو کتابونو کې لیکل شوي لکه ٨٨ ورځې په کندهار کې، نماینده، د پیرانو جگړه او نور لنډه دا چې د بن د لوزنامې وروسته حامد کرزي د ١٣ کلونو واکمن پاتې شو غواړم، د ده د واکمنۍ په مثبتو او منفي کار نامو بحث وکړم.

د حامد کرزي پېژندنه:

حامد کرزي د عبدالاحد کرزي زوی د خیر محمد خان لمسی د ١٣٣٦ ل کال د لیندۍ په ٩ مه چې ١٩٥٧ ز کال د ډیسمبر د ٢٤ مه د کندهار د کرز په کلي

کې زیرېږدلی دی. د کرزي نیکه د خپلواکۍ په جگړو کې پوره ونډه درلوده او د عیانو د مجلس مرستیالي هم سرته رسولې، د کرزي کورنۍ د پوپل زیو پورې تړاو لري، د کرزي پلار د پارلمان غړیتوب هم درلوده، حامد کرزي ابتدايه ښوونځی د محمود هوتکي، سید جمال الدین، د حبیبې په لېسه کې په ۱۳۵۵ کال سرته رسولې، په ۱۳۷۶ کال کې د لوړو زده کړو لپاره هندوستان ته تللی وو، هلته د شملې په پوهنتون کې نړیوالې څانگې د سیاسي علومو رشته تر ماسترۍ پورې زده کړې وکړې، حامد کرزي په ۱۹۸۳ز کال کې چې د ۱۳۶۲ل کال سره سمون لري، له هندوستان څخه پاکستان ته تللی او د صغت الله مجددي تر مشرۍ لاندې د نجات ملي په نوم تنظیم کې د شورویانو پر ضد جهاد پیل کړی. حامد کرزي د مجاهدینو د موقت حکومت چې په ۱۳۶۸ل کال چې د ۱۳۹۸ز کال سره سمون لري، په پېښور کې د تنظیمونو له خوا جوړ شوي وو، د بهرنیو اړیکو مشرتوب په غاړه درلوده.

حامد کرزي د افغانستان د ټولو ستونزو د حل یوازینی لار د افغان لویه عنعنوي جرگې رابللو مناسب کار وباله او د دې کار لپاره یې هلې ځلې کولې. په ۱۳۷۹ل کال چې د ۲۰۰۰ز کال سره سمون خوري، د حامد کرزي پلار د طالبانو او اې ایس اې له خوا د کوبتې په ښار کې ووژل شو، د حامد کرزي پلار د لوی جرگې او پخواني پاچا محمد ظاهر واک ته رسېدل د ستونزو د حل غوره لار تعقیبوله چې خپل سر یې په کې نظرانه کړ.

حامد کرزي په ۱۳۸۰ل کال د ۲۰۰۰ز کال کې د طالبانو ضد فعالیت لپاره د اروزگان ولایت ته د درې نورو ملگرو سره ولاړ خو هلته نژدې وو چې ونیول شي بیا په پټه توگه د اروزگان غرنۍ ساحه کې پټ شو، حامد کرزي د بن د غونډې چې د ۲۰۰۱ د ډېسمبر ۵ مه د ۱۳۸۰ل کال دايره شوه، کرزي د موقتې ادارې د مشر په توگه ومنل شو. په ۲۰۰۲ز کال د لوی اضطراري جرگې چې د ۱۳۸۰ل کال د غبرگولي ۲۳ سره برابره وه، د انتقالي دورې رئیس وټاکل شو. حامد کرزي په ۱۳۸۳ل کال د لیندۍ په ۱۷ نېټه په ټاکنو کې د ولسمشر په توگه وټاکل شو چې په ۱۳۸۸ل کال د دویم ځل لپاره د جمهور رئیس په توگه وټاکل شو. ټول ټال ۱۳ کاله واکمن وو، په ۱۹۸۸ز کال کې یې د زینب قريشي سره

واده وکړ او په انگلیسي، پښتو، دري ژبو روانې خبرې کوي.

د حامد کرزي په واکمنۍ کې کوم مثبت او کوم منفي کارونه شوي دي: دا به ومانو چې د ١٣٩٢ ل کال راپه دې خوا د تنظيمي غوبل او جنگونو پایله کې هر څه لوټ شوه، بې شمېره بې دفاع انسانان ووژل شو. حکومتي کاروبار په ټپه ودرېده، د مرکزي حکومت پر ځای په هېواد کې څو جلا واکمني د واک په څوکۍ ناست وو، هر څه صفر ته رسېدلي وو، طالبانو د ظهور سره سم په هېواد کې القاعده د بن لادن په مشرۍ په ترهگریو فعالیتو پیل وکړ، د جمهور رئیس حامد کرزي په واکمنۍ هر څه له سر نه پیل شول. د جمهور رئیس حامد کرزي په وخت کې درې ځلې لوی جرگې راوبلل شوې، لومړۍ جرگه د موقتې ادارې جوړول، د جمهور رئیس برهان الدین رباني څخه واک اخېستل، دویمه جرگه د اساسي قانون د تصویب لپاره او دریمه مشورتي جرگه د امریکا سره د امنیتي تړون لاسلیکول وو. د پارلمان یانې مشرانو جرگې او ولسي جرگې، ولایتي شورا گانو لپاره څو ځله ټاکنې سرته ورسېدلې. دا یو مثبت گام وو سره له دې چې ټولې ټاکنې رڼې نه وې، تقلب او له زور او پیسو څخه کار واخېستل شو، رښتني او ملي شخصیتونه د ټاکنو په پایله کې د گوتو په شمېر وو. په شورا گانو کې قاطع زیاتوالی د زورواکو، ټوپکسالارانو د مافیایي کړیو پورې اړوند کسانو وټاکل شوه ځکه ټولې ستونزې نه دا چې کمې نه شوې لا زیاتې او حالات نور هم د خرابۍ لور ته ولاړل.

د حامد کرزي په واکمنۍ کې معارف په کمیت کې زیات والی راغلو خو کیفیت او ظرفیت ښه نه وو، د مسلکي ښوونکو د کموالي د ظرفیتونو ټیټوالي ستونزه ډېره وه. د ښوونځیو لپاره د ودانیو په جوړولو کې نړیواله مرسته خورا زیاته وه خو حیف میل شوه، لا تراوسه په زیاتو ساحو کې زده کونکي تر شنه آسمان لاندې زده کړې کوي د زده کړې لازم او ضروري مواد ډېر کم دي، د سیاسي گوندونو قانون د اساسي قانون په رڼا کې توشیح شو، زیات سیاسي گوندونه په عدلیې وزارت کې راجستر شول، خو د رشد لپاره مناسب بستر نه لري.

د نشراتو او مخابراتي چارو پرمختگ وکړ، د بیان ازادي ته چانس ورکړل شو، د

بیارغونې کارونه په مختلفو برخو کې پیل شول، په بلیونو ډالر له نړیوالې ټولنې ترلاسه شول، خو په دې برخه کې فساد او غلا حساب نه ورکول، شتون لري.

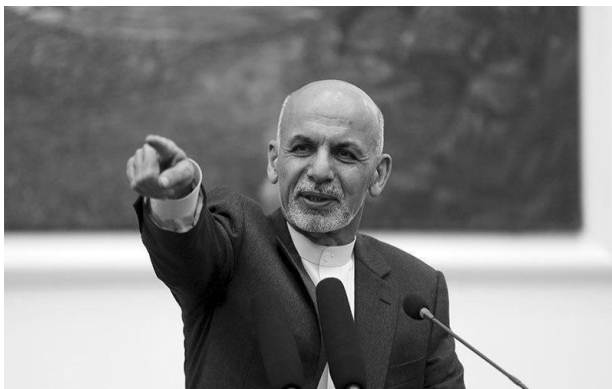
د امریکا متحدو آیالاتو او د هغه ایتلافي ملګرو له خوا د ۲۰۰۱ز کال د اکتوبر پر ۷ نېټه خپل عملیات پیل کړي، تر دې دمه یې په افغانستان کې چې د لسيزو جګړو او مستبد حکومت له امله ویجاړ شوي، د امنیتي ځواکونو د روزنې، په دغه هېواد کې د ملکي خدمتونو د وړاندې کولو، اقتصادي ودې، اداري پرمختیا لپاره څه نا څه ۵۶ بیلونه ډالر پانګه اچونه کړې ده. د دغو پیسو له جملې څخه یې تر ۷۵٪ شاوخوا ۴۳ بیلونه ډالر له ۲۰۰۷ز کال څخه لګېدلي. ولسمشر باراک اوباما له کنگرې څخه د ۲۰۱۱ مالي کال لپاره د افغانستان د بیا رغونې په موخه د ۱۶.۲ بیلونو ډالرو نورې بودیجې د چمتووالي غوښتنه کړې ده، چې له دې سره به په افغانستان کې د امریکا لخوا د ټولټال لګېدلو پیسو کچه تر ۷۲ بیلونو ډالرو لوړه شي او دا کچه د عراق له هغو ۵۳ بیلونو ډالرو څخه لوړه ده چې امریکا د دغه هېواد د بیا رغونې لپاره بېل کړي وو.

سیګار د خپل څارنیز او تفتیشي کار په وروستیو ۱۸ میاشتو کې شپږ هغه پراخې موضوعګانې څېړلي چې د افغانستان د بیارغونې له پاره د امریکا د پانګه اچونې په برخه د ناوړه ګټه اخیستنې، درغلیو او بې ځایه لګښتونو څرګندونه کوي. سیګار د ۳۴ خپرو شویو راپورونو، له ۱۰۰ څخه د ډېرو تبصرو او وړاندیزونو په ترڅ کې د بیارغونې په پروګرامونو کې د دغو خطرونو د کمېدو، د ناوړه ګټه اخیستنې د مخنیوي، د اقتصادي ودې، وړتیا او اغېزناکتیا غوښتنه کړې ده. پلي کونکو شرکتونو د سیګار ټول وړاندیزونه په بشپړه توګه، یا تر یو ځایه منلي دي. سیګار به د خپلو دغو وړاندیزونو د پلي کېدو چارو ته دوام ورکړي چې په نړیواله سطحه د افغان نمبر کله اول او کله دویم شو. د مخدره موادو استعمال، کرڼه تولید او قاچاق هم نړیوال رېکارډ ټینګ کړ، درې میلیون افغانان همدا اوس د مخدره موادو په استعمالولو اخته دي، ددې په مخنیوي کې د حامد کرزي اداره پاتې وه، د خپل سرو وسلوالو نه وسله وانه اخیستل شوه چې دا ډلې په ټول هېواد کې د خلکو په زورولو او ناروا کړنو کې لاس لري، د ټولو بدبختیو لامل همدا خپل سري وسلوال دي.

توره کرښه / ۱۹۸۴

د بشر حقونو د خوندي کولو اداره جوړه شوې، خو پابلنه نه لري. د ښځو سره زور زیاتۍ تر پخوا زیات شوی، د سولې عالي شورا ایجاد شوه، خو د حساب وړ کارونه یې نه دي سرته رسولی. یوازي دوی تر اوسه ۸۰۰ میلیونه ډالر مصارف لري، پابلنه صفر وه. د طالبانو، داعش، القاعدې ډلې چې خپل شوی وی دوباره د پاکستان د آی اس آی په مرسته فعاله شوي، چې تخریب، وژنو او جبهه یي جنگونو زور واخېسته. د حامد کرزي په وخت کې خنځيري وژنې هم وشوې. د حامد کرزي په دوران کې دده کورنۍ غړو او خپلوانو په غلا او چور کې پوره ونډه درلوده. دا یوه بېلګه د سیګار له رپوټ څخه رااځلم، جمهور رئیس حامد کرزی له ۱۳ کلنې واکمنۍ وروسته واک په سولیزه توګه محمد اشرف غني احمدزي ته چې ټاکنې ګټلې وې او د جمهور رئیس په توګه وټاکل شو، واک وسپاره.

2014-09-29

جمهور ريس اشرف غني احمدزی:

ډاکټر محمد اشرف غني احمدزی (زېږون نېټه ١٩٤٩م زېږديز کال کابل)
(*Ashraf Ghani Ahmadzai*) د افغانستان لپاره د نوي هېواد مشر په توگه
٢٠١٤ز کال ٢١م د سپټمبر کې وټاکل شو. ښاغلي اشرف غني احمدزي په دوو
پوهنيزو ډگرونو کې خپل مسلکي لوړ سندونه اخيستي چې يو يې وټه پوهنې
کې او بل يې په وگړپوهنې کې د بېروت له امريکايي پوهنتون څخه ترلاسه
کړي.

نوموړی د ٢٠٠٢ز کال د جولاي څخه تر ٢٠٠٤ دېسمبر ز کال پورې د افغانستان
د سوداگري وزير پاتې شوی. هغه په افغانستان کې د طالبانو د واک د راپرزېدلو
وروسته د افغانستان د اقتصاد د بياراژوندي کولو لپاره لارې چارې د آزاد بازار
په بڼه بهير کې سمبالې کړې چې له مخې يې په افغانستان کې د وگړو تر منځ
پوړييزې ودې رامنځته کړې چې خوار لا خوار شو او حکومتي چارواکي لا
پسې مالداره شول. ښاغلي غني په خپله هم دغه منلې او يوه ناکامه اقدام يې
بللی. جمهوريس اشرف غني احمدزي د نړيوال بانک، د نړيوال وټه ييز بهير او
ټولنې (World Economic Forum) د کميسون غړی هم دی. همدارنگه د
لومړي ځل لپاره د ملگرو ملتونو د پرمختيايي پروگرام UNDP له خوا يوې

توره کرښه / ۴۹۱

پروژې چې د بې وزلو لپاره وټه ییزو وړتیاوو ته ځانګړې شوی، دی یې غړیتوب لري.

جمهوریېس اشرف غني احمدزی د ۱۳۹۳ هـ ش کال هېواد مشريزو ټاکنو ته ځان نوماند کړی دی.

اشرف غني احمدزی د شاه جان احمدزي زوی دی چې د ۱۳۲۸ ل کال د غويي په مياشت کې د افغانستان په پلازمېنه کابل ښار کې نړۍ ته سترګې غړولي. د اشرف غني احمدزي پلرنی ټاټوبی د سرخ اب کلی دی چې د لوګر ولایت د محمداغې په ولسوالۍ پورې اړه لري.

زده کړې:

لومړنۍ زده کړې يې د استقلال عالي لیسې کې او دویمې زده کړې يې د حبیبیې په عالي لیسې کې سرته رسولي بیا يې د ښوونځي په دوران کې د (AFS) یو کلن پروګرام د امریکا په متحده ایالاتو کې بشپړ کړی. تر دې وروسته يې د دوولسم ټولګي بری لیک د حبیبیې عالي لیسې نه ترلاسه کړی. ښاغلي اشرف غني د خپلو لوړو زده کړو پیل د کابل پوهنتون کې کړی او د شپږو میاشتو زده کړو وروسته يې د لیسانس بشپړه دوره د سیاسي علومو په برخه کې د بیروت په امریکایي پوهنتون کې سرته رسولې.

د لیسانس د کچې وروسته يې خپله لومړنۍ ماسټري هم د سیاسي علومو په څانګه کې د بیروت په امریکایي پوهنتون کې بشپړه کړې، نوموړي خپله دویمه ماسټري په نړیوالو اړیکو او وګړپوهنه کې د امریکا په کولمبیا پوهنتون کې سر ته رسولې او په همدې توګه خپله درېیمه ماسټري يې هم په نړیوالو اړیکو کې د کولمبیا په پوهنتون کې کړې. تر دې وروسته يې خپله دوکتورا د وګړپوهنې په څانګه کې د امریکا د کولمبیا پوهنتون نه لاس ته راوړې. همدا راز د نړیوال بانک لپاره د امریکا د متحده ایالاتو د هارډورډ او سټنفورډ د پوهنتونونو له خوا د مشرتابه (لیډر شپ) د یوه ځانګړي پروګرام ترسره کول دي.

لومړۍ افتخاري ډاکټري: په ۲۰۰۷ز کال کې د امریکا د متحده ایالاتو د

توره کړنه/۴۹۲

سکرانتن له پوهنتون څخه دغه افتخاري ډاکټري ورکړل شوه. دويمه افتخاري ډاکټري: د ۲۰۰۸ کال په جون کې د کاناډا گيلف پوهنتون نوموړي ته افتخاري ډاکټري ورکړه. خانگړې زده کړې: د يادولو وړ ده چې ښاغلي ډاکتر محم داشرف غني له ماشومتوبه نيولې آن تر نن ورځې پورې د اسلامي تعليماتو د حصول له پاره هڅي کړي دي، خو تر ټولو جوت کار يې د ۱۹۸۵ ميلادي کال څخه تر ۱۹۸۶ ميلادي کال پورې د نبوي سيرت په باب د کراچۍ، لاهور او نورو ښارونو په مدرسو کې زده کړي دي، چې د نوموړي په وينا د ده له پاره خورا ارزښتمنې وې.

دندې:

د افغانستان اوسنی جمهور رئيس ډاکتر اشرف غني په افغانستان کې دننه او د افغانستان څخه د باندې په بېلابېلو هېوادونو کې رسمي دندې ترسره کړي. د اهمو دندو لړليک يې په دې توگه دی:

په ۲۰۰۲م څخه تر ۲۰۰۳م کال پورې د کابل پوهنتون د هغه مهال د ادبياتو پوهنځي د بشري علومو په څانگه کې د پوهيالي او پوهنيار په رتبه استاد.

په ۱۹۷۷ زېږديز کال کې د ډنمارک په اورهوس پوهنتون کې د لنډ مهال لپاره مېلمه پروفيسور.

يو کال د امريکا د متحده ايالاتو په ستر پوهنتون بېکلي کې استادۍ دنده. اته کال د امريکا په مشهور پوهنتون جانز هوپکينز کې استاد.

لس کاله د نړېوال بانک د پاليسۍ او ستراتيژۍ جوړولو په برخه کې مهم مشر.

د ۲۰۰۴م راهيسې په سوله ييزه توگه د بهرنيو پوځيانو د دندو څخه گوښه کولو او افغان پوځ ته يې امنيتي مسوليتونو سپارلو کار تر ۲۰۱۳م پورې.

د افغانستان ۲۰۱۴م کال هېواد مشريزو ټولټاکنو له پاره کانديد کېدل او د هېواد مشر په توگه دنده سمبالول.

د يادولو وړ ده چې په نړيوال بانک کې د کار پر مهال ښاغلي ډاکتر اشرف غني

توره کرښه/۴۹۳

په لومړيو پنځو کلونو کې د ختيځې او سويلي آسيا د هيوادونو له پاره کار کاوه او په پاتې نورو پينځو کلونو کې يې د بېلابېلو نړيوالو چارو د سمون او په ځانگړي ډول د روسيې د اصلاحاتو په اړه د يادولو وړ کارونه ترسره کړل، چې ويل کېږي د روسيې د هر اړخيزې اقتصادي رغاونې بهير يې خورا چټک کړ. همدې ته په پام سره اوسمهال د نيواکمل دولت چې د اسلامي جمهوري تر نوم لاندې د کرزي تر مشرۍ گډوډ روان و د بهرنيو پوځونو د لېږد او هغوی سره د سيمو په بدلون کې د مشاورت او رئيس په توگه دنده ترسره کړې. له دې وروسته د پراخو ټولټاکنو بهير کې يې ځان کانديد کړ او په پراخه توگه د نوي هېواد مشر په توگه وټاکل شو.

ځانگړي وړتياوې:

ډاکټر اشرف غني احمدزی د خپلو همعصرو څېړونکو په جمله کې يو له هغو کسانو څخه دی، چې په انگرېزي ژبه يې د افغانستان په اړه ډېري ليکني کړي دي او هغه مهال په ډېرو معتبرو سرچينو کې خپرې شوي دي.

څېړنې:

نوموړي خپلي لومړۍ علمي څېړنې په افغانستان کې د اسلام د مبين دين د نفاذ، د بشخو حقوق او ټولنيز عدالت له موضوعاتو څخه پيل کړې او په دې باب يې ډېري ليکني وکړې.

همدا راز يې په قبايلي ټولنه کې د اسلام او دولت جوړول تر سرليک لاندې يوه مفصله څېړنه وکړه.

ورپسې يې د اسلامي شريعت په محکمه کې د شخړو هوارې، تر نامه لاندې موضوعات راوسپړل، چې د تحليل له پاره يې د عبدالرحمن خان د سلطنت لومړۍ لسيزه وټاکله او د کنړ ولايت د محکمې پر اسنادو يې څېړنه پيل کړه. تر دې وروسته يې د افغانستان پر معاصرو ادبياتو څېړنه وکړه او د دري ژبې د معاصري ادبي دورې په هکله يې معلومات راټول کړل، چې له علامه محمود

توره کرښه / ۱۳۹۴

طرزي څخه رانيولې د ثور تر کودتاه پورې يو شمېر عمده برخي يې خپرلي دي.

د دې تر څنگ نوموړي د افغانستان پر اقتصاد، تاريخ او دولتي جوړښتونو باندې هم زيات شمېر مقالې ليكلي او خپرې کړي دي.

د عملي څېړنو په لړ کې د ډاکټر غني يو بل ستر کار د افغانستان د څلور سوه کلن تاريخ په باب څېړنه ده، چې له پنځلسمې ميلادي پېړۍ څخه تر نولسمې ميلادي پېړۍ پورې ډېر موارد په کې تر څېړنيز پوښښ لاندې راغلي دي او پوره لس کاله پرې نوموړی بوخت و.

ډاکټر اشرف غني د خپل علمي ژوندانه په بهير کې گڼ شمېر نور آثار هم بشري ټولني ته وړاندې کړي، چې زيات شمېر يې د کتابونو ځينې يې د لکچرونو او ځيني يې په بېلابېلو فورمونو کې د پوهنتونونو د استادانو او محصلانو د استفادې وړ گرځېدلي دي.

په دې وروستيو کې يې يو کتاب (ناکام دولتونه او د هغو د کاميابي تگلار) تر سرليک لاندې د انگلستان د اکسفورډ پوهنتون له خوا په اروپا او امريکا کې خپور شو، چې د نړيوالو مطبوعاتو له لاري پرې تاوده بحثونه تر سره شول.

ښاغلي ډاکټر اشرف غني احمدزي د ۲۰۰۱ ز کال د سپټمبر له يوولسمې وروسته چې په افغانستان کې د يوې بلې بېسارې غميزې د راپېښېدو وېره وه، له نړيوال بانک څخه بې معاشه رخصتي واخېسته او په آزادو مطبوعاتو کې يې يو لړ مقالې چاپ کړې او په لسگونو مرکې يې نشر ته وړاندې شوې.

په داسې حال کې چې نړۍ د افغانستان په اړه له ژور تشويش سره مخامخ وه د ملگرو ملتونو د هغه وخت سر منشي ښاغلي کوفي عنان له ښاغلي ډاکټر اشرف غني څخه غوښتنه وکړه چې د افغان مسئلې د حل لارې د موندلو په منظور دې د دې سازمان له يوه لوړ پوړي چارواکي او د افغانستان لپاره د باصلاحيت استازي ښاغلي اخضر ابراهيمي سره د ځانگړي سلاکار په توگه په کار پيل وکړي، ډاکټر اشرف غني دا وړانديز ومانه او د همدې پرله پسې هڅو په نتيجه کې وتوانېده چې د بن د موافقې په ترتيب کې ونډه واخلي او نړۍ وپوهوي چې افغانان کولای شي د خپل عنعنوي دود يعني لويي جرگې په چوکاټ کې

توره کرښه/ ٤٩٥

ورپښي ستونزي آوارې کړي او له هغه سيمه ييز گروپ څخه چې د ټول هيواد استازيتوب نه شي کولای قدرت د همدې ميکانيزم (جرگې) له لاري ملت ته انتقال کړای شي، چې د همدې پوهاوي په نتيجه کې د مرحلو ټاکنه وشوه او ورپسې موقته اداره منځته راغله.

ښاغلي ډاکټر اشرف غني احمدزي د موقتي ادارې تر ختمېدو يوه مياشت وروسته د افغانستان لسو ولايتونو ته کاري سفرونه وکړل او روان حالات يې تر څېړنې لاندي ونيول، په همدې وخت کې يې د افغانستان د هغه مهال د ادارې په غوښتنه د ملگرو ملتونو د سازمان او نړيوال بانک ته استعفا ورکړه او له هر ډول مالي امتياز پرته د هېواد مشر ځانگړی سلاکار مقرر شو.

يوه موده يې په پوره برياليتوب دا دنده پر مخ يوړه او وروسته بيا په افغانستان کې د مرستو د انسجام د ادارې مشر وټاکل شو، ښاغلي غني په دې اداره کې د پام وړ کارونه سرته ورسول، د ساري په توگه ویلی شو چې لومړی يې د ملي بيا رغونې سر تاسري بنسټونه او اصول وټاکل، ورپسې يې د هغه کال د حمل په مياشت کې د مرستو د جذب نړيوال کنفرانس ته چې په کابل کې جوړېدې تياری ونيوه، په دې کنفرانس کې ډاکټر غني نړيوالو ته د افغانستان د حکومت او خلکو لومړيتوبونه په گوته کړل او يوه سالمه مهالنۍ تگلاره يې وړاندې کړه. تر کنفرانس وروسته نوموړی د يادې شوې ادارې له خوا بېړنۍ لويې جرگې ته د ماليې د وزير په توگه وپېژندل شو، چې جرگې دا وړانديز ومانه او ښاغلی ډاکټر اشرف غني د انتقالي دورې د ماليې د وزير په حيث مقرر شو.

دا وخت د افغانستان مالي او پولي سياست جگړو دومره خپلی و، چې د نړۍ په کوم بل هيواد کې يې ساری نه شو ليدل کېدای، خو ډاکټر غني وتوانېده چې د گمرکونو او عوايدو په مرکزي کولو کې د امنيت شورا فيصله يوازې په شپږو اونیو کې عملي کړي او د پولي او مالي سياست په برخه کې بنسټيز اصلاحات رامنځته کړي. د دې ترڅنگ يې د هېواد عمده ولايتونو ته سفرونه وکړل او د ملي پيوستون، مخابراتو او صحي پروگرامونو په ترتيب او له نورو وزارتونو سره د اړيکو په تنظيم کې يې اغېزمن رول ولوباوه، د هېواد په دننه کې يې د مالي چارو د تنظيم په موخه کاري پلانونه ترتيب کړل او له هيواده

توره کړنه/۴۹۶

بهر يې هم د نړۍ د خبرولو لپاره د يادولو وړ گامونه واخېستل، چې يو مهم کار يې د توکيو کنفرانس لپاره افغان دولت ته د يوې داسې بيانېې او پروگرام تيارول وو چې نړۍ يې له افغانستان سره د مرستې کولو ته قانع کړه. ورپسې د برلين د کنفرانس وار راغی، او دا وخت نړۍ غوښتل افغانستان ته يوازې يو ميليارډ ډالره مرسته ورکړي، اما د وخت د ماليې د وزير پرله پسې هڅې وې چې نړۍ حاضره شوه، په هماغه کنفرانس کې له افغان حکومت سره د ۲،۸ ميليارډو ډالرو مرستې ژمنه وکړي، په عين حال کې نړۍ دا هم ومنله چې په افغانستان کې ۵،۲۶ ميليارډو ډالرو بهرنۍ پانگوني ته اړتيا ده، د افغانستان په ټول تاريخ کې دا يو بېساری کنفرانس و چې يو نېستمن او جگړه ځپلي هيواد وکولای شول، خپل د بيا رغونې پروگرامونه وړاندې کړي او نړۍ پرې قانع کړي.

د پورتنیو ښو کارنامو په پايله کې په ۲۰۰۳ز کال ښاغلی ډاکټر غني د آسيا د ممتاز او کامياب ماليې وزير په توگه وپېژندل شو، چې د کال د وزير جايزه يې هم ترلاسه کړه. وروسته د انتقالي دولت دوره پاې ته ورسېده، خو ډاکټر محمد اشرف غني ونه غوښتل چې په بله کابينه کې گډون وکړي او د لوړو زده کړو د بهير د اصلاح په منظور يې د کابل پوهنتون د بيا رغونې چارو ته مخه کړه. پوره يو کال يې د کابل پوهنتون له استادانو او محصلينو سره کاري ليدنې کتنې وکړې او په دې چوکاټ کې يې د اساسي جوړونې پايله ترلاسه کړه، چې يوه اندازه لومړنۍ او ضروري مرستې ترلاسه شوې.

ډاکټر اشرف غني په ۲۰۰۶ کال د نړيوالو مطبوعاتو له لارې د ملگرو ملتونو د عمومي سرمشري د کانديد مرحلې ته د سرمشري په توگه مطرح شو او بيا د افغان حکومت له خوا دا وړانديز رسماً هغې ادارې ته وړاندې شو.

په ۲۰۰۷ زکال د ده نوم بين المللي مطبوعاتو د نړيوال بانک د رئيس په حيث وړاندې شو.

نوموړی چې تېر دوه کاله په سفرونو بوخت و، په يو شمېر نړيوالو مواردو کې يې څېړنې ترسره کړې، چې همدا اوس يې د (ناکام دولتونه او د هغوی د کاميابي تگلاره) تر سرليک لاندې يو کتاب له چاپه راوتلی او په نړيواله کچه د

توره کرښه/۴۹۷

ډېرو سترو علمي او تحقيقاتي مراکزو او مطبوعاتو له خوا پرې بحث روان دی. ډاکټر غني په تېرو دوو کلونو کې د نړيوالو موسساتو په غوښتنه د سوډان، کوسوو او نيپال دولتونو ته مشورې ورکړي دي.

همدا راز ډاکټر اشرف غني احمدزی له يوې بلې تحقيقاتي او مشورتي موسسې سره چې د معاصرو دولتونو جوړېدو د ادارې په نامه منځته راغلې، دنده پر مخ يوړه، دا موسسه د کاميابو دولتونو هغه تجربې او تگلارې چې د ناکامو دولتونو له ځينو شرايطو سره سمون خوري او ناکام دولتونه ورته اړتيا لري، تر څېړني لاندې نيسي.

دا چې ډاکټر اشرف غني احمدزی په تېرو څلورو کلونو کې له دولته بهر په ډېرو نړيوالو کمېسيونونو کې برخه اخيستې چې له هغې جملې څخه يو د ملګرو ملتونو د قانون له نظره د بېوزلو خلکو بسيا کول نومېږي. په دې موده کې نوموړی د امريکې د وکيلانو د نړيوال عدالت په پروګرام کې د قانون د حاکميت د پروژې د عالي مشورتي کمېټې غړی وو، همدارنګه د بروکنګ د موسسې (په نړۍ کې د امن او سولې د راتګ) د پروژې د عالي کمېټې غړيتوب يې هم درلود. د دې په خوا کې يې نوري ډېري بشري چارې هم سرته رسولي چې د ټولو بيانول په دې لنډه ليکنه کې ناممکن دي.

ښايي دا ساده مسئله نه وي چې ښاغلي اشرف غني لس کاله د افغانستان په څلور سوه کلن تاريخ او تېرو هېرو واقعاتو پسې پلټنه کوله او تر دې وروسته يې بيا د دغه زخمي هيواد د زخمونو د درمان لپاره تر خپله وسه لسيزې مبارزه کوله، بلکې د دې هڅې او تلاش تر شا يو فکر پروت دی، چې ښاغلی اشرف غني به هيڅ وخت آرام ته پرېږدي. دا پټ او غلی احساس هغه دردوونکی کيفيت دی، چې د شلمط پېړۍ ستر افغان جناب الفت يې هم آرام ته نه پرېښوده، ويل به يې:

يو پټ غلی احساس دی چې آرام مي نه پرېږدي

پر اور مي کړوي، لکه چې خام مي نه پرېږدي

ډاکټر اشرف غني د افغاني ټولنې له روايت او ثقافت څخه الهام اخېستی وو، چې کلونه يې د دې ټاټوبي د صوفيه کرامو د پېښليک او ژوند او اند په راسپړنه

تېر کړل او لا تر اوسه هم د دې هېواد په اساسي مطالعه او څېړنه بوخت دی. د ۲۰۰۹ ز کال د هېواد مشرۍ د ټاکنو کانديد:

اشرف غني احمدزي د ۱۳۹۳ ل کال هېواد مشريزو ټاکنو ته ځان نوماند کړی دی.

د جنبش ملي گوند مشر، جنرال دوستم يې لومړی مرستيال او د عدليې پخوانی وزير، سرور دانش يې دويم مرستيالان دی.

چاپ شوي آثار:

۱ د عادلانه نظام لار - د حکومتي نظام د جوړښت او حکومت چلولو په اړه د اشرف غني نظرونه او تگلارې - چاپکال ۲۰۰۹ زکال.

لاس ته راوړنې:

همدا راز سربکال د امريکا د تفت پوهنتون ښاغلي ډاکټر اشرف غني ته د نړيوال وطنوال تر سرليک لاندې د نړۍ ډېره اهمه جايزه ورکړه، بايد وويل شي چې دا جايزه د نړۍ ډېرو لږو خلکو اخېستې، چې دا ځل يې يو افغان پروفيسر په اخيستو ونمانځل شو.

ډاکټر اشرف غني د نړۍ د مهمو مفکرينو وياړ وگاټه:

د بهرنۍ تگلارې په نامه د متحدو ايالاتو مشهورې مجلې د افغانستان د هېوادمشرۍ د ۲۰۰۹ ز کال د ټاکنو کانديد او د دغه هېواد د کابينې پخوانی غړی ډاکټر اشرف غني احمدزی په ژونديو شخصيتونو کې د نړۍ شلم پياوړی مفکر وباله. د مجلې په نيوليک کې د امريکا د هېوادمشر بارک اوباما، د دغه هېواد د بهرنيو چارو د وزيرې هيلري کلنټن او د برما د مشهورې سياستوالې آنگ سن سوچي نومونه هم شامل دي. ډاکټر اشرف غني احمدزی يوازینی افغان دی، چې په ياد شوي لست کې شامل شوی دی. ډاکټر اشرف غني يې بي سي ته خپل احساس په دې ټکو څرگند کړ: «زما احساس دا دی چې هر افغان ځوان ته احساس پيدا کېږي چې يو هلک چې د افغانستان په کلي کې

توره کرښه/۴۹۹

له کوچیانو سره لوی شوی، مکتب او ټولې لومړنۍ زده کړې یې په افغانستان کې کړې، ټول عشق او علاقه یې له افغانستان سره ده، کولی شي چې په دنیا باندې تاثیر واچوي.»

ښاغلي اشرف غني احمدزي دا بری د ځان نه بلکې د افغانستان د ځوانانو او د افغانستان د روان سياسي مفکرینو گټل وبلل او دلیل یې دا و چې دی د هغوی فکري محصول ځان بولي. ډاکټر اشرف غني هیله وښوده چې دغه ډول بریالیتوبونه به په نړۍ کې د افغانستان مثبت نوم پیاوړی کړي.

کله چې ډاکټر اشرف غني کارونه د حامد کرزي سره پرتله کېږي سړی باید په زغرده ووايي چې هغه امکانات او صلاحیت چې د حامد کرزي سره وو متاسفانه چې د اشرف غني سره واکونه وويشل شول، حامد کرزي ۱۳ کاله واکمني وکړه، د ده وخت کم تیر شوی د پخواني جمهور رئیس حامد کرزي په وخت کې د امریکا متحدو ایالاتو ۱۲۰۰۰۰ پوځیان او سلاکارانو سره دلته موجود وو، ټولې نړۍ مرستی کولې، خو داشرف غني په وخت کې د امریکایي پوځ شمېر ۸۵۰۰ تنو ته راښکته شو، بهرنیو مرستو کې کامل کموالی رامېنځ ته شو، لامل یې همدا وو چې د حامد کرزي په وخت کې مرسته شوې پېسې حیف میل شوې. د خلکو د ژوندانه، کار موندنې او بیارغونې لپاره پر ځای مصرف شوي نه دي، د بهرنيانو د راپورونو چې مرستې اوسني حکومت ته په شرطونو پورې وتړلې بهرنیو مرسته کونکو د بروکسل او وارساو په غونډو کې دا شرط وړاندې کړ چې حکومت باید دفساد پر ضد کوټلي گامونه واخلي او د را ټولونکي پرمختگ لپاره یو منظم پلان وړاندې کړي.

ددې کار موخې ته درسېدو په خاطر جمهور رئیس اشرف غني د بهرنیو سفرونو په پیلامه کې مرستې را جلب کړې، نړیوال بې قانع کړل چې د فساد مخنیوی کوي، د فساد پرضد پیاوړي گامونه اخلي، د واکمنۍ په لومړې ورځ د امریکا سره امنیتي تړون چې د مشورتي لوی جرگې له خوا منل شوی وو لاسلیک کړ، د سترې محکمې رئیس سلام عظیمي استعفا وکړه. پخواني کابینه کې وزیران رخصت شو. والیان ټول نوي شول، یوازې په جمعیت گوند پورې تړلي ټویکسالار میلیاردر د بلخ والي عطا محمد نور پر تبدیلیدو یې زور ونه رسېده. د

توره کرښه / ۵۰۰

کابل بانک دوسیه تر کار لاندی ونيول شوه. د نوي څارنوال دنده پېل شوه، د فساد پر ضد نوې اداره جوړه شوه، یو شمېر فسادکونکي تر عدلي څارنې لاندې ونيول شول، د فساد د مخنیوي لپاره د تدارک کمیسیون د ولسمشر اشرف غني تر لارښوونې لاندې په کار پېل وکړ او د زیاتو شرکتونو کار یې چې فساد درلودونکي وه وتړل او په نور لیست کې یې شامل کړه. تر یو حده د غصب شوو ځمکو را ګرځول پیل شول، په کابینه کې بدلون راغی، په اقتصادي برخه کې د ټاپي پروژې قرارداد لاسلیک شو، د اورګاډي د پټلۍ د غزولو لپاره له ایران، ترکمنستان، ازبکستان سره ګډ کار پیل شو، د هندوستان، ایران او افغانستان د مشرانو لخوا د چاپېر بندر لوزنامه لاسلیک شوه. د کجکي برېښناکوټ د توربین د نصبولو کار، د کمال خان بند د بشپړولو کار پیل شو. د هندوستان په مرسته د سلما بند جوړېدل بشپړ شول او د هند د صدراعظم په ګډون یې پرانیسته وشوه. د کابل جلال اباد د لویې لاري دویم سرک کار پیل شو، د بهسودو نوی پل پرانستل شو او شمېر موازي ادارې وتړل شوې. د فساد او غصب شوو ځمکو لپاره نوي ستراتیژي او یوه نوې اداره جوړه شوه د برښنايي تذکرو ستونزه حل شوه. داسې نور کارونه چې یادول یې زیاتېږي پر همدې بسنه کوم.

د کار نیمګړتیاوې دا دي:

د ملي یووالي حکومت:

د ملي یووالي حکومت نوې نقشه چې د امریکا متحدو ایالاتو د بهرنیو چارو د وزیر جانکیري په ملتیا سرته ورسېده، خو دې نوې نقشې نیمګړتیاوې دا دي چې د نااهله شخص په لیری کولو کې جمهور رئیس اشرف غني د اجرائیه ریس ډاکتر عبدالله سره په ستونزو کې وي ځکه لوړ پوړي چارواکي لکه وزیران، والیان، قومندانان او د مستقلو ادارو رئیسان د داوړو تر مېنځ برابر ویشل شوي هره خوا کوښښ کوي چې خپل کسان پر لوړو دندو وګماري، همدا علت دی چې زیاتره چارواکي تر مودې زیات د سرپرستانو په توګه دندې سرته رسوي. د کار اهل کسان چې پوره کاري مسلکي توب، پاکي، وطنپرستي ولري پر دندو

توره کرښه / ۵۰۱

نه دي گمارل شوي. لکه ښه بېلگه يې د کورنيو چارو دوه وروستي وزيران جاهد او برمک اوصلاح الدين رباني د بهرنيو چارو وزير يادولای شو. همدا لامل دی چې اکثره وزيران ورکړل شوې بوديجه نشي مصرفولی. د مجازاتو او مکافاتو کار هم خورا کمزوری دی، لامل دا دی چې که د اجراييه رئيس ډاکتر عبدالله پلوي کس په کارونو کې غفلت او کمزوري ولري او جمهور رئيس ډاکتر اشرف غني احمدزی د مجازاتو اراده وکړي، د اجراييه رئيس ډاکتر عبدالله له خوا يې مخنيوی کېږي. ستونزه پر خپل حال پاتې شي. د ولسوالۍ شوراگانو او ولسي جرگې ټاکنې پر خپل وخت سرته ونه رسېدلې، په نامشروع توگه پارلمان کار ته دوام ورکوي. د سولې په نوم عالي شورا له داسې کسانو تشکيل شوې چې دا کسان خپله طرف دي او بې پرې کسان ور کې کم دي، د سولې په شورا کې داسې زيات کسان کار کوي چې ددوی لاسونه دخلکو په وینو تک سره دي. همدا ستر لامل دی چې مخالفين ورسره د سولې مذاکرات نه کوي.

مأخذونه

دیوید لاین لیکنه، ژباړن محمد جعفر
د افغانستان تاریخ له شاه محمود څخه تر امیر عبدالرحمن خان، ثناء الله صالحی
د ډیورنډ کرښه او په اروپا کې د استوګنو افغانانو ګډه اعلامیه
د ډیورنډ: توره کرښه یوه انګریزي غیرانسانی هڅه، دوکتور عبدالخالق رشید
تلک خرس کتاب، لیکونکي ډګروال محمد یوسف ومارک ادکین ژباړن ډاکتر
نیثار احمد
ډاکتر نسرین کتونا، د جلال اباد د جنگ په هکله
د کنړ په هکله مالومات د پوهاند رازقي نړیوال
د ډیورنډ کرښه حسن کاکړ لیکنه تاج التواریخ ۱۳۷۸ ص ۵۰۰
مسله پښتونستان: اکادمیسن محمد عظم سیستانی
د ډیورنډ کرښه حضرت بهار، پوهاند حبیبی جنبش مشروطیت ۱۳۶۳ ل کال
کابل.
د ډیورنډ لاین موافقه لیک د حقوقي اړخ لندې تاریخ، دوکتور م، عثمان
روستارترکی: د اقبال وزري کتاب ۲۳ مخ
د پخواني دپلومات او ګوندي مخکښ کادر محمد الله صاپي «د ثور انقلاب که
کودتا»
د پوهاند محمد حسن کاکړ د افغان شوروي جګړې.
د شهیدي ناهید کیسه د مفتاح الدین صاپي له داستاني ټولګې څخه:
لیکوال سفير جیمز ډابین، ژباړن ډاکتر ځلاند دا کتاب په ۱۳۹۲ کې لیکل یو
څو کرښې د ماخذ په توګه:
امیر محمد گران په پاکستان کې پخوانی افغان دپلومات له لیکنې څخه ماخذ.
په افغانستان کې د سیاسي نهضتونو بهیر وینې زلمیان معلم قیوم.
افغانان عدالت غواړي، د نور وهاب ځپاند له لیکنې څخه ماخذ.:

توره کرښه/۵۰۳

عبار افغانستان درمسیر تاریخ اول ټوک پ ۷۳۹:
استا اولسن اسلام و سیاست در افغانستان د خلیل الله زمر ژباړه ۱۹۹۹زکال
ډنمارک.

جریده طلوع افغان شماره ۱۹ پینځم کال د لړم ۱۳۱۹ل کال دوره امانې.
ریا تالی ستیو رات اوش در افغانستان د کهسار کابلي ژباړه پ ۵۲.
کاکړ د پاچا امان الله واکمنې یوه کتنه ۸۴ پ ۵۸.
لودویک ادمک روابط خارجي افغانستان پ ۱۹۱.
فضل غني مجددي افغانستان در عصر امان الله خان ۱۹۹۷زکال امریکا پ ۳۱۱.
جواهر لعل نهرو نگاه بتاريخ جهان ټوک ۲ پ ۱۶۶۵/۱۶۶۶: د هند له اوشیف
څخه.

تیمور شاه یوسفزي ملي تاریخ، بېنوا سایټ څخه د ماخذ په توگه.
پوهاند حبیبې جنبش مشروطیت پ ۱۷۱/۱۷۰.
د افغانستان تاریخ د شاه محمود خان نه تر عبدالرحن پورې، ثناء الله ماخذ په
توگه.

د هیواد د لیکوال او تاریخ پوه حبیب الله رفیع له مالوماتو څخه ماخذ.
پوهنیار کاون، عزیزې، پوهنیار عبدالله عادل، د پوهنتون استادانو له لیکنو
څخه ماخذ.

داود عظیمي له لیکنې څخه د ډیورنډ کرښه اغزن تار د ماخذ په توگه.
اکادمیسن اسدالله حبیب له مالوماتو څخه د امان الله خان په هکله ماخذ.
علی احمد زهما روابط سیاسی افغانستان ماخذ.

وینې ځلمیانو په اړوند ماخذ معلم قیوم، راز محمد پکتین، شاه محمود حصین،
محمد عالم بخرکی، محمد انور نومیالی له لیکنو څخه.
د امان الله خان تر واکمنۍ وروسته ستونزې د اقبال وزیري له لیکنو څخه
ماخذ:

د عطا محمد شیرزي (چشم دید واقعات چند ده اخیر) له لیکنو څخه ماخذ:
د عزت تره کي له لیکنې د نور محمد تره کي پېژندنه څخه ماخذ:
د طالبانو ظهور د متوکل، ډاکتر خلیلزاد د لیکنو څخه ماخذ:

د بن لوځنامه د خلیلزاد له مالوماتو څخه ماخذ.
غچ او سزا د ډیویدلین له لیکنو څخه ماخذ.
احمد شاه مسعود او روسان د فولاد له لیکنو څخه ماخذ.
سرلوڅ مرادزی د ډیورنډ کرښه ماخذ د ۲۰۱۷ کال د نومبر ۱۲ مه.
عبدالغفور لیوال د قبایلو د وزرات مرستیال.
پر ډیورنډ توری کرښې اغزن تار او د اسنادو نه شتون د ماخذ په توګه، یکشنبې
«۲۱ عقرب ۱۳۹۶»
محمد انور ولید: د ډیورنډ منحوسه کرښه ماخذ: ۱۳۹۶ لمريز کال - د لړم ۲۵ م
جیمز مارک امریکایي ژورنالست زېږه طلا کتاب څخه ماخذ.
محمد انور آخې: د برتانیې ښکیلاګر لخوا د هندوستان نیول ماخذ. ۸۴ مخ.

لنډه پېژندنه

محمدافا شیرزاد کوچی په ۱۳۳۲ل کال د مارچ په ۲۵ د ننگرهار همېشه بهار ولایت د خوگیانو د شېرزادو په ولسوالۍ، د شورلاخېلو په کلي کې زیږېدلی يم. لومړنۍ زده کړې مې د اول ټولگي نه تر درېیم پورې د ماما خېلو په کلیوالي ښوونځي کې، درې کاله نور د تو تو په ښوونځي کې پای ته رسولي، په ۱۳۴۷ل کال د ننگرهار د ښوونکو په عالي موسسه کې شامل او په ۱۳۵۱ل کال له دې موسسې څخه فارغ شوم. د هېواد په مختلفو ولایتونو کې مې د ښونکي دنده سرته رسولې ده، د ۱۳۵۷ ل کال د غوايي د ۷ د نظامي بریالي پاڅون وروسته مې په دولتي او گوندي مختلفو څانگو کې دندې سرته رسولي دي. په ۱۳۶۲ل کال د ننگرهار د بایزید روښان پوهنتون دتعلیم او تربیې له پوهنځي د تاریخ او جغرافیې له څانگې مې لیسانس تر لاسه کړ. د ۱۹۹۶ز کال را پدې خوا په سویډن شاهي هېواد کې د خپلې کورنۍ سره د جلا وطنې شپې سبا کوم. په جلا وطنۍ کې مې تر اوسه د خپل زوي هېواد شیرزاد په تخنیکي مرستو سره درې کتابونه لکه د ژوند خاطري، سیاسي خوځښت، د شهید وطنوال په نوم کتاب او دا دی د ډیورنډ تورې کرښې په نوم کتاب د چاپ لپاره وړاندې کوم.

توره کړنه/۵۰۶

نور فرهنگي کارونه:

زما ليکنې په ننگرهار ورځپاڼه، د هيله مهالني، د پيوستون مهالني، دافغان سباون ويبسايټ ، زما خپله برښنايي ويب سايټ ولس غز، افغان جرمن انلین ويبسايټ، د محمد ابراهيم نعمي په ويبسايټ، اريايي ويبسايټ، ژوندۍ مرکې او سياسي شننه په اريانا نيوز تلويزون، شمشاد تلويزون، ملي تلويزون، ژوندون تلويزون، د افغان پيوستون راډيو، ازادي راډيو سره مرکې کړي دي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library